అమ్మ

(Maxim Gorky's 'Mother')

అనువాదం

క్రొవ్విడి లింగరాజు

ఆంధ్రగ్రంథమండలి, విజయవాడ.

ఆరోకూర్పు 1956

ముద్రణ :
లీలా ప్రెస్
విజయవాడ.

వెల : మూడురూపాయలు

సంపాదకుడు

గద్దె లింగయ్య

అమ్మ

సమర్పణము

అమ్మవలె మానవస్వాతంత్ర్యంకోసం అఖండమైన కష్టనష్టాల కోర్చినట్టియు, తమ భర్తలను, పుత్రులను దేశసేవ కర్పించినట్టియు వీరమాతలకు

—అనువాదకుడు

అనువాదకుని విజ్ఞప్తి

స్వతంత్ర రచనలకన్నా అనువాదం చాలా కష్టం. అందులోనూ టాల్‌స్టాయి, గోర్కీ వంటి తత్త్వవేత్తల ఉత్తమ రచనలను తెలుగుచెయ్యడం మరీకష్టం. గోర్కీ భాష అపూర్వమైనది. ఒక చిన్నవాక్యంలో మహత్తరమైనభావం యిమిడి వుంటుంది. అదీకాకుండా చదుకొనేవాళ్ళు స్వతంత్ర రచనను మామూలు కొలతబద్దతోటే కొలుస్తారు. కాని అనువాదాన్ని అసలురచననుబట్టి కొలుస్తారు. అందుచేతనే విఖ్యాతులైనవాళ్ళ గ్రంథాన్ని అనువదించాలంటే యెంతో సమర్థత, సాహసం వుండాలి. ఇల్లాంటి ఉత్తమమైన కల్పనను తెలుగుసోదరులుకూడా చదువుకోవాలనే కోరికే నన్నీ సాహసానికి పురికొల్పింది. దానికితోడు నే నీ పని చేయడానికి తగినంత విశ్రాంతిదొరికింది. అనువాదం మంచీచెడ్డలు పాఠకులే నిర్ణయించాలి.

అసలు కల్పనలోని పేర్లను నేను యేమీ మార్చలేదు. పేర్లు మారిస్తే రష్యా దేశపు స్థితిగతుల కతకవు. ప్రసిద్ధులైన నవలాకారుల నవలల ననుసరించునప్పుడు పేర్ల నేమీ మార్చకూడదనే నా అభిప్రాయం.

అలవాటంతగా లేకపోయినా పుస్తకమంతా వాడుక భాషలోనే వ్రాశాను. ప్రపంచంలోవుండేధనధాన్యాలను అనుభవించడానికందరికీ హక్కున్నట్లే విజ్ఞానాన్ని, వికాసాన్ని పొందడానికికూడా అందరికీ హక్కుంది. కాబట్టి సామాన్యమైన వాడుకభాషలోనే వ్రాయడం న్యాయమనితోచింది.

నన్నీ అనువాదం చెయ్యమని ప్రోత్సహించిన మిత్రులందరికీ నమస్కారాలు. ప్రకాశకులకు అనేకవందనాలు.

మాక్సిమ్ గోర్కీ

-జీవిత సంగ్రహం-

సుప్రసిద్ధుడైన రష్యన్ నవలాకారుడు మాక్సిమ్‌గోర్కీ 1868 సంIIలో జన్మించాడు. బాల్యమున కొంతకాలము ఒక చెప్పులుకుట్టే షాపులో పనిచేశాడు. తర్వాత తాపీపని నేర్చుకున్నాడు. అందులోనూ గిట్టుబాటుకాకపోతే ఒక ఓడలో వంటకుర్రాడుగా కుదిరేడు. అప్పటికి అతనికి 12 సంవత్సరములు మాత్రమే. అక్కడ మూడు సంవత్సరాలు పని చేసినతర్వాత రొట్టెల దుకాణంలో చేరాడు. 1886 సంIIలో నాటక కంపెనీలో ప్రవేశించాడు. 1887 సంIIలో వీధుల్లో తిరిగి పండ్లమ్మేవాడు. ఇన్ని తంటాలుపడినా పొట్టగడవకపోవడంచేత కాబోలు 1888 సంIIలో ఆత్మహత్య చేసుకొనేందుకు ప్రయత్నించాడు. కాని సాధ్యంకాలేదు. 1890 సంIIలో ఒక ప్లీడరు దగ్గర గుమాస్తాగా చేరేడు. అదీ అంతంతే అవడంచేత 1892 సంIIలో రయిల్వే కర్మాగారంలో కూలిపనికి కుదిరేడు. 10 సంవత్సరాల వయసొచ్చినప్పటినుండి ఈ రీతిగా పొట్ట చేత్తోపుచ్చుకుని రకరకాల పనులన్నీ చూచేడు. చివరకి వర్కుషాపు కూలీ అయినాడు. అప్పుడే ఆయన ప్రథమమున తన కథను ప్రచురించాడు. దానితో ఆయన ఖ్యాతి బయటకొచ్చింది. చిన్నకథలు వ్రాయడంలో నిపుణుడనే పేరు పడింది. దానితో ఆయనకు వృత్తికూడా స్థిరపడింది. క్రమంగా ఆరితేరిన వ్రాతకాడయినాడు. రష్యాలోకెల్ల గొప్పరచయితల్లోకల్లా ముఖ్యుడైనాడు. ఆయన వ్రాసిన నవలలలోకెల్ల (Mother) 'మాతృదేవి' ముఖ్యమైనది; ప్రసిద్ధికెక్కినది. "కేడెన్స" "బైస్టాండర్" "మాగ్నెటు" మొదలైన అనేక నవలలను అనేక కథలను వ్రాసియున్నాడు. చాలాకాలం నవయాజీన్ -నవజీవన్- అనే పత్రికకు సంపాదకుడుగా వున్నాడు.

రష్యాదేశములోని నిరంకుశ ప్రభుత్వమును త్రోసివేయుటకు జరిగిన దీర్ఘ పోరాటములో గోర్కీకూడా పనిచేసినాడు. తన కథలవల్లను, గ్రంథములవలనను ప్రజలలో గొప్ప ప్రచారంచేసినాడు. 1905 వ సంవత్సరములో పీటర్సుబర్గులో గొప్ప గలాటా జరిగింది. చాలామంది ప్రాణాలు

పోగొట్టుకున్నారు. ఆ సందర్భంలో గోర్కీకికూడా శిక్ష పడింది. 1917 సం॥రంలో జరిగిన మహావిప్లవమునందుకూడా గోర్కీ పాల్గొనినాడు. కాని చివరరోజుల్లో విప్లవం సాగించడంలో నాయకుడగు లెనిన్‌కూ ఈయనకూ అభిప్రాయభేదాలొచ్చి తటస్థంగా వున్నాడు. గోర్కీ సహజంగా తత్వవేత్త. రక్తపాతమన్నా, ప్రతీకారమన్నా ఆయనకు గిట్టదు. కొంచెం తాపీగా అడుగేద్దామనే రకంమనిషి. అందువల్ల ఈయన తటస్థంగా వున్నాడు. 1917 అక్టోబరు నెలలో పదిరోజులపాటు విప్లవం తీవ్రస్వరూపం దాల్చి ప్రపంచమంతను గజగజ లాడించినది. బోల్షివిక్కులు సామ్రాజ్యాధికారము పొందుట కదే ప్రారంభము. అప్పుడు రష్యాలోని అన్ని పక్షముల వారును యేకమైనారు. గోర్కీ అ ఏకమైనవారిలో ముఖ్యుడు. సోవియటు ప్రభుత్వ నిర్మాణ కార్యక్రమమునకు ఆయ నెంతో తోడ్పడినాడు. ఈ మధ్యనే సోవియటు ప్రభుత్వము ఆయన సేవకు కృతజ్ఞతాసూచకంగా ఒక మేజోళ్ళ కర్మాగారమును ఆయనపేరిట నిర్మించారు. ఆయ నింకను జీవించియున్నాడు. ఈ ముద్రణనాటికి లేడు. ఇటీవ లాయన కథ లనేకములు ప్రచురింపబడినవి. రష్యామహావిప్లవమునందు అనేక సంవత్సరములు పనిచేసి, అందు పాల్గొనిన వీరులనుగూర్చి విప్లవముయొక్క పోటుపోటుల తత్వమును గూర్చి బాగా గ్రహించినవాడగుటచేతనే 'అమ్మ' (Mother) వంటి పుస్తకను కల్పనను ఆయన రచింపగలిగేడు.

—అనువాదకుడు.

తెల్లవారడం తరువాయి కుయ్యిమని ఫ్యాక్టరీ కూతపెడుతుంది. దానితో కూలీపేటల్లో వుండే పనివాళ్ళంతా ఉలికిపడి లేస్తారు. లేచి ఎక్కడకక్కడ తొందరగా కాలకృత్యాలు తీర్చుకొని ఒక్కొక్కళ్ళే వీధులలో పడతారు. కడుపునిండా కూడుంటే కంటినిండా కునుకుంటుంది. అదిలేక పోతే ఇదీ లేదు. కూలీలకు కూడూలేదు, కునుకూలేదు. రాత్రి చాలినంత నిద్ర లేకపోవడంచేత అతి బద్ధకంగా ఒళ్ళువిరుచుకుంటూ, కళ్లునులుపుకుంటూ ఈడుపుకాళ్ళతో ఫ్యాక్టరీకి పోతూవుంటారు. రోడ్డంతా బురదవడంచేత బట్టలనిండా బురదమరకలే. పని ఎక్కువై ప్రాణం విసగటంచేత ఒకళ్ళ నొకళ్ళు వెక్కిరించుకుంటూ, తిట్టుకుంటూ పోవడం మామూలు. ఇది దరిద్రానికి ముఖ్యలక్షణం. ఫ్యాక్టరీ ఆవిరిగొట్టాలు "బుజ్" మని ఈ నిర్భాగ్యులకు స్వాగతగీతాలు పాడుతాయి. ఫ్యాక్టరీపొగగొట్టాల 'చిమ్నీ' లోంచి గుప్ గుప్ మని పొగ మేఘాలుబయలుదేరి పేటంతా ఆవరించాయి. ఈ నిర్భాగ్యుల కివే చలువ పందిళ్ళు. ఇది ప్రొద్దుట తంతు.

దినమంతా ఫ్యాక్టరీలో చాకిరీచేస్తారు. సాయంత్రం ప్రొద్దుగూకడం తోటే దివాలా మొఖాలు వ్రేలాడవేసుకొని కూలీలంతా ఫ్యాక్టరీలోంచి బయటపడతారు. ఇంజను డ్రైవరు కాలిపోయిన బూడిదను తోసిపారేసినట్లు—చెరుకుగానుగ రసం తాగేసి పిప్పిని బయట పారేసినట్లు – ఫ్యాక్టరీ అధికారులు ఈ కూలీలను గెంటేసి తాళం వేసేస్తారు. మసిబారిన మొగాల్లో క్రూడాయలుకంపుకొట్టుకుంటూ, బురదరోడ్డుమీద పడి కూలీలు కొంపలకు చేరుకుంటారు. ఎంత కష్టపడినా తిరుగు బళ్ళు చురుకుగా సాగుతాయి. అల్లాగే కూలీలుకూడా చాకిరితో అలసటచెందినా కొంపకు చేరుకోవడం కనుక అదోవిధమైన వెర్రిసంతోషంతో నవ్వుతూ, త్రుళ్ళుతూ గూళ్ళకచేరుకుంటారు. ఏరోజు కారోజే రోజు గడించిందికదా అనే ధీమా. ఇక ఈ రోజుకు పనిలేదుకదా అనే నిశ్చింత. ఉన్నమట్టుకు తిని పడుకోవచ్చును గదా! ఎక్కడికక్కడికే సంతృప్తి.

పగలంతా ఫ్యాక్టరీలో గడచిపోతుంది. మిషను ఒంట్లో వుండే సారంలో కొంత పీల్చేస్తుంది. అప్పటికి కాదోజు సరి. ఆయుర్దాయంలో ఒకరోజు తగ్గిపోయిందన్నమాటే. ఏమయితే నేమి? కష్టపడితే నేంగాక? ఏదో గిట్టినమట్టుకు రొట్టె కొరికి సారాదుకాణానికెళ్ళి రెండు డ్రాములేసుకుంటే ఉండే మజా వేరే చెప్పాలా? ఆ మజా కూలీలకే తెలుస్తుంది.

శలవొస్తే ఆరోజు కూలీలకు స్వర్గమే. ఫ్యాక్టరీసయ్యరుని తెల్లవారే సరికి వోంద్రపెట్టదుకదా! అది మొదటిసౌఖ్యం. గుండెల్లో ఏమీ అదటు లేకుండా పదిగంటలదాకా పడుకోవచ్చు. తీరికగాలేచి నంపతులు ఉన్నంతలో మంచిదుస్తులు సింగారించుకొని చర్చి కెడతారు. చర్చినుంచి తిరిగొచ్చి రోజూ కన్న అపురూపమైన పదార్థాలతో విందారగిస్తారు. సారాయిసంగతి చెప్ప నక్కరలేదు. కూరలో వుప్పులేకపోతే రుచేలేదు. కూలీల విందుల్లో సారాలేకపోతే మజాయేలేదు. శక్తికిమించిన పనిచేస్తూ ఆకలికి తగినంత ఆహారం దొరకనివాళ్ళకి క్రమంగా ఆకలి మందగించిపోతుంది. ఎప్పుడైనా ఒకప్పుడు ఆరగించాలిసొచ్చినప్పుడు సారావుంటేకాని ఆహారపదార్థం లోపలికిపోదు. సాయంత్రం పనీపాటా లేక వీధులలో తిరుగాడుతూ ఉంటారు. అసలు త్రాణలేకపోయినా ఒకళ్ళకంటెఒకళ్ళు షోకుగా ఉండా లని డాబుగా సింగారించుకుంటారు. చిన్న చిన్న ముఠాలుగాచేరి ఫ్యాక్టరీ మేనేజరును గురించో, లేక ఏ మిషను చక్రాన్నిగురించో బాతాఖానీ కొట్టుకుంటారు. అపుడపుడు తమకు జరిగే అన్యాయాలను గురించి ఆలో చించుకొని నిస్పృహతో పండ్లు కొరుక్కుంటారు. చీకటిపడడంతోటే మస్తుగాతాగి ఇంటికి చేరుకుని ఏదో వంకపెట్టి పెళ్ళాలతో పేచీపడడం, వాళ్ళకి పిడికిటిపోటులు ప్రసాదించడం సామాన్యంగా జరుగుతూ ఉండే తంతు. ఇంక పైలాపచ్చీసుగాఉన్న యువకులు యువతులు స్నేహితులింటి లోనో లేకపోతే ఏ సారాషాపులోనో చేరి త్రాగి తందనాలు త్రొక్కుతూ అసభ్యమైన ఆటపాటలతో కాలక్షేపం చేస్తూఉంటారు.

మస్తుగా సారా ఎక్కుస్తే శరీరంలో ఒక విధమైన ఉషారు బయలు దేరుతుంది. ఆ ఉషారుకు ఉపసంహారం ఒకళ్ళనొకళ్లు తిట్టుకోవడం కొట్టుకోవడం. ఈ సరాగాలు చిలికిచిలికి గాలివానవుతాయి. అప్పుడప్పు డీ

త్రాగుబోతు సరసాలు హత్యలుగా పరిణమించడంకూడా కద్దు. ఇలాంటి జీవితం ఫ్యాక్టరీ పనివాళ్ళకు తాత ముత్తాతలనుండి వారసత్వంగా సంక్రమించింది. పుట్టినప్పటినుండి వాళ్ళీ జీవితాని కలవాటైపోయారు. ఇందులో ఉండే హీనత్వం వాళ్ళకేమీ తెలియనే తెలియదు.

కాస్త పిన్నవయస్సులో తలిదండ్రులచాటున ఉండే కూలీలు శలవు రోజున తప్ప త్రాగి ఒకళ్ళనొకళ్ళు తన్నుకుని స్పృహతప్పి నేలమీదపడి పొర్లాడుతూ ఉంటే తల్లో తండ్రో పోయి వాళ్ళని చేతులమీద తీసుకు రావలసొస్తూ ఉండేది. త్రాగుబోతుతనం మాన్పించడానికి తలిదండ్రులు వాళ్ళకప్పుడప్పుడు తడపిడ లగ్గం చేస్తూనే ఉండేవాళ్లు. కాని ప్రయోజనం మాత్రం సున్న. వాళ్ళ తప్పుమాత్రం ఏముంది? ప్రస్తుతం వాళ్ళకిబుద్ధిచెప్పే తలిదండ్రులు వాళ్ళకాలంలో అలాగే త్రాగి తందనాలు తొక్కి, చీవాట్లు చెప్పుదెబ్బలు తిన్నవాళ్ళే. అలాంటి పెద్దవాళ్ళ చెప్పుచేతల్లో పెరుగుతూ ఉంటే పిల్లలకు వేరే గుణాలబ్బుతాయా? వాస్తవానికి ఈ పెద్దవాళ్ళు కూడా పిల్లవాళ్ళ త్రాగుబోతుతనాన్ని ఎక్కువదోషంగా పరిగణించేవాళ్లు కారు. ఊరికే మాటవరుసకి విధిలేక మందలిస్తూ ఉండేవారు. నిర్భాగ్యులైన కూలీల సంతానానికి కులాసాపుట్టించే దీ సారా ఒక్కటే అని వాళ్ళ నమ్మకం. కాబట్టి ఈలాంటి పెద్దల మందలింపులు లక్ష్యపెట్టకుండా పిల్లలు యథాప్రకారం తమ నిషాతంతు సాగిస్తూనే ఉంటారు.

అప్పుడప్పుడు పొరుగూరి ఫ్యాక్టరీలో పనిచేసినకూలీ ఈ ఊరి ఫ్యాక్టరీలో చేరతాడు. క్రొత్తవింత కనుక కొన్నాళ్ళు అతనిచుట్టు చేరి ఇతరఊళ్ళ ఫ్యాక్టరీల సంగతి వింటారు. అక్కడమాత్రం క్రొత్త ఏముంది? ఇదే తంతాయె

ఒక్కొక్కప్పుడు ఎవరైనా ఒక కొత్తమనిషి వచ్చి ఎన్నడూ విన నటువంటి ఏవో వింతసంగతులు చెవినిబడేస్తాడు. దానితో కూలిపేటంతా ఉడుకెత్తిపోతుంది. ఈ ఉడుకుకు ఉపశాంతి మజాఅయిన సారాయం. దానితో అన్నీ చల్లబడిపోతాయి.

కూలీజనం మొత్తంమీద సనాతనధర్మిష్టులు. ఎవరైనా ఏదైనా కొత్త పంథా చూపించినా వాళ్లు త్రొక్కరు. చిరకాలనుంచి చాకిరీ కలవాటై

పోయారు. అది సృష్టికర్త రాసిన రాతనీ, దాన్ని తప్పించడం అసంభవమనీ వాళ్ళవిశ్వాసం. తెగించి ఏదైనా కొత్తదారి తొక్కితే పడుతున్న కష్టానికి పదిరెట్లెక్కువ పడాలేమోనని భయం. నిరాశతో, నిస్పృహతో తమ పూర్వులు నడిచిన మార్గాన్నే నడుస్తూ ఉంటారు. గాడిదబరువు మొయ్యడానికి, కూలీలు చాకిరీ చెయ్యడానికి విశేషం తేడాలేదు. అలాంటి బతుకే బతికి ఏ ఏభయి సంవత్సరాలో వచ్చేసరికి ప్రాణాలు విడిచేస్తారు.

ఈలాంటి నిర్భాగ్యజీవనంచేసేవాళ్ళలో "మైకేలే వాసవ్" ఒకడు. చేయెత్తు మనిషి. బలమైనదేహం. మోటుతనం ఎక్కువ. చిన్నికళ్ళు. పెద్దగడ్డం. చూస్తేనే అనుమానంకలిగేముఖం. ఫ్యాక్టరీలో తాళాలు చెయ్యడం అతని పని. ఈ పనిలో గట్టివాడు. కాని మనుష్యులతో మర్యాదగా మాట్లాడడంమాత్రం అతని జన్మలో యెరుగడు. మేస్త్రీని ధిక్కరించడంవల్ల సంపాదన ఎదుగూబొదుగూలేదు. పనికి తగిన అయివేజు ముట్టడంలేదు. ఊరందరిలోను బలవంతుడు. దానికితోడు శుద్ధ పేచీకోరు. తెల్లవారితే స్తే ఎవరితోనో ఒకరితో దెబ్బలాడితేకాని అతనికి రోజు గడువదు. అందుచేత ఊరందరికి అతడంటే అసహ్యం. లోపల భయంకూడాను. అతన్ని కొట్టడాని కెందరో ఎన్నోసార్లు ప్రయత్నించారు కాని ప్రయోజనం లేకపోయింది! తన మీది కెవరైనా కొట్టడానికి వస్తూఉంటే "వాసవ్" ఏ ఇనుప ఊచనో, లాఠీకర్రనో చేత్తోపట్టుకుని పళ్ళుకొరుకుతూ నిలబడేవాడు. ఆ భయంకర స్వరూపాన్నిచూచి భయపడి శత్రువులు దగ్గరకు రాకుండానే పరారైపోయేవాళ్ళు. అందులోనూ జ్యోతుల్లాంటి అతని గుడ్లుచూచి, దెయ్యమో భూతమో అని భయపడిపోయేవారు.

కుక్కలకొడుకుల్లారా! పొండి అని వాసవ్ పళ్ళు పటపటకొరికే సరికి ఎక్కడివాళ్ళక్కడ లోలోపల తిట్టుకుంటూ మాయమైపోయేవాళ్లు. వాసవ్ విశేషంగా మాటాడేవాడు కాడు. కాని నోరు విప్పితేమాత్రం 'కుక్కలకొడకా' అనే ఊతపదం రావలసిందే. ఫ్యాక్టరీ యజమానిని గురించి మాటాడినా అదేమాట. పోలీసువాళ్ళసంగతొచ్చినా అదే పదం. ఆఖరుకు పెళ్ళాంతో మాటాడవలసివచ్చినా అదే పలుకు.

మైకేలు కొడుకు "పావెల్"కు పదునాలేండ్ల వయస్సు. ఒక్కడే కొడుకు. ఒకరోజున ఆ పిల్లవాడు కూర్చునివుంటే మైకేలుకు అతనిజుట్టు

పీకాలని బుద్ధిపుట్టింది. ఆ బుద్ధి ఎందుకు పుట్టిందా అని విమర్శించడానికి ఎవరితరమూకాదు. మైకేలు ఆ ప్రయత్నంలో ఉండగా, పావెల్ ఒక సుత్తిని చేత్తో చూపిస్తూ నన్ను ముట్టుకోకు; జాగ్రత్త!" అని నిర్భయంగా తండ్రిని బెదిరించాడు.

"ఏమిటీ? ముట్టుకోకూడదూ" అని మైకేలు భూతంలాగా చూస్తూ మీద కొచ్చాడు.

"చాలించింక; ఆ వేషాలు కట్టిపెట్టు; నీ జబర్దస్తీకి లొంగేవాడిని కాను" అని పావెల్ సుత్తిఝాడించాడు.

మైకేలు నిర్ఘాంతపోయి చేతులు వెనక్కు తీసుకొని "అలాగా! సరే; ఓరి కుక్కలకొడకా! ఎంతవాడవయావురా?" అని నిటూర్పు విడచి వెనక్కి తగ్గాడు.

ఒక క్షణం అయినతర్వాత, భార్యకేసి తిరిగి "ఏయ్! రేపటినుంచి నన్ను డబ్బు దసకం అడగొద్దు * పాషా నీకు కూడు తెచ్చి పెడతాడు. పెద్దవాడయాడు. తెలిసిందా?" అన్నాడు.

"ఓహో! అయితే సంపాదించిందంతా నువ్వు తాగేస్తావు కాబోలు!" అని ధైర్యంచేసి మైకేలుభార్య అడిగింది.

ఛీ కుక్కా! ఆ సంగతి నీకెందుకంటూ అని జవాబొచ్చింది.

అప్పటినుండి మూడు సంవత్సరాలు, అంటే చచ్చిపోయ్యేవరకు మైకేలు కొడుకుతో ఎన్నడూ మాటాడలేదు సరిగదా, ఆ ప్రశంసయినా ఎత్తలేదు. ఆఖరుకు అతనిని కన్నెత్తి చూడనైనాలేదు.

మైకేలు వాసవ్ ఒక కుక్కని పెంచాడు. అదికూడా అతనిలాగా పుష్టిగా అసహ్యంగా ఉండేది. అతనిమాదిరిగానే కజ్జాకి కాలుదువ్వుతూ వుండే ఆ కుక్కకూడా ప్రొద్దునే మైకేలుతో ఫ్యాక్టరీ కెళ్ళేది. అతను సాయంత్రం బయటికొచ్చేదాకా గేటుదగ్గర పడిగాపులుపడి ఉండేది. అతడు సారాదుకాణానికెడితే అక్కడికక్కూడా వెళ్ళేది. ఒకచోటి కన్నమాటేమిటి; మైకేలు ఎక్కడికెడితే అక్కడకే వెంటపడేది. శలవురోజున కుక్కను

* పావెల్ ముద్దుపేరు.

వెంటబెట్టుకొని సారాదుకాణానికెళ్ళి జోరుగా సారా పుచ్చుకొని ఇంటి కొచ్చి, కుక్కను ఒడిలో కూర్చోబెట్టుకొని భోజనం చేస్తూ ఉండేవాడు. తనపళ్ళెంలో రొట్టెను తనచేత్తో దానినోటి కందిచ్చేవాడు. ఈ ప్రపంచంలో మైకేలు దెబ్బలాడనిదల్లా ఒక్క ఆ కుక్కతోటే. భోజనం అయినతర్వాత పళ్ళెములను గిరాటేసి వీపు గోడకాన్చి కూనిరాగాలు తీస్తూ విస్కీ పట్టించే వాడు. కొంతసేపటికి విస్కీ మత్తు అందుకొనేది. అలాగే గోడకానుకొనో లేకపోతే బల్లమీద ఒరిగో గుర్రుపట్టేవాడు. ఆపడక పడక మళ్ళీ తెల్లవారిన తర్వాత ఫ్యాక్టరీకూత వినిపిస్తేనే లేవడం. ఇది రోజూ జరుగుచుండే మైకేలు దినచర్య. కుక్క కూడా అతని ప్రక్కనే పడుకునేది.

ఒకనాడు మైకేలు మామూలుగానే పగలల్లా ఫ్యాక్టరీలో గడిపి ఇంటికివచ్చి పడుకున్నాడు. తెల్లవారినతర్వాత ఫ్యాక్టరీకూతవిని లేవలేదు. ఆపడక పడక అయిదు రోజులు పడుకున్నాడు. పరుపుమీదపడి అదే దొర్లడం దొర్లాడు. కళ్లుమూసుకున్న పళ్లు పటపటకొరుకుతూ భార్యనిపిల్చి 'ఏయి పాషాణం పట్టుకురా! నాకు విషం పెట్టు. తీసుకురా' అని కేక లేశాడు.

భార్య వైద్యుని పిలుచుకొచ్చింది. అనువైన చికిత్సలన్నీ చేయించింది. వైద్యుడు ఆసుపత్రికి తీసుకెళ్ళి శస్త్రంచేస్తేనేకాని లాభంలేదన్నాడు.

'పోపో! కుక్కలకొడకా! నేనిక్కడే చస్తాను' అని మైకేలు హుంకారం చేశాడు.

శస్త్ర చికిత్స చేయించుకోమని భార్య ఎన్నోసార్లు బతిమాలింది. ఆఖరుసారి మైకేలు పిడికిలి బిగించి 'జాగ్రత! ఆపనిచేయకు! నేను బ్రతికుంటే నీకే చాల నష్టం' అన్నాడు.

మర్నాడు ఉదయం మైకేలు మరణించాడు. భార్య, కొడుకు, కుక్క ఇంకా పేటలోఉండే అతడి త్రాగుబోతు స్నేహితులు స్మశానానికెళ్ళి అంత్యక్రియలు జరిపించారు. భార్య లోపల్లోపల చాలా విచారించినది. కొడుకు 'పావెల్' ఏమీ విచారపడలేదు. మైకేలు శవాన్ని పూడ్చిపెట్టి జనమంతా ఇళ్ళకొచ్చేరు. కాని ఆ కుక్క మాత్రం చాలాకాలందాకా ఆ గోరీవద్దనే పడుకొని ఉండేది.

౨

తండ్రి మరణించిన రెండువారములకు ఒకరోజు సాయంకాలము 'పావెల్' తప్పతాగి తూలుతూ ఇంటికొచ్చి తన తండ్రి కూర్చునే బల్లమీద కూలబడ్డాడు. తండ్రిలాగే బల్లగుద్ది భోజనం తీసుకురమ్మని తల్లిని కేకేశాడు. తల్లి గబగబావచ్చి కొడుకుని కౌగిలించుకుంది. తే! భోజనం త్వరగా తే! అని పావెల్ తల్లిని తొందర చేశాడు. ఈ మూర్ఖత్వం చూచి తల్లి తెల్లబోయింది.

'మా నాన్న గొట్టమెక్కడ? నేను తాగాలి తీసుకురా' అని తల్లిని ఆజ్ఞాపించాడు. పావెల్ ఇదివరకెన్నడూ సారా తాగలేదు. ఇదే మొదటిసారి. సారా చాలా నిస్సత్తువ చేసింది. ప్రపంచం అంతా గిర్రున తిరుగుతున్నట్టు కనబడింది. బావురుమని ఏడ్వాలనుకున్నాడు. కాని ఏడ్పు బలవంతముగా ఆపుకున్నాడు. 'ఎందుకిల్లా తాగి చెడిపోతావురా నాయనా' అని అతిప్రేమతో తల్లి మందలించింది. ఆ మందలింపులు చురుక్కుమని శూలాల్లాగుచ్చుకున్నాయి. ఈ అవస్థలో పావెల్‌ను మంచంమీద పడుకోబెట్టి తల్లి శైత్యోపచారాలుచేసింది. అప్పటి కాతనికి స్పృహవచ్చింది. దేహం అంతా బరువెక్కినట్లయింది. నోరంతా వెగటుగావుంది. అంతా త్రాగినట్లే తానూ త్రాగితే తనకెందుకిట్లా జబ్బు చెయ్యాలాఅని ఆలోచించాడు. బహుశా తనకింకా తాగే ఈడు రాలేదు కాబోలనుకున్నాడు.

ఇంతలో తల్లి దగ్గరకొచ్చి వీపు తట్టింది. 'నాయనా! ఇప్పటినుంచీ తాగడం ఆరంభిస్తే నీవిక సంసారం ఏమినిర్వాకం చేస్తావు? నా కేమి కూడెడతావు?' అని అతి దీనంగా అడిగింది.

'అంతా తాగుతున్నారు. నేనూ తాగేను' అన్నాడు పావెల్.

తల్లి నిట్టూర్పు విడిచింది. నిజమే, అంతా తాగుతూనే వున్నారు. కూలీలు కులాసాగా ఆనందించడానికి సారాదుకాణం తప్ప వేరేస్థలంలేదనే సంగతి ఆమెను తెలిసిన విషయమే, చివరకు తెగించి 'నాయనా! నువ్వు

తాగవద్దు. మీ నాన్న తాగి తాగి నా బతు కింత దుస్థితికి తెచ్చాడు. నువ్వు కూడా తాగితే యిక గతేమిటి! నన్నుచూసైనా కొంచెం జాలివహించి ఈ తాగుడు మానేద్దూ!' అని చెప్పింది. రాళ్లుకూడాకరిగే దీనస్వరంతో కొడుకును బతిమాలింది. ఆమె దీనాలాపము పావెల్‌కు చాలా సంతాపమును కలుగచేసింది. తనతండ్రి తాగివచ్చి తల్లిని చావమోదుతూఉండే పూర్వ దృశ్యాలు ఆతనికి జ్ఞప్తికొచ్చాయి. తల్లి అతిఓర్మితో తండ్రి పెట్టిన బాధలన్నిటినీ భరించినసంగతి జ్ఞాపకం చేసుకున్నాడు.

* * * *

'పావెల్' తల్లి పొడుగాటి మనుష్యులలోనే లెక్క. చిరకాలము నుండి పడుతూవుండే దెబ్బలతో నడుము వంగిపోయింది. దేహం అంతా వాతలమయం. వృద్ధాప్యంవల్ల ముఖం ముడతలు పడిపోయింది. కాని ముఖ వర్చస్సు మాత్రం తప్పలేదు. కనుముక్కు తీరునుబట్టి మనిషి స్వభావము తెలుసుకోవడం అసంభవంకాదు. ఆమె లక్షణాలుచూస్తే అతి నమ్రస్వభావం కల ఉత్తమ స్త్రీ యని స్పష్టమవుతుంది. ఏ నిమిషాన్న దెబ్బలు మీద పడతాయో అనే నిరంతర భయంతో బ్రతకడంచేత ఆ బెదురుకూడా ఆమె ముఖంమీద స్పష్టంగా కనబడుతోంది.

'పావెల్' తనతల్లి కండ్లనుండి సంతతధారగా కారుచున్న కన్నీళ్ళు చూచాడు. దుఃఖించవద్దని తల్లిని ప్రార్థించాడు. దాహమేదైనా ఇమ్మని కోరాడు. తల్లి నీళ్ళలో మంచుగడ్డేసి తీసుకొచ్చింది. దాహం తీసుకొచ్చేటంతలో పావెల్ నిద్రపోయాడు. తల్లి నడుమువంచి అతని ముఖంకేసి తేరిపారచూసింది. చూస్తుంటే మనస్సులో ఒక విధమైన ఆందోళన బయలుదేరింది. తాగుబోతు జీవితంలో ఉండే అవస్థ ఆమె కళ్ళకు కట్టినట్లు కనుపించింది. మంచనీళ్ళగ్లాసు బల్లమీదపెట్టి గోడకు తగిలించివున్న క్రీస్తుపటము వద్దకుపోయి మోకాళ్ళపై నిలబడి తలవాల్చి నిశ్శబ్దంగా ప్రార్థనచేసింది.

ఈ సంగతి జరిగిన తరువాత తల్లీకొడుకుల జీవితము నెమ్మదిగా సాగిపోయింది.

* 'వ్లాసవ్' కుటుంబము సామాన్య కూలీ సంసారాలలో ఒకటి. వాళ్ళ ఇల్లు గ్రామం చివర పల్లపుపేటలో ఉంది. ఇల్లంటే పెద్ద విశాల

* వాసవ్ పావెల్ ఇంటిపేరు.

మైన భవనంకాదు. ఒక చిన్న వంటగది. దాని ప్రక్కనే తల్లి కొక చిన్న గది. కొడుకుకు మాత్రం కాస్త పెద్దగది. అంతా చూస్తే జానెడుకొంప. సామానుకూడా అంతంతమాత్రమే. చిన్నమంచం, ఒకబల్ల, దానిమీద ఒక అద్దం, రెండుమూడు కుర్చీలు, గుడ్డలుదాచుకొనే ట్రంకుపెట్టె తప్ప పావెల్ గదిలో వేరేమీ సామాను లేదు.

పావెల్ కూడా పేటలోనున్న ఇతర యువకులవలెనే జీవయాత్ర గడపడానికి ప్రయత్నించేవాడు. అందరిలాగా క్రొత్తరకం షర్టులు ధరించి, రంగురంగుల నెక్టైలు బిగించి, పెద్ద బూట్సు తగిలించుకొని, చేత్తో బెత్తం పుచ్చుకొని షోకుగా తిరుగుతూ ఉండేవాడు. నృత్యంచేయడం, విందులలో విలాసంగా కాలక్షేపం చేయడంకూడా నేర్చుకున్నాడు. పై వేషభాషల్లో ఇతర యువకులకు పావెల్ కు ఏమీ తేడాలేదు. శలవొచ్చిందంటే తాగి తూలుతూ ఇంటికొచ్చేవాడు. కాని సారా అతని శరీరత్వానికి పడలేదు. తాగినప్పుడల్లా గుండెల్లో మంట పుట్టేది. తలనొప్పితో బాధపడేవాడు. ఒకవిధమైన నిస్పృహ కలిగేది.

పావెల్ కు ఈజీవితమంటే విసుగుపుట్టింటి. జీవితంలో ఏదైనామార్పు వుంటే బాగుంటుందేమోనని అనుకునేవాడు. అప్పుడప్పుడు మాటవరుసగా యీ సంగతి తల్లికి చెపుతూఉండేవాడు.

* * * *

పావెల్ ఫ్యాక్టరీలో కష్టపడి పనిచేసేవాడు. జరిమానాలు గిరిమానాలు లేకుండా మాటా మంతీ పడకుండా కాలం తర్లించుకునేవాడు. అతడి విశాలనేత్రాల్లో ఒకరకమైన అసంతృప్తి నాట్యమాడుతుండేది. అతని జీవితవిధానంలోకూడా మార్పు కలిగింది. పార్టీలకు పోయి విలాసంగా కాలక్షేపంచేయడం మానేశాడు. త్రాగుడు వదలిపెట్టేశాడు. శలవు రోజుల్లో ఎక్కడికెళ్ళేవాడో తెలియదు. కాని ఇంటికి మాత్రం వెనుకటిలాగు తాగి తూల్తూ రాకుండా స్పృహతోనే వస్తున్నాడు. అతన్నిచూస్తే తల్లికి అతడేదో విషయాన్నిగురించి దీర్ఘంగా ఆలోచిస్తున్నట్లు కనబడేది.

ఆతని కండ్లలో ఒక నూతనమైన తేజస్సు, నిగ్రహం, కార్యదీక్ష కనుపిం చాయి. మొత్తంమీద జీవితమంతా మారిపోయినట్లు తల్లి గ్రహించింది. అందరిలాగునా కాకుండా తనకొడుకు తాగకుండా ఉన్నందులకు తల్లి సంతోషించేది. కాని ఎట్లా పరిణమిస్తుందో అనే అదటుమాత్రం మనస్సును కలవరపరుస్తూ ఉండేది.

పావెల్ ఎక్కడనుంచో పుస్తకాలు తీసుకొచ్చి, రాత్రి చాలాసేపటి వరకు తిరగేస్తూ ఉండేవాడు. అప్పుడప్పుడు వాటిలోనుంచి ఏవో కొన్ని సంగతులు నోటుబుక్కులో వ్రాసుకుంటూ ఉండేవాడు. అతనితల్లికి ఇదంతా ఏదో విడ్డూరంగా కన్పడింది. మనిషి కొంచెం చిక్కిపోయాడు. ఏదైనా రుగ్మత ప్రవేశించిందేమోనని తల్లి అనుమానపడింది. కాని అట్లాంటి దేమీ లేదని తెలుసుకొని సంతుష్టిచెందింది.

తల్లీ కొడుకులు మాటాడుకోవడంకూడా అరుదైపోయింది. పావెల్ ప్రొద్దున్నే టీ త్రాగి పనికిపోయేవాడు. మధ్యాహ్నం ఇంటికొచ్చి ముక్త సరిగా మూడు ముక్కలు మాటాడి భోజనంచేసి మళ్ళీపనిలోకి వెళ్ళిపోయే వాడు. సాయంత్రం చీకటిపడ్డాక యింటికొచ్చేవాడు. స్నానంచేసి భోజనంచేసి గదిలో కూర్చుని అర్ధరాత్రివరకూ ఏమిటో చదువుకుంటూ ఉండేవాడు. శెలవు దినాల్లో ప్రొద్దున్నేపోయి ఏ అర్ధరాత్రివేళకో కొంపకు చేరుకొనేవాడు. పట్టణానికి వెళ్ళిఉంటాడని తల్లికి తెలుసును. కాని ఎందుకో ఎక్కడికోమాత్రం తెలియదు. అపుడప్పుడు మాత్రం ఏదో ముక్తసరిగా తల్లితో ప్రసంగిస్తూ ఉండేవాడు. ఈ సూక్ష్మ సంభాషణవల్లనే తల్లి తన కొడుకులో గొప్పమార్పును గుర్తించింది. అతని వేషభాషలలో ఒక విధమైన నాజూకు కనబడింది.

ఒకరోజున పావెల్ ఒక పటమును తెచ్చి గోడకు తగిలించాడు. ఆ బొమ్మలో ముగ్గురు మనుష్యులు నిర్భయంగా నడుస్తున్నారు. సమాధిలో నుంచి లేచివచ్చిన క్రీస్తుదేవుని పటమని పావెల్ తల్లికి తెలియజేశాడు. చర్చికి వెళ్ళకపోయినా క్రీస్తుదేవుడంటే తన కొడుకునకు భక్తి ఉందికదా అని చాలా సంతోషంపొందినది.

క్రమంగా గోడలనిండా రకరకాల బొమ్మలుచేరినాయి. పుస్తకాల బీరువాలతో గది నిండిపోయింది. పుస్తకాలవల్ల గదికి క్రొత్తశోభ కలిగింది.

పావెల్ తల్లిని వెనుకటిలాగా 'నువ్వు' అనడం మానేసి 'మీరు' అని గౌరవపురస్సరంగా మన్నించడం ప్రారంభించాడు. ఈ మార్పు ఆమెకు చాలాసంతోషం కలుగచేసింది. దీనికంతా మూలం ఏదో విశేషం ఉండితీరాలనుకున్నది. కాని కారణం తెలియనందున తల్లికి ఏదో ఒక విధమైన అదటు పుట్టింది. నలుగురితోపాటు కాకుండా ఈ వింత ఏమిటా యని దిగులుపడింది. ఇంత చిన్న వయస్సులో ఈ వైరాగ్యమేమిటా అని విచారపడింది. తగినవయస్సు కనుక బహుశా ఏ విలాసవతి ప్రేమపాశాల్లో నైనా తగులుకొని బాధపడుతున్నాడేమోనని అనుమానించింది. ఈ రకం విలాసానికి చేతిలో పైసా ఆడాలి! కాని అతడు సంపాదించే డబ్బంతా తనచేతికే ఇవ్వడంచేత ఆ అనుమానానికి తావు లేకపోయింది.

ఈ సంశయం విడిపోకుండానే నెలలు గడచిపోయాయి. రెండేండ్ల పాటు ఈ రహస్యం బయటపడలేదు. ఒకరోజురాత్రి మామూలుగానే పావెల్ భోజనంచేసి తదేకనిష్ఠతో చదువుకుంటూ కూచున్నాడు. అతని తల్లి వంటయింట్లో పని పూర్తిచేసుకొని దగ్గరగావచ్చి కూచుంది. ఏమైనా పనిమీద వచ్చిందేమోనని పాషా ఆమెకేసి చూశాడు. ''ఏమీలేదు. ఊరికేనే వచ్చాను'' అనిచెప్పి మళ్ళీ వంటఇంట్లోకి వెళ్ళిపోయింది. చేతులు కాళ్లు కడుక్కొని ఏమిటో దీర్ఘంగా ఆలోచిస్తూ కొన్నేపట్లో మళ్ళీ పాషా దగ్గరకొచ్చి నిలబడింది. కొంచెంసేపు తటపటాయించి చివరకు ''నాయనా నువ్వు రోజూ అర్ధరాత్రిదాకా మేల్కొని చదువుతూ ఉండే పుస్తకాలేమిటివి?'' అని అడిగింది.

పాషా చదువుతూ చదువుతూ వున్న పుస్తకాన్ని మూసి ప్రక్కన పెట్టి తల్లిని తనప్రక్కన కూచోపెట్టుకున్నాడు. ఏం చెపుతాడో అని ఆమె లోలోపల దడదడలాడింది. పాషా తలవంచుకుని నెమ్మదిగా చెప్పడం ప్రారంభించాడు.

‘‘అమ్మా! నేను చదివే పుస్తకాలు చదవకూడదని అధికారులు నిషేధించినవి. ఈ పుస్తకాలలో మన కూలినాలిజనముయొక్క జీవితస్థితి గతులన్నీ ఉన్నది వున్నట్టుగా వ్రాయబడి యుండడంచేత ఇవి నిషేధించబడినాయి. ఇవి రహస్యంగా అచ్చుపడ్డాయి. వీటిని చదువుతుండగా అధికారులు చూశారంటే పట్టుకుని జైలులో పెడతారు. చూశావా మన అవస్థ! నిజం తెలుసుకోడానికి ప్రయత్నంచేస్తే జైలు కెళ్ళాల్సివస్తుంది.’’ జైలుమాట వినేసరికి తల్లికి గుండె గుభేలుమంది. ఊపిరాడలేదు. పావెల్ కేసి దీనంగా చూచింది. అతడేదో కొత్తకష్టాల్లో పడిపోతున్న ట్లామెకు కనబడింది. అతడి వాగ్ధోరణిలో ఒకమాదిరి దృఢత్వం కనబడింది. తన కొడుకే అఘాతంలో పడిపోతాడో అనే భీతి ఆవహించింది.

‘‘అయితే, ఈ పనెందుకు చేస్తావు నాయనా!’’ అంటూ గ్రుడ్లలో నీళ్ళు త్రిప్పుకుంటుంది.

‘‘ఎందుకంటావా; నిజం తెలుసుకోవాలని ఉంది కనుక’’ అని నిశ్చితంగా జవాబుచెప్పాడు పావెల్. అత డేదో ప్రమాదకరమైన పనిని సంకల్పించియున్నాడనీ, తానెంతచెప్పినా వినిపించుకునే స్థితిలో లేడనీ తల్లి గ్రహించింది. నిస్పృహ చెందింది. రాబోయ్యే ప్రమాదాన్ని గురించి తల్చుకొని మాటతోటక్క ఏడుపు ఆరంభించింది. పావెల్ ఓదార్చడం ఆరంభించాడు.

‘‘అమ్మా! నువ్వు కొంచెం ఆలోచించి చూడు. నీ బ్రతుకూ ఒక బ్రతుకేనా! నీకు నలభైఏళ్ళు పైనబడ్డాయి. యింతవరకు ఏమైనా సుఖమంటే ఎలా వుంటుందో ఎరుగుదువా? ఏరోజు కారోజు మానాన్న నిన్ను చావ బాదని రోజు ఉందా? ఫ్యాక్టరీలో గొడ్డులాగున చాకిరి చేసి చేసి విసిగి ఇంటికి వచ్చి, ఆ ఫ్యాక్టరీమీద ఉండే కసిఅంతా నీమీద తీర్చుకునేవాడు. మా నాన్న ఈ ఫ్యాక్టరీలో ముప్పయి సంవత్సరాలు పనిచేశాడు. అతను పని ప్రారంభించినపుడు ఈ ఫ్యాక్టరీఅంతా జానెడు పొడవుండేది. రెండే ఇళ్ళు. కాని ఇప్పుడు చూచేవా ఎంతయిందో? దగ్గర దగ్గరగా నాలుగురెట్లు పెరిగింది. కాని మన కేముంది? సాహేబు మాత్రం ఎంత

ఏదైనా దీనికి తప్పుపోదులే. కూలీలు చెమటలూడ్చి చాకిరి చెయ్యడం,
యజమానులు కాలిమీద కాలేసికూర్చుని లాభాలు అనుభవించడం. ఫ్యాక్ట
రీలు పెరుగుతూ ఉంటాయి, కూలీలు చస్తూ ఉంటారు.”

పావెల్ మాటలు విని తల్లి నిశ్చేష్టురాలైపోయింది. ఏదయినా ఒక
విషయాన్ని తరుస్తూఉండే సాధకుడు, అందులో ఉండే సత్యాన్ని గ్రహించి
ఇతరులకు చెప్పవలసివస్తే మహోస్పష్టంగాను, ఉత్సాహజనకంగాను
చెప్తాడు. పావెల్ కూడ ఆ అవస్థలోనే ఉండడంచేత కూలీల జీవితాన్ని
గురించి తల్లికి బాగా నచ్చేటట్లు చెప్పాడు. అతని కండ్లలో అపూర్వమైన
వెలుగు వెలిగింది. కూలీల దురవస్థని గూర్చి అనర్గళంగా ఉపన్యసించాడు.
ఈ బాధలన్నిటినీ భరించిన తల్లే అన్నిటికి ప్రత్యక్షమైన ప్రమాణం.

పాషా ఉపన్యాసాన్ని తల్లి కండ్లవెంబడి నీరు కారుస్తూనే వింది.
అతడు తన జీవితాన్ని గురించి కార్మికుల జీవితాన్ని గురించి చెప్పిన విష
యాలన్నీ నిజమేనని నమ్మింది. ఇదివరలో అపుడపుడు ఆమె తన అవస్థకు
కారణమేమాయని ఆలోచించేది. చుట్టుప్రక్కలవాళ్ళతో కూడా సంప్ర
దించేది. కాని ఎవరూ తగిన సమాధానం చెప్పలేకపోయారు. కాని ఇప్పుడు
తన కుమారుని ఉపదేశం ఆ చిక్కును విడగొట్టింది. కొత్త వెలుతురు కను
పించింది. తన కొడుకు కింత ప్రయోజకుడై, మంచి యోచనాపరుడై జీవిత
సత్యాన్ని తెలుసుకున్నాడు కదా అనే సంతోషం, సంతృప్తికూడా కలి
గింది. ముఖ్యంగా పాషా ఆడవాళ్ల అవస్థనుగురించి చెప్పేటప్పుడామె
పరవశమైపోయింది.

అంతా విని తను కొంచెంసేపు దీర్ఘంగా ఆలోచించింది.

“అయితే నాయనా! నువ్వు చెప్పేదంతా నిజమే. కాని ఈ దుర
వస్థ తొలగించడానికి ఏమి మార్గం?” అని అడిగింది.

“[illegible], మార్గాలు నిర్ణయించడానికి ఆలోచించాలి చెప్పు. ముందు మన కూలీ
వాళ్లకు [illegible] తమ అవస్థను గురించి తెలుసుకోవాలికదా! తెలుసు

కున్నాక అప్పటి స్థితిగతులనుబట్టి ఉపాయాలను ఆలోచించవచ్చును’’ అని పావెల్ జవాబుచెప్పాడు.

ఆమె మాటాడలేకపోయింది. పాషా ముఖంలో ఒక విధమైన తేజస్సు ఆమె కగుపడి లోలోపల సంతోషం కలిగించింది. ఇతరు లందరి పిల్లలు మోస్తరుగా గుడ్డెద్దు చేలోపడినట్లు నిర్భాగ్యజీవనం గడపకుండా తన కొడుకు పదిమందికీ ఉపకారం చేయడానికి పాటుపడుచున్నాడుగదా అనే గర్వంకూడా కలిగింది. కాని, ఈభావాల పరిణామం చివర కెట్లా వుంటుందోమాత్రం ఆమె ఊహించలేకపోయింది. ప్రజలు యితను చెప్పే మాటలు వినరనీ, చివరి కితడొక్కడే ఊరూ పేరూ లేకుండా నాశనమై పోతాడేమోననీ భయపడింది. ఈ సంగతి అతనితో చెప్పాలని అనుకుంది. కాని నోరు రాలేదు. ధైర్యం చెయ్యలేకపోయింది. అదీ కాకుండా, తన కొడుకు తనకన్న తెలివైనవాడని నిశ్చయించుకొని మూరకుండాల్సింది. ఇతను చెప్పేమాటలన్నీ శ్రద్ధగా వింది. పావెల్ తాను చెప్పేమాటలన్నీ వృధా పోవడం లేదని గ్రహించి, పనివాళ్ళ కష్టాలనుగురించి, యజమానుల నిరంకుశత్వాన్ని గురించి చెరిగేశాడు. పాషా చెప్పేసంగతులన్నీ రోజూ కండ్లయెదుట కనబడుతున్నా, అతడు చెప్పే తరహానుబట్టి తల్లి కంతా ఆశ్చర్యంగా కనుపడింది. అతను చెపుతుంటే మధ్యమధ్య మాటకడ్డొచ్చి ‘‘నిజమేనా నాయనా!?’’ అని వింతగా అడిగేది.

పాషా ‘‘నేచెప్పేదంతా నిజం. ముమ్మాటికీ నిజం. ఈరహస్యాలన్నీ బయట పెట్టిన మహానుభావులెందరో ఉన్నారు. వాళ్ళంతా ఇప్పు డెక్క డున్నారో తెలుసునా? జైళ్ళలోనూ, సైబీరియా మన్యాల్లోనూ యమ బాధలు పడుతున్నారు. నిరంకుశ రాజ్యంలో నిజం చెప్పితే నిష్ఠురం కదా! పాటకప్రజనం పాట్లుగురించి ఉన్నదున్నట్లు చెప్పినందుకు అధికారులు వాళ్ళని పశువులులాగా తరిమికొట్టి జైళ్ళలో పారేసి నానాహింసా పెడుతున్నారు’’ అని పావెల్ ఉద్రేకంగా చెప్పాడు.

ఈసంగతి వినేటప్పటికి తల్లిగుడ్లలో గిర్రున నీళ్ళుతిరిగాయి. ఇదంతా నిజమా కాదా అనే భ్రాంతికూడా కలిగింది. సత్యంకోసం బాధలుపడుతున్న

ఆ మహానుభావులను తలచుకొంటే ఆమెకు లోపల హడలు కలిగింది. దీర్ఘమైన నిశ్వాసము విడిచింది. బహుశా తనకొడుక్కి కూడా అలాంటి అవస్థే పడుతుందేమోనని భయపడింది. ఇక ఆ ఆలోచనలను భరించలేక పోయింది.

"నాయనా! చాలా రాత్రిపోయింది, పడుకో. మళ్ళీ ప్రొద్దున్నే పనిలోకి పోవాలిగా!" అంటూ వీపుతట్టింది.

"అలాగే. పడుకుంటాను. కాని నేను చెప్పినదంతా అవగాహనయినట్లేనా?"

"ఆ!......కాని నాయనా ఇదంతా నీ నాశనానికొచ్చిందోయి!" అని వెక్కి వెక్కి ఏడుస్తూ మాటాడలేక మాటాడలేక చెప్పింది.

పావెల్ ఇటూ అటూ కాస్సేపు పచారుచేస్తూ దీర్ఘంగా ఆలోచించాడు.

"సరే, నేను చేసేపని, నా ఆలోచన పాలోచన అంతా నీకు ఉన్నదున్నట్టు చెప్తాను. తర్వాత నీ యిష్టం. కాని అమ్మా! నీకు నామీద ఏమైనా ప్రేమ ఉంటే నా పనికిమాత్రం అడ్డం రావద్దని నా ప్రార్థన. నీ కాళ్లుపట్టుకుని బ్రతిమాలుతున్నాను."

"......ఇస్! ఇదంతా నాకు తెలియకుండావుంటే బాగుండేది.

పాషా ఆమెచెయ్యిపట్టుకుని ఆత్రంతో ఆమె జవాబుకై నిరీక్షించాడు. అతడు అతిగౌరవముగా 'అమ్మా' అని పిలిచి ప్రార్థిస్తుంటే తల్లి ఒళ్ళు ఝల్లుమంది.

"నాయనా! నే నడ్డురాను. కాని జాగ్రత్తగా మాత్ర ముండు" అని గద్గదస్వరంతో చెప్పింది.

అతి ఆప్యాయంగా అతని శరీరం నిమిరి ఇల్లా అంది: "ఏమి నాయనా! ఇల్లా చిక్కిపోతున్నావేం? కానియ్యి. అన్నిటికీ దేవుడేవున్నాడు.

అతడే నీకు దిక్కు. నేను నీ కేమీ అడ్డురాను. నీ యిష్టమొచ్చినట్లు నడుచుకో. కాని ప్రజల తరహామాత్రం గమనించు. ప్రజలు వట్టి పశువులు. కేవలం మూర్ఖులు. ఒకళ్ళనుచూస్తే ఒకళ్ళకు గిట్టదు. దురాశ, ఈర్ష్య హెచ్చు. ఎదుటివాడికి అపకారంచెయ్యడం అంటే సంతోషం. ఊరికే విలాసంకోసం మనుష్యుల్ని క్షోభపెట్టడం ఈ జనం యొక్క స్వభావం. ప్రజలకు వాళ్ళ లోపాలు చూపించి వాళ్ళని నువ్వు విమర్శచేస్తే, చివరికి వాళ్లు నిన్నే అసహ్యించుకొని, నిన్ను నానాబాధలు పెడతారు. నాశనం చేస్తారు.'' పావెల్ తల్లి హితోపదేశాన్ని శ్రద్ధగా ఆలకించాడు.

''అమ్మా! నీవు చెప్పినదానిలో సత్యంలేకపోలేదు. ప్రజలు మూర్ఖులే. కాని ప్రపంచంలో సత్యం, ధర్మం అనేవి వున్నాయని తెలుసుకున్నాక ప్రజలు అనుకున్నంత చెడ్డవాళ్లుకారని నేను గ్రహించాను. ఈ ఆలోచన నా కెల్లా కలిగిందో నేను చెప్పలేను. చిన్నప్పటినుంచి భయభక్తులతో మెలిగాను. కొందరి అల్పత్వంచూచి అసహ్యించుకొనేవాడిని. కొందరంటే ఏమోకాని, ఏమీ కారణం లేకుండానే అసహ్యంవేసేది. కాని ఇప్పుడు నాకు ప్రజలంతా ఒక్కమోస్తరుగానే కనుపిస్తున్నారు. అందరిలోను సత్యం కనిపిస్తోంది. అందరి దురవస్థచూచి నా హృదయం క్షోభిస్తోంది. ఇంతకీ ఈ జనసామాన్యంలో ఉండే అధర్మం, అసత్యం, ఇంకా యితర దుర్గుణాలకీ వాళ్లు బాధ్యులుకారని నా నమ్మకం. సత్యం అలాగే మరుగుపడి ఉంటుంది'' అంటూ తల్లికి మెల్లగా నచ్చచెప్పాడు.

తల్లి దీనంగా అతనిముఖంకేసి చూచింది. ''నీలో కలిగిన మార్పు అద్భుతం. ప్రమాదకరం. ఇంతకూ దేవదేవుడే నిన్ను రక్షించాలి'' అని ఆశీర్వదించి తన గదిలో కెళ్ళిపోయింది.

పావెల్ నిద్రపోయాడు. తల్లికి మాత్రం కంటిమీద కునుకులేదు. తన కొడుకునకు ముందురాబొయ్యే అవస్థలను తలుచుకుంటే ఆ మాతృహృదయం కుమిలింది. తనగదిలోంచి పావెల్ గదిలోకి వెళ్ళి, నిద్రపోతున్న అతని ముఖాన్ని తేరిపార చూచింది. కండ్లవెంట అశ్రువులు జలజల రాలినాయి. ప్రేమమయమైన ఆ తల్లి హృదయములో ఏమి భావా లుత్పన్నమైనాయో పరమేశ్వరునికే ఎరుక! ఆమె కండ్లకే దృశ్య మగుపడినదో పాఠకులే ఊహించుకోవాలి.

3

తల్లీ, కొడుకూ జీవితం శాంతంగా గడిపేస్తున్నారు. కాపురం ఒక యింటోనే అయినా భావాలుమాత్రం వేర్వేరుగా ప్రసరిస్తున్నాయి. ఒకనాడు శలవు రోజున పావెల్ ఎక్కడికో ప్రయాణమైపోతూ తల్లిని పిలిచి 'అమ్మా! రేపుశనివారం మనయింటికి కొందరు స్నేహితులొస్తారు' అని చెప్పాడు.

'స్నేహితులా?' ఎవరు నాయనా!

'మన ఊళ్ళోవాళ్ళు కొందరు, పట్టణంనుంచి కొందరూను.'

'పట్టణంనుంచా?' అని ఉలికిపడి తల్లి ఏడ్వడం ఆరంభించింది.

'ఏమిటమ్మా ఇది! ఎందు కేడుస్తావు?'

''ఎందుకో నాయనా నాకూ తెలియదు. కాని ఏడుపు వస్తోంది.''

ఈ మాటలు విని పావెల్ గదిలోకొచ్చాడు. కాస్సేపు లోపల పచారుచేసి తల్లిదగ్గరకొచ్చి 'అమ్మా! నీకేమయినా భయమేస్తోందా?' అని అడిగాడు.

'అవును, నాకు భయమే. పట్నవాసంనుంచి వచ్చేవాళ్ళ సంగతేమిటో ఎవ రెరుగుదురు?'

'అబ్బ! ఈభయమే మననాశనానికి మూలం. ఈ భయాన్ని ఆధారం చేసుకొనే అంతా మనమీద సవారీ చేస్తారు. మనం బెదిరినకొద్దీ ఇంకా బెదిరిస్తారు. ఒక్క సంగతి చెప్తాను. జనానికి భయం ఉన్నంతకాలం మనం క్రిమికీటకాల్లాగా జీవించాలిసిందే. భయాన్ని వదిలెయ్యాలి. ఆ సమయు మొచ్చింది. ఏమయినాసరే, శనివారంనాడు వారు నా యింటికి రాక తప్పదు.'

'నా మీద కోప్పడకు బాబూ! నేను భయపడడంలో కొత్తేముంది? నా బ్రతుకంతా భయమే' అంది తల్లి దీనంగా.

'అమ్మా! క్షమించు. నే నేం చెయ్యను? వాళ్ళు నాకు తప్పరు' అని చెప్పి గుమ్మందాటి వెళ్ళిపోయాడు.

శనివారం వచ్చేవరకు మూడు రోజులుకూడా తల్లికి మనసు మనసులో లేదు. గుండెలలో ఎంతో బెదురుగా ఉండేది. పట్నవాసం నుంచి వచ్చే ఆ స్నేహితు లెల్లా వుంటారో అని ఆమె కనుమానం. వాళ్ళెవరో భయంకరం గానూ అసాధారణంగానూ ఉంటా రనుకుంది. తనకొడుకు నంత [illegible] మార్పుకు బహుశా ఈ పట్నవాసపు స్నేహితులే కారకులై ఉంటారనుకుంది.

ఆఖరుకు శనివారం వచ్చింది. రాత్రి పావెల్ స్నానంచేసి క్రొత్త బట్టలు కట్టుకుని వీధిలో కెళ్ళడానికి సిద్ధమయ్యాడు. తనకోసం ఎవరైనా వస్తే ఉండమని చెప్పవలసిందిగా తల్లితో చెప్పాడు. ఆ వచ్చేవాళ్ళు కూడా అందరిలాంటి మామూలు మనుష్యులే కనుక ఏమీ కంగారు పడ వద్దని తల్లికి ధైర్యంచెప్పేడు. కాని తల్లికి అతనిమాటలతో ఏమీ [illegible] లేదు. కంగారువలన చెవులు దిబ్బడలుపడిపోయాయి. హృదయం [illegible] అలాగే కూలబడిపోయింది

'నీ కంతగా భయమేస్తుంటే ఎక్కడికయినా వెళ్ళరాదూ' అన్నాడు పావెల్.

ఈ మాట వినేసరికి తల్లికి ఎక్కడలేని కోపం వచ్చింది. [illegible] 'ఊహూ, ఎక్కడికి వెళ్ళను. ఎక్కడయినా ఒకటే' అంది.

'పావెల్ గుమ్మం దాటేడు. అది నవంబరు మాసం [illegible] బరు నెలలో కురిసే మంచు ఇంతా అంతా అని చెప్పడానికి వీలులేదు. నడుస్తుంటే కాళ్ళక్రింద అంతా మంచే. మనుష్యులు కూడా [illegible] పోతారా అనిపిస్తుంది. అలాంటి మంచులో ఎక్కడికో వెళ్ళేడు. కొంచెం సేపటికి ఇంటిచుట్టు ఎవరో నడుస్తున్నట్లు తల్లికి అనుమానం [illegible]. అడుగుల చప్పుడు వినబడింది. అనుమానం బలపడింది. [illegible] బడ్డాయి. ఇంతలో పెద్దటోపీపెట్టుకొని సన్నంగా [illegible]

డొకడు తలుపుతోసుకుని లోపలికొచ్చేడు. వస్తూనే తల్లికి నమస్కారం చేశాడు. 'పావెల్ ఇంకా ఇంటికి రాలేదా?' అని అడిగాడు. తల్లి నమస్కారం అందుకుంది. కాని ఏమీ మాటాడలేదు.

ఆ యువకుడు తిన్నగా పావెల్ గదిలోకి పోయి, కంబళి కోటు ప్రక్కన పెట్టి, టోపీ చిలక్కొయ్యకు తగిలించి కాలినంటుకున్న మంచు తుడుచుకుని, బల్లమీద కెక్కి కూచుని ఆవులించాడు; పరాయి కొంప అనే కొత్తలేకుండా ఇంట్లోమనిషిలాగే ప్రవర్తించాడు; కాసేపటికి, బల్లమీద రెడ్డిగం వేసి కూర్చుని, గది ఇటూ అటూ తేరిపార చూస్తూ, ఎదురుగా ఉన్న తల్లిని 'ఈ ఇల్లు మీస్వంతమా, అద్దెకు పుచ్చుకున్నారా?' అని అడిగాడు. తల్లి ముక్తసరిగా 'అద్దెకు పుచ్చుకున్నా'మని చెప్పింది. పెదవి విరుస్తూ 'అట్టే మంచిఇల్లు కా'దన్నాడు. ఈ ధోరణి తల్లికి కొంచెం కొత్తగా కనిపించింది. అయినా కొడుకు చెప్పినపని చెయ్యక తప్పదు. కనుక 'పావెల్ ఇప్పుడే వస్తానని చెప్పి వెళ్ళేడు. ఇక్కడే వుండండి' అంది.

'అలాగే, చెప్పనక్కరలేదు. ఉంటాను' అన్నాడు ఆ యువకుడు.

ఆ యువకుడి తల గుండ్రం. గడ్డం నున్నగా క్షవరం చేసుకున్నాడు. సన్నని మీసం కూడా వుంది. నీలిచొక్కా, నల్లషరాయి, పెద్దకోటు, బూట్సు ధరించాడు. అతనిలో ఏదో ఒకవిధమైన ఆకర్షణశక్తి కనబడుతోంది. మనిషి కొంచెం హాస్యగాడని కూడా ముఖమే చెప్పింది. తల్లి మాట్లాడకుండానే అతనిముఖంకేసి చాలాసేపు చూచింది. ఊరూ, పేరూ వగయిరా వివరాలు అడుగుదామనే ప్రయత్నంలో ఉండగా ఆ యువకుడే చటాలున ముందుకు జరిగి 'నీ నొసటిమీద ఆ కన్న మేమిటమ్మా?' అని మర్యాదగా అడిగేడు. ఎంత మర్యాదగా అడిగినా అదివరకు ముక్కూ మొగమూ ఎరుగని పరాయిమనిషి, ఇలాంటి ప్రశ్న వేస్తే, ఎలాంటివాళ్ళకయినా ఛర్రుమని కోపం రాకమానదు. ఈ మాట అడగడంతోటే తల్లికి కోపం వచ్చింది. మొగం చిట్లించుకొని 'దానితో నీ కేం పని?' అని కరుకుగా జవాబు చెప్పింది.

'ఏమమ్మా అంతకోపం! నేను మరేమీ చెడుద్దేశ్యంతో అడుగలేదు. నా పెంపుడుతల్లికి కూడా మొగంమీద ఇలాంటి గాయమే ఉండేది. ఆమె భర్త

చెప్పులు కుట్టేవాడు. చెడ్డ తాగుబోతు. ఒక రోజున మస్తుగా త్రాగి భార్యను కొడితే ఇలాంటిగాయమే అయింది. నీ నుదిటిమీద గాయంచూస్తే ఆమె జ్ఞాపకానికొచ్చి అడిగేను' అంటూ ఆ అబ్బాయి సమాధానపరిచాడు.

తల్లికి కల్ల కపటంలేని ఆ యువకుని స్వభావం అర్థమయింది. అనవసరంగా అతనిమీద కోపంకలిగినందుకు పశ్చాత్తాపపడింది. అది కాకుండా తనకొడుకుకోసం వచ్చిన పరాయి పెద్దమనిషిమీద కోప్పడ్డం మర్యాదలోపం అనుకుంది. చిరునవ్వునవ్వి 'నాయనా! నాకు కోపంలేదు. ఇదివరకు నీకు నాతో ఏమీ పరిచయం లేకపోయినా, ఇంతలోనే ఇలాంటి ప్రశ్నవేసినందుకు నాకు చాలా ఆశ్చర్యం కలిగింది. అయితే మీ దే దేశం నాయనా? టార్టారుదేశమా ఏమిటి?' అని సర్దుబాటుచేసింది.

'అబ్బే' టార్టారు దేశం కాదు.'

'నీ ధోరణిచూస్తే రష్యావాడవు కానట్టున్నావే?'

'రష్యావాడినే. అసలైన రష్యాయువకుణ్ణను. మాది 'కె[illegible]' పట్టణం.'

'ఇక్కడెన్నాళ్ళనుంచి ఉన్నావు?'

'నేను ఈగ్రామం ఫ్యాక్టరీలో చేరి నెలయింది. ఇక్కడ నీ కొడుకు ఇంకా కొందరు స్నేహపాత్రులైన మంచివాళ్లున్నారు. కాబట్టి కొంతకాలం ముంటా నిక్కడ' అని ఆ యువకుడు మీసం మెలేసుకుంటూ చెప్పేడు.

ఏ తల్లికైనా తన కొడుకు మంచివాడని ఎవరైనా పొగుడుతూ వుంటే పరమ సంతోషంకదా! కనుకనే కాబోలు తనకుమారుని ప్రశంసిస్తున్న ఆ యువకునిపై ఆమెకు అనురాగం కలిగింది. దాన్ని తెలపడానికి కాస్త టీ త్రాగించాలనుకుంది. కాని అందరూ వచ్చేదాకా వుంటానన్నాడు. ఆ వచ్చేవాళ్ళందరుకూడా ఈతనిలాగే తనకొడుకుని ప్రశంసిస్తే బాగుండు ననుకుంది.

ఇంతలో తలుపు చప్పుడయింది. ఆట్టే ఒడ్డూ పొడుగూ కాకుండా ఉన్న ఒక చక్కని పల్లెటూరి పడుచమ్మాయి లోపలి కొచ్చింది. చాలా బీద దుస్తులు. తల వెంట్రుకలు తుమ్మెద రెక్కల్లాగు నల్లగాఉన్నా, సంరక్షణలేక చింపిరిగా ఉన్నాయి. ఆమెవస్తూనే చిరునవ్వుతో 'ఏమిటి! నాదేనా ఆలస్యం?' అని ఆ రష్యన్ యువకుని హెచ్చరించింది. మామూలుమర్యాదతో 'అబ్బే! లేదు. లోపలికి రా' అన్నాడు ఆ యువకుడు. ఆ అమ్మాయి తల్లి కేసిచూసి నమస్కారంచేసి, 'పావెల్ తల్లిగారు మీరే అనుకుంటాను. నా పేరు నటాషా. పూర్తి పేరు వాసలీనా. మీ పేరేమిటి?' అనడిగింది.

'పెలాగి నీలోనా' అని తల్లి జవాబుచెప్పింది. ఒకళ్ళనొకళ్ళు ఎరుకపరుచుకోవడమైనతరువాత ఆ పిల్ల తనకోటును తీసి పక్కనపెట్టింది. ఆమెకాలికి మేజోళ్ళు లేవు. మంచులో నడిచి రావడంచేత కాళ్ళుచేతులు కొంకరలుపోతున్నాయి. ఆ విపరీతమైనమంచులో ఆపిల్ల నడిచిరావడంచూచి తల్లికి ఆశ్చర్యం కలిగింది. జాలికూడా వేసింది. ఎన్నోరోజులనుంచి పరిచయమున్నట్లుగా ఆమెయెడల అభిమానం కలిగింది. వెంటనే వంటయింట్లో కెళ్ళి చలిపోవడానికి వేడి వేడి టీ తీసుకువచ్చింది. ఆ పిల్ల టీ తాగుతూ బల్లమీద కూర్చొన్న యువకుడు 'నకోడా'తో పిచ్చాపాటీ మాటాడింది. తల్లికూడా వాళ్ళ బాతాఖానీలో చేరింది.

కొంచెంసేపట్లో గజదొంగ 'దేనియల్' కొడుకు వైసోవికవ్ వచ్చి ముఠాలో చేరాడు. మరి కాస్సేపటికి ఫ్యాక్టరీ కాపలాదారుడైన 'సోమలోవ్' కొడుకు యాకబ్, అతనితో ఇంకొక ఉషారైన కుర్రవాడు వచ్చారు. వాళ్ళిద్దరు తల్లికి బాగా గుర్తే.

తల్లి అందరికీ ఫలహారాలు, టీ తయారుచేసి సిద్ధపరచింది. ఇంతలో పావెల్ వచ్చేడు. తయారుగాఉన్న ఫలహారాలు చూచి తనతల్లి ఆతిథ్య మర్యాదను చాలా సంతోషించి ఆమెను అభినందించాడు. 'సారాకూడా తెప్పించాలా?' అని తల్లి అడిగింది.

'అక్కరలేదు' అన్నాడు పావెల్.

సమావేశమైన మిత్రులంతా బల్లచుట్టూ కుర్చీలమీద కూచున్నారు. నటాషా మాత్రమే ఒక పుస్తకం చేత్తో పుచ్చుకుని మూలగా దీపందగ్గర కూచుంది తల్లి గిన్నెలతో టీ తెచ్చి అందరిముందరా పెట్టి, సభికులందరినీ మళ్ళీ ఒకసారి పరీక్షగా చూసింది.

'ఏమి నాయనా! వీళ్ళేనా అక్రమపనులు చేసేవాళ్ళని ఇన్నాళ్ళు భయ పెట్టింది?' అని కొడుకు నడిగింది.

పావెల్ అవునన్నాడు. 'అంతా చిన్నపిల్లలే పాపం!' అనుకుంది తల్లి.

సభికులు తమ కార్యక్రమం ప్రారంభించేరు.

'ప్రజలు ఇంత నిర్భాగ్యపు బ్రతుకు బ్రతకడానికి కారణం ఏమిటో తెలుసుకోవాలంటే—' అంటూ నటాషా చదవడం ప్రారంభించింది.

'వాళ్ళెందు కంత దరిద్రంగా ఉన్నారు?' అన్నాడు నఖోడ్కా.

'వాళ్ళజీవితం ముందుగా ఎలా ప్రారంభమైందో తెలుసుకోవాలి' అంది నటాషా.

అందరికి టీ అందిస్తున్న తల్లినోట్లోంచి అప్రయత్నంగా 'తెలుసు కోండి నాయనా! తెలుసుకోండి' అనేమాటలు జారిపడ్డాయి. అందరూ ఆశ్చ ర్యపోయారు. 'ఏమి ఏమి' టని ఆమె నడగడం ప్రారంభించారు.

'అబ్బే! ఏమీలేదు. ఏమిటో నాలో నేనే గొణుక్కున్నాను' అంది తల్లి.

'పావెల్! మీ మాటల కర్థం రావడం లేదేమిటి నాకు?' అని అడి గింది. అంతాకూడా ఐక్యకంఠంతో 'లేదు లేదు' అన్నారు. నటాషా 'అమ్మా! కాళ్ళు చేతులు కొంకర్లు పోతున్నాయి. ఇంకొక గిన్నెడు వేడి వేడి టీ తెచ్చి పెడుదూ!' అని అతిఆప్యాయంగా అడిగింది.

తల్లి నిమిషంలో టీ తెచ్చియిచ్చింది. నటాషా వేడివేడి టీ త్రాగుతూ అలసట తీర్చుకొని మళ్లీ పుస్తకం చదవటం మొదలెట్టింది. వాళ్ళ చదువు కేమి భంగం కలుగుతుందో అనే భయంచేత, చప్పుడు కాకుండా ఆతిథ్య మిచ్చింది. పనిచేస్తూనే, ఆమె సన్నని గొంతుకతో సంగీతం పాడుతున్నట్లు నటాషా చదువుతూ వుండే సంగతులను ఆలకిస్తోంది. పూర్వకాలంలో మనుష్యులు కొండల్లోను, గుహల్లోను నివసిస్తూ రాళ్ళతోనూ, రప్పలతోనూ జంతువులను చంపి పొట్టపోసుకుంటూ కాలం గడిపిన చరిత్రను నటాషా చదువుతుంటే ఆమె జాగ్రత్తగా ఆలకించింది. ఇందులో ఏమి తప్పుందా అని ఆమె కనుమానం కలిగింది. అడవిమనుష్యులను గురించి చెప్పుకుంటే తప్పేముందని కొడుకు నడుగుదామనిపించింది. ఇతరులకు తెలియకుండానే అతిథుల నందరిని పరిశీలనగా చూసింది.

పావెల్ నటాషాపక్కనే కూరుచున్నాడు. అందరిలోనూ అతడే అందగాడు. నటాషా తల బాగా వంచి పుస్తకం చదువుతోంది. మధ్య ఎడమ చేతితో ముంగురులు వెనక్కి సర్దుకుంటోంది. 'నఖోడా' మీసం మెలేస్తూ వింటున్నాడు. ఒకడు అతిశ్రద్ధగా వింటున్నట్లు నటిస్తున్నాడు. ఇంకొకడు చిరునవ్వుతో తలవూపుతున్నాడు. జన సమ్మర్దంచేత గది వెచ్చబడింది. తల్లికూడా అందరితోపాటు వింటూ కూచుంది. ఆ మిత్రబృందాన్ని చూసేసరికి ఆమెకు తనకాలంనాడు సాయంకాలపువినోదాలు జ్ఞప్తి కొచ్చాయి. అందరు సారా సాపుగా ఎక్కించి సరసాలాడుకొనే రోజులు తలపుకొచ్చాయి. ఆ సందర్భములోనే తనపెళ్ళిసంగతికూడా జ్ఞాపకాని కొచ్చింది. ఒకనాడు సాయంకాలం ఒకచోట వినోదంగా కాలక్షేపం చేస్తుంటే, తనభర్త అమాంతంగావచ్చి కౌగలించుకొని చీకటిగదిలోకి లాక్కెళ్లి అతిమోటుగా తన్ను పెళ్ళాడమని అడిగేడు. ఈ మోటుసరసం చాలా విరసంగాతోచి కోపంవచ్చింది. కాని అతనిపట్టు భల్లూకంపట్టు. దున్నపోతు లాంటి మనిషి కౌగిలిలోపడి గిలగిల కొట్టుకొనడమేకాని నోటంబడి మాట రాలేదు. ఆ కౌగిలిలోంచి తప్పించుకొనడాని కెంత ప్రయత్నించినా లాభం లేకపోయింది. ఇంతలో ఎవరో తలుపు తోశారు. అందుచేత సరసానికి ఆటంకం వచ్చింది. 'అట్టే వెర్రివర్ర వేషాలెయ్యకు నా దగ్గర. రేపు పెళ్ళి

సంబంధాలు కుదిర్చే ఏజంటును పంపుతాను. బేరం కుదుర్చు' అని [illegible] వదలి చక్కాపోయాడు. ఆ వేళకి బ్రతుకు జీవుడా అని బయటపడింది.

మరునాడు ఏజంటు వచ్చాడు. పెళ్ళి అయింది. తర్వాత సంగతి మనకు తెలిసినవిషయమే. తన పెళ్ళినాటి ఈగాథ అంతా ఆమెకు జ్ఞాపకం వచ్చి కళ్ళుమూసుకుని నిట్టూర్పు విడిచింది.

*　　　*　　　*　　　*

నటాషా చదువుతోంది.

'ఇదివరకు జనం ఎల్లా బ్రతికేరో మన కెందుకు? ఇకముందు బ్రతుకు తెరువు చూసుకోవాలి' అంటూ షైపోవికవ్ విసుక్కున్నాడు.

'అవునవును, అంతే' అన్నాడింకొకడు.

'అదే మన్నమాట. ముందుసంగతి ఆలోచించాలంటే, వెనుకటి సంగతి బాగా తెలుసుకోవద్దూ?' అన్నాడు 'శామోలో.'

అవునంటే అవునన్నాడింకొకడు. దానితో చర్చ ప్రారంభమైంది. ఒకళ్ళను మించి ఒకళ్ళు గట్టిగా మాటాడుతున్నారు. తల్లికి [illegible] గోచరంగా ఉంది. కాని ఒకళ్ళమొఖంమీదా కోపం కనబడటంలేదు. సాధారణంగా ఈలాంటి చర్చ వస్తే బూతులాడుకోవడం, కొట్టుకోవడం ఇంత వరకు తల్లి తనకండ్లార చూచింది. కాని ఈచర్చల్లో తప్పుడుమాటలు, [illegible] రాకపోవడం ఆమెకు ఆశ్చర్యం కలిగించింది. అందరిలోనూ అతిశ్రద్ధగా చూస్తున్న 'నటాషా' ధోరణి తల్లికి నచ్చింది. వయస్సులో చిన్నదైనా ఆమె కున్నంత బుద్ధి, శాంతం, ఓర్మి పెద్దవాళ్ళకైనా ఉండదనుకొంది [illegible].

'సోదరులారా! తొందరపడకండి మనమంతా అన్నివిషయాలు సమగ్రంగా తెలుసుకోవాలనే నా అభిప్రాయం. ఈవాదంలో చాలా సారముంది. మనం పూర్వాపరజ్ఞానం బాగా సంపాదిస్తేనే గాని లాభంలేదు. అప్పుడే ప్రజలు జ్ఞానం అనే వెలుతురును చూడకలుగుతారు. మనం సామాన్య సత్యాలను బాగా తరచి గ్రహించాలి. ఎవరైనా ప్రశ్నలువేస్తే సమాధానం

చెప్పడానికి సిద్ధంగా ఉండాలి'' అంటూ నటాషా మెల్లగా చెప్పింది. నఖోడా ఆమె మాటాడుతున్నంతసేపు అంగీకారసూచకంగా తలవూపాడు. వైసోవికవ్ ఇంకా ఇద్దరూ నిలబడ్డారు.

నటాషామాట్లాడడం మానివేసింది. పావెల్ నిలబడి వైసోవికవ్ మొదలయినవాళ్ళ కేసి తిరిగి మాట్లాడడం ప్రారంభించాడు.

'కడుపు కింత తినడమేనా మనకు కావలసింది? కాదు, కాదు. మనంకూడా మనుష్యులలాగున బ్రతకాలి. మనమూ ప్రజల మనిపించు కోవాలి. మన భుజాలమీ దెక్కి, మనకళ్ళు మూస్తూవున్న అధికారులకు తను రెంత కళ్లుమూసినా మన కంతా తెలుస్తోందనీ, మనం మూర్ఖులంకామనీ, పశువులం కామనీ, కేవలం జానెడు పొట్టనింపుకోటమే మా ఆదర్శం కాదనీ, అందరితోపాటు పరువు మర్యాదలతో బ్రతకకోరుచున్నామనీ తెలియపర్చాలి. ప్రతికక్షులు మనలను దాస్యభారంచేత ఎంత క్రుంగదీసినా ఇంకా తెలివితేటలలోనూ ఉత్సాహంలోనూ వాళ్ళకన్న మనమే మేలని మనం వాళ్ళకి స్పష్టీకరించాలి.''

ఈ మాటలు వినేసరికి తల్లిహృదయం ఉప్పొంగి ఒక విధమైన గర్వం కలిగింది. ఏమి వాగ్ధాటి! అని లోలోపల సంతోషించింది.

'ఉదర పోషణకి లోటులేనివాళ్లు చాలామంది ఉన్నారు. కాని ఈరకం మనుష్యులలో మర్యాదగల పెద్దమనుష్యులు మాత్రం సున్న. ఈ రెంటిని సమన్వయము చేయడమే మనం చేయవలసిన పని.' అన్నాడు నఖోడా.

'ఏమిటో! నువ్వా నేనా అనే లడాయి అవబోతుంటే యీ చిల్లర తగాదాలు లెక్కేమిటి?' అన్నాడు వైసోవికవ్.

'లడాయి అవడానికి ముందు ఇటువంటి చిన్నతగాదా లెన్నో కావాలి' అన్నాడు నఖోడా.

ఇల్లా మాట్లాడుతూ ఉంటే అర్ధరాత్రయింది. ముందుగా వైసోవికవ్ అతని ముఠా బారతీశారు. నటాషా తన నింటిదాకా దిగబెట్టమని నఖోడా

నడిగింది. అతడు సరే నన్నాడు. ఆమె తల్లిదగ్గిర శలవు పుచ్చుకోడానికి వంటఇంట్లో కెళ్ళింది.

'ఏమమ్మాయీ! నీ మేజోళ్ళు అంత అల్పంగా ఉన్నాయేమి? ఈ చలి క వే మాగుతాయి? ఊలుతో ఒక జత నే నల్లిపెట్టనా?' అని తల్లి నటాషా నడిగింది.

'అంతకన్నానా! సంతోషమే, కాని ఊలు మేజోళ్ళు గుచ్చుకొంటాయి.'

'గుచ్చుకోకుండా మెత్తగావుండేటట్లు పసందుగానే అల్లుతానులే.'

నటాషా తబ్బిబ్బుపడి తల్లికేసి రెప్పవాల్చకుండా చూసింది.

'ఫరవాలేదు, మరోలా అనుకోకు, హృదయపూర్వకంగా నీకు అల్లిఇవ్వాలని నాకు బుద్ధిపుట్టింది' అంది తల్లి. నటాషా తల్లి రెండుచేతులు పట్టుకొని కృతజ్ఞత చూపిస్తూ శలవు తీసుకుంది. నకోడా గొంతిమాదాం దాకా కూడావెళ్ళి దిగబెట్టేడు.

తల్లీ కొడుకులు అతిథుల నందరిని గుమ్మందాకా సాగనంపి తిరిగి గదిలో కొచ్చారు. పావెల్ 'అమ్మా! ఈ వేళ సమావేశం చాలాబాగుంది. చాలా సంతోషం. చాలా రాత్రయింది. పడుకో' అని చిరునవ్వుతో బుజ్జగించాడు. 'అవును, నీకూ పడుకునే వేళయింది. నే నొక్క నిముషం తాలి పడుకుంటానులే' అని తల్లి గిన్నెలు, పళ్ళెములు సర్దుకుంది. అంతా శాంతంగా నడిచినందుకూ, తన కొడుకు సంతోషించినందుకూ ఆమెకూడా సంతోషించింది.

'నాయనా! * పవలూషా! నీవు చేసిన ఏర్పాటంతా బాగానే ఉంది. నకోడా చాల మంచివాడు సుమా! ఆ నటాషా చాల తెలివైన పిల్లే. ఎవ రామె?' అని పావెల్ నడిగింది తల్లి. 'ఉపాధ్యాయిని' అని పచారుచేస్తూ పావెల్ చెప్పాడు. అయ్యో పాపం! అంత దరిద్రమా! ఒంటినిండా కట్టుకునేందుకు బట్టయైనా లేదే! ఈలాంటి చలికాలంలో పల్చటి ఆ గుడ్డ వేసుకుంటే పాపం జలుబుచెయ్యదూ? అయ్యో!......... ఆమె కెవరైనా బంధువు లున్నారా?

* పావెల్ కు ఇంకొక ముద్దు పేరు.

'మాస్కోలో ఉన్నారు. తండ్రి చాలా ధనవంతుడు. పెద్ద వ్యాపారం చేస్తాడు. డబ్బు తెగ సంపాదించాడు. ఈ అమ్మాయి ఈ ఉద్యమంలో చేరడంవల్ల తండ్రి ఇంట్లోనుంచి గెంటేశాడు. చిన్నప్పు డీమె బహు సుకుమారంగా పెరిగింది. ధనికుని ఇంట్లో పుడితే లోటేముంది? ఏం కావలిస్తే అదే వస్తుంది కనుక ఆమె చాల భోగభాగ్యాలను అనుభవించింది. ఇప్పుడో ఈ అర్ధరాత్రి కటికి చీకట్లో, చేతులూ కాళ్ళూ కొంకర్లు పోయే చలిలో, ఒంటినిండా గుడ్డలైనా లేకుండా నాలుగుమైళ్ళు నడచి ఇంటికెడుతోంది.'

ఈ మాటలు వినేసరికి తల్లి నిశ్చేష్టురాలైపోయింది. కొడుకు ముఖం కేసి తెల్లబోయి చూసింది.

'ఇప్పు డామె కాలినడకను పట్టణం పోతుందా!'

'ఆ'

'ఆమెకు చీకటిభయం లేదూ?'

'భయంలేదు, గియంలేదు.'

'ఇంత శ్రమపడి ఆమె ఇప్పుడే ఎందు కింటి కెళ్ళాలి? ఇక్కడ పడుకోకూడదూ? మే మిద్దరం పడుకుందుముకాదూ?'

'అబ్బే! అలా పనికిరాదు. రేపు ఉదయం ఆమె ఇక్కడ కను పించకూడదు. రాత్రి ఇక్కడి కొచ్చినట్లు ఎవరికీ తెలియనేకూడదు.'

ఈ మాట చెప్పేసరికి తల్లికి మళ్ళీ ఆత్రం హెచ్చింది.

'ఇదంతా ఏమిటో నా కర్థమవటంలేదు. ఇందులో ప్రమాద మేముంది? అపాయ మేమిటి? త ప్పేమిటి? నాయనా! నీ వేమీ చెడ్డపని చేయడంలేదే? ఏమిటి?' అంటూ తల్లి అదుర్దాపడింది. పావెల్ ఏమీ తొట్రుపాటు పడకుండా సంగతి సందర్భాలు చెప్పేడు.

'అమ్మా! మేము చేసేపన్లో ఏమీ దోషంలేదు. ఇక ముందుకూడా ఏ విధమైన దోషం ఉండదు. కాని మా కందరికీ జైలు యోగం తప్పదు. సరు తెలిసివుంటే ఎందుకైనా మంచిది.'

ఈ ముక్కలు చెవిని బడేసరికి తల్లి గుండెలు ఝల్లుమన్నాయి. తల గిర్రున తిరగడం మొదలుపెట్టింది. కడుపులో ఆందోళన పుట్టింది. చేతులు కాళ్ళు గడగడా వణకడం ప్రారంభించినాయి. మాట తోచకలేదు. 'భగవంతుడు మిమ్మల్ని రక్షించుగాక!' అని మెల్లని స్వరంతో కొడుకు నాశీర్వదించింది.

'అబ్బే నీ దగ్గర అబద్ధమాడలేదు. మేము జైలు కెళ్ళకుండా తప్పించుకోవడం అసంభవం. పోయి పడుకో. చాలా శ్రమపడ్డావు' అంటూ పావెల్ తల్లికి వందనం చేసేడు.

తల్లి మోకాళ్ళపై నిలబడి క్రీస్తుదేవుని ప్రార్థించింది. ఆమె కండ్ల నుండి అశ్రువులు జలజల రాలినాయి. తనకొడుకు చెప్పిన కష్టాలన్నీ కండ్లకు కట్టినట్లు కనుపించాయి. లేచి వీధి కిటికీనుండి తొంగిచూచింది. దట్టమైనమంచు అనంతమైన మైదానం. ఆ మంచులో నడువలేక నడువలేక నడుస్తూవున్న ఒక పడుచు ఆమె దృష్టికి గోచరించింది. 'ఓ భగవానుడా! దీనులంటే దయలేదూ?' అని గొణుక్కుంటూ ప్రక్కమీద వాలింది.

౪

కాలచక్రం గిర్రున తిరిగింది. రోజులు,వారాలు గడిచిపోయాయి. ప్రతి శనివారం పావెల్ యింట్లో మిత్రులంతా సమావేశమవుతూ వచ్చారు. ఈ సమావేశాల మూలంగా వాళ్ళ ఉద్యమం బలపడుతూవచ్చింది. ప్రజలలో ఆరోజుకన్న ఆరోజు నూతనమైన కళాకాంతులు కనిపిస్తున్నాయి.

ఈ ఉద్యమంలో కొత్తమిత్రులు చేరుతున్నారు. పావెల్ ఇంట్లో సభలు పెద్దవవుతున్నాయి. నటాషా చలిని, మంచును లక్ష్యపెట్టకుండా కష్టపడి ప్రతిశనివారం తప్పకుండా వచ్చేది. ఒకనాడు పావెల్ తల్లి ఆమె

కోసం ఊలుతో మేజోళ్ళు అల్లి ఇచ్చింది. నటాషా పరమానందభరితురాలై 'అమ్మ! నామీద ఏమిదయమ్మా నీకు! చిన్నప్పుడు నీలాంటిదే ఒకదాది ఉండేది. ఒక చిత్రం చూసేవూ? కూలివాళ్ళు చాలా నికృష్టజీవులు. నిర్భాగ్యులు. కాని వాళ్ళలోవుండే దయా, దాక్షిణ్యం, మంచీ ఇంకొకళ్ళలో లేదుసుమా' అంది ఆలోచనాపూర్వకంగా.

'అబ్బ నీ వెంతదానవు! తల్లిని, తండ్రిని, బంధువులను, ఐశ్వర్యాన్ని విడిచిపెట్టి'—అంటూ ఏదో మాటాడబోయింది తల్లి. కాని మాటరాక ఆమెచెయ్యి పట్టుకుని ముఖంకేసి రెప్పవాల్చకుండాచూచింది. నటాషా చిరునవ్వు నవ్వుతూ ఆలోచనలో పడింది.

'నేను నా బంధువుల్ని విడిచిపెట్టడం ఒక గొప్పా? మా తండ్రి శుద్ధ మోటు మనిషి. మూర్ఖపు పట్టుదల. మా అన్నయ్యగూడా అచ్చంగా మా నాన్న మోస్తరే. పైగా తాగుబోతుకూడాను. మా పెద్దక్కయ్య— పాపం! అన్నివిధాల దురదృష్టవంతురాలు —తనకన్న చాలా పెద్దవాడిని పెళ్ళిచేసుకుంది. అతనికి లెక్కలేనంత ధనం ఉంది. కాని శుద్ధ మోటుదున్నపోతు. పైగా దురాశాపరుడుకూడాను. మా అమ్మ మాత్రం నీలాగే ఎంతో అమాయకురాలు. సత్యకాలం మనిషి. నిలాగే చివాట్లు చెప్పు దెబ్బలూ మహా తింది. అందరికీ గడగడలాడుతూ పిల్లిలా ఉంటుంది పాపం అప్పుడప్పుడు నాకు ఆవిడను మాత్రం చూడాలనుంటుంది. ఇంకెవ్వళ్ళ మీద లేదుసుమా!' అంది తలవాల్చుకుని.

తనలాంటి నిర్భాగ్యురా లింకొకతె వుందికదా అనుకొని తల్లి పాపం జాలిపడింది.

నటాషా పంచిసతిల పైకెత్తి ఒక్కనిట్టూర్పు విడిచింది. రెండు చేతులతో తల్లిబుజం తట్టి అప్రయత్నంగా మాటాడటం ప్రారంభించింది.

'ఓహో! ఒక్కొక్కప్పుడు నాకు ఎంతో హాయి కలుగుతుంది. పరమానందం కలుగుతుంది. ఆ సుఖం, మజా నీకు తెలియాలంటే మేము

చేసేపని యెంత అద్భుతమైనదో ఎంత సౌఖ్యకరమైనదో నువ్వు తెలుసు కోవాలి. అప్పుడు దాని హాయి నువ్వూ అనుభవిస్తావు.'

'ఆ సంగతులన్నీ తెలుసుకోడానికి నేను చాలా ముసలి దాని నయ్యాను. పైగా మూర్ఖురాలినికూడాను' అంది తల్లి.

* * * *

శనివారపు సమావేశాల్లో పావెల్ ధోరణి హెచ్చయిపోయింది. ఒకొక్కరోజున విసుగు విరామం లేకుండా గంటలకొద్దీ మాటాడేవాడు. తగిన విశ్రాంతి లేకపోవడంచేత రోజు రోజుకి చిక్కిపోతున్నాడు. అతను నటాషాతో మాటాడేటప్పు డొకవిధమైన ప్రేమ ప్రసరిస్తూ ఉండేది. ఈ సంగతి తల్లి కనిపెట్టి నటాషా తనకు కోడలైతే బాగానే ఉంటుంది అని లోపల్లోపల సంతోషించేది.

పావెల్ మిత్రవర్గంలో రష్యను యువకుడైన ఆంద్రె నకోడా చాలా చక్కగా మాట్లాడేవాడు. మంచి కుశాగ్రబుద్ధి. ఏ పేచీలొచ్చినా [illegible] డాని కెంతో సొంపుగా ఉండేటట్లు సర్దేశేవాడు. ఎప్పుడూ పావెల్ [illegible] అండ. వైసోవికవ్ ఎప్పుడూ చెప్పులలో కాళ్లెట్టుకొనే ఉండేవాడు. అతనితోపాటే 'శామొయిలోవ్.' తగాదాలన్నిటికీ వీళ్ళేమూలం. * [illegible] సామెలో మాత్రం పావెల్, నకోడాల పక్షాన్నే ఉండేవాడు.

ఒకొక్కప్పుడు పట్టణంనుంచి నటాషాకుబదులు అలెగ్జీవానిచ్ అనే నవయువకుడు వచ్చేవాడు. అతను సులోచనాలు పెట్టుకొని పేరాలు తీస్తూ చదువుతూఉండేవాడు. మామూలుగా సంసారంలోవుండే చిన్నచిన్న విషయాలను గురించి మాట్లాడేవాడు. కుటుంబజీవనం, పల్లెలు, [illegible], వ్యవసాయం, పోలీసులు, తినుబండారాల ధరలు మొదలైన అనేక విష యాలమీద అతివేళాకోళంగా మాటాడుతూ కడుపుబ్బ నవ్విస్తుండే వాడు. ఈ విషయాలలో జరిగే దగా, ప్రజల తెలివితక్కువతనం, కష్ట నష్టాలు—అన్నీ అరటిపండువొలిచి చేతికిచ్చినట్లు తెలియచేస్తూ ఉండేవాడు.

* పావెల్ ఇంటికొచ్చే సోషలిస్టు సేవకుడు.

అతడేదో దూరదేశాన్నుంచి ఈ అమాయిక ప్రజల నుద్ధరించడాని కొచ్చినట్లు తల్లికి తోచింది—అతనిమీద ఒక విధమైన అభిమానం కలిగింది.

పట్నంనుంచి తరుచుగా శశాంక అనే యువతికూడా వస్తూవుండేది. ఆమె చక్కని అందకత్తె. పలుచని ముఖం. విశాలమైన కళ్ళు. కాని ఆమెమాటలోనూ నడకలోనూ ఒకమోస్తరు మగతీరుండేది. ఆమె తీవ్రంగా మాటాడేటప్పుడు కనుబొమలూ, ముక్కూ అదిరేవి. ఒకరోజున ఆమె సంభాషణలో మనం సామ్యవాదులం 'సోషలిస్టులు' అని ఘంటాపథంగా చెప్పింది. ఈమాట చెవిని బడడం తల్లికిదే మొదటిసారి. దానితో ఆమెకు గాథ రావెత్తింది. 'శశాంక' బొమలు ముడిచి మరింత గంభీరంగా 'ఈ పునః సృష్టికి మనం మన సర్వశక్తులను ధారపోయాలి. ప్రతిఫలమేమీ మనకు దక్కదని కూడా మనం తెలుసుకోవాలి' అంది.

సోషలిస్టులంటే జారును చంపినవాళ్ళనే తల్లి అభిప్రాయం. ఆమె చిన్నతనంలో ఒకప్పుడు భూస్వాములు తమ చెప్పుచేతలలో ఉండే కూలీల దాస్యాన్ని పోగొట్టినందుకు జారుచక్రవర్తిమీద కక్షకట్టి, జారు ప్రాణాలను తీసేవరకు క్షవరం చేసుకోమని దీక్షపట్టేరుట. వాళ్ళని ప్రజలు సోషలిస్టులని పిలిచేవారు. తల్లికీ సంగతి బాగా జ్ఞాపకముంది. అందుచేత ఇపుడు తనకొడుకు, అతని మిత్రులు సోషలిస్టు లెల్లా అయ్యారో ఆమె కర్థం కాలేదు.

స్నేహితులంతా వెళ్ళిపోయాక తల్లికొడుకుల కీ సంభాషణ జరిగింది.

'పాషా! నువ్వు సామ్యవాదివా?'

'అవును అయితే ఏం?'

'అయ్యో! నాయనా! సోషలిస్టులు చక్రవర్తికి విరోధులు కారూ? వాళ్ళు ఒక చక్రవర్తిని చంపేశారు కూడాను. అవునా?'

'అవును. కాని మే మలాంటి పనులు చేయనక్కరలేదు' అని చిరునవ్వుతో పావెల్ జవాబు చెప్పేసరికి తల్లి మాటాడక కొడుకు కేసి రెప్ప

వాల్చకుండా చూసింది. తన కొడు కల్లాంటి పెద్దపని చెయ్యాలని నిశ్చయించుకుంది.

రానురాను ఆమెకు 'సోషలిస్టు' అనే మాట పరిచయమైపోయింది. ఆమాట అంటే భయమే పోయింది. కాని ఏమోకాని 'శశాంక' అంటే మాత్రం ఆమె కేదో ఒక విధమైన భయం కలిగేది.

ఒకరోజున తల్లి ఆండ్రీ నఖోడాతో మాటాడుతూ శశాంక ప్రస్తావం వచ్చి 'ఏమిటా పిల్ల ధోరణి? ఎప్పుడూ చిర్రు బుర్రుమంటూ, ఎవళ్ళ మీదో ఒకళ్ళమీద అధికారం చలాయిస్తూనే ఉంటుంది' అంది.

నఖోడా ఫక్కున నవ్వేడు.

'మా బాగా చెప్పేవుకదూ? పావెల్ మీద మా మంచి చెప్పకోకు! అతనికి కోపంవస్తుంది సుమా!' అని వేళాకోళం ఆరంభించాడు.

పావెల్ తెల్లబోయి ఆమె చాలా మంచిది అన్నాడు.

'నిజమే. కాని ఆమె కొక్క సంగతిమాత్రం.........' అని నఖోడా చెప్పబోయాడు. ఇద్దరూ చర్చలోకి దిగేరు తల్లికేమీ యీ గొడవ తెలియను లేదు. 'శశాంక' పావెల్ తోకూడా చిర్రుబుర్రులాడడం తల్లి చూసింది. అప్పుడప్పుడు శశాంక పావెల్ ను గట్టిగా చీవాట్లు పెట్టుతుండేదికూడాను. కాని పావెల్ మాత్రం అతి ఓర్పుతో, చిరునవ్వునవ్వుతూ, ఎంతో దయతో ఆమె నాదరించేవాడు. నటాషాతో పోల్చిచూస్తే తల్లికి శశాంక యెడల ఒక విధమైన అయిష్టం ఏర్పడింది.

*　　　　*　　　　*　　　　*

సభలు జోరయినాయి. వారాని కొక సభల్లా రెండు పెరిగినాయి. ప్రతి సమావేశంలోనూ పావెల్, నఖోడా, శశాంక, నటాషా వగైరాలంతా చెప్పేమాటలు వింటూంటే తల్లికి క్రమంగా భయం వదలిపోయింది. అప్పుడప్పుడీ సమావేశాలలో సంగీతంకూడా ఉండేది. చక్కని పాటలను [illegible]మని పాడుతూఉండేవారు. ఒకప్పుడు అతిదీనంగానూ, మరొక్కప్పుడు

భక్తిపూరితంగానూ ఉండేవి పాటలు. ఆ పాటలు పాడేటప్పుడు వాళ్ళ ముఖంలో మహత్తరమైన తేజస్సూ, శక్తీ నృత్యంచేస్తూ ఉండేవి. ఆ పాటలను వీధుల్లోపాడే రోజులొచ్చాయని వాళ్ళల్లో వాళ్ళు అనుకుంటూ ఉండేవారు.

ఒక్కొక్క రోజున ఎప్పుడైనా వార్తాపత్రికలవల్ల, ఇతర దేశాల్లో కూలినాలిజనానికి ఏదైనా సౌకర్యం కలిగినట్లు తెలిస్తే, ఆ రోజున అంతా సంతోషంచేత ఉబ్బి తబ్బిబ్బయిపోయేవారు.

'మన ఫ్రెంచి సోదరులు మహా గట్టివాళ్ళు' అనేవా డొకడు. 'ఇటలీ పనివాళ్ళు మరీ ఉద్దండపిండాలు' అని ఇంకొకడు. వాళ్ళపేర జయజయధ్వానాలు చేసేవాళ్లు. ఆ దేశాల్లోఉండే పనివాళ్ళను వీళ్ళెప్పుడూ చూడకపోయినా, ఆఖరికి వాళ్ళభాష ఒక్క అక్షరమైనా తెలియకపోయినా వాళ్ళయెడల అదొకవిధమైన ఐక్యభావం, సానుభూతి కలిగేది. అన్ని దేశాల్లోని కూలీలు తమ యెదుటఉన్నట్లే సంతోషించేవాళ్లు. ఒకసారి అలాంటి సందర్భంలో నఖోడా ఇట్లా ఉపన్యసించాడు:

'సోదరులారా! మనం వాళ్ళకొక సందేశం పంపితే బాగుంటుంది. తమకు చాలా దూరానఉన్న రష్యాలోకూడా తమ మతమును, ఆదర్శమును కూడా విశ్వసించి, అందులకై కష్టపడే కార్మికులున్నారనీ, తమ విజయానికి వాళ్లుకూడా సంతోషిస్తున్నారనీ, వాళ్ళకి తెలియడం చాలా అవుసరం.'

మిగిలినవారంతా భేష్ అంటే భేష్ అన్నారు.

ఈరీతిగా జర్మనీ, స్వీడెన్, బ్రిటను, ఇటలీ మొదలైన దేశాల్లో ఉండే పాటకప్రజనం యెడల అపారమైన సానుభూతి, సోదరభావం కనుపరుస్తూ ఉండేవాళ్ళు. వాళ్ళందరి కష్టాలు తమ కష్టాలుగా భావించి చర్చలు చేస్తూ వుండేవారు. పావెల్ చిన్నగదిలో, ఈదేశం ఆ దేశం అనే భేదం లేకుండా విశ్వకార్మిక సౌభ్రాతృత్వం కూలినాలిజనాల్లో పుట్టింది. తమ శక్తిసామర్థ్యాలు ఎంతవరకున్నాయో తెలిసింది. అప్పుడే కొన్ని దేశాల్లో పాటకప్రజనం పాలనాధికారం పొందటంచూచి, మానవజీవితాన్ని భావికాలంలో పరిపాలించవలసినది తామే ననే ధీమా కలిగింది.

ఈ భావాలపరిణామం, వైశాల్యంచూచి తల్లి తబ్బిబ్బయ్యేది. ఆమెకు దాని అంతర్యం అర్థంకాలేదు. కాని ఇదంతా చూస్తూంటే ఆమెలో ఒక నూతనమైన ధైర్యం, సాహసం, సంతోషం మాత్రం కలిగేయి.

'మీరు మహా చిత్రమైన మనుష్యుల్లా ఉన్నారే. అర్మీనియాలోనూ, ఆస్ట్రియాలోను మరి ఇంకా ఎక్కడెక్కడో ఉన్నవాళ్ళంతా మీ సోదరులేనంటారే! ఈ దేశాల్లో పాటకప్రజనం అంతా మీకు మిత్రులా? వాళ్ళ కష్టాలకోసం మీ రెందుకింత ఆత్రుతపడడం? వాళ్లుసుఖపడుతుంటే ఆనందించడానికి మీకేముంది?' అంటూ తల్లి ఒకరోజున నఖోడ్కాను అడిగింది.

'తల్లీ! అలాకాదు. అంతా ఒకటే. ఈ ప్రపంచం మనది. అంటే కష్టపడి జీవనంచేసే కూలినాలిజనానిదే. మన కొక జాతి, దేశం, మతం అనే నియమం, నిషేధంలేదు. మనకంతా సోదరులే. మనతో చేరనివాళ్లంతా మనదేశ శత్రువులే. సోదరులు, శత్రువులు తప్ప మరొకటిలేదు మనకి. ప్రపంచంలో కాయకష్టంచేసి బ్రతికేవాళ్ళంతా మనసోదరులు. ధనికులు, వాళ్ళకు తోడుగాఉండే అధికారులు మన శత్రువులు. నిజంగా మన పని వాళ్లయొక్క సంఖ్యాధిక్యం తలుచుకున్నా, మనకున్న అపారమైన శక్తిని తలుచుకున్నా హృదయం ఉప్పొంగుతుంది. ఆ సంగతి జ్ఞాపకంచేసుకున్నప్పుడల్లా శలవొచ్చినంత సంతోషం వస్తుంది. మనలాగే ఫ్రాన్సు, జర్మనీ, ఆస్ట్రియా మొదలైన దేశాలలో ఉండే పనివాళ్ళుకూడా తలుచుకొని సంతోషిస్తారు. మనమంతా ఒక తల్లి బిడ్డలం. ప్రపంచంలో అన్ని దేశాల్లో ఉండే పనివాళ్లంతా ఒక తల్లి బిడ్డలే. ఈ భావం చాలా అద్భుతమైనది. ఓహో! ఈమాట తలుచుకుంటే మహా ఆనందం. ఈభావం రోజురోజుకూ పెరుగుతోంది. ఇంతెందుకు? ఒక్కమాట చెపుతాను విను. ప్రపంచంలో ఎవరైనా సరే, సోషలిష్టంటే చాలు. అతడు ముమ్మాటికీ, ఇప్పటికీ ఎప్పటికీకూడా మన సోదరుడే' అంటూ నఖోడ్కా దీర్ఘమైన ఉపన్యాస మిచ్చాడు. ఈ కబుర్లన్నీ ఆలకించేటప్పటికి ఆమెకు అమాయకమైన ఆనందం కలిగింది.

ప్రతి రోజూ ఇంటికొచ్చేటప్పుడు పావెల్ ఎవరినో ఒక మిత్రుని వెంటపెట్టుకొచ్చేవాడు. ఇద్దరూ కలిసి ఏమిటో చదువుతూ ఉండేవారు. అప్పుడప్పుడేమో వ్రాస్తూఉండేవారు. స్నానంచేసి విశ్రాంతిగా భోజనం

చెయ్యడానికైనా తీరిక ఉండేదిగాదు. పుస్తకాలు చేతుల్లో ఉంచుకొనే భోజనం చేసేవారు. ఈ తెరిపిలేని పనేమిటో తల్లికి అర్థమేకాలేదు. అప్పుడప్పుడు పావెల్ 'మన మొక పత్రిక పెట్టాలి' అంటూ ఉండేవాడు.

* * * *

మొత్తంమీద బ్రతుకు ఒడుదుడుకుల్లో పడింది. ఏమిటో ఒకమాదిరి హడావుడిగా వుండేది. ఒకనాడు వైసోవికవ్ నఖోడాతో 'ఏమర్రోయ్! వాళ్లు మనగొడవే చెప్పుకుంటున్నారు. మన మిక్కడనుంచి మకాం ఎత్తాలి' అన్నాడు—

'ఎందుకూ? ఈ పక్షు లెప్పుడో ఒకప్పుడు వల్లోపడేవే'—అన్నాడు నఖోడా.

* * * *

ఏ కారణంచేతనో కాని మొదటినుంచీ తల్లికి ఆంద్రీ నఖోడా అంటే ఒకవిధమైన ప్రేమ, అభిమానం. అతడు 'అమ్మా' అని పిలిచినపుడల్లా ఆమె పరవశమైపోయేది. నఖోడా ఆమెకు గృహకృత్యంలోకూడా కాస్త సాయపడుతూ ఉండేవాడు. ఏ ఆదివారంనాడైనా పావెల్ ఊళ్లో లేకపోతే పుల్లా గట్రా కొట్టి అందిచ్చేవాడు. ఇంటి గుమ్మం పాడైపోతే ఒకనాడు అతడే స్వయంగా బాగుచేశాడు. ఈ పనులవల్లకూడా అతడు తల్లి ప్రేమకు పాత్రుడవుతూ వచ్చాడు.

ఇలా ఉండగా ఒకరోజున పావెల్కూ తల్లికీ యీ క్రింది సంభాషణ జరిగింది.

'నాయనా! నఖోడాకూడా మనింటిలోనే మనతోపాటే భోజనం చేస్తూవుంటే బాగుంటుందనుకుంటాను. మీరిద్దరు రోజంతా ఒకచోట కలిసి వుండొచ్చు. మీ సంపాదన కలుపుకుంటే ఖర్చు కలిసివస్తుంది కూడాను.'

'అవును. కాని, నీకు శ్రమకాదూ?'

'శ్రమ కేమిలే. నా బ్రతుకంతా శ్రమే. నాకు బాధ ఎలాగూ తప్పదు. కాని, ఇలాంటి మంచిమనిషికోసం ఎంతబాధైనా పడొచ్చు.'

'అయితే నీ యిష్టం. అత డంగీకరిస్తే నాకూ సంతోషమే.'

కొద్దిరోజులకి నహోడ్కా పావెల్ ఇంట్లోనే కాపురం పెట్టాడు.

౩

ఊరిచివరనున్న పావెల్ కొంపమీద అధికారులదృష్టి పడింది. రకరకాలుగా పుకార్లు బయలుదేరినాయి. అధికారులే కాదు, జనానికికూడా ఆ యింట్లో ఏమిజరుగుతుందో చూడాలనే ని[illegible]మైన ఆదుర్దా కలిగి తొంగిచూస్తూ వుండేవారు. ఇక పోలీసు గూఢచారుల సంగతి వేరే చెప్పనక్కరలేదు.

ఒకరోజున నిలోనా బజారులో పోతూవుంటే సారాదుకాణంవాడు ఆపుచేసేడు.

'ఏమిటమ్మా నిలోనా! నీ కొడుక్కింకా పెళ్ళిప్రయత్నం చెయ్యవేమిటి? ఇల్లాంటి కుర్రాళ్ళను ఊరికే అట్టేపెట్టి పాడెయ్యకూడదు. ఎంత త్వరగా పెళ్ళిచేస్తే అంతమంచిది. పెళ్ళి చేసిపారేస్తే సంసారంలోపడి బుద్ధిగా పడుంటాడు. రోజులు మునుపట్లా లేవు. మనిషినికూడా [illegible] పెట్టాలిసినట్లు కనిపెట్టేరోజులు వచ్చాయి. రహస్యపుటాలోచనలు బయలుదేరాయి. ఈ విపరీతం ఏమిటీ? యౌవనంలోవుండే కుర్రాళ్లంతా [illegible]డం మానేసేరు. సారాదుకాణాలను బహిష్కరించి, రహస్యప్రదేశాలల్లో గుసగుసలాడుతున్నారు. అంత రహస్య మేమి టంట? బాగా ఆలోచించుకో. నీవున్న స్థితిలో నేనుంటే ఈపాటికి కుర్రాడికి ఏదో పిల్లను చూసి ముడి పెట్టేవాడినే. నీ ఆరోగ్యం బాగుందికదా?' అంటూ సలహాఇచ్చి [illegible] పోయాడు.

నిలోనా ఇంటిప్రక్కనే 'మేరీకార్సనోవా' అనే [illegible] ఒకామె కాపురముంది. ఆమె ఫ్యాక్టరీలో ఫలహారములు అమ్ముకొని జీవించేది. ఒకనాడామె రహస్యంగా పావెలింటికి వచ్చి, తల్లిని పిలిచి 'ఇదిగో నీ కొడుకు జాగ్రత్త!' అంది.

'అసలు సంగతేమిటి?'

'మరేమీలేదు. అతగాడిమీద చాలా చాలా పుకార్లు బయలుదేరి నాయి. జాగ్రత్త! అత డేదో సంఘం ఏర్పాటుచేస్తున్నాడుట కాదూ? మరి నాకు తెలిసింది కనుక చెపుతున్నాను' అని చెవులోవూది చక్కాపోయింది.

తల్లి ఈ మాటలన్నింటికీ ఊకొట్టేది. ఎప్పటికప్పుడు కొడుకుతో మాత్రం చెప్పేది. పావెల్, నకోడాలు ఆమాటలన్నీ విని నవ్వుకునేవారు. ఒకనాడు నకోడా, పావెల్, తల్లి ముగ్గురూ ఇలాకబుర్లుచెప్పుకుంటున్నారు.

తల్లి:—నాయనా! ఇక్కడి పడుచుపిల్లలకు మీమీద చాలా కోపంగా వుంది.

పావెల్:—ఎందుకూ?

తల్లి:—ఎందుకా? వాళ్లు మిమ్మల్ని ప్రేమదృష్టితో చూస్తున్నారు. కాని మీరు వాళ్ళకేసి బొత్తిగా చూడటంలేదట. మీరు కష్టపడి పనిచేసి నాల్గురాళ్లు సంపాదిస్తున్నారు. తాగి తందనాలుతొక్కి ఆ నాలుగు రాళ్లు పాడుచేసుకోవడంలేదు. అందుచేత మీరు వాళ్ళకి తగిన భర్త లవుతారని వాళ్ళ ఆశ. కాని మీరు మాట్లాడరాయె. అదీకాకుండా మీదగ్గరికొచ్చేఆడవాళ్ళశీలంఅనుమానాస్పదమనిఅనుకుంటున్నారు.

పా.—అయితే?

నకోడా.—నవ్వుతూ అమ్మా! లోకం అంతటిదే. అంధకారంలోవుంటే అనుమానమే. పెళ్ళో పెళ్ళో యని వుబలాటపడే ఆ పిల్లలకు పెళ్ళి అంటే ఏమిటో నువ్వు కాస్త చెప్పలేకపోయావా? పెళ్ళంటే ఎముకలు విరిగేటట్లు మొగుడిచ్చేత దెబ్బలు తినడమేకాదూ? ఆ పెళ్ళికోసం ఉగులుపడొద్దని చెప్పు.

త:—అయ్యో! వాళ్ళకిమాత్రం ఆ సంగతి తెలియదూ? తెలుసును. ఆ బాధలన్నీ ఎరుగుదురు. కాని ఏంచేస్తారు? వేరే మార్గంలేదు.

పా:—అదేమన్నమాట! వేరే మార్గంలేకేమి, కొత్తపంథాలో ఆలోచిస్తేసరి.

న:—పోనీ, వాళ్ళలో కొందరి నిక్కడికి పిలిచి మనం బోధిస్తే బాగుంటుందేమో అనుకుంటాను.

పా:—అబ్బే! అంతటితో సరిపోదు.

న:—ప్రయత్నం చెయ్యకూడదూ?

పావెల్ కాస్సేపు కండ్లుమూసుకొని ఆలోచించి 'ఏముంది! జంట లేర్పడతాయి. కులాసాగా కలిసి తిరుగుతారు. పెళ్ళిళ్ళు చేసుకుంటారు; అంతే.' తల్లి తన కొడుకు చెప్పిన మాటలను మనసులో వుంచుకొని ఆలోచించుకోవడం ఆరంభించింది. పావెల్ అభిప్రాయాలంటే అందరూ గౌరవిస్తారు. పెద్దవాళ్ళుకూడా అతన్నే అనుసరిస్తారు. కాని అతను ముక్కుసూటిగానడిచే మనిషి. అంచేత అతనిమీద కొందరికి కష్టంగా వుంటుందేమో ననుకుంది తల్లి.

ఒకరోజున వంటఇంట్లో తల్లి పడుకుంది. ప్రక్కగదిలో పావెల్ నకోడా లిద్దరూ కూచుని ఏదో చదువుకుంటున్నారు. ఆ సందర్భంలో వాళ్ళు మెల్లగా మాటాడుకునే యీ మాటలు ఆమె చెవిలో పడ్డాయి.

నకోడా:—నాకు నటాషా అంటే ఇష్టం అనే సంగతి నీకు తెలుసుననుకుంటాను.

పా:—ఆ! తెలుసును.

న:—అవును. అటూ ఇటూ పచారుచేస్తూ అయితే ఆమె కీ సంగతి తెలుసునంటావా! నీ అభిప్రాయ మేమిటి?

పా:—తెలు సనుకుంటాను. అందుచ్చేతనే ఆమె మన సమావేశానికి రావడం మానుకుంది.

న:—మొగమాటం విడిచి ఆమెతో వున్న సంగతంతా నేను చెపితే......

పా:—ఏమని?

న:—ఏమనా? యిల్లా నీమీద నాకు............

పా:—ఎందుకూ చెప్పడం?

న :—ఎందుకంటావా? చూడు. నా అభిప్రాయం ఏమిటంటే ఒక యువకుడు ఒక యువతిని ప్రేమిస్తే ఆ సంగతి ఆమెకు చెప్పాలని. లేకపోతే దానిలో అర్థంలేదు. పావెల్ చేతిలో తెరచియున్న పుస్తకాన్ని చటాలున మూసివేశాడు. కొంచెంసేపు ఇద్దరూ మౌనముద్ర వహించారు.

న :—సరి. మరేమిటి?

పా:—* ఆంద్రీ! నీ యభిప్రాయ మేమిటో స్పష్టంగా తెలియడంలేదు. నువ్వు యేమిచేయదలచుకున్నావో స్పష్టంగా చెప్పు. ఆమెకు నీమీద ప్రేమ లేదనే నా వుద్దేశ్యం. ఒకవేళ మాటవరుసకి వుందనుకుందాము. సరే, మీరిద్దరు పెళ్ళి చేసుకుంటారు. కాని ఏమి సంబంధము? అతకదు. చాకలత్త—మంగలిమామ. ఆమె మంచి బుద్ధిశాలి. శాస్త్రవేత్త. నువ్వు కూలి చేసుకుని బ్రతికే మోటు మనిషివి. ఈ అస్వాభావికమైన సంబంధంవలన సంతానం బయలుదేరుతుందనుకో. ఆ పిల్లల సంరక్షణకోసం నీ వొక్కడవే తంటాలు పడాలి. నీపొట్టపోసికొని, పిల్లలను పోషించి, వాళ్ళ సౌకర్యాల కోసం యాతనపడటంతో నీ బ్రతుకు తెల్లవారుతుంది. మనం పూనుకున్న మహాత్కార్యానికి నువ్వూ ఆమేకూడా ఎందుకూ పనికిరారు. కనుక ఈ ప్రయత్నం మానుకో. ఆమెను బాధపెట్టకు. ఇది మర్యాదైన పని.

న:—♦ అలెగ్జి ఇవానిక్ ఈ సందర్భంలో ఏమి చెప్పాడో తెలుసునా? మనిషి నాలుగు విధాలా సంపూర్ణమైన జీవితాన్ని అనుభవించాలని చెప్పేడు. జ్ఞాపకం లేదూ?

పా:—అవును. జ్ఞాపకముంది. అది మనకోసం చెప్పినది కాదు. నీకు పూర్తిగా జీవితాన్ని అనుభవించడానికి సావకాశ మెక్కడుంది? శాశ్వతంగా ముందు రాబోయ్యే తరాలవారికి సౌఖ్యం కలుగ చెయ్యాలంటే ప్రస్తుతం నువ్వు సంపూర్ణమైన త్యాగంచెయ్యాలి.

---

*నకోడా పూర్తిపేరు ఆంద్రీనకోడా. పావెల్ ఆంద్రీఅనిపిలవడంఅలవాటు.

♦ పావెల్ మిత్రబృందంలో ఒకడు. చాలా అనుభవశాలి.

న:— మెల్లగా మానవమాత్రుడికి కష్టమైనమాట.

పా:—అవును. కాని తప్పనిసరి. వేరేమార్గం ఏముంది. ఆలోచించు.

న:—.........హృదయంలో సగభాగం ప్రేమిస్తోంది. సగభాగం వద్దంటోంది. ఏమి హృదయం యిది?

ఈ సంభాషణ వింటూంటే తల్లికి పాపం నళోడామీదా జాలేసింది. అంతేకాకుండా తన కొడుకు గతేమిటో అని దుఃఖమూ కలిగింది.

న :—సరి. అయితే ఇంతకూ నన్ను మాట్లాడకూడదనుకుంటావు అనుకున్నాం?

పా :—నళోడా! అదే మంచిపని.

న :—సరే. నువ్వుచెప్పినట్లే చేద్దాం. కాని..........కాని.............. ....ఇలాంటి అవస్థ నీకు సంభవించినప్పుడు [illegible] చాలా బాధగానే ఉంటుందిసుమా!

పా:—ఎప్పుడోనా? ఎప్పుడో అక్కరలేదు. ఇప్పుడే నే [illegible] పడుతున్నాను.

న:—అలాగా?

పా :—అవును.

న :—ఓహో! అబ్బ! చాలకష్టం.

ఈ సంభాషణ విన్న మరునాడు తల్లికి గాభరా యెక్కింది. ఆ పూట లేనంత దుఃఖం వచ్చింది. నళోడాకు కలిగిన ఆశాభంగమునకు విచారపడింది. ఇక తన కొడుకుసంగతి తలుచుకుంటే అసలు కడుపు తరుక్కుపోయింది. తలగడ కన్నీటితో తడిసి ముద్దయిపోయింది.

* * * *

గ్రామంలో సామ్యవాదులు నీలపుసిరాతో వ్రాసిన కరపత్రాలు పంచిపెట్టేరు. ఆవేళ ఏమూలకెళ్ళినా ఆ గొడవే. ఈ కరపత్రాలలో ప్రత్యేకి [illegible]లో జరిగే అన్యాయాలు, రష్యాలో ఇతర ప్రాంతములలో [illegible]

జరిగిన ప్రబోధము * సెంటు పీటర్సుబర్గులో సమ్మె మొదలైన విషయాలన్నీ విపులంగా వ్రాసివున్నాయి. కూలీల బాగుకోసం అంతా ఏకంకావాలని అందులో హెచ్చరించారు. ఈ కరపత్రాలను చూచి అధికారుల ప్రాపకం సంపాదించి బాగా డబ్బుసంపాదించడం మరిగిన మేస్త్రీలు 'విప్లవకారులూ, వెధవలూ బయలుదేరారు. పనీపాటాలేక ఏడుస్తున్నారు. ఇల్లాంటివాళ్ళను పట్టుకొని కాళ్ళూ చేతులూ విరగగొట్టాలి' అని తిడుతూవుండేవారు. వాళ్ళే ఆ కరపత్రములను అధికారులదగ్గిరికి తీసుకెళ్ళి చూపించేవాళ్ళు.

కష్టపడి పనిచేసి నానాబాధలుపడే యువకులుమాత్రం ఈ కాగితాల కోసం ఎప్పుడూ ఎదురుచూస్తూ వుండేవారు. ఆ కాగితం రావడంతోనే గుంపులు గుంపులుగాచేరి చదువుకొని 'అంతా నిజమే. పూసగుచ్చినట్లుజరిగే దంతా వ్రాసేరు' అంటూ సంతోషించేవారు. మధ్యరకం మనుష్యులు నిస్పృహతో 'బాగా నేసుంది. కాని ఏమిలాభం? పనిజరగదు' అంటూ విసుగుకొనేవారు. మొత్తంమీద ఈ కరపత్రాలుమాత్రం మంచి అలజడి కలిగించేయి. ప్రతి సోమవారం వచ్చే ఈ కాగితా లెప్పుడైనా ఒకవారం రాకపోతే జనం తహతహలాడిపోయేవారు. సారాషాపులోను, ఇతర వినోద స్థలాలలోను క్రొత్తమనుష్యులు కనపడేవారు. వాళ్ళు మనుష్యుల నందరిని తేరిపారజూస్తూ ఉండేవాళ్ళు. నాలుగురోజులైన తర్వాత మాయమై పోయేవాళ్ళు.

పావెల్ తల్లికి, ఈ గడబిడకంతా తన కొడుకే మూలమనే సంగతి తెలుసును. పనివాళ్ళంతా అతనిని పూజ్యభావంతో చూడడంచేతా, అత నొక్కడే కాకుండా అతనితోపాటు చాలమంది ఉండడంచేతా మరేమీ ప్రమాదం లేదనుకుంది. పైగా చాలా సంతోషించేది. కొడుకు ప్రయోజకుడై పదిమంది నోళ్ళలో పడితే ఏతల్లి సంతోషించదు? కాని ఈ ప్రయోజకత్వంయొక్క ఫలితం ముందెట్లా పరిణమిస్తుందా యనే ఆలోచన కలిగి నప్పుడుమాత్రం తల్లిగుండె నీరయిపోతూవుండేది. గాభరాపడేది.

ఒకరోజున సాయంత్రం పొరుగింట్లోనున్న 'మేరియా కార్సనోవా' తల్లిని పిలిచి 'ఏమమ్మోయి! నీలోనా! జాగ్రత్త! కొంపముంచుకొస్తోంది.

* సెంటుపీటర్సుబర్గు ఒకప్పుడు రష్యా ముఖ్యపట్టణము ఇప్పు డది 'లెనిన్ గ్రాడ్' అని పిలువబడుచున్నది.

కర్రవాళ్లు తిన్నగా ఉండరు. ఈవేళ రాత్రి మీయిల్లు, మాజిన్ ఇల్లు సోదా చూడడానికి పోలీసువాళ్లు ఏర్పాటుచేస్తున్నారు. ఈ విషయం నాకు తెలిసింది కనుక ముందుగా చెప్పేను. కాని నే చెప్పినట్లు ఎవరికీకూడా తెలియకూడదుసుమా. నా కొంప మునుగుతుంది. అసలు నే నిక్కడ కొచ్చి నీతో మాట్లాడా ననే తెలియకూడదు' అని రహస్యంగా చెప్పి వెళ్లి పోయింది. ఈ సంగతి వినేసరికి తల్లికి మనస్సు మనస్సులోనే లేదు. తలుపు వేసుకొని లోపలగదిలో కుర్చీలో కూలబడింది. అపాయం ముంచుకొస్తోందనే నిశ్చయం తోచింది. తన కొడుక్కి ప్రమాదం రాబోతుంటే తాను చేతులు కట్టుకుని ఏడుస్తూ కూచోడం బాగా లేదనుకుంది. వెంటనే శాలువ కప్పు కొని బయలుదేరి మాజిన్ ఇంటికి వెళ్ళింది. అతను సుస్తీగా ఉండడంచేత పనిలోకి వెళ్ళడం మానేసి కిటికీవద్ద కూచుని ఏదో చదువుకుంటున్నాడు. తల్లి సోదా సమాచారం చెప్పేసరికి అతడు త్రుళ్ళిపడి లేచాడు. [illegible] కడంకూడా మొదలెట్టాడు.

'మన మిప్పు డేమి చెయ్యాలి' అంది తల్లి. 'కాస్తనుండు, భయం లేదులే' అన్నాడు మాజిన్.

'నామాట కేమిలే? నీవే చాలా భయపడుతున్నావేమో?' అంది తల్లి.

'నేనా?' అని మాజిన్ బలవంతంగా చిరునవ్వు తెచ్చుకొని 'అవును, నన్ను కొంచెం ఆ భయపిశాచం ఆవహించింది. ఈ సంగతి మనం సాషెంకకు తెలపాలి. మా చెల్లిని పంపుతానులే. మన్నేమీ కొట్టిచంపరులే. నీ వింటి కెళ్ళు. మరేమీ ఫరవాలేదు' అని చెప్పి తల్లిని సాగనంపేడు.

తల్లి యింటికొచ్చింది. పావెల్ గదిలోఉన్న పుస్తకాలన్నీ ఒకచోటు సర్దింది. వాటి నన్నిటిని ఎందుకో ముద్దెట్టుకుంది. ఏమీ తోచక ఇల్లంతా తిరిగింది. ఏ మూలయినా ఏబాపతైనా కాగితా లున్నాయేమోనని జాగ్రత్తగా వెతికింది. పాయిల సందులుకూడా వదిలిపెట్టలేదు. ఈ సంగతి తెలి యడంతోనే పావెల్ పరుగెత్తుకొస్తా డనుకుంది. కాని అతను రానేలేదు. విసుగుతో కూచుంది.

కొంతసేపటికి పావెల్, నఖోడాలు వచ్చారు. వాళ్ళు వచ్చీరావడం తోనే తల్లి లేచి 'సంగతి తెలిసిందా' అని అడిగింది. 'ఆ, తెలిసింది. నీ కేమైనా భయమేస్తోందా?' అని పావెల్ అడిగాడు.

'అబ్బో! భయమేమిటి, కాళ్లు చేతులు వణికిపోతున్నాయి.'

'అమ్మా! భయంలేదులే. నానివల్లనా ఎవరికీ ఏమీ [illegible]. వంటచేశావా?'

పాపం, నరోదాలు [illegible] [illegible]. నాన్న [illegible] వుంటే తల్లికిసూడా ఆదుర్దా తగ్గిపోయింది. భయం పోయింది. [illegible] కొన్ని పుస్తకాలు ఏవతీసి వాటిని [illegible] [illegible]. [illegible] దానికి నరోదా [illegible].

'అమ్మా! ఇలాంటి కబుర్లను [illegible]. [illegible] ఏమీలేదు. శుద్ధ నాటకం. ఇది వాళ్ళకి [illegible]. [illegible]. పెద్ద పెద్ద పోలీసు ఉద్యోగులు [illegible] నానాకంగారు చేసి [illegible]. [illegible]. [illegible] గేస్తారు. అటక తెక్కడము [illegible]. [illegible]! [illegible] ఏమీ దొరకదు. [illegible]. వాళ్ళకి నమ్మతిన్నమాట [illegible]. [illegible] అనుమానపుపని ఇంతకు [illegible]. [illegible]. ఏమీ దొరకకపోయినప్పటికి [illegible]. [illegible] సారి వచ్చి నన్నుకూడా తీసు[illegible]. [illegible] లున్నాను. అక్కడను [illegible]. [illegible] దప్పుడు సిపాయిలువచ్చి బయటకుతీసి [illegible]. అక్కడ అడ్డమైన ప్రశ్నలు వేసినారు. [illegible] ఉండేది కాదు. మళ్ళీ [illegible]. [illegible] ఇక్కడికే త్రిప్పినారు. వాళ్ళు [illegible]. వాళ్ళ [illegible]. జీతంగాళ్ళు [illegible] చస్తాను. చివరకు స్వేచ్ఛగా వదిలారు. [illegible] దిగా! బుద్ధిగా [illegible].

తల్లి:— అబ్బాయి! మనకి తమాషాగా మాట్లా[illegible]

న:— ఏం తమాషాగా వుంది!

త :—తమాషాకాదూ? ఎవళ్ళూ నీకు యేమీ అపకారం చెయ్యనట్లు, ఇదంతా యేమిటో ఆషామాషీ వ్యాపారంలాగా మాటాడుతావేం?

న :—అవును. ఈ మహాప్రపంచంలో అక్రమం జరుగనివాడెవడు? నాకు జరిగినఅన్యాయాలకు అక్రమాలకు అంతులేదు. కాని నిత్యం చచ్చేవాడికి యేడ్చేవాడెవడు? నాకు కష్టం అలవాటైపోయింది. అంచేతే యేదైనా అన్యాయం జరిగినా నాకేమీ చీమకుట్టినట్టులేదు. ఏమి చేస్తాం? మన యిష్టమా? నేను పడేకష్టాలు కొంతవరకు పని కష్టం. అయితేమాత్రం యేంచేస్తాం? వాటినితప్పించడానికవకాశంలేదు. కాబట్టి వాటినిగురించి ఆలోచించుకోకుండా ఉండడమే ఉత్తమం. మనుష్యు అపుడపుడు బ్రతుకంటే రోతపుట్టేది. కాని ఇప్పుడు నలుగురినిచూస్తే పరిపాటైపోయింది.

ఈ మాటలతో నకోడా తల్లిమనస్సును ఈ సోదా ఆలోచనలనుంచి తప్పించేడు. తల్లి అతని గుండెనిబ్బరానికి చాలా సంతోషించింది.

నకోడా వంగుని గిన్నెలో టీ కలుపుతూ 'అమ్మా! సుఖంగా వద్దనను; కాని దానికోసం దేవులాడడం మాత్రం నాచేతకాదు. నాకు తీరికాలేదు అదే నా పద్ధతి' అన్నాడు. పావెల్ ప్రస్తుతానికి వెళ్ళి వచ్చి భోజనానికి చేతులూ కాళ్ళూ కడుక్కున్నాడు. చేతులు తుడుచుకుంటూ "అమ్మా! నీవుమాత్రం జాగ్రత్తగాఉండాలి. 'గుమ్మడికాయల దొంగా అంటే బుజాలు తడుముకున్నట్లు' వాళ్ళువచ్చినప్పుడు భయపడకూడదు. నువ్వు గడగడావణుకుతూ కనుపించావంటే, ఈ ఇంట్లో యేదో వున్నదని వాళ్ళు మరీ అనుమానపడతారు. మేమింకా యేమీ చేయలేదు. ఇంతేకాదు మేము చేసేపనిలో యేమీ తప్పులేదని నీకూ తెలుసునుగదా? సత్యం, ధర్మం మాపక్షానే ఉన్నాయనికూడా నీకు తెలుసునుగదా? వీటికోసం మాజన్మంతా ధారపోస్తాం, ఇదే మా తప్పు. ఇందుకోసం మేమెందుకు భయపడాలి?"

తల్లి :—పావెల్! నేను జాగ్రత్తగానే ఉంటాను. భయపడను కాని, త్వరగావస్తే బాగుండును. యేదో అయిపోతుంది.

ఆరోజున పోలీసులు సోదాచూడడానికి రాలేదు. మరునాటి ఉదయం తల్లి తానుపడ్డ కంగారుకు తానే [illegible]

౬

అనుకున్న రోజుకి సరిగా నెలరోజులయిన తర్వాత పోలీసులు సోదా చేయడానికి పావెల్ ఇంటికొచ్చారు. ఆ సమయానికి ◆ నికోలే వెసోవ్షికోవ్ అక్కడే ఉన్నాడు. నికోలే, పావెల్, నఖోడాలు ముగ్గురూ అర్ధరాత్రి దాకా సమయమని తాము ప్రచురించబోయే పత్రికను గురించి ఆలోచించుకుంటున్నారు. తల్లి ఇవతల గదిలో సగం నిద్రలో కునికిపాట్లు పడుతోంది. నఖోడా ఏదో పని మీద దొడ్డిగుమ్మంలోకి వెళ్ళేడు. అక్కడ అతనికి గుర్రపు డెక్కల చప్పుళ్లు, బూట్ల టకటకలు, మనుష్యుల గుజగుజలు వినిపించాయి. నఖోడా గదిలోకొచ్చి, పావెల్ కు ఉప్పందించేడు. తల్లి కీ మాటలు వినీ వినడంతోనే మంచం మీద పడుకొనే గజగజలాడింది. పావెల్ లేచి నిద్ర నిశ్శబ్దంగా, వీధిగుమ్మంవద్ద కెళ్ళాడు. తలుపు తీసి 'ఎవరు కావాలి?' అడిగాడు. చటాలున ఇద్దరు సార్జంట్లు ప్రత్యక్షమై పోలీసు ఆఫీసరు గంటి గుమ్మందగ్గర చెరో ప్రక్కనా నిలబడ్డారు.

'ఎవరని? మేము అనుకోనివాళ్ళం కాము' అని సన్నంగా రివటలా ఉండే ఆఫీసరు ఒకాయన చిత్రంగా లోపల ప్రవేశించి తన సల్లటి చిరు మీసాన్ని మెలేస్తూ నిలబడ్డాడు. గ్రామతలారని, కమ్మరిపనిచేసే ట్వెర్ కాల్ని, అతని ఇంట్లో కాపురముండే రైతు రైబినుకూడా మధ్యవర్తుల క్రింద వెంటపెట్టుకొచ్చారు.

'అయ్యా! ఇలాగ, ఏమేమంటే అతని తల్లి. ఇదిగో ఇతడే అసలు మనిషి' అని తలారి తల్లిని, పావెల్ ను ఆఫీసరుకు చూపించాడు.

ఆఫీసరు వికారం చేస్తోంటూ 'ఓహో! నువ్వేనా పావెల్? అయితే మీ ఇల్లు సోదా చెయ్యాలి. ఏయ్ ముసలమ్మా! లే అక్కడ లే' అని అధికారం చెలాయించడం మొదలెట్టాడు. ఇల్లు నాలుగు మూలలా కలియచూశారు.

'ఎవరక్కడ? ఇంకా ఎవరో ఉన్నారే లోపల?' అని గర్జించాడు. నికోలే వెసోవ్షికోవ్, నఖోడా ఇద్దరూ ముందుకువచ్చి నిలబడ్డారు. మధ్యవర్తిగా వచ్చిన రైబిన రైతు దగ్గరకొచ్చి తల్లికి నమస్కారం చేసేడు.

◆ పావెల్ స్నేహితుడు: సోషలిస్టు.

సంగతంతా చూస్తూవుంటే తల్లికి గాభరాఎత్తుతోంది. 'ఏమిటి, మనుష్యులంతా గుర్రుపెట్టి నిద్రపోయే అర్ధరాత్రివేళ ఇల్లా కొంపల్లోదూరి గల్లంతు చెయ్యడమేమిటి?' అని తనలో తానే విసుక్కుంటూ వితర్కించుకుంది. భయంచేత చేతులు కట్టుకొని ఒకమూల నిలబడి జరుగుతుండే సంగతులన్నీ చూస్తోంది. దేహం కంపించింది. కళ్ళు తిరిగాయి.

పోలీసులు సోదా ఆరంభించారు. గదిలో వున్న పుస్తకాలన్నీ ఒకటొకటే చేత్తో పుచ్చుకొని ఆఫీసరు గబగబా పేజీలు తిరగేశాడు. కావలసిందేమీ దొరకకపోతే చిత్తుకాకితాల కట్టలను విసిరి పారేసేటట్లు దివ్వాన విసిరి పారేసేవాడు.

'ఏమిటాపని? పుస్తకాలెందు కల్లా విసిరిపారెయ్యడం' అని నికోలే ఆఫీసరును నిక్కచ్చిగా అడిగాడు. ఈ మాటమీద ఆఫీసరుకు కోపంవచ్చి ఏమిచేసిపోతాడో అని తల్లి గడగడలాడింది. ఆఫీసరు గుడ్లురిమి నికోలే కేసి చూశాడు. మళ్ళీ పేజీలు తిరగెయ్యడం మొదలెట్టాడు.

'ఏయి! సిపాయి! నిన్నే. ఆ పుస్తకాలు తియ్యవేం? అన్నీ సరాగా పెట్టు?' అని మళ్ళీ నికోలే దబాయించాడు.

ఆఫీసరు మళ్ళీ రౌద్రంతో చూశాడు. 'పుస్తకాలు [illegible] తీస్తారు! తీస్తారు, తొందరపడకు' అని హుంకారం చేశాడు.

ఒక సిపాయి నికోలే కేసి చూస్తూ పుస్తకాలన్నీ జాగ్రత్తగా దొంతులు పేర్చాడు.

ఇంతలో ఆఫీసరు 'ఎవరది? ఏమిటాశబ్దం? కాస్సేపు ఊరుకోండి. ఎవరో బైబిలు చదువుతున్నట్లున్నారే?' అని అరిచాడు.

'నేను' అన్నాడు పావెల్.

'ఓహో! నువ్వా? ఈ పుస్తకాలన్నీ ఎవరవి?'

'నావే'

'ఓహో!' అంటూ ఆఫీసరు నెమ్మదిగా పడకకుర్చీమీద వ్రాలి కాళ్ళు బారసాచాడు. బద్ధకంతో మెటికలు విరిచి మీసాలు దువ్వుకుంటూ నికోలేకేసి తిరిగి నీ పేరేనా 'అంద్రీ నఖోడా?' అని అడిగాడు.

'అవును' అంటూ నికోలే ముందుకెళ్ళాడు. నఖోడా అతని చెయ్యి పట్టుకొని వెనక్కిలాగి, 'అబ్బే! అతడు చెప్పినమాట సరికాదు. అంద్రీ నఖోడాను నేను. అతను కాదు' అని ఆఫీసరుతో చెప్పేడు.

ఆఫీసరు నికోలేకేసి క్రోధంగాచూసి నోటితో చుకచుక ధ్వనిచేసి 'జాగ్రత్త!' అని హెచ్చరించేడు. మళ్ళీ కాగితాలు తిరగెయ్యడం ప్రారంభించాడు. ఇంటిలోనివాళ్ళు నిశ్శబ్దంగా ఎవరిలో వారు మదనపడుతూనే ఉన్నారు.

ఆఫీసరు 'ఏమయ్యా నకోడా! ఇదివరకు రాజకీయ నేరాలకోసం నీమకాం సోదా చేయడం జరిగిందా?' అని చాలా అమర్యాదగా ప్రశ్న వేశాడు.

'ఆ, జరిగింది. ఇదివరకు రాస్తోవ్‌లోను, సారటోవ్‌లోను సోదాఅయింది. కాని అక్కడ సోదాచెయ్యడానికొచ్చిన ఉద్యోగస్థులు మాత్రం నన్ను మర్యాదగా మిస్టర్ నకోడా అని పిల్చేవారు.'

ఆఫీసరు కళ్ళు చిట్లించి ప్రశ్నించేడు. 'అయితే, మిష్టర్ నకోడా! ఈ మధ్య ఫ్యాక్టరీలో రాజద్రోహ సంబంధమైన కరపత్రాలను, పుస్తకాలను పంచిపెట్టే వాళ్ళెవరో నీకు తెలుసునా?'

నకోడా చిరునవ్వు నవ్వుతూ ఏదో చెప్పబోతున్నాడు——ఇంతలోనే నికోలే అందుకుని 'ఇక్కడ పెద్దమనుషులను చూడడం ఇదే మొదటిసారి మాకు' అని వ్యంగ్యంగా చెప్పేసేడు. అంతా తెల్లబోయి నిశ్చేష్టులయినారు. తల్లి భయం సంగతా చెప్పనక్కరలేదు.

'ఈ గాడిదను ఇక్కడనుంచి గెంటెయ్యండి' అని అతికోపంతో ఆఫీసరు హూంకరించాడు. ఇద్దరు సిపాయిలు నికోలేను వంట ఇంట్లోకి తీసుకుపోయారు.

'ఉండండి; నేను తోసుకోవాలి' అని నికోలే సిపాయిలను దబాయించాడు.

ఇంతలో దొడ్లో సోదాచేస్తున్న పోలీసు కమీషనరు లోపలికొచ్చి 'ఎంత వెదికినా ఎక్కడ ఏమీ కనబడలేదు' అన్నాడు.

'అవును. ఆ సంగతి నాకు ముందే తెలుసును. ఇక్కడ ఈ విషయాల్లో బాగా ఆరితేరిన పెద్దమనిషి ఉన్నాడు.'

ఈ మాటలన్నీ వింటూంటే తల్లికి ఆఫీసరు యెడల పరమ అసహ్యం తోచింది. ప్రజలంటే యింత నిర్లక్ష్యంతో చూసే ఇతడెవడా అనుకుంది. ఇంత కర్కోటకుడైన మనిషిని ఆమె ఎప్పుడూ చూడలేదు. ఇల్లాంటి కటికి వాళ్ళతోనే పావెల్ ప్రభృతులు పోరాడుతున్నారనే సంగతి తలుచుకునేసరికి ఆమె కెంతో భయంకలిగింది. ఆఫీసరు నకోడాకేసి చూశాడు.

'ఏయ్; మిస్టర్ * ఆంద్రీ అనిస్‌మావ్ నకోడా! నేను నిన్ను అరెస్టు చేస్తున్నాను.'

'ఎందుకు?'

'ఆ సంగతి తర్వాత చెప్తానులే' అని పోలీసు ఆఫీసరు తల్లికేసి తిరిగి 'ఏయ్! నిలోనా వాసవ్! నీకు చదువొచ్చునా?' అని అడిగాడు.

'రాదు' అన్నాడు పావెల్.

'నిన్నడగడంలేదు. నువ్వెందుకు జవాబు చెప్తావు?............. ఏయి! ముసలమ్మా! నీకు వ్రాయడం చదవడం తెలుసునా?' అని ఆఫీసరు గట్టిగా తల్లి నడిగాడు.

ఈధోరణిచూస్తే మరింతచిరాకెత్తింది తల్లికి. కార్తీకమాసంలో తెల్లవారుఝామున చన్నీళ్ళస్నానం చేసినవాళ్ళు వణికేటట్లు గడగడలాడింది. చివరకు ఎట్లాగో ధైర్యం చిక్కబట్టుకొని 'ఏమిటయ్యా, అట్లా అరుస్తావేమిటి? నీవింకా చిన్నవాడివే నే, అభం శుభం ఎరుగనట్లున్నావు. ఎప్పుడూ నీకు కష్టం నాటలేదనుకుంటాను' అంది.

పావెల్, నకోడాలు తల్లిని తొందరపడొద్దని హెచ్చరించారు. ఆమె కొంచెం సర్దుకుని ఆఫీసరుకేసి తిరిగి 'ఏమయ్యా! ఇట్లా జనాన్ని ఎందుకయ్యా ఎత్తుకెడుతున్నారు' అని అడిగింది.

'ఆ సంగతి నీ కెందుకు? ఊరుకో' అని ఆఫీసరు తల్లిని కసిరికొట్టి సిపాయిలను పిలిచి నికోలాను తీసుకు రమ్మనమని ఆజ్ఞాపించాడు. తానేదో కాగితాన్ని బిగ్గరగా చదవడం మొదలెట్టేడు. ఇద్దరు సిపాయిలు చెరొక చేతిని పట్టుకొని నికోలేను తీసుకువచ్చారు.

'టోపీతియ్యి' అని గర్జించాడు ఆఫీసరు. 'రెండుచేతులు చెరొకళ్ళు పట్టుకుంటే టోపీతియ్యడ మెట్లాగ' అన్నాడు గట్టిగా నికోలే. ఆఫీసరు ఒక కాగితాన్ని బల్లమీద పడేసి దస్కత్తుచేయండని ఆజ్ఞాపించాడు. అంతా కిక్కురుమనకుండా దస్కత్తుచేసేరు. ఈ చర్యంతా చూస్తే ఆమెకు గుడ్లలో నీళ్ళుతిరిగాయి. నిస్సహాయత్వం తోచింది. ఈమధ్య లేదు. కాని నిస్పృహతో యేడ్వడం ఆమెకు క్రొత్తగాదు. మొగుడు చావుదెబ్బలు కొడితే యేంచెయ్యలేక యేడ్చేది. ఈ వాలకం అంతా చూస్తే ఆమెకు ఆ రోజులు జ్ఞప్తికొచ్చాయి.

* నకోడా పూర్తిపేరు.

ఆఫీసరుకు ఆమె ఎంత ఏడ్చినా జాలి కలుగలేదు. పైగా అతి పొగరు చూపుతూనే 'ఎంత ఏడుస్తావు? ముందుంది ముసళ్ళపండుగ. ఏడ్చేరోజులింకా ఉన్నాయి. ఏడుపంతా ఇప్పుడే అయిపోతే ముందుకష్టం' అని హేళనచేశాడు.

'బిడ్డలను డబ్బుతో ఏమాత్రం కొలవలేము, నాయనా! నీకు తల్లి అంటూ ఉంటే ఆమెను అడుగు. ఆమెకు బాగా తెలుస్తుంది.'

ఆఫీసరు నలిగిన కాగితాలను తన సంచిలో పడవేసుకున్నాడు. పోలీసు ఇన్స్పెక్టరుకేసి తిరిగి 'మీ నగరాలలో జనం బాగా తెలివిమీరారు. సుమా!' అన్నాడు, వెకిలిగా. 'చిత్తం, మరీ తిరుగుబోతు రకాలండీ,' అని సమ్మతించాడు.

సిపాయీలను ఖైదీలను తీసుకుపొమ్మని ఆఫీసరు ఆజ్ఞ ఇచ్చాడు. పావెల్ నికోలై, నకోడా అందర్నీ కౌగలించుకున్నాడు. ఒకళ్ళనొకళ్ళు అభినందించుకున్నారు. నికోలై పావెల్ చేతిని గట్టిగా గుండెలమీద అదుముకొని ఉద్రేకం పొందాడు. నకోడా చిరునవ్వునవ్వి తల్లితో ఏమిటో చెప్పాడు. ఆమె దయామయుడైన క్రీస్తుదేవుని స్మరించి చేతితో కళ్ళనద్దుకొని నకోడా నాశీర్వదించింది.

ఆఫీసర్లు, ఖైదీలుగూడా ఇంట్లోంచి వెళ్ళిపోయారు. ఈ తంతు అంతా మౌనంగా నిలబడి చూస్తున్న మధ్యవర్తి రైబిన్ ఆఖరున వెళ్ళాడు. వెళుతూ పావెల్‌ను పరామర్శించి వెళ్ళాడు.

పావెల్ గదిలో పచారుచేశాడు. నికోలై, నకోడాలతోపాటు తన్ను కూడా అరెస్టు చెయ్యకపోవడం ఒక పెద్ద అగౌరవంగా భావించి విచారపడ్డాడు. తల్లితో 'చూశావా అమ్మా. ఎంతపని చేశారో! నన్ను వదలి పెట్టారు' అన్నాడు.

తల్లి సంతోషంగా 'నిన్నుమాత్రం ఉంచుతారా, నాయనా? నువ్వూ వెడతావులే' అంది. చాలా సేపటివరకూ తల్లి ఆ గొడవనే ఆలోచించుకుంది. ఇళ్ళకొచ్చి మనుష్యుల్ని పట్టి తీసుకుపోయారేమో అనుకుంది. కాని తన కొడుకు కంటిముందే ఉండడంచేత కొంత మనస్సుకు శాంతిగానే వుంది. కాని ఆ ఉద్యోగస్థుడు గద్దించడం, దబాయించడం, హేళనచెయ్యడంమాత్రం పదే పదే తలుచుకొని ఆమెకు మనోకష్టంతోచింది. పచారు చేస్తూఉన్న పావెల్

హఠాత్తుగా 'సరి, అమ్మా ఇక అనుకుని ఏమీ బాధంలేదు. ఇలాంటి అవమానాలకి సంసిద్ధం కావాలసిందే' అన్నాడు.

'ఏం నాయనా! నిజంగా వాళ్లు నిన్ను అవమానపరిచారా?'

'ఆహా! అవమానం కాదూ? నన్నుకూడా వాళ్ళతో తీసుకెళ్ళకపోవడం?' ఈమాట చెపుతూంటే తల్లికి అతని కొలికెల్లో కన్నీటిముత్యాలు కనబడ్డాయి. అతన్ని ఓదార్చే భావంతో 'అంత తొందరం పనేమి నాయనా? నిన్నుకూడా తీసుకెడతారులే' అంది.

'ఆ! తప్పకుండా తీసుకెడతారు' అన్నాడు. తల్లి కొంచెంసేపు మాటాడలేదు. తర్వాత అతి విచారంతో 'నాయనా పాషా! నీ వెంతకఠిన హృదయుడవైనావోయి! మాటవరుసకైనా నాకుచల్లనిమాట చెప్పవుకదా! నేనే చాలా కష్టంగా మాటాడితే, నువ్వు అంతకన్నా ఘోరంగా మాట్లాడతావు' అన్నది. పావెల్ ఆమెకేసి దీనంగా చూసేడు దగ్గరగావచ్చి మెల్లగా 'అమ్మా! నేను నీ దగ్గర అబద్ధం చెప్పలేను. నన్నుకూడా ఎప్పుడో ఒకప్పుడిట్లాగే తీసుకుపోతారు. అలాంటి కష్టానికి నీవు అలవాటు కావలసిందే' అన్నాడు.

౨

మరునాడు బూకిన్, సోమో, శామొయిలో ముదలైన వాళ్ళంతా మొత్తం ఎనమండుగురు అరెస్టయినారు. ఆ క్రితంరోజు సాయంత్రమే ఫెద్యా మాజిన్ ఇల్లుకూడా సోదా చూసేరు. ఫెద్యా ప్రొద్దున్నే పరుగెత్తుకుంటూవచ్చి పావెల్‌తో సంగతంతా చెప్పాడు.

'నీ కేమైనా భయం వేసిందా?' అని తల్లి పరామర్శించింది. ఫెద్యా తెల్లబోయాడు మాట తొణకలేదు.

'ఆఫీసరు కొడతాడేమో ననుకున్నాను. అతని మీసం, గడ్డం, ఒడ్డూ, పొడుగూ, వేషం గట్రా చూస్తే మహాభయంకరంగా వుంటాడు. అతను హాట్, హూట్ అని అరుస్తూ చిందులుతొక్కి నానాగత్తర చేశాడు. నువ్వు జైలులో కుళ్ళుతూ పడుండాలి సుమా అని బెదరించాడు. నిజంగా నా జన్మలో నే నెవ్వరిచేత ఒక దెబ్బ పడలేదు. నా తలిదండ్రులకు నే నొక్కడినే అవడంవల్ల వాళ్ళు ఒకదెబ్బయినా కొట్టకుండా అతి

అపురూపంగా పెంచారు. అంతా, ఎప్పుడో ఒకప్పుడైనా ఒకటే అరా దెబ్బతినుంటారేమోగాని నే నింతవరకు ఎప్పుడూ దెబ్బంటే ఏమిటో యెరుగను' అంటూ ఫెద్యా పళ్లు పటపట కొరికాడు. కళ్లెర్రచేసి పావెల్ కేసి తిరిగి 'నువ్వేమనుకున్నా సరేగాని, యీసారి యెవరైనా నా వొంటిమీద చెయ్యేస్తే నే నూరుకోను. ఏమీ చెయ్యలేకపోతే ఆఖరుకు గట్టిగా కరవనైనా కరుస్తా. నన్నాతరువాత చంపేసినాసరే!' అని అతి రోషంతో చెప్పాడు.

'నువ్వు ఆత్మసంరక్షణలో యేంచేసినా చెయ్యొచ్చునుగాని, నువ్వు మాత్రం అనవసరంగా మీద కెళ్ళకు' అని పావెల్ సలహా చెప్పాడు.

'ఇదిగో చూడు! నువ్వు అర్భకుడవు. నీకు దెబ్బలాట వద్దు. జాగ్రత్త!' అని తల్లి మందలించింది.

'ఊహుం, నేను దెబ్బలాడక మానను' అని వెళ్ళిపోయాడు ఫెద్యా.

అతను వెళ్ళిపోయినతర్వాత తల్లి పావెల్‌తో 'ఇంత జోరుగా కబుర్లు చెప్పేవాళ్ళే ముందు బోల్తాకొడతారు' అంది. పావెల్ మాట్లాడలేదు.

కొంచెంసేపట్లో గ్రామంలోకల్లా మోతుబరి రైతు రైబిన్ తలుపుతోసుకొని లోపలికొచ్చాడు.

'మళ్ళీవచ్చాను. నిన్న పోలీసువాళ్ళు తీసుకువచ్చారు. ఇవ్వాళ నా అంతట నేనే వచ్చాను' అంటూ పావెల్‌ను కరస్పర్శచేశాడు. తల్లికేసి తిరిగి 'ఏమమ్మాయి! కొంచెం టీ ఇస్తావా?' అని అడిగాడు.

తల్లి టీ తీసుకురావడానికి లోపలి కెళ్ళింది. రైబిన్, పావెల్‌లు ఒకళ్ల ముఖంకేసి ఇంకొకళ్లు చూచుకుంటూ మాటాడకుండా కూచున్నారు. ఆఖరికి 'అదీ సంగతి' అని రైబిన్ ఏమిటో అర్ధాంతరంగా ప్రారంభించాడు. 'అబ్బాయీ! నీతో ముఖాముఖిని కొన్ని సంగతులు నిర్మొగమాటంగా మాటాడవలెనని వచ్చాను. ఇందులో యేమీ దాపరికంలేదు. నేను చాలా రోజులుగా నీ ధోరణి కనిపెడుతున్నాను. ప్రక్క యింటివాడినేకదూ? నీ దగ్గరకు జనం రావడం పోవడం చూశాను. ఆ వచ్చేవాళ్ళల్లో తాగుబోతుతనం కాని మరో జులాయి వ్యాపారంగాని లేకపోవడంచూస్తే నాకూ చాలా ఆశ్చర్యమైంది. ఆ త్రాగుబోతు పిశాచం అంటుకోకపోతే జనం మహా సులువుగా తెరిపని పడతారు.'

ఈమాటలు వింటూంటే పావెల్‌కు అతనియం దొక విశ్వాసం కుదిరింది.

రైబిన్ ఇంకా మాట్లాడుతూనే వున్నాడు 'అంతా నిన్ను గురించే చెప్పుకుంటూన్నారు. నాలాగే నువ్వుకూడా చర్చికి వెళ్ళవుట కాదూ? అయితే ఈమధ్య బయల్దేరిన కరపత్రాలకు నువ్వేనా కారకుడవు?' అని పావెల్ నడిగాడు.

'అవును. నేనే' అన్నాడు పావెల్. ఇద్దరూ ఒకళ్ళమొహం కేసి ఇంకొకళ్ళు చూచుకున్నారు.

'నువ్వొక్కడవే అన్నమాటేమిటి?' అని తల్లి పావెల్ మాటను సర్దబోయింది.

పావెల్, రైబిన్ యిద్దరుకూడా నవ్వుకున్నారు. తనమాట లక్ష్య పెట్టలేదనే ఆగ్రహంతో తల్లి లేచిపోయింది. రైబిన్ మళ్ళీఅందుకున్నాడు:

'ఆ కరపత్రా లున్నాయే, అవి చాలా బాగా వున్నాయి. బాగా చక్కగా ఆలోచించి వ్రాసినవే. ప్రజలను మేలుకొల్పేందుకు బాగా పని కొస్తాయి. అవి మొత్తం పన్నెండు కాదూ?'

'అవును.'

'ఇక సోదా సంగతి. అన్నింటికన్నా ఆ సమయంలో నిన్ను చూచి నప్పటినుంచి నీయెడల నాకు ఒకవిధమైన అభిమానం యేర్పడింది. నువ్వు, ఆ నకోడా, నికోలే మీరంతా దొరికిపోయారు. సోదాకొచ్చిన వాళ్ళుకూడా మీధోరణి కనిపెట్టేరు. మహానిర్లక్ష్యంగా వ్యవహరించారు కాదూ మీరు? నకోడా బలేమనిషి. ఆతడు ఫ్యాక్టరీలో మాటాడుతూవుంటే విన్నాను. చావుకైనా తెగించిన పట్టుదల వుందనుకున్నాను. పావెల్! నే నంటే నీకు నమ్మకంలేదూ?'

'ఉంది.'

'సరే, అయితే, చూడు! నాకు నలభైఏళ్ళున్నాయి. నీకన్న దగ్గర దగ్గరగా రెట్టింపు వయస్సుంది నాకు. నీకన్న ప్రపంచాన్ని ఇరవై రెట్లు చూశాను. మూడేళ్లు పాదాలు అరిగేటట్లు మిలిటరీలో తిరిగి పనిచేశాను. రెండుసార్లు పెళ్ళిచేసుకున్నాను. నేను కాకసస్ కూడా వెళ్ళేను' అని రైబిన్ స్వీయచరిత్ర ఆరంభించాడు.

తల్లి యీ సంభాషణ వింది. తన కొడుకుదగ్గరకు పెద్దవాళ్లుకూడా వచ్చి మాటాడడం చూసి లోపల్లోపల సంతోషించింది. టీ తీసుకొచ్చి

రైబిన్ కందిచ్చింది. అతడు కృతజ్ఞతతో అందుకొని ఒక గ్రుక్కెడు త్రాగి మళ్ళీ సంభాషణ ఆరంభించాడు.

'అయితే పావెల్! మన జీవితం నడవవలసిన రీతిగా నడవడం లేదంటావు, అంతేనా?'

'అబ్బే! సరిగానే నడుస్తోంది. కనుకనే ఇప్పుడు మీ రిక్కడికొచ్చి ఇంతవిపులంగా మనసిచ్చి మాటాడడం తటస్థించింది. చెమటోడ్చి కష్టపడి బ్రతికే మనమంతా ఒకటవ్వుతాం. కొద్దిరోజులకు మన సంఘీభావం అద్భుతంగా ఉంటుంది. ప్రస్తుతం మన బ్రతుకు మరీ అన్యాయంగా వుంది. బహూభారంగా వుంది. కాని, ఈ అన్యాయమే మనలను మేల్కొల్పి, జీవితపరమావధిని గురించి హెచ్చరిస్తోంది. మనం ఇప్పటికి మన స్థితిగతులను గూర్చి ఆలోచించుకుంటున్నామా, లేదా?'

'అవునవును. కాని ఆగు. మనుష్యులలో పూర్తిగా మార్పు కలగాలి. ఒకవిధంగా పునఃసృష్టి కావాలనే నాఅభిప్రాయం. మురికిపట్టి అసహ్యంగా ఉండేమనిషి వున్నాడనుకో, అతనికి స్నానంచేయించి శుభ్రమైన బట్టలు కట్టపెడితే బాగుంటాడుకదా. అల్లాగే హృదయం మలినమైతే దాన్ని ఎలాగో ఒకలాగున బయటికితీసి శుభ్రం చెయ్యాలి. అంతేనా? ఏమంటావ్? మనుష్యులను బాగుచెయ్యడాని కేమైనా వేరే మార్గం ఉందంటావా!'

పావెల్ యీప్రసంగమంతా విని దేవుడ్ని గురించి, ప్రభుత్వాన్ని గురించి, ఫ్యాక్టరీనిగురించి, చక్రవర్తిని గురించి, ఇంకా ఇతరదేశాల్లో కూలినాలి జనాన్నిగురించి, వాళ్ళలో బయలుదేరిన విప్లవభావాలను గూర్చి అతి తీవ్రంగాను, కటువుగాను వుండేటట్లు విపులమైన ఉపన్యాసం యిచ్చాడు. రైబిన్ శ్రద్ధగా విన్నాడు. మధ్యమధ్య చిరునవ్వు నవ్వేవాడు. 'అయితే' అని ఊతంకూడా యిస్తూవచ్చాడు. ప్రసంగవశాత్తు ఒకసారి ఏదో సందర్భంలో అతడు పెదవి విరిచి 'అబ్బే! నీ వింకా కుర్రాడివి. ప్రజలసంగతి నీ కేమి తెలుసును' అని చప్పరించేశాడు.

'వయస్సుతో ఏమిపని? మనం అనుకున్న మాటలలో సత్యం ఎక్కడుందో ఆలోచించుకోవాలి.'

'అంటే నీ అభిప్రాయం ప్రకారం మనం దేవుడి విషయంలోకూడా దగాపడ్డామన్న మాటే... అవును. నాకూ అప్పుడప్పు డల్లాగే తోస్తుంది. మనకు మతమే అపాయకర మనిపిస్తుంది.'

ఇంతవరకు మాటాడకూరుకున్న తల్లి ఇంక ఊరుకో లేకపోయింది. ఏమన్నా భరించింది కాని, తా నత్యంతభక్తివిశ్వాసములతో కొలుస్తున్న దేవుడిని గురించి చులకనగా మాటాడుతుంటే ఆగలేకపోయింది.

'పావెల్! దేవుడ్నిగురించి మాటాడేటప్పుడు కాస్త జాగ్రత్తగా ఉండు. నువ్వుచేసే పనులకు ఈ జన్మలోనే ప్రతిఫలం ఉంటుందిసుమా! ఈ వృద్ధాప్యంలో నేను నమ్ముకున్న దేవుడ్ని ఇల్లా తీసిపారెయ్యకు' అని దీనంగా పావెల్‌ను వేడుకుంది. పాపం గ్రుడ్లలో నీళ్ళుతిరిగేయి. కడుగుతూ వున్న గిన్నెలు చేతిలోనుండి జారిపోయాయి. పావెల్ తల్లిఅవస్థ చూచేడు.

'అమ్మా నేను చెప్పినసంగతి నువ్వు సరిగా అర్థంచేసుకోలేదు. నీవు విశ్వసించే పరమదయాళుడైన దేవుడినిగురించి నేను చెప్పలేదు. దేవుడి పేరు చెప్పి మనలను బెదరించే మతగురువుల దేవుడినిగురించే నేను చెప్పనది. ఈ మఠాధిపతులు దేవుడిపేరు చెప్పి తమ చిత్తం వచ్చినట్లు మనమీద జబర్దస్తీ చేస్తారు.'

'అవునవును. నువ్వు చెప్పినది నిజమే. ముమ్మాటికి నిజం' అని బల్లగుద్ది రైబిన్ అందుకున్నాడు. 'మతగురువులు దేవుడ్ని కాళ్ళూ చేతులూ విరుగగొట్టి మూల కూచోపెట్టేరు. వాళ్ళ లోపంలేకుండా మనకు ఎన్ని కష్టాలు తెచ్చిపెట్టాలో అన్నీ పెట్టేరు. అన్ని విధాలా మనకు శత్రుత్వం తెచ్చిపెట్టారు. అమ్మా ఒక్క సంగతిచూడు. దేవుడు మనిషిని తన ఛాయగా సృష్టించాడు. మనిషి దేవుడులా ఉంటే దేవుడు మనిషిలా ఉంటాడన్నమాటేకదూ? కాని మనం మనుష్యుల్లా ఉన్నామా? శుద్ధ అడవి జంతువులైపోయాము. చర్చిలో దిష్టిబొమ్మ నొకదానిని మన ఎదుట పెడతారు. నిలోనా! మనం దేముడ్ని మార్చుకోవాలి. బాగుచేసుకోవాలి. ఆ దేవుడ్ని ఈ మతగురువులు అన్యాయం, అసత్యం, అధర్మాలతో అలంకారంచేసేరు. మన ఆత్మలను నాశనం చేయడంకోసం దయాళువైన దేవుడ్ని వాళ్ళు వికృతస్వరూపుని చేసిపారేసేరు.'

నదురూ బెదురూలేకుండా చెప్పిన ఈ మాటలు వింటూంటే తల్లికి గాభరా ఎత్తింది. ఆ మాటలు వినలేకపోయింది. చెవులు మూసుకొని వంటయింట్లోకి పోయింది. బట్టలు మార్చుకొని మంచంమీద పడుకుని కళ్ళుమూసుకుని ప్రార్థనచేయడం ప్రారంభించింది. ఆమెకు మనస్సు మనసులో లేదు; రైబిన్ అంటే ముందు చాలా మంచివాడనే అనుకుంది. కాని

దేవుడి విషయమై అతని అభిప్రాయాలు విన్నాక ఆమె మనస్సు మారి పోయింది. అతడొక సంఘద్రోహి. రాజద్రోహి అనుకుంది. పావెల్— రైబిన్ లిద్దరూ గదిలోనే చర్చించుకుంటున్నారు. రైబిన్ మాట్లాడు తున్నాడు.

'పవిత్రస్థలాలు ఖాళీగా ఉండకూడదు. ఎక్కడైతే బాధఉంటుందో అదే భగవంతుని నివాసస్థానము. ఒకసంగతి చెపుతాను. జాగ్రత్తగా ఆలో చించు. హృదయంలో భగవంతు డున్నంతవరకే బ్రతుకు. పావెల్! మన మొక కొత్తమతాన్ని లేవదీయక తప్పదు. చాలా అవసరం. అందరికీ అందు బాటులో ఉండేటట్టు దేవుడ్ని నిర్మించాలి. దేవుడంటే అధికారం చెలా యించేవాడు, జబర్దస్తీ చేసేవాడు కాకుండా మానవకోటికి మిత్రుడుగాను విశ్వాసపాత్రుడుగాను ఉండాలి.'

'ఇప్పుడలాంటి దేవు డున్నాడు. క్రీస్తు కాదూ?'

'కొంచెం ఆగు చెప్తాను, క్రీస్తు చాలడు. ఆతడు చక్రవర్తి అధి కారాన్ని అంగీకరించాడు. భగవంతుడు మానవమాత్రుల అధికారాలను గమనించకూడదు. అతడే సర్వశక్తులకు మూలం. అతడు తన ఆత్మను రెండుగా చీల్చి ఒకటి మానవశక్తికి, రెండవదానిని దైవికశక్తికి అర్పించడు. క్రీస్తు పూర్తిగా దేవదూతయైనచో మానవ విషయములలో జోక్యం కలుగ జేసుకొని యుండడు. కానీ క్రీస్తు వర్తకమును, పెళ్ళిళ్ళను అంగీకరించాడు.

పావెల్, రైబిన్ ఈవిషయమై ఒకళ్లనుమించి ఒకళ్లుచర్చించుకుంటూ న్నారు. కాలం గడిచిపోతూన్న సంగతి వాళ్లకు తెలియడమేలేదు.

రైబిన్ 'దేవుడు అగ్నిహోత్రంలాంటివాడు. అతడు దేనినీ నిర్మించ లేదు; నిర్మించడు. కాని అన్నింటినీ అంటిస్తాడు. వెలుగు చూపిస్తాడు. చర్చి లను అతడు తగులబెట్టేస్తాడు. హృదయమే అతని నివాసస్థానము'అన్నాడు.

'మనస్సో?' పావెల్ అడిగాడు.

'అదే హృదయంలోనూ మనస్సులోనూకూడా అక్కరకువస్తుంది. లేగాదా, పేచీల కదే మూలం. హృదయం మనస్సు చాలావేరైపోయి నాయి. మనస్సు అంతరించిపోయింది. మనిషి స్వతఃసిద్ధంగా ఒక ప్రమాణం కాదు. భగవంతుడే అతన్ని ప్రమాణంగా చేశాడు. భగవంతుడు చేసేవన్నీ సుంద్రంగా ఉంటాయి. సూర్యుడు, చంద్రుడు, భూమి మొదలైనవి. అష్టదిద్దాలుగా ఉండేవన్నీ మనుష్యుని పనులే.'

లోపల వాళ్ళిద్దరూ మాటాడుతుండగానే తల్లి నిద్రపోయింది. రైబిన్ ఎప్పు డెళ్ళిపోయాడో ఆమెకు తెలియదు.

రైబిన్ తరుచుగా పావెల్ ఇంటికివచ్చి నలుగురితోటి అనేక విషయాలను చర్చచేస్తూవుండేవాడు. ఒకనాడు సందర్భవశంగా అక్కడకు వచ్చిన మిత్రులతో అత డిట్లా చెప్పాడు.

'ఏమయినాసరే, మనం ఉన్న సంగతి చెప్పాలి. తెలిసినంత తెలియపర్చాలి. ప్రజలకు బంధాలు విడిపోతే తరువాత తమ మంచేదో వాళ్ళకే తెలుస్తుంది. అనవసరంగా వాళ్ళకక్కరలేని సంగతులన్నీ చెప్పి బాధపెట్టకూడదు. ఉన్న సంగతి సందర్భాలన్నీ వాళ్ళ చెవినిపడేస్తే, తరువాత సంగతి వాళ్ళే ఆలోచించుకుంటారు. ఒకప్పుడు వాళ్ళు యీ జీవితాన్నే త్రోసిరాజనొచ్చును. ఇంకొకప్పుడు తమకు ప్రతికూలంగావున్న శక్తులన్నిటిని గ్రహించవచ్చును. ఒక్క సంగతిమాత్రం స్పష్టంగా చెప్పాలి. లాగలేని బరువువేస్తే అసలు బండే లాగదు.'

* * * *

పావెల్, రైబిన్ లిద్దరుమాత్రమే ఉన్నప్పుడు, అంతూపొంతూలేని చర్చల్లోపడేవారు. ఎంతశ్రద్ధగా ఆలకించినా తల్లికి కా గొడవ పిసరంతైనా తెలిసేదికాదు. ఇద్దరికీకూడా మతిపోయిందేమో ననుకొనేది. కాని కాలక్రమేణ యీ సంభాషణలు వినడం అలవాటైపోయింది. రైబిన్ దైవద్రోహి అనే ద్వేషం పోయింది.

* * * *

వారాని కొకసారి తల్లి జైలుదగ్గరకెళ్లి నకోడాకు పుస్తకాలు, బట్టలు యిచ్చేది. ఒకనాడు అక్కడి వార్డరులు ఆమెను నకోడాతో కొంచెం మాటాడనిచ్చేరు. ఆ రోజున ఇంటికొచ్చి అతిసంతోషంగా రైబినూ, పావెల్ కూర్చుండగా ఇట్లా చెప్పింది. 'అక్కడకూడా ఇంట్లో ఉన్నట్టుగానే ఉన్నాడు. అందరితోనూ, చనువుగా, నవ్వుతూ, తుళ్ళుతూ ఉన్నాడు. అందరితోనూ వేళాకోళాలాడుతున్నాడు. అతని ధోరణంతా చూస్తే శెలవుల్లో విశ్రాంతి అనుభవిస్తున్నట్టుంది. లోపల ఏమి కష్టమనుభవిస్తున్నాడో తెలియదుకాని, పైకి ఏమీ కనబడనియ్యడంలేదు.'

"మనిషంటే అల్లాగే వుండాలి" అని రైబిన్ అందుకున్నాడు. మన కందరికీ వుంది బాధ. మనుష్యులందరూ అసలు బాధల్లో మునిగి తేలుతూనే ఉంటారు. కాని ఊరికే అబలబ మొత్తుకుంటే ప్రయోజనమేంటి? ప్రజలంతా గ్రుడ్డివాళ్ళు కారు. కాని కొందరు మూసుకోవాలనే మూసుకుంటారు కళ్ళు. నువ్వు బుద్ధితక్కువవాడవైతే అలాంటి వాళ్ళకోసం బాధపడాలి.

పావెల్ పలుకుబడి రోజురోజుకి హెచ్చయిపోతోంది. పలుకుబడితో పాటు అధికారుల అనుమానంకూడా పెరుగుతూనేవుంది. తరుచు ఎవడో ఒక పనివాడు వచ్చి యేదోవిషయమై పావెలుతో సలహాచేస్తూనే యుండే వాడు. అతడు బాగా చదువుకున్నవాడని, బుద్ధిమంతుడని పేరు పడి పోయింది. పోలీసులుగాని, ఫ్యాక్టరీయజమానులుగాని యెవరికైనా యేదైనా అన్యాయంచేస్తే వెంటనే వాళ్ళు పావెల్ సలహాకోసం వచ్చేవాళ్ళు. వయ స్సుకి చిన్నవాడైనా అతని కార్యదీక్ష, బుద్ధికుశలత, శ్రద్ధచూచి అంతా అతన్ని మిక్కిలి గౌరవంగా చూచేవారు. ఈరీతిగా ప్రజలకూ పావెలెల్‌కూ అన్యోన్యం ఎక్కువైపోయింద. ఇంతెందుకు? ఆ గ్రామంలోఉండే జనాని కంతా అతడు నోట్లోనాలుకన్నమాటే. తన కొడుకు పలుకుబడిచూచి తల్లి చాలా గర్వపడేది. ఏతల్లి కలాంటి గర్వం కలుగదు? పావెల్ అచట ప్రజల క్షేమాని కవసరమైన పనులన్నిటిలోనూ పూనుకొని పనిచేసేవాడు. వ్యాసాలు రాయడం, ఉపన్యాసాలివ్వడం సంఘ పెద్దలను సమావేశం చేస్తూవుండడం, మొదలైన సత్కార్యాలన్నీ చేస్తూవుండేవాడు. ముఖ్యంగా అతడు ప్రకటించిన 'దరిద్రపుపైసా' అనే కథ చదివిన తర్వాత జనానికి అతనిమీద అత్యంతమైన అభిమానం యేర్పడింది.

దానికథ ఏమిటంటే, ఫ్యాక్టరీ వెనకాల పెద్దగుంటవుంది. ఆగుంటలో ఎప్పుడూ నీళ్లు నిలవవుండడం, పసరుపట్టి దుర్వాసన రావడం కద్దు. పైగా దోమలుకూడా విపరీతంగా పెరిగిపోయాయి (దోమలమూలాన్ని మలేరియా జ్వరం వ్యాపించింద.) ఆస్థలం ఫ్యాక్టరీ యజమానులదే. ఫ్యాక్టరీ కెంత

లాభాలు వస్తున్నా, ఈగుంట పూడ్చి నీరు మురగకుండా చెయ్యాలనే శ్రద్ధ అధికారుల కెప్పుడూ పట్టలేదు.

ఫ్యాక్టరీలోకి క్రొత్తమేనేజరు వచ్చాడు. అతడు ఈగుంటను పూడ్చే పద్ధతొకటి ఆలోచించాడు. ఒక్కాయకు రెండుదెబ్బలన్నట్లు ఇందులో కాస్త స్వలాభంకూడా సంపాదిద్దామని ఎత్తేశాడు. ఫ్యాక్టరీ పనివాళ్ళందరినీ పిలిచి ఈ మురుగు పోయే ఏర్పాటు చేయడం చాలాఅవసరమనీ, అందువల్ల దోమలు తగ్గి ప్రజల ఆరోగ్యం బాగుపడుతుందనీ ఉపన్యాసమిచ్చాడు. చివరికి ఈపనంతా చేయించడానికి ప్రతికూలియొక్క కూలీలోనుంచి రూబులుకొక ♦ కోపెక్ మినహాయించుమని అర్డరిచ్చాడు. పనివాళ్ళంతా వల్లకాదని తిరగబడ్డారు. గుమస్తాలవదనుండి ఈ పన్ను వసూలు చెయ్యక ఒక్క కూలీల దగ్గరే వసూలు చెయ్యడంచేత వాళ్ళకి మరింత ఒళ్ళుమండింది.

మేనేజరు ఆర్డరు, నోటీసుబల్లమీద శనివారంనాడు అంటించారు. ఆరోజున వంట్లో సుస్తీగా ఉండడంచేత పావెల్ పనిలోకి వెళ్ళలేదు. ఈ ఆర్డరుసంగతి అతనికి తెలియనేలేదు. ఆ మరునాడు చర్చినుండి తిరిగి వస్తూ, 'సిజావ్' అనే ముసలి కమ్మరీ, 'మకోటిన్' అనే ఇంకొక తాళాల పని చేసేవాడూ పావెల్ దగ్గరకొచ్చి సంగతి సందర్భాలన్నీ అతనితో చెప్పారు.

"ముసలివాళ్ళం మేమంతా ఆలోచించాం. కాని మనవాళ్ళల్లోకల్లా కాస్త చదువుకున్నవాడవు, తెలివైనవాడవు నువ్వే. అందుచేత మావాళ్ళంతా నీతో ఆలోచించమన్నారు. దోమలమీద దండయాత్రకి కూలీలసొమ్ము ఉపయోగించడం న్యాయమని, ఎక్కడైనా వుందీ!" అన్నాడు సిజావ్.

"బాగా ఆలోచించు. వెనుక మూడేళ్ళ క్రిందట ఫ్యాక్టరీవాళ్ళు కూలీల కోసం స్నానాలగదులు కట్టిస్తామని చెప్పి యిల్లాగే కూలి మినహాయించి చందా వేశారు. చందాయేమిటికీ పన్నే. దాదాపు 3809 రూబుల్సు వసూలు చేశారు. నాటికీ నేటికీ స్నానాలగదులు లేనేలేవు సరిగదా, ఆసొమ్మేమయిందో అతీగతీలేదు" అన్నాడు మకోటిన్."

♦ ఇది రష్యాదేశంలో ఒక చిన్ననాణెము. మన మొకదమ్మిడిగ యెంచవచ్చు.

పావెల్ ఒక్క క్షణం ఆలోచించాడు. ఈ వసూలు చాలా దురన్యాయం అని నిర్ధారణ చేశాడు. ఫ్యాక్టరీ మేనేజరు లాభంతీయడానికి యెత్తిన యెత్తని స్పష్టంగా తెలియ చెప్పాడు. వాళ్ళిద్దరూ వెళ్ళిపోయారు.

గ్రామంలోవుండే పెద్దపెద్దలంతా కూడా తనకొడుకుదగ్గరకొచ్చి సలహాతీసుకుంటుండడం జూచి తల్లి అపరిమితానందంపొందింది. ఆ సంతోషం పట్టలేక కొడుకుదగ్గరకొచ్చి "ఏమిరా నాయనా! యింతపెద్దవాళ్ళకికూడా నీ సలహాయే కావలిసొచ్చిందా?" అని అడిగింది. పావెల్ మాటాడకుండా బల్లదగ్గర కూచుని తలవంచి గబగబా ఏమిటో వ్రాసుకుంటున్నాడు.

వ్రాత ముగిసిన తర్వాత తల్లిని పిలిచి "అమ్మా! ఈ కాగితాలు పట్టుకెళ్ళి పట్టణంలో ఫలానాచోట ఇచ్చి రద్దూ" అని ప్రార్థించాడు.

"ఇందులో ఏమైనా ప్రమాదం ఉందా!"

"ఆఁ? ఉంది మనవాళ్ళకోసం అక్కడొక వార్తాపత్రికను ప్రకటిస్తున్నాము. వచ్చేవారం పత్రికలో మన ఫ్యాక్టరీ పన్నునుగురించిన కథ అచ్చుపడాలి."

"అయితే వెంటనే వెడతాను" అని చెప్పి వెంటనే మంచిబట్టలు కట్టుకుని ప్రయాణమైంది. తన కొడుకే తన కిలాంటిపని పురమాయించడం ఇదే మొదటిసారి అవడంచేతనూ, తానుకూడా అతని కేదో కాస్త సాయం చేయగలననే సంతుష్టివల్లనూ చాలా సంతోషపడింది. వీధి గుమ్మంలో కెడుతూ "పాషా! ఈ దొంగతనం అంతా నాకు తెలిసిందిలే! ఆ పేరేమిటి? ఈగర్ ఇవానిచ్‌కు కదూ ఇవ్వడం?" అని పాషాను రెట్టించి అడిగింది. అవునన్నాడు.

కాగితాలు యిచ్చి రాత్రి ప్రొద్దుపోయాక తల్లి యింటికొచ్చింది. చాలా శ్రమ పడింది. కాని చాలా తృప్తిపడింది.

"పాషా! అక్కడ శశాంక కనపడింది సుమా. ఆమె నిన్ను మరీ మరీ అడిగింది. ఈగర్ ఇవానిచ్ మహామంచివాడు. ఏమీ ఆర్భాటంలేని మనిషి. మహా వేళాకోళంగా మాట్లాడుతాడు. శుద్ధ హాస్యగాడు" అన్నది.

"నయమే! వాళ్ళంతా నీకు నచ్చినందుకు నాకు సంతోషమే"

"పాపం! వాళ్ళు ఏమాత్రం అట్టహాసం ఎరుగని మనుష్యులు సుమా. అట్లాంటివాళ్ళు చాలా మంచివాళ్ళు. వాళ్ళందరికీ కూడా నువ్వంటే చాలా గౌరవమే" అని తల్లి సంతోషంతో చెప్పింది.

♦ ♦ ♦ ♦ ♦

సోమవారంనాడు కూడా పావెల్ పనిలోకి కెళ్ళలేదు. తలనొప్పిచేత బాధపడ్డాడు. మధ్యాహ్నం భోంచేసే వేళ ఫెద్యా మాజిన్ ఫ్యాక్టరీనుండి పురుకలేసుకుంటూ వచ్చేడు.

"లే! లే! ఫ్యాక్టరీ అంతా తిరుగబడింది. వాళ్ళంతా నిన్ను తీసుకు రమ్మనమని పంపేరు. సిజొవ్, మకోటిన్ ఇద్దరూ కూడా నువ్వు వస్తే బాగా నచ్చచెపుతావంటున్నారు. అబ్బ! యేమి గలాటా! పద, పద" అని ఒగుర్చుకుంటూ చెప్పాడు.

పావెల్ వెళ్ళడానికి సిద్ధమవుతూవున్నాడు. "ఆడవాళ్లు పెద్ద గుంపుగా చేరారు. వాళ్ళు మహా అరుస్తున్నారు" అన్నాడు ఫెద్యా. "అబ్బాయీ, నీ వంట్లో బాగాలేదు. అక్కడున్నవాళ్ళు ఏం చేస్తున్నారు? నీతో నేనుకూడా వస్తాను పద" అంది తల్లి. పావెల్ రమ్మనమన్నాడు.

ముగ్గురూ గబగబా అడుగులేసుకుంటూ ఫ్యాక్టరీదగ్గరకెళ్లేరు. గుమ్మం దగ్గిర ఆడకూలీలు గుంపులుగా చేరి కాచుకొని గోలపెడుతున్నారు. ఈ ముగ్గురుకూడా గుంపులో పడ్డారు. ఒకమూలగా గోడదగ్గర సిజొవ్, మకోటిన్ వైలొవ్, మొదలైన అయిదారుగురు పెద్దమనుష్యులు ఇనుపకమ్మీల కట్టమీద నిలబడ్డారు. కూలీలంతా వాళ్ళచుట్టూ చేరారు. నాయకుల పని వాళ్లనందరినీ కూచోమని చేతులు వూపుతూ అరుస్తున్నారు. ఇంతలో "అడుగో పావెల్" అన్నారు ఎవరో. ఇక్కడికి రమ్మనమనండి అనే కేక బయలుదేరింది. పావెల్‌ను ముందుకు తోశారు. తల్లి వెనకాల పడిపోయింది.

"కేకలు వెయ్యకండి. నిశ్శబ్దం" అని నాలుగువైపులనుండీ ధ్వనులు బయలుదేరినాయి.

రైబిన్ మాట్లాడుతున్నాడు.

"సోదరులారా! ఒక కోపెక్ కోసం కాదు మన పట్టుదల, న్యాయం కోసం. న్యాయం కోసం మనమంతా కట్టుకట్టాలి. మన కోపెక్ మేనేజరు ♦ రూబులుకన్న విలువైనది. ఎందుచేతనంటే మనం చెమటోడ్చి రక్తం ధార పోసి దీనిని సంపాదిస్తున్నాం. మేనేజరు వెండినాణెములోకన్నా మన ఈ రాగి నాణెంలో మానవరక్త మెక్కువ యిమిడివుంది. ఈ కోపెక్ కన్న మనకు ప్రియమైన వస్తువు ఇంకొకటి ఉంది. అదే సత్యం. దానికొరకే మన పట్టుదల."

ఈ మాటలు ప్రజలలో అపరిమితమైన ఉద్రేకం కలుగజేశాయి. బలే అంటే బలే అన్నారు. ఆవేశం తాండవమాడుతుంది. పావెల్ సిజొవ్ మకోటిన్ మొదలైన పెద్ద పెద్ద నాయకులంతా వున్నచోటికి చేరాడు. తల్లికూడా నెమ్మదిగా జనాన్ని గెంటుకొని కొడుకు దగ్గరగా జేరింది.

పావెల్ ఒక్కసారి జనాన్నంతటినీ కలియ చూశాడు. అతని దేహం పొంగింది. ఇనుపకమ్ముల వేదికపై కెక్కాడు. తనశక్తి చూపించవలసిన సమయం వచ్చిందిగదాయని సంతోషపడ్డాడు. అతిఉత్సాహంగా "సోదరులారా!" అని గర్జించాడు. ఆమాట వినేసరికి జనంలో నిశ్శబ్దం అయిపోయింది. ఉపన్యాసం ప్రారంభించాడు.

"నాయనలారా, చర్చిలను ఫ్యాక్టరీలను నిర్మించేవాళ్ళం మనమే. సంకెళ్ళు చేసేదీ, నాణెముల నచ్చుగుద్దేదీ మనమే. పిల్లలాడుకునే ఆట వస్తువులు మొదలు ధనికులకు లక్షలులక్షలు సంపాదించిపెట్టే యంత్రాలవరకు తయారుచేసేది మనమే. మనుష్యులు పుట్టినప్పటినుంచి గిట్టేవరకు శుభాశుభాలకు కావలసిన చిన్న పెద్ద వస్తువులన్నీ మనచేతిమీద తయారు కావలసినవే. ప్రపంచాన్ని పోషించి రక్షించే జీవనశక్తి మనమే. (వినుడు, వినుడు అని కేకలు) ఎక్కడా ఎప్పుడూకూడా చాకిరికి ముందు మనమే. కాని అనుభవంలోమాత్రం ఆఖరువాళ్ళం. మనకోసం దేవులాడేవాళ్ళెవరు? మన క్షేమం కోరేవాళ్ళెవరు? మనలను మనుష్యులుగా గణించేవాళ్ళెవరు? నమ్మండి, నమ్మండి. ఎవ్వరూ లేరు."

♦ రష్యాలో వెండినాణెము, రూపాయి వంటిది.

లేరు లేరు అనే కేకలు లేచాయి. ప్రజలలో వేడెక్కుతున్నందుకు పావెల్ సంతోషించాడు. మరింతఉత్సాహపడ్డాడు. గొంతుక సద్దుకొని అందరికి అర్ధమయ్యే సాధారణభాషలో ఉపన్యాసం సాగనిచ్చేడు.

"సోదరులారా! మనప్రాథమిక హక్కులకోసం పోరాడటానికి మనం దృఢనిశ్చయం చేసుకోవాలి. అందరూ ఒక్కకుటుంబంలోని సోదరులలాగు సంచరించాలి. అలాగున కాని మన జీవిత స్థితి బాగుపడదు. అందరికీ పరమావధియైన లక్ష్యముకొరకై ఐకమత్యమును పెంపొందించాలి.

"అసలు సంగతేమిటో చెప్పుదూ" అని సభలోనుండి ఎవరో అరిచేరు.

"మధ్య మధ్య పానకంలో పుడకల్లా అడ్డురాకండి! నోరు మూయ్యండి" అనే కేకలు నాలుగు మూలలనుంచీ లేచాయి. అందరూ పావెల్ ఏమి చెబుతాడో అని అతని ముఖంకేసి చూస్తున్నారు. "వీడెవడో సోషలిస్టులాగున్నాడే కాని తెలివితక్కువవాడుమాత్రం కాడు" అని ఎవరో ఒక్కమాట విసిరేశారు. "చాలా ధైర్యంగా మాటాడుతున్నాడు" అని ఒక కుంటికూలీ, మాటపారేసి చక్కాపోయాడు.

పావెల్ ఉపన్యాసం సాగనిచ్చేడు.

"కాబట్టి సోదరులారా! మనకూలివల్ల విలాసంగా జీవనంచేసే దురాశపరుల తంత్రాలను ఎదుర్చుటకు కట్టు కట్టవలసిన సమయంవచ్చింది. ఆత్మరక్షణకిదే తరుణం మనకి మనమే సాయపడాలి కాని ఇంకెవ్వరూ సాయపడేవారు లేరు. మన ప్రతిశత్రులను అణగద్రొక్కాలంటే మనమందరం ఒక్క సిద్ధాంతాన్నే అనుసరించాలి. అందరికీ ఒక్కటే, అంతా ఒక్కదానికే. ఇదే మన ధర్మం---" పావెల్ వేదిక దిగాడు.

"అతను చెప్పినదంతా నిజం. విన్నారా?" అని మకోటిన్ ఒక్క కేక పెట్టేడు.

"ఇంతకూ మనం మేనేజరును పిలిచి అడగాలి" అన్నాడు పావెల్.

మాట నోటంబడి రావటమే తరువాయిగా జనం అందుకున్నారు. 'మేనేజర్ మేనేజర్' అని కొందరు, 'పిలవండి మేనేజర్ని' అని కొందరు. 'అతన్ని సమాధానం చెప్పమనండి' అని మరికొందరు అరవడం ఆరంభిం

చారు. కొంతగడబిడఅయినతర్వాత మేనేజరును తీసుకొనిరావడానికీ, అతనితో సంప్రదించడానికీ, ప్రతినిధుల నేర్పాటుచేయడానికీ నిశ్చయించుకొన్నారు.

ఈ స్థితి గతులలో తల్లి పావెల్‌ను చూసింది. నిన్న మొన్న కళ్ళు తెరచిన పావెల్ గెడ్డాలు మీసాలు నెరిసిన పెద్దలతోటివాడయినందులకు సంతోషపరవశురాలై పోయింది.

ప్రతినిధుల ఎన్నిక ప్రారంభమైంది. ఎవరంటే ఎవరనుకున్నారు. చివరికి అవవలసిన రాద్ధాంత సిద్ధాంతాలన్నీ అయిన తర్వాత మేనేజరుతో మాట్లాడటానికి సిజావ్, రైబిన్, పావెల్ — ముగ్గుర్నీ ఎన్నుకున్నారు.

మేనేజరు కొరకు కబురు పంపుదామని అనుకునేసరికి అతనేవచ్చాడు. చేరెత్తు పొడుగు మనిషి. బారుగడ్డం. కోలగా ధుమధుమలాడేమొగంతోనే మేనేజరు గుంపుదగ్గర కొచ్చాడు. జనం దారి యిచ్చారు. యజమానులకు సహజమైన అహంకారాన్ని వెదజల్లుతూ ఠీవిగా మేనేజరు ముందుకు తోసుకొచ్చేడు. పూర్వపు అలవాటుకొద్దీ పనివాళ్ళు గౌరవసూచకంగా టోపీలు తీసి దణ్ణాలు పెట్టారు. అతడా వందనాలేమీ అందుకోకుండానే అలక్ష్యంగా చరచరా ముందుకు సాగేడు.

మేనేజరును చూసేటప్పటికి భయంచేత కొందరు, భక్తిచేత కొందరు జనం ఖంగారుపడ్డారు. మేనేజరు తల్లిమొఖంకేసి ఒక్కసారి తీవ్రంగా చూసి చక్కాపోయాడు. గబగబా యినుపకమ్ముల గట్టుమీదెక్కి యేమీ యెరుగనట్లు "ఏమిటిదంతాను? మీరంతా పనెందుకు మానేశారు?" అని అడిగాడు.

కొంచెంసేపు యెవ్వరూ మాట్లాడలేదు.

"మిమ్మల్నే అడుగుతుంట. మాట్లాడరేం?" అని గుడ్లెర్రచేసి మేనేజరు గర్జించాడు.

పావెల్ ముందుకొచ్చి సిజావు, రైబిన్‌లను చూపిస్తూ "ఇదిగో మా ముగ్గురినీ మీ కోపెక్ మినహాయింపు ఆర్డరును రద్దుచేయించుటకు మీతో సంప్రదించడానికి ప్రతినిధులుగా సోదరులంతా యెన్నుకొన్నారు" అన్నాడు.

"ఎందుకూ?" అని మేనేజరు పావెల్ కేసి కన్నయినాయెత్తకుండా అడిగేడు.

"ఎందుకా? మీరు విధించిన పన్ను అక్రమం కనుక" అని పావెల్ గట్టిగా చెప్పేడు.

"ఏమిటీ? గుంటలో మురుగు లేకుండా చేయడానికి నేను చేసిన యేర్పాటు బాగాలేదూ? కూలీలను దోచుకోడానికి వేసిన యెత్తు వేశానా? కూలీల ఆరోగ్యం బాగుచెయ్యడమే నా అభిప్రాయమని గ్రహించలేరూ?"

"అదే మా అనుమానం, అనుమానమేమిటి? కాదనే మా నమ్మకం"

"ఏం రైబిన్? నీ అభిప్రాయమూ అంతేనా?"

"ఆ! అంతే"

"సిజావ్! నువ్వేమంటావు?"

"నేనూ అంతే అంటాను. మా పైసాలు మా కొదలి పెడుదురూ?" అని నవ్వుతో కాస్త రాజీగా సిజావు జవాబు చెప్పాడు.

మేనేజరు ఒక్కసారిగా తలవంచి జనాన్ని పరిశీలనగా చూచాడు. తర్వాత పావెల్‌ను ఎగాదిగాచూచి "ఏం పావెల్! అందరిలోనూ కాస్త తెలివి తేటలు గలవాడివి నువ్వే. నా స్కీముయొక్క ప్రయోజనాన్ని నువ్వు కూడా గుర్తించలేదూ?" అని అడిగాడు.

"ఫ్యాక్టరీసొమ్ము ఖర్చుపెట్టి పల్లం మెరక చేయిస్తే అప్పుడు సంతోషిస్తాం. మీమంచి మాకప్పుడు తెలుస్తుంది." అన్నాడు పావెల్.

"ఫ్యాక్టరీ ధర్మసత్రం కాదు" అని మేనేజరు పుల్లవిరుపుగా చెప్పి, ఇక లాభంలేదనుకుని తీవ్రంగా "ఏయ్! మీరంతా వెంటనే పనిలోకి వెళ్ళండి. ఇదే నా ఆజ్ఞ. తెలిసిందా? వెడతారా? వెళ్ళరా?" అని హుంకరిస్తూ దిగొచ్చేశాడు.

ఒక్కక్షణం యెవ్వరూ మాటాడలేదు.

ఇంతలో జనంలోంచి యెవరో "నువ్వెళ్ళుదూ, నీ పనిలోకి" అని కేక వేశాడు. మేనేజరు మరింత ఆగ్రహయిపోయాడు.

"ఇదిగో చూచుకోండి! పావుగంట టైమిస్తున్నాను. ఈలోగా మీరు పని ప్రారంభించకపోతే అందరినీకూడా పనిలోనుంచి తప్పించేస్తాను" అని కుండ బ్రద్దలుకొట్టినట్టుగా చెప్పి వెళ్ళిపోయాడు.

జనంలో గడబిడ బయలుదేరింది. "మేనేజరుతో మాటాడండి" అన్నా డొకడు.

"ఇంతేనయ్యా న్యాయం" అన్నాడింకొకడు. కొందరు పావెల్ కేసి తిరిగి "ఏమయ్యోయ్! నువ్వే మా వకీలువు. ఇక ముందేమి చెయ్యాలో చెప్పు. నీవు బాగానే చెప్పావు. కాని మేనేజరొచ్చేసరికి అంతా కొంకాయి పిచ్చికొండయిపోయింది.

"ఏమంటావు!" అని అడగడం ఆరంభించారు. కేకలు, బొబ్బలు, గందరగోళం హెచ్చిపోయింది. పావెల్ కొంచెం శాంతపరచి "సోదరులారా! మేనేజరు కోపెక్ ఉత్తరువు రద్దుచేసుకునేవరకూ మనం పనిలోనికి పోకూడదని నా సలహా" అని గంభీరంగా చెప్పేడు. జనంలో ఉద్రేకం మరీ హెచ్చిపోయింది. తలకొక మాట మాట్లాడారు.

"మనం శుద్ధ మూర్ఖులమని కాబోలు అతని ఉద్దేశం"

"ఏమయినాసరే, మనం జరిపించి తీరాలి"

"సమ్మె కట్టన్నమాట?"

"ఇంతపని ఒక్క కోపెక్ కోసమా!"

"ఎందుకు కాదు?"

"సమ్మె ఎందుకు కట్టకూడదు ?"

"మననందరినీ పనిలోంచి గెంటేస్తారా"

"ఈ పనెవడు చేస్తాడు"

"ఇంకా చేసేవాళ్ళు కావలసినంతమంది ఉన్నారు"

"ఎవ్వరు? ఒంటెత్తు నిర్భాగ్యులా? (Judases)"

"అయితే నేను సంవత్సరానికి 3 రూబుల్సు అరువదయిదు కోపెక్ లు దోమలకోసం ఇవ్వాలన్నమాట!"

"నువ్వన్నమాటేమిటి? అంతా యివ్వాలి"

ఈ మాటలన్నీ వింటూ పావెల్ క్రిందికి దిగొచ్చి తల్లికి సమీపంగా నిలబడ్డాడు. ఎవ్వరూకూడా అతనికేసి చూడడమేలేదు. అంతా జోరుగా అరుస్తూ చర్చచేస్తున్నారు.

రైబిన్ పావెల్ దగ్గరకొచ్చి "అబ్బే వీళ్ళచేత సమ్మెకట్టించటం అసంభవము. ఒక్క పైసాకి ఆశపడతారు. కాని పిరికిపందలు. మహాచేస్తే నీవెంటఉండే జనం మూడువందలమంది వుంటారేమో! అంతకుమించరు. ఒక్క సంగతి చెపుతాను విను. వీళ్ళంతా వట్టి చచ్చుదద్దమ్మలు" అంటూ నిరుత్సాహపరిచాడు.

పావెల్ మాటాడలేదు. అతనిముందర ప్రజలు గందరగోళపడు
తున్నారు. కొందరు అతనికేసి చూస్తున్నారు. గుండెలాతనికి దడదడ
కొట్టుకున్నాయి. తా నింతసేపు గొంతుక చించుకున్న శ్రమ నిష్ఫలమై
పోయిందా అనుకున్నాడు. ఎవరిమట్టుకు వాళ్లు తామసిద్ధముగా నున్నట్లు;
మిగతావాళ్ళు సిద్ధముగాలేరు కనుక లాభములేదని నిరుత్సాహంగా
మాటాడడం ప్రారంభించారు. అతని ఉపన్యాసాన్ని పొగిడేవాళ్ళేకాని,
అతడు చెప్పినట్లు వినేవా ళ్ళెవరూ కనిపించలేదు.

పావెల్‌కు ప్రాణం విసిగి తల దిమ్మెక్కింది. శరీరం నీరైపోయింది.
సత్యం విజయమొందక మానదనే విశ్వాసంతో అతడెప్పుడూ ఉప్పొంగుతూ
ఉండేవాడు. కాని యిప్పుడు వున్నదున్నట్లుగా జనానికి తెలియపరిస్తే,
అది నిరుపయోగమవడంతోటే అతని మనస్సు చివుక్కుమంది__

అలసిపోయి కాళ్ళీడ్చుకుంటూ పావెల్ ఇంటికి చేరుకున్నాడు!
నిజావ్, రైబిన్‌లు, తల్లికూడా వచ్చారు. రైబిన్ పావెల్‌తో "అబ్బాయీ,
నువ్వు చక్కగానే మాట్లాడతావు కాని హృదయానికి తగిలేటట్లు విసరడం
ఇంకా నీ చేతకాదు" అన్నాడు. "ఎవరిమట్టుకు వాళ్ళే ఆలోచించుకొని
వ్యవహరించుకోవలసిన రోజులొచ్చాయి" అని పావెల్ చెప్పాడు.

నిజావ్ తల్లితో బాతాఖానీ ఆరంభించాడు. "నిలోనా! పెద్ద
వాళ్ళయిన మనబోంట్లు త్వరగా ఈలోకాన్ని విడిచివెళ్ళడం మంచిమాట.
రోజులు పూర్తిగా మారిపోయాయి. క్రొత్త తరహా మనుష్యులు బయలుదే
రారు. మనం గడిపిన జీవితం ఏమి జీవితం? ఎంతసేపూ కడుపు చేత్తో
పుచ్చుకొని ఒంగి పరుండడంతో మనబ్రతుకు తెల్లవారింది. ఈ కాలం
వాళ్ళున్నారే, వాళ్ళకి బుద్ధి బాగావచ్చింది. మొత్తంమీద వాళ్లు మన
లాంటివాళ్లు కాదు. మాటవరుసకి చెపుతాను, చూడు; ఈ వేళ మన
కుర్రాళ్లు మేనేజరుతో ఎంత నిర్భయంగాను, సమానస్థాయీగాను మాట్లా
డారో చూశావూ? ఈ రోజులన్నీ చూస్తే నాకొడుకు 'మాతీ' బ్రతి
కుంటే ఏంచేసేవాడో అనిపిస్తోంది.

"అవునవును. నీలాంటివాళ్లు చస్తేనే నయం. మీరు మనుష్యులేకాదు.
బుద్ధితక్కువ వాళ్ళసంఖ్యను వృద్ధిచేసే జంతువులు" అని రైబిన్ కొంచెంసేపు
నిజావ్‌నుగూర్చి సణిగాడు. పిమ్మట పావెల్‌ను పిలిచి "అబ్బాయీ!

మనోన్యాక్కు సంగతి కనిపెట్టావా ? నిన్ను ప్రతినిధిగా ఎన్నుకోమన్న వాళ్ళెవ్వరో తెలుసునా నీకు ? నిన్ను సోషలిస్టని ఆందోళనాపరుడని పేర్కొనచేసినవాళ్ళే సుమా ! నిన్నల్లా ముందుకు తోస్తే ఫ్యాక్టరీవాళ్లు నిన్ను పనిలోనుంచి తీసేస్తారని, దానితో నీ రోగం చప్పగా కుదురుతుందని, లోపల లోపల సంతోషించే నిర్భాగ్యులు" అని చెప్పాడు

......"వాళ్ళ లెక్కప్రకారం అది సరిగానే ఉండొచ్చు."

"అల్లాగే. కుక్కలు ఒకదానితో ఒకటి కొట్లాడుకున్నట్లే—"

తరువాత పావెల్ కేసి తిరిగి "సోదరా ! ఇక నాకు శెలవు. ప్రజల హక్కులకోసం నీవు నిలబడాలి. భగవంతుడు నీకు తోడ్పడుతాడు" అని ఆశీర్వదించి వెళ్ళిపోయాడు.

ఆ రోజంతా పావెల్‌కు మతి మతిలోలేదు. ముందు ఏం జరుగుతుందో, ఏ ప్రమాదం వచ్చి మీదపడుతుందో అతనికేమీ అవగాహనకాలేదు.

రాత్రి పావెల్ చదువుకుంటున్నాడు. తల్లిగుర్రుపెట్టి నిద్రపోతోంది. పోలీసులు ఇంట్లో ప్రవేశించి పెరట్లోను వాకిట్లోను వెతుకులాడటం ఆరంభించారు. వెనుకటి మాదిరిగానే పోలీసు ఆఫీసరు ధాంధూం చేసుకుంటూ లోపల ప్రవేశించాడు. తల్లి కేమీ తోచక కొడుకు మొంగంకేసి చూస్తూ నిలబడిపోయింది. పావెల్ పొంగిపడుతూన్న ఉద్రేకాన్ని అతికష్టంతో అపుకున్నాడు. ఆఫీసరు ఎంత వేళాకోళంగానూ అమర్యాదగానూ మాట్లాడినా ఓపికపట్టాడు. క్రిందటిసారి సోదాకొచ్చినప్పుడున్నంత భయం తల్లికి యిప్పుడులేదు. ఈ ఆఫీసర్ల దడబిడలు ఆమె కలవాటైంది. కాకపోతే ఒక్క తేడామాత్రం వుంది. రాత్రిళ్లొచ్చి, కొంపల్లోదూరి అల్లరిపెట్టే ఈ ఆఫీసర్లంటే మునుపటికన్న అసహ్యం మాత్రం ఎక్కువైపోయింది. ఈ అసహ్యం మూలంగా భయం తోచనేలేదు.

ఇంతలో పావెల్ నెమ్మదిగా ఎలాగో ఓలాగున తల్లిదగ్గరకొచ్చి "నన్ను అరెస్టు చేస్తారు" అని చెవులో వూదాడు.

"నాకు తెలిసింది" అని ఆమె తలవాల్చుకుంది. ఆరోజు ఉదయం ఫ్యాక్టరీలో కూలీలకిచ్చిన వుపన్యాసానికి అతనిని అరెస్టు చేస్తారని తల్లి గ్రహించింది. అతడు చెప్పిన విషయా లన్నింటిలోనూ అందరూ యేకీభ

వించారు. కనుక అందరూ కలసి అతని విడుదలకై పనిచేస్తారని, కాబట్టి ఆట్టేరోజులు జైలులో వుండనక్కరలేదని అనుకుంది.

తల్లి హృదయం నవనీతము లాంటిది. ఒక్కసారి కొడుకును కౌగలించుకొని బావురమని యేడుద్దామనుకుంది. తల్లి కలాంటి కోరిక పుట్టడంలో వింతేమిటి? కాని దయాదాక్షిణ్యంలేని కర్కోటకుడు ఆఫీసరు. పెద్ద భూతంలాగు యెదుర నిలబడియుండడంచేత ఆమెకా అవకాశంకూడా లేకపోయింది.

పావెల్ ఆమెకేసి ప్రేమార్ద్రదృష్టులను ప్రసరింపచేశాడు. మాట్లాడ బోయాడు కాని మాట తొణకలేదు. తల్లి తనబట్టను పట్టుకొని "నాయనా! సుఖంగా వెళ్ళిరా. నీకు కావలసినవన్నీ తీసుకున్నావా?" అని అడిగింది.

"ఆ; అన్నీవున్నాయి. నువ్వు మరేమీ బెంగపెట్టుకోవద్దు."

"నాయనా! క్రీస్తుదేవుడు నీకు సాయం చేస్తాడు"

పోలీసులు పావెల్‌ను తీసుకుపోయారు. తల్లి యేమీ తోచక ఇంట్లో ఒక్కతే దిగాలుపడి కూచుంది తల్లికి కన్నకొడుకుతో ఎడబాటు కన్న వేరే దుఃఖమేముంటుంది? వెక్కి వెక్కి యేడ్చింది. తన నిస్సహాయ స్థితిని తలుచుకొని నిట్టూర్పు విడిచింది. తీర్చుకోలేని కోపంవల్ల పళ్ళు పటపట కొరికింది. తనలోతానే యేమో గొణుక్కుంది. ఎంతసేపయినా ఆమెకింకా పోలీసులొచ్చి గుడ్లెర్రచేసి తనకేసి చూస్తున్నట్లే వుండేది. తల్లి బిడ్డలను వేరుచేసే ఈ అధికారులనుచూస్తే ఆమెకు ఒళ్ళుమంట, అసహ్యం ఎక్కువైపోయాయి---ఏదోబాధ కడుపులో చెయ్యిపెట్టి కలచివేసింది.

తెల్లవారేసమయం; చలి ఎక్కువగాఉంది. తల్లి ఒక్కర్తే కంటిమీద కునుకులేకుండా కూచుంది. నిద్రలేకపోయినా కలలుమాత్రం వచ్చాయి. ఆమెకళ్ళకి పోలీసులు తిరుగుతున్నట్లు కనిపించింది. వాళ్ళ బూటుల చప్పుడు వినిపిస్తూనేవుంది. తననుకూడా పట్టుకుపోతే బాగుండునుకదా అనుకుంది. ఇంతలో ఫ్యాక్టరీకూసింది. రైబిన్ తలుపుతోసుకొని లోపలికొచ్చాడు.

"అబ్బాయిని తీసుకుపోయారుగదూ?" అని తల్లిని పరామర్శించాడు.

"ఆ తీసుకెళ్ళేరు" అని నిట్టూర్పువిడిచింది.

“అంతే అంతే! వాళ్ళ తంతే ఇంత. నన్నుకూడా సోదాచేశారు సుమా! నఖశిఖపర్యంతం చూసేరు. వాళ్ళ కరువుతీరేటట్లు నన్నుతిట్టుకున్నారు. కాని అంతకుమించిమాత్రం మరేమీ చెయ్యలేదు. అయితే; పావెల్‌ను పట్టుకుపోయారన్నమాటే! ఏముంది? ఫ్యాక్టరీ మేనేజరు ‘సైగ’ అని కన్నుగీటేడు. పోలీసాయన ‘సైగ’ అని అందుకున్నాడు. దానితో ఒకమనిషి ఫైసలా. కొట్టుకెళ్ళాడు. ఇంతలో ఉంద మనబ్రతుకు. వాళ్ళకి వాళ్ళకి అన్యోన్యం, అంతా ఒకటే. ఫ్యాక్టరీవాళ్లు ప్రజలజేబులు తడుముతూ ఉంటే, పోలీసువాళ్లు జనం నోరెత్తకుండా తుపాకీ బారుచేసివుంచుతారు.”

“మరి మీరంతా పావెల్‌కు సాయపడాలి మీఅందరికోసమే కాదూ అతడు జైలుకెళ్ళింది.”

“ఏమిటి? మేమంతా ఏకమై సాయపడాలంటావా?”

“అవును మీరంతాను.”

“అబ్బో! అదెక్కడిమాట! సాగదం అసంభవం. అది చాలా పెద్ద కోరికే. మన యజమానులు ఎన్నో వందల సంవత్సరాలనుంచీ మన హృదయాల్లో ఆ విషం యెక్కించారు. అందుచేత ఐకమత్యం సులువుకాదు. ముందు హృదయంలో కెక్కిన విషానికి విరుగుడు పెట్టాలి.”

ఈ మాటలుచెప్పి రైబిన్ వెళ్లిపోయాడు. అతి నిర్మొగమాటంగా చెప్పిన అతనిమాటలవల్ల తల్లికి విచారం కలిగింది. రోజల్లా ఆమె దిగాలుపడే వుంది. పగలంతా పొయ్యిలో నిప్పేవేయలేదు. రాత్రిబాగాప్రొద్దుపోయిన తర్వాత బలవంతాన కాస్త రొట్టెముక్కను నోట్లోవేసుకుని మంచంమీద వాలింది—అట్టే తలచుకుంటే ఆమెకు జీవితమంతా నిరర్థకంగా తోచింది. తనలో తనకే ఏదో అవమానం తోచింది. ఈ మధ్య తనకొడుకు ప్రయోజకుడైనప్పటినుంచీ ఆమెకు క్రొత్తక్రొత్త ఆశలుపుట్టినాయి. పదిమందీ తన యింటికి రావడం, తనకొడుకుతో సలహాచేస్తూవుండడం, అతడంటే ఎంతో గౌరవించడం మొదలైన సంగతులన్నీ గమనించడంవల్ల ఆమెకు ఒక విధమైన గర్వం కలిగింది ఈ యువకుల్లో వుత్సాహం కలిగించడానికంతా తన కొడుకే కారకుడుగదా యని వుప్పొంగేది. అలాంటి ప్రయోజకుడైన కొడుకు అరెస్టు కావడంతోటే ఆమెకు జీవితమంతా అంధకారమైపోయింది. ఇప్పుడామె యింటికొచ్చేవాళ్ళు లేరు. ఆమెతో మాట్లాడేవాళ్ళులేరు.

పనివాళ్ళందరికోసం కష్టపడుతున్న పావెల్ ను పట్టుకుపోతే మరునాడంతా రెబిన్ తప్ప గుమ్మంలో అడుగుపెట్టిన పాపాన్నెవ్వరూ పోలేదు. ఈ ఆలోచనలో పడేసరికి ఆమెకు ప్రపంచం అంతా తల్లక్రిందయిపోతున్నట్లు కనుపించింది.

ఇంతలో ఎవరో మెల్లగా తలుపు తట్టినట్లయింది. తల్లి చటుక్కున లేచి తలుపుతీసింది. "శామొయిలో" యింకొక స్నేహితుడిని వెంటపెట్టుకుని లోపలికొచ్చాడు.

"ఏమమ్మా! నీ నిద్ర చెడగొట్టినామా ఏమిటి?" అన్నాడు.

"నిద్రా? నాకళ్లు మూతిపడలేదు." ఇంతలో శామొయిలోతో కూడా వచ్చినమనిషి టోపీతీసి 'ఏమమ్మా! నన్నానవాలు పట్టేవా?' అని అడిగాడు.

తల్లి అతనిముఖంకేసి బాగా చూసింది. సంతోషంలో 'నువ్వా నాయనా! ఇవానిచ్ యీగర్' అంది.

"అవును అవును" అని చిరునవ్వు నవ్వుతూ చెప్పేడు.

తల్లి బట్టలు మార్చుకోడానికి లోపలికెళ్ళింది. వెడుతుంటే శామొయిలో 'ఏమమ్మోయి! నీదగ్గరకు పనిమీద వచ్చాం' అన్నాడు.

ఇవానిచ్ గదిలోకిపోయి "అమ్మా! ♦ నికోలే ఇవ్వాళ ప్రొద్దున్నే జైల్లోంచి విడుదలై పోయాడు తెలుసునా?" అన్నాడు.

"ఎన్నాళ్లున్నా డక్కడ?"

"అయిదుమాసాల పదరోజులు. నకోడాను, పావెల్ ను చూచి వచ్చాడు. ఇద్దరుకూడా నిన్ను చాలా చాలా అడిగారు. పావెల్ నిన్ను కంగారుపడవద్దని కబురంపాడు. జైళ్ళంటే భయపడనక్కరలేదు. దేశ సేవకులు అలసిపోయినప్పుడు విశ్రాంతి తీసుకోవడానికి అధికారులు కట్టించిన ధర్మ సత్రాలు జైళ్లే. సరేకాని అసలుసంగతి చెపుతాను విను. నిన్నయెందరు అరెస్టయినారో తెలుసునా?"

"అబ్బే! నాకేమీ తెలియదు. ఏమిటీ? పావెల్ కాకండా యింకా కొందరుకూడా అరెస్టయినారేమిటి?"

♦ నికోలే ఇవానిచ్ పట్టణంలో వుండే సోషలిస్టు సేవకుడు.

"పావెల్ 49 వ వాడు. ఇంకా పదమూండదాకా అరెస్టవుతారు. ఈ పెద్దమనిషి 'శామొలోవ్' కూడా దయచేస్తాడు" అని ఇవానిచ్ తల్లి సంశయం తీర్చాడు. ఆమె గుడ్డలు మార్చుకుని వచ్చింది.

"ఇంతమంది నరెస్టుజేస్తే చాలాకాలం వుంచరనుకుంటాను" అని వెర్రినమ్మకం వెలిబుచ్చింది.

"అల్లాగే...... కాని మన మిప్పు డుపేక్షచేసి ఫ్యాక్టరీలో కాగితాలు పంచిపెట్టడం మానేస్తే మాత్రం వాళ్ళగొంతుక్కి వురిపోసినవాళ్ళ మవుతాం. పోలీసులుం యీ సావకాశం చూచుకొని బాగా బిగిసారు."

"అదెల్లాగ ?"

"ఎలాగేమిటి ? స్పష్టంగా కనిపిస్తూనేవుంది. ఒక్కొక్కప్పుడు పోలీసువాళ్ళుకూడా సరిగానే ఊహచేస్తారు. మాట వరుసకి చూడు, పావెల్ ఉన్నన్నాళ్ళు ఫ్యాక్టరీలో పుస్తకాలొచ్చేవి. కరపత్రాలొచ్చేవి. అతన్ని అరెస్టు చేయడంతోనే పుస్తకాలులేవు, గిస్తకాలులేవు. పత్రికలసలే లేవు. దానర్థ మేమిటి ? పావెల్ యీ పుస్తకాలకి మూలమన్నమాట. ఇల్లాగే ఊహచేసి అధికారులు పావెల్ ప్రభృతులను ప్రాణాలతో నమిలి మింగడానికి ప్రయత్నంచేస్తారు. మనుష్యులను పీల్చి పిప్పిచేసి ప్రాణాలు తీయడమంటే వీళ్ళకి మహా సరదా."

"అవునవును. అర్థమైంది. అయ్యో దేవుడా ! ఏమి మార్గమోయి" అని నిస్పృహతో నిట్టూర్పు విడిచింది తల్లి.

"వాళ్ళందరినీ పట్టేశారు. ఈ పని చెయ్యడాని కెవ్వరూ మిగలలేదు; ఉద్యమంమాట ఎలావున్నా, పావెల్ ప్రభృతులకోసమైనా ఏవో తంటాలు పడి పత్రికలు, కరపత్రాలను ఫ్యాక్టరీలోకి పంపాలి" అన్నాడు శామొలోవ్.

"ఒక్కడైనా లేడు. ఒకటవరకమైన పుస్తకాలు, పేపర్లు మాత్రం ఉన్నాయి. నేనే స్వయంగా తయారుచేయించాను కాని ప్రయోజన మేముంది ? లోపలికెల్లా వెడతాయా అనే ఆలోచన" అన్నాడు ఇవానిచ్.

"గుమ్మంలో అందరినీ సోదాచూస్తారుగదా !" అన్నాడు శామొలోవ్.

ఈ సంభాషణ అంతా తల్లి శ్రద్ధగా వింది. బహుశా వాళ్ళు తనకేదో పని వప్పజెప్పడానికే ఈ మాటలన్నీ చెపుతున్నట్టుగా ఆమెకు తోచింది.

తన కొడుక్కి ఉపకారం చేయడాని కొక సావకాశం దొరికిందిగదా యని సంతోషంతో "అయితే ఇప్పుడేమి చెయ్యాలి?" అని అడిగింది.

"అమ్మా! ఫ్యాక్టరీలో ఫలహారాలమ్మే మేరీకార్సునోవాతో నీకు బాగా పరిచయముందా?" అని శామొలో అడిగేడు.

"ఆ! బాగా పరిచయమే."

"అలాగయితే ఆమె తన తినుబండారపు సరుకులతో పాటు మన కాగితాలనుకూడా ఎలాగయినా రహస్యంగా లోపలికి చేరవేస్తుందేమో కనుక్కొంటావా?"

"అవసరమైతే డబ్బుకూడా పారేద్దాం" అని ఇవానిచ్ అన్నాడు.

తల్లి మూతిబిగించి లాభంలేదన్నట్లుగా తల ఊపింది. ఒక్కక్షణం ఆలోచించింది.

"అబ్బో! ఆమెవల్లకాదు. ఆమె శుద్ధ వాగుడుపిట్ట. నోట్లో నువ్వు గింజ దాగదు. మాటజారిందా అంటే కొంపమునిగిపోతుంది. అందులోనూ నాఇంట్లోనుంచే ఇంకా కాగితాలొస్తున్నాయని అధికారులకు తెలిస్తే ఇంకేమైనా ఉందా? అబ్బో! వద్దు బాబూ! వద్దు."

ఇంతలో ఆమె కొక ఉత్సాహం కలిగింది. కొంత ధైర్యం కలిగింది. నెమ్మదిగా "ఏమైతే అవుతుంది. ఆపని నేనే చేస్తాను. నాకే చెప్పండి. ఆ తంటాలేవో నేనే పడతాను. మేరీని బ్రతిమాలుకుని ఆమెదగ్గర పనికి చేరతాను. నేనుకూడా ఏదో కష్టపడి నా పొట్ట నేను పోసుకోవాలిగదా? నాకేమి ఆధారముంది? కనుక నేనే ఫ్యాక్టరీలో ఏవో తినుబండారాల నమ్ముకుంటాను. ఇంతెందుకు? ఎలాగో పని జరిపిస్తాను" అంది.

ఎవరికీ తెలియకుండా తానీ పనిచేయగలననే ధైర్యం తల్లికి కలిగింది. పావెలు అరెస్టయినా అతను ఏర్పాటుచేసిన పని ఆగలేదని అధికారులకు తెలియాలి అనుకుంది.

ముగ్గురూ సంతోషపరవశులైపోయారు. బలేబాగుందని ఇవానిచ్ యెగిరి గంతేశాడు. ఈ పన్నాగం పారిందంటే జైల్లోకెళ్ళినా హాయిగా నిశ్చింతగా ఉంటాను అన్నాడు శామొలో. "మామ్మా! దేవాంతకురాలవు కదా నువ్వు?" అని ఈగర్ తల్లిని బుజ్జగించాడు.

తల్లి చిరునవ్వు నవ్వింది. ఫ్యాక్టరీలో కరపత్రాలు పంచిపెట్టి

నట్లయితే అధికారులు ఈపనికి పావెల్ కారకుడు కాదని నిర్ణయిస్తారని ఆమె ఆశ. ఆ ఆశవల్లనే అఖండమైన సంతోషం కలిగింది.

'శామొులో! నువ్వీసారి పావెల్‌ను జైలుల్లో కలుసుకున్నప్పుడు మీ అమ్మ 'చాలా దివ్యమైన మనిషని చెప్పు' అన్నాడు ఇవానిచ్.

'ఓ! తప్పకుండా; ఇంకా సందేహమా?'

'అవసరమైన పనులన్నీ చేస్తానని చెప్పు. ఈసంగతతనికి తెలియాలి' అని తల్లి శామొులోచేయిపట్టుకుని ఆదుర్దాగా చెప్పింది.

'ఇంతకీ శామొులోను ఖైదులో పెట్టాలికదా?' అని సంశయం తెలిపాడు ఇవానిచ్.

'సరే, పెడితేసే. లేకపోతే చేసే దేముంది?' అంతా కాస్త నవ్వుకున్నారు.

'తనవాళ్ళ సంగతి ఆలోచించుకుంటూంటే యెదుటివాళ్ళ అవస్థ అర్థంకాదూ' అంది తల్లి.

'అవును. అల్లాగే కాని, నువ్వు పావెల్ సంగతేమీ అట్టే బెంగ పెట్టుకో నక్కర్లేదు. అతడు జైలులోంచి తిరిగి వచ్చేటప్పటికి మరీ దిట్టమైనవాడవుతాడు. మాకు జైలే విశ్రాంతికీ, చదువుకోడానికి అనువైన స్థలం. ఇవతల మాకు ఆ అవకాశాలు లేనేలేవు. నేను మూడుసార్లు జైలుకెళ్ళేను. కాని మూడుసార్లుకూడా శరీరానికి సౌఖ్యంలేకపోయినామనస్సుకు మాత్రం యెక్కడలేని విశ్రాంతి వుండేది' అని ఇవానిచ్ తల్లిని కాస్త శాంతపరిచాడు.

'అయితే నీ వల్లా ఒగరుస్తున్నావేం?'

'దానికి వేరే కారణం వుందిలే. దానికేం కాని, మామ్మా! ఈపని నిశ్చయమైపోయినట్లేకాదూ? రేపు కాగితాలు అందజేస్తాను. మన పని యథాప్రకారముగా సాగిద్దాం. మరి ఇప్పేళకి శలవు' అని ఇవానిచ్ వెళ్ళిపోయాడు. శామొులోకూడా నమస్కారంచేసి వెళ్ళిపోయాడు.

వాళ్ళిద్దరూ వెళ్లిపోయిన తర్వాత తల్లి కళ్ళుమూసుకొని ప్రార్థన చేయడానికి మోకాళ్ళమీద వాలింది. కాని ఆమెకు నోటమాట తోచక లేదు. ఈ మధ్య తనకుమారుని మూలంగా పరిచయమైన యువజనులంతా ఆమె కళ్ళకు కట్టినట్లు కనుపించారు.

మరునాడు ఉదయం తల్లి మేరీకార్సునోవా దగ్గర కెళ్ళింది. మేరీ ఆమెయందు సానుభూతితో గబగబా మాట్లాడడం మొదలెట్టింది:

'మరేమీ విచారపడకమ్మా. అధికారులు అతన్ని తీసికెడితే ప్రమాదమేమీ లేదు. పూర్వం రోజుల్లో దొంగతనాలు చేసేవాళ్ళని జైళ్ళలో పెట్టేవారు. ఇప్పు డందులో నిజం మాట్లాడేవాళ్ళనందరినీ పెడుతున్నారు. పావెల్ ఏమిచెప్పినా అందరికోసం చెప్పేడు. ఆ సంగ తందరికీ తెలుసును. కనుక విచారించకు. ఈ సంగతి తెలియడంతోటే నేనే వచ్చి నిన్ను చూద్దామనుకున్నాను. కాని తీరుబడి కాలేదు. ఎంతసేపూ ఏదో వండడం, అమ్మడంతో సరిపోతోంది. చచ్చేదాకా యింతే బ్రతుకు. ఎంత కష్టపడితే యేముంది? ఎప్పుడూ ముష్టిబ్రతుకే. చివరికి ధర్మశవం వెళ్ళవలసిందే. పది రూకలు ఎల్లాగో అల్లాగు చేర్చేసరికి అదికాస్తా ఏ నిర్భాగ్యుడో పుణ్యం కట్టుకుంటాడు. ఆడబ్రతుకు మహాదుర్భరమైంది. అంతకన్న నిర్భాగ్యపు బ్రతు కింకేమీ లేదు. ఒంటరిగా ఉండడం చాలా కష్టం. పోనీ అని ఎవరితోనైనా కాలక్షేపం చేద్దామంటే అది మరీ కష్టంగా ఉంది.'

తల్లి తాను వచ్చినపని చెప్పింది. తనను కాస్త వెనుక ఆసరా చేసుకోమని కోరింది. మేరీ మొదట తటపటాయించింది. కాని చివరికి అంగీకార సూచకంగా తలవూపి 'సరే, అలాగే కానియ్యి, నువ్వు అనేకసార్లు నన్ను నా భర్తపెట్టే బాధలనుండి తప్పించావు. ఇప్పుడు నేను నీకు యేలోటూ రాకుండా చూస్తాను. నిజానికి నీ కందరూ సాయపడవలసిందే. ఎందుచేతంటే నీకొడుకు అందరికోసం జైల్లో మ్రగ్గిపోతున్నాడు. నిజంగా అతడు మహామంచివాడు. నే నన్నమాటేమిటి? అంతా అల్లాగే అనుకుంటున్నారు. ఇపు డందరికీ అతనంటే మహాజాలిగా వుంది. నిజానికి అధికారులకు ఈ నిర్బంధాలవల్ల ఏమీ ప్రయోజనం కలుగదు. చూడు, ఫ్యాక్టరీలో ఏమవుతుందో. ఫ్యాక్టరీ అధికారులు కటకటపడిపోతున్నాడు. ఒకడిని శిక్షిస్తే అంతా తగ్గిపోతారని వాళ్ళవూహ. కాని ఒకళ్ళకి నొప్పితగిల్తే పదిమందికీ ఆగ్రహం కలుగుతోంది. పదిమందికి దెబ్బతగిల్తే నూరుమందికి కడుపు మండుతోంది. పనివాళ్ళ విషయాల్లో చాలా జాగ్రత్తగా వ్యవహరించాలి. భరించినవాళ్ళు గాడిదల్లాగున ఎంతకష్టమైనా సహిస్తారు. తిరగబడితే మాత్రం బాంబులే. ఫిరంగిగుళ్ళే.'

౧౦

మరునాటి మధ్యాహ్నం తినుబండారపు సరుకు పుచ్చుకొని తల్లి ఫ్యాక్టరీఆవరణలోనికి వెళ్ళింది. రెండుగిన్నెలు ముందు పెట్టుకుని కూచుంది. రోజూ అమ్మే మేరీ ఆ రోజున రాలేదు. పనివాళ్లంతా ఆమెను ఆశ్చర్యముతో చూచారు. పావెల్ మీద ఉండే అభిమానంకొద్దీ నలుగురూ నాలుగు విధాలుగా పరామర్శించారు.

'వర్తకం ప్రారంభించావా?' అని కొందరు సాదరంగా ప్రశ్నించారు. మరికొందరు 'పావెల్‌కు తప్పకుండా విడుదల అవుతుందిసుమా' యని చెప్పి ఆమెను సంతోషపెట్టడానికి ప్రయత్నించారు. ఇంకా కొందరు పోలీసువాళ్ళనీ, మిల్లు మేనేజరునూ తిట్టడం మొదలెట్టేరు. అంతా ఒక మోస్తరుగా ఉంటే సొగసేలేదు. కొందరు పావెల్‌ను తిట్టిపోసేవాళ్లుకూడా లేకపోలేదు. అందులో ఐసేగార్బో పళ్ళు పటపటలాడిస్తూ 'నేను గవర్నరై తేనా? నీకొడుకును వురితీయించేవాడినే. లేకపోతే యెందుకత డల్లా ప్రజలకంట్లో దుమ్ముకొట్టడం?' అన్నాడు.

ఈ కటువుమాటలు వినేసరికి తల్లిప్రాణం చివుక్కుమంది. అతని మొఖంకేసి ఒక్కసారి చూచి నిట్టూర్పువిడిచి తలవంచుకొంది. ఫ్యాక్టరీలో జరుగుతున్న అలజడంతా ఆమె కనిపెట్టింది. పనివాళ్ళలో అపరిమితమైన ఉత్సాహం ఆవేశం ఆమె చూచింది. వాళ్ళంతా కారాలు మిరియాలు నూరుతున్నారు. ఫ్యాక్టరీ మేనేజర్ల మొఖాల్లో నెత్తురుచుక్కలేదు.

ఇంతలో ఇద్దరుపోలీసులు శామొలోవును అలా తీసుకెడుతున్నారు. అతడొకచేతిని జేబులోపెట్టుకొని రెండోచేత్తో క్రాపింగుసరిచేసుకుంటూ నిశ్చింతగా పోతున్నాడు. సుమారు నూరుమంది కూలీలు గుంపుగా వెంటబడ్డారు. జనమంతా పోలీసులను రకరకాలుగా తిట్టడం ఆరంభించారు:

'తస్సాదియ్యా! ఊరేగిస్తున్నారురా.'

'వాళ్ళు చేసే మర్యాదలు మన కెవళ్ళు చేస్తారు?'

'ఈ రోజుల్లో దొంగల్ని, దోపిడీవాళ్ళని పట్టుకుంటే వాళ్ల కేమీ గిట్టుబాటవుతున్నట్టులేదు. అంచేతమర్యాదస్తులనందరనీ అరెస్టుచేస్తున్నారు. చేస్తే చేసేరు కాని ఈపాడుపని రాత్రిళ్ళయినా చెయ్యరు! పట్టపగలు పెద్దమనుష్యుల్ని సిగ్గనేదిలేకుండా బయటికీడుస్తారు. రాక్షసులు.'

ఇలా ప్రజలు వెనకాల వెక్కిరిస్తున్నా పోలీసులు వినిపించుకో కుండా చురుకుగా అడుగేసుకుంటూ ఖైదీని నడిపిస్తున్నారు. నిలోనా ఫలహారపుగిన్నెలముందు కూర్చుండగా ఈ ఊరేగింపు అలా వెళ్ళింది. శామొలో ఆమెకేసిచూచి చిరునవ్వునవ్వి హెచ్చరించాడు: 'ఏమను కున్నావో భగవద్భక్తుడైన గ్రిగరీనిసుమా అరెస్టుచేసి తీసుకెడుతూంట!' అన్నాడు.

తల్లి ఏమీ మాట్లాడలేదు. అతని నమస్కారం అందుకుని ఆశీర్వ దించింది. అలాంటి తెలివితేటలుగల యువకులు చీకూచింతాలేకుండా నవ్వుతూ తుళ్ళుతూ జైలుకెడుతుంటే బిడ్డలకన్నకడుపవడంచేత తల్లికి జాలికలిగింది. వెనకాలున్న ప్రజలు రకరకాలుగా అధికారులను తిడుతుంటే ఆమెలోపల చాలా సంతోషించింది. తన కొడుకు చేసిన పని ఊరికే పోలేదుకదాయని తృప్తిపొందింది.

ఫలహారాలు అమ్మేసిన తర్వాత తల్లి మేరీ ఇంటివద్ద సాయంకాలం దాకా కాలక్షేపంచేసింద. బాగా చీకటిపడ్డాక కొంపకు చేరుకుంది. ఏమిటో జీవితం కొత్తగా కనుబడింది. ఏమీతోచక కాలుకాలిన పిల్లిలాగున అటూఇటూ పచారుచ్చేసింది. చాలా రాత్రియైనా కరపత్రాలు పట్టుకొచ్చి ఇస్తానన్న ఈగర్ ఇవానివ్ ఇంకా రాలేదు.

అర్ధరాత్రి. మంచు జోరుగా కురుస్తోంది. చేతులు కాళ్ళు కొంకర్లు పోయే చలి. ఇలాటప్పుడు నిరాధారస్థితిలోనున్న తల్లి కొడుకునిగూర్చి విచారపడడంలో విశేషమేముంది? ఇంతలో తలుపు చప్పుడయింది. తల్లి వెంటనే పరుగెత్తికెళ్ళి తలుపుతీసింది. శశాంక లోపలికొచ్చింది. తల్లి ఆమె కేసి ఎగాదిగాచూచి సన్నంగా రివటలాఉండే మనిషి ఇంత లావెక్కిందేమా యని ఆశ్చర్యంతో చూచింది. ఏమీతోచకుండా ఒంటరిగాఉన్న సమ యంలో తోడుదొరికినందుకు సంతోషించింది. కుశలప్రశ్నలయ్యాక వాళ్ళి ద్దరూ సంభాషణ ప్రారంభించారు.

తల్లి—ఏమిటి? నిన్ను చూచి ఎన్నాళ్ళయిందీ? ఇంతకాలం ఎక్క డున్నావు?

శశాంక:—జైలులో. నిక్సోలే ఇవానిచ్‌తోపాటు నన్నూ జైలులో పెట్టేరు. అత న్నెరుగుదువా?

త:—ఎరక్కేమి? ఎరుగుదును. అతను నిన్ననే విడుదలయ్యాడని ఈగర్ ఇవానిచ్ చెప్పేడు. నీ సంగతే నాకు తెలియలేదు. ఎవరూ చెప్పలేదే!

శ:—చెప్పడాని కేముందిలే. అది సరేకాని, యీ బట్టలు మార్చేసి యింకో బట్టలు కట్టుకోవాలి.

త:—ఏమీ? అన్నీ తడిసిపోయాయా యేమిటి?

శ:—కాదు. కరపత్రాలు పట్టుకొచ్చాను.

త:—కరపత్రాలా ఏవీ? ఏవీ? ఇలా ఇయ్యి.

శశాంక గౌను కొంచెం వదులుచేసి దులిపింది. చెట్టు దులిపితే పండుటాకులు రాలునట్టుగా చిన్నచిన్న కరపత్రాలు రాలేయి. అన్నిటిని నెమ్మదిగా ఏరి కట్టకట్టింది. 'ఏమా ఇంతలావయా వని ఆశ్చర్యపడు తున్నాను. ఇదాసంగతి? ఎన్ని కాగితాలు పట్టుకొచ్చావు? ఈమంచులో నడిచివచ్చావా?' అని శశాంక నడిగింది. శశాంక అవు నంది. కాగితాల బరువు వదలిపోయినతర్వాత ఆమె యథాప్రకారంగా రివటలాతయారైంది.

'శశాంకా! ఏమిటిది? నిన్ననేకాదూ జైలులోనుంచి బయట పడ్డావు? ఇంతలోనే యింతతొందరా? కాస్త విశ్రాంతి తీసుకో. అప్పుడే యేమి మునిగిపోయిందని ఈ బరువు మోసుకొచ్చావు?' అని తల్లి ఆమెను మందలించింది.

'ఫరవాలేదులే. మం ఈపని జరగాలి. అది సరేగాని, పావెల్ ఎల్లా వున్నాడు? అతనేమీ విసుగూ కసుగూ లేకుండా వున్నాడా?' అని శశాంక తల్లిని ఆదుర్దాగా వణకుతూ అడిగింది.

'ఆ అతనివిషయంలో ఆసంశయంలేదు. అధైర్యమనేది యెరుగనే యెరుగడు. దానికేమిగాని అలా వణుకుతున్నావేమి? కొంచెం టీ, ఫల హారం తెమ్మంటావా?' అని అడిగింది.

'ఉంటే దివ్యంగానే వుంటుంది. కాని అర్ధరాత్రివేళ పెద్దదానవు నిన్ను శ్రమ పెట్టడమెందుకూ? నేనే పళ్ళి చేసుకుంటానులే' అందిశశాంక.

తల్లికి కోపంవచ్చింది. 'ఏమిటి! నేను శ్రమపడతానా? నీకన్నానా?' అని మందలించి వంటయింట్లోకి వెళ్ళి ఫలహారంప్రయత్నం ఆరంభించింది.

ప్రక్కనే బల్లమీద శశాంక రెండుచేతులతోను కణతలు నొక్కుకుని కూచుంది: అబ్బ! నిజానికి నాకు నీరసంగానే వుంది. ఎన్నిచెప్పినా జైలు మనిషిని నీరసపెట్టక మానదు. అక్కడున్న అనర్థాలలోకల్లా అసహ్య మైనది తప్పనిసరియైనది సోమరితనం. దానికన్న బాధాకరమైనదింకొకటిలేదు. ఒకవారమా, రెండువారాలా? ఐదువారాలు. చేయవలసినపని బయట కావలసినంతుంది. ప్రజలు సంగతిసందర్భాలు తెలుసుకోడానికి తహతహ పడుతున్నారు. వాళ్ళకి సంగతిసందర్భాలు తెలియచెప్పగల సమర్థతకూడా మా దగ్గరుంది. అన్నీ వున్నాయి. కాని యేమి ప్రయోజనం? 'అంగడిలో అన్నీ వున్నాయి. అల్లుడినోట్లో శనిమాత్రంవుం'దన్నట్లుగా మేము పశువుల లాగ బోనుల్లో పడుండాలిసి వస్తోంది. అదే అవస్థ. దానితోటే హృద యాలు శల్యాలై పోతున్నాయి.'

తల్లి ఇదంతా విని ఒక నిట్టూర్పు విడిచింది. 'వీళ్ళుపడే యీ శ్రమ కంతకీ ప్రతిఫలమిచ్చేవా రెవరైనా వున్నారా' యని ప్రశ్నించుకుంది. 'దేవుడు' అని తానే జవాబు చెప్పుకుంది. కాని మళ్ళీ అనుమానం కలిగి 'అయితే, మీకు దేవుడంటేకూడా నమ్మకం లేదుకాదూ?' అని శశాంక నడిగింది.

'లేదు.'

'ఏమిటే! భగవంతునిమీద నమ్మకం లేకుండానే యీ పనంతా చేస్తున్నారా?' అని మళ్ళీ అడిగింది.

ఇంతలో వాకిట తలుపుదగ్గిర యెవరో వచ్చిన ట్లలికిడైంది. తలుపు తియ్యడానికి తల్లిలేచింది. శశాంక ఆమెను ఆపుచేసి నెమ్మదిగా 'ఇదిగో! తలుపుతియ్యకు. ఆ వచ్చినవాళ్ళు పోలీసులైతే ప్రమాదం. నేను ఈ పుస్త కాలతోటి పొరపాటున ఇంకో ఇంట్లోకెళ్ళేను. అదృష్టవశాత్తూ యింటికి చేరుకున్నా'నని చెప్పింది. ఆ సంగతేమిటో తల్లికి తెలియకపోవడంచేత యేమీ మాట్లాడలేదు.

తడిసి ముద్దయిపోయి ఊపిరాడకుండా 'ఈగర్' లోపల కొచ్చాడు. వస్తూనే తినడానికి రొట్టె చూసేసరి కాతనికి ప్రాణం లేచివచ్చింది. శశాంక కూడా కనుపించేసరికి ఆశ్చర్యపోయాడు. పిచ్చాపాటీ మాట్లాడుతూ తడి

గుడ్డలుతీసేసి పాడిగుడ్డలు కట్టుకున్నాడు. సందర్భవశంగా ఈగర్ శశాంకను గురించి ఇలా చెప్పాడు:

'అమ్మా! ఈ పిల్లసంగతే మనుకున్నావు! నిజంగా పోలీసు వాళ్ళకి యీామె యెదురొమ్ముమీద కుంపటే. జైల్లో ఒకమే స్త్రీ ఈమెతో కొంచెం అమర్యాదగా మాట్లాడేసరికి వాడు కాళ్ళబేరానికొచ్చి చెంపలు వాయించుకొనేవరకు నిరసనదీక్షపట్టింది. ఎనిమిదిరోజులు అన్నాహారాలు లేకుండా వుంది. చివరికి చచ్చిపోయేటంతసితికూడా వచ్చింది. కాని తప్పి పోయింది. ఆమె సాధారణ శక్తిమంతురాలనుకున్నావా యేమిటి?'

'ఏమిటీ! అన్నహారాలు మానేసి వుండడమే? సాధ్యమే?' తల్లి తెల్లబోయి అడిగింది.

'మరేమి చెయ్యాలి? వాడిచ్చేత క్షమాపణ చెప్పించవలసొచ్చింది' అని శశాంక తనపట్టుదలను సూచిస్తూ చెప్పింది: 'ఒకవేళ ప్రాణం పోతేనో?' 'పోతే ఏమి? ఏంచేస్తాం. పోయినాసరే ఆఖరికి వాడు దవడలు వాయించుకొని కాళ్ళమీద పడవలసొచ్చింది. ఏమైనాసరేకాని, ఎప్పుడూ అమర్యాదనుమాత్రం భరించి ఊరుకోకూడదు. దాని అంతు కనుక్కో వలసిందే.'

'అవును......కాని, బ్రతుకంతా చివాట్లతోనూ, చెప్పుదెబ్బల తోటీ గడపిన ఆడవాళ్ళుం ఉన్నాంగా? మనగతేమిటీ' ఈ సంభాషణ జరుగుతూండగానే ఈగర్ టీకోసం తొందరపడ్డాడు. టీ తాగుతూ తనతండ్రి రోజూ ఇరవైసార్లు టీ తాగేవాడనీ, మూడువందలపౌనులపైచిల్లర బరువుండే వాడనీ, ఏదో పిచ్చాపాటీ బాతాఖానీ ఆరంభించాడు. సందర్భవశాత్తు పావెల్ తల్లి పుట్టిల్లు, అతనితండ్రికిఊరు ఒకటేనని తెలిసింది. ఇంకా తరుస్తే అతని తండ్రి 'ఇవాన్' తల్లికి బాగా పరిచయుడే. ఆసమయంలో ఉండే సంతోషం ఎలాంటిదో వేరేచెప్పాలా ? గ్రామంలోని తమచిన్ననాటి సంగతులన్నీ చెప్పుకొని వాళ్ళిద్దరూ సంతోషించారు. కాస్సేపటికి శశాంక ఇంటికి ప్రయాణమైంది. తల్లి తెల్లబోయి 'అర్ధరాత్రి ఎక్కడికి కెడతావు! పట్టణమే??' అని అడిగింది.

'అవును.'

'ఏమి సాహస మమ్మాయి! ఈ కటికి చీకట్లో వెడతావా? చలి వణుకెత్తుతోంది. ఈరాత్రి కిక్కడుండు. నువ్వూ నేనూ ఈ గదిలో పడుకుందాం. ఈగర్ పటమటింట్లో పడుకుంటాడు.'

'అబ్బే! అలా వీలులేదు. నేను యిప్పుడే వెళ్ళితీరాలి.'

ఈగరు మాట కడ్డొచ్చాడు.

'అమ్మా శశాంకను వెళ్ళనియ్యి. మరేమీ ఫరవాలేదు. ఆమె ఇప్పు డిక్కడనుంచి వెళ్లిపోవాలి. రేపు ప్రొద్దున ఆమె ఇక్కడ ఈ వీధులలో కనపడకూడదు.'

'అయితే ఈ చీకట్లో ఆమె యెలా వెడుతుంది?'

'అట్లాగే.'

శశాంక బల్లమీది రొట్టెను తినడం మొదలెట్టింది. నటాషా, శశాంక మొదలయిన యువతీమణులకు యీ సాహసం యెక్కడనుంచి వచ్చిందా యని తల్లి ఆశ్చర్యపడింది. వీళ్ళకు భయంలేదు కాబో లనుకుంది. శశాంక బయలుదేరింది. ఈసారి పావెల్ను చూచినప్పుడు తా నతనిని చాలా చాలా అడిగేనని తల్లిని చెప్పమని చెప్పి ఒక్కసారి ఆమెను కౌగలించుకొని వెళ్లిపోయింది.

శశాంకను గుమ్మందాకా దిగబెట్టివచ్చి తల్లి బల్లమీద కూచుంది. ఈగరు యేదో ధోరణి సాగించాడు. కాని ఆమెమనసంతా శశాంకమీదే వుంది.

'ఈగరు! యీచీకట్లో ఆమె పట్నం చేరగలదా?'

'అల్లాగే. ఈమధ్య ఆమె చాలా అలసిపోయింది. జైలు ఆమె ఆరోగ్యాన్ని ధ్వంసంచేసింది. పూర్వం చాలా దృఢంగా వుండేది. అదీ కాకుండా చిన్నప్పటినుంచి మహాసుకుమారంగా పెరిగిందిలే. ముఖంవాలకం చూస్తే అప్పుడే ఆమెకు క్షయరోగం అంకురించినట్లు కనిపిస్తోంది.'

'ఆమె అసలు యెవ రేమిటి?'

'అసలా! పెద్దభూస్వామికూతురు. తండ్రి చాలా ధనవంతుడు. కాని చాలా దుర్మార్గుడు. ఆమె చెప్పేమాటలవరుస చూస్తే—బహుశా నీకూ తెలిసివుంటుంది. వాళ్లిద్దరూ పెళ్లిచేసుకునే తలంపులో ఉన్నట్లు తోస్తోంది.'

'ఎవరిద్దరు?'

'శశాంక, పావెల్. కాని పాపం సందర్భ మవడంలేదు. ఒకళ్ళు జైలులో వుంటే యింకొకళ్ళు బయ టుంటున్నారు' అని ఈగరు ఫక్కున నవ్వేడు.

'అల్లాగా ? ఆసంగతి నాకు తెలియనే తెలియదు. పాషా యెన్నడూ తనస్వవిషయం నాతో చెప్పడు' అంది తల్లి. ఈసంగతి తెలిసినతర్వాత అప్రయత్నంగా ఆమెకు శశాంకయందు గాఢమైనఅభిమానం అంకురించింది.

'అయ్యో ! పాపం ! నువ్వు ఆమెను ఇంటిదాకా దిగబెట్టి రావలసింది సుమా' అని ఈగర్‌తో అంది. 'అబ్బే ! అసంభవం ! నా కిక్కడ బోలెడంత పనుంది. రేపు ప్రొద్దుననుంచి సాయంత్రందాకా కాళ్ళరిగిపోయేటట్లు తిరగవలసిన పనుంది. ఉబ్బసంతో యాతనపడే నాబోటివాడికది సులువైన పని కాదు' అన్నాడు ఈగరు.

తల్లికి శశాంక అంటే ప్రేమ హెచ్చిందికాని, కొడుకుమీద కొంచెం కోపంవచ్చింది. ఇలాంటిసంగతి తనకొడుకు స్వయంగా చెప్పనందుకు కొద్దిగా రోషం వచ్చింది. ఆ రోషాన్ని సంబాళించుకుని, పెదవి కరుచుకుని ఏమిటో కాస్సేపు ఆలోచించి చివరికి ఈగర్‌తో 'శశాంక మంచిపిల్లే సుమా' అంది.

ఈగర్ వెంటనే అందుకుని 'అవును. సందేహ మేముంది? చాలా మంచిపిల్ల. ఇంకా ఆమెలో కొంచెం పూర్వపు శ్రీమంతపు లక్షణాలున్నాయి కాని, క్రమంగా అవ్వికూడా పోతున్నాయి. నీధోరణి చూస్తే ఆమెకోసం నువ్వు చాలా విచారపడుతున్నట్లుంది. మాబోటివాళ్ళకోసం విచారించడం ప్రారంభిస్తే ఏళ్లూ పూళ్లూ పడతాయి. ఏడవడానికి కన్నీళ్లు చాలవు. మాజీవితాని కొక సాఫైన త్రోవలేదు. మాటవరుసకి చెపుతాను. ఈమధ్య నా స్నేహితుడొకడు సైబీరియా ప్రవాసమునుండి తిరిగివచ్చాడు. అతడు తిరిగివస్తున్నాడనే సంగతి విని పాపం అతని భార్య, బిడ్డ 'స్మోలెన్' పట్టణందగ్గరి కెదురెళ్ళేరు. తీరా అతడు 'స్మోలెన్' దగ్గర కొచ్చేసరికి అతని భార్యా బిడ్డా మాస్కోజైలుకి చేరారు. భర్త సైబీరియాలో నానా యాతనలు పడి తిరిగి వచ్చేసరికి భార్యవంతొచ్చింది. విప్లవకారులైనతర్వాత పెళ్లిచేసుకోవడంలో ఏమీ సుఖంలేదు, భర్తకీ సుఖంలేదు. భార్యకీ సుఖం

లేదు. అదల్లా ఉండగా విప్లవసంఘానికిగూడా ఉపద్రవం కలుగుతుంది. నాకూ భార్య ఉండేది. మహా దొడ్డ యిల్లాలు. అయిదేళ్ళు నాతో ఇలాగే అవస్థలుపడిపడి స్వర్గస్థురాలయింది' అని అతి సులువుగా ఏమీ విచారం ఆవేశం లేకుండా ఉపన్యాసం ఇస్తూ ఒక గిన్నె టీ ఖాళీచేసేడు. ఖైదు లోనూ, సైబీరియాలోనూ తన అనుభవాలను, పడిన బాధలను యేకరువు పెట్టేడు. సైబీరియాలో ఆకలిచేత, అధికారుల దుర్మార్గంచేత ఎంతమంది ఎట్లా చచ్చిపోయారో చెప్పేడు. ఆ సంగతులన్నీ చెపుతుంటే తల్లి నిశ్చేష్టురాలైంది. ఆబాధలసంగతి చెపుతూ ఈ మనిషి తొణుకూ బెణుకూ లేకుండా ఎలా ఉన్నాడా అని ఆమె కాశ్చర్యం కలిగింది.

ఈగర్ మాట తప్పించాడు. అసలు పనికి వుపక్రమించాడు. ఫ్యాక్టరీలోకి కరపత్రాలు అందచేసే మార్గ మేమిటని తల్లి నడిగేడు. ఏమి చెయ్యాలో అంతా వివరంగా చెప్పేశాడు. తరువాత తమ గ్రామంలోని పూర్వకాలపు కబుర్లు చెప్పుకుంటూ కొంతసేపు కాలక్షేపం చేసేరు. తల్లి అతనితో మాటాడుతూ సేవుంది కాని, దృష్టంతా శశాంకమీదే వుంది. ఆమె కటికిచీకట్లో గడ్డకట్టుకుపోయే మంచులో ఎల్లా నడచి వెడుతోందా అని చాలా అనుమానంతో బాధపడింది. కొంచెంసేపటి కామెసంగతి మరపుకు తెచ్చుకొంటే పావెల్ సంగతి జ్ఞాపకాని కొచ్చింది. జైల్లో చీకటికొట్లో అత డేమి బాధపడుతున్నాడో ననుకుంది. ఈ బాధలన్నిటికితోడు, ఒకవిధమైన అసూయకూడా కొంచెం బయలుదేరింది. తనకొడుకు తనకు తెలియకుండా ఇంకొక యువతిని ప్రేమిస్తున్నాడే యని అనుకుంది.

తల్లి ఈలాంటి ఆలోచనా ప్రపంచంలో తచ్చాడుతూవుంటే, ఈగర్ ఆమె కేదో ఆయాసంగా వుందని గ్రహించాడు. ఆమె అతనితోచెప్పి వంట యింట్లో కెళ్ళి పడుకుంది. మరునాడుదయం ఈగర్ తల్లితో కరపత్రాల విషయం హెచ్చరించాడు. 'ఒకవేళ నీదగ్గర వాళ్ళు కరపత్రాలు పట్టుకుని, ఇవి నీ కెవరిచ్చారంటే యేం చెప్తావు?' అని అడిగేడు.

'ఆమాత్రం సమాధానం చెప్పలేకపోతానా ? ఆ సంగతి మీ కెందుకులే అని చెపుతాను' అని చిరునవ్వు నవ్వుతూ చెప్పింది.

'ఓహో ! ఆ మాటలు తీసెయ్యి. ఆపని వాళ్ళదే. వాళ్ళు నిన్ను గుచ్చి గుచ్చి అడుగుతారు. తప్పకుండా అడుగుతారు.'

'అడగనీ ! ఏ మడిగినాసరే యేమీ చెప్పను.'

'ఏమీ చెప్పకపోతే ఖైదులో పెడతారు.'

'అంతకన్నానా ? పెడితే యింకేం కావాలి ? నేను జైలులో కళ్ళ డానికి పనికొస్తానా ? అంతమాత్రం పనికొస్తే నే నదృష్టవంతురాలినే. అయినా ఈ ముసలిదాన్ని జైల్లో పెట్టేవా రెవరు?'

'అవునులే. మనిషి తన జాగ్రత్త తానే పడాలి' అని ఈగర్ ఏమిటో ఆలోచిస్తూ ఇటూ అటూ పచారు చేస్తూ కొంచెంసేపు దీర్ఘంగా ఆలోచించాడు.

'అమ్మా! ఈ పని నువ్వు చెయ్యలేవేమో ననుకుంటాను. ఇది చాలా కష్టం' అన్నాడు.

'అలాగా! నాకు కష్టమైతే అందరికీ కష్టమే. దాని సులువు తెలుసు కుంటే సరి. ఆమాత్రం నాకు తెలుసును' అంది. ఈగర్ చిరునవ్వు నవ్వే శాడు. తల్లికికూడా నవ్వొచ్చింది.

౧౧

మరునాడు మధ్యాహ్నం తల్లి కరపత్రాలన్నింటిని ఒంటినిండా పేర్చుకుని పైన దుస్తులు ధరించింది. జాగ్రత్తగా యేమీ పైకి కనబడకుండా కట్టుకుంది. ఆమె చాకచక్యానికి ఈగర్ చాలా సంతోషించాడు. పైకి యేమీ మార్పు కనబడడమే లేదు.

నెమ్మదిగా మధ్యాహ్నం భోజనాలవేళకి ఒక కావడి భుజాన్ని పెట్టుకుని తల్లి ఫ్యాక్టరీగేటు దగ్గరికి చేరుకుంది. లోపల కాగితాలబరువు, పైన కావడి బరువు. ఈ రెంటితోనూ నడవలేక నడవలేక ఆ వృద్ధ ఫ్యాక్టరీకి చేరింది. గేటుదగ్గర ఇద్దరు కాపలావాళ్లు లోపలకొచ్చేవాళ్ళనందరినీ సోదా చూస్తున్నారు. ప్రక్కనొక గూఢచారి నిలబడి చూస్తున్నాడు. ఒక కాపలాదారుడు ఒక పనివాని జేబులు తడిమిచూచాడు. ఆ పనివాడికి ఒళ్ళు మండింది. 'జేబు లేమి చూస్తావు. తల తడిమిచూడు' అని కోపంతో చ్ఛసమన్నాడు.

'నీ తల్లో ఏముంది? వేలు' అన్నాడు కాపలావాడు.

'ఈ పనికన్న వేలు చూడటమే మంచిపని. ఈ సందర్భమంతా గూఢచారి కనిపెడుతున్నాడు. ఇంతమాత్రం గడసరిగా మాట్లాడేవా డెవ్వడా యని బాగా గుర్తుపెట్టుకున్నాడు. అంతలో తల్లివంతు వచ్చింది.

'ఇదిగో బరువుతో కుంగిపోతున్నాను. నన్ను కాస్త త్వరగా పోనియ్యి నాయనా' అని అడిగింది.

'వెళ్ళువెళ్ళు, అట్టే ఉపన్యాసం ఇవ్వకు' అని లోపలి కొడిలి పెట్టేడు కాపలా బంట్రోతు. తల్లి బ్రతుకుజీవుడా అనుకొని లోపలి కెళ్ళి కావడి దింపుకుని అమ్మయ్య అని నిట్టూర్పు విడిచింది.

ముందుగా తాళాలు పనిచేసే గాసెవ్ సోదరులు వచ్చి తల్లిని పలకరించారు. 'ఏమమ్మోయి! ఏమయినా మంచి సరుకు పట్టుకొచ్చావా?' అని పెద్దతను అడిగేడు.

'మంచి సరుకు రేపు తెస్తాను.'

అదివరకే ఏర్పరచుకొన్న సాంకేతికమవడంచేత గాసెవ్ సోదరులకు అర్థమైంది. వాళ్ళముఖం వికసించింది. గుంభనగా తల్లిని అభినందించారు. మధ్యాహ్నం భోజనాని కింటికెళ్ళడం మానేసి, తల్లిదగ్గర ఫలహారాలు కొనుక్కుని కాలక్షేపం చేద్దామని వాళ్ళిద్దరూ నిర్ణయించుకున్నారు. మాట్లాడుతూ మాట్లాడుతూ రహస్యంగా ఒకకట్ట కరపత్రాలు వాసిలీ గాసెవ్ అందుకున్నాడు. నెమ్మదిగా వాటిని చొక్కాక్రింద దాచేసేడు. ఏదో పిచ్చాపాటీ మాటాడుతూ ఇంకొక బొత్తి జోళ్ళలో కుక్కేసేడు. తల్లి 'కేబేజి పులుసు! సేమ్యాపాయసం! మసాలాకూర!' అంటూ అరుస్తూ అమ్మకం ప్రారంభించింది. నోటితో ఇల్లా అరుస్తూనేవుంది. చేత్తో కరపత్రాలు బొత్తులు బొత్తులు దాటేస్తోంది. ఒక కట్ట తీసినపుడల్లా ఆమె కండ్లకు గూఢచారులు కనబడుతుండేవారు. మనస్సు అదటు అల్లా వుండేది ఏలాగైతేనేమి, ఆఖరుకట్ట అందిచ్చేసింది: 'అమ్మయ్య' అని తల తడుముకుని చూచుకుంది.

పనివాళ్ళంతా గిన్నెలు పట్టుకునివచ్చేరు. తల్లి అందరికి పులుసు, పాయసం, కూర తలొక కాస్త అమ్మింది. గాసెవ్ సోదరులు యీ చిట్కా

మంతా చూస్తూ ముసిముసినవ్వులు నవ్వుకున్నారు. మొదటి అనుభవమైనా తల్లి యింత చాకచక్యంగా యీపని జరిపించినందుకుచాలాసంతోషించారు.

ఒక పనివాడెవడో వచ్చి 'అమ్మా! యెంత కష్టం వచ్చిందమ్మా నీకు? పాపం! కూడుపెట్టే కొడుకును కాస్తా వాళ్ళు తీసుకెళ్ళి జైల్లో పెట్టారు. దుర్మార్గులు! ఫరవాలేదులే, కష్టేఫలే అన్నాడు. ఏదోమార్గం దేవుడే చూపిస్తాడు. నారుపోసినవాడు నీరుపొయ్యడూ? నాకు మూడు సెంట్లు సేమ్యా ఇయ్యి' అన్నాడు.

ఈమాత్రం మంచిమాటచెప్పే మనిషయినా ఉన్నాడుకదా అని తల్లి సంతోషించింది. గౌసెవ్ సోదరులిద్దరూ కరపత్రాలు జాగ్రత్త పెట్టుకుని లోపలి కెళ్ళేరు. తన పనైపోయిందికదా అని తల్లి అపరిమితమైన సంతోషం పొందింది. అంతకంతకు ఉషారెక్కి సరుకులమ్ముతూ గట్టిగా అరవడం మొదలెట్టింది.

అమ్మకం పూర్తిఅయింది. తనుచేసినపని తనకొడుక్కి చెప్పడం యెలాగా అని ఆలోచించుకోడం ఆరంభించింది. చెప్పడానికి వీలులేనంత ఆనందం కలిగింది. పనంతా పూర్తిచేసుకుని సాయంత్రం మేరీఇంటిదగ్గర టీ త్రాగడానికని బయలుదేరింది. ఇంతలో జైలునుంచివిడుదలైనఆంద్రీనకోడా లోపలికొచ్చి తల్లికి నమస్కారం చేశాడు. నకోడాను చూసేసరికి ఆమె కేమిటో అపరిమితమైన దుఃఖం పొంగివచ్చింది. అతనిని కూచోపెట్టి అతని చేతులలో ముఖం పెట్టుకొని విచారించడం మొదలెట్టింది. పావెల్‌ను తప్ప కుండా విడుదలచేస్తారనీ, అతనిమీద ఏమీ కేసులేదనీ అనేక విధాలుగ నకోడా చెప్పి ఆమెను ఓదార్చేడు. ఆమెకళ్ళు తుడిచి జైలులో జరిగే సంగతులన్నీ చెప్పడం మొదలెట్టేడు.

'అమ్మా! పాషా నీకు అనేక వందనాలు అందచెయ్యమన్నాడు. అంతకన్న యేం చెయ్యగలడు? అతడు కులాసాగానే ఉన్నాడు. జైలు యిప్పుడు మహారద్దీగావుంది. ఈమధ్య అనేకమందిని అరెస్టుచేసేరు. ఈ జనానికందరికే చోటుచాలక ఒక్కొక్కకొట్లో నలుగురేసి మందిని కుక్కుతున్నారు. జైలు అధికారులు కాస్త మంచివాళ్ళే. ఏదో గుడ్డిలో మెల్ల. పోలీసువాళ్ళ పడావుడివల్ల తమకు యీ లేనిపోని తొందరంతా కలిగిందని వాళ్ళు పోలీసులమీద విసుక్కుంటూ వుంటూరు. వాళ్ళేమీ

మమ్మల్ని అమర్యాదచేయరు. వాళ్ళ కేమీ మాటరాకుండా ఎక్కడో ఒక చోట కదలకుండా పడుండమంటారు. కనక ఒక మోస్తరుగా బాగానే కాలక్షేపమైపోతుంది. మేమంతా కబుర్లు చెప్పుకుంటూ ఉండేవాళ్ళం. అంతా కలసి భోజనం చేయొచ్చును. చదువుకునేటందుకు కావలసినన్ని పుస్తకాలుకూడా వున్నాయి. ఇంకేం కావాలి? మొత్తంమీద సౌకర్యమైన జైలు. జైలైతే అశుభ్రంగానే వుంటుంది. కాని వున్నవాట్లోకల్లా నయం. మామూలు ఖైదీలకుకూడా మేమంటే చాలా అభిమానం— నేను, బుకిన్, యింకో నలుగురం ఇవ్వాళ విడుదలైనాము. పావెల్‌నుకూడా త్వరలోనే వదలిపెట్టేస్తారు. నిజంగానే నా మాటనమ్మ. ఉంచితే నికోలే వెసోవిశికవ్‌ను కొంతకాలం వుంచుతారు. అతనినోరు మంచిదికాదు. పావెల్ యెంతచెప్పినా లాభంలేకుండా వుంది. పావెల్ నడవడి మాత్రము చాలా బాగుంది. అతనంటే అందరికీ సదభిప్రాయమే. అతనుకూడా అందరినీ సమానంగా చూస్తాడు. ఇంతకీ చెప్పొచ్చేదేమిటంటే అతన్ని తప్పకుండా విడుదల చేస్తారు.'

'అల్లాగా? నిజంగా చేస్తారా, నాయనా!' అని వికసించిన ముఖంతో తల్లి ప్రశ్నించింది. 'దాని కేమీ సందేహంలేదు. ముందు నాకు కాస్త టీనీళ్ళు పొయ్యి. తర్వాత నువెల్లా కాలక్షేపం చేస్తున్నావో చెప్పు.' అని ప్రేమతో తల్లి వడిగేడు. ఆమె కేసి కరువుతీరేటట్లు అనురాగంతో చూశాడు. తల్లి అతనిఅనురాగాన్ని అందుకుంది. ఇదేసమయం కదా అని తా నానాడు చేసిన సాహసకార్యాన్నిగురించి చెప్పింది. కరపత్రాలనుఫ్యాక్టరీ లోపలికి తీసుకెళ్ళడంలో ఆమె చూపిన చాకచక్యం అంతా వినేసరికి నకోడా సంతోషం పట్టలేకపోయాడు. ఉత్సాహం ఉద్రేకం మితిమీరి పోయాయి. పెద్దగా చప్పట్లు కొట్టడం ప్రారంభించాడు. 'ఓహో! బలే పని. బలేపని. ఈపనిచేయడం మాట లనుకున్నావా ఏమిటి? ఈ సంగతి పావెల్‌కు తెలిస్తే ఎగిరిగంతేస్తాడు. బలే; తల్లి అంటే నువ్వే తల్లివి! ఈ పనివల్ల పావెల్‌కూ మిగతావాళ్ళకీ ఎంత ఉపకారమైందో తెలుసునా నీకు?' అంటూ ఆనందంతో చిందులు తొక్కాడు. తల్లి కీ ఆనందంయొక్క అంతర్యం తెలియకపోయినా అతనితోపాటు సంతోషించింది.

'నాయనా! నఖోడా! నా జీవితమంతా అతిఘోరమైంది. ఒక్కొక్కప్పుడు నే నీ ప్రపంచంలో ఎందుకు బ్రతికున్నానా యని అనుకునే దాన్ని. ఏముంది? చాకిరి, చివాట్లు, చెప్పుదెబ్బలుతప్ప మరేమీ ఎరుగను. నాభర్త బ్రతికున్నంతకాలం నాకు వేరే గొడవేమీలేదు. పావెల్ సంగతి కూడా అట్టే శ్రద్ధచేసి ఎరుగను. నామొగుడు తప్పత్రాగి ఎప్పు డింటికొస్తాడో అనే భయమే. వచ్చినతర్వాత ఆ మోటుమనిషి కేమీ లోటు జరుగకుండా అమర్చి పెట్టాలనే ఆదుర్దా. ఏమిలోపంవస్తే ఎముక లెక్కడ విరుగుతాయో అనే భయం. ఇన్ని విధాల హడల్తూ బ్రతికాను. నే నెట్లా హడల్తూ ఉండేదాన్నో అట్లాగే అతడు నన్ను ఎందుకో ఒకందుకు చావగొట్టేవాడు. కొట్టడంలోను భార్యనా భర్త కొట్టేటట్లు చప్పచప్పగా కొట్టడంకాదు. ఎవరో శత్రువును కొట్టినట్టే కొట్టేవాడు. నాకు గ్రాహ్యం వచ్చినతర్వాత ఇలాంటి బ్రతుకేగాని ఇంకొక టెరుగను............నా భర్త చచ్చిపోయిన తర్వాత నాదృష్టి పావెల్ మీదికి మళ్ళింది. అతను చేస్తున్నపనిచూస్తే నాకు గుండె బేజారెత్తుతోంది. ఆపని అతనిని సర్వనాశనం చేస్తుందని గ్రహించాను. నా హృదయం పగిలిపోయింది. మా కాలంనాటి ఆడవాళ్ళప్రేమ కేవలం స్వార్థపరమైందే. నే నున్నానంటే నాభర్తని, నాకొడుకుని, నాకు కావలసినవాళ్ళని ప్రేమించడమే ఎరుగుదును. ఇప్పుడు కాలం మారిపోయింది. ఇప్పుడు సంఘంకోసం అనేకులు అనేక బాధలు పడుతున్నారు. సైబీరియా ప్రవాసం పోతున్నారు. ఉరికంబా లెక్కుతున్నారు. అర్థరాత్రివేళ చీకటిని, చలిని, మంచును లెక్కపెట్టకుండా లోకహితమైన కార్యాన్ని నెత్తినెట్టుకుని మైళ్ళకు మైళ్ళు కాలినడకను సంచారం చేస్తున్నారు. నిజంగా ఇది నిష్కళంకమైన ప్రేమ. నాయనా! నే నట్లా ప్రేమించగలనా? అది సంభవమే?' అంటూ తల్లి ఆనందంతోటి ఉద్రేకంతోటి చెప్పింది.

'అమ్మా! అలాంటి సంశయం నీ కక్కరలేదు. ఎవరి బంధువులను వాళ్ళు ప్రేమించడం అందరికీ సహజమే. కాని విశాల హృదయం కల వారికి దూరం దగ్గర అనే తేడా ఉండనే ఉండదు. నీవుమాత్రం ఆ విషయాన్ని గురించి సందేహించనక్కరలేదు. నువ్వు అందరివంటిదానవు కావు. మాతృప్రేమ మూర్తీభవించిన తల్లివి' అంటూ బుజ్జగించాడు నఖోడా.

'నాయనా! అలాంటి విశ్వప్రేమ నలవాటుచేసుకోవడం గొప్ప అదృష్టమే. ఇప్పుడు నువ్వున్నావనుకో. నీమీద నాకునిజంగా పాషామీద కన్న యెక్కువ అభిమానం. పాషా నాతో ఎప్పుడూ మనసిచ్చి మాట్లాడడు. మాటవరుసకి చెప్తున్నాను. పాషా శశాంకను పెళ్ళిచేసుకోవాలనుకుంటు న్నాడట. ఇలాంటి విషయంలో తల్లినికదా, నాకు మాటన్నా కాస్త చెవిని పడేయకూడదూ?' అంది తల్లి.

'అమ్మా! అది అబద్ధం. నాకు పూర్తిగా తెలుసును. పావెల్ శశాంకను ప్రేమిస్తున్నమాట నిజమే. కాని పెళ్ళిసంగతి వట్టిదే. ఆమెక్కైతే చేసుకోవాలనే వుంది. పాషాకుమాత్రం ఇష్టంలేదు. సుతలాం యిష్టంలేదు. తను పట్టుపట్టాడంటే వదలడు. భల్లూకపుపట్టే. మాట తిరగడం వుండదు.'

'అవును. కాని అత డిప్పుడు జైల్లో మగ్గిపోతున్నాడు. ఓహో! ఘోరం! ఘోరం?! జీవితం మునుపటిలాలేదు. ఏదో మారిపోయినట్లు కనిపిస్తోంది. పూర్వం నా కుండే భయంవేరు, ఇప్పుడు కలుగుతున్న భయం వేరు. ఇప్పుడు ఇతరుల బాధలకుకూడా నాకు జాలికలుగుతోంది. పరాయి వాళ్ళకు కలిగే ప్రమాదాలకు హృదయం పరితపిస్తోంది. హృదయం సంపూర్ణంగా మారిపోయినట్లుంది. నాఅంతరాత్మ కళ్లు తెరిచింది. నాకు తెలియని సంగతులెన్నో వున్నాయి. కాని మీరంతా నాశనమై పోతున్నారని మీమీద నాకు చాలా అసహ్యంగా వుండేది. ఇప్పుడుచూస్తేమీరంతా చాలా గొప్పవాళ్ళని తోస్తోంది. ప్రజాక్షేమంకోసం, సత్యంకోసం స్వచ్ఛమైన మీ జీవితాలను ధారపోస్తున్నారు. మీ జీవితాలను ముళ్ళ కంచెలున్న మార్గాలలో నడిపిస్తున్నారు. మీ రన్వేషిస్తున్న సత్యం నాకూ అవగాహనైంది. ధనికులనేవాళ్లువ్నంతకాలం పేదలకు బ్రతుకే లేదు. పేదలకు సత్యంలేదు. సౌఖ్యంలేదు. ఒక్కొక్కప్పుడు నా పూర్వ జీవితాన్ని గూర్చి తలుచుకుంటే కంపమెత్తుతుంది. నా చిన్నతనమంతా యెట్లా నిరంకుశత్వమునకు లోబడి అణగిపోయిందో తలుచుకుంటే మళ్ళీభయం, అసహ్యం కలుగుతోంది. ఇప్పటికి కాస్త స్వేచ్ఛగా బ్రతుకుతున్నాను కనుక ప్రపంచం సంగతి నాటికి నాటికి బాగా చూడగలుగుతున్నాను' అని తల్లి పొంగి వచ్చే భావతరంగాలను వెళ్ళబుచ్చింది. నకోడా తల్లియందు కలిగిన భావ వికాసానికి చాలా ఆశ్చర్యపడ్డాడు. సంతోషంచేత వుబ్బిపోయి పచారు

చేయడం ఆరంభించాడు. చాలా కాలం నిర్బంధంలో వున్నవాళ్ళు విడుదలైవస్తే స్వేచ్ఛయొక్క ఆనందం వాళ్ళనుభవించేటట్లు మరెవ్వరూ అనుభవించలేరు. చిరకాలం చీకట్లో యేడుస్తున్నవాళ్ళు వెలుతురులోకొస్తే వెలుతురుయొక్క సౌఖ్యం వాళ్ళనుభవించేటట్లు ఇతరు లనుభవించలేరు. అల్లాగే తల్లికి యీ నూతనవికాసంవల్ల అనేకవిషయాలు అనుభవానికొచ్చాయి.

'నాయనా! నకోడా! ఇంతవరకూ నా ఆలోచన ఎంతసేపూ రోజు ఎల్లా గడిచిపోతుందా అనే. ఏ రోజు కారోజు దెబ్బలు తినకుండా బయటపడడ మెల్లాగా అనే ఆలోచన. ఇప్పుడు నాకు నా స్వవిషయమైన ఆ ఆలోచనలు పోయాయి. ఇప్పుడు ప్రపంచాన్ని గురించే ఆలోచిస్తున్నాను. మీరు చేసే పనులన్నీ నా కర్థం కాకపోతే కాకపోవచ్చును. అయినప్పటికీ అంతా నాకు ఆప్తులుగానే కనిపిస్తున్నారు. అందరి బాధలు నా బాధలులాగే నేను తలుచుకుంటున్నాను. అందరియొక్క శ్రేయస్సు కోరుతూనే వున్నాను.'

అని తల్లి తన మనసు విప్పి చెప్పేసరికి ఆంద్రీ ఆనందపరవశుడై పోయాడు. ఆ పల్లెలో వుండే యితర ఛాందసులందరికీ యీ మాత్రం వివేకం కలిగితే చాలా బాగుండునుగదా అనుకున్నాడు. వాళ్ళందరికీ యీ విషయాలనుగూర్చి బాగా నచ్చచెప్పమని తల్లిని దీనంగా ప్రార్థించాడు.

అప్పటికే చాలా ప్రొద్దు పోవడంచేత ఆంద్రీ తల్లిదగ్గిర శలవు తీసుకొని నిద్రపోయాడు. ఆమెకూడా గిన్నెలు పళ్లెలు సర్దుకొని పడుకుంది.

౧౨

మరునాడు మళ్లీ ఫలహారాల కావడి భుజాన్ని పెట్టుకుని మామూలు వేళకి తల్లి ఫ్యాక్టరీ గేటుదగ్గర కెళ్ళింది. గేటుకాపలామనిషి ఆమెను నిలబెట్టి కావడి దింపమన్నాడు. దింపిన తర్వాత కావడిలోవుండే సామానంతా తెగ వెదికేడు. తినుబండారాలు చల్లారిపోతాయి కనుక త్వరగా పంపించమని తల్లి నెమ్మదిగా అడిగింది. ఆ బంట్రోతు ఆమెను ఈసడించికొట్టి

నోరు ముయ్యమన్నాడు. గేటువగ్గర కాపలావున్న రెండో బంట్రోతుకు కొంచెం జాలికలిగింది. ఆమె వీపు తట్టి 'అవ్వే ! ఆ కాగితాల్ని ఎవరో ప్రహరీగోడమీదనుంచి పడేసుంటారు. అంతేకాని ఈ ముసలమ్మ కేం తెలుస్తుంది ? పోనియ్యి' అని లోపలి కొక్క నెట్టు నెట్టేడు. తల్లి లోపలి కెళ్ళింది. వృద్ధకార్మికుడైన సిజాప్ ఆమె కెదురొచ్చాడు. 'ఏమమ్మోయ్ నిలోనా ! సంగతి విన్నావా?' అన్నాడు.

'ఏం సంగతి?'

'ఏమి సంగతంటావా ? కరపత్రాలసంగతి. అవి మళ్ళీ వచ్చి పడ్డాయి ఫ్యాక్టరీలోకి. రావడంలోనూ కుప్పలు కుప్పలుగా వచ్చేయి. ఎక్కడచూచినా అవే. మహాబాగా అయిందిలే. జైళ్ళలో వున్నవాళ్ళ కిది చాలాలాభం. ఫ్యాక్టరీలో కాగితాలు పంచిపెడుతున్నారని నా మేనల్లుడునీ నీ కొడుకునీ అరెస్టుచేశారు కదా ! వాళ్ళు జైల్లోవున్నా కాగితాలు వస్తూనేవున్నాయికనుక ఇదివరకు వాళ్ళు పంచిపెట్టలేదని బుజువుకాదూ ! అయినా మనుష్యుల్ని తొక్కిపెట్టొచ్చును. కాని, వాళ్ళభావాల్ని తొక్కిపెట్టడం ఎవరితరం ? అవేమైనా జంతువులు కనుకనా ?' అని గడ్డం సవరించుకుంటూ మాట్లాడేడు. అడపాదడపా కాస్త కనుపించి వెళ్ళమని తల్లితో చెప్పి అతడు వెళ్ళిపోయాడు. ఈ ఆహ్వానానికి సంతోషించి తల్లి తన మామూలుచోట కావడిదింపుకుని, దుకాణంవిప్పి, 'కూరోయి కూర ! పులుసోయ్ పులుసు' అని కేకలు మొదలెట్టింది.

ఆరోజున ఫ్యాక్టరీలో ఎక్కడచూచినా, అంతా గడబిడగావుంది. కూలీలు గుంపులుగాచేరి గుసగుసలాడుకుంటున్నారు. అందరి ముఖాలమీద చిరునవ్వు తాండవమాడుతోంది. అంతా సంతోషంగా నవ్వుతూ త్రుళ్ళుతూ ఆనందంగా ఉన్నారు. ఒకళ్ళతో ఒకళ్ళు వేళాకోళాలాడుకొంటున్నారు. ముఖ్యంగా యౌవనంలో ఉన్నవాళ్ళు మరీ ఉషారుగా ఉన్నారు.

'ఉన్నమాటంటే ఉలుకెక్కువ; నిజం చెపితే వాళ్ళకి మహా కంటకం' అన్నాడొక పనివాడు.

'బలే దెబ్బకొట్టేడు నిజమే' అన్నారు కొందరు యువకులు. ఇక ఫ్యాక్టరీఅధికారులసంగతి చెప్పనే అక్కరలేదు. మేనేజర్లంతా ఇటూ అటూ కాలుకాలిన పిల్లులలాగున పరుగెత్తుతున్నారు. పోలీసులు కూడా

వాళ్ళతో పాటే గడబిడ పడుతున్నారు. వీళ్ళంతా కంగారుపడుతూ ఉంటే చూచి కూలీలు నవ్వుతూ ఉండడంవల్ల వాళ్ళకి మరింత ఒళ్ళుమండేది. వాళ్ళల్లోవాళ్ళు ఏదో చెప్పుకుంటూ పనివాళ్ళనుచూచి పళ్ళు పటపట కొరుక్కుంటున్నారు. తల్లి ఈ తమాషా అంతా చూస్తూ లోపల లోపల ఆనందించింది.

ఇంతలో గాసెవ్ సోదరులలో పెద్దవాడైన వాసిలీ తల్లిదగ్గరకొచ్చి బిగ్గరగా 'ఇవ్వేళకూడా ఇక్కడే నా భోజనం. ఏమైనా మంచి సరుకుందా?' అన్నాడు. తర్వాత మెల్లగా దగ్గరకొచ్చి కన్నుగీటి 'ఇదిగో! పతకం బాగా పారింది, చూసేవా? ఎక్కడ తగలాలో అక్కడే తగిలింది. బలే, అమ్మా! ఇదంతా నీచలువ సుమా!' అని అభినందించ్చేడు.

గాసెవ్ లాంటి పలుకుబడిగలవాడు తన్నంత ప్రశంసించడంచూచి తల్లి చాలా ఉబ్బిపోయింది. ఫ్యాక్టరీలో వాడావుడి అంతాచూస్తే ఆమెకు మరీ ఆనందం కలిగింది. 'నేను లేకపోతే ఈ పనెవరు చ్చేసేవారో?' అని తనలో ఆలోచించుకొని సంతృప్తి పొందింది.

ఆమెకు కొంచెం దూరంలో ముగ్గురు కూలీలు ఈ విధంగా మాట్లాడుకున్నారు. 'అరరే! అవి నాకంటే పడలేదురా!' 'అవునురా నాకూ వినాలనే ఉంది. ఏంచెయ్యను. చదువు రాదు. ఎవరైనా చదివితే వింటాను. బలే దెబ్బకొట్టేరటకాదు?' 'ఇంజను గదిలోకి వెడదాం పదండి. అక్కడ నేను చదివి వినిపిస్తాను.'

ఈ సంభాషణ తల్లి వింది. పక్కనేవున్న గాసెవ్ 'చూసేవా? కరపత్రాల మజా! బలేపని జరుగుతోంది' అన్నాడు.

తల్లి పట్టరాని సంతోషంతో ఇంటికొచ్చింది. తాను చూచిన సంగతులు, విన్న సంగతులు ఆంద్రేతో పూసగ్రుచ్చినట్లు చెప్పింది.

'ఆంద్రే, కొందరు చదువురాక బాధపడుతున్నారు సుమా! నాగతీ అంతే. చిన్నప్పుడు కొంచెం చదివేదాన్ని, ఇప్పుడు మరచిపోయాను.'

'పోనీ ఇప్పుడు నేర్చుకో' అన్నాడు ఆంద్రే. ఇప్పుడా నేర్చుకోవడం? అరవై ఏళ్లొచ్చాక చదువుకోక మన్ను కొట్టుకోనా అని ఇప్పుడు చదువు ప్రారంభించనా? ఎగతాళి చేస్తున్నావా ఏమిటి?'

ఆంద్రీ బీరువాలోనుంచి ఒక పుస్తకంతీసి అందులో ఒక అక్షరం చూపించి ఆదేమక్షరమని తల్లి నడిగేడు. 'ఆర్' అని సరిగ్గానే చెప్పింది. అల్లాగే నాలుగయిదు అక్షరాలు చూపెట్టి పరీక్షచేస్తూ పాఠాలు చెప్పడం ప్రారంభించేసరికి తల్లి కేదో కష్టం కలిగింది. నకోడా నవ్వుతున్నాడేమో నని బిడియపడింది.

'నకోడా ! నిజంగా నాకు చదువు చెప్పదలచుకొన్నావా?'

'ఆ. ఒక్కసారి శ్రద్ధపడితే నీకే వస్తుంది?' 'ఇల్లలకడంతోటే పండుగవుతుందా?' 'ఓహో! సామెతలుకూడానా? చదువులకున్నైతే సౌఖ్యం హెచ్చు—కడుపుకు కట్టుబాటు—ఆత్మకు స్వేచ్ఛ—వీటికేంగాని ఇదేమక్షరం?''

'యం'

'ఇదో?'

తల్లి శ్రద్ధగా అక్షరంకేసి చూసింది. అతికష్టంమీద పాతఅక్షరాలను జ్ఞాపకం తెచ్చుకుంది. అక్షరాలు జ్ఞాపకం తెచ్చుకుంటుంటే ఆమె కేవో పూర్వకాలంనాటి సంగతులు జ్ఞాపకానికొచ్చి స్మృతితప్పింది. కాని వెంటనే తెప్పరిల్లి విచారించింది. కండ్లవెంబడి అశ్రువులు జలజల రాలేయి.

'నకోడా ! కాటికి కాళ్లు చాచుకునియున్న నే నిప్పుడు చదువు ఆరంభించనా!' అని గద్గదస్వరంతో అడిగింది.

నకోడా 'అమ్మా ! నువ్వల్లా విచారించకూడదు. ఇదివరకు నువ్వు నిర్భాగ్యమైన జీవితాన్ని గడపేవంటే నీ తప్పేమీ లేదు. ఇప్పటికైనా నీ పూర్వజీవితం నికృష్టమైదని నీవు గ్రహించగలిగేవు. అందుకు సంతోషించు. వేలకొలది జనం అవకాశాలుండికూడా పశువులలాగున నికృష్టమైన బ్రతుకు బ్రతుకుతున్నారు. వాళ్ళ బ్రతు కేమి ప్రయోజనం? ప్రొద్దుననుండి సాయంకాలంవరకు చెమట ఓడ్చడం, సాయంత్రం వున్నంతలో తినడం, మళ్ళీ తెల్లవారడంతోనే చాకిరీచేయడం, సాయంత్రం తినడం. ఎవళ్ళయినా పని, తిండి. పని, తిండి. ఇదే తంతు. దీనికితోడు పిల్లల్ని పుట్టించడం కూడాను. పిల్లలు చిన్నవాళ్లుగా వున్నప్పుడు వాళ్ళను ముద్దులాడుతూ సంతోషిస్తారు. కాని వాళ్ళుకూడా కాస్త పెద్దవాళ్ళయి బాగా తినడం ప్రారంభించేసరికి వాళ్ళకి సంపాదించిపెట్టలేక విసుక్కుంటారు. అనేకవిధాల వాళ్ళకు శాప

నార్గాలు పెడతారు. డబ్బుకక్కుర్తికొద్దీ బాగా వయస్సు రాకముందే పశువుల్ని తోలినట్లు పనిలోకి తోలేస్తారు. ఆ కుర్రాళ్ళు యెందుకొచ్చిన బ్రతుకురా యని నిమిషాలు లెక్కపెట్టుకుంటూ అతిభారంగా జీవయాత్ర గడుపుతుంటారు. సంతోష మనే దెప్పుడూ వాళ్ళ మొఖంమీద కనబడదు. హృదయం మొద్దుబారిపోతుంది. కొందరిబ్రతు కెప్పుడూ ముష్టిబ్రతుకే. మరికొందరిది దొంగబ్రతుకు. ఇతరుల నోట్లో గడ్డకొట్టి బ్రతకడమే వాళ్ళ వృత్తి. మరికొందరు బాగాబ్రతుకుతున్నామని విర్రవీగేవాళ్ళున్నారు. వాళ్ళు దొంగచట్టాలు ఏర్పాటుచేసి కర్రలు, కత్తులు చేత్తోపుచ్చుకొని ప్రజలను వాటికి సలాంచెయ్యమని బలవంతపెడతారు. దూరంగా వున్నట్లే వుండి ప్రజలను పీడిస్తారు. ప్రజలు యెదుర్కొంటే యేవో నిబంధనలుచేసి సబబునూ, సత్యాన్నీకూడా అణగ్గొట్టేస్తారు...అమ్మా! మనిషిని బంధించే స్తున్న సంకెళ్ళ నన్నిటిని తెగగొట్టేసినవాళ్ళే నిజమైన మనుష్యులు. సమయం రావాలి. నువ్వుకూడా ఇప్పుడీ పనికోసమే తంటాలు పడుతు న్నావుసుమా' అని చిన్న ఉపన్యాసం యిచ్చాడు.

తల్లి ఆశ్చర్యంతో 'నేనా? నేనూ చేస్తున్నానా? ఏంచెయ్యగలను.'

'ఎందుకు చెయ్యలేవు? యథాశక్తి. వర్షపు చినుకులన్నీ కలిస్తేనే కదా విత్తుకు బలం—నువ్వు నిజంగా చదువుకూడా నేర్చుకుంటేనా— బలే—పావెల్ ఆశ్చర్యపోతాడు' అని నకోడా పకపక నవ్వాడు.

'నాయనా! పడుచువాళ్లకి అన్నీ సులభమే. నా వయసొచ్చేసరికి తెలుస్తుంది నీకు. అనేక కష్టాలు నెత్తిమీదికొస్తాయి. శక్తిఅంతా వుడిగి పోతుంది. ఏపనిచెయ్యడానికి బుద్ధి తోచదు.'

సాయంకాలం ఆండ్రీనకోడా వీథిలో.కెళ్ళేడు. తల్లి దీపంముట్టించి మేజోళ్ళు అల్లడానికి కూచుంది. కాని పనితోచలేదు. యేమీ తోచక అటూ ఇటూ తిరిగి గదిలోకెళ్ళి ఒక పుస్తకంతీసి నెమ్మదిగా యేదో గొణ గడం మొదలెట్టింది. నెమ్మదిగా అక్షరాలు కూడపలుక్కుంటోంది.

ఇంతలో తలుపుతట్టిన చప్పుడయింది. తల్లి చటాలున లేచి 'ఎవరు వారు' అంటూ తలుపు తీసింది.

౧౩

రైబిన్ లోపలి కొచ్చాడు. కాస్త వయసు గడచిన మనిషి. గడ్డం నెరిసింది. విశాలమైన వక్షస్థలం. బాగా అజానుబాహుడు. వస్తూనే గదంతా నాలుగుమూలలా చూచి 'ఏమమ్మోయి! లోపల యెవరైనా ఉన్నారా యేమిటి? మనుష్యుల సంగతి సందర్భాలు కనిపెట్టకుండా అందరనీ లోపలికి రానిస్తావు. నువ్వొక్కదానివేనా ఉండడం?' అని తల్లిని మెల్ల మెల్లగా మందలించాడు. 'ఒక్కతెనే' అంది తల్లి.

'అల్లాగా? అంద్రీ నకోడాకూడా ఇక్కడే వున్నా డనుకున్నాను. ఈవేళ నకోడాను చూసేను. జైల్లో పెట్టినంత మాత్రాన మనిషి పాడవుతాడా? బుద్ధిలేకపోతే పాడవుతాడు. అంతే.'

ఏదో మాట్లాడాలని చెప్పుతూ తల్లిని లోపలిగదిలోకి తీసుకొచ్చాడు. అదేమో వినాలని ఆమెకు ఎక్కువ ఆత్రం కలిగింది. రైబిన్ ప్రారంభించాడు. 'ప్రపంచమంతా డబ్బుతోవుంది. అంచేతే పెద్దలు 'ధనమూలమిదం జగత్'అన్నారు. అది లేనిదే యేపనీ జరుగదు. పుడితే డబ్బు ఖర్చు. చస్తే డబ్బు ఖర్చు. బ్రతుకు సంగతి చెప్పనే అక్కరలేదు. ఈ పుస్తకాలకీ కాగితాలకీకూడా డబ్బు ఖర్చవుతుందికదా! ఈకరపత్రాలు వగైరాలుఅచ్చువేయించడానికి పంచిపెట్టడానికిడబ్బెక్కడినుంచివస్తోందో నీకు తెలుసునా?' తల్లిభయపడుతూ 'నాకేమీ తెలియదు' అంది. 'నాకూ తెలియదు. కాని ఇంకొక ప్రశ్న. ఈ పుస్తకాలు వ్రాసే దెవరు? చదువుకున్నవాళ్లేకాదూ? వాళ్ళే అధికారులు. వాళ్లే వ్రాయిస్తారు. వాళ్ళే పంచిపెట్టిస్తారు. ఈ పుస్తకాల్లో ఉండే విషయాలు వాళ్ళకి విరుద్ధంగా ఉన్నా, ఎందుకిల్లా చేస్తారో అంతర్యమేమో తెలియడంలేదు.'

తల్లి తెల్లబోయి వింటూ 'నీ అభిప్రాయ మేమిటో చెప్పు' అంది.

'దగా! పచ్చిదగా! నాకు కనబడుతోంది. ఈ చదువుకున్న వాళ్ళు అంటే అధికారులు యెంతపని బడితే అంతపని చేస్తారు. ఏదో పన్నాగం పన్నేస్తారు. నేను సత్యాన్వేషణం చేసేవాడిని. నాకింకేదీ పనికిరాదు. అందుచేతనే ఈ చదువుకున్నవాళ్ళతోపాటు కలిసి పనిచెయ్యడానికి నాకిష్టంలేదు. వాళ్లకవుసరంవున్నంతకాలం మన్నిముందుకుతోస్తారు. అవసరం తీరినతర్వాత గోతిలో తోసేస్తారు. వాళ్ల కవసరమైతే మన శవాల మీద

నుంచి నడిచిపోవడానికి కూడా సందేహించరు. దీని అంతర్యం నేను గ్రహించాను.' రైబిన్ ఈమాటలు చెపుతుంటే తల్లికి కంగారు పుట్టింది. అనేక సంశయాలు కలిగినాయి. పావెల్ శశాంక మొదలైనవాళ్ళు ఈ నిజాన్ని తెలుసుకోలేకపోయారనుకుంది. వాళ్ళు చాలా నిజాయితీ మనుష్యులని మనస్సులో నిర్ధారణ చేసుకుని రైబిన్‌తో 'ఇదిగో నీవు చెప్పే మాటల్లో నా కేమీ నిజం కనిపించడంలేదు. వాళ్ళు మహాత్యాగులు. గౌరవనీయులు. కల్లకపటా లెరుగని పెద్దమనుష్యులు' అంది.

'ఎవరిమాట నీ వనేది?' అని రైబిన్ అడిగాడు.

'ఎవ రన్న మాటేమిటి? నేను చూచినంత మట్టుకు అంతా మంచి వాళ్లే. మనుష్యుల రక్తమాంసాల నమ్ముకుని జీవించే వాళ్లెవ్వరూ ఇందులో లేరు' అన్నది తల్లి.

'మామ్మా! నే నెవరినిగురించి చెపుతున్నానో నీవు గ్రహించలేదు. నువ్వు చెప్పేవాళ్లంతా అలాంటివాళ్లే. అందులో యేమీసందేహం లేదు. కొందరుమాత్రం స్వార్థంకోసం ఇందులో చేర్తారు. వాళ్ల విషయంలో జాగ్రత్తగా వుండాలి— సరే, ఇదంతా యెందుకుగాని యీ చదువుకున్నవాళ్లని నేను నమ్మను. వీళ్లవల్ల యేమీ పనిజరుగదు. నామాట నమ్మ!' అని అతినమ్మకంతో రైబిన్ చెప్పాడు. తల్లికి యేదో ఆదుర్దాకలిగి 'నీ ఆకాశపంచాంగం, నా కర్థమవడంలేదు.నీవుద్దేశ్యమేమిటి?' అని అడిగింది.

'నా ఉద్దేశ్యమా? చదువుకున్నవాళ్ళకి కొంచెం దూరంగా వుండమని—అంతే మామ్మా. నేను యిక శలవు తీసుకుంటాను. నేనూ యిందులో పనిచెయ్యదలచుకున్నాను. నాకు కాస్త చదువొచ్చును. కొద్దో గొప్పో పట్టుదలా వుంది. మొత్తంమీద యీ పనికి పనికొస్తాను. అల్లాటప్పాను కాను. ముఖ్యంగా యేమిటంటే ప్రజలకి ఏమిచెప్పాలో ఎల్లా చెప్పాలో నాకు తెలుసునుకనుక వెళ్ళిపోతాను. ఇక్కడనాకునమ్మకంలేదు. యేమైనా జనం చాలామూర్ఖులు, ఆశాపరులు. తినడానికేమీలేకపోతే ఒకళ్ళనొకళ్లు పీక్కుతింటారు. అయినప్పటికీ నేనొకనిశ్చయం చేసుకున్నాను. నేను పల్లెటి గ్రామాలకుపోయి నేలదున్నుకుని బ్రతికేనిర్భాగ్యపుజనాన్ని రెచ్చకొడ్తాను. వాళ్ళకి సంగతిసందర్భాలన్నీ తెలియజేసి, పని పురమాయిస్తే మిగిలిన పనులన్నీ వాళ్లే చేసుకుంటారు. తమపాట్లు తామే పడతారు.'

'అధికారులు నిన్ను పట్టుకుంటేనో?'

'పట్టుకుంటే వదలిపెడతారు. వదలిపెడితే మళ్లీ అక్కడికే వెళ్ళి పని సాగిస్తాను.'

'పల్లెటూరి జనమే నిన్ను పట్టుకుని వప్పజెపితే ?'

'అంతేకదా ! కొంతకాలం జైల్లో వుంటాను. మళ్ళీవచ్చి మళ్ళీ ప్రారంభిస్తాను. పల్లెటూరివాళ్ళు కొంతకాలంమాత్రమే యిలా చేస్తారు. తరువాత వాళ్ళకే తెలుస్తుంది. నేను వాళ్ళని ఊరికే ముందు చెప్పేమాటలు వినమంటాను. వింటే నామాటల్లో వాళ్ళకే విశ్వాసం కుదురుతుంది.'

కొంచెంసేపు తల్లి రైబిన్ ఈ విషయాలన్నీ మాట్లాడుకున్నారు. తనకక్కడి సంగతులు నచ్చలేదని చెప్పాడు. తల్లిఒక్కతే బాగా ఆలోచించి 'రైబిన్! ఇదంతా చివరికి నీనాశనాని కొస్తుందిసుమా' అంది.

రైబిన్ చటాలున ముందుకువంగి 'నాశనమా? క్రీస్తు ఏంచెప్పేడో తెలుసునా ? జీవుడికి మరణం లేదన్నాడు. పాతబట్ట వదలి క్రొత్తబట్ట కట్టుకున్నట్టే. జీవుడు ఒకదేహాన్ని వదలి ఇంకొక దేహాన్ని ఆశ్రయిస్తాడు. నాకు చావుభయ మేమీలేదు. నేను సూత్సృగ్రాహిని. కనుక అందరికన్న సూటియైన దారిని నడుస్తాను—సరే. నే నింక వెడతాను. నకోడా మళ్ళీ పనిలోకి దిగేడా ఏమిటి?'

'అచ్చే, ఇంత ఆలస్యమా ? జైల్లోనుంచి వచ్చిన మరునాటినుంచే మామూలుగా పని ప్రారంభించాడు'

'భేష్ ! అలాగే ఉండాలి. నాసంగతి అతనితో చెప్పు'

'అట్లాగే చెప్తాను.'

'శలవు మరి'

'శలవు. నీ పనెప్పటినుంచి మానేస్తావు?'

'ఎప్పుడోనా ?'

'ప్రయాణ మెప్పుడు?'

'రేపు ప్రొద్దున్నే'

రైబిన్ సలాంకొట్టి శలవుతీసుకుని చక్కాపోయాడు. అతను వెళ్ళి పోయినతర్వాత చాలా రాత్రిదాకా తల్లి రైబిన్ చెప్పిన మాటలన్నీ తర్జన భర్జన చేస్తూ కూచుంది. ఇంతలో ఆంద్రీ నకోడా సంతోషంతో

ఇంటికొచ్చాడు. తల్లి అతనితో రైబిన్ సంగతి యావత్తూ చెప్పింది. ఆంద్రి 'పోనీ, అతడు గ్రామాల్లోకెళ్లి రైతుల్ని రెచ్చగొట్టడం మంచిదే. మన సత్యసందేశం వాళ్ళకుకూడా అందాలి. అయినా రైబిన్ మాతోపాటు ఉండలేడు' అన్నాడు. 'ఆంద్రీ రైబిన్ అధికారుల్ని గురించి చదువుకున్న వాళ్ళని గురించీ చెప్పిన మాటలన్నీ నిజమేనా? వాళ్ళు మిమ్మల్ని దగా చేస్తున్నారంటావా?' అని తల్లి ఆదుర్దాగా అడిగింది.

నఖోడా నవ్వి 'అమ్మా! ఆవిషయమై నువ్వు అనవసరమైన దిగులు పడకు. ఉస్! డబ్బుంటే ఏపనైనా చెయ్యవచ్చు. దానితో కొండమీది కోతైనా దిగొస్తుంది. అదే మనకి లోటు. మన బ్రతుకింకా ముష్టి బ్రతుకే. చందాలమీద ఆధారపడుతున్నాము. మాటవరుసకి చెపుతున్నాను. నికోలే ఇవానిచ్ నెలకు డెబ్బదియైదు రూబుల్సు సంపాదిస్తాడు. అందులో యాభై రూబుల్సు మన సంఘానికే ఇస్తాడు ఇలాంటివాళ్ళింకా చాలామం దున్నారు. విద్యార్థు లనేకమంది తమ కడుపుకూడా మాడ్చుకుని దమ్మిడీ దమ్మిడీ చొప్పున కూడబెట్టి మనకి చందాలిస్తున్నారు. అధికార్లలో అంటే ఈ ధనికులలో కూడా రకరకాలమనుష్యు లున్నారు. కొందరు మనల్ని దగాచేస్తారు. కొందరు తటస్థంగా తమ కెందు కన్నట్టువూరుకుంటారు. మరి కొందరు మనతోపాటే నిలబడి గమ్యస్థానం చేరేవరకు మనతోటే వుంటారు. ఆ గమ్యస్థానానికి ఎంత రెక్కలు కట్టుకెగిరినా ఒక్కసారి చేరలేము. మధ్య మకాము లున్నాయి. రేపు మే నెల 1 వ తేదీన అలాంటి మకాము కొకదానికి చేరుదాం. చాలా ఆనందంగా ఉంటుందిలే.' ఈ మాటలవల్ల తల్లి ఆందోళన కొంచెం తగ్గింది. నఖోడా ఏదో ఆలోచిస్తూ పచారు చేస్తున్నాడు. చటుక్కున ఏదో ఆలోచన స్ఫురించింది. తల్లితో ఇల్లా చెప్పాడు. 'అమ్మా! ఒక్కొక్కప్పుడు మన హృదయాల్లో ఒక చిత్రమైన అభిప్రాయం బయలుదేరుతుంది. ప్రపంచంలో మనుష్యులంతా సోదరులే ననిపిస్తుంది. అందరిలోనూ ఒకే జ్యోతి వెలుగుతున్నట్లు కనిపిస్తుంది. అంతా సంతోషంతో కేరింతలు కొడుతున్నట్లు, అంతా మంచివాళ్ళయినట్లూ స్ఫురిస్తుంది. మాటా మంచితో నిమిత్తంలేకుండానే ఒకవిధమైన ఐకమత్యం సిద్ధిస్తుంది. ఒకళ్ళకొకళ్ళు అడ్డురావడంగానీ, ఒకళ్ళనొకళ్ళు అసహ్యించు కోవడంగాని ఉండదు. ఎవరి హృదయాని కానందంగా ఉండే పాట

వాళ్ళు పాడుకున్నా మొత్తంమీద అన్యోన్యంగా ఉంటారు. అనేకములైన సెలయేళ్ళు మెల్లమెల్లగా మందస్వరాల నాలాపిస్తూ ప్రవహించి, మహానదిలో కలసి ఉప్పొంగి జోరుగా ప్రవహించేటట్లుగానే ఆయా వ్యక్తుల హృదయాల్లోనుండి బయలుదేరిన భావగీతాలు కూడా ఒకచోట సంగమమై మహానదిగా పొంగక మానవు. ఈ సంగతంతా తలుచుకుంటే—ఆ సుదినం కోసం ఉవ్విళ్ళూరుతుంటే—ఓహో! హృదయం కరిగి నీరైపోతోంది. విచారం, ఆనందం మిళితమై వస్తున్నాయి.'

ఈ మాటలన్నీ చెవిని పడుతుంటే, తల్లి నిశ్చేష్టురాలై వింటోంది. అతని మాట కద్దాస్తే ఏమి తప్పిపోతుందోనని ఆమె తదేకధ్యానంతో వింది. మిగిలినవాళ్ళందరికన్న ఆఖరుకి పావెల్ కన్న కూడా నకోడా బాగా విపులంగా అర్థమయ్యేటట్లు మాట్లాడుతాడు. అతనెప్పుడూకూడా ముందు కలుగబోయే సౌఖ్యాన్నిగురించి మాటాడుతూ ఉండడంచేత, తల్లి తనకుమారుని జీవితంలోని అంతర్యంకూడా స్పష్టంగా యిప్పుడు గ్రహించగలిగింది. నకోడా మళ్ళీ అందుకున్నాడు.

'కాస్త కళ్ళు తెరిచిచూస్తే సంగతి తెలుస్తుంది. అంతా అసహ్యంగా కనుపిస్తుంది. ప్రాణం విసిగి జనం చికాకుపడుతున్నారు. మానవ జీవితమంతా రోడ్డుమీద అడుసులావుంది............... కొంచెంసేపు ఏదో ఆలోచిస్తూ తలకాయవూపి అవును. మనిషిని నమ్మడానికి వీలులేదు. మనిషికి భయపడాలి. ఒక్కొక్కప్పుడు అసహ్యించుకోవాలిసొస్తుంది కూడాను. ......వాస్తవానికి మనుష్యులను ప్రేమించాలిసిందే. కాని అదెల్లా సాధ్యమవుతుంది? ఒక మనిషి మరీ పశువుగా ప్రవర్తిస్తూ, యెదుటి వాడిలో కూడా ఒక జీవువున్నాడనే సంగతి గమనించక మొఖంమీద తన్ని అవమానపరుస్తుంటే భరించడం ఎల్లాగ? భరించనేకూడదు. నా స్వవిషయంలో యేదయినా అవమానం కలిగినా నేను భరించగలను. కాని పదిమందికీ సంబంధించిన విషయాల్లో ఏ అవమానాల్నీ భరించలేను. అయినా నన్నొక్కడినే అవమానపరచినాడని నే నూరుకుంటే, వాళ్ళకదే అలవాటయిపోతుంది.' ఈమాటలు చెప్తూంటే అతని కండ్లల్లో ఒక అపూర్వమైన జ్యోతి ప్రకాశించింది. మాటలలో పటుత్వ మెక్కువైంది.

'ఒక్క అవమాన మన్న మాటేమిటి? నాకు అసహ్యం కష్టం కలుగజేసే దేనినీ భరించను. నే నొక్కడనే కాదు. ప్రపంచంలో వున్నదే. యెవ

రైనా యివ్వాళ నన్ను అవమానపరిచినపుడు నేను చూచీచూడనట్లు ఊరు కుని నవ్వేస్తే యీ లోకువ కనిపెట్టి నన్ను అవమానపరచినవాళ్ళే రేపు యింకొకడిని, యెల్లుండి మరొకళ్ళని, ఇలా ప్రపంచాన్నంతనూ క్షోభ పెడ్తారు. అందుచ్చేతనే యెవ్వరూ యేవిధమైన అవమానాలనూ భరించి వూరుకోకూడదు. ఈకారణంచ్చేతనే ప్రపంచంలో మంచివాళ్ళు తనవాళ్ళు పరాయివాళ్ళు అని భేదాలు యేర్పరచవలసివచ్చింది.'

ఈ సంగతి చెప్పుతూంటే తల్లికి శశాంక సంగతి, పోలీసు ఆఫీసరు సంగతి స్ఫురణకొచ్చింది. ఒక్కనిట్టూర్పు విడిచి 'అవును. ఈరాతిగుండెల మనుష్యులతో యేమిపని జరుగుతుంది?' అంది.

'అదే బాధ. ఏ సంగతైనా రెండుకళ్ళతో చూడవలసొస్తోంది. శరీరంలో రెండు హృదయాలు కొట్టుకుంటున్నాయి. ఒక హృదయంఅందరిని ప్రేమించమంటుంది. రెండో హృదయం జాగ్రత్త! జాగ్రత్త! అని పరాకు చెపుతోంది.'

తల్లి దీర్ఘాలోచనలో పడింది. ఆమెకండ్లకు తనభర్త ఘోరస్వరూపం కనపడింది.

తరువాత ఆ స్వరూపాన్ని మనోనేత్రాల యెదుటనుండి తొలగించుకునేసరికి నకోడా - నటాషాల దాంపత్యం, పావెల్ - శశాంకల పొందిక తలపుకొచ్చి సంతోషం కలిగింది. నకోడా మాట్లాడుతూనే ఉన్నాడు.

'అమ్మా! యేతావాతా చెప్పదలచుకొన్న విషయం యిది. మనుష్యులంతా ఒక్కమోస్తరు సమానస్థాయిలోలేరని స్పష్టంగా కనుపిస్తోంది. ఇది చాలా అన్యాయం, అక్రమం. కనుక మనమిప్పుడు అందరిని ఒక్కవరుసలో నిలబెట్టాలి. ఒక యెత్తుకు తీసుకురావాలి. సంఘంలోవుండే కుశాగ్రబుద్ధుల బుద్ధివిశేషముచేత కలిగిన ప్రయోజనాన్ని కాయకష్టంచేసే పనివాళ్ళవల్ల కలిగిన ప్రయోజనాన్ని సమ్మిళితంచేసి అందరికీ సమానంగా పంచిపెట్టాలి. ఒకళ్ళనొకళ్ళు అణగద్రొక్కుదామనే దురాశ, మూర్ఖత్వం, ఈర్ష్య మొదలైన దుర్గుణాలను తీసిపారెయ్యాలి. ఒకళ్ళంటే యింకొకళ్ళకిగల భయాన్ని తొలగించి అన్యోన్యం యేర్పరచాలి.'

ఆంద్రీ, తల్లీ తరుచుగా యిలాంటి సంభాషణలతో కాలక్షేపం చేస్తూ వుండేవారు. మళ్ళీ ఆంద్రీ ఫ్యాక్టరీపనిలో ప్రవేశించాడు. అతడు సంపాదించితెచ్చిన కూలిడబ్బులను తల్లిచేతుల్లో పెట్టేవాడు. ఆమె తన

కొడుకుమాదిరిగానే ఆదరించేది. అప్పుడప్పుడు ఆండ్రీ ఆమెకు చదువు చెపుతూ వుండేవాడు. ఆమె తప్పులు చదువుతూవుంటే ఆండ్రీకి కొంచెం యెగతాళిగావుండేది. ఆండ్రీ ఎప్పుడైనా నవ్వితే కొంచెం కోపంకూడా వచ్చి 'ఇలాగైతే నే చదువనుసుమీ'అని బెదిరిస్తూవుండేది. తప్పులు రాకుండా చదవాలని ఆమె విసుగులేకుండా ఒంటరిగాకూచుని పాఠాలుచదువుకొనేది. సాయంత్రం ఆండ్రీని ఆమాటకీ యీమాటకీ అర్థాలు అడుగుతూవుండేది. క్రమంగా చదువు దారిలోపడింది. వృద్ధాప్యంలో చదువు అవడంచేత కళ్ళు జబ్బిచ్చాయి. ఆండ్రీ ఆమెను తన స్నేహితుడైన కళ్ళవైద్యుడి దగ్గరకు తీసుకెళ్ళి పరీక్షచేయించి సులోచనాలజోడు కొని పెట్టాడు.

◆ ◆ ◆ ◆

తల్లి పావెల్‌ను చూడడానికి జైలు దగ్గరకు మూడుసారులు వెళ్లింది. మూడుసారులు అక్కడుండే ముసలి పోలీసు ఆఫీసరు ఎప్పటికప్పుడు ఏదో తియ్యని కబుర్లుచెప్పి పావెల్‌ను చూపించకుండానే పంపేశాడు. ఏసారి కాసారి మళ్ళీవారం అనేవాడు నోరుమంచిదైతే ఎంతపనైనాచెయ్యవచ్చు. ఆ ముసలి ఆఫీసరు పళ్ళుకుట్టుకుంటూవచ్చి నెమ్మదిగా కబుర్లుచెబితే తల్లి సంతృప్తిపడి చక్కావచ్చేది.

ఒక్కసారి యింటికొచ్చి ఆండ్రీతో 'అతను మహానెమ్మదిగా మాట్లాడుతాడు. నవ్వుతూనే వుంటాడు. ఆపని చేసేవాళ్ళలాగే ఉండా లనుకుంటాను' అంది.

'అవునవును. వాళ్ళు నెమ్మదిగా నవ్వుతూ అలాగేఉంటారు. కాని పై అధికారు లెవరైనా వచ్చి 'అబ్బాయీ! ఇదిగో, ఈ మనిషి తెలివైన వాడు, మర్యాదస్తుడు, కాని మనకు ప్రమాదంగా వున్నాడు. కనుక శిక్షించండి' అని చెపితే, అప్పుడుకూడా నవ్వుతూనే శిక్షిస్తారు. ప్రాణాలు తీస్తున్నా నవ్వుమానరు' అన్నాడు ఆండ్రీ.

'అయితే ఇదివరకు సోదాకొచ్చినవాడే నయం. ఇతనికన్న అతని వ్యాపారమంతా బట్టబయలు. కళ్ళతో చూస్తేనే రుక్క అని తెలిసిపోతుంది.'

'అసలు వీ ళ్ళైవళ్లూకూడా మనుష్యుల్లో లెక్క కాదు. ప్రజలను పీడించడం వాళ్ళకి నిత్యకృత్యం. మనలాంటివాళ్ళను తమ చెప్పుచేతల్లో వుంచుకోవడాని కని ప్రభుత్వం వీళ్ళని సాధనాలుగా ఉపయోగిస్తుంది. వాళ్ళమట్టుకు వాళ్లుకూడా తమ స్వాధీనంలో లేరు కేవలం నిర్జీవమైన యంత్రసాధనాలై పోయారు. ప్రభుత్వాధికారులు ఏపనిచేయమన్నా ఆలోచనలేకుండా అవసరావసరాలు విచారించకుండా చేసే స్థితిలోఉన్నారు.'

కొంతకాలానికి తల్లికి కొడుకును చూడడానికి అర్ధరిచ్చారు. ఒక ఆదివారంనాడు తల్లిజైలుదగ్గరకెళ్ళి ఆఫీసుగదిలోకూచుని, తనలాగే బంధువులను మిత్రులను చూడడానికొచ్చిన వాళ్ళతో మంచీ చెడ్డా మాట్లాడుతూ కూచుంది. ఈ లోకాభిరామాయణంలో యీ విషయం ఆ విషయం అనే తేడాలేకుండా ప్రపంచంలోవున్న అన్ని సంగతులూవచ్చాయి. చుట్టుప్రక్కల దేశాల్లో జరిగిన వింతలు, విశేషాలు, పాడిపంటల అంచనాలు, ధరల హెచ్చుతగ్గులు అన్నీ వచ్చాయి. మధ్యమధ్య ముతుకగుడ్డలతోటీ సంకెళ్ళతోటీ వచ్చి ఖైదీలు తమకు కావలసివాళ్ళతో మాట్లాడిపోతూ వుండేవారు. ఇదంతాచూస్తుంటే తల్లికి కంపరమెత్తింది. ప్రపంచం అంతా తబ్బిబ్బయిపోయినట్లయింది. అప్పుడామెప్రక్కనున్న ఒక ముసలమ్మకి ఆమెకూ ఈ క్రింది సంభాషణ జరిగింది.

తల్లి:—నీవాళ్ళెక్కడెవ రున్నారమ్మా ?

ముసలమ్మ:—నాకొడుకుచదువుకుంటూవుండేవాడు. నీవెవరికోసంవచ్చావ్?

తల్లి:—నేనూ నా కొడుకోసమే. నాకొడుకు ఫ్యాక్టరీలో పనిచేసేవాడు.

ముస.—పేరు

తల్లి.—'వాసవ్'

ముస:—వాసవ్ ? పే రెప్పుడూ వినలేదే. ఎన్నాళ్ళయింది. జైలులోపడి ?

తల్లి:—ఏడు వారాలు.

ముస:—ఇంతేనా ? నా కొడుకు పదిమాసాలనుంచి వున్నాడు.

ఈసంభాషణ జరుగుతూవుంటే యింకొక పొడుగాటి ఆడమనిషివచ్చి మాటసాగదీస్తూ 'క్రమంగా మర్యాదస్తులందరినీ వీళ్ళు జైల్లో పారేసేటట్లున్నారు' అంది.

'అవునవును. మనుష్యులికి ప్రాణం విసుగొస్తోంది. ఇక శాంతం వుండదు. ఎంతకాలం ఓరుస్తారు? అసంతృప్తి పెరిగిపోతోంది, ధరలు హెచ్చిపోతున్నాయి. కూలినాలులు తగ్గిపోతున్నాయి. ఒకడూ ఆలించే వాడూ పాలించేవాడూ లేడు' అని ఒక ముసలివా డందుకుని గడబిడగా ఉపన్యాసం ఇచ్చాడు.

ఇల్లాగే అచ్చట చేరినవారంతా ఏదో తలా తోకా లేకుండా బాతాఖానీకొట్టుకున్నారు. ఎవరిమట్టుకు వాళ్ళు తమ అభిప్రాయాన్ని చెపుతూ వుంటేవారు. అందరిలోనూ కూడా అధికారులంటే అసహ్యం ఎక్కువగా ఉందని మాత్రం తల్లి గ్రహించింది.

ఇంతలో ఒక లావుపాటి వార్డరొచ్చి తల్లిని పిలిచి తనతో గమ్మని తీసుకెళ్ళాడు. తిన్నగా ఆమె పావెల్ వుండే గదిదగ్గర కెళ్ళింది. పావెల్ చిన్నగదిలో నిలబడున్నాడు. అతను తల్లిని చూడడంతోనే చిరునవ్వునవ్వి ఆమెచెయ్యి పట్టుకునేందుకు కటకటాల్లోంచి తనచెయ్యి అందిచ్చాడు. తల్లికి చెయ్యి వణికింది. అతనిచెయ్యి అందుకుని నవ్వింది. మాటతోచకలేదు. కంగారు పడుతూ 'కు...కులాసాగా వున్నావా?' అని అడిగింది.

'అమ్మా! కంగారుపడకు. ఫరవాలేదు, ధైర్యం తెచ్చుకో' అన్నాడు పావెల్. 'సరే, సరే' అంది తల్లి.

ఇంతలో పావకంలో పుడకలాగున ఒక వార్డరొచ్చి మర్యాదా మంచీ లేకుండా 'ఏమమ్మోయి! దూరంగా వుండి మాటాడు' అంటూ అవలించాడు.

పావెల్ తల్లిని కుశలప్రశ్నలేసి ఆమె ఆరోగ్యం సంగతి అడిగాడు. కొడుకుముఖంకేసి చూడడమేగాని ఆమె కేమీ మాట తోచలేదు. ఊరుకుని ఊరుకుని 'శశాంక నిన్ను చాలాచాలా అడిగింది' అంది. ఈ మాట వినేసరికి ఉక్కచేత బాధపడేవానిమీద చల్లగాలి సోకినట్లు అతని ప్రాణం లేచొచ్చి ముఖం తేటపడింది.

'నాయనా! మిమ్మల్ని యింతట్లో వదలిపెడతారా? మి మ్మసలు జైల్లో యెందుకు పెట్టినట్లు? ఎల్లాగా ఫ్యాక్టరీలోకి కాగితా లొచ్చిపడుతూనే వున్నాయి' అని తల్లి అడిగింది.

పావెల్ ముఖం వికసించింది. 'అలాగా ? అలాగా ? చాలా వచ్చి నాయా?' అని పావెల్ మళ్ళీ అడిగాడు.

అంతట్లో బుడగవార్డ రడ్డొచ్చి 'ఆ మాటలు మాట్లాడ కూడదు. సంసారపు గొడవలేమైనావుంటే మాట్లాడుకోండి' అని అదలించాడు.

'ఇది సంసారపుగొడవే ?' అంది తల్లి.

'ఇదిగో అదంతా నాకు తెలియదు. ఈమాటలను మాట్లాడకూడదు. యేవో తిండి తిప్పలు, గుడ్డా గుడుసు సంగతులు మాట్లాడుకోండి అంతే.'

'పోనీలే అమ్మా ! మనయింటి వ్యవహారాలు మాట్లాడు. అన్నట్లు ను వ్విప్పు డేంచేస్తున్నావో చెప్పు' అన్నాడు పావెల్.

'ఇదంతా ఫ్యాక్టరీలోకి మోసుకెడుతున్నాను. ఏముంది ? కూర పులుసు వగైరాలు మేరీ వండియిస్తోంది. నేను చలామణి చేస్తున్నాను' అని తల్లి ధైర్యం తెచ్చుకుని గాఢంగా యుక్తిగా జవాబు చెప్పింది. పావెల్ గ్రహించాడు. సంతోషము పట్టలేక మెల్లగా 'అమ్మా ! తల్లి అంటే నువ్వే తల్లివి. బలేపని చేస్తున్నావు. కాని మంచిపని కల్పించుకున్నావులే. నీ కేమీ ఇప్పుడు బెంగలే దన్నమాట' అన్నాడు.

'ఫ్యాక్టరీలో కాగితాలు కనపడ్డాక నన్నా సోదాచేసేరునుమా ?'

'అదిగో మళ్ళీ అదేగొడవ. మాటాడకూడ దని ఎన్నిసార్లు చెప్పాలి. ఇలాంటి విషయా లతనికి తెలియకూడదనే అతన్ని జైలులో ఉంచడం. నీవొచ్చింది ఈసోదంతా చెప్పడానికా ఏమిటి ? వల్లకాదు' అని వార్డరు కొంచెం కోపంతో తల్లిని అదలించాడు.

'పోనీలే; అమ్మా ! ఆమాట లేమీ చెప్పకు. ఈ వార్డ రున్నాడే చాలా మంచివాడు. మనతో చాల మర్యాదగా వుంటాడు. ఏమీ పేచీలు లేకుండా కాలక్షేపం చేస్తున్నాం. అతనికి చిక్కొచ్చే మాటలేమీ మాటాడ వద్దు. అసలు ఈపని అసిస్టెంటు సూపరిన్టెంటు చెయ్యాలి. అతను లేనప్పుడు ఇల్లాంటిమాటలు మాటాడితే తన కేమి ముప్పొస్తుందో నని మా వార్డరుకు భయం' అని తల్లికి నచ్చచెప్పేడు'

ఇక సమయ మయిపోయిందని వార్డరు తొందరపెట్టాడు. పావెల్ తల్లిని కౌగలించుకొన్నాడు. తల్లికి కడుపు చెరువై పోయింది. హృదయం నీరైపోయింది. దుఃఖం పొర్లిపోయింది. కన్నీరు కాలువలు గట్టినాయి. విధి

లేక తల్లి వెనక్కి వచ్చింది. జైల్లో చోటులేదని అందుచేత అందరిని వదిలేస్తా రని పావెల్ కూడా త్వరలోనే బయటపడతాడని వార్డరు తల్లినోదార్చాడు.

తల్లి యింటికొచ్చి జైలుదగ్గర జరిగిన విషయాలన్నీ పూసగ్రుచ్చినట్లు నకోడాతో చెప్పింది. ఫ్యాక్టరీలోకి కాగితాలు చేరినసంగతి యావత్తు పావెల్ గ్రహించాడని నకోడాకు నచ్చచెప్పింది. నకోడా చాలా సంతోషించి తల్లిని అభినందించాడు.

రెండు మూడు రోజులైన తర్వాత ఒక నాటిరాత్రి తల్లి మేజోళ్ళు అల్లుతూ బల్లదగ్గర కూర్చుంది. నకోడా ఏదో పుస్తకం చదివి వినిపిస్తున్నాడు తలుపు చప్పుడయ్యేసరికి నకోడా లేచి తలుపుతీశాడు. చంకని మూటతో నికోలే వైసోవికవ్ లోపలి కొచ్చాడు. మోకాళ్ళదాకా బురద.

'దారివెంట పోతూంటే మీయింట్లో దీపం కనిపించింది. క్షేమ సమాచారములు కనుక్కొనిపోదామని వచ్చాను. ఇప్పుడే జైలునుంచి విడుదలై వస్తున్నాను' అని వైసోవికవ్ చెప్పాడు. తల్లిదగ్గరకెళ్ళి చెయ్యిపట్టుకొని 'పావెల్ నిన్ను చాలాచాలా అడిగాడు' అని చెపుతూ బల్లమీద చతికిలబడ్డాడు. ఇల్లంతా క్రొత్తగా చూశాడు. అతడంటే ఇదివరకు తల్లికి ఒక మాదిరి అయిష్టం. అతనివాలకంచూస్తే ఆమెకేదో అనుమానం కాని ఇప్పుడదంతా పోయింది. అతను చిక్కిపోయినందుకు ఆమె చాలా విచారించింది. ఆంద్రీ టీ తయారుచేయడానికి లోపలి కెళ్ళేడు. వైసోవికవ్ మాట్లాడుతూ కూర్చున్నాడు.

'పావెల్ కులాసాగా ఉన్నాడా? నిన్నొక్కడినేనా, ఇంకెవరినైనా వదలిపెట్టారా?'

'నన్నొక్కడినే. నేను అధికారులతో చెప్పాను. నాకింక ఈజైలు చాలు; నన్ను వదిలెయ్యండి. లేకపోతే మీలో యెవరినో ఒకరిని బలిపుచ్చుకొని తర్వాత నేను చస్తానని చెప్పాను. అందుచేత నన్ను వదలిపెట్టారు.'

'ఓహో! అలాగా?' వంటయింట్లోంచి నకోడా అన్నట్లు, ఫెడ్యా మాజిన్ ఎల్లాఉన్నాడు? పద్యాలూపాటలూ అల్లుతున్నాడా?' అన్నాడు.

'ఆ అతనిని ఒక బోనులో పడేశారు. అందులో పడుకుండి కూని రాగాలు తీస్తూంటాడు. సరేకాని, నాకు యింటి కెళ్ళాలనే లేదు' అన్నాడు వైసోవికవ్.

"అవునవును, అల్లాగే. ఎందుకెళ్ళాలని ఉంటుంది? మీ కెక్కడేముంది? పెళ్ళామా బిడ్డలా?" అంది తల్లి.

వైసోవికవ్ దీర్ఘంగా ఏమిటో ఆలోచిస్తూ మాట్లాడకుండా నూచున్నాడు. అల్లాంటప్పుడు సిగరెట్టులో వుండే మజా అనుభవించేవాళ్ళకే తెలుస్తుది. గుప్‌గుప్ మని ఊదుతూంటే పొగమేఘాలు జమ్మని అలా పరుగెత్తుతూంటే ప్రపంచాన్ని మరచిపోయే తన్మయావస్థ సిద్ధిస్తుంది. వైసోవికవ్ సిగరెట్టుమీద సిగరెట్టు ముట్టించి అలాంటి అవస్థననుభవించాడు. ఆ రాత్రి ఇక్కడే పండుకుంటానని చెప్పాడు. అంతకన్న మహాభాగ్యమేముందని తల్లి సంతోషించింది

కొంచెంసేపు అట్లే కళ్ళుమూసుకొని ఆలోచించి హఠాత్తుగా వైసోవికవ్ ఉపన్యాసం ప్రారంభించాడు.

"ఏమమ్మోయి నిలోనా! ముందు రాబోయ్యే సంతతివాళ్ళు నిజంగా వాళ్ళ తలిదండ్రులను తలుచుకొని సిగ్గుపడాలి. నేనిల్లా అంటున్నానని నువ్వు మరోలా అనుకోకు. నిన్ననడంలేదు. పావెల్ నిన్ను తలచుకొని గర్విస్తాడు. అతనికి సిగ్గుపడవలసిందేమీలేదు. నేను మాత్రం నా తండ్రిని తలచుకొని బిడియపడక తప్పదు. ఇక నేను అతని గుమ్మం త్రొక్కను. నాకు తండ్రిలేనట్టే లెక్క. కొంప అంతకన్నా లేదు. పోలీసునిఘాలో ఉంచారుగ్గాని లేకపోతే సైబీరియా పోయేవాడనే. ఒళ్లుదాచుకోకపోతే సైబీరియాలోకూడా కావలసినంతపని చెయ్యొచ్చు, ముఖ్యంగా ఖైదీలను తప్పించడానికి చాలా వీళ్ళున్నాయి."

ఈ ఉపన్యాసం వింటుంటే తల్లికి అతనిలో ఉండే ఆవేదన స్పష్టమైంది. ఏమీ మాట్లాడకపోతే బాగుండదని "నీ కంత పట్టుదలగా ఉంటే సైబీరియా కెడితేనే నయం" అని అంటించింది. ఇంతలో వంటయింట్లోనుంచి నకోడా నవ్వుతూవచ్చి "ఏమిటోయి! పెద్ద ఉపన్యాసం ఇస్తున్నావు?" అని వికోలే నడిగేడు. తల్లిలేచి తినడానికేదైనా తెస్తానని లోపలికెళ్ళింది. వైసోవికవ్ నకోడాకేసి తేరిపారచూచి "ఆండ్రీ! అట్టేఆలోచిస్తే కొందరి ప్రాణాలు తియ్యాలనుకుంటాను" అన్నాడు.

"అలాగా? ఎందుకేమిటి?" నకోడా వేళాకోళంగా ప్రశ్నించాడు.

"ఎందుకేమిటి? వాళ్ళ అంతం చూడడానికే."

"అలాగా! మనుష్యుల ప్రాణాలు తీయడానికి నీకు హక్కేముంది?"

"ఆహా! కావలసినంత హక్కుంది"

"ఎక్కడనుంచి వచ్చిందేమిటి ఆ హక్కు?"

"ప్రజలదగ్గరనుంచే"

నఖోడా గదిలోమధ్యనిలబడి జేబులలో చేతులెట్టుకుని తదేకదృష్టితో నికోలేను చూస్తున్నాడు. అతడు పొగమేఘాలమధ్య కూచున్నాడు. అమాంతంగా బల్లగుద్ది మళ్ళీ ప్రారంభించాడు:

"ఆ హక్కు ప్రజలేయిచ్చారు. ఎవరు నన్నుతంతారో వాళ్ళను మళ్ళా తన్నడానికీ; వాళ్ళగుడ్లు తోడెయ్యడానికి నాకు అధికారంవుంది. కుక్కకాటుకు చెప్పుదెబ్బ. నాజోలికెవరూ రాకపోతే నేనొకళ్ళజోలికెళ్ళను. నాఇష్టమొచ్చినట్లు నన్ను బ్రతుకనిస్తే, నేనెవరినీ ముట్టుకోనైనా ముట్టుకోను. అంతగా వస్తే ఏ అడవిలోనో, ఏ చెట్టుమీదో పుట్టమీదో బ్రతుకుతాను. మొత్తంమీద ఒకడిగొడవ నాకక్కరలేదు."

"అయితే అలావెళ్ళి ఇప్పుడు బ్రతుకరాదూ? నిన్నెవ్వరొద్దన్నారు?"

'ఇప్పుడా? ఇప్పుడసంభవం. దానికి ప్రజలే అడ్డు. యేమైనాసరే, నా జీవితం ప్రజలకిధారపోయడానికి నిశ్చయించుకున్నాను. వాళ్ళెంతనిర్భాగ్యులైనా సరే. వాళ్ళు నాకడ్డొచ్చారు. నేను వాళ్ళకడ్డెళ్ళాను.——"

"మానాన్న దొంగయ్యాడంటే కారణం యెవరు?"

"ఆ గాడ్దెవున్నాడే, ఇసేగాడ్దె. వాడీవిషయం——నువ్వుచూస్తావుగా? వాడిపుర్రె యెప్పుడో యెగరేస్తాను."

"ఎందుకేమిటి?" అని మెల్లగా అంటించాడు నఖోడా.

"ఎందుకా? వాడు గూఢాచారి కనుక. ప్రజలను వాడెందుకు దూషించాలి? మా తండ్రి పాడైనాడంటే వాడి మూలాన్నే. వాడిప్రోత్సాహం వల్లనే నాతండ్రికూడా ఇప్పుడు గూఢచారిగా ప్రవేశించ దలచుకున్నాడు."

"ఓహో! అల్లాగా! సరేకాని నీకందుకింత ఆత్రుత? నీతండ్రి పాపానికి నిన్నెవ్వరేమంటారు? అనేవాళ్ళెవరైనా వుంటే వాళ్ళుమూర్ఖులే."

"ఏదైనావస్తే తెలివైనవాళ్ళకీ మూర్ఖులకీకూడావస్తుంది—— నువ్వూ, పావెల్ వున్నారు. మీరిద్దరూ తెలివైన వాళ్ళుకదా? నేను మూర్ఖుడిని.

నువ్వు నిజం చెప్పు. మీరూ, ఫెడ్యామేజిన్, శామొలో మొదలైన చదువుకున్నవాళ్ళను చూసినట్లు నన్ను చూస్తారా? నువ్వు చూస్తామన్నా నేను నమ్మను. మీరు నన్ను కాస్త దూరంగానే వుంచుతారు."

"నికోలే! నీ హృదయానికేదో నొప్పి కలిగినట్లుంది. అవునునొప్పే. నీ హృదయంలో నేకాదు. నాహృదయంలోనూ ఉంది. మనం ఒకళ్ళ విషయంలో ఒకళ్ళు చాలా దగాగా ఉంటాము. ఏమంటావు?" నైషోవికవ్ అగ్గిలా మండిపడుతూ నకోడాకేసి చూశాడు.

నకోడా శాంతంగా "నేనేం చెప్పను? హృదయములో అనేక గాయాలుంపడి అవి బాధ పెడుతున్నప్పుడు ఆ మనిషితో వాదంచి ప్రయోజనంలేదు. అందువల్ల అతన్నెక్కువ అవమానపరచడంకూడాను. తమ్ముడూ! అంతవరకూ నాకూ తెలు"నన్నాడు.

"ఏమిటి? నాతో వాదించడం సాధ్యంకాదూ?"

"నికోలే, ఈ అవస్థ నీకొక్కడికే ప్రత్యేకంగా పట్టిందకాదు. మేమంతా ఎప్పుడో ఒకప్పుడు ఇల్లాంటి అవస్థలు పడ్డవాళ్ళమే. అంతా ముళ్ళ మీద చెప్పులు లేకుండా నడిచినవాళ్ళమే. మారోజుల్లో మేము నీలాగే ఏమీ తోచక ప్రపంచాన్నంతా అసహ్యించుకుంటూ ఊపిరి తిరుగక తన్నుకొన్న వాళ్ళమే."

"ఆండ్రీ! నాతో చెప్పడానికి నీకేమీ లేనేలేదూ? నాహృదయాన్ని క్రూరసర్పాలు పీడిస్తున్నట్లుంద."

"నేనేమీ చెప్పదలచుకోలేదు. క్రమంగా డక్కాముక్కాలు తింటే ఈబాధ దానంతటదే పోతుంది. పూర్తిగా పోకపోయినా చాలా వరకైనా బాధ తప్పుతుంది. (నకోడానవ్వుతూ అతని వీపుతట్టి బుజ్జగించి) అబ్బాయీ గడబిడపడకు. ఇది చిన్నపిల్లలకొచ్చే పొంగులాంటిజబ్బు. చిన్నప్పుడు దీనిబాధనంతా అనుభవించినవాళ్ళమే. గుండె నిబ్బరంకలవాళ్ళకి ఈజబ్బు కొంచెం తక్కువగా వస్తుంది. లేనివాళ్ళకి ఘోరుగా వస్తుంది. మనిషి తనసంగతిని తాను గుర్తెరిగినతర్వాత ప్రపంచ ధోరణిని, అందులో తన స్థానాన్ని గుర్తించుకోలేక పోయినప్పుడు ఈ జబ్బు ముఖ్యంగా వస్తుంది. ప్రపంచంలో నీ స్థానమేమిటో, నీ తరహాయేదో, నీ తాహతెంతో తెలుకోలేనప్పుడు నీలాంటివృత్తములు ప్రపంచంలో లేనేలేరనే అహం

కారం నీకు కలుగుతుంది. పైగా ప్రపంచం అంతా నిన్ను ద్వేషించి మిం
గెయ్యడానికి ప్రయత్నంచేస్తున్నట్లు భ్రమకలుగుతుంది. నీశక్తి సామర్థ్యాల్ని
ఇతరులు గ్రహించలేదనుకుంటావు. కొంతకాలానికా భ్రమ తొలగిపోతుంది.
నీకున్నపాటి మంచితనం, సామర్థ్యం ఇతరు లందరికీకూడా ఉందని తెలి
స్తుంది. అప్పుడు నీ హృదయంలో ఉండేభావమంతా పోతుంది. కొంచెం
సిగ్గుపడతావుకూడాను. అసలు నీ సామర్థ్యం తక్కువగా వున్నప్పుడు
ఒంటరిగా నువ్వెంత గింజుకున్నా లాభంలేదు. జనానికి లెక్కవుండదు.
నలుగురితోపాటు నువ్వుకూడా ఏకమై ఏదైనా ప్రయత్నంచేస్తేసాగుతుంది.
శాస్త్రంతెలిసినా గాత్రంలోపం కలవాడు సంగీతకచేరీ చేయబోతే జనం
ఛీ ఛీ అంటారు. అలాంటివాడు పదమందితో కలిసిపాడితే గాత్రలోపం
కమ్ముకుపోతుంది. నేచెప్పేదర్థమవుతోందా!”

“అర్థమవుతోందనుకో...కాని నేను నమ్మను” అన్నాడు నికోలే.

నకోడా పక్కున నవ్వేడు. గబాలునలేచి పచారుచేసి—

“నేనూ నమ్మలేదులే! ఓయి పిడుగా!” అన్నాడు.

హఠాత్తుగా నికోలేకూడా ఒక వెకిలినవ్వు నవ్వేడు. “అబ్బ! నిన్ను ఒప్పించడం మహాకష్టం” అన్నాడు.

ఇంతలో తల్లి నకోడాను టీ తీసుకెళ్ళమని వంటయింట్లోకి పిలిచింది.

నకోడా లోపలికెళ్ళేడు. వెసోవికవ్ కాస్సేపు ఒళ్లు విరుచుకొని బద్ధకం తీర్చుకున్నాడు. నకోడా టీ తీసుకొచ్చేటప్పటికి అతను అద్దందగ్గర నిలబడి మొఖం చూచుకొంటున్నాడు.

“ఆంద్రీ! నాముఖం అద్దంలో చూచుకొని యెన్నాళ్లో అయింది సుమా! నాముఖం చాలా వికారంగాఉంది. ఉన్నప్పుడు నవ్వుకొంటే నీకేం?”

“ముఖం బాగుంటే హృదయం బాగుంటుందని, హృదయానికి ముఖం అద్దంలాంటిదని శశాంక చెప్పింది.”

“ఉట్టిమాట. ఆమెయొక్క ముక్కు కుక్కగొడుగులావుంది. గడ్డం కోలగా వుంటుంది. ఆమె హృదయంమాత్రం నక్షత్రంలా ప్రకాశిస్తోంది” అన్నాడు నకోడా.

ఇలా బాతాఖానీ కొట్టుకుంటూ టీ త్రాగడానికి కూచున్నారు.
వైసోవికవ్ ఒక పెద్ద బంగాళాదుంపనుతీసి ఒక రొట్టెముక్క వుప్పులో
అద్ది రెంటిని కలిపి నోట్లోకి తోశాడు. ఏదోజంతువులాగనోటినిండానములుతూ
నెమ్మదిగా "ఆంద్రీ, ఇక్కడ వ్యవహారాలెలావున్నై?" అన్నాడు.

నకోడా అతనికి ఫ్యాక్టరీలో జరుగుతున్న విశేషాలు, (సోషలిస్టు)
సామ్యవాద సంఘంయొక్క అభివద్ధి మొదలైన సమాచారాలన్నీ చెప్పాడు.
అంతా వింటే నికోలేకు ఏదో చింతకలిగింది.

"అబ్బే చాలా నెమ్మదిగాఉంది వ్యవహారం. ఇలాగయితే ఎప్పటిక
వను? గబగబా నడిపించాలి" అన్నాడు. "జీవితమంటే గుర్రమనుకున్నావా
ఏమిటి? గుర్రాన్ని కొరడాతో ఒక్కటేస్తే దవుడాయిస్తుంది. కాని జీవితం
అల్లాపరుగెత్తదు." అన్నాడు నకోడా. వైసోవికవ్‌కు ఈ జవాబు తృప్తి
కరంగాలేదు. "అబ్బ! ఇది చాలా చప్పచప్పగా ఉంది. నాకు వోపిక లేదు.
నేనేమి చెయ్యను" అని నిస్పృహతో చేతులు తేలేశాడు.

"మనం నేర్చుకోవడం ఇతరులకు చెప్పడం కూడా మనపనే"
అన్నాడు నకోడా. "అయితే మనం దెబ్బలాడడం ఎప్పుడూ?"

"దెబ్బలాట? ఈలోగా ఎన్నిసార్లు మనబోటిగాళ్ళు హతమారి
పోవాలో? అంతవరకూ సిద్ధాంతమే. ఆ దెబ్బలాట ఎప్పుడొస్తుందో నాకు
మాత్రం ఏమి తెలుసు? కాని ముందు మనం బుద్ధిబలాన్ని వృద్ధి చేసుకోవాలి.
తరువాత హస్తలాఘవం దేహబలమున్నూ; అదీ నా అభిప్రాయం."

"మరి హృదయం మాట?"

"హృదయంకూడానూ."

వైసోవికవ్ మౌనం దాల్చాడు. మాట్లాడడానికి బదులు నోటిని తిన
డాని కుపయోగించాడు. తల్లి దూరంగా నిలబడి ఓరకంటితో అతని స్ఫోట
కపు మచ్చల ముఖాన్ని పరీక్షగా చూచింద. ఆంద్రీ ఏదో ఆలోచిస్తూ
చేతులమీద తలవాల్చుకొని కూర్చున్నాడు. అడిగిన మాటలకు ముక్తసరిగా
జవాబుచెబుతూ వైసోవికోవ్ తృప్తిగా భోజనంచేశాడు. జైలుబడలిక తీర్చు
కోవాలని వెంటనే పడుకున్నాడు. తల్లి నకోడాదగ్గరకొచ్చి మెల్లగా
"వైసోవికవ్ హృదయంలో ఏదో గొప్పతుపానులాంటిదుందినుమా?" అంది.
"అవునవును. అదేమిటో అర్థమవడంలేదు" అన్నాడు నకోడా. ప్రొద్దు

పోయింది. కనుక తల్లిని పడుకోమని చెప్పి, తాను గదిలోకెళ్ళి ఏదో చదువు కోడం ప్రారంభించాడు.

ఇల్లంతా ప్రశాంతంగా ఉంది. గడియారం టిక్ టిక్ శబ్దం మాత్రం స్ఫుటంగా వినిపిస్తోంది. తల్లి గదిలోకెళ్ళి ప్రార్థనకు కూచుంది. అంద్రీ చదవడం మాని ప్రార్థన నాలకించాడు. ఈ క్రింది మాట లాతని చెవిని బడ్డాయి. "ఓ భగవంతుడా! ప్రపంచంలో ఎందరున్నారో గదా? అందరు ఏదో ఒక దుఃఖము ననుభవించేవారే కదా? హే దయామయా! నిత్యసంతోషు లెవ్వరయినా ఉన్నారా?"

"త్వరలో ఉంటారు, త్వరలోనే" అన్నాడు అంద్రీ.

౧౪

జీవితం త్వరితంగా సాగిపోతోంది. కాలక్రమేణా తల్లికి క్రొత్త మనుష్యులతో పరిచయం కలగడం, వాళ్ళ స్వభావ సామర్థ్యాలు తెలుసు కోడం అలవాటైపోయింది. మునుపటిలాగ క్రొత్తవాళ్లొస్తే బెదరడం పోయింది. అంద్రీతో మాట్లాడడానికి రోజూ ఎవరో క్రొత్తమనుష్యులం వస్తూనే ఉండేవారు. ఏ సాయంకాలమో వచ్చి అర్ధరాత్రిదాకా మాట్లాడి పోతూ వుండేవారు. వాళ్ళేమిటో వుద్రేకంగా మాటాడుకుంటూ హడావిడి పడుతూ వుండేవారు సహజంగా వాళ్ళ ముఖలక్షణాలు వేర్వేరుగా వున్నా తల్లిదృష్టికి అంతా ఒక్కమాదిరిగానే కన్పడేవారు. అందరూ యేదో ఒక మహత్కార్యానికి దీక్షవహించినట్లు ఆమెకు తోచింది. వాళ్ళందరూ పావెల్ ననుసరించుకొనివున్న మనుష్యులుగా ఆమె నిర్ధపర్చుకుంది.

ఒకరోజున పుంగరాలజుట్టుగల ఒకయువతి ఏదోపార్శిలు పట్టుకొచ్చి అంద్రీచేతికిచ్చి వెళ్ళిపోయింది. వెడుతూ వెడుతూ 'సోదరీ' (కామ్రేడ్) అని తల్లిని పలుకరించి చక్కాపోయింది. 'సోదరి' (కామ్రేడ్) అని పిలువ డంతోటే తల్లి హృదయం యెందుచేతనో కరిగిపోయింది. ఆ యువతి చూపు దక్కేవరకు తల్లి కిటికీలోంచి చూస్తూనేవుంది.

పట్టణంనుంచి వచ్చేవాళ్ళల్లో తల్లికి కొన్ని విశేషాలు కనుపించేయి. వాళ్ళ అమాయకత్వం చూచి తనలో తానే నవ్వుకొనేది. కాని వాళ్ళకుండే ఆత్మవిశ్వాసం, న్యాయం తుదకు జయంపొందితీరుతుందనే ధీమా చూస్తే హృదయం వుప్పొంగేది. వాళ్ళు నలుగురూ చేరి తమకు కలుగబొయ్యే విజయాన్ని గూర్చి కలలుకంటూంటే తల్లి యెంతో జాలిపడి వీళ్ళ కష్టాలెప్పుడు గట్టెక్కుతాయో దేవుడా అనుకునేది. అన్నిటి కన్నా ఆమె హృదయాన్నాకర్షించింది వాళ్ళ స్వార్థత్యాగము ! ప్రతిఫలాపేక్ష యెంతమాత్రంలేని త్యాగం ! ! ముందువెనుక లెరుగని త్యాగం ! ! !

తల్లికి చాలావరకు జీవితాన్ని గూర్చి వాళ్ళు అనుకునేమాటలు బాగా అవగాహనైనాయి. ఈ నవయుగ సిద్ధాంతాలు ప్రజల కష్టాలకు మూలాన్ని కనిపెట్టినట్లామెకు తోచింది. వాళ్ళు కనే కలలన్నీ నిజమవుతాయనే పూర్ణ విశ్వాసమామెకు లేకపోయినా, మొత్తం మీద వాళ్ళ అభిప్రాయాలామెకు బాగా నచ్చాయి. ఎవళ్ళపొట్టకి వాళ్ళు దేవులాడడం, కష్టానికి భయపడుతూ వుండడం జనంలోవుండే సామాన్యలక్షణం. కాని ఈ యువజనులు ఆ సంకుచిత స్వభావాన్ని వదిలేసి, లోక కల్యాణంనిమిత్తం ఆత్మార్పణం చేస్తున్నారని తెలిసికొన్న తర్వాత ఆమెకు వాళ్ళంటే గొప్ప అభిమానం, ప్రేమా కలిగింది. ఎన్ని కష్టాలొచ్చినా భరించి వాళ్ళకి సర్వవిధాల తోడ్పడడం చాలా అవసరమని ఆమెకు తోచింది.

ఇంతవరకు ఆమె అనుభవాన్ని బట్టి ప్రపంచంలో తానెందుకైనా ఎవరికైనా ప్రయోజనకారి కాగలననే నమ్మకంలేదు. అందులోనూ ఆ వృద్ధాప్యంలో, తాను చచ్చిపోతే తన భర్త కూడొండి పెట్టడానికి ఇంకొకతెను పెళ్ళిచేసుకొనేవాడే అంతే. తన కొడుక్కయినా తాను విశేషం సహాయపడగలననే విశ్వాసం ఆమె కిదివరకులేదు. కాని ఇటీవలి విషయాల్ని బట్టి తానూ కొంత ప్రపంచానికి వుపయోగించే పనిచేయగలననే ధైర్యం తెచ్చుకుంది. ఒక మహాకార్యానికి తాను సాయపడుతున్నాననేసంతృప్తి వల్ల ఆమెకెంతో సంతోషం కలిగింది.

ఫ్యాక్టరీలోకి రహస్యంగా కాగితాలను తరలించడం తన ధర్మమని ఆమె నిర్ణయించుకుంది. అధికారులు కనుక్కోకుండావుండే అనేక మార్గాలు యెప్పటికప్పుడే ఆలోచించుకొని కార్యం నెరవేర్చేది. ఫ్యాక్టరీ గేటు

కాపలాదారులకు ఆమెరాక అలవాటై పోవడంచేత అంతగా ఆమెనను మానించేవాళ్ళు కారు. సాధారణంగా ఆమెను సోదాచూసేవాళ్ళే కారు. కాని ఫ్యాక్టరీలోకి కరపత్రాలు వగైరాలు వచ్చిపడిన మరునాడు మాత్రం మహాకచ్చితంగా సోదాచూసేవారు. తన దగ్గరేమో కాగితాలు లేనప్పుడు ఆమె గమ్మత్తుచేసేది. సోదా కంగీకరించినట్లు నటించి అధికారులు అనుమానాన్ని హెచ్చించేది. సోదాచేసి వాళ్లు మతాబాకాల్చేవాళ్ళు. ఈ తమాషా చూచి తల్లి తనలో తానే ఆనందించేది.

నికోలే వైషోవికవ్‌కు మళ్ళీ-ఫ్యాక్టరీలో పనిదొరకలేదు. ఎవరో వర్తకుడిదగ్గర కూలికి కుదిరేడు. చిక్కి శల్యాలులాగా వున్న రెండు గుర్రాలను బండికట్టుకొని రోజంతా బండితోలుకునేవాడు. ఆదే జీవనోపాధి. అల్లాగే రోజులు తళ్లిస్తున్నాడు సాయంత్రంమాత్రం నఖోడా దగ్గరకొచ్చి అందరితోటిపాటుగా ఏదో పత్రికలలో సంగతి సందర్భాలు విని చక్కాపోతూవుండేవాడు. ఆ సందర్భాల్లో జరిగే చర్చలలో అట్టే జోక్యం కలుగజేసుకునేవాడు కాడు. ఒకనాడు మాత్రం అంతా వెళ్ళిపోయేదాకా వుండి ఆంద్రీని ఒక ప్రశ్నేశాడు.

“ప్రజల యీ దురవస్థకి కారణం యెవరంటావు? చక్రవర్తి అంటావా లేక మరెవ్వరైనా వున్నారా?”

“ఎవరంటావా? ప్రపంచంలో మొట్టమొదట ఇది నాది అనేమాట తెచ్చిపెట్టినవాడు. వాడు చచ్చిపోయి చాలాకాలమైంది. కనుక వాడిమీద ఆగ్రహపడి కసితీర్చుకుందామంటే లాభంలేదు” అని ఆంద్రీ తమాషాగా జవాబు చెప్పాడు.

“అయితే డబ్బుగలవాళ్లు, వాళ్ళనాశ్రయించుకొన్నవాళ్ళ మాటేమిటిని వాళ్ళకు న్యాయమైనా వుందంటావా?” అని మళ్ళీ ప్రశ్న వేశాడు వైషోవికవ్. ఈప్రశ్నకి సమాధానం చెప్పడానికి నఖోడా చాలా తటపటాయించాడు. అట్టే నుదటిమీద చెయ్యిపెట్టుకొని ఆలోచించాడు; కొంచెం సేపు. ప్రజలజీవితపద్ధతినిగూర్చి సులభశైలిలో ఉపన్యసించాడు. వైషోవికవ్‌కు ఏమీ తృప్తికలుగలేదు.

మరొకరోజున వైషోవికవ్ నఖోడాతో యిల్లాఅన్నాడు.

'అంద్రీ! ఎవరిదో ఒకరిలోపం వుండితీరాలి. పొలంలో కలుపు తీసేసినట్లు అలాంటి పాపిష్టుల్ని తీసిపారెయ్యాలి. దయా దాక్షిణ్యం ఆలోచిస్తే మాట దక్కదు.'

ఈమాటలు వింటూంటే తల్లికి రికార్డుగుమాస్తా ఐసేసంగతి జ్ఞాపకం వచ్చింది. ఒకసారి మనలను గురించి ఐసేకూడా అల్లాగే అన్నాడు సుమా అంది. ఒక్కక్షణం అంతా ఊరుకొన్నారు. 'ఐసే కాదూ?' అని వైషోవికవ్ రెట్టించాడు.

'అతనే. చాలా దుర్మార్గుడు. అక్కడా ఇక్కడా పొంచి ఉండి అందరిమీద చాడీలు చెపుతాడు. గూఢచారిగా పనిచేస్తున్నాడు. మన ఆచూకీ తీస్తూఉంటాడు. ఈ మధ్య ఈ వీధుల్లో రహస్యంగా తిరుగుతూ మన కిటికీలోంచి తొంగిచూడడం ఆరంభించాడు' అంది తల్లి.

ఐసే మాట తలపెట్టేసరికే వైషోవికవ్ అగ్గయిపోయాడు. 'మా కిటికీల్లో తొంగిచూస్తున్నాడా?' అని హుంకరించాడు. అంద్రీ అతని కోపం శాంతింపచేయడానికి ప్రయత్నంచేశాడు. 'అతను వీధుల్లో తిరిగితే ఏం? కొంపల్లో తొంగిచూస్తే ఏముంది? వాడకే కళ్ళునొప్పి. అంతే' అన్నాడు. వైషోవికవ్‌కు ఈ శాంతవచనాలు వినేసరికి మరీ ఒళ్ళుమండింది. 'ను వ్వూరుకో. వాళ్ళే చేస్తున్నారు ఇదంతా. వాళ్ళదే పూచీ' అన్నాడు ఆగ్రహంతో.

అంద్రీ ఇంకా వారింపబోయాడుకాని, వైషోవికవ్ మూతిముడుచుకొని చక్కాపోయాడు. తల్లి మంచంమీద పడుకుని వాళ్ళసంభాషణ ఆలకించింది. వైషోవికవ్ వెళ్ళినకాస్సేపటికి ఆమె అంద్రీతో ఇలాచెప్పింది.

'అబ్బ! ఈ మనిషికి మహాతొందర. చిచ్చులపిడుగు. సగంసగం పని అతనికి గిట్టదు. అతన్ని చూస్తేనే నా కేమిటో భయం.'

'అవును. అతనిదగ్గర మహాదుడుకుంది. ముందు వెనుక ఎరుగడు. అందుచేతనే నే నెప్పుడూ అతనిదగ్గిర రికార్డుగుమాస్తా ఐసే సంగతెత్తను. వాడు నిజంగా గూఢచారిపనిచేస్తూ డబ్బు సంపాదిస్తున్నాడు' అన్నాడు అంద్రీ. 'అతని పుట్టుపూర్వోత్తరా లల్లాంటివే. అతన్ని చిన్నప్పుడు ఆదరించినది పోలీసేకాదూ?' అంది తల్లి. 'కాని వైషోవికవ్ వాడిని ఊరికే వదలిపెట్టడు. ఒక తడేస్తాడు...ఏంచేస్తాం? ఈ అధికారులు తెచ్చిపెట్టే

కష్టాలు చూశావా? సామాన్యజనంలో ఎంత ద్వేషం పెంచేస్తున్నారో? వెషోవికవ్‌లాంటి అమాయకులు తమదురవసను గ్రహించి తెగబడ్డారంటే ఏమవుతుంది? అంతా ప్రమాదమే. భూమ్యాకాశాలు రక్తమయమై పోతాయి.'

'అబ్బ! అంద్రీ, ఆ దినములు మహాభయంకరములు కదా?'

'......అవును, ఇదివరకు వాళ్లు ఈగల్ని మింగారు. అవి అరుగుతాయా? ఇప్పుడు కక్కుతారు......ఇంతకీ వాళ్ళ దేహంనుంచి చిందిన రక్తబిందువుల నన్నిటిని ప్రజల కన్నీళ్ళతో కడగవలసొస్తోంది. అది మాటలా?' అని చెప్పి ఊరుకుంది.

◆ ◆ ◆ ◆

ఒక శలవురోజున తల్లి బజారుకెళ్ళి ఇంటికొచ్చింది. తీరా తలుపు తోసుకుని లోపలి కొచ్చేసరికి సంతోషాతిశయంచేత ఆమె నిశ్చేష్టురాలై పోయింది. గదిలో పావెవ్ మాట ఆనవాలుగా వినిపించింది. ఇంతలో నకోడా తల్లినిచూచి పావెల్‌ను హెచ్చరించాడు. తల్లి ఆశ్చర్యంతోనూ సంభ్రమంతోనూ 'వచ్చావా నాయనా!' అని దగ్గరకెళ్ళి కూచుంది. పావెకు ఆమెను చూసేసరికి గుడ్లలో నీళ్ళుతిరిగేయి. నోట మాటరాలేదు. తెల్లబోయి కొయ్యబొమ్మలా కూచోబడిపోయాడు. తల్లికూడా ఏమీ మాటాడలేక అతనిముఖం కేసి చూస్తూ కూచుంది. కొంచెంసేపు ఇద్దరూ అలాగే ఉండిపోయారు. ఇంతలో అంద్రీ ఈలవేసుకుంటూ దొడ్లోకి చక్కాపోయాడు. చిట్టచివరకు పావెల్ ఆమె వీపు నిమిరి 'అమ్మా! నీ కనేక వందనాలు, అనేక వందనాలు' అని మెల్లగా రెండుమూడు సార్లు అన్నాడు. తల్లి ఈ కృతజ్ఞతకు చాలా సంతోషించి పావెల్‌ను దగ్గరగాతీసుకుని అతనితల వేళ్ళతోనిమురుతూ 'ఎందుకు నాయనా అల్లా అంటావు? నేనేం చేసేను? ఇంతకీ ఒకళ్ళు చేయడాని కేముంది? నీ అంతటనువ్వు......' అని ఏదో చెప్పబోయింది. పావెల్ మాట కడ్డొచ్చాడు.

'అమ్మా! మా ఉద్యమాని కింతగా తోడ్పడినందుకు నీకు మేమెంతో కృతజ్ఞులం. నిజంగా మాతృదేవతవంటే నువ్వే.'

తల్లి యేమీ మాటాడలేదు. అల్లాగే కొడుకును చూస్తూ కూచుంది.

'అమ్మా. నేను యింతకాలం నీదగ్గర చాలా ముభావంగా వున్నాను. నేను చేసేపనులు నీకు చాలా కష్టంగా వుంటాయని నే నెరుగుదును. కాని నే నేమి చెయ్యగలను? నా జీవితపద్ధతి నీకు యెప్పటికైనా నచ్చుతుందని నే ననుకోలేదు. నచ్చడ మేమిటి? మాతోపాటు యిలాగ కిం అనకుండా బాధలు పడతావని అసలే అనుకోలేదు. అందుచ్చేతనే అన్ని విషయాలు నీకు నేను చెప్పలేదు.'

'అవునవును! అంద్రీ నాకు చాలా సంగతులు చెప్పేడు.'

'అతను నిన్నుగురించికూడా చెప్పేడు నాకు.'

'ఈగర్ది అసలు మావూరేనుమీా! ...అంద్రీ నా కీమధ్య చదువు చెపుతానని ప్రారంభించాడు.'

'అందుచేత నీకు కోపంవచ్చి నీలాగ నువ్వే చదువుకున్నావు కాబోలు!'

'ఓహో! సరిగ్గా కనుక్కున్నావే?' అంది తల్లి. 'పాషా! అంద్రీని పిలువనా? అతను మనిద్దరనీ మాటాడుకోమనే వెళ్ళిపోయాడు. పాపం! అతనికి తల్లి లేదు' అంది. పాషా అంద్రీని పిలిచాడు. 'వంటచెరుకైపోయింది. నే నాపని చూడాలి' అన్నాడు అంద్రీ.

'దాని కేమీా తొందరలేదు లెద్దూ! రా' అన్నాడు పావెల్. సరేనని అంద్రీ లోపలి కొచ్చాడు. సంసారతాపత్రయం కలిగిన మనిషిలాగ వస్తూ వంటయిట్లో కెళ్ళి చూచివచ్చి 'వంటచెఱుకు తక్కువగావుంది. రేపు వైసోవికవ్‌తో ఒక బండి వెయ్యమని చెప్పాలి. అమ్మా! పాషాను చూశావా? కాస్త ఒళ్ళుచేశాడు. మొఖం తేటపడింది. ప్రభుత్వం యీా ఆందోళకులను శిక్షించాలని జైళ్ళకు పంపుతారు. కాని నిజానికి వాళ్ళకే లాభం, బలిసొస్తారు' అన్నాడు.

తల్లి పక్కున నవ్వింది. ఆమె హృదయంలో ఆనందం పొంగి పోతోంది. సంతోషాతిశయంచ్చేత తన శరీరం తానే మరచిపోయింది. సంతోషం యెక్కడైపోతుందో అనే భ్రాంతి కలిగి ఆమె సంతోషాన్ని కప్పిపుచ్చుకొని 'లేవండి. భోజనం చేద్దాం. పాషా! నువ్విప్పటిదాకా ఏమీా తినలేదుకాదూ?' అని అడిగింది.

'లేదు, నిన్న వార్డర్ రొచ్చి యివ్వాళ విడుదల అని చెప్పాడు. అప్పటి నుంచీ యేమీ తినబుద్ధే వెయ్యలేదు' అని తల్లితో చెప్పి పావెల్ ఆంద్రీకేసి తిరిగి యిలా చెప్పేడు. 'నాకు జైల్లోంచి రావడంతోనే మొదట కన బడింది సిజొవ్. అతను నన్ను చూడడంతోనే ప్రత్యేకంగా నాదగ్గర కొచ్చి పలకరించాడు. 'పోలీసు కాపలాలో వున్నాను. మునుపటిలా కాదు, జాగ్రత్త!' అని హెచ్చరించాను. మరేమీ పర్వాలే దన్నాడు. తన మేనల్లుడినిగురించి అత డడిగిన సంగతులు వినితీరాలి. 'ఫెద్యా తిన్నగా వున్నాడా' అని అడిగేడు. తిన్నగా అంటే యేమిటో చెప్పమన్నాను. 'మరేంలేదు, తోటివాళ్ళమీద ఏమైనా వాగడంగాని, మరేమీ పేచీ పూచీ లేకుండా వున్నాడా' అని వ్యాఖ్యానం చెప్పాడు. అలాంటి గంద్ర గోళా లేమీ లేవని చెప్పేసరికి ఎక్కడలేని గర్వం అతని ముఖంమీదే కను పించింది. మహాఠీవిగా 'మా వంశంలో చత్తాశాసివాళ్ళు పుట్ట నేలేదులే' అన్నాడు.

ఆంద్రీ, 'ఆ ముసలాడు మహా గట్టివాడు. బలే సూక్ష్మబుద్ధి. అతనితో నేను తరచు మాట్లాడుతూనే వుంటాను. మంచి రైతు. ఇంతకీ ఫెద్యాను కూడా ఇప్పట్లో వదలిపెడతారా?' అని అడిగాడు.

'ఆ, బహుశా ఈమధ్యే యెప్పుడో ఒకప్పుడు వదలిపెట్టేస్తారు. రికార్డు గుమాస్తా ఐసే తప్ప మరో సాక్ష్యంలేదు. వాడుమాత్రం ఏం చెపుతాడు సాక్ష్యం?' అన్నాడు పావెల్.

తల్లి గదిలో పచారుచేస్తోంది. పావెల్ పచారుచేస్తూ ఏదో చెపుతున్నాడు. ఆంద్రీ అతని కబుర్లువింటూ కిటికీదగ్గర నిలబడ్డాడు. పావెల్ గడ్డం బాగా పెరిగి ఉంగరాలు చుట్టుకుపోయింది. కాస్సేపట్లో తల్లి ఏదో వేడిగావున్న పదార్థాన్ని తెచ్చి ముందుపెట్టి పావెల్ను, ఆంద్రీని తినమంది.

భోజనంచేస్తూ ఆంద్రీ పాషాతోటి రైబిన్ సంగతంతా చెప్పాడు. అంతా విన్నాక పావెల్ పెదమెలు చప్పరించేశాడు.

'నేనుంటే అతన్నల్లా పోనివ్వనుసుమా. అతను కూడా పట్టు కెళ్ళిన దేముంది? అసంతృప్తితప్ప. పైగా అతని బుర్రంతా కంగాళే!' అన్నాడు పాషా.

'కాని నలభైయవ పడి దాటినతర్వాత, మనిషి క్రిందా మీదా పడ్డాక అతనిలో మార్పు తేవడం మాటలుకాదు' అని నవ్వుతూ నకోడా చెప్పాడు. పావెల్ ఒక్కసారి అతనికేసి తీవ్రంగా చూశాడు. 'ఏమిటీ! మనుష్యుల బుర్రలోకి వెర్రి అభిప్రాయా లెక్కితే నచ్చచెప్పి వాటిని తొలగించడం అసంభవమే నంటావా ?'

'పాషా ! అట్టే ఆమాంతంగా ఎగరకు ? ముందూ వెనుకా చూచుకోకుండా యెగిరితే కాళ్ళూ చేతులూ విరుగుతాయి. జాగ్రత్త' అని ఆంద్రీ కాస్త మందలించాడు.

వాళ్లు చాలాసేపు యేవో సంగతులు చర్చించుకున్నారు. తల్లి కిదంతా అయోమయంగా కనుపించింది. భోజనం అయిపోయింది. కాని చర్చ ముగియలేదు. చర్చలో తల్లికి యీ క్రిందిమాటలు మాత్రం తెలిశాయి.

పా:—ఏమొచ్చినాసరే. మనం ముక్కుకు సూటిగా నడవాలిపిందే. దారి తప్పనే కూడదు.

ఆ:—ఏమిటీ? కుడీయెడమా లేకుండా సూటిగా ప్రజల్లో పడాలి? వాళ్ళు మన్ని శత్రువులను చూచినట్లు చూస్తారు.

పా:—అది ఎలాగా తప్పదు.

ఆ:—అయితే తమ తెలివితేటలన్నీ ఏమవుతాయండీ ?

తల్లి వాళ్ళపేచీ శ్రద్ధగా వింది. పాషాకి రైతులంటే అలక్ష్యమనీ, నకోడాకి వాళ్ళంటే అభిమానమనీ గ్రహించింది. రైతుల్లోకూడా ప్రబోధం చెయ్యాలంటాడు ఆంద్రీ. అతని మాటల్లోనే తల్లికి యెక్కువ సబబు కనిపించింది. వాళ్ళు మాట్లాడుకొనే ధోరణిచూస్తే కోపాలొచ్చి దెబ్బలాడుకుంటారేమో అనుకుంది. కాని వెంటనే ఒకళ్ళనొకళ్ళు పరియాచకం ఆడుకుంటూంటే చూచి సంతోషించింది.

౧౫

వసంతకాలం దగ్గరపడింది. యేప్రిల్ మాసం. రష్యాదేశంలో అప్పుడే మంచుకరుగుతుంది. సూర్యుడు కొంచెం తీక్షణంగా కనిపిస్తాడు. సెలయేళ్ళు సంగీతాలు పాడుకుంటూ ప్రవహిస్తుంటాయి. వసంతసౌఖ్యానికి జను లువ్విళ్ళూరుతూ ఉంటారు.

మేనెల ఒకటవ తేదీ ఉత్సవం జరిపించడానికి పావెల్ ప్రభృతులు ప్రయత్నాలు చేయడం మొదలెట్టేరు. ఆ ఉత్సవం యెందుకు చెయ్యాలో, దాని ఉద్దేశ్యమేమిటో తెలియచేసే కరపత్రాలు ఫ్యాక్టరీలోకి కుప్పలు తిప్పలుగా వచ్చిపడ్డాయి అవి చదువుకున్న తర్వాత అంతకుముందు ఏమీ తెలియని యువజనులందరికి ఉత్సవంలో పాల్గొనాలని బుద్ధిపుట్టింది. నికోలే వైషోవికవ్ చాలా జోరుగావున్నాడు. ఈదెబ్బతో కత్తోబద్దో తేలాలిసిందే కాని, ఈముసుగుల్లో గ్రుద్దులాట ఈ వాగుడుమూతలు పనికిరావంటున్నాడు. ఫెద్యామాజిన్ చాలా ఉషారుగాఉన్నాడు. జైల్లోంచి వచ్చేసరికి మనిషి పలుచబడ్డాడు. అతని ధోరణంతాచూస్తే పంజరంలోంచి బయటబడ్డ పక్షిలా రంయిమన్నాడు. అతనూ, యాకూబ్, సోమో ముగ్గురూ యెప్పుడూ కలుస్తుండేవాళ్ళు.

ఉత్సవం ఉషయంలో అభిప్రాయభేదం వచ్చింది. శామొలోవ్, గాసెవ్, ద్రేగనాల్ మొదలయినవాళ్ళు కొందరు 'ఆయుధ' సహితంగా ఉత్సవం సాగించాలన్నారు. పావెల్, నకోడా, సోమో మొదలయిన వాళ్ళంతా ఆయుధాల్లేకుండా ఉత్సవం జరపాలన్నారు. ఇలా ఉండగా ఆయాసంతో ఒగుర్చుకుంటూ ఈగర్ వచ్చి వేళాకోళంగా మాటాడడం ఆరంభించాడు.

'లోకాన్ని మరామతుచేయటం గొప్పపని. ఆపని చురుకుగా జరగాలంటే నేనొక కొత్తబూడ్సులజోడు కొనుక్కోవాలి. ఆయుధాల పేరు దేవు డెరుగును. ముందు నేను చెప్పులుకొనుక్కొని సిద్ధంగా ఉండాలి. ఈ పాతపద్ధతులన్నీ మారిపోయేవరకు లోకం విడిచిపెట్టి వెళ్ళడం నాకిష్టం లేదు. కనుక నేను శామొలోతీర్మానాన్ని ప్రతిఘటిస్తున్నాను. ఆయుధా

లకు బదులు క్రొత్త చెప్పులజోడు తొడుక్కు రావాలని నా సవరణ సామ్యవాదాని కిదే మొదటి విజయం?

ఆ తర్వాత హాస్యంగా ఇతర దేశాల్లో కూలినాలి జనం తమ స్థితిని బాగుచేసుకోవడానికి చేసే ప్రయత్నాలను కథలుగా చెప్పాడు. ఆ కథలు వింటూంటే తల్లికి చాలా ఆనందం కలిగింది. ఈ సంగతులు విన్నాక తల్లికి భూస్వాములన్నా, ధనికులన్నా పరమ అసహ్యమేసింది. పేదజనాన్ని దగాచేసేవాళ్ళూ, బాధించేవాళ్ళూ వీళ్ళే అనుకుంది. చక్రవర్తి అధికారం ఉన్నంతకాలం వీళ్ళ ఆట యేమీ సాగేదికాదు. అందుచేత వీళ్ళు జనాన్ని రెచ్చగొట్టి, జారును పడగొట్టేశారు. జారు పడిపోవడంతోనే యేదో మోసం చేసి అధికారాన్ని తమ చేతుల్లోకి తెచ్చుకుని ప్రజలను త్రోసిరాజన్నారు. ప్రజలు కాస్త మేలుకొని 'యేమిటయ్యా ఈపని' అని అడిగితేనే వేలకొద్దీ జనాన్ని చంపిపారేస్తున్నారని నిర్ధారణ చేసుకుంది. తన అభిప్రాయం సరిగా ఉందో లేదో నిర్ధారణ చేసుకోవాలని ఈగర్ ఇవానిచ్ నడిగింది.

'వహ్వా! మా బాగా కనిపెట్టేవు కదూ? సరిగా అదే తంతు; అంతే. ఈ ధనికులు, యీ మధ్యరకం భూస్వాములు పెట్టుబడిదార్లు మనడబ్బు బాగా తిని రాంఢోళ్ళలా పొట్టలు పెంచి కూచుని ప్రజలను దగాచేస్తున్నారు. మహాపాపులు, దగాకోర్లు వీళ్ళే. మానవసంఘానికి చెదపురుగులు వీళ్ళే. వీళ్ళనే పరాసులు 'బూర్జువా' లంటారు. ఈమాట బాగా జ్ఞాపకం వుంచుకో' అన్నాడు ఈగర్.

'అంటే ధనికులనేనా?'

'అవును ధనికులే. అది వాళ్ళపాపం. చిన్నప్పుడు రాగిడబ్బులతో పోషణ చేస్తేనే ఎదుగూ బొదుగూ వుండదు. కాస్తవయసొచ్చి బంగారం కళ్ళ చూస్తుంటే హృదయమే నశించిపోతుంది.

అని ఈగర్ తల్లికి బాగా నచ్చజెప్పాడు.

ఒకసారి పావెల్ ఈగర్‌నుగురించి ఆంద్రీతో 'ఆంద్రీ! హృదయంలో యెక్కువ ఆవేదన కలవాళ్లు యెక్కువగా నవ్వులాడుతూ వుంటారు సుమా' అన్నాడు. ఆంద్రీ అట్టే ఆలోచించి 'అలాగైతే రష్యా అంతా కూడా నవ్వుతో కడుపు చెక్కలు కావలసిందే' అన్నాడు.

నటాషాకూడా తరుచు ఇంటికొచ్చేది. ఆమెకూడా ఇంకొక పరగణాలో జైల్లో పడివచ్చింది. నటాషా వున్నంతసేపూ నకోడా చాలా సరదాగా మాటాడుతూ వుషారుగా వుండడం తల్లి కనిపెట్టింది.

శశాంకకూడా అప్పుడప్పుడు వస్తూవుండేది. ఎప్పుడొచ్చినా పాడావిడిగా వచ్చేది. ఏదో తీవ్రత ముఖంమీద తాండవమాడుతూ వుండేది. ఒకసారి శశాంక వెళ్లిపోతుంటే దిగబెట్టడానికి పావెల్ వసారాలోకొచ్చాడు. వాళ్ళిద్దరూ ఇల్లా మాటాడుకుంటూవుంటే తల్లి వింది.

శశాంక:—జండా నువ్వు పుచ్చుకుంటావుకదూ?

పావెల్:—అవును.

శ:—నిశ్చయమేనా?

పా:—ఆవో, అది నాహక్కే!

శ:—అంటే మళ్ళీ జైలుకన్నమాట?

పావెల్ మాటాడలేదు.

శ:—పోనీ యీసారికి నువ్వు మా నేసి...............

పా:—ఏమిటి?

శ.—ఈసారి కింకొళ్ళ కివ్వకూడదూ?

పా:—"బిగ్గరగా" వల్లకాదు. ముమ్మాటికి వల్లకాదు.

శ:—బాగా ఆలోచించు! నీకు చాలాపలుకుబడుంది నలుగురికీ నీవంటే చాలా ఇష్టం. నీమాటంటే బాగా గురుంది అందరికీ. ఇక్కడుండే విప్లవకారులలో కల్లా నువ్వూ, నకోడా ముఖ్యులు. మీరిద్దరు బయటవుండే స్వాతంత్ర్యోద్యమానికి చాలాపనిచేయగలరు. బహుశా యీసారి మిమ్మల్ని యే సైబేరియాకో పంపితే పంపవచ్చును. శిక్షకూడా గట్టిగానే తగిలిస్తారు!

ఈ సంభాషణ వింటూంటే తల్లికి కడుపుతరుక్కుపోయింది. శశాంక మాటలలో ప్రేమపూర్వకమైన ఆత్రత, భయం ఆమెకనుపిచాయి

పా:—ఏమైనాసరే, నేను నిశ్చయించుకున్నాను. ఒక్కసారి నిశ్చయించుకున్న తర్వాత యెవ్వరూ తప్పించలేరు.

శ:—ఏమిటి! నేను ప్రతిమాలానా!... నేను...

పా:— కొంచెం నిష్కర్షగా నువ్వలా మాట్లాడనే కూడదు. నువ్వెలాతే మాత్రం? నువ్వు అలా అనకూడదు.

శ:— మెల్లగా ఎంతైనా నేనూ మనిషినే మరి.

పా:— అవును. మంచిమనిషివి కూడాను. అందులో నాకు మరీ ప్రియమైన దానవు కూడాను. కనుకనే నువ్వలా మాట్లాడకూడదు.

శశాంకను పావెల్ కొంచెం బుజ్జగించేడు. ఆమె శలవుతీసుకొని వెళ్ళి పోయింది. పావెల్ వీధిగుమ్మందాకా సాగనంపాడు.

ఇదంతా వింటున్న తల్లికి గుండెల్లో రాయిపడింది. వాళ్ళేవిషయమై మాట్లాడుకుంటున్నారో ఆమెకు బాగా అర్థంకాలేదు. కాని తనకేదో మళ్ళి ముప్పు వస్తుందని మాత్రం తోచింది. పాషా ఏమి చెయ్యదలచుకున్నాడా అని ఆమె కనుమానం కలిగింది. ఏమీతోచక వంటయింటికిటికీలోంచి ఆకాశంకేసి చూస్తూ నిలబడిపోయింది.

పావెల్ ఆంద్రీలు వీధిగుమ్మంలోంచి, లోపలికొస్తూ రికార్డుగుమాస్తా ఐసే విషయంలో ఏమిచెయ్యాలా అని ఆలోచించారు. పావెల్ ఐసేతోటి ఆపని మానెయ్యమని చెప్పాలన్నాడు. అలాచేస్తే వాడు మనందరినీ అధికారులకు పట్టచెపుతాడన్నాడు ఆంద్రీ.

ఇంతలో తల్లి 'నాయనా పాషా ! ఏం చెయ్యదలచుకొన్నావు?' అని తలవంచుకొని అడిగింది.

'ఎప్పుడు? ఇప్పుడా?'

'కాదు. మే 1వ తేదీని'

'ఓహో, నువ్వు విన్నావా? నేను జండా పుచ్చుకోబోతున్నాను. ఆరోజున జరిగే ఊరేగింపుకు నాయకత్వం వహించబోతున్నా. బహుశా అందుకని మళ్ళి అరెస్టుచేసి జైలులో పెడతారనుకుంటాను' అని మెల్లగా పాషా తల్లితో చెప్పాడు. తల్లికి కళ్ళు తెరలు గప్పినట్లయింది. నోరెండి పోయింది. పావెల్ ఆమెచెయ్యి పట్టుకొని 'అమ్మా ! నే నా పని చేసి తీరాలి. ఆ పనంటే నాకు చాలా సంతోషం' అన్నాడు.

తల్లి 'నే నేమీ అనడంలేదు నాయనా !' అని మెల్లగా అతని ముఖంకేసిచూచి చెప్పింది. అట్టేసేపు చూడలేక తల వాల్చుకుంది. పావెల్ ఆమెచెయ్యి వదలి 'అమ్మా! నువ్వు విచారపడకూడదు. పైగా సంతోషిం

చాలికూడాను. దేశంకోసం, సంఘంకోసం తమబిడ్డల ప్రాణాల నర్పించి గర్వించే తల్లుల్ని ఎప్పుడు చూస్తామోకదా?' అన్నాడు.

'గుప్ ! చుప్ ! ఓహో చాలా జోరుగా యెగురుతున్నావే ?' అని ఆండ్రీ వేళాకోళం చేశాడు.

'నాయనా! ఎందు కిదంతాను ? నే నేమైనా అన్నానా? నేను నీ కేమీ అడ్డురాను. నీవిషయమై నే విచారపడుతున్నానా అంటే అది తప్పదు. కడుపుతీపి అల్లా ఏడిపిస్తుంది...'అంటూ తల్లి నిట్టూర్చింది.

'పావెల్ వెనక్కితిరిగి మానవజీవితాని కడ్డొచ్చే ప్రేమ ఒకటుంది' అన్నాడు.

ఇంకా యేమి భయంకరమైన సంగతులు వినాలిసొస్తుందో యని తల్లి గడగడలాడింది.

'పాషా! నువ్వేమీ చెప్పనక్కరలేదు. నాకు తెలిసింది. నీ మిత్రుల కోసం నువ్వాపనిచేయక తప్పదనుకొంటూను.'

'కాదుకాదు. నా మిత్రులకోసం కాదు. నాకోసమే. నాకోసమే! నేను జండా పుచ్చుకోదలచుకొన్నాను' అని చాలా కంగారుగా చెప్పేసి గదిలోకి వెళ్ళిపోయాడు. గదిగుమ్మంలో నిలబడ్డాడు ఆండ్రీ. పావెల్ మీద అతనికి చాలా కోపంవచ్చి అతనికేసి కోరచూపు చూశాడు. 'ఏమండోయి అయ్యా ! ఈపాటి కీ ఘోర ణింక చాలించండి' అన్నాడు.

తల్లికి బావురుమని యేడ్వాలన్నంత దుఃఖం వచ్చింది. కాని తన కొడుక్కి యేం కష్టం కలుగుతుందో నని యేడ్పు ఆపుకొని లోపలి కెళ్ళిపోయింది. తన గదిలో ఒకమూల కూచుని యెవరికీ వినబడకుండా నోరు నొక్కుకుని యేడ్చి యేడ్చి సొమ్మసిల్లింది. మరి ఆ తల్లి కండ్లలోంచి రాలినవి కన్నీళ్ళో రక్తబిదువులో ఆ భగవంతుడికే తెలియాలి.

ఆస్థితిలో పావెల్, నకోడాలు గదిలో యేదో చర్చపడుతున్నారు. ఈక్రింది సంభాషణ ఆమెచెవుల్లో పడింది.

నకోడా:—ఏమబ్బాయి. ఆ ముసలిపండు నల్లా క్షోభపెట్టడం మహా గొప్పనుకుంటున్నావా?

పావెల్:—నువ్విలా మాట్లాడడం సబబుకాదు.

నకోడా:—నువ్వలా తెలివితక్కువగా మాట్లాడుతూవుంటే నేను చూస్తూ ఊరుకున్నట్టయితే నేను నీకు నిజమైన స్నేహితుణ్ని కాను. ఈమాటలన్నీ నువ్వు మీ అమ్మ కెందుకు చెప్పాలి?

పా:—మనిషైనవాడు మంచివచ్చినా, చెడ్డవచ్చినా, యే సంగతొచ్చినా నదురూ బెదురూ లేకుండా మాటచెప్పేసెయ్యాలి. నీళ్ళు నమిలి ప్రయోజనం లేదు.

న:—ఎవరితోటి? ఆ ముసలమ్మతోనా?

పా:—ఎవరితోనైతే నేమిటి? ఎవరైనా సరే నా కొకటే. నేను ఏదైనా ఒక పని చేయదలచుకున్నాక నన్ను వెనక్కి లాగేటట్లయితే నాకు స్నేహితులూ అక్కరలేదు. బంధువులూ అక్కరలేదు. ప్రేమబంధనాలు తెంపేసుకోవడమే.

న:—ఓహో! మహా గొప్ప వీరుడవులే. ఈ మాటలు ఆ శశాంక దగ్గర కెళ్ళి చెప్పరాదూ?

పా:—చెప్పాను.

న:—చెప్పేవులే. కాని మీ అమ్మదగ్గర మాట్లాడినట్లే మాట్లాడేవూ? లేదు. ఆమెతో మెల్లగా మాట్లాడివుంటావు. నువ్వు మాట్లాడుతూవుంటే నేను వినలేదు కాని, మీ అమ్మ దగ్గర మాత్రం నీ శౌర్యం అంతా జమ్మనిపించేశావు. నీ వీర్యం శౌర్యం దమ్మిడీకి కొరగాదు సుమా!

ఈ సంభాషణ విని తల్లి పావెల్ నకోడాలు దెబ్బలాడుకుంటారేమో అనుకుంది. అల్లాంటి అవాంతరం రాకుండా తాను గదితలుపు దగ్గరకొచ్చి యేదో సవరిస్తూ, వాళ్ళకి వినిపించేటట్లుగా 'ఏంచలి! అబ్బ! వసంతకాలంలో ఈ చలేమిటి? జనంలో వేడెక్కుతోంది. గాలి చల్లబడుతోంది' అంది.

ఏదో మాట్లాడుతున్నదని పావెల్ నకోడాలు మాటలు మానేశారు. 'అబ్బ యేంచలి!' అని వణుకుతూవచ్చి తల్లి వాళ్ళిద్దరినీ 'టీ త్రాగుదురుగాని రండి' అని పిలిచింది.

పావెల్ మెల్లగా తల్లిదగ్గరకొచ్చి ఓరచూపులు చూస్తూ "అమ్మా! నన్ను క్షమించు. నేను కుర్రాడిని. అవివేకిని" అని చెంపకాయలు వాయించుకున్నాడు.

తల్లి పాషాను దగ్గరకు తీసుకుని యేడుస్తూ యిలా చెప్పింది.

'నాయనా; నాకు బాధకలిగించకు! నువ్వేమీనాకుచెప్పనక్కరలేదు' దేవుడు నీకు తోడ్పడాలి. నా హృదయానికిమాత్రం నొప్పికలిగించకు. కొడుకుకోసం తల్లి ఏడ్వకుండా యెల్లావుంటుంది? అసంభవం. మీ అందరి కోసంకూడా నేను విచారపడుతూనే ఉన్నాను. మీరంతా నాకు రక్తస్పర్శ గలబంధువులులాగే ఉన్నారు. మీరంతా యెంతో మంచివాళ్ళు. నీకోసం నేను విచారించకపోతే యెవరు విచారిస్తారు? నువ్వు ముందెడతావు. నీ వెనుక మిగతావాళ్ళు వస్తారు. వాళ్ళంతా సామాన్యులా ? తమ ఆస్తిపాస్తుల నన్నిటినీ వదులుకొని యిందులో పడుతున్న వాళ్ళేకదూ ? ఇదొక పవిత్రమైన మహోత్సవం.'

ఈ మాటలు చెపుతూంటే ఆమెహృదయంలో ఏదో గొప్ప ఊహ పుట్టింది. ఒకవిధమైన ఆనందం, దుఃఖం కలిసివచ్చాయి. కాని పైకి చెప్పడానికి నోరుమాత్రం రాలేదు. కొడుకుముఖంకేసి రెప్పవాల్చకుండా చూసింది. పావెల్ 'అమ్మా, క్షమించు. నా కిప్పుడంతా అర్థమైంది. నువ్వు ఇప్పుడు చెప్పినమాటలను మర్చిపోనులే' అన్నాడు, నవ్వుతూ నెమ్మదిగా.

తల్లి పావెల్ను వదిలేసి ఆంద్రీతో 'అబ్బాయీ ! నువ్వు పాషా మీద అల్లా కేకలెయ్యకూడదు. అతనికన్న నువ్వు పెద్దవాడవు. కనుక...' అంటూ యేమేమో చెప్పబోయింది. ఆంద్రీమాట కడ్డొచ్చి 'ఆహా! అతన్ని కేకలేయడమేకాదు. వీపు బ్రద్దలుకొట్టాలికూడాను' అని కోపం నటించాడు. తల్లి ఆంద్రీని వంటింట్లోకి తీసుకెళ్ళింది. అతను టీ కాచడానికి కుంపటి ఊదడం ఆరంభించాడు. పావెల్ను లోపలికి రావద్దని కేకేసి 'అమ్మా! భయపడకు. నే నతని ఒంటిమీద చెయ్యివెయ్యను. నేను చాలా మంచివాడిని. అతనంటే నాకు చాలా ప్రాణం. కాని అతని పైవేషం నా కిష్టంలేదు. అత నొక క్రొత్తచొక్కా తొడుక్కున్నాడు. అది అతనికి బాగా నచ్చింది. అంతమాత్రాన అందరిదగ్గరికి వెళ్ళి 'ఇదిగో నా చొక్కా ఎంత బాగుందో' అని డబ్బావాయించడ మెందుకు' అని తల్లికి తన కేమీ కోపంలేదని నచ్చచెప్పాడు.

పావెల్ నవ్వుతూ లోపలి కొచ్చాడు. 'ఏమిటోయి వాగుడు ? ఒక్కదెబ్బ కొట్టేవు చాలదూ?' అన్నాడు,

ఆంద్రీ మాట్లాడలేదు. పావెల్ అతనిచెయ్యి పట్టుకున్నాడు.

'నాచెయ్యి వదులు' అన్నాడు.

'ఎందు కంత సందేహం ? మీ రిద్దరూ ఒకసారి కౌగలించుకోండి' అంది తల్లి.

'ఏమంటావు?' అన్నాడు పాషా.

'దాని కే ముంది' అని ఆంఁడ్రీ లేచాడు.

ఇద్దరు ఒక్కసారి కౌగలించుకున్నారు. రెండు శరీరాలేకాని ఆత్మ ఒక్కటైపోయింది.

తల్లి కళ్ళనుండి ఆనందాశ్రువులు జలజల రాలినాయి.

'ఆడవాళ్ళకి ఏడ్వడం చాలా యిష్టం. ఈ యేడుపు సంతోషం వచ్చినా వస్తుంది, దుఃఖంవచ్చినా వస్తుంది'

అనుకుంటూ పాషాను దగ్గరకు తీసుకొని, వీపుమీదచెయ్యేసింది. మొదటేమిటో విచారం కలిగింది కాని మళ్ళీ సంతోషం వచ్చింది.

'అమ్మా! భోజనంప్రయత్నం నేను చేస్తానుగాని నువ్వు కాస్సేపు విశ్రాంతితీసుకో' అంటూ ఆంఁడ్రీ గదిలోకి వొచ్చాడు. గదిలోనుంచి ఆంఁడ్రీ యివతలనుంచి తల్లీ, పావెల్ ముగ్గురూ యిల్లా మాట్లాడుకున్నారు.

ఆం:—మనం ఆట్టే అనుకోకూడదు. కాని నిజంగా జీవితమంటే యిదే జీవితం. సత్యస్వరూపమైన ప్రేమమయమైన జీవితం అంటే యిదే. మహాబాగుంది.

పా:—అవును.

తల్లి:—ఇప్పు డంతా మారిపోయిందా? దుఃఖం వేరే. సుఖం వేరే. నా కేం తెలియదు. కాని అసలు మన మెల్లా బ్రతుకుతున్నామో నాకర్థమే అవడంలేదు. నా ఉద్దేశాలు చెప్పడానికి మాటలే రావడంలేదు.

ఆం:—అమ్మా! అది అల్లాగే వుండాలి. మనుష్యులలో యిప్పు డొక క్రొత్తహృదయం పుట్టిపెరుగుతోంది. ఇంతవరకు ప్రజల హృదయాలు దురాశ, దురాగ్రహం, అసత్యం, పిరికితనం మొదలైన అవలక్షణాలవల్ల పీడింపబడుతున్నాయి. ప్రజలు యీ బాధలన్నీ పడుతూ యెవరి గొడవలువాళ్ళు చూచుకుంటూ అంధకారంలోపడి కొట్టుకుంటున్నారు. ఎవరినొప్పి వాళ్ళకేగాని రెండోవాళ్ళనొప్పి యెరుగకుండా వున్నారు. కాని ఇప్పుడు చూడు ! ఇప్పు డొకదివ్య

వాణి వినిపిస్తోంది. యెవ్వడో ఒకడు బయలు దేరి, 'నాయనలారా! మనుష్యులంతా ఒకటే. అందరూ బ్రతకాలి. అందరూ వృద్ధి పొందాలి!' అని హెచ్చరిస్తూ జీవితాన్ని వికసింపచేస్తున్నాడు. మొట్ట మొదట ఈ కేకవేసే మహానుభావు డొక్కడే. కాని క్రమంగా అనేక మంది అతని కేక నాలకించి అతనివెనుక చేరుతారు. అందరూ ఏకమయ్యేసరికి ఆ ఐక్యతలోనుంచి గొప్ప సందేశం బయలుదేరుతుంది. 'ప్రపంచంలోవున్న మనుష్యుల్లారా, మీరంతా ఒక్కటి కండి! ప్రేమయే జీవితానికి మాతృస్థానం' అనే యీ సందేశం సర్వవ్యాప్త మవుతుంది. పాషా! ఇదిగో యిప్పుడే నాకు ఆ ధ్వని వినిపిస్తోంది.

పా:—నాకూ వినిపిస్తోంది.........నేను రాత్రి ఒంటరిగా పడుకున్నప్పుడు, నడుస్తున్నప్పుడు నాకు యీ సందేశం వినబడుతోంది. విన్నప్పుడు నాహృదయం ఉప్పొంగుతోంది.

అంటూ పావెల్ లేచాడు. తల్లి అతని చెయ్యిపట్టుకుని లాగి కూచో పెట్టింది. వసోడా యేదో చెప్తున్నాడు వినమంది. నాకోడా యిలా చెప్పేడు.

'ప్రజ లింకా బాధలుపడవలసిందే. దురాశాపరులు ప్రజలరక్తాన్ని యింకా ప్రవహించేస్తారు. కాని మనం చేయవలసినత్యాగం, పడవలసిన బాధ, జరగబొయ్యే రక్తపాతం—అంతాకూడా మన హృదయాలు కోరుకునే దివ్యఫలానికి తగినంత విలువకాదు. ఆ కోరిక నా హృదయంలో నా మనస్సులో నాశల్యాల్లోకూడా వ్యాపించివుంది. ఆకోరిక సిద్ధించడంకోసం ఏ బాధలనైనా పడతాను. ఎందుచేతనంటే యీ బాధలోనే నాకొకఅచంచలమైన ఆనందంకూడా వుంది. ఈఆనందంలోనే బ్రహ్మాండమైనశక్తికూడా వుంది.'

టీ త్రాగి ముగ్గురూ బల్లదగ్గరకూచుని అర్ధరాత్రిదాకా యిలాగే ప్రజలనుగురించీ, జీవితాన్నిగురించీ, రాబొయ్యేకాలాన్నిగురించీకూలాసాగా మంచీచెడ్డా మాటాడుకున్నారు.

౧౬

తల్లి ప్రాపంచిక విషయాల్ని గూర్చి స్వయంగా ఆలోచించడం మొదలెట్టింది. ఏదైనా ఒక ఆలోచన స్ఫురించినప్పుడు ఆ ఆలోచనకీ తన అనుభవానికీ పోల్చి చూచుకునేది. ఒకరోజున ఆమె తండ్రి పెండ్లినాడన్న ఈ క్రింది మాటలు జ్ఞాపకానికొచ్చాయి.

'ఎందుకల్లా ముఖం ముడుచుకుంటావు? నిన్ను పెళ్ళిచేసుకోడానికి తయారుగావున్న మూర్ఖుడొకడు దొరికాడు. వాడిని పెళ్ళిచేసుకో. ఈడు వచ్చిన ఆడపిల్లలంతా మొగుళ్ళని చూచుకోవలసిందే. పిల్లల్ని కనవలసిందే. ఆ పిల్లలు తల్లిదండ్రులకు భారం కావలసిందే'

ఈ మాటలు తనతండ్రి చెప్పినప్పుడు ఆమెయెదుట ఏదో అంధకార బంధురమైన మార్గమొకటి కనబడింది. కాని ఆ దారిని నడవడం తప్పనిసరి అని తోచింది. అలాంటిభావమే యిప్పుడు ఆమెకు కలిగింది. ఏదో మహా ప్రమాదం వస్తుందని ఆమెకు స్ఫురించింది. ఏదోతనలోతానే గొణుక్కుంది.

మరునాడు ఉదయం పావెల్ ఆండ్రీ బయటికెళ్ళిన కాస్సేపటికి మేరీ కార్సునోవా హడావిడిగా లోపలికొచ్చింది. వస్తూనే కంగారుగా 'ఐసేని చంపేశారు' అంది.

'ఎవరు?' అని తల్లి గడగడలాడుతూ అడిగింది.

'ఎవరో! చంపినవాడు అక్కడ కూర్చున్నాడేమిటి? ఒక గుద్దేశాడు. పారిపోయాడు.'

◆ ◆ ◆ ◆

రోడ్డుమీద మేరీ యిలా చెప్పింది.

'ఇక వాళ్లు హంతకుడికోసం కొంపలన్నీ గాలిస్తారు. నిన్నరాత్రి మీవాళ్ళంతా ఇంట్లోవుండడం కొంతనయమే. నిన్నరాత్రి 12 గంటలయిన తర్వాత నేను కిటికీలోంచి చూచాను. మీరంతా బల్లచుట్టూ కూచుని మాటలాడుకుంటున్నారు. నేను సాక్ష్యంకూడా చెప్పగలను.'

తల్లి ఉలికిపడి 'ఏమిటీ మేరీ! మావాళ్ళకీ అలాంటిపనులకీ సంబంధం వుంటుందని మాటవరుసకైనా యెవరనగలరు?' అంది.

'అయితే అత స్నెవరు చంపే రేమిటి? మీవాళ్ళల్లోనే యెవరో ఒకరు చంపివుండాలి. ఐసే వాళ్ళని వెంటాడించి వేపుకుతింటున్నాడని అంద రికీ తెలుసు' అని కార్నసోవా తనకు మహాస్పష్టంగా తెలిసినట్లు అనేసింది.

తల్లిగుండె గుభేలుమంది. ఒకక్షణం ఆగి గుండెమీద చెయ్యేసుకుంది.

'మరేం భయంలేదులే! యెవళ్ళు తొందరపడితే వాళ్ళే అనుభ విస్తారు. త్వరగా వెళదాంపద; లేకపోతే శవాన్ని తీసుకెళ్ళిపోతారు' అంది కార్నసోవా. తల్లి తాను యెందుకెడుతోందో ఆలోచనే లేకుండా ఆమె వెంట వెళ్ళింది. దారిపొడుగుగా ఆమె మనస్సంతా వైసోవిశకవ్ మీదే వుంది. బహుశా అతనే యీపని చేసివుంటా డని నమ్మకం.

ఫ్యాక్టరీ ప్రహరీగోడదగ్గరగా కాలిపోయిన కొంపాక టుంది. ఆ ఖాళీస్థలంలో జనం పెద్ద గుంపు చేరారు. జనంగొల్లుమని గోలచేస్తున్నారు. చాలామంది ఆడవాళ్ళు, పిల్లలుకూడా చేరారు. ఆ గుంపులో పోలీసులు కూడా ఉన్నారు. ముసలి సార్జెంటు పెట్లిన్ దీప స్తంభంలానిలబడున్నాడు. ఆ గుంపుకుమధ్య ఒక కాలిపోయిన స్తంభానికి చేరబడ రికార్డుగుమాస్తా ఐసే పడున్నాడు. మెడ ప్రక్కకు పడిపోయింది. పంట్లాంజేబులో చెయ్యి అలాగే ఉంది.

తల్లి ఐసే ముఖంకేసి చూసింది. కళ్ళు బాగా తెరవబడున్నాయి. నోరు సగం తెరవబడుంది. ఆ కళేబరం చూచేసరికి ఆమె కెంతోజాలేసింది. అతడు బ్రతికున్నప్పుడు ఆమె కసహ్యంవేసింది కాని శవాన్ని చూస్తేమాత్రం 'అయ్యో పాపం' అనిపించింది.

'రక్తం ఎక్కడా కనుపించదే! బహుశా ఎవరో గుద్ది చంపేసినట్లు న్నారు' అని గుంపులో ఎవరో అన్నారు.

ఒక స్థూలదేహంగల ఆడమనిషొచ్చి పోలీసుచెయ్యి లాగి 'యింకా ప్రాణం ఉందేమో?' అంది.

'పోపో!' అన్నాడు పోలీసు.

'డాక్టరొచ్చి చచ్చిపోయా డని చెప్పేశాడు' అని ఎవరో ఆ ఆడ మనిషికి సమాధానం చెప్పాడు.

'బహుశా గొంతుకు నొక్కేసుంటారు. దుర్మార్గుడికి గ తేమవుతుంది? మహా బాగా అయింది!' అని యే మూలనుంచో మాట వినబడింది.

పోలీసుకు పట్టరాని కోపంవచ్చింది. దగ్గరున్న జనాన్ని ఒక్కతోపు తోసేసి 'ఎవరది? ఆ మాటన్న దెవరు?' అంటూ చిందులు త్రొక్కాడు. ఎవళ్ళూ మాట్లాడలేదు. ఎవరిమట్టుకు వాళ్ళు దారితీశారు. ఆ గుంపులో ఎవరో వేళాకోళంగా ఒక్కనవ్వు నవ్వారు. తల్లికూడా ఇంటికి చక్కా వచ్చేసింది. ఐసే చచ్చిపోతే ఒక్కరూ విచారించలేదేమా అనుకుంది. ఆమె ఆలోచనమాత్రం వెసోవికవ్ మీదే ఉంది.

కొంచెంసేపట్లో పావెల్, ఆంద్రీ భోజనానికొచ్చారు. వాళ్ళు రావడంతోనే తల్లి 'ఐసే హత్యకి ఎవరినైనా అరెస్టు చేశారా?' అని అడిగింది.

'మా కేమీ తెలియలేదే' అన్నాడు ఆంద్రీ.

'వెసోవికవ్‌ను గురించి యేమీ చెప్పుకోవడం లేదుకదా!'

'ఏమీలేదు. అతని సంగతే యెవరూ తలపెట్టడం లేదు. నిన్న అతడెదో ఊరెళ్ళేడు. తిరిగి రానేలేదు. నే నతనికోసం వెదికేను కూడాను' అన్నాడు పావెల్.

తల్లి బ్రతుకుజీవుడా అనుకొని ఒక నిట్టూర్పు విడిచింది. ఆంద్రీ ఆమె కేసి చూచి తలవంచుకున్నాడు.

'ఐసే అక్కడ వెల్లకిల పడుకున్నాడు. కాని ఎవ్వరూ 'అయ్యో పాపం' అనేవాళ్ళు లేరు. ఒక్కడైనా అతన్ని మంచివాడనేవాడు లేక పోయాడు. నిర్భాగ్యుడు! చిళ్ళపెంకులాగు దిక్కుదివాణం లేకుండా పడు న్నాడు' అంటూ తల్లి తాను చూచివచ్చిన సంగతులన్నీ చెప్పింది.

పాషా, ఆంద్రీ భోజనానికి కూచున్నారు. పాషా భోజనం చేస్తూ చేస్తూ గభాలున చెంచా క్రిందపడేసి, 'అదే నాకర్థమవడంలేదు' అన్నాడు.

'ఏది?' అని ఆంద్రీ అడిగేడు.

'వేడుకకోసం ప్రాణాలు తీయడం ఏదైనా క్రూరమృగాన్ని చంపడానికి నాకేమీ అభ్యంతరంలేదు. మనుష్యుడు పశువైపోయి, జనాన్ని పీకుతింటూంటే, అల్లాంటివాడిని చంపిపారెయ్యడానికి నాకేమీ అభ్యంతరంలేదు. కాని ఇల్లాంటి అల్పజీవుల్ని చంపడంమాత్రం నా కెంతమాత్రం యిష్టంలేదు. అలాంటివాళ్ళను చంపడానికి మన చేతులెట్లా వస్తాయో నాకు తెలియదు.'

'ఐసే క్రూరజంతువులకన్న యేవిధంగా మెరుగు ?'

'అవును. ఏమీ మెరుగుకాదు.'

'ఒక్కక్షణం వంటిమీద వాలి కాస్త రక్తం తాగినందుకే దోమని చంపి పారేస్తాంకాదూ?'

'అవును. అందుకే మనడంలేదు. కాని ఇది మహాయాతనపనిసుమా!'

'కాని యేం చేస్తాం? అని ఆంద్రీ పెదివి విరిచాడు. పావెల్ కొంచెంసేపు మౌనం వహించాడు. తర్వాత 'ఆంద్రీ ! నువ్వల్లా మనిషిని చంపగలవా?' అని అడిగాడు.

'నా స్వార్థంకోసం అయితే మనిషిని కాదు, జీవమున్న దేనినీకూడా చంపలేను. కాని మన ఆదర్శంకోసం, సంఘంకోసం, ఏ పనైనా చెయ్యగలను. ఆఖరుకి నా కొడుకుని చంపాలసొచ్చినా చంపగలను' అని ఆంద్రీ జవాబు చెప్పేడు.

తల్లి 'ఓహో! ఆంద్రీ!' అని అదిరిపడింది.

ఆంద్రీ చిరునవ్వునవ్వుతూ 'ఏమిచేస్తాం ! వేరే మార్గంలేదు.' అన్నాడు.

'అవును, మనంబతుకంతే'అని పావెల్ రెట్టించాడు. ఆంద్రీ కొంచెం సేపు ఏమిటో దీర్ఘంగా ఆలోచించాడు. అమాంతంగా ఏదో వుద్రేకం వచ్చి, లేచి మాట్లాడడం ఆరంభించాడు.

'మనిషికి గత్యంతర మేముంది ? సర్వమానవసమానత్వాన్ని స్థాపించడానికి ముందు కొందరిని అసహ్యించుకోవడం తప్పనిసరి అవుతోంది. తమ స్వీయసుఖంకోసం, తమ పేరు ప్రతిష్టలకోసం మనుష్యుల రక్తమాంసాలను అమ్ముతూ మానవజీవితాభివృద్ధికి ఆటంకాలు కల్పించేవాళ్ళని ముందుగా నాశనం చెయ్యాలి. ఎవడైనా ఒక దురాత్ముడు మర్యాదస్తుల మార్గాని కడ్డొస్తూ వుంటే అలాంటివాడిని అంతంచేయక చూస్తూవూరుకుంటే నేనూ దురాత్ముడిక్రిందే లెక్క. అలాంటప్పుడు అవకాశందొరికితే వాళ్ళమీద విజృంభించడానికి నాకు హక్కుందన్నమాటే. శత్రుకోటిలో యెవరు నా దగ్గరకొచ్చి మిగతావాళ్ళకన్న యెక్కువ నాకు బాధ కలుగజేస్తారో వాళ్ళమీద కసితీర్చుకోడానికి నాకు సబబు ఏర్పడుతుంది. ఇది సరియైన న్యాయం. కాని ఇప్పుడు నే నా న్యాయాన్ని గమనించదలచుకోలేదు. వాళ్ళ రక్తం

చిమ్మడంవల్ల ప్రయోజనం లేదు. అది జీవరాహిత్యమైన రక్తం. నిజంగా సత్యం స్థిరపడి వృద్ధిపొందాలంటే, స్వచ్ఛమైన మన రక్తాన్నే సమృద్ధిగా ధారపోయాలి. అల్పులైనవాళ్ళ కుళ్ళినరక్తాన్ని చిమ్మించి ప్రయోజనంలేదు. ఆ సంగతి నాకు తెలుసును. అవసరమైతే హత్యచేస్తాను. కాని దాని పాపం నాదే. దాని బాధ్యతంతా నాదే. ఇంకొకళ్ళకేమీ సంబంధం లేదు. నాపాపం నాతోటే ఆఖరు.'

ఆంద్రీ పై విషయం చెపుతూ లేచి పచారుచేయడం ఆరంభించాడు. తల్లి బెదురుతూ అతనికేసి చూసింది. హత్యంటే ఆమెకుగల భయం పోయింది. బహుశా ఈపని వెసోవికవ్ తప్ప ఇంకెవ్వరూ చేసివుండరని ఆమె అనుకుంది. పావెల్ తల వాల్చుకొని శ్రద్ధగా వింటున్నాడు. ఆంద్రీ ఘంటాపథంగా తన ఉపన్యాసాన్ని సాగించాడు.

'ఒక్కొక్కప్పుడు అవసరంకొద్దీ స్వీయసిద్ధాంతాలకి ప్రతికూలంగా నడవాలసొస్తుంది. నీ సర్వస్వాన్ని-ఆఖరికి ఆ సిద్ధాంతాలనుకూడా త్యజించడానికి సిద్ధపడాలి. ఒక ఆదర్శంకోసం ప్రాణాన్ని అర్పించడంలో విశేషం లేదు. ప్రాణానికన్నా ప్రియమైన సిద్ధాంతాన్ని విడిచిపెట్టడం చాలా ఘనమైన సంగతి. అప్పుడే సత్యం ధర్మం వృద్ధిపొందుతుంది............ప్రజలలో అఖండమైన ఐకమత్యం ఏర్పడి అంతా సోదరభావంతో జీవించే రోజులు రాకతప్పదు. అంతా ఒకరిమాట ఇంకొకళ్ళు వినడం, ఒకరి ఆధిక్యత నింకొకళ్ళు గుర్తించడం సంభవిస్తుంది. భూమిమీదనుండే మనుష్యులంతా స్వేచ్ఛగా ఆకాశంమీద విహరించే పక్షుల్లా విహరిస్తారు. మనుష్యుల హృదయాలన్నీ పవిత్రంగా వుంటాయి. మానవుల హృదయాల్లో దురాశ, అసూయ ఉండనే వుండవు. మానవసేవయే మనుష్యుల పరమావధి అవుతుంది. అప్పుడు జాతి మహోన్నతస్థితికి వస్తుంది. స్వేచ్ఛావిహారులకు ఎగరలేని యెత్తేముంది? అప్పుడు మనం సత్యం, స్వేచ్ఛా, సౌందర్యం మొదలయిన సద్గుణాల మధ్య జీవయాత్ర సాగిస్తాం. అన్నిటికి స్వేచ్ఛా స్వాతంత్ర్యాలే మూలం. అందులో ఘనత, సౌందర్యం ఉన్నాయి. అప్పుడు ఎవరయితే మానవసేవకు తమ సర్వస్వాన్ని ధారపోస్తారో వాళ్ళే ఘనులుగా పరిగణింపబడతారు. ఎవరు స్వేచ్ఛగా ఉంటారో వాళ్ళే గొప్పవాళ్ళు. ఇంతెందుకు? అప్పుడు జీవితమే ఘనంగా ఉంటుంది.' ఆంద్రీ కొంచెంసేపు ఆగాడు.

ఒక్కసారి ఇటూ అటూ ఊగి మళ్ళీ ఆరంభించాడు. 'అటువంటి జీవితం కోసం నే నేపని చేయడానికయినా సిద్ధంగా ఉన్నాను. ఆఖరికి నా చేత్తో నాగుండెలు పెరికి కాలితో మట్టగించవలసొచ్చినా సందేహించను. సిద్ధంగా ఉన్నాను.'

ఈ మాటలు చెప్తున్నప్పుడు అతని కెక్కడలేని ఉద్రేకంవచ్చింది. ముఖం కంచగడ్డలాగయింది. కన్నీళ్ళు బొట బొట రాలినాయి. తల్లి లేచి నిలబడి ఆదుర్దాగా చూస్తోంది. పావెల్ తెల్లబోయి 'ఆంద్రీ! ఏమి టి వంతా' అని అడిగాడు. ఆంద్రీ తల ఊపుతూ ఒక్కనిముషం తల్లికేసి చూచి 'ఐసేని నేనే కొట్టేను.'

గబాలున తల్లి లేచి గడగడ వణుకుతూ ఆంద్రీదగ్గర కెళ్ళి చేతులు పట్టుకుని రహస్యంగా 'ఆంద్రీ ఆంద్రీ! ఊరుకో గట్టిగా అనకు. ఎంతపని జరిగింది! అయ్యో! అయ్యో!' అని నిశ్చేష్టురాలయింది.

'అమ్మా! కొంచెం ఆగు. జరిగినదంతా చెప్తాను.' అన్నాడు ఆంద్రీ.

'అక్కరలేదులే. నువ్వు గట్టిగా మాట్లాడొద్దు. ఇకముందు భారం అంతా దేవుడిదే అని తల్లి మాటకడ్డొచ్చింది. పావెల్ నెమ్మదిగా ఆంద్రీ దగ్గర కొచ్చేడు. అతని ముఖం వెలవెలబారుతోంది. పెదిమెలు వణికాయి. ఒక చిత్రమైన చిరునవ్వునవ్వి 'ఆంద్రీ! నీచె య్యేది? ఒక్కసారి మనసార కరస్పర్శనం చెయ్యనియ్యి. నిజంగా నీ మన స్సెంత క్షోభించిందోకదా?' అని చెయ్యి పట్టుకోబోయాడు. ఆంద్రీ తల్లిచేయి వదల్చుకు నేసరికి గట్టిగా పావెల్ అతనిచెయ్యి పట్టుకున్నాడు.

తల్లి 'నాయనా! నువ్వు ఐసేని చంపా నంటావా? లేదు. నువ్వు చంపలేదు. నా కళ్ళారా చూసినా నేను నమ్మను' అంది.

'ఆంద్రీ! అమ్మచెప్పినమాట నిజమే. ఇక ఊరుకో. అది మా ఆలోచనకు మించిపోయిన సంగతి' అన్నాడు పావెల్.

ఆంద్రీ కొంచెంసేపు తలవాల్చుకుని కూచున్నాడు. తర్వాత దద్దద స్వరంతో ఇలా చెప్పడం మొదలెట్టాడు.

'పావెల్! నే నాపని చెయ్యదలచుకోనే లేదుసుమా? నువ్వూ నేనూ వెడుతున్నప్పుడు నువ్వు కాస్తముందు రున్నావు; నేను ఇవాన్ గొసవ్‌తో మాటాడుతూ కాస్తవెనుకబడ్డాను. అప్పు డాసందుమొదటికొచ్చి

ఐసే మిమ్మల్ని చూచి నవ్వేడు. ఇవాను ఇంటి కెళ్ళిపోయాడు. నేను ఫ్యాక్టరీ కేసి వెడుతున్నాను. ఐసే నాకూడా పడ్డాడు......ఆ గాడిద నన్ను మహా అగౌరవపరచాడు సుమా! ఇదివర కెన్నడూ నన్నల్లా అవమానించలేదు. వెంటపడ్డ కుక్కలకొడుకు తిన్నగా నోరుమూసుకుని రావచ్చునా? లేదు. పోలీసులు మనల్ని గుర్తుపెట్టుకున్నారనీ, మే 1 వ తేదీ లోగానే మన్ని జైలు కీడ్చు కెడతారనీ చెప్పడం మొదలెట్టేడు. నాకు ఒళ్ళుమండింది. తిక్కెత్తుకొచ్చింది. అక్కడికీ నవ్వి వూరుకున్నాను. అంతటితో వాడు వూరుకోక నేను చాలా తెలివైనవాడిననీ, అందుచేత యీ పని మానేసి పోలీసుల్లో గూఢచారిపనిలో దిగితే చాలా రాణిస్తాననీ సలహా చెప్పడం మొదలెట్టేడు. దానితో నాకు అరికాలిమంట నెత్తికెక్కింది. నన్ను ముక్కుమీద గుద్దినా శాంతం ఉండేదేమో కాని, ఈ కుళ్ళుమాటలు వినేసరికి ఇక ఒళ్ళు తెలియలేదు. ఆపాళంగా పళ్లుబిగించి యిదిగో యీ కుడిచేతితోనే మెడమీద ఒక్కగలేతా యిచ్చేసి నా దారిని నేను చక్కావచ్చాను. గిర్రున తిరిగి దభాలున క్రిందపడటం మాత్రం చూసేను. మళ్ళీ వాడి అతీ గతీ యేమవుతుందా అనే ఆలోచనే నాకు కలుగలేదు. వాడి కింత ప్రమాదం వస్తుందని తోచనేలేదు. కాళ్ళక్రింద పడ్డ కప్పని తొక్కేసి చక్కావచ్చినట్లే నేను ఫ్యాక్టరీకి వచ్చేశాను. పనిచూస్తూంటే ఐసే నెవరో చంపేశారనే కబురు విన్నాను. నిజంగా నేను నమ్మలేదు. కాని నా చెయ్యిమాత్రం తిమ్మిరెక్కిపోయింది. ఆ దెబ్బకి. ఈచేత్తో పని చెయ్యలేకపోయాను. -పిడికిలి చూపిస్తూ- నిజంగా యీ చేతి కంటుకున్న పాపం యీ జన్మానికి పో దనుకుంటాను.'

తల్లి మాట కడ్డొచ్చి 'నాయనా! నీ హృదయంలో కల్మషం లేకపోతే సరి' అంది. తల్లికండ్ల వెంబడి కన్నీళ్ళు జలజల రాలినాయి.

'అమ్మా! నాకు కల్మషం యెంతమాత్రం లేదు. నేనసలు తప్పు చేసినట్లే భావించడంలేదు. కానీ ప్రాణం విసుగుతుంది. ఈకల్మషం కడుపులో పెట్టుకోవలసిన అవసరం లేనేలేదు.

'అయితే యిప్పు డేం చేస్తావు?' అని పావెల్ అడిగేడు.

'చెయ్యడాని కేముంది? అవసరమైతే వాడిని నేనే కొట్టేనని చెప్పడానికి నా కేమీ భయంలేదు. కాని ఒకందుకు మాత్రం చిన్నతనంగా

వుంది. ఇల్లాంటి స్వల్పవిషయంకోసం జైలుకెళ్ళడానికిమాత్రం సిగ్గవుతోంది. ఒకవేళ యీ నేరానికి యెవరినైనా అరెస్టుచేసి కేసు పెడితే మాత్రం నేను బయటపడి నా నేరం ఒప్పుకుంటాను. లేకపోతే మాత్రం నా అంతట నేను వీధిలో పడను. లేచి చేతులూపుతూ అబ్బే. ఇంత చిన్నవిషయానికి బయట పడతానా? పడను. నాకు సిగ్గేస్తుంది'

ఫ్యాక్టరీకూత వినబడింది. ఆండ్రీలేచి 'పావెల్ ! నేను యివ్వేళ పనిలోకి రాను' అన్నాడు.

'నేనూ వెళ్ళను.'

'నేను స్నానం చేస్తాను' అని ఆండ్రీ దిగాలుపడుతూ స్నానాల గదిలోకి పోయాడు.

ఆండ్రీ వెడుతుంటే తల్లి అతనికేసి దీనంగా చూచింది.

తర్వాత పావెల్‌తో ఇల్లా చెప్పింది.

'పాషా ! నేను ఇదంతా నమ్మను. ఒకవేళ నమ్మినా అతన్ని ఏమీ అనవలసినపని లేదు. మనిషిని చంపడం పాపం అని యెరుగుదును. నాకు దేవు డంటే చాలానమ్మకం. క్రీస్తుదేవునియందు పూర్తియైన విశ్వాసం వుంది. అయినప్పటికీ ఆండ్రీలో ఏమీ దోషం నాకు కనుపించటంలేదు. ఐసే సంగతి తలుచుకుంటేమాత్రం కొంచెం విచారం కలుగుతుంది. అతను దౌర్భాగ్యుడు. అక్కడ దిక్కులేక పడుంటే చూచాను. మిమ్మల్ని ఉరి తీయిస్తానంటూ అతడు బెదరించినమాటలన్నీ జ్ఞాపకానికొచ్చాయి. కాని ఎందుచేతనోకాని అత డంటే అసహ్యం కలుగలేదు. చచ్చిపోయాడుకదా అనే సంతోషమూ కలుగలేదు. జాలిమాత్రం వేసింది. కాని ఇప్పు డెవరి చేతుల్లో చచ్చిపోయాడో కూడా తెలిసింది. కనుక విచారమే లేదు.'

తల్లి కొంచెంసేపు యేమిటో తనలోతానే ఆలోచించుకుంది. 'ఓయి దేవుడా !' అంటూ అదిరిపడి 'పాషా ! నే చెప్పేమాటలన్నీ వింటు న్నావా?' అని అడిగింది.

పావెల్ అమ్మప్రశ్నను విన్నట్లు లేదు. గదిలో ఇటూఅటూ పచారు చేస్తూ చెప్పటం ఆరంభించాడు.

'అమ్మా ! ఆండ్రీ యీ విషయా న్నింతటితో సర్దుకునేటట్లు లేదు. అసలు ఎప్పటికైనా సర్దుకుంటాడనే విషయంకూడా అనుమానమే. ఇదిగో

చూడు ! మనుష్యులంతా ఒకళ్ళకొకళ్ళు యెలావున్నారో చూడు. నీ కెంత యిష్టం లేకపోయినా ఒక్కొక్కప్పుడు దెబ్బతీయాలనిపిస్తుంది. ఆ దెబ్బయినా యెవరిమీద ? ఎందుకూ పనికిరాని నిర్భాగ్యునిమీద. వాడు మూర్ఖుడవడంచేత నీకన్నా అధమస్థితిలో ఉన్నాడు. అంద్రీ పొరబాటున యాదాలాపంగా, ఒకమనిషిని చంపాడు. అందుకు అతని కెంతో పశ్చాత్తాపం గలిగి సిగ్గుపడుతున్నాడు. ఎంతో మహాపాపం చేసినట్లు అందోళనతో బాధపడుతున్నాడు. ఇక ఫ్యాక్టరీఅధికారులసంగతి చూడు. వాళ్లు వేల కొలది జనాన్ని చడీచప్పుడూ, దయాదాక్షిణ్యం, నదురూబెదురూ లేకుండా చంపి పారేస్తున్నారు. చంపడంలోనూ విధిలేక కాదు. విలాసంకోసం సంతోషంతోటి. ఈ మారణకర్మంతా యెందుకో తెలుసునా ? తమ స్వంత సౌఖ్యంకోసం, తమ కొంపలు నిలబెట్టుకోడానికి, తమ భవనాల్లోనికుర్చీలు, బీరువాలు చెక్కుచెదరకుండా ఉండడానికి, తమ వెండిబంగారాలు బాగా ఉండడానికి. అన్నిటికన్నా తమ పేరు ప్రతిష్టలు నిలుపుకుని ప్రజలమీద ఇష్టంవచ్చినట్లు అధికారం చలాయించడానికే. వేలకొద్దీ జనం అత్మలను హత్యచేయడం కేవలం తమశరీర రక్షణకోసంకాదు, తమ ఆస్తిపాస్తుల రక్షణకే. తమ ఐశ్వర్యం నిలబెట్టుకోడానికే. పావెల్ నిట్టూర్పువిడిచి తల్లిచేయిపట్టి ఆడించి 'అమ్మా ! ఈ కుళ్ళునంతా నువ్వు గ్రహించి నట్లయితే, మా ఆదర్శంయొక్క సత్యాన్ని నువ్వు గ్రహించగలుగుతావు. మా ఆదర్శ మెంత మహత్తరమైనదో నీ కప్పు డర్థమవుతుంది.'

ఈమాటలు వింటూంటే తల్లి కేదో ఆందోళన బయలుదేరి లేచింది తన కుమారుని హృదయంలో తనహృదయాన్ని మిళితంచేసేసి, ఒకగొప్ప జ్యోతిని వెలిగించా లనే కోరిక కలిగింది.

పాషా ! కొంచెం ఆగు. నేనూ మనిషినే. నాకూ హృదయం ఉంది' అన్నది.

ఇంతలో వాకిట్లో యెవరో వస్తున్నట్లు చప్పుడైంది, వాళ్ళిద్దరూ వులిక్కిపడ్డారు,

'ఒకవేళ అంద్రీకోసం పోలీసువాళ్ళువస్తే? అన్నాడు పాషా.

'ఓ భగవంతుడా ! నా కేమీ తెలియదు ! నా కేమీ తెలియదు ! ప్రభో!' అంది తల్లి మెల్లగా.

౧౨

తలుపు తీసేసరికి 'నేనే' అని నవ్వుకుంటూ రైబిన్ లోపలి కొచ్చాడు. ఒక దట్టమైన బొచ్చుచొక్కా తొడుక్కున్నాడు. తలకు కూడా ఒక బొచ్చుటోపీ తగిలించాడు. బట్టలంతా తారుమరకలే. కొంచెం హెచ్చుతగ్గుగా ఎలుగ్గొడ్డు ఆకారం వచ్చింది. లోపలికి ప్రవేశిస్తూనే తల్లిని పరామర్శించి పావెల్ క్షేమసమాచారాలు కనుక్కున్నాడు. కుశలప్రశ్న లయిన తరువాత చొక్కా గిక్కా తీసి బల్లమీద పెట్టి, గది నాలుగు మూలలూ పరీక్షగా చూచి సావకాశంగా కూచుని బాతాఖానీకి ఉపక్రమించాడు.

'ఏమోయ్ పాషా! నువ్వు బాగా పెద్దమనిషి వౌతున్నావు. నేను పక్కా పల్లెటూరి రైతు నైపోతున్నాను? నీ కేమీ ఆస్తీపాస్తీ హెచ్చినట్లు లేదు కాని, పుస్తకాల సంపదమాత్రం హెచ్చినట్లు కనిపిస్తుంది. గ్రంథాలతో బీరువాలు నిండుతాయి. అవే కాబోలు మహాకనకం నీకు! అవునులే, నిజమే. సరేకాని, ఏమిటి విశేషాలు? ప్రపంచధోరణి ఎల్లాగుంది?'

'అంతా బాగానే ఉంది. వ్యవహారం ముందుకే సాగుతోంది' అన్నాడు పాషా.

'బాగానే ఉంది' అంటూ రైబిన్ హుషారుగా రైతులుపాడుకునే యీలపాట నొకదానిని పాడేడు. ఇంతలో తల్లి 'టీ కావాలా?' అంది.

రైబిన్ 'ఓ! టీ అన్నమాటేమిటి? ఇస్తే లొట్టెడు కల్లుకూడా పుచ్చుకుంటాను. లేకపోతే తినడాని కేమైనా పెట్టినా వద్దనను. వీటికేంగాని ఇంతకీ మిమ్మల్ని చూచాను. అదే నాకు చాలా సంతోషం' అన్నాడు.

పావెల్ రైబిన్‌కు దగ్గరగాకూచుని 'ఏమయ్యా రైబిన్! నీసంగ తెల్లా వుంది? విశేషా లేమైనా ఉన్నాయా?' అని అడిగాడు.

'ఉంది, ఒక మోస్తరుగా. నే నిప్పుడు 'ఎడిల్‌గేవ్' అనే గ్రామంలో ఉంటున్నా. గ్రామం చాలామంచిది. సాలుకు రెండుసంతలు. జనాభా రెండువేలు పైచిల్లర. మనుష్యులు మాత్రం పరమ దౌర్భాగ్యులు. భూమి అట్టే లేదు. ఉన్నది సారవంతమైనదీ కాదు చిన్నచిన్న ప్రతులుగా చీలికలై ఉంది' అన్నాడు రైబిన్.

'వాళ్ళతో ఏమైనా మాట్లాడుతూ ఉన్నావా?'

'నోరుమూసుకు కూర్చుంటానా మరీ ? మీరు ఇక్కడ ప్రచురించిన కాగితాలన్నీ జాగ్రత్తపెట్టేను. మొత్తం 34 కరపత్రాలు. వాటితో కొంత గ్రంథం సాగిస్తున్నాను. కాని నాకు ముఖ్యమైన సాధనం బైబిలు. దానితో బాగా గ్రంథం నడుపుతూ ఉన్నాను. అది గవర్నమెంటు పుస్తకమైనా అందులోకూడా కొన్ని సంగతు లున్నాయి. దానిమీద ప్రజలకు నమ్మకం కూడా ఎక్కువ. అయినప్పటికీ ప్రచారం చాలదు. అందుకోసమే నీదగ్గర నుంచి ఏమైనా పుస్తకా లుంటే పట్టు కెడదామని వచ్చాను. నాతోకూడా ఏఫీమ్ అనే కుర్రవాడుకూడా వచ్చాడు. తారు తోలుకొచ్చాం బళ్ళమీద; ఇంటికి వెడుతూ వెడుతూ ఈపని చూచుకుందామని ఇల్లావచ్చాను. ఏఫీమ్ వచ్చేలోగా నాకు ఏవోకొన్ని పుస్తకా లిస్తే వాటిని జాగ్రత్తపెట్టుకుంటాను.

పావెల్ తల్లితో 'అమ్మా ! నీవెళ్లి కొన్ని పుస్తకాలు పట్టుకురా. గ్రామాల నిమిత్తమని చెప్పు వాళ్లతో' అన్నాడు.

'అల్లాగే వెడతాను, మీరు టీ త్రాగండి' అంది తల్లి.

రైబిన్ చిరునవ్వు నవ్వుతూ 'ఏమమ్మోయ్ నిలోనా ! నువ్వుకూడా యీ వుద్యమంలో దిగేవూ?' అని తల్లిని హెచ్చరించాడు.

పావెల్ తో 'సరేకాని, మన యీ పుస్తకాలు చదవా లనే కుతూహలం కలవాళ్ళు మాగ్రామంలో చాలామం దున్నారు. అక్కడ వీటియందు అభిరుచి కలిగించే ఉపాధ్యాయు డొక డున్నాడు. అతడు చర్చితాలూకు మనిషయినా మంచివా డని వాడుక. మాగ్రామానికి సమీపంలో ఇంకొకఊరిలో ఆడమేస్టరుకూడా యీపనిచేస్తుంది. అయితే వాళ్ళు ఈ నిషిద్ధగ్రంథాలను మాత్రం ఉపయోగించరు. వాటిపేరు చెబితే హడలిపోతారు. నాకుమాత్రం ఆ నిషేధగ్రంథాలే కావాలిసుమా. అ వెల్లావుండాలో తెలుసునా ? మంచి బాణాల్లాగు తగిలేటట్టుగా ఉండాలి. వాటిని తీసుకెళ్ళి మెల్లగా ఎవరికీ తెలియకుండా వాళ్ళ కందిస్తాను. వాళ్ళద్వారా అవి ప్రజల కందుతాయి. ఈలోగా పోలీసులు కనుక్కుంటే వాళ్ళే పంచిపెడుతున్నా రనుకుంటారు. నేనుమాత్రం బయటపడను' అంటూ తన తెలివితేటలకి తనే కాస్త సంతోషపడ్డాడు.

'ఓహో! పైకి ఎలుంగుగొడ్డులాఉన్నా ఇతనిదగ్గర నక్కజిత్తులు చాలా ఉన్నాయి' అనుకుంది తల్లి.

పావెల్ లేచి పచారుచేస్తూ కొంచెంసేపు ఆలోచించాడు. పిమ్మట వాళ్ళిద్దరికీ ఈ క్రింది సంభాషణ జరిగింది.

పా:—రైబిన్! నీకు పుస్తకా లిస్తాం కాని, నువ్వు చెయ్యబోయే పని మాత్రం బాగాలేదు.

రై:—ఏమిటి? బాగాలేదు? తెల్లబోయాడు

పా:—నువ్వు చేసేపనికి ఎప్పుడూ నువ్వే బాధ్యత వహించాలి. అంతేకాని నువ్వేదో ఇతరులను చిక్కులో పెట్టడం సబబుకాదు.

రై:—తలఊపుతూ నువ్వు చెప్పే దేమిటో నాబుర్ర కెక్కలేదు.'

పా:—అయితే చెపుతా విను. కరపత్రాల్ని బడిపంతుళ్ళు పంచిపెట్టారని పోలీసులకు అనుమానం తగిలితే వాళ్లని జైల్లో పెడతారా మరి?

రై:—ఆ, పెడతారు. పెడితే ఏమి ?

పా:—ఏమిటా ? పుస్తకాలు పంచిపెట్టినది నువ్వు. జైలుకు నివ్వే వెళ్ళాలి. కాని ఇంకొక ళ్లెందుకు వెళ్ళాలి?

రై:—పాషా! నువ్వు చాలా చిత్రమైన మనిషిలాగు న్నావే? నాగలి దున్నుకుంటూ ఛో ఛో అనుకునే రైతుముండావా డిల్లాంటి పనుల్లో కలుగజేసుకుంటూ డంటే యెవరు నమ్ముతారు? ఎవ రనుమానపడ తారు? పుస్తకాల గొడవంతా చదువుకున్నవాళ్ళదే. దాని సాధక బాధకాలన్నిటికీ వాళ్ళే సమాధానాలు చెప్పుకోవాలి.

ఈ సంభాషణ తల్లి శ్రద్ధగా వింటోంది. రైబిన్ మాటను పాషా అర్థంచేసుకోలే దనుకుంది. అతనికండ్లలో కొంచెం ఆగ్రహం కనుపించింది. 'రైబిన్ ఉద్దేశ్య మేమిటంటే అతనిపని కేమీ అడ్డురాకుండా యెవరో ఒకరు జైలుకెడుతూ ఉంటారని' అని మెల్లగా వ్యాఖ్యానం చేసింది.

'అంతే. అంతే' అన్నాడు రైబిన్ అంగీకారంతో.

పావెల్ చటుక్కున 'అమ్మా! మాబాగా చెప్పేవుకాదూ సబబు? మాటవరుసకి మన ఆంద్రీ ఏదో తప్పుపనిచేసేడనుకో; అతను చేసిన పనికి నన్ను ఖైదులో పెట్టారనుకో; అప్పు డేమంటావు?' అన్నాడు.

తల్లికి ప్రశ్న నసాళాని కంటింది. ఏంచెప్పడానికీ తోచక 'అలా యెందుకు జరుగుతుంది?' అంది.

రైబిన్ అందుకుని తల్లితో 'నిలోనా! ఇల్లాంటి విషయాలు మహా సున్నితమైనవి' అన్నాడు. కాస్త ఉపదేశధోరణిలో పావెల్‌తో ఇల్లా చెప్పాడు.

'ఓయి తమ్ముడూ! ఈ విషయాల్లో నీ యభిప్రాయా లింకా చాలా పచ్చిపచ్చిగా వున్నాయి. బాగా పక్వానికి రాలేదు. రహస్యపుకార్య క్రమంలో కీర్తికి స్థానంలేదు. కొన్ని సంగతులాలోచించి, ఎవరిదగ్గర కర పత్రాలుంటే వాళ్ళనిముందుగా జైల్లోపెడతారు. అంతేకాని వాళ్ళ కంద జేసిన వుపాధ్యాయులజోలికెళ్ళరు. అది మొదటిసంగతి. ఇక రెండవవిషయం ఆ బడిపంతుళ్ళు ప్రజలకి చట్టసమ్మతమైన పుస్తకాలిచ్చినప్పటికీ అందులో కూడా నిషేధపు పుస్తకాల్లో వుండేవిషయాలు లేకపోలేదు. కాకపోతే అంత హెచ్చుగా ఉండకపోవచ్చును. అంతకంటె మెత్తటిభావలో వుండ వచ్చును. సత్యమంతా ఒక్కటే. అంటే నేను చేసేపనినే వాళ్ళుకూడా చేస్తుంటారన్నమాట. కాని నేను రాచబాటను పోతాను. వాళ్ళు సందు ల్లోంచి, గొందులలోంచి పోతారు......ఇక మూడవవిషయం: వాళ్లకీ నాకూ సంబంధమేమిటి? కాలినడకను పోయే నాకూ, గుర్రంమీద సవారి చేసే వాళ్ళకూ పొత్తేమిటి? వాళ్ళకీ నాకూ స్నేహం యెల్లా కలుస్తుంది? నాలాంటి యింకో రైతువిషయంలో యిలా ప్రవర్తించను. కాని ఇల్లాంటి చదువుకున్నవాళ్ళతో నాకు మొగమాట మేమిటి? ఒక డేమో చర్చితాలూకు మనిషి. రెండో ఆమె యెవరో భూస్వామందుకుమార్తె. ప్రజల నుద్ధరించా లనే బుద్ధి వీళ్ళ కెందుకు పుట్టిందో నా కర్థ మవడంలేదు, వాళ్ళ వుద్దేశ్యాలు అంటే ఆచదువుకున్న మాష్టర్ల అభిప్రాయాలు రైతువాడినైన నాకు అవ గాహన అవడంలేదు. నే నెందుకు పనిచేస్తున్నానో నాకు తెలుసును కాని, వాళ్ళ సంగతిమాత్రం తెలియడంలేదు. శతాబ్దాలతరబడి వాళ్లు ప్రజలమీద పెత్తనంవహించి రైతుల్ని పీడించుకు తిన్నారు. మరిప్పు డింత అర్థాంతంగా రైతుల నుద్ధరించాలనీ, వాళ్ళకళ్ళు తెరిపించాలనీ, యెందుకు ప్రయత్నిస్తు న్నారో తెలియడంలేదు. తమ్ముడూ! నేనుపిచ్చిపిచ్చికథలనున మ్మేవాడినికాను.

అందుచేత వాళ్ళంటే నాకు అంత నమ్మకంలేదు. చీకట్లో నడుస్తున్నప్పుడు ఎదట వున్నది ఎద్దో మొద్దో లేకపోతే మరొకటో తెలుసుకోవాలి.'

ఈ ధోరణి వింటూంటే తల్లి తెల్లబోయింది. పాషా ఏమంటాడో అని అతని ముఖంకేసి చూచింది. ఇంతలో ఆమెకు చదువుకున్నవాళ్ళల్లో కొందరు జ్ఞాపకాని కొచ్చి 'రైబిన్ ! కొంతరు శ్రీమంతులూ విద్యార్థులూ కూడా ఈ రైతులకోసం అష్టకష్టాలు పడుతున్నారే. అనేకమంది జైళ్ళల్లో హతమారిపోతున్నారే. దాని కేమంటావు?' అని అడిగింది.

రైబిన్ మళ్ళీ అందుకున్నాడు. 'వాళ్ళ వుద్దేశ్యమే వేరు. అల్లాంటి వాళ్ళ తరహాయే వేరు. రైతుదగ్గర నాలుగు డబ్బులు చేరితే పెద్దమనిషై పోతాడు. పెద్దమనిషి చేతిలోవుండే పైసా ఖర్చయిపోతే రైతైపోతాడు. అంటే చేతిలో పైసా పైసలయితే ఆత్మకూడా పరిశుద్ధమవుతుందన్నమాట. మనిషి జీవితాన్నిబట్టే బుద్ధికూడా ప్రసరిస్తుందని వెనుక నువ్వేకాదూ చెప్పావు? పనివాడికీ యజమానికీ చుక్కెదురు. ఒక డవునంటే రెండోవాడు తప్పకుండా కాదనాలి. అల్లాగే రైతుకీ చదువుకున్నవాడికీని. రైతుస్వభావం వేరు, పెద్దమనిషితరహా వేరు. రైతుకి కడుపునిండితే పెద్దమనుష్యులం మడత కుడుము లెయ్యాలి. రైతులంతా మంచివాళ్ళని నేను చెప్పను. వాళ్ళల్లోనూ కొందరు దౌర్భాగ్యులు, ఆత్మఘాతకులు లేకపోలేదు.

రైబిన్‌కి ఉద్రేకం వచ్చి లేచాడు. మొఖం కందగడ్డయిపోయింది. ఆ వుద్రేకంతోనే మెల్లగా మాట్లాడడం సాగించాడు.

'నాసంగతే చూడండి. అయిదేళ్ళపాటు పొట్ట చేత్తోపుచ్చుకొని ఆ ఫ్యాక్టరీనుండి యీ ఫ్యాక్టరీకి, యీ ఫ్యాక్టరీనుండి ఆ ఫ్యాక్టరీకి తిరిగేను. చివరికి ప్రాణం విసిగి పల్లెటిదిక్కుకి చేరుకున్నాను. పల్లెటూరు అలవాటు తప్పిపోయినాక మళ్ళీ అచ్చటికి చేరుకునేసరికి ఆ జీవితమంతా చాలా దుర్భరంగా కనబడింది. అక్కడ బ్రతుకే అసంభవ మనిపించింది. మీ కిక్కడ ఆకలిబాధంటే ఏమిటో తెలియదు. అందుచేత గ్రామాలలో జరిగే దారుణాలన్నీ మీకు తెలియవు. అక్కడ ప్రజల్ని ఆకలి పీడించేస్తోంది. అన్నం వారికే యెత్తేమీ కనుపించటంలేదు. ఈ క్షుద్బాధ ప్రజల ఆత్మల నన్నిటిని నాశనం చేసేస్తోంది. మనుష్యుల మొఖాలమీద వుండవలసిన జీవకళ యేమీ అచటి ప్రజలలో కనపడడంలేదు. వాళ్ళది బ్రతుకని చెప్పడానికే వీలులేదు.

నిత్యదరిద్రంలో కుళ్ళిపోతున్నారన్నమాట. ఈ బాధలకి తోడు ప్రభుత్వాధికారులు వాళ్ళని బ్రతకనివ్వరు. 'అన్నమో దేవా' అని యేడుస్తూవుండే యీ నిర్భాగ్యుల కేమైనా యెప్పుడైనా గుప్పెడు మెతుకులు దొరికితే, వాటినికూడా గుటకాయించడానికి యీ వుద్యోగులు తయారుగా కనిపెట్టుకుంటూరు. దొరికింది లాక్కోడమే కాకుండా, ఏమని అడిగితే పళ్లూడకొడతారుకూడాను. పావెల్ కేసి చూస్తూ తమ్ముడూ! ఈ బ్రతుకు చూసిచూసి నాకు ప్రాణం విసుగెత్తిపోయింది. అసహ్యం వేసింది. కన్నెత్తి చూడలేక పోయాను. కాని మళ్ళీ ఆలోచించుకున్నాను. ఈ అసహ్యాన్ని ఆగ్రహాన్ని సంబాళించుకున్నాను. ఈ అవస్థ దాటేను. ఏమైనాసరే అక్కడేవుండి యేదో కొంత గొడవచేయడానికి నిశ్చయించుకున్నాను. ప్రజలకు జరుగుతున్న అపచారాలన్నీ నావంటికి పట్టేయి. వాటికి కారకులైన అధికారుల మీద అసహ్యంకూడా నారక్తంలో జీర్ణించింది. ఈ అపచారాలన్నీ నా హృదయంమీద పొడుస్తున్నట్లు పొడుచుకుంటున్నాయి.'

ఈమాటలు చెబుతుంటే రైబిన్ నుదుటిమీద ముత్యాలులా చెమట పట్టి అతను పావెల్ భుజంమీద చేతితో తట్టేడు.

'పావెల్! ఈవిషయంలో నువ్వు నాకు పూర్తిగాసాయం చెయ్యాలి. నాకు కొన్ని పుస్తకాలు ఇవ్వాలి. ఎల్లాంటి పుస్తకా లనుకొన్నావు? పుస్తకం వక్కసారిచదివితే ఇకమనిషికిశాంతిఅనేమాటఉండకూడదు. ప్రజల మనస్సుల్ని కలవరపెట్టెయ్యాలి. ఈ పట్నవాసంవాళ్ళకోసం వ్రాసేవాళ్లనే పల్లెటూరివాళ్ళకోసం కూడా వ్రాయమనిచెప్పు. ఎల్లా వ్రాయాలంటే నిజంగా ఉన్నదున్నట్లే వ్రాసెయ్యాలి. పల్లెటూరి వాళ్ళు చదువుతుంటే వుడుకెత్తిపోవాలన్నమాట. ఆఖరుకు ప్రాణాలైనా తెగించడానికి సిద్ధపడేటట్లు వ్రాసెయ్యాలి. చెయ్యి ఆడిస్తూ ఇదిగో చూడు; కొందరు మనుష్యులు చచ్చిపోతే ఫరవాలేదు. ప్రజల నుద్ధరించడానికోసం కొందరు చచ్చిపోవాలి. ఆ శవాల్లోంచి గొప్పవెలుగు బయలుదేరుతుంది. ప్రపంచంలోని అనేక కోట్లజనాన్ని ఉద్ధరించడానికి కొన్ని వేలమంది ఆహుతులైతే కానియ్యి అంతే. మనుష్యులు చావడం సులువే. మళ్ళీ ప్రజలలో జీవం కలగాలి' రైబిన్ ఇలా తీవ్రంగా మాట్లాడేడు. మాట్లాడినంతసేపూ చాలా ఆవేశంతో మాట్లాడేడు. అప్పుడప్పుడు పళ్లుపటపట కొరికి ముష్టిఘాడించే

వాడు. ఆ బల్ల గుద్దేశేవాడు. ఆ ధోరణంతా చూస్తే తల్లికి తనభర్త జ్ఞాపకానికొచ్చాడు. నిలోనా టీ తీసుకొచ్చి రైబిన్ ముందర పెట్టింది. పావెల్ రైబిన్ ఉపన్యాసాన్ని విని తలకాయ ఊపుతూవచ్చాడు. ఆఖరికి 'రైబిన్ ! నువ్వుచెప్పిన సంగతులన్నీ నిజమే. పుస్తకాలు అవసరమే. పల్లెటూళ్ళలో ప్రచారంకోసం ఒకపత్రికకూడా అవసరమే. నువ్వు మాకు సంగతి సందర్భాలన్నీ తెలియచేస్తూంటే గ్రామాలకోసం ఒక పత్రికను ప్రచురిస్తాం' అన్నాడు.

'సరే, చేయించండి. అన్ని విషయాలు మీకు తెలియచేస్తాం. వ్రాయడం మాత్రం బహుతేలికభాషలో వ్రాయాలి. ఆఖరుకి శుద్ధ ఎద్దు మొద్దుకయినా తెలిసేట ట్లుండాలి.'

ఇంతలో తలుపుతోసుకుని ఏఫిమ్ లోపలి కొచ్చాడు. రైబిన్ అతన్ని పావెల్ కూ, పావెల్ ను ఏఫిమ్ కు పరిచయం చేశాడు. ఏఫిమ్ మంచి ఒడ్డూపొడుగూగల యువకుడు. లక్షణాలన్నీ మంచివే. అతను పావెల్ కరస్పర్శనం చేస్తూనే గదంతా నాలుగుమూలలూ పరకాయించాడు. అతని దృష్టి సరాసరి పుస్తకాల బీరువామీద పడింది. గబగబా బీరువా దగ్గర కెళ్ళి పుస్తకాలన్నీ జమాబందీ చేయడం ఆరంభించాడు.

'అబ్బో! ఇక్కడ చాలా పుస్తకాలు ఉన్నాయి. కాని యివన్నీ చదువడానికి మీకు తీరికలే దనుకుంటాను. పల్లెటూళ్ళలో మాకు చాలా తీరిక ఉంది' అన్నాడు, పుస్తకాలు తిరగేస్తూను.

'తీరికుంది కాని, చదువుకోవా లనే కోరికలేదు' అన్నాడు పావెల్.

'కోరిక లేకేమి ? ఈ రోజుల్లో స్వతంత్రంగా ఆలోచించుకోలేని వాళ్లు చచ్చిపోయినవాళ్ళక్రిందే లెక్క. కాని ప్రజలు చచ్చిపోదలచుకో లేదు. కనుక కాస్త ఆలోచించుకుంటున్నారు' అన్నాడు ఏఫిమ్. ఒక పుస్తకాన్ని చేత్తో పుచ్చుకొని పేరు చదివి—

'ఖగోళశాస్త్రం ! ఇదేమిటి ?' అని పావెల్ నడిగాడు. పావెల్ విపులంగా తెలియచెప్పాడు.

'ఇది మా కక్కరలేదు' అన్నాడు ఏఫిమ్.

రైబిన్ అందుకుని 'పల్లెటూరివాళ్లకు ఖగోళశాస్త్రం యెందుకూ ? భూమి యెలా పుట్టినాసరే. ఎలావున్నా సరే. ఆకాశంమీదనుంచి వ్రేలా

డుతూవున్నా సముద్రంమీద తేలుతూవున్నా ఒకటే; వాళ్లకి భూమితో వున్న ప్రయోజనం ఒకటే. భూమి యింతభుక్తి నివ్వాలి' అన్నాడు.

'దాస్యచరిత్ర_యిది మనలను గురించేనా?' అని ఏఫిమ్ అడిగాడు.

'ఇదిగో ఇది రష్యాప్రజల దాస్యచరిత్ర' అంటూ పావెల్ ఒక పుస్తకం తీసి అతనిచేతి కిచ్చాడు.

'ఇది పాతపురాణం. ఈ కాలానికి పనికిరాదు' అంటూ ఏఫిమ్ దాని నవతల పెట్టేశాడు.

పావెల్ 'నీవాటా కేమైనా భూమి వున్నదా?' అని అడిగాడు.

'ఆ, వున్నట్టే లెక్క. మా అన్నదమ్ములు ముగ్గురికీ కలిపి పదిన్నర ఎకరా లుంది. అదంతా యిసక బొండే. పాత్రలు తోముకు నేందుకే కాని పంటకు పనికిరాదు. నేనా భూమిని వదలుకున్నాను. విడుదలపెట్టక యేంచెయ్యను? కష్టపడినా కడుపునిండదుగదా! నాలుగేళ్ళనించి కూలిపనిచేసి పొట్టపోసుకుంటున్నాను. ఈసారి సిపాయిపనిలో కెడదా మని అనుకుంటు న్నాను. కాని రైబినుమామ వెళ్ళొద్దంటున్నాడు! ఇప్పుడు సిపాయిలచేత జనాన్ని చావగొట్టిస్తున్నారటకదూ? అందుచేత వద్దంటున్నాడు. చివర కేమైనా, చేరదా మనే అనుకుంటున్నాను. తరతరాలనుంచీ వస్తున్న యీ సైన్యాన్ని లాగిపార వేయవలసిన రోజులొచ్చాయనుకుంటాను. ఏమంటావు?' అన్నాడు ఏఫిమ్.

'ఆ, వచ్చింది. కాని చాలా కష్టమైనపని. అన్నిటికన్న ముఖ్యంఏమి టంటే—సైనికులతో మాట్లాడే నేర్పుండాలి' అన్నాడు పావెల్ నవ్వుతూ.

'దాని కేం? నేర్చుకుంటాం.'

'పై అధికారులకి పట్టుబడ్డా రంటే తుపాకితో కాల్చిపారేస్తారు, తెలుసా?'

'అవును. దయాదాక్షిణ్యాలు చూపించరు' అంటూ ఏఫిమ్ పుస్తకాలన్నీ తిరగేయడం మళ్ళీ ఆరంభించాడు.

రైబిన్ టీ త్రాగిపోదామని తొందరచేశాడు. 'తిన్నగా ఇంటికే...' అవును కాని, విప్లవం అంటే తిరుగుబాటు కాదూ?' అని ఏఫిమ్ ప్రశ్న వేశాడు. ఆ సమయానికే ఆంద్రీ లోపలి కొచ్చి ఏఫిమ్ను వీపుమీదతట్టి రైబిన్ పక్కనే కూర్చున్నాడు.

'నువ్వుకూడా ఫ్యాక్టరీలోనే పనిచేస్తున్నావా?' అని ఏఫిమ్ ఆంద్రీ నడిగాడు. 'అవును అయితే ఏమి?' అన్నాడు ఏఫిమ్.

'మరేంలేదులే. అతను ఫ్యాక్టరీపనివాళ్ళను చూడడం ఇదే మొదలు. వాళ్ళు అందరిలాగా వుండరని అతని వుద్దేశ్యం' రైబిన్ సమాధానమిచ్చాడు.

'ఎంచేత?' అన్నాడు పావెల్.

ఏఫిమ్ ఆంద్రీని జాగ్రత్తగా నఖశిఖపర్యంతం పరీక్షచేశాడు—'మీ ఎముకలు కోసుగా వుంటాయి. రైతుల ఎముకలు పుష్టిగా కాస్త గుండ్రముగా నునుపుతేరి వుంటాయి' అన్నాడు. రైబిన్ అందుకునిఇల్లాఅన్నాడు: 'రయితుకి తనకాళ్ళమీదతాను నిలబడగల శక్తివుంది. తనది కాకపోయినా తనకాళ్ళక్రింద భూముందనే స్పృహ వుంది. కాని ఫ్యాక్టరీకూలీకి ఆనిలకడ లేదు. ఎప్పుడూ పక్షిలాగు ఎగురుతూ వుంటాడు. ఒక కొంపా గోడూ లేదు. ఇవ్వేళ ఇక్కడ, రేపు అక్కడ, ఎల్లుండి యెక్కడో? అఖరికి పెళ్లామైనా పట్టివుంచలేదు. ఎక్కడైనా కాస్తపేచీవస్తే సరి! ఆ ఫ్యాక్టరికి సలాంకొట్టేస్తాడు. కానిరయితల్లాకాదు. తా నున్నస్థలంనుంచి కదలకుండానే తనస్థితి బాగుచేసుకోవడానికి ప్రయత్నిస్తాడు......అదిగో నిలోనా వచ్చిందే!' ఇట్లా అంటూ రయిబిన్ లేచి వంట ఇంట్లో కెళ్ళాడు.

ఏఫిమ్ పావెల్ దగ్గరకొచ్చి పుస్తకమేదైనా ఇమ్మని అడిగేడు. చదువుకుని తారు తెచ్చేవాళ్ళ కిచ్చి పంపేస్తా నన్నాడు. పావెల్ అంగీకరించాడు. ఇంతలో లోపలినుంచిరయిబిన్‌దుస్తులు బాగా పొందికగా ధరించి వచ్చాడు. 'ఏఫిమ్! మనకి వేళయిపోయింది. పోదాంపద' అంటూ ప్రయాణమైనాడు. చదువుకోనేందుకు పుస్తకం దొరికిం దనే సంతోషంతో ఏఫిమ్ వెళ్ళిపోయాడు.

వాళ్ళిద్దరూ వెళ్ళిపోయాక పావెల్, ఆంద్రీ, నిలోనా ముగ్గురు కూచుని ఇట్లా మాట్లాడుకున్నారు.

పావెల్:—ఆంద్రీ. వీళ్ళసంగతి కనిపెట్టావా?

ఆంద్రీ:—ఆ! ఆ! సంధ్యాకాలపు మబ్బుల్లా వున్నారు.

నిలోనా.—రయిబిన్‌ఎంతమారి పోయాడో చూశారా? పక్కా రయితై పోయాడు. అస లెప్పుడూ ఫ్యాక్టరీలో పనిచేసినట్లే కనుపించడం లేదు. ఎంత గడితేరేడు!

పా:—ఆంద్రీ ! నువ్వు ఇందాక ఇక్కడలేవుకాని ఉంటే అతని సంగతి స్వయంగానే చూసేవాడవు. నువ్వెప్పుడూ హృదయాన్ని గురించి మాట్లాడుతూ ఉంటావు. హృదయంయొక్క చమక్ లన్నీ చూపించేశాడు. నాకు గాభరా ఎత్తించేశాడు. నే నసలు యెదురుచెప్ప నేలేకపోయాను. అతనికి మహా అపనమ్మకం. వాళ్ళని తృణప్రాయంగా చూస్తాడు. అమ్మ అన్నట్లు అతనిలో గొప్ప శక్తి ఉందిసుమా !

ఆం:—అవును. నేనూ ఆ సంగతి కనిపెట్టాను. ప్రజలు ఇంతవరకూ అంధకారంలో ఉన్నారు. ఒక్కసారి వాళ్ళకు వెలుతురు కనిపించిందంటే ఇక ఆగరు. లేచారంటే వ్యవహారమంతా ఉల్టాసీదా చేసేస్తారు. వాళ్ళకి కావలసింది భూమి. దాన్ని సాఫ్‌సీదాగా పుచ్చుకుంటారు.........ఆహా! పుచ్చుకుతీరుతారు. రైతు లేచాడంటే బడబాలనమే. సాదు రేగినట్లే. ప్రపంచాన్నంతా తగలేసేస్తాడు.

పా:—అప్పుడు మన కడ్డొస్తాడు.

ఆం:—అలాంటి అడ్డురాకుండా మనం జాగ్రత్తపడాలి. రైతుకి మనమే బాగా సన్నిహితులం. అంచేత రైతు మనలనే నమ్ముతాడు. మన్నే అనుసరిస్తాడుకూడాను.

పా:—మనం గ్రామాలనిమిత్తం ఒక వార్తాపత్రికను ప్రచురించా లంటున్నాడు రైబిన్.

ఆం:—అవును. తప్పకుండా ప్రచురించాలి. సాధ్యమైనంత త్వరలో.

పా:—నవ్వుతూ నే నతనితో వాదించతలుచుకోలేదు.

ఆం:—అప్పుడే యేమైంది?, అతనితో వాదించడాని కింకా చాలా అవకాశాలున్నాయి. మనం ఒక్కసారి జనాన్నందరినీ ఊపెయ్యాలి. తర్వాతపని వాళ్ళే జరిపిస్తారు.

ని:—ఆంద్రీ ! నీ కన్నీ సులువుగా ఉన్నట్లే మాట్లాడుతావే !

ఆం:—అవును, జీవితం సులువుకాదూ? నేను పొలాల్లోకి షికారెడతాను.

త:—స్నానమైన తర్వాత షికా రేమిటి ?

ఆం:—అబ్బ ! నా ప్రాణం గాలికోసం తపిస్తోంది.

పా:—జాగ్రత్త ! జలుబుచేస్తుంది. పడుకుని నిద్రపట్టించుకో,

ఆం:—అబ్బే నిద్రపట్టదు, నేను వెడుతున్నా.

ఆంద్రీ వెళ్ళిపోయాడు. 'అతని కేదో బాధగా వున్నట్లుంది సుమా' అంది తల్లి. తల్లి ఆంద్రీని చాలా ప్రేమతో ఆదరిస్తున్నందుకు పావెల్ ఆమె నభినందించాడు.

'అమ్మా ! నీ హృదయం అమృతం సుమా.'

'అలాగా నాయనా ? అయితే సంతోషమే కాని మీ కేవిధంగానైనా నేను సహాయం చేయగలనా? చేయగలిగితే.........'

'అమ్మా ! మ కేమీ భయంలేదులే; చేస్తావు.'

'భయం లేకపోవడం ఎలాగ ? అది తప్పదు. నాయనా! ఆమాత్రం ధైర్యం చెప్పినందుకు సంతోషంగా వుంది.'

'సరేలే. ఇక ఆ విషయం యెప్పుడూ మాట్లాడుకోవద్దు. నీమీద నా కెంతో ప్రేమఅనే సంగతి మరచిపోకు. నువ్వుచేసే సహాయానికి నే నెప్పుడూ కృతజ్ఞుడనే.'

ఆపుకోలేని దుఃఖంవచ్చింది. కొడుకుయెదుట కన్నీరు కార్చడాని కిష్టంలేక వంటయింట్లో కెళ్ళిపోయింది.

౧౮

ఒకనాడు వైషోవికవ్ యథాప్రకారం చింపిరితలతోటి చీకిగుడ్డల తోటి అసహ్యంగా రుసరుసలాడుకుంటూ పావెల్ ఇంటికొచ్చాడు. వస్తూనే పావెల్ కేసి తిరిగి—

'ఇసేని చంపిన దెవరో తెలిసిందా ?' అన్నాడు.

'లేదు?'

'ఎవడోకాని యేమీ ఆర్భాటం లేకుండానే కొట్టేశాడు. ఆ పనె ప్పుడో నేనే చేద్దామని తయారవుతున్నా. ఆపని నాదే అనుకు నేవాడిని. అదే నాకు సరిపోయేపని.'

♦ 'నికోలే ! తెలివితక్కువ వాగుడు కట్టిపెట్టు' అని పావెల్ మంద లించాడు స్నేహంగా.

♦ పూర్తిపేరు నికొలే వైషోవికవ్.

తల్లి మాట కడ్డమొచ్చి 'నాయనా! నీ కిలాంటిబుద్ధి పుట్టిం దేమిటి? నీ హృదయమైతే నవనీతములాంటిదే. కాని పైకిమాత్రం కాట్లకుక్కలా అరుస్తావు. సంగ తేమిటి?' అని బుజ్జగించింది. ఆ సమయంలో అత డంటే నిలోవా కెంతో జాలికలిగింది. స్ఫోటకం మచ్చలతో వికారంగా వుండే అతనిముఖం యెంతో ముద్దుగా కనబడింది.

'అమ్మా! నేను యిలాంటి పనులకుతప్ప యెందుకు పనికొస్తాను? ఈ ప్రపంచంలో నా స్థాన మేమిటా యని ఎప్పుడూ ఆలోచిస్తూవుంటాను. నా కెక్కడాస్థలం కనుపించడం లేదు. ప్రజలకు బోధచెయ్యాలంటే బాగా నేర్పుగా మాట్లాడడం నాకు చేతకావాలి. అది నావల్లకాదు. జరుగుతుండే సంగతులన్నీ చూస్తూనే వుంటాను. ప్రజలకష్టాలన్నీ నాకు తెలుస్తూనే వుంటాయి. కాని వాటిని చెప్పలేను. అంటే నా ఆత్మ మూగదన్నమాట' అన్నాడు వైషోవికవ్. తర్వాత పావెల్ దగ్గర కెళ్ళి నేలకేసిచూస్తూ చంటి పిల్లాడులాగ ఇలా చెప్పాడు.

'సోదరా! నాకేదైనా మంచి కష్టమైనపని వప్పచెప్పు నే నిలాంటి బ్రతు కింక బ్రతకలేను. నిరర్థకమైనబ్రతుకు బ్రతికితే ఏమి? బ్రతక్కపోతే నేమి? మీరంతా యీ వుద్యమంలో చక్కగా పనిచేస్తున్నారు. ఉద్యమం దినదినాభివృద్ధి పొందుతోంది. నేనుమాత్రం దూరంగా వున్నాను. ఏమీ పనిచేయడం లేదు. ఎంతసేపూ దుంగలు మొయ్యడం దూలాలెత్తడంతో నా పని సరిపోతోంది. ఇందుకేనా బ్రతకడం? నాకేదైనా గట్టిపని చెప్పండి'.

పావెల్ అతనిచెయ్యి పట్టుకుని అతిఆప్యాయంగా దగ్గరకు లాక్కున్నాడు. 'సరే. అలాగే చెప్తాములే' అని చెప్పి అప్పటికి సంతృప్తిపరిచాడు. ప్రక్కగదిలోనుంచి ఆంద్రీమాట వినిపించింది.

'నికోలే! నీకు నేను చెపుతాను పని, చేస్తావా? అచ్చుకూర్చడం నేర్పుతాను. మన అచ్చుపనంతా నువ్వే చెయ్యొచ్చు, అదే నీకు సరి.'

వైషోవికవ్ ఆంద్రీదగ్గర కెళ్ళాడు. 'ఆంద్రీ! నువ్వు నాకు అచ్చుపని నేర్పితే నా కత్తి నీకు బహుమతి యిస్తాను.'

ఆంద్రీ ఫక్కున నవ్వేడు. 'కత్తి అంటే మామూలుకత్తి అనుకున్నావేమిటి?' అన్నాడు వైషోవికవ్ మళ్ళీ.

పావెల్ కూడా ఫక్కున నవ్వేడు. వైసోవికవ్ గదిలో మధ్య నిలబడి 'ఏమిటది ? నన్నుచూచి నవ్వుతున్నావా' అన్నాడు. ఆంద్రీ గభాలున పడుకున్నవాడు లేచివచ్చి 'సందేహమా ? ఎందుకో తర్వాత చెబుతానులే. కాస్సేపు పొలాల్లోకిపోయి షికారుచేద్దాం పదండి. వెన్నెల మహాబాగావుంది. లేవండి' అన్నాడు.

నువ్వు నవ్వుతూంటే చూడాలి. నేనొస్తానుపద' అని వైసోవికవ్ లేచాడు.

'నువ్వు బహుమతులు, వాగ్దానాలు చేస్తూంటే నాకు వినా లనుంది· రా' అంటూ సరసమాడేడు ఆంద్రీ.

ముగ్గురూకలిసి బయటకు షికారు బయలుదేరేరు. కిటికీలోంచి తల్లి వాళ్ళకేసి రెప్పవాల్చకుండా కాస్సేపు చూసింది. తర్వాత క్రీస్తుదేవుని బొమ్మకేసి తిరిగి 'ఓయి భగవానుడా ! వాళ్ళకు తోడ్పడాలి సుమా !' అని అప్రయత్నంగా తనలో తానే ప్రార్థించింది. తర్వాత లోపలి కెళ్ళి దీపం ఆర్పేసి వెన్నెల్లో ప్రార్థనచేసింది.

రోజులు నిముషాలాగున గడచిపోయాయి. కాలచక్రవేగంలో తల్లికి మే 1 టవ తేదీనిగూర్చి ఆలోచించడానికి తీరికలేకపోయింది. పగలల్లా పనితో విసిగి విసిగి పడుకుంటే యెప్పుడైనా ఒక్కొక్కప్పుడు యీవిషయం జ్ఞాపకాని కొచ్చేది. అదేదో త్వరగా అయిపోతే బాగుండుకదా అనుకునేది.

ప్రొద్దున్న ఫ్యాక్టరీకూత వెయ్యడంతోనే పావెల్, ఆంద్రీలు గబగబా గ్రుక్కెడు టీ త్రాగి తల్లి కేవో పది చిల్లరపనులు పురమాయించి చక్కాపోయేవారు. రోజంతా విసుగూ విరామంలేకుండా కాస్సేపు వంటపని, కాస్సేపు గోడలమీద కాగితా లంటించడానికి మైదాపిండి వుడికించడం, మరి కాస్సే పేదో యింకోకపనీ యిలాగే యెప్పుడూ యేదో ఒక పనిచేస్తూవుండేది. మధ్యమధ్య యెవరో ఒకరొచ్చి పావెల్ కిమ్మని యేదో చీటీముక్క లా మెచేతి కిచ్చి హడావిడిగా వెళ్ళిపోతూ వుండేవారు.

మే 1 వట తేదీని కార్మికోత్సవము జరుపవలెనని పనివాళ్ళందరినీ హెచ్చరించేకాగితాలు లెక్కాపత్రంలేకుండా కూలీపేటలోకి, ఫ్యాక్టరీ

లోకి వచ్చిపడ్డాయి. తెల్లవారేసరికి యే గోడమీద చూచినా, ఆ కాగితాలే అంటించి ఉండేవి. ఆఖరుకి పోలీసుస్టేషను తలుపులమీదకూడ అవే సిద్ధమయ్యేవి. ప్రొద్దున్నే పనిపెట్టుకుని పోలీసులు బయలుదేరి నానాతిట్లూ తిట్టుకుంటూ ఊరంతా తిరిగి ఆనోటీసులన్నింటిని చించిపారేస్తూ వుండేవారు. మళ్ళీ మరునాడు ప్రొద్దున్నే గోడలమీద సిద్ధంగానే వుండేవి. మధ్యాహ్నమప్పుడు ఈ కాగితాలు ఊరికే ఎగిరిపోతూ వుండేవి. ఏవీధిలో చూచినా అవే. రహస్యపు పోలీసులు ప్రతివీధి మొగిలోనూ నిలబడి వచ్చేవాళ్ళని వెళ్ళేవాళ్ళని కనిపెట్టి చూస్తూనే వుండేవాళ్ళు. ఏమైనా, నోటీసులుమాత్రం గోడమీది కెగిరొచ్చిపడుతూనే ఉండేవి. జనం అంతా యీ తమాషాను చూచీ, పోలీసులేమీ చెయ్యలేకపోవడం చూచీ నవ్వుకుంటూ వుండేవాళ్ళు. ముసలికూలీలుకూడా ఆశ్చర్యపడి ముక్కుమీద వ్రేలేసుకున్నారు.

అంతటాకూడా జనం గుంపులు గుంపులుగాచేరి యీ నోటీసుల్లో వుండే సంగతులన్నీ చర్చచేయడం మొదలెట్టేరు. ప్రజలలో ఉడుకు ప్రారంభమైంది. మొత్తంమీద అందరికీ ఏదో క్రొత్తవింత. ఒక ఉద్రేకం. కొందరు యీ ఆందోళకులను తిట్టిపోసి సంతుష్టిపడేవారు. కొందరి కేగో ఆత్రత. ఏదో ఆశ. ఇంకా కొందరికి సంతోషం. ఉత్సాహానికంతా కారణం తామే కదా అనే తృప్తి.

పావెల్, ఆంద్రీలు నిద్రాహారాలుకూడా లేకుండా పనిచేశారు. రాత్రంతా ఎక్కడో తిరిగి తిరిగి తెలతెలవారుతూవుంటే ఇంటికొచ్చేవాళ్లు. ఏ తోటల్లోనో దొడ్లల్లోనో కూలివాళ్ళు సభలుచేస్తూ వుడడంమాత్రం తల్లికి తెలుసు.

గుర్రాలమీద పోలీసులు రాత్రంతా గస్తీతిరుగుతూ వుండేవారు. ఒంటరిగా వెడుతున్న కూలీలను అటకాయించడం అప్పుడప్పుడు కొందరి నరెస్టుచేయడంకూడా మొదలెట్టారు. ఏమూల చూచినా గ్రామమంతా రహస్యపు పోలీసులు సక్కి సక్కి సంచరిస్తూవుండేవాళ్ళు. ఎప్పుడో అమాంతంగా తనకొడుకునీ, ఆంద్రీనికూడా అరెస్టుచేస్తారని తల్లికి చూచాయగా తెలిసింది. బాగా ఆలోచించుకుంటే ఆమెకు వాళ్లు ముందుగా అరెస్టయితేనే మంచిదేమో అనిపించింది.

రికార్డుగుమాస్తా ఐసే హత్యవిషయమై దరయాప్తు ఆగిపోయింది. ఆ వూరు పోలీసులు రెండురోజులు దడబిడలు పడి పదిమందిని పట్టుకుని విచారణచేసి చివరికి ఆ కేసు వదులుకున్నారు. ఒకరోజున మాటవశాత్తు మేరీకార్సునోవా ఈ సంగతి తల్లితో చెప్పింది. మేరీకి పోలీసువాళ్ళతో పరిచయం యెక్కువ. ఆమె ఆ విషయమై యిలా చెప్పింది:

'ఎవరు చంపారో కనుక్కోవడం యెవరితరం? ఆ రోజు ప్రొద్దున సుమా రొక వందమందైనా ఐసేని కలుసుకొనివుంటారు. అందులో అధమం తొంభైమందైనా అతనికి శత్రువు లుంటారా? ఏ పదిమందోకలిసి వెయ్యక పోయినా, ఆఖరికి ఏ ఒక్కడైనా వేసివుండొచ్చు ఒకదెబ్బ. ఎనిమిదేళ్ళ నుంచి అత దందరినీ హింసపెడుతూనే వున్నాడు.'

ఆంద్రీ యిటీవల చాలా మారిపోయాడు. ముఖంలో మునుపటి వికాసంలేదు. ఇదివరకంత మాటాడడంకూడా మానేశాడు. కాని మనిషిలో వుండే తీవ్రతమాత్రం తగ్గలేదు. కొంచెంగా మాటాడినా జనాన్ని సమ్మోహింపజేసే శక్తిమాత్రం అలాగే వుంది. అతడు తరుచు మే 1వ తేదీనిగూర్చీ, కార్మికులయొక్క భావిభాగ్యాన్నిగురించీ, ముందు ముందు ప్రపంచంలో కలుగబొయ్యే స్వేచ్ఛాసౌఖ్యాల్ని గురించీ మాటాడుతూవుంటే వినేవాళ్ళంతా విస్మయులైపోయేవారు. ఐసే హత్యను గురించిన విచారణ ఆపుచేశారనే సంగతి వినడంతోనే ఆంద్రీ చాలావిసుక్కుని చిరునవ్వునవ్వుతూ యిలా అన్నాడు.

'అధికారులు ప్రజల నొక్కళ్ళనే కాదు, గడ్డిపరకల క్రిందతీసిపారెయ్యడం—ప్రజలమీద కుసిగొలిపే కుక్కలనుకూడా అలాగే తృణీకరించి పారేస్తారు. తమ కెంతో విశ్వాసంతో చాకిరీచేసే ఈ కుక్కలంటే వాళ్ళ కేమీ లక్ష్యంలేదు. ఎంతసేపు తమ కాయుష్యం తమ కారోగ్యమే. కృతజ్ఞత...పాపం. ఆ నిర్భాగ్యుడిసంగతి తలుచుకుంటే నాకు జాలేస్తుంది. నే నతన్ని చంపదలచుకోనేలేదు.'

పావెల్ 'చాలు చాలు ఆగు' అన్నాడు. 'నాయనా ! నువ్వేమి చేస్తావు? నీ తప్పేముంది? అప్రయత్నంగా నీ తల ఒక పాపిష్టిజీవికి తగిలింది. ఆ పాపిష్టి బ్రద్దలైపోయింది. అంతే' అని తల్లి సముదాయించింది. 'నువ్వు

చెప్పినమాట నిజమే కాని అలా సంతుష్టిపొందడానికి వీలులేదు' అన్నాడు. ఆంద్రీ విచారంతో తరుచు అతనిధోరణిలోనే మాటాడుతూండేవాడు.

*　　　*　　　*　　　*

ఆఖరికి మే 1 వ తేదీ వచ్చింది. మామూలుగానే ఫ్యాక్టరీ చెవులు గింగురు మనేటట్లు కూసింది. ఆ క్రితంరాత్రి అంతా తల్లికి నిద్రపట్టలేదు. అందుచేత పెందలకడనే లేచి టీకి నీళ్ళుకాచి అన్నీ సిద్ధంగా ఉంచింది. మామూలుగా పావెలును, ఆంద్రీని లేపడానికి వాళ్ళగదిదగ్గర కెళ్ళింది. ఇంతలో ఆమెకు మే ఒకటవ తేదీ అనే స్పృహవచ్చి కిటికీదగ్గర కూచో బడింది. ఏమీ తోచక తదేకధ్యానంతో ఆకాశంకేసీ, మేఘాలకేసీ చూస్తూ కూచుంది. ఆ చూపుకేమీ అర్థంలేదు. తనలోతానే 'ఇవాళ టీకి నీళ్లు పెందల కాడే పెట్టే, వాళ్లు ఇంకా నిద్రలేవనేలేదు. చాలా అలసిపోయియున్నారు. పాపం!' అనుకుంది.

సూర్యుని అరుణకిరణాలు గదిలో తొంగిచూచేయి. తల్లి వాటిని ఆనందిస్తూ చూసింది. ఒక్కనిమిషమైన తర్వాత మరిగిపోతున్న నీళ్ల గిన్నెను పొయ్యిమీదనుంచి దింపేసి, చేతులూ కాళ్లూ కడుక్కుని మెల్లగా దేవుడ్ని ప్రార్థించింది. వాళ్ల కెక్కడ నిద్రాభంగ మవుతుందోనని, యేమీ చప్పుడుచేయకుండా పనులన్నీ చక్కబెట్టుకుంది.

ఫ్యాక్టరీ రెండోకూ తేసింది. ఆంద్రీకి మెలకువ వచ్చి పావెల్‌ను లేపాడు. పావెల్ బిగ్గరగా ఆవులిస్తూలేచాడు. సావిట్లోంచి తల్లి టీ సిద్ధంగా వుందని కేకపెట్టింది. 'మేము లేచాం వస్తున్నాం' అన్నాడు పావెల్. ఆంద్రీ లేచి చిరునవ్వునవ్వుతూ వంటయింట్లో కెళ్లి తల్లికి వందనంచేసి పలుక రించాడు.

'అమ్మా ! రాత్రి బాగా నిద్రపట్టిందా ?'

'ఆ.........నువ్వుమాత్రం పాషాకి దగ్గరగావే వుండాలిసుమా!' అని తల్లి ఆంద్రీచెవిలో చెప్పింది.

సందేహ మేమిటి ? అలాగే. మావశంలో వున్నంతవరకూ ఇద్దరం ఒకళ్ళనొకళ్లు విడచిపెట్టం' అని నమ్మకంగా ఆంద్రీ ఆమె చెవులోనే చెప్పాడు.

'ఏమిటోయ్ ! ఆ రహస్యం' అన్నాడు పావెల్.

'మరేంలేదు. యివ్వాళ్ళ నన్ను బాగా ముఖం గిఖం కడుక్కోమంటూంది అమ్మ. ఆడవాళ్ళంతా నన్నే చూసేటట్టుండాలిట' అంటూ ఆంద్రీ ముఖం కడుక్కోనేందుకు వెళ్ళిపోయాడు.

"మేలుకోరా కూలివాడా,

మేలుకొని నీదేశ_మేలుకోరా కూలివాడా"

అంటూ మెల్లగా పావెల్ పాటపాడాడు. తల్లి ప్రాతఃకాల భోజనానికి టీ, రొట్టె వగయిరాలన్నీ తయారుచ్చేసి పెట్టింది. మధ్యాహ్నం ఏమి జరుగుతుందో అనే ఆలోచనగాని ఆందోళనగాని కించిత్తయినా లేకుండా వాళ్ళిద్దరూ నవ్వుతూ ఉండడం ఆమెకు చాలా ఆశ్చర్యం వేసింది. రోజూకన్న ఆవేళ పావెల్ ఆంద్రీలు తీరికగా టీ త్రాగుతూ కూచున్నారు. పావెల్ టీలో పంచదార కొంచెంకొంచెం కలుపుకుంటూ కాలక్షేపం చేస్తున్నాడు. ఆంద్రీ కాళ్ళుఊపుకుంటూ గదిలో ప్రసరించుతున్న సూర్యకిరణాల సౌందర్యం, గోడలమీద వాటి నృతంంచూచి ఆనందిస్తూ కూచున్నాడు. ఇద్దరూ బాతాఖానీలోకి దిగేరు. చిన్ననాటి అల్లరిపనులను జ్ఞాపకం చేసుకుంటూ వాటిమీద చర్చచేయడం ఆరంభించారు. సందర్భం లేని యీ సోది అంతా వింటుంటే తల్లికి విసుగొచ్చింది.

'మీరు ఉత్సవం యేర్పాట్లగురించి మాట్లాడుకోకుండా యీ ఊకదంపు ఆరంభించా రేమిటి?'

'అన్ని యేర్పాట్లు అయిపోయాయి' అన్నాడు పావెల్.

'ఒకసారి ఏర్పాట్లన్నీ చేసుకున్నాక ఆ విషయాలనుగురించి పదేపదే మాట్లాడుకుంటే ప్రయోజన మేమీలేదు. వృథాగా మనస్సు కలవరపరచుకోవడమే. మే మంతా అరెస్టయిపోతే ఏమిచెయ్యాలో నీకు నికోలే ఇవానిచ్ వచ్చి చెపుతాడు. అతనే యిక నీకు అన్నివిధాలా సహాయం' అన్నాడు ఆంద్రీ. తల్లి నిట్టూర్పువిడిచి సరే అనుకుంది. పావెల్ బయటికి పోదామన్నాడు.

'అనవసరంగా పోలీసులకళ్ళుకుట్టేటట్లు తిరగడ మెందుకు కనుక వొద్దన్నాడు అంద్రీ.

ఇంతలో ఫెడ్యామేజిన్ ఒగర్చుకుంటూ వచ్చాడు. అతనిముఖం సంతోషంతో కలకలలాడుతోంది. బుగ్గలు యెర్రబడిపోయాయి. ఒగరుస్తూనే 'ఆరంభమయింది' అన్నాడు.

జనం అంతా వీధుల్లో నిలబడివున్నారు. వెషోవికవ్, గూసెవ్ సోదరులు, శామొలోవ్ ఫాక్టరీగేట్లదగ్గర నిలబడి కూలీలను హెచ్చరిస్తూ ఉపన్యాసాలిస్తున్నారు. "కూలీలు చాలామంది ఫాక్టరీలోనుంచి వచ్చేశారు. పదండి మనం వెళ్ళాలి. అప్పుడే పదిగంటలయింది."

పావెల్ లేచి బయలుదేరాడు.

"మధ్యాహ్నానికి ఫాక్టరీఅంతా ఖాళీ అయిపోతుంది" అంటూ చకా్కా పోయాడు ఫెడ్యా.

అతను వెళ్ళిపోతుంటే తల్లి "గాలిలో దీపంలా వున్నాడు" అనుకుంది. తల్లి దుస్తులు ధరించడానికి వంటయింట్లో కెళ్ళింది.

"అమ్మా, నువ్వెక్కడికి!" అన్నాడు పావెల్.

"మీతోటే"

పావెల్, ఆంద్రీ ఒకళ్ళమొగాలొకళ్లు చూచుకున్నారు. పావెల్ చేత్తో తలసర్దుకుని, "సరేనమ్మా! నీకు నేనేమీ చెప్పదలచుకోలేదు. నువ్వు నాకేమీ చెప్పొద్దు, సరేనా?" అన్నాడు.

"అల్లాగే నాయనా! అల్లాగే! దేవుడు మిమ్మల్ని చల్లగా చూడాలి, అంతే."

తల్లి పావెల్, ఆంద్రీలవెంట బయలుదేరి వెళ్ళింది. ఎక్కడచూచినా ప్రజల కలకలధ్వనులతో చెవులు గింగురుమంటున్నాయి. ఉత్సాహానికి మేరలేకుండాఉంది. తనకొడుకూ ఆంద్రీ కలసి నడుస్తుంటే జనమంతా వాళ్ళ కేసి తేరిపారచూడడం ఆమె కనిపెట్టింది. కొందరు వాళ్ళకి సగౌరవంగా నమస్కారాలు పెట్టారు. ఈ సందడిలో ప్రజలనుకునే రకరకాల కబుర్లు ఆమె చెవుల్లో పడ్డాయి. ఇదుగోనయ్యా! వచ్చారు నాయకులు."

"నాయకు లెవరేమిటి ?"

"నాయకులంటే తప్పా?"

ఇంకొకచోట ఒక దొడ్లో ఇద్దరుమాటాడుకుంటున్నారు ఆవేశంతో.

"పోలీసువాళ్ళొచ్చి పట్టుకుంటారు. దానితో వాళ్ళ పనవుతుంది."

ఏం పట్టుకుంటే? మునిగిపోతుందా ?"

మరొకచోట వీధికిటికీలోనుంచి ఈ ముక్క లామెచెవిని పడ్డాయి.

"ఆలోచించుకో. వాళ్ళంటే పెళ్ళాంబిడ్డలు లేని మొరళ్ళు. ఒంటిరి గాళ్లు. ఏ లక్ష్యంలేకుండా ఏ పనైనా చెయ్యవచ్చు. నువ్వలాంటివాడవు కావు మరి!"

ఫ్యాక్టరీలో కాళ్లు విరగగొట్టుకొని ఫించను పుచ్చుకుంటున్న జోసిమో యింటిదగ్గరనుంచి వెడుతూంటే అతడు కిటికీలోనుంచి తల బయటికిపెట్టి "ఏయ్ పావెల్, గాడిదా! నీ తలకాయ ఎగరేస్తారులే." అని గట్టిగా కేకేశాడు. ఈ కేకవిని తల్లి అదరిపడి నిలబడింది. ఆ కుంటివాడిమీద కోపంవచ్చి వాడికేసి తీవ్రంగా చూచింది. వాడు తిట్లు మరింత జోరు చేశాడు. ఏం చెయ్యలేక ముందున్న పావెల్ ఆండ్రీలను కలుసుకుంది. వాళ్ళ మాటలేమీ వినిపించుకోకుండానే పిచ్చాపాటీ మాట్లాడుకుంటూ కులాసాగా నడిచిపోతున్నారు. దారిలో డేనియల్ ఇవానిచ్ అనే పెద్దపనివాడు కనబడి పలుకరించాడు. "ఏమిటీ? డేనియల్! నువ్వా పని మానేశావూ?" అన్నాడు పావెల్.

"ఆ! నా భార్య ఇవ్వేళ నొప్పులుపడుతోంది. పైగా యివ్వేళ ఇంత హడావుడిగా వుంటే పనేమిటి?" అని జవాబుచెప్పేడు డేనియల్. కాస్త దగ్గరకొచ్చి "ఇదిగో! మీరు యేదో దిట్టమైన గడబిడ చెయ్యదలచుకున్నారని విన్నాను. కానివ్వండి. ఇదే సమయం. సూపర్నెంటు తలుపులు గిలుపులు యెగిరిపోవాలి." అన్నాడు. మేమేమైనా తాగి తందనాలు తొక్కుతామనుకున్నావా యేమిటి?" అన్నాడు పావెల్. "మేమూరికే జండాలు పుచ్చుకుని పాటలు పాడుకుంటూ వీధుల్లో ఊరేగుతాం. అంతే. అంతకన్న గడబిడ యేమీలేదు. నువ్వుకూడావస్తే పాటలు విందుగాని. అప్పుడు మా అభిప్రాయమేమిటో తెలుస్తుంది." అన్నాడు ఆండ్రీ. "మీ అభిప్రాయాలు మీ తత్వాలు నాకు తెలుసును. మీ కరపత్రాలు, పత్రికలు చదువుతూనేవున్నా. (తల్లికేసి తిరిగి పరిచయంగా) ఏమిటమ్మోయ్! నువ్వు కూడా తిరుగుబాటుకే బయలుదేరేవూ?"

"కాటికి కాళ్లు చాచుకున్నప్పుడయినా సత్యమార్గాన్ని అనుసరిద్దామని నా కోరిక" అంది తల్లి. ఓహో! అయితే సరే, ఇప్పుడర్థమైంది. ఫ్యాక్టరీలోకి రాజద్రోహపు కరపత్రాలు తీసుకొచ్చింది నువ్వే అన్నారు. నేను నమ్మలేదు. వాళ్ళన్నమాట నిజమేనన్నమాట."

"ఎవరన్నారు ?" అన్నాడు పావెల్. "యెవరేమిటి ? జనం. సరి లెండి. నేను పోతాను, మీ యిష్టం. యేదో మీ తంటాలు మీరుపడండి," అంటూ డేనియల్ చక్కాపోయాడు.

తల్లి ముసి ముసి నవ్వులు నవ్వుతుంది. తన్నుగురించి జనం ఈ మాత్రం చెప్పుకుంటున్నారుగదా అని సంతోషించింది. పావెల్ చిరునవ్వుతో "ఏమమ్మోయ్! నువ్వుకూడా ఖైదులో కొస్తావు" అని హెచ్చరించాడు.

"సిద్ధమే. అంతకన్నానా?" అంది తల్లి మెల్లగా.

బాగా పొద్దెక్కింది. వసంతకాలమవడంచేత మనుష్యుల ముఖాలలో వికాసం కనబడుతోంది. ఆకాశం మీద తెల్లమబ్బులు పరుగెత్తుతున్నాయి. గ్రామానికంతా కొత్తగా శోభవచ్చింది. ప్రజలగోల ఫాక్టరీ మిషనుల చప్పుడిన్ని ముంచేసింది. ఏయింట్లో కబుర్లు వినవచ్చినా యిదేగొడవ. కొందరు మంచిగాను కొందరు చెడ్డగాను పరిపరివిధాల చెప్పుకుంటున్నారు.

పెద్దవీధినుంచి పోయే ఒక సందు మొగలో నూరుమంది చేరేరు. వాళ్ళమధ్య నిలబడి సైమోవికవ్ జోరుగా ఉపన్యాసం దంచేస్తున్నాడు.

సరిగ్గా పావెల్ ప్రభృతు లక్కడి కొచ్చేసరి కతను "మన రక్తాన్ని వాళ్ళు ద్రాక్షకాయల రసం పిండేస్తున్నట్లు పిండేస్తున్నారు." అంటూ మాట్లాడుతున్నాడు.

ప్రజల కీ మాటలు బాణాల్లా తగులుతున్నాయి. ఉద్రేకం ఉత్సాహం పొర్లిపోతోంది. "నిజం నిజం" అని సభలోంచి కేకలు లేచాయి.

"మన కుర్రాడు బాగానే కొట్టుకొస్తున్నాడు. నే వెళ్ళి సాయం చేస్తాను" అంటూ ఆంద్రీ గుంపులో దూరి మధ్య నిలబడి ఉపన్యాసం ఆరంభించాడు.

"సోదరులారా! ప్రపంచంలో యూదులు, జర్మనులు. ఆంగ్లేయులు, టార్టనులు మొదలైన అనేకజాతు లున్నాయని కొందరు చెపుతారు. నే నదంతా నమ్మను. భూమండలంలో రెండే రెండుజాతులున్నాయి. ఆ రెండుజాతులు ఒకదానితో ఒకటి యెప్పటికీ కలవవు. అవేమంటే ధనికులు – పేదలు. వీళ్ల వేషభాషలన్నీ వేరే. ప్రపంచంలో జనం అనేక రకాలుగా దుస్తులు ధరిస్తారు. అనేక భాషలు మాట్లాడుతారు. కాని ధనికుడయిన

ఆంగ్లేయుడినో, ఫ్రెంచి దేశస్థుడినో, జర్మనువాడినో చూడండి, వాళ్ల తపస్సాడియ్యా; బీదల నేడిపించడంలోనూ కూలివాళ్ళని క్షోభ పెట్టడం లోనూ అంతా ఒక్కటే మచ్చు." (జనంలో నవ్వు)

"ఇక ఫ్రాన్సుదేశంలో, టర్కీదేశంలో, టార్టర్ దేశంలో– ఈ దేశ మా దేశమేమిటి–యే దేశంలోనైనా సరే, కూలివాడి బ్రతుకు చూడండి. అంతా ఒక్కటే మోస్తరు. మన రష్యను కూలిజనం లాగే నిర్భాగ్యమైన కుక్కా నక్కా బ్రతుకు బ్రతుకుతున్నారు.

(జనం గుంపు పెద్దదయిపోయింది. సందు మొగంతా నిండేరు. ఎవళ్ళ మట్టుకువాళ్ళు చప్పుడుచెయ్యకుండా వింటున్నారు. ఆండ్రీ గొంతుక పెద్దదిచేశాడు) "విదేశములలోవుండే కూలినాలి జనం ఈ సత్యాన్ని అప్పుడే గ్రహించారు. ఈ మే 1 వ తేదీని, ఈ వసంతోత్సవ సందర్భమున ప్రపంచ మందున్న దేశాల్లోవుండే కూలినాలి జనం ఒకళ్ళకొకళ్ళు సానుభూతిని తెలుపుకుంటున్నారు. ఈ రోజున ప్రపంచమంతటా కూలీలు పని మానేసి, ఉత్సవాలు జరిపి తమ అపారశక్తిని పరీక్ష చేసుకుంటున్నారు. ఈ పవిత్ర దినమున ఇచట కార్మికులంతా ఐక్య హృదయులగుదురుగాక! తమ అఖండ శక్తిని గుర్తించెదరుగాక! అందరి హృదయాల్లోనూ సోదరభావం కలుగు గాక! ప్రతివాళ్ళూ అందరియొక్క సౌఖ్యంకోసం, స్వేచ్ఛకోసం సత్యం కోసం, ధర్మంకోసం తమ ప్రాణాలనయినా అర్పించడానికి సంసిద్ధులయ్యె దరుగాక! సోదరులారా!......" పోలీసు! పోలీసు!' అనే కేకలు బయల్దేరినవి.

౧౬

వెయిన్ రోడ్డుమీదనుంచి నలుగురు పోలీసులు గుర్రాలను దౌడా యించుకుంటూ తిన్నగా ప్రజలమీదకొచ్చి పడ్డారు.

"పొండి ఎక్కడివాళ్ళక్కడికి!"

"ఏమిటీ సభ?"

"ఎవరా మాట్లాడేది?

ఈ కేకలు వినబడేసరికి ప్రజలు చల్లగా తప్పుకున్నారు. కొందరు గోడ లెక్కి చూస్తున్నారు. మరికొందరు వెళ్లేక్కారు.

"తగుదుమమ్మాయని, నాయకులంటూ బయలుదేరేరు. కుంకలు. కుక్కల్ని అందలా లెక్కిస్తామంటూ" రంటూ రొవడో బొంయ్యిమన్నాడు.

ఆంద్రీ ఒక్కడే వీధిమధ్యను నిలబడిపోయాడు. రెండు గుర్రాలు సకిలించుకుంటూ రెండువేపులనుంచి అతనిమీద కొచ్చాయి. మధ్య నొక్కుకుపోయేటంత పనైంది కాని ఆంద్రీ మెల్లగా ప్రక్కకొదిగాడు. ఇంతలో తల్లి అతని చెయ్యి పట్టుకొని యివతలికి లాగింది.

ఆంద్రీ! ఇదేంపని! నువ్వు పాపాను విడిచిపెట్టనని నాకు మాటిచ్చేవు కాదూ? మరి యిప్పుడెందుకల్లా వొంటరిగా పెద్దపులినోట్లో చెయ్యెడతావు?" అని అడిగింది.

"అవును: పొరబాటే. తప్పే" అని ఆంద్రీ ఒప్పుకున్నాడు. పావెల్ కేసి తిరిగి "అబ్బ! ప్రపంచంలో పోలీసుఫౌజు ఎంతుందో" అన్నాడు.

తల్లి తలకాయ ఆడించింది. ఆమె హృదయంలో యేమిటో చెప్ప లేని ఆందోళన పుట్టింది. తల దిమ్మెక్కిపోయింది. సంతోషం విచారంకూడా కలిసేవచ్చాయి. త్వరగా మధ్యాహ్నంవేళైపోయి, ఏదో తేలిపోతే బాగుండుననిపించింది. అంతా చర్చిదగ్గర మైదానంమీదకొచ్చారు. అక్కడ నాల్గయిదువందల జనం గుంపులు గుంపులుగాచేరి రొదచేస్తున్నారు. దేని కోసమో అంతా ఆత్రతపడుతూ చూస్తున్నారు. వాళ్ళల్లోవాళ్ళు చర్చలు చేసుకుంటున్నారు.

"ఏమోయి, మీటింగా? నువ్వు బాగా ఆలోచించుకో. ప్రమాదం నెత్తిమీదికి కోరితెచ్చుకోకు" అంటూ వొకమెల్లని స్త్రీస్వరం వినబడింది. దానికి "నోరుముయ్! ఇకచాలు"అని జవాబు వచ్చింది. సిజావ్ గొంతుక లేచింది.

మన బిడ్డల్ని మనం వదలిపెట్టకూడదు. ఊహూం, కూడదు. వాస్త వానికి వాళ్ళు మనకన్న తెలివైనవాళ్ళయినారు. మనకన్న నిస్సందేహంగా ధైర్యవంతులు. మొన్న మురుగుగుంటతాలూకు వ్యవహారంలో వాళ్ళుచేసిన ధైర్యంవల్లనే మనడబ్బు మనకు మిగిలింది. ఆ సంగతి మనం మరచిపోకూడదు. కష్టపడి పనిచేసినందుకు వాళ్ళని జైల్లో పెట్టారు. లాభంమాత్రం మన మను భవిస్తున్నాం. కష్టం వాళ్ళది. ఫలితం మనందరిదీని.

ఫ్యాక్టరీ మధ్యాహ్నం కూత వేసింది. జనమంతా లేచారు. ఒక్క క్షణం చీమకూడా చిటుక్కుమననంత నిశ్శబ్దం. అందరూ ఆత్రతతో చూస్తున్నారు. ఖంగుమనే గొంతుకతో పావెల్ 'సోదర సోదరీమణులారా, అని వుపన్యాసం ప్రారంభించాడు. తల్లి అదరిపడింది. మెల్లిగా ధైర్యం తెచ్చుకుని కొడుకువెనకాల చేరింది. జనమంతా సూదంటురాయిదగ్గర ఇనుప ముక్కలుచేరినట్లు గబగబా పావెల్ దగ్గరకు చేరారు.

"సోదరులారా! ఆశాపూరితమైనట్టిన్నీ, అంధకారబంధురమైనట్టిన్నీ హింసాసహితమైనట్టిన్నీ, యీ అసహ్య జీవితాన్ని వదలివేయవలసిన రోజు వచ్చింది. యీ జీవితమే మనఆత్మను, మనలోని మానవత్వాన్ని నశింపజేసి, ఈ ప్రపంచంలో మనకు స్థానం లేకుండా చేస్తోంది. ఇటువంటి నిర్భాగ్యపు బ్రతుకును ఒక మహత్తరమైన ఆదర్శంకోసం తృణప్రాయంగా వదలిపెట్టేసే కాలం వచ్చింది" అంటూ పావెల్ గంభీరంగా తనఉపన్యాసాన్ని సాగించాడు. ఒక్క క్షణం ఆగాడు. జనం మరీదగ్గరగా ఒత్తుకొచ్చారు. తల్లి అతనికేసి తేరపారచూచింది. అతని కండ్లలో తల్లికి ఒక గొప్పజ్యోతి కనబడింది.

"కామ్రేడ్స్! మన మెవరమో, మన ఆదర్శమేమిటో బహిరంగంగా తెలుపడానికి నిశ్చయించుకున్నాం. సత్యసమ్మతమైనట్టిన్నీ, ధర్మసమ్మతమైనట్టిన్నీ మన పతాకాన్ని ఇదిగో యిప్పుడే నేను ఎగరేస్తున్నాను." అని పావెల్ జండా ఎత్తాడు. కార్మిక పతాకము రక్తవర్ణశోభితమై గాలిలో స్వేచ్ఛగా ఎగిరింది. పావెల్ చేయెత్తి కర్రను పట్టుకున్నాడు. కాని గాలి పాటున అది వూగులాడుచుండుటచేత మరి పదిమంది గట్టిగా దాన్ని పట్టుకొన్నారు. తల్లికూడా చెయ్యివేసింది.

కూలినాలి జనమునకు క్షేమమగుగాక! అని పావెల్ జయధ్వానం చేశాడు. వందలకొద్దీ జనం ప్రతిధ్వానంచేశారు.

"సాంఘిక ప్రజాస్వామిక కార్మికపక్షము చిరస్థాయియగుగాక!"

ప్రజలలో పెద్దధ్వని. పతాకంయొక్క అభిప్రాయం గ్రహించిన వాళ్ళంతా ఒక్కసారి జండాను ముట్టుకొని వెనక్కివచ్చారు. ఫెద్యామాజిన్, శామొలోవ్, గూసెవ్ సోదరులు మొదలైనవాళ్ళంతా పావెల్ ప్రక్కనే నిలబడ్డారు. వైసోవికవ్ ఇంకా కొందరు యువకులు ఉద్రేకంతో జనాన్ని తోసుకొచ్చి నిలబడ్డారు.

"ప్రపంచంలోని కార్మికులందరికి క్షేమమగుగాక !" అని పావెల్ జయధ్వానం చేశాడు. ప్రజలు ఇదివరకన్న జోరుగా ప్రతిధ్వని చేశారు.

తల్లి ఒకచేత్తో పాషాచెయ్యి పట్టుకుంది. రెండవచేత్తో ఎవరినోపట్టుకుంది. ఆమె దేహమంతా జలదరించింది. కాళ్ళు వణికినాయి. తడబడుతున్న పెదవులనుండి అప్రయత్నంగా "నాయనలారా ! నిజం. నిజం !" అనే మాటలు వెలువడ్డాయి.

నికోలే వైషానికవ్ సంతోషాతిశయంచేత తల్లిచెయ్యి ముద్దుపెట్టుకున్నాడు.

ఇంతలో ఆంద్రీ తీవ్రంగా తన ఉపన్యాసాన్ని ప్రారంభించాడు. అతనికంఠం జనంగోల నంతటినీ ముంచేసింది.

"సోదరులారా ! మనము నేడొక నూతనమైన భగవంతుని పేరిట పవిత్రమైన యీ ఉత్సవమును ప్రారంభించాం. ఆ భగవంతుడు సత్యం, ధర్మం, జ్ఞానం, ప్రకాశం, మంచితనం మొదలైన సద్గుణసంపత్తికి మూలమైనవాడు. సోదరులారా ! ఈ యూరేగింపు సాగేమార్గం అతి దీర్ఘమైనది కూడాను, మన లక్ష్యమింకా చాలాదూరాన్నే వుంది. ముండ్లకిరీటం మాత్రం దగ్గరలో కనబడుతోంది. ఇందులో యెవరికైనా, సత్యధర్మాల యొక్క శక్తియందు విశ్వాసం లేకపోయినా, వాటికొరకు ప్రాణాన్నికూడా అర్పించే ధైర్యసాహసములు లేకపోయినా, యేవిధమైన భయభ్రాంతులు కలిగినా అల్లాంటివాళ్ళు యిప్పుడే తప్పుకోవచ్చు. తక్షణం తప్పుకోండి! మనకు తప్పక విజయం కలుగుతుందనే సంపూర్ణమైన విశ్వాసం కలవాళ్ళే ముందుకు రావాలి. మా ఆదర్శమునందు నమ్మకం లేనివాళ్ళు రావద్దు. వాళ్ళకి దుఃఖం తప్పదు. సోదరులారా ముందంజవేయండి ! స్వేచ్ఛావాదులకు పండుగదినమైన వసంతోత్సవం చిరస్థాయి యగుగాక !"

జనం అత్యుత్సాహంతో తొక్కుడుపడి జండాదగ్గర కొత్తుకొచ్చారు. పావెల్ జండా నాడించాడు. ప్రజలు జయజయధ్వానాలు ప్రారంభించారు.

"పాత పద్ధతులను వదిలేద్దాం" అంటూ ఫెడ్యా ఊతం ఇచ్చాడు. జనం దాన్ని అందుకుని జయధ్వానాలు సాగించింది.

ఊరేగింపు ప్రారంభమైంది. తల్లి ఫెడ్యా వెనకాలే నడిచింది. తన దృష్టి మాత్రం పావెల్ మీదనుంచి తప్పించలేదు. చుట్టుప్రక్కలన్ని వైపులా యువజనుల ఉత్సాహానికి మేరలేదు. వాళ్ళందరిలోనూ పావెల్ ఆండ్రీ లిద్దరూ చుక్కల్లో చంద్రుల్లాగున్నారు. వాళ్ళు తమ మృదుస్వరంతో

"లెండు ! కార్మికులారా లెండు ! సమరమునకు రండు !"

అని పల్లవిని పాడడం మొదలుపెట్టారు. జనం అంతా పరుగులెత్తుకుంటూ దగ్గరకు చేరారు. అంతా ఎలుగెత్తి పాడారు. పాటల శబ్దం ఆకాశాన్నంటింది. తల్లి కీ పాట క్రొత్తగాదు. అప్పుడప్పుడు పావెల్ నెమ్మదిగా పాడుకుంటూంటే వింది. ఆండ్రీ ఈలమీదకూడా ఇదేపాడుతూ వుండేవాడు. కాని యీ జనమంతా ఒక్కసారి ఇల్లా పాడుతూఉంటే ఆమెకేదో క్రొత్తగా కనుపించింది.

"కష్టమున నున్నట్టి సోదరులారా ! కలయుదమురండు ! లెండు సోదరులారా లెండు !" అని కార్మికులందరినీ ఒక్కటి కావలెనని పాట హెచ్చరిస్తూంటే ఆమె హృదయం ఉప్పొంగింది. పాట జనాన్ని ఆకర్షించుకుంటూ సెలయేరులాగ ప్రవహించింది. పిల్ల తరంగాలు లేచినాయి. ఇంతలో తల్లి ప్రక్కనుండి యెవరో ఒక స్త్రీ కళ్ళనీళ్ళు కారుస్తూ "మిత్యా! ఎక్కడి కెడుతున్నావు? బాబోయి !" అని అరిచింది.

తల్లి ఆమె చెయ్యిపట్టుకుని "ఎందుకల్లా కేకలేస్తావు? వెళ్ళనియ్యి మరేమీ ఫరవాలేదు. కంగారు పడకు. భయంలేదులే. మొట్టమొదట నేనూ నీలాగే భయపడ్డాను. కాని ఇప్పుడు మా వా డెక్కడున్నాడో చూసేవా? అదిగో ఆ మొట్టమొదట నిలబడి జండాపుచ్చుకున్నవాడు నాకొడుకే" అంటూ సముదాయించింది. "యెక్కడికిరా పోతున్నారు? గొంతుకలు కోసుకుంటారుట్రా? సిపాయిలున్నారురా అక్కడ" అనుకుంటూ కంగారుగా ఆ స్త్రీ తల్లిచేయి పట్టుకుంది. "అయ్యో! అయ్యో! పాటలు కూడానా? మా మిత్యాకూడా పాడుతున్నాడా?" అని ఉలికిపడింది.

"భయపడకు, భయపడకు. ఇది మహాపవిత్రమైన ఉత్సవం. తనకోసం బాధపడేవాళ్లు లేకపోతే క్రీస్తుదేవుడు అవతరించేవాడే కాడు. ఆలోచించుకో!" అని మెల్లగా తల్లి ఆమెకు బోధించింది. ఈ ఆలోచన చటుక్కున ఆమె మనస్సుకు తట్టింది. ఆ స్త్రీ చెయ్యిపట్టుకుని ఆమాటే పదేపదే చెప్పింది.

అంతలో సిజావ్ తల్లిదగ్గరకొచ్చి ఆమెను పలుకరించాడు. వాళ్ళు పాడేపాట నాలకిస్తూ తల ఊపుతున్నాడు. "యేమమ్మోయ్! చూశావా? బహిరంగంగానే ఊరేగుతున్నారు. పాటలుకూడా తయారుచేశారు. పాట బలే మజాగావుంది కూడాను. అదిగో..................." (పాట వినబడుతుంది) వీళ్ళకి భయమే లేదు. నా కొడుకు చచ్చిపోయాడు కాని.......... అవును, ఈ ఫ్యాక్టరీ వాడి ప్రాణాలుతీసింది.

తల్లిగుండెలు తటతటకొట్టుకున్నాయి. జనంతోకూడ నడుస్తూ మూలాన్ని నడవలేక వెనుకబడింది. ఆ జనం ఉత్సాహం ఆత్రత చూస్తే ఆమె కెంతో ఆనందం కలిగింది. జనం ఆమెను ఒకగోడవైపుకు త్రోసేశారు............

"లెండు కార్మికులారా లెండు" అంటూ పాట. ఎర్రజండా జ్వాలలా ఎగురుతోంది. జనం తన్మయులై గంతులేస్తూ పాడుతున్నారు. ఇది ఫలానా వారి గొంతుకని గుర్తుపట్టడానికి వీలులేకుండా అందరి గొంతుకలు ఐక్యమై పోయాయి. క్రొత్తదైనటువంటి ఈ జీవితగీతంలో అన్ని ధ్వనులు మిళితమై పోయినాయి. వెనుకటి భయభ్రాంతమై కళారహితమైనట్టి ఆత్మపాడేనిర్భాగ్యపు పాటకాదు. ఈ పాటలో స్థలదాహం కనబడదు. మంచిచెడ్డల విచక్షణ లేకుండా సర్వనాశన మొనర్చే కుహనా వీరత్వ మీపాటలో మచ్చుకైనా కనబడదు. స్వేచ్ఛను నాశనంచేసే పశుత్వంకాని, ప్రతీకార బుద్ధిగాని అసలేలేదు. దాస్య శృంఖిలాలచే బంధింపబడియున్న పూర్వ జీవితసరణి ఎంతమాత్రం లేదు. గాలిలేనప్పుడు ప్రవాహంలోబడి మెల్లగాపోయే నావలాగున పాటసాగింది. ఆ పాటలో ఇనుమునకున్న పటుత్వం కనబడుతోంది. కనుపించీ కనుపించకుండా ఉండే ఝుడిపింపువుంది. అతిస్పష్టమై మృదులమై ఆ గీతము ప్రజలను అతి దూరముననున్న మహాదాదర్శమువైపు కీడ్చుకొని పోతోంది. దారిలోవుండే కష్టాలనేమీ దాచటంలేదు. ఆ పాటలోనుంచి ఒక అద్భుతమైన అగ్నిజ్వాల ప్రజ్వరిల్లి యిదివరకు వాళ్ళు అనుభవించిన కష్టాలను, వాళ్ళ అజ్ఞానాన్ని భయాన్ని అన్నిటినీ కూడా దహించేసింది....

"బలేపనిచేశేరు కాదూ కుర్రాళ్ళు! అంతా యేకమయ్యారుగా!" అని ఎవరో తన సంతోషం పట్టలేక ఒక్క కేకేశారు.

"పిచ్చివెధవలు! అనుభవిస్తారు!" అన్నాడు యింకొకడు ముష్టి ఝాడిస్తూ.

“ఓహో! చాలాదూరమొచ్చింది వ్యాపారం. చక్రవర్తిమీదే తిరుగుబాటు? సాక్షాత్ జారుమీదే? పనికిరాదు. ఊహూ” అన్నాడింకొక కీచుగొంతుక మనిషి. ఇల్లా పిట్ట్యావాట్యా అనుకునేమాటలు తల్లి చెవుల్లో పడ్డాయి. కాని హద్దూపద్దూ లేకుండా స్త్రీ పురుషులు ఆవేశంతో ఒకళ్ళనొకళ్ళనుకుంటూ మహా ప్రవాహంలాగున ముందుకు సాగిపోతుండడం ఆమె కండ్లారా చూచింది. చూచేసరికి ఆమె హృదయంలో ఒక నూతనమైన ప్రేమ స్ఫురించింది. జాలేసింది. “అయ్యో! బాబుల్లారా” అనుకుంది. ఎదురుగా కొంచెం దూరాన్ని అరుణ పతాకం అగ్నిజ్వాలలా ఎగురుతోంది. దానిక్రిందనున్న తన కొడుకామె స్థూలనేత్రానికి కనబడలేదుగాని మానస నేత్రానికి మాత్రం స్పష్టంగానే కనబడ్డాడు. విశ్వాసంతో ధగధగలాడే నేత్రాలతో ఆతనిరూపం ఆమె కండ్లకుకట్టినట్లయింది.

ఉత్సాహంతో యువజనులంతా ముందుకు త్రోసుకెళ్ళడంచేత తల్లి ఊరేగింపుచివరపడింది. ఈ ఊరేగింపంటే యేమీ అంతలక్ష్యం లేనివాళ్ళు, ఉబుసుపోకకూ, కాలక్షేపానికీ, తమాషాచూడడానికీ వచ్చినవాళ్ళమధ్య పడింది. వాళ్ళంతా తీరికగానడుస్తూ రకరకాలుగా మెల్లగా మాట్లాడుకుంటున్నారు.

“కొంతమంది సిఫాయిలు స్కూలుదగ్గర, కొంతమంది ఫ్యాక్టరీదగ్గర వున్నారు.”

“గవర్నరుకూడ వచ్చాడట”

“అలాగా? నిజంగానే?”

“అరె! నేను చూస్తేనే! గవర్నరక్కడే వున్నాడు.”

“ఓహో! అయితే బాగానేవుంది. మొత్తంమీద మనవాళ్ళంటే వాళ్ళకి భయంగానే వుందన్నమాట. కాదు మరి! సిఫాయిలు రావడమే కాకుండా గవర్నరుకూడ స్వయంగా రావలసొచ్చిందా? ఓహో!”

ఈ మాటలు వింటుంటే తల్లి కానందం కలిగింది. కాని చుట్టుప్రక్కలున్నవాళ్ళంతా నిరుత్సాహకరమైన మాటలే మాట్లాడుతూ ఉండడంచేత వాళ్ళని దాటి ముందుకుపోవాలని గబగబ అడుగేసి ముందుకెళ్ళింది.

ఇంతలో ముందుకు సాగుతూన్న ఊరేగింపు గభాలున వెనక్కి దబాయించింది-ఇంజనొచ్చి తగులుకుంటే రైలుబండ్లు వెనక్కిదబాయించినట్లే.

క్షణంలో నిర్మల ప్రవాహంలాగా సాగేపాట గాలి వూపుకు చలించి నట్టు చలించింది. కాసేపు గట్టిగాను, కాసేపు తొందరగాను పాట వినిపిస్తోంది. వరుసలు, లయ తప్పిపోయాయి. అసలు పాటే ఆగిపోయేస్థితి వచ్చింది. మధ్యమధ్యమాత్రం ముందున్న వాళ్ళెవ్వరో పాట నాపకుండా వుండే ప్రయత్నం చేస్తూవచ్చారు.

“లెండు! కార్మికులార లెండు” అనే పల్లవితో గొంతెత్తారు.

ముందు ఏమిజరుగుతోందో తల్లికి తెలియడంలేదు. కాని ఏదో ప్రమాదం జరుగుతోందనే ఊహతో త్వరత్వరగా జనాన్ని తోసుకొని ఆమె ముందుకెళ్ళింది.

౨౦

పావెల్ గంభీరస్వరం ఖంగున మ్రోగింది.

“సోదరులారా! సిపాయిలుమాత్ర మెవ్వరు? వాళ్ళుకూడా మన లాంటి ప్రజలే. వాళ్ళు మనలను కొట్టరు. వాళ్లెందుకు మన్ని కొడ్తారు? అందరికీ శ్రేయస్కరమైన సత్యాన్ని మనం ప్రకటించుచున్నందులకేనా? మనం ప్రకటించే ధర్మం వాళ్ళకికూడా కావలసిందే. ప్రస్తుతం వాళ్లసంగతి వాళ్ళు తెలుసుకోలేకపోవచ్చును. వాళ్ళుకూడా తమ స్థితి తెలుసుకుని మన తోపాటు స్వేచ్ఛాపతాకము క్రింద నడిచే రోజులు అచిరకాలంలోనే వస్తాయి. ఎన్నోనాళ్ళు వాళ్ళీ హంతకులయొక్క, అసత్యవాదులయొక్క జండాక్రింద ఉండలేరు. త్వరలో మన ధర్మపతాకముక్రింద కొచ్చేస్తారు. మన మతాన్నీ, మన ఆదర్శాలనీ వాళ్లు త్వరగా గ్రహించాలంటే మనం త్వరత్వరగా ముందుకు సాగాలి. కాబట్టి సోదరులారా! ముందుకు నడవండి. ఎప్పుడూ ముందడుగే!”

పావెల్ గంభీరోపన్యాసాన్ని ప్రజలంతా విన్నారు. కాని జనం ఒకొక్కరుగా ప్రక్కకు తప్పుకున్నారు. అందరు ఇంటిముఖంపట్టారు. మరికొందరు గోడలప్రక్కలకొదిగారు. ఊరేగింపు ముందుకు పోయినకొద్దీ జనం పల్చబడటంచేత చూడడానికి త్రికోణాకారంగావుంది. ముందుకో

జాన్ని పావెల్ నిలబడ్డాడు. అతని నెత్తిమీద కార్మికుల లాల్ బావుటా అగ్గిలా యెగురుతోంది.

వీధిమొగని సరిగా చాకులాకళ్ళేదారి నటకాయిస్తూ కొంతమంది సిపాయిలు గోటకట్టినట్లు నిలబడియుండడం తల్లి చూచింది. వాళ్ల ముఖాలన్నీ ఆమె కొక్కమాదిరిగానే ఉన్నాయి. వాళ్ళ భుజాలమీద సన్నీలు ధగధగ మెరిసిపోతున్నాయి. ఆ సోల్జర్లు వరసా, ఈ ఊరేగింపూ చూసేసరికి ఆమెగుండె ఝల్లుమంది. గుంపులోంచి ముందుకు చొచ్చుకెళ్ళి తల్లి తనకు పరిచయస్థుడైన ఒకపొడుగాటి కుంటిమనిషి దగ్గర నిలబడింది. అతనుప్రక్కకు తిరిగి "ఎవరు నువ్వు? ఏం కావాలి?" అన్నాడు.

"నేను పావెల్ తల్లిని" పెదవులు తడబడుతూ జవాబుచెప్పింది.

"ఓహో! నువ్వా! సరిసరి" అన్నాడు ఆ కుంటి.

ఇంతలో పావెల్ స్వరం వినబడింది.

సోదరులారా! ముందడుగు వేయండి. జీవితమంతా ముందుకే. ఇంకోమార్గం మనకి లేనేలేదు. పాడండి! పాట పాడండి."

సీతిగతులు విషమించాయి. యెర్రజండా సోల్జర్లమీద రంయ్‌మని యెగురుతోంది. తల్లి కళ్ళుమూసుకొని వణకుతూ 'ఓహోహో!' అంది.

జనం అంతా వెనక్కి తగ్గిపోయారు. పావెల్, ఆంద్రీ, శామొలో, మాజిన్ మాత్రం ముందడుగేశారు. ఫెడ్యా వుషారుగాపాట ఆరంభించాడు.

"స్వతంత్రపథమున చచ్చిన మీకు స్వర్గము మోక్షము కలదూ..."

అంతా అందుకున్నారు. ఫెడ్యారెండవచరణం గట్టిగాఆరంభించాడు

"ఆరి గాడిదల్లారా! చావుపాటలు పాడుతున్నారుగా!" అన్నాడెవడో కోపంగా.

'తన్నండి వాడిని ముందు' అని ఎవడో ఆగ్రహంతో ఆజ్ఞాపించాడు

తల్లి చేతులు కట్టుకుని ఇదంతా చూస్తోంది. ఇదివరకెంతో దట్టంగా వున్న జనం పల్చబడిపోయారు. ముందుకు ఏ పదిమందో నడుస్తుంటే జనం వాళ్ళను వదలిపెట్టి వెనక్కి పలాయనంచేయడం తల్లిచూచింది.

నిరంకుశత్వం నాశనం అయిపోయింది" అని ఫెడ్యా ఒక్క కేక పెట్టేడు. మిగిలినవాళ్ళంతా జై, కార్మికులకూ జై, ప్రజాప్రభుత్వానికి జై" అని అందుకున్నారు.

"అదిగో అతనే ఉత్తరువు చేస్తున్నాడు" అన్నారెవరో మెల్లగా.

ఇలా అంటూ ఉండగానే "పొడవండి సన్నీలతో!" అని ముందు నుంచి ఆజ్ఞవచ్చింది. సన్నీలు సిపాయిల భుజాలమీద పడ్డాయి. చిత్ర విచిత్రంగా ధగధగ మెరుస్తూ నృత్యంచేసినాయి.

"మార్చ్" అని ఆఫీసరు ఆజ్ఞాపించాడు. తల్లిముందున్న కుంటివాడు ప్రక్కకు తప్పుకున్నాడు. ఆమెమాత్రం తెల్లమొగంవెయ్యకుండా చూస్తూ నిలబడింది. సోల్జర్లు కాస్సేపు ముందుకూ వెనక్కీ ఊగులాడి చివరికి రోడ్డు కడ్డంగా నిలబడ్డారు. అందరిచేతుల్లోనూ సన్నీలు మెరుస్తున్నాయి. అవన్నీ వరుసగా ఒక్కమో స్తరుగా ఉండడంచేత దువ్వెనపళ్ళులా ఉన్నాయి.

తల్లి గబగబా అడుగేసి పావెల్ దగ్గర కెళ్ళాలని ప్రయత్నించింది. ఆంద్రీ చరచర పావెల్ ముందుకెళ్ళి అతనికడ్డంనిలబడడం ఆమె చూసింది. ఆంద్రీ చేతులు వెనక్కి పట్టుకొని తలెత్తి పాటపాడుతున్నాడు. పావెల్ అతన్ని ప్రక్కకులాగి నాప్రక్కకు రా; బావుటా ముందుండనీ" అన్నాడు

ఇంతలో ఒక చిన్న ఆఫీసరు తళతళలాడుతూవుండే కత్తి ఝుళిపించి "పొండి వెనక్కిపొండి!" అని ఆజ్ఞాపించాడు. ఆగ్రహంతో తన బూటు కాలితో నేలమీద గట్టిగాకొట్టేడు. నేల అదిరింది. అతని ప్రక్కగానే కొంచెం వెనకగా ఒక పొడుగాటి ఆఫీసరు నడుస్తున్నాడు. అతడిమీసం వత్తుగా నెరిసిపోయింది. పొడుగాటి గోధుమరంగు చొక్కా తొడుక్కు న్నాడు. లాగుమీద ఎర్రటిఅంచూ పచ్చనిగీతలూ ఉన్నాయి. దేహంపెద్దది. ఆంద్రీలాగే చేతులు వెనక్కిపెట్టుకున్నాడు. పావెల్ కేసి తేరిపారచూచాడు.

తల్లి తెల్లబోయి అయోమయపు చూపు చూసింది. ఏక్షణానికాక్షణం ఆమె హృదయం భళ్ళున బ్రద్దలైపోతుందేమో ననిపించింది. గొంతుకలో నుంచి ఏదో వస్తున్నట్లు తోచింది. కాని ఆపుకుంది. గట్టిగా చేతులుకట్టు కుంది. యే స్పృహాలేకుండానే ముందుకెళ్ళింది. వెనకాలజనం ఆకురాలు కాలంలో క్రిందపడిపోయినాకులు గాలికెగిరిపోయినట్లు చెల్లాచెదరైపోవడం చూసింది.

జండాదగ్గరవున్న పావెల్ ప్రభృతులు ఒకళ్ళకొకళ్ళు బాగా దగ్గ రగాచేరి జండాచుట్టూ నిలబడ్డారు. వీధికడ్డంగా సోల్జర్లు సన్నీలుతీసి ప్రజల గుండెలకు బారుపెట్టి నిలబడ్డారు. ఇంకా పొడవడంమాత్రం ప్రారంభించ లేదు. ప్రజలు చిందరవందరై పలాయనమయ్యారు.

తల్లికి తన వెనకనుంచి పారిపోతున్న వాళ్ళ కేకలు వినిపించాయి.

"ఏయి కుర్రాళ్ళు! వెనక్కి రండి!"

"వాసవ్, పరుగెత్తు"

పావెల్ వెనక్కి రా.

"జండా వదిలెయ్యి పావెల్. ఇల్లాపడేస్తే నేను దాస్తాను" అని నికోలే వెసోవిశవ్ అతని చేతిలో జండా లాక్కోబోయాడు.

"వద్దు, ఉండనియ్యి" అని పావెల్ హుంకరించాడు.

నికోలే తటాలున చెయ్యి వెనక్కి తీసుకున్నాడు. పావెల్ చుట్టూ కొంతమంది చేరారు. అతను సరిగా మధ్య ఎదురుగా నిలబడ్డాడు. అంతా నిశ్శబ్దం. బావుటాచుట్టూ సుమారిరవైమంది గుంపుగా నిలబడ్డారు. సంఖ్య తక్కువైనా వున్న వాళ్ళుమాత్రం మహాధైర్యంగా నిలబడ్డారు. ఆ దృశ్యం చూచి వాళ్ళతో ఏమిటో చెప్పాలనుకుంది తల్లి.

"లెఫ్టినెంట్, వాడిదగ్గరనుంచి ఆజండా లాగెయ్యి" అని ఆముసలి ఆఫీసరు జండాకేసి వేలుచూపిస్తూ ఆజ్ఞాపించాడు. ఒక పొట్టి ఆఫీసరు గభాలున పావెల్ దగ్గర కెగిరివచ్చి జండాకర్ర పట్టుకుని "వదులు" అని కంయ్ మని అరిచాడు. యెర్రజండా గాలిలో గిజగిజ కొట్టుకుంది. మళ్ళీ లేచింది. పొట్టి ఆఫీసరు వెనక్కి చతికిలబడ్డాడు.

"పట్టుకోండి వాళ్ళని!" అని ముసలిఆఫీసరు చిందులు తొక్కుతూ గర్జించాడు. గబగబా కొంతమంది సిపాయిలు వాళ్ళమీద కొచ్చారు. అందులో ఒకడు తుపాకీమడమను గురిపెట్టి మీదకొచ్చాడు. జండా కాస్సేపు వూగులాడి క్రిందపడిపోయింది. పడిపోయిన తక్షణం మాయమై పోయింది.

"అయ్యో!" అని ఎవరో మూలిగారు; తల్లికూడా కెవ్వుమంది. ఇంతలో సిపాయిల మధ్యనున్న పావెల్ స్వచ్ఛమైన స్వరంతో "అమ్మా! శలవు" అన్నాడు. ఆంద్రేకూడా అల్లాగే శలవు పుచ్చుకున్నాడు. 'అమ్మయ్య! బ్రతుకున్నాడు పోనీలే? నన్ను జ్ఞాపకంకూడా పెట్టుకున్నాడు' అని తల్లి సంతోషించింది. బొటనవేళ్ళమీద నిలబడి చేతులెత్తి వాళ్ళని చూడడానికి ప్రయత్నంచేసింది. ఆంద్రే బాగా భారీమనిషి కనక అతని గుండ్రని ముఖం సోల్జర్లమధ్య కనుపించింది. అతను చిరునవ్వునవ్వుతూ

ఆమెకు నమస్కారంచేశాడు. అయ్యో నాయనలారా! ఆండ్రీ! పాషా!" అని తల్లి వాళ్ళని గట్టిగా పిలిచింది. "కామ్రేడ్స్! శలవు" అని పావెల్ ప్రభృతులంతా సోల్జర్ల మధ్యనుంచే జనందగ్గర శలవు తీసుకున్నారు. జనమంతా ఒక్కసారి జయధ్వానంచేసి వాళ్ళనభినందించారు. ఇంతలో ఆపొట్టి ఆఫీసరొచ్చి తల్లి గుండెలమీద ఒక పోటు పొడిచాడు. ఆమె అదిరిపడి చూచేసరికి అతడు గుడ్లెర్రచేసి "పో! ముసలీ! పో తక్షణం. ఇక్కడనుంచి పోవాలి" అని హుంకరించాడు. తల్లి అతణ్ని నఖశిఖపర్యంతం చూచింది. ఛటాలున అతని పాదాలదగ్గర పడున్న జండా కర్రముక్కలూ అందులో ఒకదాని చివర ఎర్రనిగుడ్డ కనబడ్డాయి. చప్పున ఆమె వంగి ఆ గుడ్డపీలిక ఉన్న కర్రను తీసింది. ఆ ఉద్యోగి దాన్ని చేతుల్లోంచి లాక్కుని అవతలికి పొమ్మని గెంటడం ఆరంభించాడు. సోల్జర్లమధ్యనుండి పాట రంయిమని లేచింది; "రెండు" పొట్టి ఆఫీసరు ఛటుక్కున వెనక్కి తిరికి వాళ్ళదగ్గర కెగిరి గంతేశాడు............

"ఏయ్ సార్జంట్, క్రెనావ్, ఆ పాటలూ గీటలూ కట్టిపెట్టించు"

ఈలోగా తల్లి అతను లాగిపారేసిన జండాకర్రముక్కను ఎర్రగుడ్డ పీలికను తీసుకుంది."

"ఏయ్, వాళ్ళనోళ్లు నొక్కెయ్యి!" ఆఫీసరు హుంకరించాడు.

పాట మొదట గడగడలాడింది. తడబడింది. కంగారైంది. సన్నగిల్లింది ఆరిపోయింది. ఎవరో తల్లిని జబ్బలు పట్టుకుని వెనక్కి త్రిప్పితోశారు. పొట్టి ఆఫీసరు వీధిలోనుంచి పొమ్మని అరుస్తూనేవున్నాడు. ఆమెకు పదిబారలు దూరంలో జనం గుంపుచేరింది. ఉద్రేకంతో మాట్లాడుకొనేవారు కొందరు. గొణుక్కుంటూ కొందరు, ఈలేసుకుంటూ కొందరూ వెనక్కెడుతున్నారు.

ఏయ్ ముసలిపిశాచం, పో!" అని ఒక పోతుమీసాల సోల్జరు అమాంతంగా ఆమె చెవిదగ్గరకొచ్చి అరిచాడు. అంతటితో వూరుకోక ఆమెను పక్కసందులోకి ఒక గెంటు గెంటాడు. నెమ్మదిగా జండాకర్ర వూతంచేసుకుని ముందుకెళ్లింది. గబగబా నాలుగడుగులేసింది. కాని శక్తి చాలక కాళ్లు చచ్చుపడ్డాయి. నెమ్మదిగా గోడలు పట్టుకుని నడచింది. వెనకాల సోల్జర్లు తరుముతూంటే ఇంకాజనం వచ్చిపడుతున్నారు. సిపాయీలు ఆమెను దాటి ముందుకెళ్లారు. ఒక్కసారి ఆమె వెనక్కు తిరిగి చూచింది.

సోల్జర్లు చౌకులో కళ్ళేదారి కడ్డంగా వీధిమొగంలో నిలబడ్డారు. కొందరు జనాన్ని తరుముతున్నారు. చౌకు నిర్జనంగావుంది. తల్లికి మళ్ళీ వెనక్కెళ్ళా లనిపించింది. కాని అప్రయత్నంగానే ముందుకెళ్ళింది. కొంచెం ముందు కెళ్లిన తర్వాత అక్కడొక సందు కనిపించింది. అందులో కెళ్లి ఒక్క నిముషం ఆగి అమ్మయ్య అనుకుంది. ఎక్కడనుంచో మనుష్యులమాటలు వినబడ్డాయి. నెమ్మదిగా జండా కవాతుక్కను పూర్తంచేసుకుని పదడుగు లేసింది, కనుబొమలు అదరడం ప్రారంభించాయ్. ముఖమంతా ముచ్చెమటలు పోశాయి. పెదిమలు తడబడ్డాయి. చేతులు యెందుకో ఆడించడం మొదలు పెట్టింది. ఆమె హృదయంలో యేవో కొన్ని భావాలు పుట్టి మెరుపుల్లా మెరిశాయి. జనం కనిపిస్తే ఒక్కసారి ఆ భావాలన్నిటినీ వెళ్లగక్కాలనే భావం కలిగింది.

నెమ్మదిగా నడుస్తుంటే ఆ సందు ఎడమప్రక్కకు మళ్ళింది. ఆ మూలగా చాలా పెద్ద జనసమూహం కనబడింది. బిగ్గరగానూ తీవ్రంగానూ ఇల్లా మాట్లాడుకుంటున్నారు.

వాళ్ళు ఊరికే వెర్రి సాహసంకొద్దీ సన్నీల కెదురెళ్ళడంలేదు. ఆ సంగతి మీరు గ్రహించాలి"

"ఒక్కసారి వాళ్ళసంగతి చూడండి. సోల్జర్లు సన్నీలు బారుచేసి మీదకొస్తుంటే నదురూ బెదురూ లేకుండా నిలబడ్డారు. ఎంత ధైర్యమో చూసేరా ? బలే"

"ఆ పావెల్ సంగతి చూడండి"

"అతనో ? ఆ ఆండ్రీ నకోడా !"

"అవునవును. వాడి తస్సాదియ్యా ! వాడొక దెయ్యమే. చేతులు వెనక్కి పెట్టుకుని నవ్వుతూ అల్లాగే నిలబడ్డాడు. కదలనన్నా కదలలేదు"

"అయ్యో బాబుల్లారా ! బాబుల్లారా!" అంటూ తల్లి ముందుకెళ్లింది జనం ఆమె కెంతో గౌరవంగా చోటిచ్చారు.

"చూడు చూడు ! ఆ జండాఆమె" అని యెవరో నవ్వేడు.

"నోరుముయ్యి చాలు చాలు" అని యెవరో అతడ్ని మందలించాడు

తల్లి ముందు నిలబడి రెండుచేతులు విశాలంగా సాచి గొంతెత్తి యిల్లా మాట్లాడింది. "నాయనలారా ! వినండి. క్రీస్తుదేవుని పేరు తలుచుకొని

వినండి. మీరంతా నాకెంతో ప్రియమైనవాళ్ళు. మీరందరూ చాలా మంచి వాళ్లు. మీ హృదయాలను బిగించియున్న తలుపుల నొక్కసారి తెరవండి. భయాన్ని వదలిపెట్టి మీచుట్టూ జరుగుతూవుండే సంగతులను గమనించండి. మనపిల్లలు కొత్తదయిన ప్రపంచంలో పడ్డారు. మనకడుపున పుట్టిన బిడ్డలు, మన రక్తంలో రక్తమైనవాళ్ళు, సత్యాన్ని అన్వేషిస్తున్నారు. వాళ్ళు నిర్మల మైన హృదయాలతో బయలుదేరి, మనం అందరం నడవడానికి వీలుగా ఉండేటట్లు ఒక నూతనమైనట్టిన్ని, విశాలమైనట్టిన్ని మంచి రస్తాను చూపి స్తున్నారు. మీ అందరి సౌకర్యంకొరకు, మీ బిడ్డపాపల క్షేమంకోసం, వాళ్ళు తమ సర్వసౌఖ్యాలనూ అర్పణచేసేసి, ఆ మహాపవిత్రమైన పనిని సాగిస్తున్నారు. వాళ్లు నిరంతరం ప్రకాశించే సూర్యుడికోసం వెదుకు తున్నారు. న్యాయధర్మములమీద ఆధారపడి అందరికి సౌఖ్యకరమయ్యే ఒక నూతనజీవితాన్ని వాళ్ళు కోరుతున్నారు" తల్లికి హృదయం విచ్చినట్లయి పోయింది. గొంతుక యెండిపోయింది. లోపలినుండి ప్రేమమయమైన వాగ్జా లము మాత్రము పుట్టుకొచ్చింది. అవి బయపడే టప్పుడు ఆమె నోరు నాలుక వేడెక్కిపోయాయి. జనం అంతా నిశ్శబ్దంగావుండి తన మాటలు వినడం చూచింది. వాళ్ళంతా తాను చెప్పినమాటలను గురించే ఆలోచిస్తు న్నట్లు ఆమెకు తోచింది. ఇదే సమయంగదా అనుకొని వీళ్ళందరినీగూడా పావెల్, అంద్రీ ప్రభృతుల ననుసరించేటట్లు పురికొల్పాలని ఆమెకు బుద్ధి పుట్టింది. వాళ్ళ ముఖాలకేసి చూస్తూ మళ్ళీ ఉపన్యాసం ప్రారంభించింది.

"మనబిడ్డలు సౌఖ్యమునే అన్వేషిస్తున్నారు. మన అందరి శ్రేయస్సుకోసం క్రీస్తుభగవానుని ధర్మం స్థాపించడంకోసమే వాళ్ళీమార్గాన్ని నడుస్తున్నారు. అసత్యపరులూ, దురాశాపీడితులూ, ఈర్ష్యాళువులూ అయిన మనఅధికారులు క్రీస్తుదేవుని ధర్మానికి విరుద్ధంగానే మనలను బంధించి అణగద్రొక్కేసేరు. నాయనలారా! ఇంతెందుకు? మన అందరికొరకే, ప్రపంచ మంతటికొరకే, మనకార్మికులందరికొరకే మనరక్తంలో రక్తమైన యువజనులు అష్టకష్టములూ పడుతున్నారు కనుక వాళ్ళను విడిచిపెట్టకండి. మీరు మీబిడ్డలను నట్టడివిలో

దిగవిడువకండి. మీరంతా వాళ్ళననుసరిస్తారనే విశ్వాసంతో మీకుమార్గం చూపించడానికే మనపిల్లలీ ధర్మపథాన్ని, ధైర్యముతో ముందడుగు వేస్తున్నారు. ఒక్కసారి మీ అవస్థచూచుకోండి. మీ బిడ్డలను ప్రేమించండి. హృదయాల అంతర్యాన్ని అవగాహనచేసుకోండి. వాళ్ళని నమ్మండి. వాళ్లు సత్యాన్ని బహిర్గతంచేసేరు. ఆ సత్యమే వాళ్ళ హృదయాలను దహింపచేస్తోంది. దానికోసమే వాళ్ళు తమ సర్వనాశనానికికూడా సిద్ధమైనారు. కనుక వాళ్లను నమ్మండి !

తల్లికి నోటివెంబడి మాటరాలేదు. ఆమె నీరసంచేత తూలింది. యెవరో ఆమె చంకకింద చెయ్యేసి మెల్లగా వూతమిచ్చారు.

"ఆహా ! ఆమె మాటలు దేవుడినోట్లోనుంచి వస్తున్నాయి. వినరోయి వినండి ! అమాయకుల్లారా వినండి. సాక్షాత్తు దేవుడి వాక్యాలే" అని యెవరో బిగ్గరగా జనాన్ని హెచ్చరించారు.

"అయ్యయ్యో! పాపం! చూడండి. ఎల్లా బాధపడుతోందో!" అని జాలితో యెవరో ఒకరు పెదవి చప్పరించారు.

"సరి సరి. ఆమె తనకేమీ నొప్పి కలగజేసుకోవడంలేదు. మూర్ఖులమైన మనకి నొప్పినాటేటట్లు దెబ్బతీస్తోంది. ఆసంగతి తెలుసునా?" అని యింకొకడు మందలిస్తూ పైవాడికి జవాబు చెప్పేడు.

ఇంతలో ఎవరో స్త్రీ జనం అనుకొనేమాటలుకూడా వినబడనంత గట్టిగా మాట్లాడడం మొదలెట్టింది.

"ఓ నాయనలారా! సత్యాన్ని నమ్మే బాబుల్లారా! మా మిత్ర యేపాపం ఎరుగని వెర్రిబాబు. యేంచేశాడో చూశారా? అతనుకూడా తన మిత్రులతోపాటు వెళ్ళిపోయాడు. ఆ తల్లిచెప్పేమాటలు ముమ్మాటికీ నిజం. మనం మనపిల్లల నొడిలిపెట్టి ఎందుకు వెనక్కొచ్చాం. వాళ్లు మనకేమి ప్రమాదం తెచ్చేరు ?"

తల్లి యీమాటలు విని గడగడలాడింది. మాటాడలేక కన్నీరు విడిచింది. అంతలో పిజావ్ వచ్చి తల్లిని యింటికెళ్ళి శ్రమతీర్చుకోమని

చెప్పాడు. అతను ముందుకొచ్చి నిలబడ్డాడు. అతని ముఖంమీద నెత్తురు చుక్కలేదు. గెడ్డమంతా చిరాకుగావుంది. ఒక్కసారి జనాన్ని తేరిపార చూచి లేచి నిలబడి ఇల్లా మాట్లాడాడు.

“నాకొడుకు మాటేని ఈ ఫ్యాక్టరీ తన పొట్టని పెట్టుకుంది. ఫ్యాక్టరీ వాడిని బలిపుచ్చుకున్న సంగతి మీరంతా యెరుగుదురు. నిజంగా వాడిప్పుడు బ్రతికుంటే నేనే స్వయంగా వాడి నివ్వేళ వాళ్ళతో పంపేవాడినే. నేనే పిల్చి, ఒరే అబ్బాయీ! నువ్వుకూడా వాళ్లతో వెళ్లు. అది చాలాన్యాయం, గౌరవం అయినటువంటి పనిసుమా అని చెప్పి పంపేవాడినే”

ఒక్కక్షణం ఆగి అంతా శ్రద్ధగా వినడం చూచి వ్రేలు చూపిస్తూ మళ్ళీ ఆరంభించాడు—“నేను ముసలివాడిని. మీసం గడ్డం నెరిసిపోయింది. మీరంతా నన్నెరుగుదురు. నేను 39 సంవత్సరాలనుంచి యిక్కడ పనిచేస్తున్నాను. 53 సంవత్సరాలు నా నెత్తిమీదికొచ్చాయి. ఇవ్వాళ నా మేనల్లుడిని అరెస్టుచేశారు. వాడు బుద్ధిమంతుడు, తెలివైనవాడు. బాగా అక్కరకొచ్చేవాడు. వాడుకూడా ముందువరుసలోనే పావెల్ ప్రక్కనే సరిగా బావుటాదగ్గరే నిలబడ్డాడు. (సిజావ్ వంగి తల్లిచెయ్యి పట్టుకొని ఈ అవ్వచెప్పిన మాటలన్నీ నిజమే. మన పిల్లలంతా గౌరవంగా బ్రతుకాలంటున్నారు. మనం వాళ్లని వదిలేసి చక్కావచ్చాం. అమ్మా ! నిలోనా, నువ్వింక వెళ్ళు.”

తల్లి అశ్రుపూరితమైన కళ్లతో జనాన్ని ఒక్కసారి చూచి “నాయనలారా! జీవితం మన బిడ్డలకోసమే. ప్రపంచమే వాళ్లకోసం” అంది. “నిలోనా! ఇక వెళ్లమ్మా. ఇదిగో యీకర్ర ఊతంచేసుకో” అని సిజావ్ సగం విరిగిపోయిన జండాకర్రను ఆమెచేతి కందిచ్చాడు. జనం అంతా విచారంతోటీ సానుభూతితోటీ ఆమెకేసి చూచారు. సిజావ్ ఆమెను మెల్లగా జనంలోనుంచి తప్పించి బయటికి తీసుకెళ్ళాడు. జనం ఆమెకు దారిచ్చి వెనుకబడ్డారు. దారిలో ఆమెనుగురించి ఆశ్చర్యంతో మెల్లగా చెప్పుకున్నారు.

నెమ్మదిగా ఆమె ఇల్లు చేరుకుంది. గుమ్మమెక్కి జండాక్రమీద ఆనుకుని జనంకేసి తిరిగి వాళ్లకందరికీ వంగి సలాం చేసింది.

“నాయనలారా! శలవు తీసుకుంటాను...... తనకోసం సర్వసమర్పణం చేసే మనుష్యులే లేకపోతే మన క్రీస్తుదేవు డవతరించే వుండడు. ఈసంగతి మాత్రం మరచిపోకండి” అని తన హృదయంలోని భావాన్ని వెలిబుచ్చింది. మళ్లీ ఒక్కసారి ప్రజలకు వంగి వందనంచేసి ఇంట్లోకెళ్లింది. సిజావ్ కూడా లోపలికెళ్లాడు.

జనం కాస్సేపు గుమ్మందగ్గిర నిలబడి మాట్లాడుకొన్నారు. క్రమంగా ఒక్కొక్కళ్లే యెవరిళ్లకు వాళ్లు వెళ్లిపోయారు.

రెండవ భాగము

౧

ఆరోజంతా తల్లి కదే ధ్యాస. అలసటొచ్చి కన్నుమూస్తే ఆనాటి మధ్యాహ్నము సంగతులన్నీ కళ్లకు కట్టినట్లుండేవి. ఆ యువకుల కళకళలాడే ముఖాలు, వాళ్లుపాడిన పాటలు, జ్ఞాపకానికొచ్చేవి. ఆ ఊరేగింపు అగ్ర జండా, దానిక్రింద పావెల్ ముఖం, అతని ప్రక్కనే చిరునవ్వుతో చంద్ర బింబంలా ప్రకాశించే ఆంద్రీముఖం. అన్నీ ప్రత్యక్షంగా కనిపించేవి.

ఏమీ తోచక గదిలో ఇటూ అటూ తిరిగింది. కొంచెంసేపు కిటికీలో నుంచి వీధికేసి వెర్రిచూపు చూచేది. ఏదో పనున్నట్లు గదంతా తచ్చాడడం, చివరికి ఎమీ తోచక ఒక గ్లాసెడు నీళ్లు త్రాగడం ఇల్లా వెర్రిగా ప్రవర్తించింది. ఆమె కడుపులో ఆపశక్యంగాని అగ్నిహోత్రం పుట్టింది. దాహం కలిగింది. ఎన్ని నీళ్లుపోస్తేమాత్రం ఆ అగ్ని చల్లారుతుంది? మనస్సంతా ఖాళీయైపోయింది. ఇకముందు సంగతేమిటి? అనే ప్రశ్న ఆమెను డోలాయపరిచింది.

మేరీ కార్సునోవా వచ్చింది. వస్తూనే నెత్తిబాదుకుంటూ యేడవడం ఆరంభించింది. రకరకాలుగా ఎవరినో శాపనార్థాలు పెట్టింది. అదిచేస్తా నిది చేస్తానంటూ గంతులేపింది. కాని ఇదేమీ తల్లికి మనస్కరించలేదు.

"ఆహా! జనం అంతా కలవరపడిపోతున్నారు; ఫ్యాక్టరీ ఫ్యాక్టరీ అంతా తిరగబడ్డారు" అంది మేరీ.

తల్లి అవునవునంటూ తల వూపింది. కాని ఆమె దృష్టిమాత్రం ఎక్కడికో పోయింది. కడుపు తరుక్కుపోతోంది. కాని యేడుపు రావడంలేదు. పెదిమలు యెండిపోయాయి. నోరు తడిఆరిపోయింది. చేతులు గడగడవణికాయి. ఒక్క చలితెర వచ్చి వళ్లంతా కదిపేసింది.

సాయంకాల మయ్యేసరికి పోలీసులు సిద్ధమయ్యేరు. మునుపటిలాగు వాళ్లని చూస్తే తల్లి కేమీ భయం కలుగలేదు. వాళ్లు మామూలుగానే పెద్ద ఆర్భాటంచేస్తూ లోపలి కొచ్చారు.

ఏదో మహా ఘనకార్యంచేసిన వీరుల్లాగ సంతోషంతోనూ, అహంకారంతోనూ ప్రవేశించారు. అందులో, ఒక పసుపుపచ్చ మొగం ఆఫీసరు "యేం ముసలమ్మా! బాగున్నావూ? నేను మీ యింటికిరావడం యిది మూడవసారి" అని పళ్లికిలిస్తూ తల్లిని పలుకరించాడు. ఆమె మాట్లాడలేదు. ఆ వుద్యోగస్థుడు అతిఘోరణి ప్రారంభించి ఆమెకు బుద్ధిచెప్పడం మొదలెట్టాడు. అలా వాగడమే అతనికి సరదాకాబోలు ననుకుని ఆమె మాట్లాడక ఊరుకుంది. ఆమాట లామె చెవులకైనా పట్టలేదు. కీచురాయి శబ్దం క్రింద తీసిపారేసింది. చివరికి "ఏమమ్మోయి! ముసలమ్మా! ఇదంతా నీదే తప్పు. నీకొడుకుని చిన్నప్పటినుంచీ అదుపాజ్ఞలో పెట్టకపోవడం, దేవుడన్నా, చక్రవర్తిఅన్నా, భయభక్తులతో నడిచేటట్లు చెయ్యకపోవడం నీ తప్పు కాదూ? చిన్నప్పటినుంచీ చెప్పుచేతల్లో వుంచుకోకుండా వదలిపెట్టడం తప్పుకాదూ?" అన్నాడు ఆఫీసరు. చాలా సేపటినుంచి ఓపికపట్టిన తల్లి ఇక భరింపలేకపోయింది. (నెమ్మదిగా తలుపుదగ్గరనుండి ఇలా అంది) "అవు నవును, మనపిల్లలే మన మంచి చెడ్డలను, తప్పొప్పులనూ నిర్ణయించవలసిన అధికారులు. వాళ్లు సత్యమార్గాన్ని నడుస్తుంటే మనం వాళ్లకర్మానికి వాళ్లని వదిలేసినందుకు, వాళ్ళే మనకు తగిన అనుభవం చేస్తారు."

"ఏమంటావ్! మళ్ళీ గట్టిగా చెప్పు" అని ఆఫీసరు గర్జించాడు. అతడగ్గయిపోయాడు.

"నేచెప్పేదేమిటంటే, మన బిడ్డలే మన పాలిటికి న్యాయాధిపతులని" అని తల్లి ఒక్కనిట్టూర్పు విడిచింది.

ఆఫీసరు తోకత్రొక్కిన త్రాచులాగలేచి కోపంతో యేమిటో లొడ లొడ మన్నాడు. ఆమాటలేమీ ఆమె కర్థంకాలేదు. మేరీ కార్సనోవా ఒకసాక్షి. ఆమె, తల్లిప్రక్కనే నిలబడింది. కాని తలయెత్తి చూడడం లేదు. ఆఫీసరు ఆమె నేవో ప్రశ్న లెయ్యడం ఆరంభించాడు. అన్నిటికీ ఆమె దొక్కటే జవాబు. గడగడలాడుతూ సలాంకొట్టి "మహాప్రభో! నాకేం తెలియదు. నేను శుద్ధ వెర్రిదాన్ని. అమాయకురాలిని, మూర్ఖపు

ముండను. ఏవో కాస్తకూర, పులుసు అమ్ముకుని పొట్టపోసుకుంటున్నాను. ఏపాపం పుణ్యం నే నెరుగను" అంది. "అయితే నోరుముయ్యి" అన్నాడు ఆఫీసరు.

నిలోనాను సోదాచెయ్యమని ఆఫీసరు మేరీని ఆజ్ఞాపించాడు. ఆమె తెల్లబోయి గ్రుడ్లు తేలేసి "ప్రభో! క్షమించండి. నావల్లకాదు" అని గడగడ లాడింది. ఆఫీసరు జోడుకాలుతో నేలమీద చప్పుడుచేస్తూ నానా హంగామా చేశాడు.

మేరీ భయపడిపోయి తల్లికేసిచూచి "నిలోనా! తప్పదు. అన్నిటికీ వప్పుకుని భరించాలిసిందే" అని సోదాచేయడం ప్రారంభించింది. తల్లిదుస్తులు తనిఖీ చేస్తూవుంటే ఆమెకు ఒళ్ళుమండింది. 'అమ్మా! కుక్కల కొడుకులు! అని మెల్లగా సణిగింది.

"ఏయి! ఏమిటా సణుగుడు?" అని ఆఫీసరు ఒకకేకపెట్టి గ్రుడ్లెర్ర చేసి ఆమెకేసి చూశాడు. మేరీ గడగడలాడుతూ "ఏమీ లేదు బాబూ, ఆడవాళ్ళ రహస్యం" అంది.

ఆఫీసరు తల్లిని వారంటుమీద దస్కతు చేయమన్నాడు. తల్లి అక్షరాలు జ్ఞాపకం చేసుకుని నెమ్మదిగా అచ్చులాగ ఆ కాగితంమీద 'పిలాగా నిలోనా. కూలివాని వితంతువు' అని తన హోదా సహితంగా చెక్కింది.

తనిఖీ అయిపోయింది! పోలీసులు వెళ్ళిపోయారు. తల్లి చేతులు కట్టుకుని కిటికీదగ్గర నిలబడి రెప్పవాల్చకుండా ఆకాశంకేసి అదేచూపు చూసింది. దీపంలో చమురు నిండుకుంది. గప్పున ఒక వెలుగువెలిగి దీపం ఆరిపోయింది. ఆ చీకట్లో కూడా ఆమె అల్లాగే కిటికీదగ్గర నిలబడేవుంది. ఆమె హృదయంలో ఏమీ ఆగ్రహంగానీ అసహ్యంగానీ లేదు. కాని చెప్పడానికి వీలులేని పరితాపం మాత్రం వుంది. బుర్రంతా ఖాళీ. దేహం అలిసిపోయింది. సొమ్మసిల్లినట్లయింది. ఎదురు కిటికీలోంచి మేరీ కార్సనోవామాట వినబడింది.

"నిలోనా! ఇంకా పడుకోలేదూ? అయ్యో నిర్భాగ్యురాలా! పడుకో! ఏం చేస్తాం? ఆవెధవలు అందరినీ అల్లాగేతిడతారు?" అంది చాలా సేపటికి నిద్రవచ్చి అల్లాగే మంచంమీద వాలింది. గాఢమైన నిద్రపట్టింది.

ఆ నిద్రలో కల.

ఆ కలలో పావెల్ ఆండ్రీలు పాటపాడుకుంటూ రోడ్డుప్రక్కనున్న ఒక పెద్ద ఇసుకదిబ్బను త్రవ్వుతున్నారట. తా నా రోడ్డుమీదనుండి వెడుతూ వాళ్ళని గుర్తుపట్టిందట. కాని తనకి గర్భిణీ అవడంచేత దగ్గరకెళ్ళడానికి సిగ్గుపడింది.. తనచేతులో ఒక చంటిపిల్లవాడుకూడా వున్నాడు. అప్రక్కనే పిల్లలు బంతి ఆడుకుంటున్నారు. చేతిలో పిల్లవాడు గభాలున క్రిందబడ్డాడు వాడు యేడుస్తుంటే వాడికి పాలిచ్చి వూరుకోబెట్టింది. ఇంతలో సిపాయిలామెను తరుముకొచ్చారు; తరుముకొస్తే ఒక పెద్దచర్చిలో దూరింది. అక్కడ యేదో శవాన్ని పూడ్చిపెడుతున్నారు. ఫాదిరీ యేవో పాటలు పాడుతున్నాడు. పాడుతూ పాడుతూ అమాంతముగా పిల్లలనందరినీ అరెస్టు చెయ్యమన్నాడు. అతని ఫాదిరీవేషం అంతా పోయి గభాలున పెద్దమీసం గడ్డం సిద్ధమయ్యాయి. జనం పారిపోతూంటే తల్లి తన బిడ్డను వాళ్ళకాళ్ళ కడ్డం పడేసింది. వాళ్ళు భయపడి తప్పుకు పారిపోయారు. తాను "పారిపోకండి; యీ బిడ్డను తీసుకుపోండి" అని అరిచింది. ఇంతలో ఆండ్రీ ఆ బిడ్డనెత్తి వైపోవికవ్ బండిలో వేశాడు. సూర్యుడు దేదీప్యమానంగా ప్రకాశిస్తూ వున్నాడు. ఆండ్రీ 'ఆహా యేమి జీవితం! ఏదైనా పాట పాడుతా' అంటున్నాడు. ఇంతలో తానేదో అఘాతంలో పడిపోయిందట.

ఇదీ కల. కలకి తలా తోకా లేదు. అఘాతంలో పడిపోయినట్లయ్యే సరికి మెలుకువవచ్చి వులిక్కిపడి లేచింది. ఒళ్ళంతా ముచ్చెమటలు పోస్సినై. గుండెలాగిపోయినాయా అనిపించింది. ఇంతలో ఫ్యాక్టరీ కీచుమని కూతపెట్టింది. అప్పటికప్పుడే అది రెండవకూత. గదంతా తంగరబింగరగావుంది. పుస్తకాలు, బట్టలు వెదజల్లి వున్నాయి. ఆమె లేచి ముఖం కడుగుకుని ప్రార్థన వగైరా నిత్యకృత్యాలన్నీ తీర్చుకోకుండానే గదిసర్దుకుంది. వంటయిల్లు సవరించుకుంటూంటే జండాకర్రా, ఎర్రగుడ్డా కనుపించాయి. వాటిని చూచేసరికి చర్రున కోపంవచ్చింది. రెండింటిని పొయ్యిలో పారేద్దామని వాటిని తీసింది. కాని యింతలో ఏమెందో కాని ఒక్కనిట్టూర్పువిడిచి, జండాగుడ్డను జాగ్రత్తగా మడిచి జేబులో పెట్టుకుంది. యిల్లంతా కడిగి శుభ్రంచేసుకుని, స్నానంచేసి క్రొత్తబట్టలు కట్టుకుని టీ కి నీళ్ళుపెట్టింది. కిటికీలోనుంచి ఆకాశంవంక చూస్తూ నిలబడింది. మళ్ళీ "ఇక ముందుమాటేమిటి? ఏం చెయ్యాలి?" అనే ఎప్పటి సంశయమే స్ఫురించింది.

తానింకా ప్రార్థన చేసుకోలేదని జ్ఞాపకంవచ్చి క్రీస్తుబొమ్మ దగ్గరకెళ్లి ఒక్కక్షణం నిలబడి వెంటనే కూర్చోబడింది. హృదయమంతా ఖాళీ. తన బ్రతుకు నట్టేట్లో నావలా తోచింది. ఏవో వెర్రి ఆలోచనలు మనస్సును కలవరపరచడం మొదలెట్టాయి. ఈ అవస్థనుంచి తప్పించుకుందామని, చప్పున కళ్ళు నలుపుకుని లేచి టీ ముందర పెట్టుకుంది. అప్రయత్నంగా క్రితంరోజు సంగతి జ్ఞాపకానికొచ్చింది. అది తలుచుకుంటూవుండేసరికి ఒళ్లు మరిచిపోయింది. టీ చల్లారిపోయింది. ఇలాంటి స్థితిలో యెవరైనా మంచి స్నేహితులొచ్చి కాస్సేపు మాట్లాడిపోతే బాగుండుననిపించింది.

అల్లా అనుకుంటూండగానే నికోలే ఇవానిచ్ భోజనంచేసి చక్కా వచ్చాడు. అతను కనుపించేసరికి తల్లి ఖంగారుపడింది. కూచోమని మర్యాద చేయకుండా మరిచిపోయింది. ఒక్కక్షణమైన తర్వాత "అయ్యో! నాయనా! నువ్వెందుకు ఇక్కడికొచ్చావు? ఇక్కడికొచ్చి యేమి ప్రయోజనంరా? నిన్నుకూడా అరెస్టుచేశారంటే, పాపం పని పూర్తిగా సున్నవుతుంది. నువ్వు చాలా నిర్లక్ష్యంగా వున్నావు. నిన్నిక చూశారంటే పట్టుకుపోతారు." అని పలకరించింది.

ఇవానిచ్ ఆమె చెయ్యిపట్టుకొని యెడంచేత్తో కళ్ళజోడు సర్దుకుంటూ గబగబా యిట్లా చెప్పాడు.

"నేను పావెల్, ఆంద్రీలతో ఒక ఖరారుచేసేను. వాళ్ళు అరెస్టైయితే, నేను మరునాడే నిన్ను పట్టణానికి తీసుకెడతానని మాట యిచ్చాను. అందుకే యిప్పుడు వచ్చాను. ఈ యిల్లు సోదా చూచారా?

"ఆహా! సోదా చూడడమేమిటి? కొంపంతా గాలించేశారు. సామానంతా చిందరవందర చేసేశారు. వాళ్ళకేమైనా సిగ్గా? బిడియమా? అంతరాత్మ అనేది అసలేలేదు."

"వాళ్ళకెందుకూ సిగ్గు?" అని భుజాలెగరేసి మెల్లగా ఆమె తనతో కూడా పట్టణానికెందుకు రావలసిన అవసరంవుందో తెలియచెప్పాడు. ఇవానిచ్ మాటలధోరణి, అతని స్నేహలక్షణం చూచి ఆమె కతనియందొక గట్టినమ్మకం కుదిరింది. దాన్ని ప్రకటిస్తూ ఒక వెర్రినవ్వు నవ్వింది.

"అమ్మా ! ఆ విషయంలో నువ్వు సంశయపడనక్కరలేదు. నేను ఒంటరిగాడిని. మా అక్కయ్యమాత్రం అప్పుడప్పుడు వస్తూవుంటుంది."

నేనుమాత్రం వూరికే ఏపనీచెయ్యకుండా భోంచేస్తూ కూచుంటానా?

"నీకు పనిచెయ్యాలని వుంటే యేదో ఒకపని లేకపోతుందా ?" అన్నాడు ఇవానిచ్.

తల్లికిప్పుడు పనంటే తనకొడుకు అండ్రీ వగైరాలు చేసేపనే అర్థం. అందుచేత అతని ముఖంకేసి చూస్తూ "ఓహో! నాకేదో పని చూస్తావన్న మాట!" అంది.

"నేను బ్రహ్మచారిని. నాకొంపలో ఆడదక్షతలేదు. చిన్నయిల్లు"

"నే నా సంగతి మాట్లాడడంలేదు. గృహకృత్యం విషయంకాదు. పని అంటే లోకాన్ని ఉద్ధరించే పని" అని మెల్లగా చెప్పింది తల్లి. ఆమె భావాన్ని వెంటనే గ్రహించలేనందుకు ఇవానిచ్ చాలా నొచ్చుకున్నాడు. చటుక్కునలేచి చిరునవ్వుతో "అలాగే, నీకు కావలిస్తే లోకవ్యవహారంలో కూడా తగినపని దొరుకుతుందిలే" అని సమాధానం చెప్పాడు.

ఇలా అంటూంటే తల్లి మనస్సు కొక ఆలోచన తట్టింది.

"ఇదివరలో నేనొకసారి పావెల్ కు సాయంచేశానుకదా! ఇంకొక సారి చెయ్యలేకపోతానా? యెంత యెక్కువమంది యీ మహోద్యమంలో పనిచేస్తే అంత త్వరగా ప్రజల కీ వుద్యమంయొక్క సత్యం తెలిసొస్తుంది" ఇలా అనుకొని "ఇవానిచ్! నే నేమిపని చెయ్యగలను?" అని అడిగింది.

అతడు కొంచెం సే పట్టే ఆలోచించినతర్వాత విప్లవపద్ధతులన్నీ విపులంగా చెప్పాడు. ఆ మాటల సందర్భంలో అతనిల్లా చెప్పాడు. "నువ్వు యీసారి పావెల్ ను చూడడానికి జైలుకెళ్ళినప్పుడు గ్రామాల్లోని రైతుల కోసం వార్తాపత్రికను ప్రచురించమని కోరిన రైతుల వూర్లు, పేర్లు వగైరా వివరాలు తెలుసుకునిరా."

"ఎందుకూ? నాకే తెలుసును. వాళ్లెవ్వరో, ఎక్కడున్నారో నే నెరుగుదును. ఆ కాగితాలు నాచేతికిస్తే నేనే వాళ్ళకిచ్చివస్తాను. ఆ రైతుల్ని కనుక్కొని నువ్వు యేమిచెయ్యమంటే ఆపని చేసివస్తాను. నాదగ్గర రాజద్రోహపు కరపత్రాలుంటాయని యెవరనుకుంటారు? దేవుడి దయవల్ల వేలకొద్దీ కరపత్రాలను ఫాక్టరీలోకి నేనుకాగా [illegible]"

ఆమెకు భుజాన్ని ఒకసంచి తగిలించుకొని కర్ర చేతోపట్టుకుని గ్రామాలవెంట, అడవులవెంట నడచిపోవాలనే సరదాకలిగింది.

"నాయనా నికోలే! నువ్వు చాలా మంచివాడవు కాని, ఈ పని నాకు ఏర్పాటుచేద్దూ. నాకీ ఉద్యమంలో పనిచేసే అవకాశం కలిగించు. మీరెక్కడికెళ్ళమంటే అక్కడకెడతాను. సత్యంకోసం, ఈ ఉద్యమ ప్రచారంకోసం, నాకంఠంలో ప్రాణం వున్నంతమట్టుకు యెండ, వాన, చలీ లక్ష్యంలేకుండా తిరుగుతాను. నాలాంటి అనాధ స్త్రీకది మంచిపని కాదూ? దేశదిమ్మరిబ్రతుకు మంచిదే. తినడానికి తిండితప్ప మరేతగులాటం లేదు. ఒకడిచేత చివాట్లు పడనక్కరలేదు. హాయిగా శాంతంగా వొకరి జోలీ శొంఠీ లేకుండా ప్రపంచంఅంతా చుట్టబెట్టొచ్చు. నేనూ అల్లాగే తిరుగుతాను. అంద్రీ, పాషా లెక్కడఉంటే అక్కడకే నేనూ వెడతాను"

నికోలే ఆమెచెయ్యి నెమ్మదిగా పట్టుకొని గడియారం చూశాడు.

"సరేలే. ఆసంగతి తర్వాత మాట్లాడదాం.నువ్వు చాలా ప్రమాద మైన పని నెత్తినెట్టుకుంటున్నావు. నువ్వు చేయదలచుకొన్నపని ఎలాం టిదో బాగా ఆలోచించుకో" అన్నాడు.

"ఓయినాయనా! నాకేముంది ఆలోచించుకోడానికి? ఈ ఉద్యమం కోసం కాకపోతే నేను బ్రతుకడం దేనికి? నావల్ల ఎవరికయినా ఏమైనా ప్రయోజనముందా? ఒకచెట్టుంది. అది పెరిగి పెద్దదయిన తర్వాత జనానికి చల్లని నీడనిస్తుంది. దాన్ని కొట్టేస్తే వంటచెరుకుగా పనికొస్తుంది. జనానికి చలి తీర్చుకునేందుకుకూడా పనికొస్తుంది. మాటామంతీలేని కర్రమొద్దే ఏదో విధంగా జీవకోటి కుపయోగపడుతుంటే నావంటిమనిషి ఊరికే నిష్ప్రయోజ నంగా ఉండనా? పిల్లలు—మా గర్భవాసాన్ని పుట్టినబిడ్డలు—తమస్వేచ్ఛనీ ప్రాణాన్నికూడా తృణప్రాయంగా వదిలేస్తుంటే కాటికి కాళ్ళుచాచుకు కూర్చున్న నేను, అందులోనూ బిడ్డలకన్నతల్లిని, ఊరికే తెల్లబోయి చేతులు కట్టుకుని చూస్తూ వూరుకుంటానా?" (ఇట్లా అంటూంటే ఆమెకు తన కొడుకు జండాపుచ్చుకొని ఊరేగింపునకు నాయకత్వము వహించినదృశ్యం కండ్లకు కట్టినట్లు కనబడింది)

పాటుపడుతున్నాడని నాకు ఇప్పుడు బాగా నచ్చింది. నేనూ ఐదేళ్ళనుంచి యిదంతా చూస్తున్నాను. నా హృదయం కరిగింది. ఇప్పుడు మరుగుతోంది. మీరంతా యెందుకు కష్టాలపాలవుతున్నారో నాకు తెలిసింది, మీరొక్కొక్కళ్ళు మీ భుజాలమీద యెంతెంత భారం మోస్తున్నారో నేనూ చూస్తున్నాను. నాయనా! క్రీస్తుదేవుని పేరిట నా కొడుక్కి సహాయపడే నిమిత్తం నన్నుకూడా నీతో తీసుకెళ్ళు. పద తీసుకెళ్ళు" నికోలే తెల్లబోయాడు. దీర్ఘమైన నిశ్వాసం విడిచాడు. చిరునవ్వు నవ్వుతూ తల్లిని బుజ్జగించి—

"అమ్మా! యిల్లాంటిమాటలు వినడం నాకిదే మొదలు" అన్నాడు

"నేనేమి చెప్పగలను?" అంటూ లేచి నిస్సహాయసూచకంగాచేతులు వేలాడేసి "నాయనా! కొడుకులను కన్నతల్లి హృదయంలోవుండే భావాలన్నీ చెప్పడానికి నాకు మాటలు దొరికితేనా? ఎందరెందరో యేడుస్తారు. పరమ దురాత్ములైనా, ఎంత హృదయంలేనివాళ్ళయినా గడగడలాడి కరిగి నీరు కావలసిందే. పూర్వం క్రీస్తుదేవుని విమంత్రాగించినట్లే, ఇప్పుడు వాళ్ళు మనవాళ్ళని విమంత్రాగిస్తున్నట్లే, నేనూ వాళ్ళచేత విమంత్రింగించగలను. వాళ్ళు తల్లికడుపులో చిచ్చుపెట్టారు" అంది.

నికోలే లేచి గడ్డం సవరించుకుంటూ "ఏమమ్మోయ్! ఎప్పుడో ఒకరోజున నువ్వు వాళ్ళతో మాట్లాడేటట్లుగానే వున్నావు" అన్నాడు. గడియారంకేసి చూచి, "అయితే నిశ్చయమేకాదూ? నువ్వు యింటికొచ్చేస్తున్నట్టేనా?" అని అడిగాడు.

తల్లి అంగీకారసూచకంగా తల ఆడించింది.

"ఎప్పుడు? సాధ్యమైనంత త్వరగా రావాలి. నీకోసం యెప్పుడెప్పుడని యెదురుచూస్తూ ఉంటాను, సరేనా?"

తల్లి అతనికేసి వెర్రిచూపుచూసింది. తనకీ, నికోలేకీ ఏమి సంబంధమా అని ఆలోచించింది. ఇంతలో అతను దగ్గరకొచ్చి నీదగ్గర ఏమైనా డబ్బుందా అన్నాడు. "లేదు" అన్నది తల్లి.

నికోలే గబాలున జేబులోనుంచి డబ్బుసంచితీసి ఆమెముందు పెట్టాడు. ఎంతకావాలో అంత తీసుకోమన్నాడు.

తల్లికి అప్రయత్నంగా నవ్వొచ్చింది. "నాయనా! మీ అందరిసంగతి యేవిషయంలోచూచినా కొత్తగానేవుంది. డబ్బంటేకూడా మీ క్షేమీ లక్ష్యం

లేదు. మీ కవి కాగితంముక్కలూ, రాగిముక్కలుగా వున్నాయి. లోకం మీద దయకొద్దీ డబ్బు మీదగ్గర వుంచుకుంటున్నా రనుకుంటాను” అంది.

నికోలే ఇవానిచ్ మెల్లగా నవ్వేడు. ‘అమ్మా! డబ్బు చాలా పాపిష్టిది. చాలా చిరాకు కలిగిస్తుంది. దాన్ని పుచ్చుకోవడం కష్టమే. యివ్వడమూ కష్టమే. త్వరగా రావలసిందని చెప్పి నికోలే వెళ్ళిపోయాడు.

అతను వచ్చి వెళ్ళిన నాల్గవరోజున తల్లి పట్టణానికి ప్రయాణమైంది. ఒక బండిలో తన ట్రంకుపెట్టెలు రెంటినీ వేసుకుని బయల్దేరింది. బండి సాగుతూంటే తన జీవితంలో విశేషకాలం గడిపిన ఆ గ్రామాన్ని ఒక్కసారి చూడాలని బుద్ధిపుట్టి వెనక్కి తిరిగింది. సంతోషవిచారాలు కలిసివచ్చాయి. పూర్వజీవితాన్ని తలుచుకుంటే విచారం, తన జీవితపరిణామాన్ని తలుచుకొని ఆనందం. ఇల్లాంటి అవస్థలో ఫ్యాక్టరీ దాటిపోయింది. బండి తారుగాని చమురుగాని లేకపోవడంచేత టకటక శబ్దంతో వూగుతూ సాగిపోయింది.

౨

నికోలే ఇవానిచ్ కాపురము పట్టణం చివర జనసమ్మర్దంలేని ఒక వీధిలో. అతని ఇల్లు రెండంతస్తులమేడ. కాని పాతది. నికోలేవుండే భాగానికి ముందు పువ్వులతోటుంది. అందులో రకరకాల పువ్వులున్నాయి. యిల్లు శుభ్రంగాను, ప్రశాంతంగాను ఉంటుంది. గదిలో చక్కని అద్దాలబీరువాలు, వాటినిండా పుస్తకాలు ఉన్నాయి. గోడలమీద యెవరెవరివో బొమ్మలు వేలాడుతున్నాయి.

నికోలే తల్లికి ఒకగది చూపించి అది ఆమెకు వీలుగావుంటుందేమో చూచుకోమన్నాడు. ఆగది కిటికీలోనుంచి చూస్తే చక్కని పువ్వులతోట కనబడుతుంది. ఇంకొక కిటికీలోంచిచూస్తే విశాలమైన పచ్చికబయలుకనబడుతుంది. ఆ గదిలో పుస్తకాలబీరువాలున్నాయి. ఇవన్నీ నిలోనా ఒకసారి యెగాదిగా చూచింది. “నేను వంటింట్లోనే వుంటాను. అది చిన్నదిగా చక్కగా వుంది” అంది.

నికోలే ఇవానిచ్ ఆశ్చర్యపడ్డాడు. చివరకెల్లాగై తేనేమి, ఆమెచేత ఒప్పించి గదిలో ప్రవేశపెట్టేడు. నికోలే కాపురముండే మూడు గదులు కూడా చాలా బాగున్నాయి. శుభ్రమైనగాలి, ప్రశాంతమైనస్థలం. అక్కడుంటే అసలు మాట్లాడడానికే బుద్ధిపుట్టదు.

తల్లి పువ్వులచెట్ల కుదుళ్ళలో చెయ్యిపెట్టి చూచి "నికోలే! యీ చెట్లకు నీళ్ళు లేవేమి?" అని అడిగింది.

"అవును; నీళ్లు లేవు. నాకు మొక్కలంటే చాలా సరదాయే. కాని వాటికి సంరక్షణ చేయడానికి తీరికమాత్రం లేదు."

ఆ యింటియజమాని నికోలే ధోరణిచూస్తే అతనుకూడా ఆ యింట్లో పరాయివాడుగానే వుండేవాడు. అంటే ముట్టకుండా కుమ్మరి పురుగులాగా వర్తించేవాడు. పిల్లిలాగా చప్పుడుచేయకుండా పచారుచేస్తూ వుండేవాడు. ఏవస్తు వెక్కడుందో, అది తన దవునో కాదో కూడా అతనికి తెలియదు. ఈ స్థితి తల్లి గ్రహించి యే వస్తు వెక్కడుందో తానే తెలుసుకుంది. అతని అలవాట్లన్నీ కనిపెట్టింది. అతని వ్యవహారమంతా అడ్డదిడ్డంగా కనబడింది.

తల్లి పూలచెట్లకు నీళ్ళుపోసింది. పియానోమీద పడున్న బూజంతా తుడిచింది. చిందరవందరగా పడున్న కాగితాలన్నీ సర్దింది. టీ కాచుకునే గిన్నె మసిపట్టిపోయింది.

ఆ రాత్రి ఆమె నిద్రపోవడానికి పక్కమీద పడుకుని తలయెత్తి కిటికీలోంచి చూచింది. అంతా ఆశ్చర్యంగా కనబడింది. ఆమె జీవితంలో పరాయికొంపలో పక్కవెయ్యడాని కదే మొదలు. కాని యెందుచేతో ఆమె కేమీ కష్టంమాత్రం తోచలేదు.

నికోలే అమృత హృదయుడని నిశ్చయించుకొని ఎలాగైనా తన చేతనైనంతవరకు అతని జీవితానికి సౌఖ్యం కలుగచెయ్యాలనుకుంది. అతని అమాయకత్వం చూస్తే ఆమెకు జాలీ విచారం కలిగినాయి. ఇంతలో ఆమె ఆలోచన ఆంద్రీ, పావెల మీదికి పోయింది. ఫెడ్యామాజిన్ పాడినపాట, ఆ మృదులస్వరం ఆమె చెవులకి సోకినట్లయింది. క్రమంగా మే 1వ తేదీన జరిగిన సంగతులన్నీ జ్ఞాపకానికొచ్చాయి. ఆమెకు ఆ రోజున తను పడ్డ కష్టం, ఆదుర్దా అన్నీ తలపుకొచ్చి హృదయం కుమిలిపోయింది. ఒక విధమైన ఆగ్రహం, ఆవేశం రేకెత్తినాయి. ముసలితనం అంతా పోయినట్లయింది.

తెల్లవారగట్ల లేచి, తల్లి టీ గిన్నె చక్కగా తోమి నీళ్ళుకాచి టీ తయారుచేసి సిద్ధంగా వుంచింది. నికోలే ఎప్పుడు లేస్తాడా అని కనిపెట్టుకుంది. అప్పుడే బిగ్గరగా ఆవలిస్తూ నికోలే లేచాడు. ఒక చేత్తో కళ్ళజోడు పట్టుకొని రెండో చేత్తో గొంతుక సర్దుకుంటూ బయటికి వచ్చి తల్లిని పలుకరించాడు. ఆమె టీ బల్లమీద పెట్టింది. నికోలే విసుక్కుంటూ గబగబా ముఖం గిఖం కడుక్కున్నాడు.

ఇద్దరూ కూర్చుని టీ త్రాగుతుంటే నికోలే ఇవానిచ్ తన సంగతంతా తల్లిలో చెప్పాడు. "అమ్మా! నాకు ♦ జంస్త్వోబోర్డులో పని. ఇది చాలా దౌర్భాగ్యపుపని. మన రైతులంతా ఎల్లా నాశనమైపోతున్నారో కళ్ళారా చూస్తుంటాను......అంతే. అదేపని నాకు. ఏంచెయ్యగలను? జనం ఆకలిచేత మాడి చివరికి అకాలమృత్యువు నోట్లో పడిపోతున్నారు. అతి బలహీనంగా, మలపల్లాంటి పిల్లలు పుట్టి అనేక రోగాలపాలై చీమల్లాగ ఈగల్లాగ మాడిపోతున్నారు. ఇదంతా మాకు తెలుసు. ఈ దురవస్థకు కారణంకూడా తెలుసును. అసలు ఈ విషయాలన్నీ కనిపెడుతున్నందుకే మాకు దిట్టంగా జీతాలిస్తున్నారు. ఇంతే, మేము నిజంగా చేసేపని."

"నువ్వు విద్యార్థివా?"

"కాదు కాదు, నేనొక పల్లెటూరి బడిపంతుల్ని. మా నాన్న వ్యాట్కాలో ఒక పెద్ద మిల్లుకి సూపర్నెంటుగా ఉండేవాడు. నేను బడి పంతులు పనిలోకొచ్చేను. ఆ ఉద్యోగంలో ఉండి రైతులకు కరపత్రాలు, పుస్తకాలు పంచిపెడుతూ ఉండేవాడని. ఆ సందర్భంలోనే కొంతకాలం ఖైదులో కెళ్ళవలసివచ్చింది. తిరిగొచ్చిన తరువాత పుస్తకాల దుకాణంలో గుమాస్తాగా ప్రవేశించాను. అక్కడ తగినంత ఉపాయుగా ఉండకపోవడం వల్ల మళ్ళీ జైలుకి పోవాలిసొచ్చింది. అక్కడనుంచి తెల్లసముద్రానికి ప్రవాసం పంపారు. అక్కడ గవర్నరుకూ నాకూ తగాదా రావడంవలన శ్వేత సముద్రంకు పంపారు. అక్కడ అయిదేళ్ళపాటు కాలక్షేపం చేశాను."

ఈ సంగతంతా అతను తొణుకూ బెణుకూ లేకుండా యెవరిసంగతో చెపుతున్నట్లు చెప్పాడు. తల్లి ఇలాంటి చిత్రకథలెన్నో చాలా వింది.

♦ ఆర్థిక స్థితిగతులను విచారించే సంఘము.

ఇంతింత బాధలుపడిగూడా వీళ్ళు పిసరంతైనా ఆగ్రహం, ఆవేశం లేకుండా ఎల్లా చెపుతారా అనిపించింది. ఇంతశాంతం వీళ్ళకెల్లా అబ్బిందా అని ఆమె కాశ్చర్యం కలిగింది. ఇన్నిన్ని కష్టాలు వీళ్లెందుకుపడాలో ఆమెకర్థం కాలేదు. ఈ విషయమై తనలో తాను తర్జనభర్జనచేస్తుంటే నికోలే "యివ్వేళ మా అక్కయ్య వస్తుంది" అన్నాడు.

"ఆమెకు పెళ్ళి అయిందా?"

"ఆమె విధవ. ఆమె భర్తను సైబీరియా ప్రవాసం పంపారు. అతను తప్పించుకుని పారిపోయివస్తూంటే దారిలో జబ్బుచేసి చచ్చిపోయాడు. చనిపోయి రెండు సంవత్సరాలయింది."

"మీ అక్క నీకన్న యెంత పెద్ద?"

'ఆరు సంవత్సరాలు. నాకు ఆమె చాలా సహాయం చేస్తోంది. కొంచెంసేపాగితే నీకే తెలుస్తుంది, ఆమె పియానో యెంత హాయిగా వాయిస్తుందో విందువుగాని. అదిగో ఆ పియానో ఆమెదే."

'ఆమె మకామెక్కడ?"

'ఎక్కడపడితే అక్కడే. ఎక్కడైతే ధైర్యం అవసరముంటుందో అక్కడల్లా ఆమె వుండితీరుతుంది.

'ఈ ఉద్యమంలోకూడా వుందా?"

'సరిసరి! సందేహమేమిటి? ఇందులోనే"

ఈ సంభాషణ అయినతర్వాత నికోలే తనపనిలో కెళ్ళిపోయాడు. తల్లి యీ వుద్యమాన్ని గురించీ యిందులో పనిచేసే మనుష్యుల అద్భుత శక్తినిగురించీ ఆలోచించడం మొదలెట్టింది. ఆ ఆలోచనలోపడేసరికి ఆమెను అంధకారం కమ్మేసింది. ఆ అంధకారంలో ఒక మహాపర్వతం కనపడింది.

మధ్యాహ్నానికి మంచి ఒడ్డూపొడుగూ కలిగినటువంటి స్త్రీ తలుపు తట్టి లోపలికొచ్చింది. వస్తూనే నిలోవ్నా చెయ్యిపట్టుకుని 'పావెల్ తల్లివి నువ్వేకాదూ?' అని ప్రశ్నించింది. తల్లి అవునన్నట్లుగా తలూపింది. అతి విలాసంగా వుండే ఆమె దుస్తులుచూచి తల్లి తెల్లబోయింది.

'నేనల్లాగే అనుకున్నాను. పావెలూ, మేమూ చాలాకాలంనుంచి యెక్కువ స్నేహితులం. అతను నిన్నుగురించి చాలాసార్లు చెప్పుతూ వచ్చాడు' అంటూ ఆ స్త్రీ టోపీతీసి అద్దందగ్గరకెళ్లి ముంగురులు సర్దు

కుంది. ఆమె దీర్ఘాలుతీస్తూ మాట్లాడింది. ఆమె నడక మహా చలాకీగావుంది. ఆమె విశాల నేత్రాల్లో యౌవనం కనిపిస్తున్నా, నుదుటమీద ముడుతలు, నెరిసిన వెంట్రుకలు ఆమె పెద్దరికాన్ని సూచిస్తున్నాయి.

'నాకు ఆకలవుతోంది. ఏమైనా ఒక కప్పు కాఫీ దొరుకుతుందా?'

'నీకు కావలిస్తే యిప్పుడే చేసిస్తాను' అని తల్లి కాఫీసామాను తీసింది. 'పాషా నన్నుగురించి చెప్పేవాడా?' అని తల్లి పట్టలేక అడిగింది.

'అబ్బో! చాలా చెప్పేవాడు.' అని ఆమె తోలుపెట్టెలోనుంచి సిగరెట్టుతీసి అంటించింది. రయ్యిమని పొగవిడుస్తూ 'యేమమ్మా! పాపం, నువ్వు పాషాకోసం, బెంగపెట్టుకున్నా వనుకుంటాను. కాదూ?' అని తల్లిని జాలిపడుతూ అడిగింది. తల్లి చిరునవ్వు నవ్వుతూ పొయ్యికేసి తిరిగి నిలబడింది. తనకొడుకు తన్నిగురించి యింత ప్రశాంతంగా అందరితో చెప్పాడు కదా అని చాలా సంతోషించింది. చాలా గర్వంకూడా కలిగింది.

'ఏమిటీ? నాకు బెంగలేదా అని అడుగుతున్నావా? లేకేమి? కొంతకాలం క్రిందటయితే అసలు బెంగచేత ప్రాణమే పొయ్యేది. ఇప్పుడు అతడొక్కడే కాదని తెలిసింది, నే నొక్కతె నే కాదు. నాలాంటివాళ్లు చాలామంది వున్నారు.................సరేకాని, నీ పేరేమిటి?'

'సోఫియా' అని ముక్తసరిగా చెప్పి మాట్లాడడం ఆరంభించింది. 'ఇప్పుడు ముఖ్యమైన సంగతేమిటంటే, వాళ్లు అనవసరంగా చాలాకాలం జైల్లో వుండకూడదు. ఈవిచారణ త్వరగా అయిపోవాలి. వాళ్ళకి ప్రవాస శిక్ష వేస్తారు. పావెల్ తప్పించుకుని పారిపోయిరావడానికి చెయ్యవలసిన ఏర్పాట్లన్నీ చేస్తాం............

అతనివంటివాడు వృథాగా సైబీరియాలో ఉంటే ఏమి ప్రయోజనం? ఇక్కడతనికి కావలసినంత పనుంది. అతను లేకపోతే పని జరుగదు. యిల్లా మాట్లాడుతూ సోఫ్యా సిగరెట్టుతీసి పారెయ్యటం యెక్కడా అని యిటూ అటూ చూచి చివరకు పువ్వుల చట్టిలో వేసింది. తల్లి అప్రయత్నంగా 'అల్లాచేస్తే నే వూలచెట్లు పాడైపోతాయి' అని మెల్లగా మందలించింది. అవునవును. క్షమించు! పొరపాటు. నీకొడుకులే నా కనేకసార్లు చెప్పాడు' పీకె తీసి కిటికీలోంచి అవతల పారేసింది. తల్లిఆమెకేసి ఖంగారుపడిచూసింది. 'నువ్వే నన్ను క్షమించాలి. నేను అనాలోచితంగా అన్నాను. నేను నిన్ను మందలించడానికి ఇదేమైనా నా ఇల్లా?' అంది.

'సరిసరి, తప్పుచేస్తే ఎందుకు మందలించకూడదు? ఇది తప్పని నాకు తెలిసిందికాని, మరచిపోతూఉంటాను. ఈ సిగరెట్టు పీకలు యెక్కడబడితే అక్కడ పారెయ్యడం, కాల్చిన బూడిద ఎక్కడపడితే అక్కడ దులపడం, ఇది మహాచెడ్డ అలవాట్లు. ముఖ్యంగా వాళ్ళకి శుభ్రత అనేది కొంత శ్రమపడి చేసేపనియొక్క ఫలితం. శ్రమతో కూడినపనిని గౌరవించకతప్పదు. అప్పుడే కాఫీ తయారైందే? సంతోషం; అయితే ఒక్క గిన్నెడు మాత్రమే చేశావే? నువ్వేమీ పుచ్చుకోవూ?' అని చాలసేపు మాట్లాడింది. కాసేపైన తర్వాత ఛటుక్కున తల్లిజబ్బలు పట్టుకొని దగ్గరకులాక్కుని ''ఏమిటమ్మా ? అల్లాగ కొత్తగా బెదురుబెదురుగా ఉంటావే?' అన్నది.

'బెదురేముంది? ఇప్పుడేకాదూ నిన్న సిగరెట్టుపీకె పారేసినందుకు ఆక్షేపించాను? మీయింటికి నిన్న నేకదా వచ్చాను. అప్పుడే స్వంతమనిషినై పోయాను. చిరకాలంనుంచీ ఎరుగున్నట్లుగా ప్రవర్తిస్తున్నాను. ఏమీ భయంలేకుండా ఏమాటపడితే ఆమాట అంటున్నాను' అని చిరునవ్వునవ్వింది.

'అంతే. అల్లాగే వుండాలి' అంది సోఫియా.

'నా తల తిరిగిపోతోంది. నాలో నాకే యేమిటో క్రొత్తగావుంది. ఇదివరకు యెంతో పరిచయముంటేనే కాని యెవరితోనూ మనసిచ్చి మాట్లాడేదాన్నికాను. ఇప్పు డల్లాకాదు. మాటల్ని హృదయంలో యిముడ్చుకో లేకుండావున్నాను. కలలోనైనా అనుకోనిమాటలన్నీ అనేస్తున్నాను. (సోఫ్యా యీాలోగా యింకొక సిగరెట్టు ముట్టించి తల్లికేసిచూస్తుంది)...... నువ్వు పాషా తప్పించుకొచ్చే యేర్పాట్లు చేస్తానంటున్నావే? పారిపోయి వచ్చి అతడు రహస్యంగా ఎల్లా బ్రతుకుతాడు?' అని తల్లి చివరికి తన మనస్సును ఆందోళనపరుస్తున్న సందేహాన్ని తేల్చింది.

సోఫ్యా కాఫీని గిన్నెలో పోసుకుంటూ ఆరంభించింది.

'అదెంతపని? రహస్యంగా బ్రతుకుతున్న వాళ్ళెందరులేరు? వందలూ వేలూ వున్నారు. వాళ్ళతోపాటే పాషాకూడాను. ఇప్పుడే నేనల్లాంటి మనిషిని కలుసుకొని మాట్లాడి పంపేశాను. అతను దక్షిణదేశంలో యీాఉద్యమంలో తీవ్రంగా పనిచేసేవాళ్ళల్లో ముఖ్యుడు. అతని కైదేళ్ళు ప్రవాసశిక్ష వేశారు. కాని అక్కడ మూడున్నర మాసాలు మాత్రమే వున్నాడు. అందు కోసమే నేను ఇంత పెద్దవేషం వేశాను. లేకపోతే నేను రోజూ మామూ

లుగా ఇంత పెద్ద వేషం వేస్తాననుకున్నావేమిటి? నేనీ షోకుబట్టల ఆర్భాటాన్ని భరించలేను. మనిషి చాలా నిరాడంబరముగా వుండాలి. బట్టలు అందముగానూ వుండాలి, ఆడంబరం లేకుండానూ వుండాలి'

తల్లి సోఫ్యా కేసి తేరిపారచూసింది. చిన్న నవ్వు నవ్వింది. తల వూపుతూ ఆలోచించి ఇలా చెప్పింది.

'ఏమో కాని మే నెల 1వ తేదీ వసంతోత్సవమునాటి సంగతులు చూసినప్పటినుంచి నాలో యేదో పెద్దమార్పు కలిగినట్లు తోస్తుంది. ఒక్కొక్కప్పుడు ఏమిటో రెండు దారులలో ఒక్కసారిగా నడుస్తున్నట్లు గడబిడగా వుంటుంది. ఒక్కక్షణంలో అంతా తెలిసినట్లుంటుంది. మళ్ళీ ఉత్తరక్షణంలో మబ్బుకమ్ముకు పోతూంది. మాటవరుసకి చెప్పుతున్నాను. నువ్వున్నావు; ఒక గౌరవమైన స్త్రీవి. ఈ ఉద్యమంలో పనిచేస్తున్నావు. పాషాను బాగా ఎరుగుదువు. అదే సంతోషం నాకు. అందుకే నేను నీకు యెంతో కృతజ్ఞురాలిని.'

'సరి సరి. నీకే మేము కృతజ్ఞత చూపించాలి' అని సోఫ్యా నవ్వింది.

'నాకా? నేనేమీ అతనికి వుద్యమం సంగతి నేర్పలేదే?' అని నిట్టూర్పు విడిచి గట్టిగా మాట్లాడడం ఆరంభించింది.

'నేనిప్పుడిల్లా మాట్లాడుతూవుంటే అన్నీ తెలిసినట్లుగా నేవుంటాయి. క్షణంలో మళ్ళీ అంధకారమై పోతుంది. మళ్ళీ నేనే సర్దుకుంటూవుంటాను. నాజీవితమంతా భయపడుతూనే గడిపాను. నిజానికి భయానికిప్పు డెక్కువ ఆస్కారంవుంది కాని, నాకేమ భయం చాలా తగ్గిపోయింది. యెందుచేతో కారణం తెలియదు'

ఇక తల్లికి మాట తోణకలేదు. సోఫ్యా యీస్థితి గ్రహించి తానందుకుంది.

తొందరెందుకో? నీకంతా స్పష్టంగా తెలిసేరోజు త్వరలో రాక తప్పదు. మనిషి ఎప్పుడైతే ఒక వుద్యమాన్ని హృదయపూర్వకంగా ప్రేమించి, అది సర్వజనానికీ వుపయోగకరమైనదనీ, మంచిదనీ గ్రహిస్తాడో అప్పుడే అతనికొక శక్తివస్తుంది. అటువంటి ప్రేమ ఒకటుంది.........సరేకాని నేనీ ఆర్భాటపువేషాన్ని తీసెయ్యాలి' అంటూ సోఫ్యా సిగరెట్టుపీకి పళ్లెం

లోవేసి లేచి తల దులుపుకుంది. బంగారంలా మెరిసే తలవెంట్రుకలు విరియ పడ్డాయి. ఆ విరియబోసిన తలతో నవ్వుకుంటూ లోపలికెళ్ళింది. తల్లి ఆమె వెడుతూవుంటే చూచి చూచి చివరకు కాఫీ త్రాగిన గిన్నెలు, పళ్ళాలు తీసి సర్దడం ఆరంభించింది.

సాయంత్రం నాలుగుగంటలకు నికోలే వచ్చాడు. అంతాకలిసి భోజనం చేశారు. భోజనం చేసేటప్పుడు మధ్యమధ్య నవ్వుతూ సోఫ్యా తాను ప్రవాసంనుంచి పరారయి వచ్చిన మనిషి నెల్లా కలుసుకొన్నదీ, గూఢచారుల కెల్లా భయపడినదీ, ఆ పారిపోయి వచ్చినవాళ్ళు యెంత తమాషాగా ప్రవర్తించినదీ అంతా వివరంగా చెప్పింది. మంచి పనివాడు తనకు తృప్తికలిగేటట్లు పనిచేసిన తర్వాత బడాయిగా చెప్పేటట్లు చెప్పడం ఆరంభించింది. అప్పుడు సోఫ్యా చక్కని పొడుగాటి లేతమబ్బురంగు గౌను తొడుక్కుంది. ఆగౌను తొడుక్కుంటే చాలా భారీగా కనిపించింది. భోజనమైనతర్వాత నికోలే 'సోఫ్యా! యిదిగో నీకు యిప్పుడొక పని తగిలింది. గ్రామాలకోసం ఒక పత్రికను ప్రచురించడానికి మనం వొప్పుకొన్న సంగతి నీకు తెలుసునుగదా. ఈ మధ్య జరిగిన అరెస్టులవలన అక్కడ మనుష్యులకీ, మనకీ సంబంధం తెగిపోయింది. ఆ పత్రికను పంచిపెట్టే మనుష్యులను చూపించగలిగినది నిలోవ్నా ఒక్కతే. ఇంకెవ్వరూలేరు. నువ్వుకూడా ఆమెతో వెళ్ళు. సాధ్యమైనంత శీఘ్రంగా పో' అన్నాడు.

'సరే, మనం పోదాం. నిలోవ్నా, ఏమంటావు ?

'అలాగే వెడుదాం'

'అది చాలా దూరమా ?'

'ఉంటుంది సుమారు 50 మైళ్ళు'

'బలేబాగుంది! నేనిప్పుడు కాస్సేపు పియానో వాయించుకుంటాను. సంగీతం వినడానికి నీ కేమీ అభ్యంతరం లేదుగదా?'

'నన్నుగురించి అట్టే ఆలోచించకండి. నేను లేనట్టే యెంచుకుని మీ యిష్టమొచ్చినట్లు చేయండి' అని తల్లి సోఫామీద ఒకమూల కూర్చుంది.

అప్పా, తమ్ముడూ ఏవో తమ గొడవలు మాట్లాడుకుంటున్నారు. తల్లి కేమీ తెలియకపోయినా మధ్యమధ్య యాదాలాపంగా ఒక్కొక్క ముక్క వేస్తూవుండేది. సోఫ్యా పియానో తీసింది. సప్తస్వరాలు ఒచ్చేటట్లు హాయిగా వాయించింది. ఒక్కొక్కటి హెచ్చుస్థాయిలోనూ, ఒకటి మధ్యమంలోనూ వాయిస్తుంటే తల్లికేమిటో అంతా విపరీతంగా తోచింది. ఆ స్వరాలు ఆమె కేమీ అర్థంకాలేదు. ఆనంద మెక్కడ? బిందెమీద కుండపెంకెట్టిగీపి బర్రుబర్రు మనిపించినట్లే ఉంది. చెవులు దిబ్బడేసిపోయి కునికిపాట్లుకూడా వచ్చాయి. సోఫ్యా ఎడంచేత్తో రంయ్యిమని వాయిం చేస్తోంది. నికోలే శ్రద్ధగా వింటున్నాడు. గదంతా సంగీతంతో ప్రతిధ్వని స్తోంది. తల్లికి కొన్ని రాగాలు సరిగ్గా ఆ రోజున ఫెడ్యా పాడినట్లే ఉన్నాయి. క్రమంగా ఆమె సంగీతంలో ఉండే ఆనందం అనుభవించింది...

ఏమి కారణమో కాని, ఆమెకి తన చిన్ననాటి కష్టాలన్నీ జ్ఞాపకాని కొచ్చాయి. ఒకరోజున ఆమె భర్త తెగతాగివచ్చి ఆ నిషామీద ఆమెను మంచంమీదనుంచి క్రిందికి పడదోసి వీధిలోకి గెంటేశాడు. పైమీద బట్ట యినా లేకుండా రెండేండ్ల పిల్లవాడిని శాలువలో పెట్టుకొని మారుమాటాడ కుండా వీధిలోబడిపోయింది. వంటినిండా దుస్తులు లేకపోవడంచేత ఎవ రైనా చూస్తారేమోనని సిగ్గుపడి మురుగుగుంటకేసిపోయి అక్కడ చెట్లక్రింద తెల్లవారేదాకా పడుంది. ఏడుస్తున్న పిల్లవాడిని జోకొట్టుకుంటూ కూచుంది. పక్షులు కూసేవేళ లేచి చలిలో గడగడ వణుకుతూ, ఇంకా యేమి దెబ్బలు వ్రాసున్నాయో అని గుండెలు పీచు పీచుమంటూ ఇంటికి వెళ్ళింది. ఆ ఆలోచనలో పడుండేసరికి పియానో స్వరం ఒక్కసారి పడ్డమాని కెళ్ళి క్రమంగా నిట్టూర్పులాగొచ్చి తగ్గి ఆరిపోయింది. సోఫ్యా నికోలేతో మెల్లగా 'ఎల్లావుంది పాట? నీకు నచ్చిందా?' అంది.

'చాలా బాగుంది' అన్నాడు నికోలే. సోఫ్యా తల్లికేసి చూసింది. కాని, ఏమీ మాట్లాడలేదు. తల్లికి సంగీతం ఇంకా పాడుతూంటే బాగుండు ననిపించింది. తన పూర్వావస్థలు జ్ఞాపకానికొచ్చినట్లే ఆమెకు యీ అప్పా తమ్ముల గురించి ఒక ఆలోచన కలిగింది. ఈ అప్పా తమ్ముడూ చక్కగా ఒకళ్ళ జోలీ సొంఠీ లేకుండా అతిస్నేహంగా కాలక్షేపం చేస్తున్నారు. చదువుకొనేందుకు పుస్తకాలున్నాయి. హాయిగా సంగీతం పాడుకుంటారు.

ఒకళ్ళనొకళ్లు తిట్టుకోరు. బ్రాందీ వగైరా నిషావస్తువులను ముట్టుకోరు. మామూలు జనంలాగ ఒకళ్ళనొకళ్ళు అసహ్యించుకోరు. ఇదేమి అదృష్టమో అని తల్లి ఆలోచించింది.

సోఫియా సిగరెట్టు ముట్టించింది. ఆ వరుసని అదే కాల్చడం, ఒక దానిమీద ఒకటి. ఆ పొగమేఘాలు ఆమె ముఖబింబాన్ని ఆవరించేశాయి. ఆ స్థితిలో ఆమె కొంచెం విచారంతో ఇలాఅంది నిలోవ్నతో.

'ఈ పాటంటే మా కోస్త్యా కెంతో ప్రాణం. ఆయనకోసం పాడడమంటే నాకెంతో సరదాగా వుండేది. సంగీతాన్ని మాటల్లోకి మార్చే ప్రతిభ అతనిలో వుండేది. నువ్వెరుగవూ? (కొంచెం ఆగి చిరునవ్వునవ్వి)... యెంతటి సూక్ష్మగ్రాహి? ఆహా! యెటువంటి మంచిగుణాలు! దేనికైనాసరే పనంటే తయార్! మనిషంటే అల్లా వుండాలి.'

తల్లి యీ మాటలు విని 'పాపం తన భర్తసంగతి కాబోలు చెపుతోంది. నవ్వుతోందే?' అనుకొంది. సోఫ్యా మెల్లగా పియానో మెట్లమీద వేళ్ళుంచి 'ఆహా! ఆయన నన్నెంత సౌఖ్యపెట్టాడోగదా! యెప్పుడూ సంతోషమే, పిల్లవాడిలాగ ఆనందంలో వుయ్యాలలూగిపోయేవాడు' అంది.

'అవునవును. అతని ఆత్మ యెప్పుడూ సంగీతం ఆలాపిస్తూనే వుండేది' అన్నాడు నికోలే.

సోఫ్యా తనభర్త సంగీతజ్ఞానాన్ని గురించి చిన్న ఉపన్యాసం యిచ్చింది. చటుక్కున నోట్లో సిగరెట్టుపారేసి మళ్ళీ ఆ పాటే వాయించింది. సోఫ్యాకి తన భర్త సంగతి జ్ఞాపకమొచ్చి వాయిస్తుంటే తల్లికి ఆ పాట వింటూంటే తన పూర్వావస్థ జ్ఞాపకానికొచ్చింది.

'సంగీతంలో స్వరం వినొచ్చు' అన్నాడు నికోలే.

'ఏమమ్మా నిలోవ్నా! నా చప్పుడు నీకేమీ బాధగా లేదుగదా?' అని సోఫ్యా తల్లి నడిగింది.

'నా సంగతి మీరు అట్టే తలపెట్టొద్దని చెప్పలేదూ? నేనిక్కడ కూచుని వింటూ యేదో నా సంగతి ఆలోచించుకుంటున్నాను.'

'అల్లాకాదు! స్త్రీకి సంగీతం అర్థంకాకపోడమంటూ వుండదు. ముఖ్యముగా విచారంలో విన్నప్పుడు' అని మళ్ళీ సోఫ్యా జోరుగా పియానో వాయించింది చాలాసేపు. తల్లి కొకవిధమైన హాయికలిగింది. ఆమె

హృదయంలో అనేక భావాలు పుట్టాయి. వాటినన్నిటినీ స్పష్టపరచడానికి భాష చాలదు. ఆ భావాలవల్ల ఆమెకు మరింత ధైర్యంమాత్రం కలిగింది.

ఆ అప్పా తమ్ములనుగురించి, మొత్తంమీద యీ రకం మనుష్యులను గురించి యేదో మంచిగా మాట్లాడాలని ఆమె కభిలాష కలిగింది. సంగీతంవల్ల కొంచెం ఆవేశం కలిగింది. నికోలే, సోఫ్యాలకు తాను యేదో సహాయం చెయ్యాలని బుద్ధిపుట్టి ఒక్కక్షణం ఆలోచించింది. వంటయింట్లోకెళ్ళి టీ తయారుచేసుకొచ్చింది. కాని అంతటితో సంతృప్తికాలేదు. టీ గిన్నెలో పోస్తూ వుద్రేకంగా యిల్లా చెప్పడం ప్రారంభించింది.

'మూర్ఖులమై అధోగతియందుపడివున్న మాబోంట్లకు కూడా అన్నీ తెలుస్తాయి. కాని మా హృదయంలో వున్న భావాన్ని మాత్రం పైకి తేల్చలేము. ఆలోచనలు బయలుదేరుతాయి. వాటిని చెప్పలేకపోవడం చేత మాకు సిగ్గేస్తుంది. ఆ సిగ్గుచేత చిరాకు కలుగుతుంది! కోపం విసుగూ వస్తుంది. అందుచేత చివరకి ఆలోచించడమే మానేస్తాం. చూడండి. ఈ బ్రతుకే కష్టం. నాలుగువైపులనుంచీ చీవాట్లు చెప్పుదెబ్బలూ తగులుతూ వుంటాయి. అల్లాంటప్పుడు విశ్రాంతి కావాలి. అప్పుడు ఆలోచనలు బయలుదేరి ఆత్మ మేలుకొంటుంది.'

నికోలే కళ్ళజోడు తుడుచుకుంటూ శ్రద్ధగా తల్లిమాటలు వింటు న్నాడు. సోఫియా చేతిలో సిగరెట్టు సంగతికూడా మరిచిపోయి ఆమెకేసి రెప్పవాల్చకుండా చూస్తూ వింటోంది.

తల్లి హృదయంలోంచి వచ్చేమాటలన్నీ ఒకపాటలా వుండడంచేత అప్రయత్నంగా సోఫ్యావ్రేళ్ళు శృతికోసమోఅన్నట్లుపియానోమీదకెళ్ళాయి.

'ఇప్పుడిప్పుడే నాకు జీవితరహస్యం తెలియడంచేత నన్నుగురించీ, నా ప్రజలగురించీ కొంచెం కొంచెం చెప్పడానికి మాటలొస్తున్నాయి. మనుష్యుల జీవితాలు పోల్చిచూడడంవల్లనే జీవితంయొక్క పరమార్థం నేను తెలుసుకో గలిగేను. ఇంతకుపూర్వము నాతో పోల్చుకొనేందుకు ఎవరూ లేనేలేరు. మాప్రాంతంలో జనం అందరిదీ ఒకటే బ్రతుకు. ఇప్పుడు నేను యితరుల జీవితపద్ధతులనుకూడా చూస్తున్నాను. కనుక దీనిబట్టి నా పూర్వ జీవితాన్ని పోల్చిచూసుకుంటే చాలాకష్టంగానూ, అసహ్యంగానూ వుంది.

వెనక్కి వెళ్ళడం అసంభవం. కాని యిప్పుడు నాకు చాలామట్టుకు తెలిసిం దనే నమ్మకం. ఇప్పుడు నేను మిమ్మల్ని చూస్తూవుంటే మీ తరహా మనుష్యు లెందరో నాకు జ్ఞాపకాని కొస్తున్నారు. బహుశా నేను చెప్పే మాటలు సరిగా లేకపోవచ్చును. అసలు మీకు నేను యేమీ చెప్పనే అక్కరలేదు. మీకే ఎరుగుదురు. అయినా నా తృప్తికోసమే చెపుతున్నాను. నన్ను మీతోపాటే వుంచుకోండి. నావలన మీకేమీ ప్రయోజనంగాని, సంతో షంగాని కలుగదు. ఆ సంగతి నాకు తెలుసును. దేవుని దయవలన ఆరోజు కారోజు నా హృదయం విశాలమవుతుంది. అది మంచితనంవలన పెంపొందు తుంది. నేను ప్రపంచకానికంతకీ శుభం కోరుతున్నాను.'

తల్లి కండ్లనుండి అశ్రుబిందువులు జలజలరాలేయి. ఆమె కంఠంలో స్వల్పమైన అవరోధం కలిగింది. ఆ సోదరీ సోదరులకేసి దృష్టిసారించి మళ్లీ మాట్లాడడం ప్రారంభించింది.

'నా హృదయాన్ని మీకుస్పష్టంగా చూపించదలచుకున్నాను. మీ శ్రేయస్సు నేనెంతగా కోరుతున్నానో మీకే తెలుస్తుంది.'

'మేము చూస్తూనేవున్నాం. మాకు నువ్వు యెంతో హాయి కలి గిస్తున్నావు' అని మెల్లగా మాటకడ్డొచ్చాడు నికోలే.

'నే నేమనుకుంటున్నానో తెలుసునా? నాకేదో గొప్ప నిధో నిక్షేపమో దొరికిందనీ, దానితో నేను చాలా ధనికురాలైనాననీ అనుకుంటు న్నాను. ఇప్పుడు నేనందరికీ దానం ధర్మం చేయగలనని నావూహ. అయితే యిదంతా నాబుద్ధిహీనతే కావచ్చును.'

సోఫ్యా 'నిలోనా! నీ వల్లా బిడియపడకూడదు, మ రేమీ ఫర్వా లేదు' అంది.

తల్లి మళ్ళీ ప్రారంభించింది. వాళ్ళిద్దరికీ తన పుట్టుపూర్వోత్తర మంతా చెప్పింది. తన బీదతనం, తన భర్త పెట్టినపాట్లూ-అన్నీ వివరంగా ఎవరినిగురించో చెపుతున్న కథల్లాగున చెప్పింది, ఏమీ ద్వేషం లేకుండానే. మధ్యమధ్య విచారకరమైన చిరునవ్వు నవ్వుతూ దుఃఖపూరితమైన తన పూర్వగాథను చెప్పింది.

నికోలే సోఫ్యాలు ఈ కథనంతా శ్రద్ధగా విన్నారు. చిరకాలం పశువుమాదిరిగా హింసపెడితే నోరెత్తకుండా భరించిన ఆ ఘోగాథ వారి

హృదయాలకి నాటింది. ఆమె మాట్లాడుతూవుంటే వాళ్ళకి ఆమెవలెనే హింసింపబడుతున్న లక్షలకొద్దీ జనం మాట్లాడుతున్నట్లనిపించింది. ఆమె జీవితం సర్వసాధారణమే అయినా, జనం పడుతుండే అవస్థలకు ప్రత్యక్ష నిదర్శనమవడంచేత అతిశ్రద్ధగా విన్నారు. నికోలే బల్లమీద చేతులుపెట్టు కొని విన్నాడు. సోఫ్యా కుర్చీకి జేర్లబడి వింది. ఆమె ముఖం వెలవెలబారింది. హృదయంలోంచి వాక్ప్రవాహం బయలుదేరింది.

"ఒకప్పుడు నాది చాలా అసౌఖ్యకరమైన బ్రతుకనుకొనేదాన్ని. బ్రతుకొకజ్వరంలా వుండేది. అది నేను ప్రవాసంలో వుండే రోజుల్లో. నేను ప్రవాసంలోవున్న స్థలం ఆజిల్లాకు ముఖ్యపట్టణం. అక్కడున్నప్పుడు యెప్పుడూ నా విషయమై ఆలోచించుకోవడం తప్ప, వేరే యేపనీ వుండేది కాదు. నా దురదృష్టాన్ని తలచుకుంటూ, యెప్పటికప్పుడు తూచుకుంటూ వుండేదాన్ని; నేనెంతో ప్రేమిస్తూవుండిన నా తండ్రితో తగవు పెట్టు కున్నాను. నన్ను స్కూలులోనుంచి వెళ్ళగొట్టారు. ఖయిదులో పడ్డాను. నాకు స్నేహితుడయిన ఒక మిత్రుడు నన్ను ద్రోహంచేశాడు. నా భర్త చని పోయినాడు. కాని నేనుపడ్డ కష్టాలన్నీ కలిపినా, వీటికి పదిరెట్లయినా నువ్వు ఒక్కనెలలో పడ్డ కష్టాలపాటు చెయ్యవు. సంవత్సరాల తరబడి రోజురోజుకీ చెప్పరాని హింసపడ్డావు. మనుష్యులకి ఇంతింత బాధలను ఓర్చుకునేశక్తి యెక్కడనుంచి వస్తుందోకదా!"

'అలవాటు పడిపోతారు' అని సందేహ నివృత్తి చేసింది తల్లి.

"నికోలే మెల్లగా ఇల్లా అన్నాడు.

"ఇలాంటి జీవితంయొక్క కష్టం నేనెరుగుదు ననుకున్నాను. కాని నేను పుస్తకాల్లో చదివినదానికంటేకూడా, ఇప్పుడు నువ్వే నీ నోటితో చెపుతూవుంటే చాలా భయంకరంగాఉంది. క్షణక్షణం నువ్వుపడ్డ బాధలు పూర్ణంగా వింటుంటే గుండె చెరువైపోయింది."

ఈరీతిగా నెమ్మదిగా చాలాసేపటిదాకా అనేక విషయాల్ని గురించి ప్రజాసామాన్యంయొక్క జీవితాన్ని గురించి సంభాషణ సాగింది. తల్లికి తన పూర్వజీవితం స్మరణకొచ్చి తన్మయురాలైపోయింది. ఆ దురదృష్టపు

రోజులలో తానుబడ్డ యమచర అంతా పూసగ్రుచ్చినట్లు చెప్పి చాలాసేపైన తర్వాత "అయ్యో, నేను వసపోసిన పిల్లలాగు ఇంతసేపటినుంచీ వాగుతున్నాను. మీకు పడుకునే వేళయిందనుకుంటాను. నాశోకం ఎన్నాళ్లు చెప్పినా తిరిగేదికాదు" అని ముగించింది. అప్పాతమ్ముడూ తల్లితో మాట్లాడకుండా శలవుతీసుకున్నారు. నికోలే రోజూకన్న ఎక్కువ గౌరవంగా ఆమెకు వంగి సలాంచేశాడు. సోఫ్యా ఆమెను గదిదాకా సాగనంపింది. తల్లి వాళ్ళ ప్రేమకు ఆనందించి 'మీరు చాలామంచివాళ్ళు' అని కృతజ్ఞత తెలిపి విశ్రమించింది.

3

మూడురోజులపాటు తల్లికి నికోలే సోఫ్యాలతో మాట్లాడడం సరిపోయింది. తన పూర్వచరిత్ర తరిచి తరిచి కథలుగా చెప్పింది. నికోలే సోఫ్యాలు అతి శ్రద్ధగా వినడంచేత ఆమెకు మరింత ప్రోత్సాహం కలిగి హృదయం కరిగిపోయేటట్టుగా ఏమీ దాపరికం లేకుండా చెప్పింది.

నాలుగోరోజు ప్రొద్దున్నే తల్లి, సోఫ్యా యిద్దరూ చిరిగిపోయిన గౌనులుధరించి సిద్ధమయ్యారు. బీద స్త్రీల మాదిరి వేషాలేసుకుని నికోలే దగ్గర నిలబడ్డారు. భుజాలకి మూటలు తగిలించుకొని చేత్తో బెత్తాలు పట్టుకుని ప్రయాణానికి సిద్ధమయ్యారు.

నికోలే సోఫియా చెయ్యిపట్టుకుని 'సన్యాసి మఠాల్లో తిరిగే మనిషిలాగున్నావు సుమా అచ్చంగా' అని వేళాకోళం చేస్తూ సాగనంపాడు. తల్లికి వాళ్ళ అమాయకత్వం బంధుత్వం చూస్తే ఆనందంకలిగింది. మామూలుగా తా నిదివరకు చూస్తూవచ్చిన జనం యిల్లాంటి సందర్భాల్లో యేక ముద్దులుపెట్టుకోవడం, హడావిడి చెయ్యడం, చివరికి కాట్లుకుక్కల్లా దెబ్బలాడుకోవడం మామూలు. వీళ్ళు అల్లాంటి ఆవేశపు పనులేమీ చెయ్యనేలేదు. చాలా ముక్తసరిగా శలవుపుచ్చుకున్నారు.

నిలోనా సోఫియా లిద్దరూ జంటగా సంచులు భుజాన్నేసుకుని వీధిలోపడ్డారు. నడిచి నడిచి రోడ్డువదిలేసి పుంతదారి పట్టారు.

"నీకు ఆయాసం రాదూ?" అని తల్లి సోఫియా నడిగింది.

"సరి సరి. నీ ఉద్దేశ్యమేమిటి? నే నెప్పుడూ నడవలేదనా? నడక నాకు కొట్టినపిండే. ఎంతదూరమైనా నడువగలను" అన్నది సోఫియా.

సోఫియా చిరునవ్వు నవ్వుతూ చిన్నప్పటినుంచీ విప్లవోద్యమంలో చేసిన పనంతా చెప్పడం మొదలెట్టింది. తాను అవసరంకొద్దీ మారుపేరుతో ఎట్లా వ్యవహరించినదీ, సమయానుకూలంగా ఎట్లా వేషాలు మార్చుకున్నదీ, దొంగ నాణేలు, దొంగఉత్తరాలు ఎల్లా మార్చినదీ అన్నీ వివరంగా కథల్లా చెప్పింది. వందలకొద్దీ రాజద్రోహ కరపత్రాలను పట్టణాల్లో తాను పంచిపెట్టిన సంగతీ, ప్రవాసంలో నుంచి సోదరులను ఎట్లా తప్పించిన సంగతులూ పూస గ్రుచ్చినట్లు చెప్పింది. ఒకసారి ఆమె కొన్ని రహస్యపు కరపత్రాలు అచ్చువేయించటానికని ఒక ఇంట్లోకెళ్ళింది. అక్కడే అచ్చు కూటం ఉంది. పోలీసులకీ సంగతి తెలిసి వాళ్ళు సోదాకొచ్చారు. ఈ సంగతెలాగో తెలిసి ఆమె ఒక్కక్షణంలో తనవేషం మార్చేసి దాసీవేషం వేసుకొని చేత్తో ఒక పాతకిరసనాయిలుడబ్బా పట్టుకుని బయటికి వచ్చింది. వస్తూవుంటే పోలీసులు ఎదురైనారు. కాని వాళ్ళు ఆమెను గుర్తే పట్టలేక పోయారు. ఆ దాసీ వేషంతోనే రాత్రంతా గడగడ వణకెత్తించే చలిలో వీధుల్లోనే తిరిగింది. ఇంకొకసారి ఒక పట్టణానికి తన స్నేహితులతో మాట్లాడడానికెళ్ళింది. సరిగా ఈమె వాళ్ళుండే మేడ మెట్లెక్కుతూ ఉండే సరికి వాళ్ళగదిలో పోలీసులు సోదాచేస్తూన్నట్లు కనిపెట్టింది. ఆ స్థితిలో వెనక్కి వెళ్ళడానికీ అవకాశంలేదు. వెంటనే ఒక్క క్షణమైనా తటపటా యించకుండా క్రిందిద అంతస్థులోని ఒక పరాయివాళ్ళయింటికెళ్ళి తలుపు తట్టింది. చేతిలో సంచి ఆడించుకుంటూ ఎంతోపరిచయమున్నట్లుగా లోపలి కెళ్ళింది. లోపలివాళ్ళు తెల్లపోతూంటే అసలు సంగతంతా వాళ్ళకుచెప్పే సింది. అతిధీమాగా "మీకు మంచిదనితోస్తే నన్ను పోలీసుల కప్పచెప్పండి, అయినా మీ రల్లాంటిపనిచేస్తారని నే ననుకోను" అంది. ఆ ఇంట్లోజనం చాలాభయపడి ఆ రాత్రిఅంతా నిద్రపోలేదు. ఏ నిమిషానికానిమిషంపోలీసు లొచ్చి తమ్మి పట్టుకుంటారేమోనని గడగడలాడేరు. కాని సోఫియాను

పోలీసుల కప్పచెప్పడానికి మాత్రం వాళ్ళకి మనస్కరించలేదు. మరునాడు ప్రొద్దున్నే అంతా అయిపోయిన తర్వాత పోలీసువాళ్ళ తెలివితక్కువను గురించి అంతాకలిసి నవ్వుకున్నారు. ఇంకోకసారి ఆమె సన్యాసిని వేషం వేసుకొని రైలుబండిలో మూడవ తరగతిలో ప్రయాణం చేస్తోంది. ఆమె ప్రక్కనే ఆమెకోసం వెదకుతున్న గూఢచారి కూచున్నాడు. ఆ గూఢ చారి ఆమెతో తన ప్రజ్ఞనుగురించి బడాయిగా చెప్పడం మొదలెట్టాడు. ఆమెను పట్టుకునేందుకు తాను చేస్తూవుండే ప్రయత్నాలన్నీ యేకరువు పెట్టాడు. ఆమె తప్పకుండా ఈ బండిలోనే రెండవతరగతిలో ఉండితీరు తుందన్నాడు. రైలు ఆగినచోటల్లా దిగి చూచివచ్చి సోఫియాతో “అబ్బే కనుపించలేదు. బహుశా నిద్రపోయివుండాలి. వాళ్ళకికూడా పాపం ఆయాసం వస్తుంది. వాళ్ళకెకూడా మామాదిరిగానే మహాకష్టమైన బ్రతుకు” అని పెదవి చప్పరించాడు.

సోఫియా చెప్పిన ఈకథలన్నీ వింటే తల్లికికడుపుబ్బేటట్లునవ్వువచ్చింది. ఆమెయెడల అనురాగంకూడా ఎక్కువైంది. ఇలా కబుర్లుచెప్పుకుంటూ సోఫియా నిలోనా లిద్దరూ పుంతలుపట్టి నడచిపోయారు. సోఫియా సులువుగా నడిచింది. ఆమె నడకలోనూ, మాటలోనూ, కంఠధ్వనిలోనూ ఒకవిధమైన ధైర్యం ప్రస్ఫుటమయ్యేది. ఆమెలో మంచి సాహసం, స్వేచ్ఛాపిపాస, సూక్ష్మదృష్టి అన్నీ ప్రత్యక్షంగా కనుపించేవి. ఒక్కొక్కప్పుడు నడుస్తూనడుస్తూ ఆమె ఏ చెట్టునో చేమనో చూచి వుప్పొంగి పోతూ వుండేది. ప్రకృతి సౌందర్యంచూచి పరమానందం పొందేది. కోకిల గానాలకి పరవశమైపోయేది. అడవి పువ్వులను త్రుంపి వాటి రేఖలను తమాషాగా వ్రేళ్ళతో వత్తి తుమ్మెద ఘీంకారంలాగ చక్కగా కూసేది. సోఫియా చేష్టల కానందిస్తూ తల్లి ఆమెతో అడుగు కలిపి గబగబా నడక సాగించింది. దారిలో వాళ్ళిల్లా మాట్లాడుకున్నారు.

త:—నీకాట్టే వయస్సున్నట్లులేదే?

సోఫియా:—లేకేమిటి? అప్పుడే 32 ఏళ్లు నెత్తిమీద కొచ్చాయి.

త:—ఏళ్లుమాటకాదు నే చెప్పేది. నీముఖం చూస్తే వయస్సున్నట్లుగానే కనిపిస్తుంది. కాని నీకళ్లు, కంఠధ్వని చూస్తే నిజంగా ఆశ్చర్యమవు తూంది. పడుచుతనం వుట్టిపడుతూ వుంటుంది. నీ బ్రతుకు కష్టాల

మయమైనప్పటికీ నీ హృదయం మాత్రం యెప్పుడూ చిరునవ్వు నవ్వుతూనే వుంటుంది.

సో:—ఏమిటీ? హృదయం చిరునవ్వు నవ్వుతుందీ? అబ్బ! ఏం బాగా మాట్లాడుతావమ్మా నువ్వు! అతి సూక్ష్మంగానూ మంచిగానూ మాట్లాడుతావే. నా బ్రతుకు కష్టమంటూవా? కాని నాకేమీ కష్టంగా తోచడంలేదు. ఇంతకన్న సరదాగావుండే జీవితం నాకు తోచడమే లేదు.

త:—మిమ్మల్నందరినీచూస్తే ఒక్కందుకు నాకు పరమ సంతోషం. మనుష్యుల హృదయాలను ఆకర్షించేమార్గాలు మీకు చక్కగా తెలుసును. ఎవరైనా సరే మీతో మనసిచ్చి మాట్లాడుతారు. మిమ్మల్ని గురించే నే నెప్పుడూ ఆలోచించుకుంటూ వుంటాను. మీరు ప్రపంచంలో వుండే చెడుగును జయించేస్తున్నారు. పూర్తిగా చెడుగును నిర్మూలనం చేసేస్తారు.

సో:—ఆహా! సందేహమేమిటి? మేము గెలిచితీరుతాం. కాయకష్టం చేసే వాళ్ళతరఫున వుండడంచేత మాకు జయం నిశ్చయం. మాకు శక్తి సత్యమందు విశ్వాసం ప్రజలమూలంగానే కలుగుతున్నది. అది భౌతికంగానూ ఆధ్యాత్మికం గానూ కూడా. ప్రజలే మా బలం. ప్రజలలోనే సర్వశక్తులూ నిబిడీకృతమైవున్నాయి. వాళ్ళు తలుచుకుంటే సాధించలేనిపని లేదు. ఇంతకీ వాళ్ళని మేల్కొల్పాలి. జ్ఞానం కలుగచెయ్యాలి. ఏవిధమైన వికాసం,వృద్ధి లేకుండా అంధకారంలో బంధింపబడిన ప్రజలఆత్మను మేలుకొలపాలి.

(సోఫియా మాటలు తల్లికి ఒకవిధమైన జాలి కలిగించాయి. పెద్ద కుటుంబంలోని స్త్రీ ఇల్లా భుజంమీద సంచివేసుకుని ఈకరప్రతాల మూటల నెట్లా మోస్తుందాయని ఆశ్చర్యపడింది.)

త:—సోఫియా! మీరుపడే కష్టానికంతకీ ప్రతిఫల మెవరిస్తారు?

సో:—(సగర్వంగా) మాకెప్పటికప్పుడే బహుమానాలు ముడుతున్నాయి. మాకు తృప్తికరమైన జీవితం దొరికింది. అంతేచాలు. మేముహాయిగా స్వేచ్ఛగా మా ఆత్మశక్తితో జీవిస్తున్నాం. ఇంకేమి కావాలి?

ఇల్లా మాట్లాడుకుంటూ తాపీగా ప్రయాణం సాగిస్తూంటే తల్లికి తీర్థ యాత్ర జ్ఞాపకానికొచ్చింది. తన చిన్నతనంలో ఆమె ఇల్లాగే యెక్కడో దూరంగావుండే క్రైస్తవ దేవాలయానికి నడచివెళ్ళడం ఆమెకు జ్ఞాపకం వచ్చింది. మధ్యమధ్య సోఫియా చక్కని పాటలూ పద్యాలూ రంయ్యిమని పాడేది. ఆ సంగీతం వింటూ తల్లి పరవశురాలైపోయేది.

ఇల్లా నడిచి నడిచి చివరికి మూడవ రోజుకి గమ్యస్థానమైన గ్రామం చేరేరు. ఊరుమొగ మెరుగని ఎవరో ఒక రైతు కనిపించేసరికి తల్లి అతడిని తారు కంపెనీలో పనిచేసే ఒక రైతునుగురించి అడిగి అతని మకాముకు దారి తెలుసుకుంది. కొంచెంసేపట్లో తారుపని చేసేచోటికి చేరుకున్నారు. అక్కడ చెట్లకొమ్మలతోటి ఆకులతోటి వేసిన పందిరి కనుపించింది. ఆ పందిరిక్రింద రైబిన్, ఏఫీమ్ ఇంకా ఇద్దరు యువకులు బల్లచుట్టుకూచుని భోజనంచెయ్యడానికి సిద్ధంగా ఉన్నారు. ఆబల్ల నాల్గుకొయ్యలమీద రెండు పొరాటుముక్కలతో అమర్చబడిఉంది. వాళ్ళగుడ్డలన్నీ నల్లగా తారుతో మసిపట్టిపోయి వున్నాయి. రైబిన్ ఎవరో ఆడవాళ్ళు వస్తున్నారని ముందుగాగ్రహించి, నొసటిమీద అరచెయ్యిపెట్టి చూశేడు. ఇంతలో తల్లి-

'ఏంతమ్ముడూ! రైబిన్! క్షేమమా?' అని దూరాన్నుంచే పలుకరించింది. రైబిన్ నెమ్మదిగాలేచి దగ్గరకెళ్ళేడు. తల్లిని గుర్తుపట్టడంతోనే గడ్డం దువ్వుకుంటూ ముసిముసినవ్వులు నవ్వాడు. తల్లి అతని దగ్గరకెళ్ళి 'ఇదిగో, మేము ఇప్పుడు తీర్థయాత్ర కెడుతున్నాం. దారిలో ఉన్నావు గదా తమ్ముడివి; పోనీ చూచిపోదామని వచ్చాను. ఈమె నా స్నేహితురాలు. పేరు 'అన్నా' అంటారు. అనిచెప్పి సోఫియాకేసి గర్వంతో చూసింది. 'నా సమయస్ఫూర్తి చూచావా?' అని ఆ చూపు కర్థం.

రైబిన్ నవ్వుతూ సోఫియాను క్షేమ సమాచారాలడుగుతూ పలుకరించాడు. తర్వాత 'నిలోనా! ఇదిగోచూడు! అబద్ధమాడకు. ఇది పట్నవాసంకాదు. ఇక్కడ అబద్ధాలాడవలసిన అవసరంలేదు. వీళ్ళంతా మనవాళ్ళే. మంచివాళ్ళు' అన్నాడు.

ఏఫీమ్ తనమిత్రుల చెవుల్లో ఏమిటో చెప్పాడు. స్త్రీ లిద్దరు బల్ల దగ్గరకొచ్చేసరికి లేచి నమస్కారం చేశాడు.

మిగతా వాళ్ళేమీ కదలలేదు. రైబిన్ తల్లిభుజంమీద మెల్లమెల్లగా తట్టుతూ ఇల్లా చెప్పాడు.

“మే మిక్కడ ఒకమాదిరి సన్యాసులులాగ బ్రతుకుతున్నాం. మా దగ్గర కెవ్వరూరారు. మాయజమాని గ్రామంలో లేడు. ఆతని భార్యని ఆసుపత్రికి తీసుకెళ్ళాడు. ఇప్పుడు నేనే దీనికంతకూ ఒకవిధమైన మేనేజరును. అదిగో ఆ బల్లమీద కూచోండి, బహుశా మీకు ఆకలివేస్తోందేమో! ఏఫిమ్! కొంచెం పాలు పట్టుకురా” ఏఫిమ్ లేచి ప్రక్కనేఉన్న ఇంకొక గుడిసెలో కెళ్ళాడు. ఆయాత్రికు లిద్దరూ భుజాలమీది బరువును దింపుకున్నారు. ఒక పొడుగాటి యువకుడు లేచి వాళ్లకు సాయంచేశాడు. ఇంకొకడు బల్లమీద మోచేతులుఆన్చి తలగోక్కుంటూ ఏదోపాట గొణుగుతూ కూర్చున్నాడు.

అప్పుడే తయారైన తారుఘాటు, కుళ్లిపోతున్న ఆకులకంపు రెండూ కలిపి అతిథుల తలలు దిమ్మెత్తించాయి. రైబిన్ వాళ్ళకి ఆయువకులనుచూపి “ఇతడు యాకూబ్, అదిగో ఆ కూర్చున్నతడు ఇగ్నాటూ” అని పరిచయం చేశాడు. తర్వాత “పావెల్ ఎల్లావున్నాడు?” అని అడిగేడు. జైల్లో ఉన్నాడు.”

“మళ్ళీ జైలా? అతనికి జైలంటే అంత ఇష్టం కాబోలు”

ఇగ్నాటూ కూనిరాగం చాలించాడు. యువకులు తల్లిని కూర్చోమన్నారు. రైబిన్ సోఫియాను మర్యాదగా కూర్చోమన్నాడు. సోఫియా ఒక దుంగముక్కమీద కూర్చుని రైబిన్‌ను విమర్శకదృష్టితో రెప్పవాల్చకుండా చూసింది. రైబిన్ తల్లికెదురుగా కూర్చుని “అతడి నెప్పుడు పట్టుకున్నారు మళ్ళీని? నీ దురదృష్టం!” అన్నాడు.

“దురదృష్టమేమిటి? బాగానే ఉంది”

“అవును. నీ కలవాటయి పోయింది.”

“నా కలవాటు కాలేదు, కాని మనం చేసే దేముంది. తప్పనిసరి”

“అవునవును. నీ కథంతా చెప్పమాకు”. ఏఫిమ్ ఒక జాడీతో పాలు తీసుకొచ్చేడు. బల్లమీదనుంచి ఒకగిన్నెతీసి కొంచెం నీళ్ళతో దానిని తొలిచి నిండా పాలుపోసి సోఫియా కందిచ్చాడు. చప్పుడు చేయకుండా పచారుచేస్తూ తల్లికథ విన్నాడు. తల్లి క్లుప్తంగా తన గాథంతా చెప్పేసరికి వాళ్ళు ఒకళ్ళమొగాలు ఒకళ్లు చూచుకున్నారు. ఇగ్నాటూ గోటితో బల్ల

మీద ఏదో పిచ్చిబొమ్మ గీశాడు. ఏఫిమ్, రైబిన్ వెనకాల నిలబడ్డాడు. యాకుబ్ ఒక చెట్టుమొదలు కానుకుని చేతులు కట్టుకు నిలబడ్డాడు. సోఫియా ఈ రైతుల సంగతంతా గ్రహిస్తూ ఓరచూపులు చూస్తూ కూచుంది. వారిలో వారిల్లా సంభాషించుకున్నారు.

రైబిన్:—(హఠాత్తుగా) సరే. ఇప్పుడు బహిరంగంగా సాగించడానికి నిశ్చయించారన్నమాట.

ఏఫిమ్:— (నవ్వుతూ) మనం ఇక్కడ అలాంటి ఊరేగింపు జరిపితే రైతుల నందరిని చచ్చేటట్లు కొడతారు.

ఇగ్నాటూ:—సందేహమేమిటి ? నేను ఫ్యాక్టరీ కెడతాను. అక్కడేనయం.

రై:—నిలోనా ! పావెల్ కేసు విచారణ చేస్తారంటావా ?

త:—ఆ; నిశ్చయమైంది.

రై:—ఓహో ! శిక్ష ఏ మాత్రం పడుతుందనుకుంటున్నారు ? నువ్వేమీ వినలేదూ ?

త:—జన్మం కఠినశిక్ష; తప్పితే యావజ్జీవం సైబీరియా ప్రవాసం.

(ఈమాట చెప్పేసరికి ఆయువకులుముగ్గురూ తల్లికేసి నిర్ఘాంతపోయిచూశారు)

రై:—ఈ ఊరేగింపు గీరేగింపు చేసేటప్పు డీ సంగతి తెలుసునా అతనికి ?

త:—నాకు తెలియదు కాని, బహుశా తెలుసనే అనుకుంటాను.

సోఫి:— (గట్టిగా) ఆ, తెలుసును.

రై:—అవును! నేనుకూడా అతనికి తెలుసుననే అనుకుంటాను. పట్టుదలతో పనిచేసే మనిషి ముందుచూచుకునే దూకుతాడు—(యువకులకేసితిరిగి "ఒరే అబ్బాయిలూ! చూశాగామరి? సన్నీలతో పొడుస్తారనీ,యావజ్జీవం ద్వీపాంతరశిక్ష వేస్తారనికూడా తెలిసి అతడు ముందుకెళ్ళాడు. అతని కల్లా వెళ్ళడం మంచిదనితోచింది-వెళ్ళాడు.అతను ముందుకడుగేస్తుంటే తన తల్లి దారికడ్డంగా పడుకున్నా దాటిపొయ్యేవాడే (తల్లితో) నిలోనా ! ఏమంటావు? అంతేనా ?"

తల్లి:—ఆహా ! (అని పెద్దనిట్టూర్పు విడిచింది. దేహం కంపించింది. సోఫియా ఆమెచెయ్యి తట్టింది.)

రైబిన్:—నాయనలారా ! చూశారా ! చూశారా ! అదిగో అతడే మీకు ఆదర్శంగా ఉండవలసిన మనిషి.

ఈ మాట అంటూ రైబిన్ ఆ యువకుల ముఖాలకేసి చూశాడు. అంతా నిశ్శబ్దంగా వున్నారు. సూర్యకిరణాలు కలకలా నృత్యం చేస్తున్నాయి. ఇంతలో ఒక కాకి అరచింది. తల్లికి మే 1వ తేదీ, ఆంద్రీపావెల్ వగైరాలు జ్ఞాపకానికొచ్చి గ్రుడ్లలో నీరు తిరిగింది. తారుపీపాలు, కర్రముక్కలు, చెట్టుమొదళ్ళు– అన్నీ చిందరవందరగా పడున్నవి. ఇంతలో యాకుబ్ హఠాత్తుగా చెట్టుదగ్గరనుంచి ముందుకొచ్చి

"అయితే ఏఫిమ్‌తోపాటు మేముకూడా సైన్యంలో చేరితే మనుష్యుల్ని పావెల్ లాంటి వాళ్ళమీదికే నన్నమాట ఉసికొలపడం" అన్నాడు.

రైబిన్:—ఆహా! మరేమనుకున్నావు? ఇంకెవరి మీదికి పంపుతారనుకున్నారు? వాళ్ళు మన చేతుల్తోటే మన గొంతుక పిసుకుతారు. అదే రహస్యం. దాన్నే మాయ మంత్రం అనేది.

ఏఫీమ్:—(గట్టిగా) అయినా సరే. నేను సేనలోనే చేర్తాను.

ఇగ్నాటూ:—(ఏఫిమ్ కేసి చూచి నవ్వుతూ) ఎవరొద్దన్నారు నిన్ను? వెళ్ళు, తక్షణం వెళ్ళు. ఇదిగో నువ్వు నన్ను ఎప్పుడయినా కాల్చవలసొస్తే తలకు బారుపెట్టుసుమా. అంతేకాని, ఊరికే గాయపరచకు. ఒక్కసారే చంపెయ్యి.

ఏఫిమ్:—మీరు చెప్పే మాటలన్నీ వింటున్నా. నా కర్థమవుతోంది.

ఇంతలో రైబిన్ "నాయనలారా, ఇదిగో ఈమె కొడుకును గోల్పోయిన తల్లి. చూడండి" అన్నాడు—తల్లి విచారగ్రస్తమైన కంఠంతో "ఎందుకిలా చెబుతున్నావు" అని అడిగింది. రైబిన్ తీవ్రంగా "దానిఅవసరం ఉంది; నీ విచారం అంతా వృథా పోగూడదు. నీ హృదయానికి కలిగిన నొప్పి నిరుపయోగం కాకూడదు. ఓ నాయనలారా! చూడండి. ఈమె తనపుత్రుని పోగొట్టుకొనినది. కాని అంతమాత్రమున ఆమె మరణించిందా? లేదు. నిలోవ్నా! పుస్తకాలేమైనా తెచ్చావా?" అన్నాడు. తల్లి తెల్లబోయి ఒక్కక్షణం ఆలోచించి "ఆ తెచ్చాను" అంది.

"అదిగో అదీ. నేను నిన్ను చూడడంతోటే అనుకున్నాను. అందుకు కాకపోతే నువ్విక్కడికి రావలసిన పనేముంది?" అని బల్లగుద్ది రైబిన్ ఆ యువకులతో ఇల్లా అన్నాడు.

"చూసేరా? వాళ్ళ కొడుకును ఉద్యమంలో పనిచేయకుండా తప్పించాలని జైల్లో పెట్టారు. కాని తల్లి ఆ స్థానం ఆక్రమించింది. (పళ్లు పటపట కొరుకుతూ కసిగా) వాళ్ళు......వాళ్ళు......(కసితీరక బూతుప్రయోగాలు చేశాడు) వాళ్ళకి గ్రుడ్డితనంవల్ల తమ చేతు లేమిచేస్తున్నాయో తమకే తెలియడంలేదు. మనశక్తి బాగా వృద్ధిపొందిన తర్వాత వాళ్లు పెంచి పెద్దది చేసిన ఈ విషపు గడ్డిని మనం నరికేసేటప్పుడు—అప్పుడు తెలుస్తుంది. అప్పుడే బాగా తెలియడం"

రైబిన్ యిల్లా హుంకరించేసరికి తల్లికి భయంవేసింది. ఆమె రైబిన్ ముఖంకేసి చూచేసరికి ఆ ముఖం అంతా కమిలిపోయినట్లయింది. చొక్కాకు బొత్తాములు యేమీలేవు. కళ్ళు జ్యోతుల్లావున్నాయి. ముక్కు బాగా కందిపోయింది. గ్రుడ్లు నిప్పులు కక్కుతున్నాయి. మొత్తంమీద అతని రూపంలో గొప్ప తీవ్రత కనబడుతోంది. సోఫియా ఈ విగ్రహాన్ని చూస్తూ తెల్లబోయి కూర్చుంది. ఇగ్నాటూ తలఊపుతూ ఏమిటో ఆలోచిస్తున్నాడు. యాకూబ్ గోడదగ్గిర నిలబడి కోపంగా ఏమిటో చూస్తున్నాడు. ఏఫిమ్ ఇటూఆటూ పచారుచేస్తున్నాడు. రైబిన్ మళ్ళీ అందుకున్నాడు.

"ఈమధ్య ఒకనాడు ఒక గవర్నమెంటు వుద్యోగి నన్ను పిలిచి, ఏయ్! దొంగ వెధవ! నువ్వు మతగురువుదగ్గర యేదో పేలేవట యేమిటి? అని నన్నడిగేడు. వెంటనే 'దొంగవెధవను నేనుకాను. ఏదో చెమటోడ్చి నాతిండి నేను తింటున్నాను. నే నెవ్వరికీ అపకారం చెయ్యడంలేదే!' అన్నాను. అతడు అంతటితో వూరుకోక ఏమిటో అరచి ఒక్కచెంపకాయ కొట్టేడు. మూడు రాత్రులు, మూడు పగళ్ళు పోలీసుస్టేషనులో పడేసేడు."

ఈ సంగతిచెప్తూ రైబిన్ అగ్గయిపోయాడు. ఆవేశం హెచ్చిపోయింది. "ఓహో పిశాచపు పీనుగుల్లారా! మిమ్మల్ని దయతలుస్తారని అనుకోకండి. నాకు జరిగిన అపరాధానికి నేను కాకపోతే యింకొకళ్ళైనా మీకు ప్రతిఫలం ముట్టచెబుతారు. ఆ కసి మీమీదకాకపోతే మీ పిల్లలమీదైనా తీర్చుకోక మానరు. మీరు తప్పుకున్నా మీపిల్లలకైనా తగినశాస్తి జరుగక మానదు. మీరు ద్వేషం విత్తేరు. దానికి ఫలం ద్వేషమే. దయపుడుతుందనుకోకండి" అని గర్జించాడు. ఆ గర్జనకి తల్లి మరింత గజగజలాడింది. రైబిన్ కాస్త శాంతించేడు.

'ఇంతాచేస్తే నేను మతగురువుతో యేమిచెప్పేనో తెలుసునా? అతడు గ్రామ సమావేశం అయినతరువాత నలుగురితోనూ యేదో పిచ్చాపాటీ మాట్లాడుతూ వుంటాడు. ఒకరోజున అతను యేవో మాట్లాడుతూ జనం అంతా పట్టి గొర్రెల మందలాంటివాళ్ళు. కనుక వాళ్ళని కాచేటందులకు ఒక గొల్లవాడుండితీరాలి' అన్నాడు. అంటే నేను అవునవును, నక్కకి అడవిమీద రాజరికంయిస్తే బొమికలేగాని జంతువులు కనుపించవు. అని హాస్యంగా అన్నాను. అతడు నాకేసి ఓరచూపులుచూసి ప్రజలు యింకా శాంతంగా వుండాలనీ, దేవుడిని ప్రార్థన చెయ్యాలని చెప్పాడు. ప్రజలు ప్రార్థనచేస్తూనేయున్నారు. కాని వాటిని వినడానికి దేవుడికి తీరికలేకుండా వుందని నేనన్నాను. నువ్వేమని ప్రార్థనచేస్తున్నావని అతడు నన్నడిగేడు. ఓదేవుడా! అధికారులకు యిటికలు మొయ్యడం, మన్నుతినడం, కర్రలు కొట్టడం నేర్పవోయి నాయనా! అని ప్రార్థనచేస్తూ.........' ఈముక్క యింకా పూర్తిగా నానోటివెంబడి రాకపూర్వమే దవడమీద కొట్టేడు.'

రైబిన్ ఈసంగతి చెపుతూ చెపుతూ చటుక్కున సోఫియాకేసి తిరిగి 'నువ్వు ధనికురాలులా వున్నావే?' అన్నాడు.

'ఏం? నేనల్లా కనుపిస్తున్నానా?' అని ఆశ్చర్యంగా అడిగింది.

'చిరిగిపోయిన బట్టలు వేసుకున్నంత మాత్రాన్ని నీ పూర్వపు ఠీవిని కనుక్కోలేమనుకున్నావా ఏం? నీ జన్మనక్షత్రం అల్లా కనుపిస్తోంది. గోనెపట్టాలు కట్టుకున్నా మతగురువును మూడు నిమిషాల్లో గుర్తుపట్టవచ్చు. ఇందాక నువ్వు అతడి బల్లమీద మోచెయ్యిపెట్టి చిరాకుపడ్డావు. అదీ కాకుండా మంచి తీరుగావున్న నీ వెన్నుచూస్తే ఎవరూ నిన్ను కూలిపనివల్ల జీవించేదానివనుకోరు. కష్టపడేవాళ్ళవీపు అల్లావుండదు' అన్నాడు రైబిన్.

రైబిన్ సోఫియాను అమర్యాద చేస్తాడేమోనని తల్లి భయపడి 'రైబిన్! ఆమె నా స్నేహితురాలు; చాలామంచిది. ఈ ఉద్యమంలో చాలా కష్టపడి పనిచేస్తోంది. నువ్వు అట్టే......' అంటూ ఏదో చెప్పబోయింది. రైబిన్ 'నేనేమైనా ఇప్పు డమర్యాదగా మాట్లాడేనా?' అని మాటకడ్డొచ్చాడు.

'నువ్వేమిటో నన్నుగురించి చెప్పదలచుకున్నావు. అదేమిట్లో పూర్తిచెయ్యి' అంది సోఫియా.

‘నేనా? మరేంలేదు. ఇక్కడికీ మధ్య ఒక కొత్తమనిషొచ్చాడు. మన యాకూబ్ పినతండ్రికొడుకు. అతడికి క్షయరోగం. చాలా బాధపడు తున్నాడు. కొంచెం చదువుకున్నవాడు. అతన్ని పిలుద్దామా?’

‘అభ్యంతరమేమిటి? పిలవండి’ అంది సోఫియా. రైబిన్ ఏఫిమ్‌తో అతడ్ని పిలుచుకురమ్మనమని చెప్పాడు. ఏఫిమ్ టోపీ నెత్తినెట్టుకుని ప్రయాణమైనాడు. అతను కనుచూపుదూరం వెళ్ళాక, రైబిన్ కేసిచూపిస్తూ యిల్లా అన్నాడు.

‘చూశారూ? అతను లోపల్లోపల చాలా బాధపడుతున్నాడు కాని పట్టుదలగా ఉన్నాడు. ఇక్కడనుంచి అతనూ, యాకూబ్ సైన్యంలో చేరాలి. వాళ్ళవంతు వచ్చింది. యాకూబ్ అసలు వెళ్లనంటాడు. ఏఫిమ్ కూడ వాస్తవానికి వెళ్లలేడు కాని అతనికి ఒకందుకు వెళ్ళాలనేవుంది. సైన్యంలోచేరి సిపాయిలకందరికి ప్రబోధంచేసివాళ్ళని లేవదీయవచ్చని అతని నమ్మకం. కాని నా అభిప్రాయం అదేమీ లాభంలేదని. పెద్ద రాతిగోడని తలకాయతో బ్రద్దలకొట్టగలమా? చేతుల్లోకి సన్నిలు, తుపాకులు వచ్చే సరికి వాళ్ళకి కళ్ళుకనబడవు. ఎక్కడికెడుతున్నారో, ఎవరిమీద కెడు తున్నారో, ఎందుకెడుతున్నారో వాళ్ళకి తెలియదు. తమరిని తామే పొడుచుకుంటున్నా మనే జ్ఞానం వాళ్ళకుండదు. ఆ కారణంచేత ఏఫిమ్ నిజంగా చాలా బాధపడుతున్నాడు. దానికితోడు పుండుసు పుల్లతో కెలికినట్లు యీ ఇగ్నాటా అతడిని ఊరికే రేపుతూ ఉంటాడు.’

ఇగ్నాటా ‘సరిసరి. నే నేమన్నాను? నాభయం ఏమిటంటే సోల్జర్లను ఇతను మార్చడంమాట ఎలావున్నా, ఇతన్ని సోల్జర్లు మార్చేస్తారు. ఇతను కూడ వాళ్ళందరిలాగే తయారవుతాడు’’ అన్నాడు.

రైబిన్ :—కాదు కాదు. కష్టంకాని, మొత్తంమీద సైన్యంలో చేరకుండా పారిపోవడమే ఉత్తమం. ఇంత విస్తీర్ణంగల రష్యాదేశంలో ఎవడు పట్టుకోగలడు? ప్యాసుపోర్టు సంపాదిస్తే ఊరూర తిరగొచ్చు.

యాకూబ్ :—సరిగ్గా నేనదే చేయదలచుకున్నాను. ఒక్కసారి ప్రభుత్వం మీద ఎదురుతిరగ దలచుకుంటే సూటిగా పోవలసిందేకాని వక్ర మార్గాలు పట్టకూడదు.

ఇంతలో సంభాషణ ముగిసింది. ఈగలు బుయ్యిమని ముసరడం ఆరంభించాయి. పొలాల్లోంచి పాటలు వినబడ్డాయి. ఒక్కక్షణం ఆగి రైబిన్ "సరి. ఇక మేము పనిలో కెళ్ళాలి. మీరు కాస్సేపు పడుకుంటారా? లోపల గుడిసెల్లో బల్లచెక్కలున్నాయి. యాకోబ్ ఎండిపోయిన ఆకులు తెచ్చి పక్కవేస్తాడు. అయితే నిలోవ్నా! నువ్వు తెచ్చిన పుస్తకాలిల్లాతే అమ్మా, ఎక్కడున్నాయీ?" అన్నాడు.

తల్లి, సోఫియా సంచులు విప్పారు! రైబిన్ సంచులలోకి తొంగి చూచి "ఓహో! చాలానే ఉన్నాయి. ఎంతకాలంనుంచి ఈ వ్యవహారం చేస్తున్నావేమిటి? నీపేరు?" అని సోఫియా నడిగాడు.

సోఫియా:—నా పేరు అన్నా ఇవానోవ్నా, అంటారు, పన్నెండేళ్ళనుంచి ఇదేపని? ఎందుకిల్లా అడుగుతున్నావు?

రై:—అబ్బే; ఊరికేనే. ఏమీలేదు - జైల్లో కెళ్లావా?

సో:—ఆ - వెళ్ళేను.

రైబిన్ ఒక కట్టపుస్తకాలు చేత్తో పుచ్చుకుని నవ్వుకుంటూ "నేను ఇల్లా మోటుగా మాట్లాడుతున్నానని మరోలా అనుకోవద్దు. రైతుకీ భూస్వామందుకీ తారుకీ నీళ్ళకీ ఉన్నంత తేడా ఉంది. ఈ రెండూ కలవడం అసంభవం. ఒకరికొకరు చుక్కెదురు అన్నాడు.

సోఫియా "నేను శ్రీమంతురాలిని కాను. మామూలు మనిషినే" అంది.

"అయితే అవవచ్చును. కాని నేను సులువుగా నమ్మను. ఒకప్పుడు అలాంటిది సాధ్యమేనంటారు. ముందు నే నీ పుస్తకాలెక్కడైనా దాచాలి"

దాచే ప్రయత్నంలో ఇగ్నాటూ, యాకూబుకూడా రైబిన్ దగ్గర కొచ్చారు. అవన్నీ ఒక్కరకమేనాయని రైబిన్ సోఫ్యా నడిగాడు. అన్నీ ఒక్కరకంకావనీ, అందులో వార్తాపత్రికలుకూడా ఉన్నాయని సోఫ్యా చూపింది. చంకలు గ్రుద్దుకుంటూ వాళ్ళుముగ్గురూ లోపలికెళ్ళారు. తల్లి సోఫ్యాతో "చూడు ఈ రైతుబిడ్డ మహా అగ్గయిపోతున్నాడు" అంది.

"అవును. నేను నిజంగా ఇల్లాంటి వీరత్వంగల మొగంచూడలేదు. మనంకూడా లోపలికెడదాం. నాకు ఇంకా వాళ్ళసంగతి చూడాలనివుంది"

సోఫ్యా, తల్లీకూడా లోపలికెళ్ళారు. అప్పుడే ఆముగ్గురుకూడా వార్తా పత్రికను చదువుచున్నారు. ఇగ్నాటూ నెత్తిమీద చేతులుపెట్టి చదువు

కుంటున్నాడు. ఈ స్త్రీలిద్దరు లోపలికొచ్చేసరికి తలయెత్తిచూచి మళ్ళీ పేపరు మీదే దృష్టినిలిపాడు. రైబిన్ నుంచునే పెదిమలు కదుపుతూ చదువు కుంటున్నాడు. సరియైన సంగతులు తెలుసుకోడానికి వాళ్ళుపడే ఆదుర్దా ఆమె గ్రహించింది. సోఫియా, తల్లి ఒకమూల కూర్చుని వాళ్ళ సంభాషణ వింటున్నారు. యాకూబ్ (గొణుకుతూ) బాబాయీ, రైబిన్ ! ఈ పత్రి కలో మన రైతులమీద మహామోటుగా వ్రాశారయ్యా ?

రై:—అవును, కాని మనమీద ప్రేమచేతనే. ప్రేమతో ఏమన్నా అది అగౌరవంకాదు, ఇ— (వెకిలినవ్వుతో) చూడు ! ఇక్కడెల్లా ! వ్రాశాడో ! "రైతు మానవత్వమును పూర్తిగా మరచిపోయినాడు" ......అవును. ఆమాట నిజమే కాని......ఈ వ్రాసేవాళ్ళంతా మన స్థితిగతులుచూస్తే తెలుస్తుంది. ఇల్లాంటిచోట్ల ఉంటే వాళ్ళూ అంతే అవుతారు."

ఇంతలో తల్లి 'నాకు అలసటగావుంది. పడుకుంటాను' అంది. సోఫి యానుకూడా పడుకోమంది కాని, ఆమె పడుకోనంది. తల్లి ఒకబల్లమీద సర్దుకొని పడుకొంది. ఒక్క నిమిషంలో గుర్రుపట్టింది. గాఢనిద్రపట్టింది. సోఫియా దగ్గర కూచుని ఈగలను తోలుతూ చదువుకునే పురుషులను పరిశీ లిస్తూంది.

రైబిన్ నిద్రపోతున్న తల్లిదగ్గరకొచ్చి ఆమె ముఖాన్ని తదేకదృష్టితో చూచి "బహుశా కొడుకును సరిగా అనుసరించిన తల్లులలో ఈమె మొదటి దనుకుంటాను. సందేహమేమిటి? మొట్టమొదటితల్లి"అన్నాడు. "మనం ఆమె నిద్రకి భంగం కలుగచెయ్యకూడదు. అవతలికెడదాం"అంది సోపియా. "మే మిప్పుడు పనిలోకి పోతాం. నీతో తీరికగా మాట్లాడాలని వుంది. గాని ఇప్పుడుకాదు. సాయంత్రం విశ్రాంతిగా మాట్లాడుకుందాం." అని చెప్పి రైబిన్ ఆ యువకులను వెంటబెట్టుకొని పనిలోకి పోయాడు.

౪

సోఫ్యాను ఆ గుడిసెలో వదిలిపెట్టి రైబిన్ వగయిరాలు వెళ్ళిపోయారు. దూరాన్ని గొడ్లళ్ళ చప్పుడు వినిపిస్తోంది. సోఫ్యా గుమ్మంలో కూర్చుని చల్లగాలి పీలుస్తూ, సూర్యాస్తమయాన్ని చూచి ఆనందిస్తూ, మెల్లగా యేదో పాటపాడుకుంటూ కాలక్షేపంచేసింది. కనుచీకటిపడడం, ఆవులతోపాటు మనుష్యులుకూడా ఇంటికొచ్చేరు.

వాళ్ళువచ్చిన అలజడిచేత తల్లికి మెళకువవచ్చింది. ఆవలిస్తూలేచింది. రైబిన్‌కూడా చాలా సంతోషంగా వున్నాడు.

'ఇగ్నాటూ! మనం కొంచెం టీ పుచ్చుకుందాం. (సోఫ్యాతో) ఇక్కడ మావంట మేమే చేసుకుంటాము. వంతులేసుకుని సంసారం చక్కబెట్టుకుంటాము. ఇవ్వేళ ఇగ్నాటూవంతు. అతడే మన కన్నియేర్పాట్లు చేస్తాడు' అన్నాడు రైబిన్. ఇగ్నాటూ చలిమంట వెయ్యడానికి కర్రా కంపా తెచ్చేడు. 'ఇవ్వేళ నావంతుకావడం చాలా సంతోషం' అన్నాడు. ఇల్లాంటి అతిథులు వచ్చినప్పు డంతా సహాయం చెయ్యాలన్నాడు ఏఫిమ్. యాకూబ్ నిప్పులమీద ఒకరొట్టెనుకాల్చి ముక్కలుకోసి బల్లమీద పెట్టేడు.

ఇంతలో ఖళ్ ఖళ్ మని దగ్గు వినబడింది. రైబిన్ దగ్గ నాలకించి సోఫ్యాతో 'అడుగో అతనొస్తున్నాడు. అతనే గొప్ప సాక్ష్యం. అతన్ని పట్టణానికి తీసుకెళ్ళి బహిరంగసభలో ఉపన్యాసాలిప్పించాలి. అతను యెప్పుడూ చెప్పిందే చెపుతాడు. కాని ప్రతివాళ్ళు ఒక్కసారయినా వినితీరాలి" అన్నాడు.

ఒక భారీమనిషి, వంగిపోయిన నడుము నీడ్చుకుంటూ ఒక సన్నని కర్ర నూతంగాచేసుకుని మెల్లగా అడుగులేసుకుంటూ వస్తున్నాడు. దూరాన్నించే అతని ఒగర్పు వినబడుతోంది.

'ఇదిగో, సేవీ! రారా!' అని ఆహ్వానించాడు యాకూబ్.

'వచ్చేసుగా?' అని అతను నిలబడే దగ్గడం ప్రారంభించాడు.

అతడు తలదగ్గరనుంచి కాళ్ళవరకు ఒకటే అసహ్యమైన కోటువేసుకున్నాడు. తలవెండ్రుకలన్నీ జడలుకట్టుకుపోయినాయి. మొగంమీద ఎముకలు బయటపడ్డాయి. కండ్లు గుంటలుపట్టిపోయి, యెక్కడో వున్న

ట్టున్నాయి. రైబిన్ అతనిని సోఫ్యాకు పరిచయంచేసేడు. తర్వాత అతడు 'ఓహో! మీరు ప్రజలకోసం పుస్తకాలు పట్టుకొచ్చేరటకాదూ?' అని పలుకరించాడు.

సోఫ్యా 'అవును' అని తల ఊపింది. 'ప్రజల తరఫున మీ కనేక వందనాలు. జనం ఇంకా తమంతట తాము సత్యాన్ని గ్రహించే స్థితిలో లేరు. అందుచేత వాళ్లు మీకు కృతజ్ఞత తెలుపలేరు. ఆ సత్యాన్ని అర్థం చేసుకునే శక్తి నాకుండడంవల్ల వాళ్ళతరఫున కృతజ్ఞత తెలుపుతున్నాను' అని ఆ రోగి రొజుకుంటూ చెప్పాడు.

'ఇంత చీకటిపడ్డాక ఈ అడవిప్రాంతంలో వుండడం మంచిది కాదు. ఇక్కడ చాలా చల్లగాను, ఉక్కగాను ఉంది' అంది సోఫ్యా జాలితో. అతడు ఆయాసపడుతూ 'నాకింక యేమీ మంచిదికాదు. ఒక్క చావే మంచిది' అన్నాడు. ఆతడల్లా అన్నప్పుడు ఆమె కడుపు తరుగుకు పోయింది. హృదయం నీరయిపోయింది. ఇగ్నాటూ చలిమంట అంటించాడు. మంట గప్పున ఒక్కసారిలేచి తగ్గిపోయింది. పొగకమ్మి అడివంతా దట్టమైపోయింది.

"నేను చావుకు సిద్ధంగా వున్నా. వాళ్లుచేసిన మహానేరానికి నేను ప్రత్యక్షమైన నిదర్శనంగా వుండి ప్రజలకింకా ఉపకారం చేయగలను. చూడండి; నాకు వయస్సు 28 సంవత్సరాలు. నేను చచ్చిపోతున్నట్లే లెక్క. పది సంవత్సరాలక్రితం నేను నా భుజంమీద 500 పౌనుల బరువు అవలీలగా మోసేవాడిని. ఆ బలంతో అధమం డెబ్బది సంవత్సరాలయినా బ్రతుకుతా ననుకున్నాను. కాని పది సంవత్సరాలే జీవిస్తున్నాను. నా యజమానులు నన్ను తుడిచిపెట్టేశారు. నా ఆయుర్దాయంలో నలభై సంవత్సరాలు మింగేశారు.'

'అతని మాటకదే పల్లవి' అన్నాడు రైబిన్. మళ్ళీ మంట జోరుగా లేచింది. అడివంతా దివిటీవేసినట్లయింది. కర్రలు ఫట్ ఫట్ మని చిట్లినాయి. సేవీ మళ్ళీ అందుకున్నాడు.

'అది నా పాటేకాదు. వేలకొద్దీజనం అదేపాట పాడుతున్నారు. కాని వాళ్లు లోపల్లోపల గొణుక్కుంటున్నారు. ఆపాట గట్టిగా పాడితే అందరికీ జ్ఞానంవస్తుందనే బుద్ధి వాళ్ళకిలేదు. ఎంతమంది దుర్భరమైన పనివల్ల

క్షీణించిపోయి, అంగవిహీనులై, తిండిలేక మలమల మాడిపోవటంలేదు! సోదరులారా! ఈ సంగతి మనం అందరికీ తెలియచెయ్యాలి. శక్తి వున్నంత వరకు గట్టిగా అరవాలి' ఇల్లా అంటూవుండగా దగ్గు తెర వచ్చింది. దగ్గి దగ్గి మెలికలు తిరిగిపోయాడు. 'ఎందుకిదంతా? యెవడి ప్రారబ్ధం వాడిది; నా సంతోషం చూడరాదూ?' అన్నాడు ఏఫిమ్.

'మాటాడుతుంటే అడ్డుపుల్ల లెయ్యకు!' అని రైబిన్ అతన్ని మంద లించాడు.

'సరిసరి నువ్వేకాదూ చెప్పింది? ఎవడి దురదృష్టాన్ని గురించి వాడు ఆట్టే చెప్పుకోకూడ' దని అన్నాడు ఏఫిమ్.

'ఆ సంగతివేరు ఇతని దురదృష్టం అందరిలాంటిదికాదు. అతడొక అఘాతంలోపడి వుక్కిరి బిక్కిరవుతున్నాడు. ఆ అఘాతంలోనుంచే ఇతర జనాన్ని 'ఇక్కడకు రాకండిరా బాబూ' అని హెచ్చరిస్తున్నాడు.

యాకుబ్ ఒక జాడీతో పాలు తీసుకొచ్చి త్రాగమన్నాడు. రోగి వద్దన్నాడు. యాకూబ్ అతన్ని చంకక్రింద చేతులేసి యెత్తి సెమ్మ దిగా బల్లదగ్గరకు తీసుకొచ్చి కూచోపెట్టాడు.

'ఏంపని చేశావు? ఇంత జబ్బుగా వున్నవాడి నెందుకు రప్పిం చావు? ఏనిమిషాన్ని చచ్చిపోతాడో అన్నట్లుగావున్నాడు పాపం!' అంది సోఫియా మెల్లగా రైబిన్‌తో.

రైబిన్ 'అవును. చచ్చిపోయేటప్పుడు ఒంటరిగా చచ్చిపోవడ మెందుకు? జనంమధ్యనే చచ్చిపోతే మేలు. బ్రతికున్నంతసేపూ మాట్లాడ నియ్యి. అతను తన ప్రాణాన్ని దండుగకు పోగొట్టుకొంటున్నాడు. అల్లాం టప్పుడు ఆఖరుదశలో నయినా కాస్సేపు ప్రజలకోసం బాధపడనియ్యి. ఇందులో తప్పేమీలేదు' అన్నాడు.

'ఓహో! నీకిల్లాంటిబాధ చూడడం సంతోషంలా కనుపిస్తోందే?'

'క్రీస్తుదేవుడు శిలువమీద మూలుగుతూ వుంటే ఆనందించినది అధి కారులు, శ్రీమంతులు. మనకి ఆనందంలేదు. అతనిదగ్గర మేము పాఠం నేర్చుకోదలచు కున్నాం. నీకు కూడాకాస్త నేర్పాలని మా కోరిక.

ఇంతలో గ్రుక్కెడు పాలు గుటకేసి క్షయరోగి మళ్ళీ మాట్లాడడం ప్రారంభించాడు.

"వాళ్ళపనితో మనుష్యుల ప్రాణాలు తోడేస్తారు. ఎందుకోసం వాళ్ళు ఇలా చేస్తారో నా కర్థమవడంలేదు. నేను నెఫిడావ్ బట్టలమిల్లులో పనిచేసి నా ప్రాణాలను ఆ మిల్లు కర్పించేసేను. నా యజమాని తనభార్యకు ఒక బంగారపు స్నానపుతొట్టిని బహుమాన మిచ్చాడు. ఆమె సింగారపు సామానులన్నీ బంగారంతో చేసినవే. ఆ స్నానపుతొట్టే నా ప్రాణాన్ని మింగింది. నారక్తం ప్రాణం దానికర్పించుకున్నాను. ఒక మానవుడు పనితో నాప్రాణంతీసి నారక్తంతో తన పెళ్ళాన్ని కులికిస్తున్నాడు. నారక్తంతోటే ఆమెకు బంగారపు తొట్టిని కొన్నాడు."

"మానవుడు భగవంతుని ప్రత్యక్షస్వరూపం అంటాడు. అటువంటి స్వరూపాన్ని యెలా వినియోగిస్తున్నారో కదా వాళ్లు!" అన్నాడు ఏఫిమ్.

"అవును అందుకే నోరుమూసుకుని వూరుకోండి" అన్నాడు రైబిన్ బల్లగుద్దుతూను.

ఇగ్నాటూ నవ్వాడు. అచ్చటి యువకులు ముగ్గురూకూడా రైబిన్ అంటే యెంతోభక్తిగా వుండడం తల్లి గ్రహించింది. ఆ క్షయరోగి మాట్లాడుతూ వుంటే వాళ్ళ ముఖాలమీద చిరునవ్వు తాండవమాడుతుంది. 'రోగికదా' అనే జాలేమీ కనబడలేదు.

తల్లి మెల్లగా సోఫ్యా చెవిలో 'ఇదంతా నిజమే?' అంది.

"సందేహ మేమిటి? నిజమే. ఇల్లాంటి బంగారపు బహుమతుల గురించి పత్రికల్లో అప్పుడప్పుడు పడుతూ వుంటాయి. ఈ సమాచారం మాస్కోలో జరిగిందే" అని బిగ్గరగా సమాధానం చెప్పింది సోఫ్యా.

రైబిన్ ఉగ్రుడై "యింతపని చేసినందుకు వాడిని ఉరితియ్యలేదు కాదూ? వాడిని వురితియ్యవలసిందే. వాడిని తీసుకెళ్ళి ప్రజలముందు పెట్టి ముక్కలక్రింద కొయ్యాలి. వాడి దుర్మాంసాన్ని కుక్కలకెయ్యాలి. ఒక సారి ప్రజలు లేచారంటే ఇల్లాంటివెన్నో చేస్తారు. వాళ్ళకి జరిగిన అవమానాన్నంతటినీ రక్తంతో కడుగుతారు. ఈ రక్తంమాత్రం ఎక్కడిది? అదీ ప్రజలదే. వాళ్ళ రక్తనాళాల్లోంచి పీడింపబడ్డదే కాదూ?" అన్నాడు.

రోగికి చలిగా వుండడంచేత యాకూబ్ అతన్నికూడా చలిమంట దగ్గర కూచోపెట్టేడు. చలిమంట తాపీగా మండుతోంది. రోగి దగ్గుతూ ఛేతులతో చలికాగుతున్నాడు. ఖంగు ఖంగుమని దగ్గుతున్నాడు. మంట

ఎదుట చేతులు పెట్టినపుడు రక్తక్షీణంవల్ల అతని ఎముకలు లెక్క పెట్టేటట్టున్నాయి. రైబిన్ పళ్ళు పటపట కొరికి సోఫియా "పుస్తకాలకన్న ఇలాంటి దృశ్యం చురుక్కుమని నాటుతుంది. ఈ సంగతి బాగా వెల్లడి కావాలి. కూలివాని చెయ్యో, కాలో ఏ మిషన్‌లోనో పడి విరిగితే అదొక మోస్తరు. అందులో కొంతవరకైనా వాడితప్పు వుంది. కాని ఇల్లాంటి విషయంలో మనిషి రక్తాన్ని పీల్చేసి ఖాళీతిత్తిని అవతల పారవేయడంవుందే దీనికేమీ సమాధానం చెప్పడానికి సావకాశంలేదు. ఉద్రేకంచేత స్వప్రయోజనంకోసము మనుష్యులను హత్యచేయడం నా కర్థమవుతుంది. కాని కేవలం విలాసంకోసం మనుష్యుల ప్రాణాలు తీయడ మనేది చాలా విపరీతం. నాకు ఊహించడానికే శక్యమవడంలేదు. ఎందుకు వాళ్ళు ప్రజల నిల్లా పీడిస్తారు? మన్ని పీడిస్తే వాళ్ళ కేమొస్తుంది? ఏమీలేదు. తమాషా. తమరు ఈభూమిమీద షోకుగా బ్రతుకటానికి, గుర్రాలను, వెండికత్తులను, బంగారపు పళ్ళేలను, వాళ్ళపిల్లలకు ఖరీదైన తమాషా వస్తులను ప్రజల రక్తంతో కొనుక్కొని కులుకడానికి. నువ్వు పనిచెయ్యి; నీ బ్రతుకంతా పనే. నీ పనివల్ల వచ్చే లాభాన్ని నేను మూటగట్టుకొని నా పెళ్ళానికి బంగారపు సామానులు బహుమతులిస్తాను" అంటారు అని అన్నాడు.

తల్లి రైబిన్ మాటలన్నీ శ్రద్ధగావింది. ఒక్కసారి తలయెత్తి చూచేసరికి ఆమెకు పావెల్ పోయేమార్గం, అతని వెంటబడిపోతూన్న జనంఅంతా పగటి కలలా కనుపించారు. భోజనంచేసి మళ్ళీ అంతా చలిమంటదగ్గరకు చేరారు. మంట జోరుగా మండుతోంది. క్షయరోగి దగ్గుతూ మంటకేసి చూస్తూ కూచున్నాడు. అతనికి ప్రాణం యెగిరిపోతూన్నట్టులోచింది. యాకూబ్ అతన్ని పందిరిక్రింద కూచోమన్నాడు. రోగి "ఎందుకూ? ఇక్కడే వుంటాను. నేనూ యెప్పుడూ పదిమందిలో బ్రతికాను. బ్రతికున్నన్నాళ్ళు పదిమందిలో వుంటేనే నాకు సుఖం. ఇక్కడుంటే నాకు హాయిగా వుంటుంది. మీకేసి చూస్తూ దురాశవల్ల వాళ్ళు కొల్లగొట్టిన ప్రజల కసి మీరు తీర్చుకుంటే తీర్చుకోవచ్చుననుకుంటూ వుంటాను" అన్నాడు.

ఎవరూ మాట్లాడలేదు; అతనికి చిన్న మగతనిద్ర వచ్చింది. తల ముందుకువాల్చి కళ్లు మూసుకున్నాడు. రైబిన్ అతన్ని చూపిస్తూ "ఇతను యిక్కడికొచ్చి కూచుని మనిషికి జరుగుతున్న అవమానాన్నిగురించి ఎప్పుడూ

ఒకేమోస్తరుగా మాట్లాడుతూవుంటాడు. ఇది తప్ప యింకొకటేమీ యెరుగడు" అన్నాడు.

తల్లి 'ఇంతకన్న యింకా యేమికావాలి? యజమానుల విలాసం కోసం వేలకొద్దీ జనం రాత్రింబగళ్ళు విసుగు విరామంలేకుండా పని చేసిచేసి అరిగిపోయి ప్రాణాలు ఆహుతిచేస్తుంటే యింకా యేమికావాలి?" అంది.

ఇగ్నాటూ "అతను చెప్పిందే చెప్పడంవల్ల ప్రాణం విసుగుతుంది. ఇల్లాంటి సంగతి ఒక్కసారి వింటే ఎన్నటికీమరచిపోరు. మరి యితనెప్పుడూ అదేగోడవ చెపుతాడు" అన్నాడు.

రైబిన్ తీవ్రంగా "అతని బ్రతుకంతా ఇదేవిషయం. ఆసంగతి మరచి పోకూడదు" అన్నాడు.

త్షుయగోగి కండ్లుతెరిచి నేలమీదకొరిగాడు. యాకూబ్ లేచి, మెల్లగా రెండు కంబళికోట్లు తెచ్చి అతనిమీద కప్పి తాను సోఫియా ప్రక్కనే కూచున్నాడు.

చలిమంట పటపటధ్వానాలుచేస్తూ జోరుగాలేచింది. సోఫియా ప్రపంచాన్ని గురించి ప్రజల జన్మహక్కులకోసం జరుగుతూవున్న పోరాటంయొక్క చరిత్రను చెప్పడం మొదలెట్టింది. జర్మనీదేశంలో రైతులు భూమందులతో పేచీపడడం, ఐరిషుప్రజల అవస్థలు, స్వతంత్రంకోసంశ్రమించి ప్రజలు పడినపాట్లు, వాళ్లుచేసిన ఘనకార్యాలు మొదలైన గాథలన్నీ చెప్పింది. ఆరాత్రి ఆమె చెప్పని చరిత్రలేదు. ఏయే దేశాల్లో ఎల్లాఎల్లాదెబ్బలాడుకుని రక్తపాతము చేసుకున్నదీ, సత్యంకోసం, ధర్మంకోసం, స్వేచ్ఛకోసం ఏయేదేశాలలో ఏయే మహావీరు లెట్లా పోరాడి ప్రాణాల నర్పించినది మొదలైన విషయాలనుగురించి సవిమర్శకంగా ఆచిన్న సభలో సోఫియా వుపన్యాసం యిచ్చింది. సభికులంతా ఆమె చారిత్రకోపన్యాసాన్ని అతిశ్రద్ధగా విన్నారు. ఆగాథలు వారిలో ఒక విశ్వాసాన్ని, ఆశను కలిగించినాయి. ఆసంగతంతా విన్నాక ప్రపంచంలో సామాన్యజనం స్వేచ్ఛ సమానత్వం మొదలైన ఆదర్శాలకోసం సలుపుచున్న యెడా తెంపులేని పోరాటం అందులోనున్న సత్యం వాళ్ళకు కళ్ళకు కట్టినట్లు కనుపించింది. పూర్వం కూడా జనం జన్మహక్కుల కోసం పోరాడి యెల్లా తమరక్తాన్ని ప్రవహింపచేశారో గ్రహించి వారి ఆదర్శానికి, తమ ఆదర్శానికి వుండే సామీప్య

స్థితిని గుర్తించారు. ఆనాటి మహావీరులకు రక్తంలోనుంచే ప్రకాశవంత మైనట్టిన్నీ ఉత్సాహకరమైనట్టిన్నీ మానవజీవితాన్ని స్థిరపరచే ప్రయత్నాలు బయలుదేరినాయని గ్రహించారు. ప్రపంచంలోవున్న మానవులంతాఒక్కటే అనే ఆధ్యాత్మిక సమానత్వం వారి అంతరంగంలో పుట్టింది.

సోఫియా ఘంటాపథంగా "వస్తుంది, అచిరకాలంలోనే ఒక్కరోజున వస్తుంది. అన్నిదేశాల్లోనూ ఉన్న కూలినాలిజనం తలలెత్తి ఐక్యకంఠంతో గట్టిగా 'చాలుచాలు. ఈమాదిరి జీవితాన్ని యికభరించం' అని చెప్పేరోజు వస్తుంది. ఆరోజున తమ దురాశచేతనే ఆధిక్యత వహించియున్న నిరంకుశాధికారము కూలిపోవక తప్పదు. ఆ అధికారమంతా అథఃపాతాళంలో పడి పోకమానదు" అని చెప్పింది.

రైబిన్ తలవంచి "అవును. అంతే, సందేహంలేదు. నిన్నుగురించి నువ్వే యేమీ జాలిపడకుండావుంటే లోకాన్నంతా జయిస్తావు" అన్నాడు.

ఆ యువకులు సోఫ్యా మాటలన్నిటినీ శ్రద్ధగా కిక్కురుమనకుండా విన్నారు. మధ్యమధ్య చలిమంట ఆరిపోకుండా ఒక కట్టెవేస్తూ వుండేవారు. పొగవస్తే ఆడవాళ్ళమీది కెళ్లకుండా చేతులతో త్రోసేసేవారు. యాకూబ్ లోపలికెళ్ళి రెండు కంబళ్ళు తెచ్చాడు. అతడూ ఇగ్నాటూ కలిపి వాటిని ఆడవాళ్ళమీద కప్పేరు.

సోఫియా తనకథ సాగించింది. తమ జీవితశక్తినంతా వృథాగా యజమానికి ధారపోసి ప్రాణాలు పోగొట్టుకొనేవాళ్ళు ఏ యే దేశాల్లో ఉన్నా అంతా ఒక్కటే అని ఆమె ఋజువుచేసింది, ఆ యువకుల హృదయాలలో అలాంటి అసహ్యభావాన్ని కలిగించింది. ఎప్పటికైనా తమశక్తి విజృంభించి జయము కలుగక తప్పదనే విశ్వాసం పుట్టింది. ఆనాటి విజయోత్సవాన్ని గురించి వాళ్ళ మనసులు ఉవ్విళ్లూరే కోరికలు పుట్టిపడేటట్లు వర్ణించింది.

మాటాడుతూ మాటాడుతూ ఉంటే తెల్లవారే సమయమైంది. సోఫియా మాటాడలేక వాళ్ళమొగాలు చూస్తూ కూచుంది. తల్లి "ఇక వెళ్ల డానికి మనకి సమయమైంది" అంది. సోఫియా అవును; అయింది అంది. రైబిన్ "మీరు వెడుతున్నారంటే నాకు విచారంగా వుంది. (సోఫియాతో) నువ్వు చాలాబాగా మాట్లాడుతావు. ఈ మహోద్యమం ప్రజలలో గొప్ప ఐకమత్యాన్ని కలిగించింది. నువ్వుచేసేపనే కోట్లకొద్దీ జనం చెయ్యదలచు

కున్నారని తెలిస్తే నీ హృదయంలో ఒకవిధమైన సంతోషం కలుగకమానదు. ఆ సంతోషంలోనే ఒక గొప్పశక్తిఉంది” అన్నాడు మెల్లగా.

“బాబాయి! ఎవరూ చూడకుండగానే వీళ్లు వెళ్లిపోవడం మంచిది. ఈ పుస్తకాలను మనం పంచిపెడదాం. ఇవన్నీ ఎల్లావచ్చాయా అని ఉద్యోగస్తులు తెల్లబోవాలి. అట్లాంటప్పుడు ఎవళ్ళయినా వీళ్ళనుచూచినసంగతి జ్ఞాపకం రావచ్చు” అన్నాడు ఏఫిమ్.

రైబిన్ అతనిమాట కడ్డొచ్చి “సరే. అమ్మా! మీరు వెళ్లండి. మీరు పడ్డశ్రమకి చాలాచాలా నమస్కారాలు. నిలోవ్నా! నిన్ను చూచినప్పుడల్లా పావెల్ జ్ఞాపకానికొస్తాడు. నువ్వునడిచే మార్గమే సరియైనమార్గం” అని చెప్పి చిరునవ్వు నవ్వుతూ తల్లిదగ్గరగా నిలబడ్డాడు. చలిగాలి జోరుగా కొడుతుంది. తల్లి రైబిన్ భారీదేహాన్ని ఎగాదిగా చూసింది. ఏమీతోచక నవ్వుతూ “చలేస్తుంది. ఏదైనా బట్టకప్పుకో” అని సలహాచెప్పింది.

రైబిన్ “ఎందుకూ? నాకు చలిలేదు. నా హృదయంలోనే వుంది నిప్పు” అన్నాడు వెంటనే. ఆముగ్గురు యువకులు ఆచలిమంటదగ్గరే నిలబడి ఏదో గొణుగులాడారు. వాళ్ళ కాళ్ళదగ్గరే క్షయరోగి శవంలాపడుకున్నాడు. తెలతెలవారుతుంది కాకులు కూశాయి. రైబిన్ సోఫియా కరస్పరచేసి మళ్ళీ కలుసుకోవడం ఎల్లాగని అడిగాడు. తల్లి నన్ను కలుసుకుంటేసరి అంది. ఆ యువకులుకూడా కృతజ్ఞతాపూర్వకంగా ఆమె కరస్పర్శనం చేశారు. వాళ్ళందరి ముఖాలమీద ఒక విధమైన తృప్తి తాండవమాడుతుంది. రాత్రంతా నిద్రలేకపోవడంచేత పొడిఆరిన కళ్ళతో ఆమెకేసి చూసేరు.

వాళ్ళ మంచితనానికి సంతోషిస్తూ సోఫియా ‘సోదరులారా! శలవు’ అంది. ఆ సోదరశబ్దం వినేసరికి వాళ్ళదేహాలు కొంచెం ఝుల్లుమన్నాయి. క్షయరోగి ఖంగుమని దగ్గాడు. చలిమంట ఆరిపోయింది.

అంతా విచారంతో మెల్లగా ‘శలవు’ అన్నారు. ఆ స్త్రీ యాత్రికులిద్దరూ తమపని పూర్తిచేసుకుని ఇంటికి బయలుదేరారు. అడివిదారవెంట మెల్లగా నడక సాగించారు. తల్లి సోఫియా వెనకాల అడుగేస్తూ ఇల్లా చెప్పింది. “అమ్మాయీ! ఇదంతా కలలా ఉంది. బలేబాగుంది. ప్రజలకు నిజంసంగతి తెలుసుకోవాలనే ఉంది. ఇవంతాచూస్తేనాకొక సంగతి జ్ఞాపకం వస్తోంది. పండుగ రోజున చీకటితోనే చర్చి కెడతామనుకో. అప్పుడింకా

మతగురువు రాలేదనుకో. చీకటిగాఉన్నా జనం బాగా చేరేరనుకో. అలాంటప్పుడు ఒక్కొక్క క్రొవ్వత్తే వెలిగిస్తుంటే క్రమంగా అంధకార మంతాపోయి దేవమందిరం ప్రకాశమాన మయ్యేటట్లుంటుంది.”

‘అవునవును. సరిగ్గానే చెప్పేవు. ఇక్కడ దేవాలయం మాత్రం ఈ విశాలప్రపంచమే.”

“భూమండలమంతానా? ఓహో! చాలా బాగుంది”

వాళ్ళిద్దరూ రైబిన్ సంగతే, ఆ క్షయరోగి సంగతే, ఆ యువకులను గురించి, వాళ్ళ మర్యాదనుగురించీ, మాట్లాడుకుంటూ నడక సాగించారు. పుంతలు దాటి పొలాల్లోకొచ్చారు. సూర్యోదయమైంది. అరుణకిరణాలు గడ్డిమీదనున్న మంచుబిందువులమీదపడి కెంపుల్లా మెరిసినాయి. పక్షులు నిద్రలేచి మనోహరంగా పాడడం ఆరంభించాయి. తల్లి కమాతంగా ఆలోచన తట్టింది.

“ఒక్కొక్కప్పుడు ఎవరెంత చెప్పినా మనిషి కర్థంగాదు. ఆఖరు కేదో ఒక చిన్నముక్కలో చెపితే అర్థం అవుతుంది. ఒక్కమాట గ్రహిస్తే అంతాకూడా అరటిపండు వలిచి చేతులో పెట్టినట్లు తెలుస్తుంది. మాట వరుసకి చెప్తాను. ఆ క్షయరోగిసంగతి చూడు. నేను ఫ్యాక్టరీల్లోనూ అక్కడా కూలిపనివాళ్లని పీల్చి పిప్పిచేస్తారని చెప్పుకుంటే విన్నాను. నేను స్వయంగానూ ఎరుగుదును. కాని పుట్టినప్పటినుంచీ అల్లాంటి సంగతులు చూడడం వినడంవల్ల హృదయం రాయైపోతుంది. జాలే కలుగదు. మామూలు విషయంగానే కనిపిస్తుంది. కాని ఆ రోగి అమాంతంగా ఎల్లాంటి దుర్మార్గమైన విషయం చెప్పాడో చూడు. ఘోరం! ఘోరం! ఓ భగ వంతుడా! యజమానుల షోకుకోసం, దర్జాకోసం కూలినాలి జనం ప్రాణాల నర్పించాలసొస్తోంది? ప్రభో! ఇదేమీ న్యాయంకాదు సుమా?

తల్లి ఆలోచనలన్నీ చిన్నప్పటినుండి తాను విన్న ఇల్లాంటి ఘోర కృత్యాలమీదికి పోయినాయి. హఠాత్తుగా ఒక్కసంగతి జ్ఞాపకంవచ్చింది. “వాళ్ళ జబర్దస్తీకి హద్దూ పద్దూలేదు. పాపం పండిపోతుంది. ఒకసారి ఒక జిల్లాఉద్యోగి తన గుర్రం గ్రామంలోనుంచి వెడుతూఉంటే రైతు లంతా వంగి వంగి సలాములు చేయాలని ఆర్డరేశాడు. ఆ ఉత్తరువు నతి క్రమించిన వాళ్ళందరినీ ఆశిక్షచేయించాడు. చూడు! ఇందులో అతనికి

కలిగే లాభమేముంది? దీనిలో ఏమైనా అర్థముందీ? సబబూ సందర్భం కొంచెమైనా ఉందా?” అంటూ తల్లి ఒక్క నిట్టూర్పు పుచ్చింది. ఆఖరుకు ఒక్క క్షణం ఆలోచించి—“అవును. బీదవాళ్ళు దరిద్రంచేత మూర్ఖులై పడున్నారు. ధనికులు దురాశచేత మూర్ఖులైనారు” అంది. సోఫియా చక్కగా కంఠమెత్తి రంయ్యిమని ఒక్కపాట పాడింది.

౫

నిలోనా జీవితం యేమీ ఒడదుడుకులు లేకుండా సాగిపోతోంది. ఆ నిశ్చలత్వంచూస్తే ఆమెకే ఆశ్చర్యం కలిగేది. కొడుకు జైల్లోవున్నాడు. దారుణమైన శిక్ష పడుతుందని తెలుసును. ఆ ఆలోచన మనస్సులో కొచ్చేటప్పటికి ఆంద్రీ, ఫెద్యా మొదలైన అసంఖ్యాకులగు యువకులంతా జ్ఞాపకానికొచ్చేవారు. వీళ్ళందరిని తన కొడుకే యీ మహాత్కార్యానికి ప్రోత్సాహం చేస్తున్నట్లు ఒక దృశ్యం ఆమె కంటికగపడేది. ఈ విషయం గురించి తనలో తానే తర్జన భర్జన చేసుకుంటూంటే క్రమంగా ఆమె హృదయం వైశాల్యమైంది. తన కొడుకు నొక్కనిగురించి ఆలోచించుకోవడానికి బదులు ప్రపంచం అందరిని గురించి ఆలోచిస్తూ వుండేది.

సోఫియా యెక్కడికో యేదో పనిమీద వెళ్లి అయిదురోజులయిన తర్వాత తిరిగివచ్చింది. రెండుగంటలు ఇంట్లోవుంది. మళ్ళీ యెక్కడికోవెళ్ళి పదిహేనురోజులకు వచ్చింది. ఆమె పుట్టినప్పటినుంచీ ఇల్లాగే చక్కర్ కొడుతున్నట్లు తోచింది తల్లికి.

నికోలే జీవితం యెప్పుడూ ఒకేమాదిరి. యేమీ కించిత్తు మార్పులేదు. ఎనిమిది గంటలకులేచి టీ త్రాగడం, తర్వాత పత్రికలు చదవడం, అందులో వుండే విశేషాలు తల్లికి చెప్పడం. మధ్యమధ్య వర్తకులసంగతీ, పట్నవాసం బ్రతుకునుగురించి చెపుతూ ఉండేవాడు. పట్నవాసం బ్రతుకును గురించి అతడు చెప్పేమాటలవల్ల ఆమెకు ప్రజలు డబ్బుఅనే తిరగళ్ళలోపడి యెల్లా నలిగిపోతున్నారో బోధపడింది. నికోలే ఆఫీసుకు తొమ్మిదిగంటలకు పోయేవాడు.

నిలోనా ప్రొద్దున్నే గదులూ గిదులూ శుభ్రంచేసి, వంటచేసి స్నానం చేసుకొని శుభ్రమైన గుడ్డలుకట్టుకొని తనగదిలో కూచుని బొమ్మల పుస్తకాలు తిరగేస్తూవుండేది. ఆమె చదవడం బాగానే అభ్యాసంచేసింది. కాని పట్టిపట్టి చదువడంవల్ల చాలా శ్రమగావుండేది. మాటల కర్థంకూడా ఆమెకు సరిగా తెలియడంలేదు. బొమ్మలు చూచుకుంటూవుంటే ఆమె కెంతో ఆనందంగా వుండేది. ఏదో క్రొత్తప్రపంచాన్ని చూస్తున్నట్టు సంతోషపడేది. పట్టణాలు, బ్రహ్మాండమైన ఓడలు, గొప్పగొప్ప భవనాలు అన్నీ ఆమె కళ్ళముందర ప్రత్యక్షంగా కనుపడేవి; ప్రకృతినిమించి ప్రజ లెంత పని చేస్తున్నారా అని ఆశ్చర్యపడేది. రోజూ యేదో క్రొత్త విప రీతం ఆమెకు కనుపడేది. జంతువుల బొమ్మలుచూస్తే ఆమె కెంతో ప్రియం. భూమండలంయొక్క అనంతమైన ఐశ్వర్యం, అందం వాటిలో ఆమెకు కనుపించేవి. సీతాకోక చిలుకల్లాంటి చిన్నచిన్న పురుగుల్ని చూసి పరవశమై పోతూవుండేది. 'ప్రజలకింతింత అందమైన వస్తువు లున్నాయని తెలియవు కదా! తెలిస్తే యెంత సౌఖ్యంగా వుంటారోగదా!' అనుకునేది. నికోలే ఆమె ఆనందం కనిపెట్టి రోజురోజూ క్రొత్త క్రొత్తబొమ్మల పుస్తకాలు తెస్తూవుండేవాడు.

సాయంకాలమప్పుడు నికోలే ఇంటికి ఎవరో పైమనుష్యులు చాలా మంది వస్తూవుండేవారు. అలెక్జేవా సిలిమ్, రోమన్ పెట్రోలిమ్ మొదలైన వాళ్ళు, అందులో ఈగర్ ఇవానిమ్ తన జబ్బునుగురించి మహావేళాకోళంగా మాట్లాడుతూ వుండేవాడు. వచ్చినవాళ్ళంతా యేదోతీవ్రంగా చర్చచేస్తూ వుండేవారు. కాని సామాన్యంగా విషయం ఒకటే. ప్రపంచంలో కూలినాలి జనంయొక్క శ్రేయస్సును గురించి చర్చలు ఒకప్పుడు మహాఘాటుగా సాగేవి. ఆ ఘాటును వుపశమింపచేయడానికి కాబోలు టీ కూడా జోరుగా యెక్కిస్తూ వుండేవారు. నికోలే ఎవళ్ళెంత చర్చచేస్తున్నా తానుమాత్రంఅట్టే మాట్లాడేవాడుకాడు. అంతా మాట్లాడుతుంటే తానొకకాగితం పుచ్చుకుని తలవంచి ప్రకటనలు, హెచ్చరికలు గబగబ వ్రాసేస్తూవుండేవాడు. పూర్తి చేసి అందరికి చదివివినిపించేవాడు. తర్వాత వాళ్ళంతా మంచి దస్తూరీలతో నకళ్లు వ్రాసేవారు. అప్పుడతను తాను వ్రాసిన చిత్తును చింపేసేవాడు. ఆ చింపిన ముక్కలన్నీ జాగ్రత్తచేసి యేరి తల్లి వాళ్ళకి టీ అందిచ్చేది. ప్రజ

లకు తమ వుద్యమతత్వాన్ని సులువుగా తెలియచెప్పే మార్గాలేమిటాయని వాళ్లు క్రిందామీదా పడుతూంటే తల్లికాశ్చర్యంగా వుండేది. ఒకప్పుడు వాళ్లు ఒకళ్ళనొకళ్ళు దెప్పుకుంటూవుండేవారు. దేవుకుంటూ వుండేవాళ్ళు. భేదాభిప్రాయాలను కళ్ళెర్రజేసి చెప్పేవారు. ఒక్కొక్కప్పుడు వీళ్ళంతా యెందుకిల్లా కంఠశోషపడతారా అనుకునేది తల్లి. వాళ్ళకన్న కూలినాలి జనం అవస్థ తనకే యెక్కువ తెలుసుననిపించేది. భార్యాభర్తల కుండే అసలు సంబంధమేమిటో తెలియకుండానే చిన్నపిల్లలు 'మొగుడూ పెళ్ళాం' ఆట ఆడుకుంటూంటే పెద్దవాళ్ళు తమాషాగాచూచి ఆనందిచేట్టుగా ఆ యువకుల చర్చల నన్నిటిని నిలోనా వింటూండేది.

అప్పుడప్పుడు శశాంకకూడా వచ్చేదికాని అట్టేసేపు వుండేదికాదు. ఏమీ నవ్వు, త్రుళ్ళు లేకుండా ముక్తసరిగా మూడుముక్కలు మాట్లాడి పోయేది. ఎప్పుడొచ్చినా పావెల్ క్షేమసమాచారాలు కనుక్కోకుండా మాత్రం వెళ్ళేదికాదు. ఒక్కొక్కప్పుడు తల్లి శశాంకతో పావెల్ కేసు ఇంకా విచారణకు రాలేదనీ, వాయిదాకూడా యెప్పుడో తెలియదనీ బాధ కొద్దీ చెప్పేది. శశాంకకూడా దిగులుపడి మాటామంతి లేకుండా నిలబడి పోయేది. అలాంటప్పుడు నిలోనాకు "ఓహో! నీ సంగతి తెలిసిందిలే, నువ్వాతన్ని ప్రేమిస్తున్నావని నాకు తెలిసిందిలే" అందామనిబుద్ధిపుట్టి మాట నాలుకచివరదాకా వచ్చేది. కాని ఆమె తీవ్రమైన నేత్రాలు, ముక్తసరిగా మాటాడేమాటలుచూస్తే తల్లికంత చనువుతీసుకోడానికి సాహసం కలిగేది కాదు. 'పాపం దురదృష్టవంతురాలు' అనుకునేది.

♦ ♦ ♦ ♦

ఒకసారి నటాషావచ్చింది. వస్తూనే చాలా సంతోషంతో కౌగలించు కొని తల్లిని ముద్దుపెట్టుకుంది. ఏదో పిచ్చాపాటి మాట్లాడుతూ సందర్భవ శాత్తు ఇల్లా చెప్పింది. 'మా అమ్మ చచ్చిపోయింది. పాపం! చచ్చిపోయింది నాకు చాలా దుఃఖంవస్తోంది. ఇంకా ఏభైఏళ్ళయినా నిండలేదు. బ్రతికితే ఎన్నాళ్ళయినా బ్రతుకవచ్చు. నాకు ఒక విధంగా ఆలోచిస్తే ఆమె చచ్చి పోతేనే అదృష్టవంతురాలు. ఆమెలాంటి బ్రతుకు బ్రతికేమిప్రయోజనం? ఎప్పుడు ఒంటరిగాఉండడం, పైగా ఏ నిమిషానికా నిమిషం మా నాన్న కేక లేసి హడలగొడుతూ ఉండడం, ఇదీ ఒక బ్రతుకేః మనిషి ఎప్పటికైనా

మంచిరోజులు వస్తాయనే ఆశతోనే బ్రతుకుతాడు. ఆమెకల్లాంటి ఆశ ఏమీ లేదు. ఆమె వ్రాత ఎప్పుడూ చీవాట్లే.'

'అవును నటాషా! నువ్వు చెప్పింది నిజమే. ఎప్పటికైనా మంచి రోజులు వస్తాయనే ఆశతోనే ప్రజలు బ్రతుకుతారు. ఆ ఆశలేకపోతే బ్రతుకెందుకు? ఐతే అమ్మాయీ! ఇప్పుడు నువ్వొకతెవే అన్నమాట.'

'అవును'

'అల్లాగా?——ఫరవా లేదులే. మంచివాళ్ళెప్పుడూ ఒంటరిగా ఉండరులే. జనం అంతా మంచివాళ్ళచుట్టూ చేరుతారు' అని తల్లి ఆమెనుఓదార్చింది. నటాషా ఇప్పుడొక బట్టలమిల్లుండే గ్రామంలో ఉపాధ్యాయినిగా పని చేస్తోంది. తల్లిఆమెదగ్గర కప్పుడప్పుడు రాజద్రోహ సంబంధమైన కరపత్రాలు, వార్తాపత్రికలు ప్రకటనలు పట్టుకెళ్ళి అందిచ్చేది.

రహస్యపు కాగితాలు పంచిపెట్టడమే తల్లికి ముఖ్యమైన పనైపోయింది. ఒక్కొక్క నెలలో అనేకసార్లు అనేక వేషాలువేసి కాగితాలు పంచిపెట్టేది. ఒకసారి సన్యాసివేషం, ఇంకోసారి జరీవర్తకురాలివేషం, మరోసారి శ్రీమంతురాలివేషం వేసుకుని, వేషానికి తగినట్టుగా గోనెసంచినో, తోలుపెట్టెనో చేత్తోపట్టుకుని నడిచో, బండిమీదో ప్రయాణంచేసి కాగితాలు పంచిపెట్టి చక్కావచ్చేది. రైళ్ళలోను, స్టీమర్లలోను, హోటళ్ళలోను క్రొత్తమనుషులు కనిపిస్తే, తనే ముందుగా కల్పించుకొని నదురూ బెదురూ లేకుండా వాళ్ళకానందం కలిగేటట్లు మాటల్లోకి దింపేది.

ప్రజలతో మాట్లాడడమన్నా, వాళ్ళు తమజీవితంలో వుండే కష్టనష్టాలను గురించి చెపుతూవుంటే వినడమన్నా నిలోవ్నాకు మహాఇష్టం. ఎవరైనా ప్రాణంమీద విసుగుతో తనబాధలు చెప్పుకుని, విధిని తిడుతూ తమ కష్టావస్థకు కారణమేమా యని జిజ్ఞాసపడుతూవుంటే ఆమెకు మహాసంతోషం. ప్రజలు దరిద్రాల్ని సయించడానికి చేసే నిత్యపోరాటం ఆమెకళ్ళకు కట్టినట్లగుపడేది. ఎక్కడచూచినా ప్రజలను కొల్లగొట్టి వాళ్ళరక్తం పీలుస్తూ వుండే ఘోరకృత్యమే ఆమెకు కనుపించేది. ప్రపంచంలో కావలసినంత ఐశ్వర్యం ఉన్నా, కోట్లకొలది ప్రజలు తిండితిప్పలులేక పడున్నారని ఆమె తెలుసుకుంది. పెద్దపెద్ద పట్టణాల్లో వెండి బంగారాల మయమైన చర్చిలుంటాయి. వాటి గుమ్మాలముందర కాలుతూవున్న కడుపులతో, చలికి గడగడ

వణుకుతూ బిచ్చగాళ్లు ఎవరయినా ఒక్క రాగిదమ్మిడీ ఇస్తారా అని నోరు తెరచుకొని పడుంటారు. ఈ దృశ్యం తల్లి చూసింది. బంగారు మలామా చేసిన దేవాలయాలనూ, బంగారపు జరీదుస్తులను ధరించిన పూజారులను ఆమె ఇదివరకు చూసింది. దరిద్రం ఓడుతూవుండే బీదవాళ్ళ పూరిగుడిసెలూ వాళ్ళ గోచిపాతలూ చూసింది. కాని అప్పుడు అది సృష్టిలో సహజ మని పించింది. ఇప్పుడా తారతమ్యం ఆమెకు దుర్భరంగానూ, దురన్యాయం గానూ కనుపించింది. భగవంతుడు అసలు ధనికులకన్నా బీదలను ఎక్కువ ప్రేమిస్తాడు. వాళ్ళకే అండగా వుంటాడు. చర్చిల అవసరం నిజంగా బీద లక్కే. అలాంటి సందర్భంలో బీదలు లేమిలో పడి కొట్టుకుంటుంటే ధనికులు బంగారు చర్చిలలో ప్రార్థనలు చెయ్యడం, బీదలను, తద్వారా భగవంతుడిని అవమానపర్చడమేనని ఆమెకు దృఢమైన విశ్వాసం కలిగింది.

ఏసుదేవుడు బీదలకు పరమమిత్రుడని కథల్లో నిలోనా వింది. ఆయన సామాన్యమైన దుస్తులు ధరించేవాడనికూడా వింది. అలాంటి బొమ్మలు చూసింది. కాని యెక్కడికైతే ప్రజలు ఆయన ప్రసాదాన్ని అపేక్షించి వస్తారో అటువంటి చర్చిలలోచూస్తే ఆయన బంగారు సిలువలమీదరత్నాల మేకులతో తాపడమై వుంటాడు. పట్టుబట్టలతో సింగారింపబడి వుంటాడు. అల్లాంటప్పుడు ఆమెకు రైబిన్ చెప్పిన ఈ మాటలు స్ఫురణకొచ్చినాయి.

'వాళ్ళు మన దేవునికికూడా రూపు మాపేసేరు. వాళ్ళచేతుల్లోఉండే శక్తినంతా మనమీద ప్రయోగించారు. చర్చిలలో కెడితే దేవుడికి బదులొక దిష్టిబొమ్మను చూపెడతారు. వాళ్ళు భగవంతుని అసత్యంతోనూ, అధర్మం తోనూ అలంకరించారు! మన ఆత్మలను నాశనం చెయ్యడానికి ఆ పర మాత్ముని ముఖం మార్చేశారు'

నిలోనా అప్రయత్నంగానే ప్రార్థనచేయడం మానేసింది. కాని యేసును గురించి ఆయనపేరు తలపెట్టకుండా ఆయన ఉపదేశము ప్రకారం భూమండలం అంతా బీదలరాజ్యమని ప్రపంచంలో ఉండే ఐశ్వర్యాన్ని అంతా సమానంగా పంచుకొని అనుభవించాలనీ నమ్మకంగలవాళ్ళను గురించి నిరంతరం ఆలోచిస్తూ ఉండేది. ఆ ఆలోచనలోనే జిజ్ఞాసువైన ఆమె హృద యంలోంచి ఒక మహత్తరమైన ప్రార్థన బయలుదేరింది. ఏసుదేవుడుకూడా మునుపటికన్నా ఇప్పుడు తనకు చాలా దగ్గరకొచ్చినట్లు ఏదో మార్పు చెంది

నట్లు కనుపించాడు. అతనిమూర్తి వెనుకటికన్న భారీగానూ, సంతోషం
గానూ కనబడింది. తనపేరిట ప్రవహింపచేయబడుతున్న రక్తప్రవాహాల్లో
స్నానంచేసి పవిత్రుడైన ఏసుదేవుడు మానవజాతి నుద్ధరించడానికి వచ్చి
నట్లుగా చిరునవ్వు నవ్వుతూ ఆమె కండ్లయెదుట ప్రత్యక్షమైనాడు.

ఎక్కడెక్కడో తిరిగి సాయంకాలం ఇంటికొచ్చి తల్లి నికోలేతో
తాను విన్న సంగతులు, చూచిన సంగతులు, తాను చేసుకొచ్చినపని అంతా
చెప్పేది. ఒకరోజు సాయంకాలం ఇలా చెప్పింది. "నికోలే! దేశమంతా
తిరిగి ఎక్కడెక్కడ ఏం జరుగుతోందో తెలుసుకోవడం చాలా మంచిది.
అందువల్ల జీవితం ఎల్లా ఏర్పడిందో తెలుస్తుంది. అధికారులు సామాన్య
ప్రజలను దిగదుడుపుక్రింద తీసేసి ఒక కడకు గెంటేశారు. ప్రజలకిష్టం లేక
పోయినా ఢక్కా మొక్కీలు తింటూ అటూ యిటూ తిరుగుతూ, ఏమిరా
భగవంతుడా! అని దేవులాడుతూ ఉంటారు. ఎందుకు వాళ్ళు మనల నిల్లా
తరిమికొట్టడం? ప్రపంచంలో తినడానికి పుష్కలంగా అన్ని వస్తువులూ
ఉంటే మనమిల్లా కడుపుమంటతో ఎందుకు మడతకుడుము లెయ్యాలి?
ప్రపంచంలో ఇంత విజ్ఞానం ఉండగా మన మెదడు కీ అంధకారంలోపడి
కొట్టుమిట్లాడాలి? దరిద్రుడు ధనవంతుడు అనే తేడాలేకుండా అందరిని
సమానమైన బిడ్డలలాగున పాలించే దయాళుడైన దేవుడెక్కడున్నాడా అని
ప్రజలు ఆలోచన చేస్తున్నారు. క్రమంగా ఈ జీవితపద్ధతిమీద తిరుగుబాటు
చేస్తారు. మందకొడిగా పడుండి తమ గతేమిటో ఆలోచించుకోకపోతే అస
త్యం వాళ్ళని తుడిచిపెట్టేస్తుందని గ్రహించారు."

తీరిక సమయాల్లో నిలోనా బొమ్మలపుస్తకాలు తిరగేస్తూ ఉండేది.
ఆమె శ్రద్ధనుచూచి నికోలే చాలా సంతోషించేవాడు. ఏదో ఒక క్రొత్త
వింతను చెపుతూ ఉండేవాడు. మనిషియొక్క సాహసాన్ని గురించి విన్న
ప్పుడు ఆమె ఆశ్చర్యంతో 'నిజమేనా?' అని అడుగుతూ ఉండేది.

నికోలే ఇలాంటి సందర్భంలో ఒక్కసారి మనిషియొక్క భావిస్థితిని
గూర్చి ఇల్లా చెప్పాడు.

"మనిషి కోరికల కంతంలేదు. శక్తికూడా అనంతమైనదే. కాని ప్రపం
చం మొత్తంమీద ఆధ్యాత్మిక శక్తి సంపాదించడంలో చాలా మందంగా
ఉంది. కారణం యేమిటంటే ఈ రోజుల్లో స్వేచ్ఛనుకోరే ప్రతివాడూ

కూడా జ్ఞానానికి బదులు ధనాన్ని కూడబెట్టుకోవడం తప్పనిసరైపోతుంది. ప్రజల్లో ఆశ అనేది పూర్తిగా నశించి నిర్బంధసేవకావృత్తి నాశనమైతేనే ....”

తల్లి చెవులు నిక్కపొడుచుకుని వింది. అతను చెప్పేమాటలన్నీ ఆమె కర్థంకాలేదు. కాని ఆ మాటలలో ఉండే విశ్వాసం ఆమె హృదయానికి నాటింది.

“ప్రపంచంలో స్వేచ్ఛ ననుభవించేవాళ్ళు చాలా కొద్దిమంది. అదే మన దౌర్భాగ్యం” అన్నాడు నికోలే.

ఈ మాట తల్లికి బాగా అర్థమైంది. ఆశను, దుష్టత్వాన్ని నిర్జించిన మనుష్యుల నామె యెరుగును. అలాంటి వాళ్లు ఇంకా చాలామంది వుంటే అంధకారమయమై అసహ్యంగా వుండే మానవజీవితం యెక్కువమంచిగాను, ప్రకాశవంతంగాను వుంటుందని ఆమె గ్రహించింది.

౬

ఒకరోజున నికోలే మామూలుకంటె ఆలస్యంగా వచ్చాడు. యింటికి వస్తూనే చాలా తొందరగా “అమ్మా! ఇవ్వాళ అర్జీదారులను పిలిచే సమయంలో మన రాజకీయ ఖైదీలలో యెవరో ఒకడు పారిపోయాడట. కాని అతనెవ్వరో మనకింకా గుర్తు తెలియలేదు” అన్నాడు.

తల్లికికూడా పట్టరాని ఆవేశం కలిగింది. కుర్చీలో కూచుని “పాషా కాదుకదా ?” అని మెల్లగా అంది.

“అయితే అవవచ్చును. కాని యిప్పుడతన్ని కనుక్కొని అతనికి కావలసిన సహాయం చెయ్యడం యెలాగో ఆలోచించాలి. వీధులలో యెకరూడైనా కనబడుతాడేమోనని ఊరంతా తిరిగివచ్చాను. అది తెలివితక్కువ పనే. కాని యేమీ తోచక తిరిగేను. ఇప్పుడు మళ్ళా వెడతాను.”

“నేనూ వస్తాను,

“నువ్వు ఈగర్ ఇవానిష్ దగ్గరకెళ్ళి అతని కేమైనా తెలుసునేమో కనుక్కో” అంటూ నికోలే వెళ్ళిపోయాడు.

తల్లి జేబురుమాలు నెత్తికి కట్టుకుని వీధిలోకొచ్చింది. ఎండవేడిమి మహాతీక్షణంగావుంది. నడువగా నడువగా ఆయాసం వచ్చింది. గుండె దడదడ కొట్టుకుంది. తల దిమెక్కింది. నెమ్మదిగా కాళీడ్చుకుంటూ ఈగర్ గుమ్మందగ్గర కెళ్ళేటప్పటికి కళ్లు గిర్రున తిరిగేయి. ఒక్కక్షణం కళ్ళుమూసుకుని తెరిచేటప్పటికి నికోలే వైసోవికవ్ గుమ్మందగ్గిర జేబులో చేతులు పెట్టుకుని నవ్వుతూ నిలబడినట్లయింది. బాగా కళ్ళు తెరచిచూస్తే యెవ్వరూలేరు. ఏమిటా అని ఆలోచిస్తూ వుండేసరిగి మేడమెట్లదగ్గర అడుగుల చప్పుడయింది. ముందుకెళ్ళి తొంగిచూచేసరికి మేడమెట్ల వెనకాల వైసోవికవ్ స్ఫోటకం మచ్చల ముఖం కనబడింది. “పదపద” అని అతడు మెల్లగా తల్లికి సైగచేసేడు. ఆమెగబగబా మేడమెట్లెక్కి గదిలోసోఫాలో పడుకున్న ఈగర్ ఇవానిష్ చెవిలో నికోలే జైల్లోంచి తప్పించుకొచ్చేడు అని చెప్పింది.

“ఏ నికోలే? ఇద్దరున్నారు మరి”

“నికోలే వైసోవికవ్. అతనిక్కడికే వస్తున్నాడు.”

“బలే ! అతని కెదురెళ్ళడానికి మాత్రం నాకు ఓపిక లేదు.”

ఈగర్ ఇలా అంటూ వుండగానే వైసోవికవ్ టోపీ చంకలో పెట్టుకొని తడుపుకుంటూ లోపలికొచ్చాడు.

ఈగర్ మెల్లగాలేచి సంతోషంతో తలఊపుతూ “సరి సరి. కూచో కూచో” అని మర్యాదచేశాడు.

వైసోవికవ్ యేమీ మాట్లాడకుండానే చిరునవ్వు నవ్వుతూ తల్లి దగ్గరకెళ్ళి ఆమె చెయ్యిపట్టుకున్నాడు.

“నిజంగా యివ్వేళ యిప్పుడు నిన్ను చూడకపోతే మళ్ళీ జైల్లో కెళ్లిపోయేవాడినే. ఈ వూరిలో నేనెవ్వరినీ యెరుగను. ప్రక్కనున్న పల్లెలకెడితే వాళ్ళే పట్టుకునేవాళ్ళు. అందుచేతనే దారీ తెన్నూ తెలియకుండా వీధులలో తిరుగుతూ యెంత తెలివితక్కువపని చేశానా అనుకుంటూ వుండగా ఛటుక్కున నువ్వు పరుగెత్తుతుంటే చూచాను. షరేననుకుని నీ వెనకాల పడ్డాను” అన్నాడు వైసోవికవ్.

"అసలు నువ్వెల్లా తప్పించుకున్నావు?" అని అడిగాడు ఈగర్. వైషోవికవ్ ఈగర్ సోఫామీద కూచుని ఆ గాథంతా చెప్పాడు.

"ఎల్లా తెప్పించుకున్నానో నాకూ తెలియదు అదల్లా తటస్థించింది. కేవలం లాటరీ. అంతే.........."

"నేను చల్లగాలికోసం పచారుచేస్తున్నాను; ఇంతలో ఖైదీలు జైలు ఓవర్సీరును పట్టుకుని బాదడం ఆరంభించారు. ఆ ఓవర్సీలు అసలు పోలీసులో వుండేవాడు. అక్కడేదో దొంగతనంచేస్తే జైలుకి పంపించారు. ఇక్కడ అతడు జైలువాళ్ళకి గూఢచారి. చాడీకోరు. ఖైదీల నందరినీ వేపుకుతింటున్నాడు. అందుచేత ఖైదీల ప్రాణం విసిగి బాగా చావమోదేశారు. దానితో పెద్దగలాటా అయిపోయింది. ఓవర్సీర్లంతా హడలిపోయి అలారంకొట్టి ఈలవేసి గడబిడచేసేరు. ఈ సందర్భంలో తలుపులుబారుగా తీసున్నాయి. నేను గేటుదగ్గర కొచ్చిచూస్తే యెదురుగా పెద్ద మైదానం దానివెనుకాల మేడలు కనుపించినాయి. ముందుకు రావాలని బుద్ధిపుట్టి కలలోవచ్చినట్టుగా బయటికి వచ్చాను. తీరా బయటికి వచ్చిన తర్వాత యేమీ తోచలేదు. యెక్కడికెళ్ళనా? అని దిగులుపుట్టింది. వెనక్కితిరిగి చూసేసరికి గేట్లుమూతబడుతున్నాయి. నాకేమిటో కంగారుపుట్టింది. మిగిలిన సోదరులేమవుతారా అని విచారం కలిగింది. నాకెప్పుడూ తప్పించుకు రావాలనే ఉద్దేశ్యం లేనేలేదు."

"సరి సరి. ఊహుఁ! మళ్ళీ వెళ్ళి గేటుతట్టి లోపలికెళ్ళలేకపోయావూ? అయ్యా క్షమించండి. అవతల కెళ్ళాలని బుద్ధిపుట్టింది కాని, మళ్ళీ వెనక్కొచ్చేను అని చెప్పలేకపోయావూ?" అన్నాడు ఈగర్.

వైషోవికవ్ చిరునవ్వుతో మళ్ళీ కథ సాగించాడు "సరి. అదీ బుద్ధితక్కువ పనే. నేనొక్కడినే ఇలా తప్పించుకురావడం, మిగతా మన సోదరుల కెల్లా వుంటుంది? వాళ్ళు యేమనుకుంటారో? యెవళ్ళతో యేమీ చెప్పకుండా చక్కావస్తినాయిరి? సరే, యేమైతే అయిందని ముందుకడుగేశాను. ఇంతలో యెవరోకొందరు చంటిబిడ్డశవాన్నెత్తుకుని స్మశానాని కెడుతున్నారు. తలవంచుకుని వాళ్ళ వెనకాలపడ్డాను. స్మశానంలో కూచుని కాస్సేపు చల్లగాలి అనుభవించాను. ఇంతలో నా బుర్రలో ఒక ఆలోచన తట్టింది."

ఈగర్ 'ఒక్కటేనా? ఆ ఆలోచన నీ బుర్రలో వుక్కిరి బిక్కిరి కాలేదు కదా?' అని మాటకడ్డొచ్చాడు.

వైషోవికవ్ నవ్వుతూ 'మరి నాబుర్ర మునుపటిలా ఖాళీగా వుందనుకున్నా వేమిటి? అన్నట్లు ఈగర్! ఇంకా నీకు జబ్బే?' అని అడిగాడు. 'ఎవరి శక్త్యానుసారంగా వాళ్ళు పనిచేస్తారు. ఒకడి కింకొకడి జోక్యం యెందుకు?' అని మాట తప్పించాడు. వైషోవికవ్ ప్రశ్నకు జవాబు చెప్పకుండానే దగ్గుతూ 'నీసంగతంతా పూర్తిగా కానియ్యి' అన్నాడు. వైషోవికవ్ తన కథను మళ్ళీ ప్రారంభించాడు. 'అప్పుడు నేనొక వస్తుప్రదర్శనశాల మ్యూజియమ్‌కు వెళ్ళాను. అక్కడ ఇటూ అటూ తిరిగి నాలుగు ప్రక్కలా చూశాను. ఎక్కడి కెళ్ళడానికి తోచలేదు. పైగా ఆకలి కడుపులో దహించేస్తోంది. దాహంతో పీకిఆర్చుకుపోతోంది. వీధిలోకొచ్చినాలుగడుగులేశాను. ఇంతలో పోలీసువాళ్ళు వీధిలో పోయేవాళ్ళందరి మొగాలు పరీక్షగా చూస్తుండడం కనిపెట్టాను. నా మొగంచూస్తే నిమిషంలో ఆనవాలు పడతారు గదా అనుకుంటూ వుండగా గభాలున నిలోనా పరుగెత్తుకుంటు నా కెదురువచ్చింది. నేను చటుక్కున వెనక్కి తిరిగి ఆమె వెంటబడ్డాను. ఇంతే నా సంగతి' 'ఏమిటీ? నేను నిన్న చూడనయినాలేదే!' అంది తల్లి. వైషోవికవ్ తల గోక్కుంటూ 'ఏమిటో! పాపం జైల్లోవున్న సోదరులు నేనేమైపోయానని కంగారుపడుతూ వుంటారో?' అన్నాడు.

'అల్లాగా? పాపం జైలు ఉద్యోగస్థులకోసం ఏమీ విచారపడడం లేదు కదా? మరి వాళ్లుకూడా ఖంగారుపడుతూనే వుంటారు' అని కాస్త వేళాకోళం చేశాడు ఈగర్. తర్వాత 'సరి, ఇక వేళాకోళానికేమికాని, నిన్న దాచిపెట్టాలి. అది మరి సులువైన పనికాదు. నేను లేచి తిరుగుతున్నట్లయితే...' అని ఈగర్ యేదో చెప్పబోతూవుంటే ఒగర్పువచ్చింది. గుండెల మీద చేతితో రాసుకున్నాడు.

'ఈగర్! నీకు చాలా జబ్బుగానే వుందే?' అంటూ వైషోవికవ్ దిగులుపడ్డాడు. తల్లి అతని కండ్లకేసిచూస్తూ నిలబడిపోయింది.

'సరిలెండి; అది నా గొడవ. మీకెందుకులెండి? 'యేమమ్మాయి! పావెల్ సంగతి అడుగు' అని ఈగర్ మాట తప్పించాడు. వైషోవికవ్ నవ్వేడు.

'పావెల్ కేం? బాగానేవున్నాడు. మంచిబలంగా వున్నాడు. మాకంతా అతడు పెద్ద. మా అందరితరఫున ఉద్యోగస్థులతో మాట్లాడుతూ వుంటాడు. మేమంతా అతనెల్లాచెపితే అల్లాచేస్తాం. అతన్ని అంతా గౌర విస్తారు. అది న్యాయమే"

తల్లి పావెల్ సమాచారంవింటూ ఈగర్ కేసి చూచింది. అతని ముఖం పాలిపోయింది. కళా కాంతులు లేవు. కళ్ళలోనే ఉంది కాస్త జీవకళ.

"నాకు ఆకలిమండిపోతోంది. తినడానికి ఏమైనాపెట్టండి" అని వైసోవిశవ్ నోరుతెరచి అడిగాడు. "అవ్వా! అదిగో ఆ బీరువామీద రొట్టెవుంది. అతనికియ్యి. తరువాత క్రిందికెళ్ళి ఎడమవైపున రెండోతలుపు తట్టితే ఒక స్త్రీ తలుపు తీస్తుంది. ఆమె నడిగి అక్కడ తినడానికి ఏముంటే అదంతా తీసుకురమ్మన్నానని చెప్పు' అన్నాడు ఈగర్.

'అంతా ఎందుకు?'

'అంత ఖంగారుపడకు. అంతా అంటే ఎంతో ఉండదు. అసలు యేమీ లేకపోవచ్చునుకూడాను' అన్నాడు ఈగర్.

తల్లి అతను చెప్పినప్రకారం వెళ్ళి తలుపుతట్టింది. లోపలనుంచి ఎవ రైనా జవాబు చెపుతారేమోనని చెవి తలుపుదగ్గరే పెట్టింది. ఇంతలో లోపలనుంచి "ఎవరువారు?" అని కేకవచ్చింది. 'ఈగర్ ఇవానిచ్ దగ్గర నుంచి. అతను నిన్ను రమ్మంటున్నాడు."

"వస్తున్నా"

తలుపు పెంతకీ తెరువలేదు. తల్లి మళ్ళీతలుపుతట్టింది. లోపలినుండి ఒక పొడుగాటి స్త్రీ కళ్ళజోడుపెట్టుకుని చొక్కా దులుపుకుంటూ బయటికి వొచ్చింది. తల్లికేసిచూచి కొంచెం కరుకుగా 'యేంకావాలి?' అని అడిగింది.

"నేను ఈగర్ దగ్గరనుండి వచ్చాను.'

'ఓహో! రా రా! నిన్ను నేను యెరుగుదునులే. క్షేమమా? ఇక్కడ చీకటిగా వుంటుంది?'

తల్లి ఆమెకేసి పరీక్షగా చూసింది. అప్పుడప్పుడు ఈమెనుకూడా నిలోతే యింట్లో చూచినట్లు జ్ఞాపకంవుంది. "వీళ్ళంతా ఒకేమాదిరి మను ష్యులే. అంతా సోదరులే" అనుకుంది.

ఆ స్త్రీ తల్లి చేయిపట్టుకుని ముందుకు తీసుకెడుతూ ఈగర్ కి చాలా జబ్బుగావుందా యేమిటి ? అని అడిగింది.

“అవును. పడుకునివున్నాడు. తినడానికేమైనా తెమ్మన్నాడు.’

‘అతనికేమికావాలి ? ఏమీ అక్కరలేదే?’

వాళ్ళిద్దరూకలిసి ఈగర్ గదిదగ్గరకొచ్చారు. గదిలో అడుగు పెడుతూండగానే ఈగర్ ఇలా చెప్పడం ప్రారంభించాడు * ‘లూడ్మిలా వాసిలీనా ! నేను నాతాత ముత్తాతలదగ్గర కెడుతున్నాను. ప్రయాణానికి సిద్ధంగా ఉన్నాను. ఇదిగో ఇతడు నాస్నేహితుడు. అధికారులతో చెప్పకుండా పాపం జైల్లోంచి బయటికి చక్కావచ్చాడు. కాస్తయినా భిడియపడకుండా సాహసంచేశాడు. అన్నిటికన్న ముందు అతనికి భోజనం పెట్టి తర్వాత రెండుమూడు రోజులు ఎక్కడైనా దాచిపెట్టు.’

లూడ్మిలా అతనిముఖం పరీక్షచేసింది. ‘నువ్వు వాగటం మానెయ్యాలి. అది మంచిదికాదని నీకు తెలుసు. వాళ్ళు రావడంతోడనే నాకు కబురంపాలిసింది. మందుకూడా పుచ్చుకున్నట్లులేదు. ఇల్లాఅశ్రద్ధచేయడంలో నీఅభిప్రాయమేమిటో తెలియడంలేదు. మందు పుచ్చుకుంటే కాస్త ఒగర్పు తగ్గి సుఖంగా ఉంటుందని నువ్వే చెపుతావు’ అని ఈగర్ను కాస్త మందలించింది. నికోలేతో “సోదరా ! నాతో రా. ఇప్పుడే వాళ్ళొచ్చి ఈగర్ను ఆసుపత్రికి తీసుకెడతారు’ అంది.

‘ఇంతాచేస్తే నేను ఆస్పత్రికి వెళ్ళడం తప్పదన్నమాట ?’’

‘అవును. నేనుకూడా వస్తాను అక్కడికి?’’

“అక్కడకుకూడా వస్తావూ?’

‘చాలుచాలు. ఇక్.’

లూడ్మిలా మాట్లాడుతూనే ఈగర్ రొమ్ముమీద శాలువా కప్పింది. నికోలేను పరీక్షగా చూసింది! సీసాలో మందెంతవుందో చూసింది. నెమ్మదిగా గడగడ మాట్లాడింది. చలాకీగా అటూఇటూ తిరిగింది. మొగంమాత్రం తెల్లగావుంది. కళ్ళు నీలంగాను, గుండ్రంగాను వున్నాయి. ముక్కుదూలం వరకూ వున్నాయి కనుబొమ్మలు. మొత్తంమీద ఎందుచేతనోకాని ఆమె ముఖం తల్లికి నచ్చలేదు. కొంచెం కోపంగాను, చటమటలాడుతున్నట్లు

* తల్లితోవచ్చిన స్త్రీ పేరు.

కనుపించింది. నోరు తెరిస్తే ఆజ్ఞాపించడమే కాని మరొకటెరుగదు. లూడ్మిలా తల్లితో 'ఇదిగో మేము వెడుతున్నాం. మళ్ళీ నేనిప్పుడే వస్తాను. ఈలోగా ఈగర్‌కి ఒక చెంచా మందియ్యి" అని తల్లికి ఆజ్ఞ ఇచ్చింది. ఆమె 'సరే' అంది.

నికోలేను తీసుకెడుతూ వెడుతూ 'ఇదిగో, అతన్ని మాట్లాడనివ్వకూడదు సుమా!' అని చెప్పి వెళ్ళిపోయింది.

ఈగర్ వుస్సురని ఒక్క నిట్టూర్పు విడిచాడు 'అద్భుతమైన ఆడది. బ్రహ్మాండమైన శక్తివంతురాలు. అమ్మా! నువ్వామె సంగతి చూడాలంటే ఆమెతో కలసి పనిచెయ్యాలి. చూసేవా ఆమె ఎల్లా చిక్కి శల్యమై పోతోందో? మన అచ్చుపనంతా చెయ్యడం ఆమే.'

'ఊరికే మాట్లాడకు. ఇదిగో ఈ మందు పుచ్చుకో' మందు త్రాగి ఈగర్ కళ్ళు నులుపుకుంటూ "అవ్వా! నేను మాట్లాడకపోతినా చచ్చిపోతాను' అంటూ తల్లికేసి చూచి చిరునవ్వు నవ్వేడు. తల్లికి కండ్లలో గిర్రున నీళ్ళు తిరిగేయి. దీనంగా అతనికేసి చూసింది. 'అవ్వా! మరేమీ ఫరవా లేదు. బ్రతకడం అనేసుఖం ఎప్పుడైతే ఉందో, దానివెంట చావడం అనేది వుండనే వున్నది. సహజమే' తల్లి అతనిచేతిని పట్టుకొని "మాట్లాడకు నాయినా' అని దీనంగా చెప్పింది.

'ఏమి ప్రయోజనం అవ్వా? మాట్లాడకుండా వుండడం చాలా బుద్ధితక్కువ. మరి నాలుగు ఘడియలు బాధపడుతూ బ్రతికి ప్రయోజనం యేమిటి? సజ్జనులతో మాట్లాడేభాగ్యం పోగొట్టుకోవడ మెందుకు? ముందు జన్మలో ఇలాంటి సజ్జనులు దొరుకుతారో దొరకరో?'

తల్లి అతనిమాట కడ్డొచ్చి 'ఇదిగో ఆ దొరసాని వచ్చిందంటే నన్ను చీవాట్లెడుతుంది' అంది. 'ఆమె దొరసానిగాదు. విప్లవవాది. ఒక పల్లెటూరి బడి పంతులు కుమార్తె. ఆమె నిన్ను ఎలాగా తిడుతుంది. ఆమె ఎప్పుడూ ఎవరినో ఒకరిని తిడుతూనే వుంటుంది.

ఒగర్చుకుంటూ నెమ్మదిగా లూడ్మిలాసంగతంతా తల్లికి చెప్పేడు. తల్లికి అతనిముఖం చూస్తూంటే మృత్యువు సమీపిస్తున్నట్లు కనుపించింది. ఇంతలో లూడ్మిలా గదిలోకొచ్చి తలుపుదగ్గరగా వేసింది. నిలోనాతో—

"ఏమమ్మోయి ! మీ స్నేహితుడు ముందు బట్టలు మార్చెయ్యాలి. నువ్వు త్వరగా బజారుకెళ్ళి బట్టలు పట్టుకురా, అబ్బ! "ఇప్పుడు సోఫియా ఇక్కడుంటే బాగుండును. మనుష్యులను 'దాచడంలో' ఎవరయినా ఆమె తరువాతే" అంది.

"సోఫియా రేపు వస్తుంది" అంటూ తల్లి శాలువ భుజాన్నేసుకొని ప్రయాణమైంది.

"అతని కెల్లాంటి వేషానికి దుస్తులు కావాలి ?"

"ఏవైనాసరే. రాత్రికదా."

"రాత్రి కనుకనే మరీ జాగ్రత్తగా వుండాలి. రోడ్డుమీద జనం ఆట్టేవుండరు కనుక పోలీసువాళ్ళు మరీశ్రద్ధగా చూస్తారు. అందులోనుఇతను చాలా అసహ్యంగా వుంటాడు" అంది తల్లి. ఈగర్ పక్కున నవ్వేడు.

"ఏమమ్మోయి ! అవ్వా. నువ్వు పడుచుపిల్ల వౌతున్నావు ?" అన్నాడు.

"నిన్ను చూడడానికి ఆస్పత్రికి రానా?" అని అడిగింది.

ఈగర్ తలవూపుతూ దగ్గేడు.

లూడ్మిలా తల్లికేసి చూచి

"అతని కుపచారం చెయ్యడానికి నాకు సాయమా ఏమిటి ? దీనికేమిలే. ముందు నీతో చెప్పిన పని చూడు" అని చెయ్యిపట్టుకొని అవతలికి తీసుకెళ్ళింది.

"నేను యిలామోటుగా మాట్లాడుతున్నానని నీకు కోపం వద్దు. ఇది మోటుతనమని నాకు తెలుసు. 'అతడింకా బ్రతుకుతాడనే ఆశవుంది. అందుచేత మాట్లాడితే అతనికి ప్రమాదం."

"అలా అనకు. మోటుతనమని యెవరన్నారు ? సరే. నేను వెళ్ళి వస్తాను."

"గూఢచారులుంటారు. జాగ్రత్త."

"ఓ ! నాకు తెలుసును."

తల్లి వీధిగుమ్మందాటి అవతలికివచ్చి చేతిరుమాలు సర్దుకుంటున్నట్లు నటించి ఒక్కనిముషం ఆగి ఇటూ అటూ చూచింది. జనంలోకలిసిపోయి వున్న గూఢచారులను గుర్తుపట్టింది; వాళ్ళు యేమీ యెరుగనట్లుండాలనిచేసే

నటన, వాళ్ళ దొంగచూపులు ఆమెకుగుర్తే. ఎరుగున్న వాళ్ళెవ్వరూ కనబడక పోవడంచేత గబగబా నడిచి రోడ్డుమీదకొచ్చి జట్కాబండితీసుకుని బజారు కెళ్ళింది. ఆమె బట్టలదుకాణాలలో తనభర్త త్రాగుమోతైనట్లు, నెలనెలకి బట్టకొనవలసివస్తున్నట్లు యేమిటో విసుగుకుంటూతిడుతూ బేరం చేసిచేసి బట్టలుకొంది. వర్తకు లెవ్వరికి కావాలి యీ గొడవ ? వైషోవికవ్ బట్టలు మార్చుకోవాలని పోలీసులు గ్రహించి బట్టలమార్కెట్టు కెవరినైనాపంపి వుంటారని ఆమె అనుమానపడి యీ ముందు జాగ్రత్తంతా పడింది. బట్టలు పట్టుకుని ఈగర్ యింటికివచ్చింది. రోడ్డుమీద చెరొక ప్రక్కన నడిచిఊరు చివరదాకా వెళ్ళారు. చివర శశాంక కనబడి వైషోవికవ్‌కు సైగచేసిశలవు పుచ్చుకుని చక్కాపోయింది.

తల్లి యింటికొచ్చేసరికి నికోలే వాకిట్లో కెదురొచ్చాడు. ఎంతో విచారంతోనూ ఖంగారుతోనూ "అమ్మా ! సంగతి తెలిసిందా ? ఈగర్‌కు చాలా జబ్బుగావుందిట. ఆస్పత్రికి తీలుకెళ్ళారుట. ఇప్పుడే లూడ్మిలావచ్చి కబురుచెప్పి పోయింది. నిన్నక్కడికి రమ్మనమంది" అని చెప్పేడు.

'ఎక్కడికి ? ఆస్పత్రికా ?'

'అవును. ఇదిగో యీ పొట్లంకూడా పట్టుకెళ్లు. వైషోవికవ్‌ను జాగ్రత్తగా పంపేశావా ?'

'ఆ ఆ ! జాగ్రత్తగా'

'నేనుకూడా వస్తానుతే ఆస్పత్రికి'

ఈగర్ విషయంలో నికోలే పడుతూవున్న ఖంగారుచూచి తల్లికి కూడా దుఃఖమువచ్చింది. 'పాపం చచ్చిపోతాడు కాబోలు !' అనుకుంది.

నిలోనా ఆస్పత్రికి వెళ్లింది. ఒక శుభ్రమైన చిన్నగదిలో ఈగర్ మంచంమీద తలగడకానుకుని హాస్యాలాడుతూ నవ్వడంచూచి కాస్తశాంత పడింది. వైద్యుడితో సరసాలాడుతుంటే బయటనుంచే విని సంతోషించింది.

ఈగర్ :— మందంటే సంస్కరణలన్నమాట.

వైద్యుడు :— ఆజ్ఞార్థకంగా) ఊరికే అనవసరంగా వాగకు.

ఈ :— నేను విప్లవవాదిని. నాకు సంస్కరణలంటే అసహ్యం.

ఈగర్ ముఖంమీద నజ్జుచూచి వైద్యుడు యేదో ఆలోచిస్తూ నిలబడ్డాడు. నిలోనా అతనిని బాగా యెరుగును. అతని పేరు ఇవాన్ డేనిలోవిచ్. అతనికి, నిలోనేకు జోస్తి యెక్కువ. తల్లి నెమ్మదిగావెళ్ళి ఈగర్ దగ్గర నిలబడింది. ఈగర్ మాట్లాడలేక నాలుక వెళ్ళబెట్టి ఆహ్వానించాడు. డాక్టరు వెనక్కి తిరిగిచూచి తల్లిని పలుకరించి కూచోమన్నాడు. చేతిలో కట్ట యేమిటని అడిగాడు.

తల్లి 'పుస్తకాలేమో' అంది.

'ఇతనేమీ పుస్తకాలు, చదువకూడదు' అన్నాడు వైద్యుడు;

'అమ్మా! డాక్టరు నన్ను వట్టిమూర్ఖుడిని చెయ్యాలని చూస్తున్నాడు' అన్నాడు ఈగర్

డాక్టరు చురచురచూచి 'నోరుమూసుకో !' అని మందలించి యేదో పుస్తకంలో వ్రాసాడు.

ఈగర్‌కు ఆయాసం ఒక్కర్వ బయలుదేరింది. ముఖంమీద చిరిచెమట పట్టింది. నెమ్మదిగా అతను చేత్తో చెమట తుడుచుకున్నాడు. నజ్జుచేత ముఖం అంతా మారిపోయింది. ముఖం పాండించింది. కళ్లు గుంటలుపడినాయి. కళ్ళల్లోమాత్రం కళ తగ్గలేదు.

"ఏమి వైద్యమోయి బాబూ. నాకు విసుగెత్తిపోయింది. పడుకోవచ్చునా?" అని డాక్టరు నడిగాడు.

"వల్లకాదు"

"నువ్వెళ్ళిపోతే నేను పడుకుంటాను."

"నిలోనా ! ఇతన్ని పడుకోనియ్యకు. మంచిదికాదు" అని అవతలకి వెళ్ళిపోయాడు.

తల్లి సరేనని తల ఆడించింది.

ఈగర్ తల వెనక్కి వ్రేలాడవేసుకుని కండ్లుమూసుకుని కొంచెం సేపు జార్లాపడ్డాడు. గదంతా దుఃఖం మూర్తీభవించినట్లు తోచింది. ఈగర్ కళ్లుమూసుకునే "అమ్మా ! నాదగ్గరకు మృత్యువు యిష్టంలేక యిష్టంలేక వస్తున్నట్లు నెమ్మదిగా వస్తోంది. నేనుఅందరితోనూ కులాసాగా స్నేహంగా వుండడంచేత దానికి కొంచెం విచారంగా వున్నట్టుంది" అన్నాడు.

తల్లి చెయ్యిపట్టుకుని 'ఈగర్ ! మాట్లాడకు నాయనా' అంది.

'అవ్వా కాస్సేపు ఆగితే నేనిక మాట్లాడకుండానే వుంటాను'
అని ఆయాసపడుతూ మాట్లాడలేక చెప్పడం ఆరంభించాడు.

'నువ్వు ఇక్కడున్నందుకు చాలా సంతోషం. నీముఖం కండ్లు చూస్తుంటే పరమానందం. ఒక్కొక్కప్పుడు నీబ్రతు కాఖరి కేమవుతుందా అని అనుకుంటూ వుంటాను. అందరిలాగే ।నీకూ ఖైదుప్రవాసం వగయిరా బాధలన్నీ కలుగుతాయి కాబోలు ! ఈమాట తలుచుకుంటేనే గుండె నీరైపోతుంది. అయితే జైలంటే నీకేమైనా భయమా ?'

'లేదు'

'ఎంతచెప్పినా ఖైదు మహా అసహ్యమైనస్థలం. ఖైదే నన్నీ అవస్థకు తెచ్చింది. నిజానికి నాకు చచ్చిపోలనిలేదు'

'ఏమో నాయనా ! ఇంకా బ్రకుకుతావేమో ? ఎవరుచెప్పగలరు ?

'అమ్మా ! నాకు జబ్బుచెయ్యకుండావుంటే నేనింకా యీ ఉద్యమంలో బాగా పనిచేసేవాడినే. కాని యిప్పుడు లేవలేని స్థితిలో వుండడం వల్ల పనిచెయ్యలేను. పనిచెయ్యలేనప్పుడు బ్రదికిమాత్రంప్రయోజన మేమిటి? కనుక బ్రతికివుండడం మూర్ఖత్వం, బరువుచేటు;'

'అది నిజమేకాని..............నాయనా ! అల్లాగంటే ఎల్లాగ ?'

తల్లికి ఆంద్రీమాటలు జ్ఞాపకానికొచ్చాయి. ఒక్కసారి ఇస్సురనుకుంది. ఈగర్ ఒగర్పుధ్వనితో గదంతానిండిపోయింది. సాయంకాలమైంది. చీకటి గదిలో కొచ్చింది. దానితోపాటు ఈగర్ ముఖంకూడా నల్లబడిపోయింది. చాలా బాధతో కండ్లుమూసుకున్నాడు. అతడు ప్రయాసపడుతూ ఊపిరికోసం గిలగిలలాడుతూవుంటే తల్లిచూస్తూ కొయ్యబొమ్మలా నిలబడింది. కొంచెంసేపు కునికిపాట్లు పడింది. తలుపు చప్పుడైతే లేచింది. ఈగర్ కళ్ళు తెరచి చూస్తున్నాడు. 'అయ్యో నాయనా ! కునికిపాట్లొచ్చాయి. క్షమించు' అంది 'నయం. నువ్వేక్షమించాలి' అన్నాడు ఈగర్. ఇంతలో లూడ్మిలా లోపలికొచ్చింది. ఈగర్ ఆమెకేసిచూస్తూ అతిప్రయాసమీద తనచేతిని గుండెలమీద వేసుకున్నాడు.

'ఏమిటది ?' అంటూ లూడ్మిలా అతనిదగ్గరకెళ్ళింది. అతను తల్లి ముఖంకేసి రెప్పవాల్చకుండా చూశాడు. ఆ కండ్లెంతో ప్రకాశవంతంగా కనుపించాయి.

'ఆగు. ఆగు' అని మెల్లగా తలెత్తి చేతులుచాచి పెద్దగా అవులించాడు. వెంటనే గబాలున తల వెనక్కి వాల్చేసి 'గాలి గాలి' అన్నాడు. గట్టిగా ఒక్కసారి అతని వళ్ళంతా ఝల్లుమంది. తల ప్రక్క కొరిగిపోయింది. కండ్లు తెరిచేవున్నాయి. గదిలో దీపం అతని కండ్లలో ప్రతిబింబించింది.

'అయ్యో నాయినా!' అని తల్లి అతని చేయిపట్టుకుంది. అప్పుడే చెయ్యి బిరుసెక్కిపోయింది. లూడ్మిలా మంచం దగ్గరనుంచి లేచి కిటికిదగ్గర కెళ్ళి ఆకాశంకేసి చూసింది.

'ప్రాణంపోయింది. ప్రాణం..........పోయింది. నిజంగా వీరుడు లాగా శాంతంగా చచ్చిపోయాడు. యేమీ విచారమన్నమాటలేదు' అని విచారంగా తల్లితో చెప్పింది.

హఠాత్తుగా యెవ్వరో తలమీద ఒక్కవ్రేటు వేసినట్లు తల్లి క్రింద పడి మోకాళ్ళమీద కూచుని రెండుచేతుల్తో మొగం కప్పుకుని మెల్లగా యేడ్చింది.

8

నీలోనా ఈగర్ రెండుచేతులను గుండెలమీద మడిచి తలగడమీద తలకాయ సర్దింది. కండ్లవెంట ప్రవాహంగా వస్తున్న నీళ్ళను తుడుచుకుంటూ నెమ్మదిగా లూడ్మిలా దగ్గరకెళ్ళి వేళ్ళతో ఆమె జుట్టు చిక్కుతీసింది. లూడ్మిలా వెనక్కి తిరిగి లేచినుంచుని పెదిమలు తడబడుతూ ఇల్లా చెప్పింది.

'నేను ఇతన్ని చిరకాలంనుంచి ఎరుగుదును. మేము ప్రవాసంలో కలిసివుండేవాళ్ళం మేమిద్దరం ఒక్కసారే నడిచివెళ్ళేం. ఖైదులో ఒక్కచోటే ఉన్నాం ఒక్కొక్కప్పుడు. ఆ జీవితం మహాదుర్భరంగా ఉంటుంది. ప్రాణం విసుగెత్తిపోతుంది. అలాంటప్పుడు చాలామంది నీరుకారిపోతారు కూడాను. కాని ఈగర్ అటువంటి సమయాల్లోకూడా మహా సంతోషంగా ఉండేవాడు. నవ్వుతూ గంతులేస్తూ హాస్యాలాడుతూ కష్టాన్ని మరిపించేసేవాడు. తనతోపాటు ఉండే బలహీనుల కందరికీ ఉషారు కలిగించేవాడు.

ఎప్పుడూ అందరితో చాలా ఆప్యాయంగా మాట్లాడేవాడు. మంచిజాగ్రత్త గాకూడా ఉండేవాడు; సైబీరియాలో నిర్వ్యాపారత్వం మనుష్యుల్ని పూర్తిగా పాడుచేసి, జీవితంమీద రోతపుట్టిస్తుంది. అలాటి విసుగనేది లేకుండా ఏమేమిచేసేవాడో కదా! అటువంటి స్నేహితు డింకెక్కడ? జీవితంలో అతని కెన్నో కష్టాలున్నాయి. కాని ఎన్నడూ ఎవరితోటీ కూడా తనబాధల సంగతి చెప్పినట్టు నేనువినలేదు. నేనందరికన్న అతనితో దోస్తీగా ఉండేదాన్ని. అతడుకూడా నన్నెంతో ప్రేమతో ఆదరించేవాడు. అతడు నాకు మహోపకారంచేశాడు. కాని ఎన్నడూ బదులుకోరలేదు. ప్రతిఫలమనేది అతని దృష్టిలో లేనేలేదు.'

లూడ్మిలా ఈగర్ దగ్గరకువచ్చి వంగి అతన్ని ముద్దుపెట్టుకుంది. అగ్ని పర్వతంలా పొంగివచ్చిన దుఃఖాన్ని ఆపుకొని రోదనస్వరంతో శలవు తీసుకుంది.

'మిత్రమా! మిత్రమా! హృదయపూర్వక వందనములు. శలవు. నీవలెనే సంశయమన్నది లేకుండా జీవితమంతా ఈ ఉద్యమములో ధార పోస్తాను, శలవు' ఏడుస్తూ ఆమె తన తలను ఈగర్ కాళ్ళముందర పెట్టింది. తల్లి లోపల్లోపల దుఃఖిస్తోంది. కన్నీరు చెక్కిళ్ళమీదనుండి కాలువగట్టినాయి. ఎంత ఆపుకున్నా ఆగలేదు. ఈగర్ను ఎంతో ప్రశంసించి లూడ్మిలాను ఓదార్చాలని ఆమె సంకల్పం. కన్నీరుకారుస్తూ అతనిముఖం కేసి చూస్తూ కూచుంది.

ఇంతలో డాక్టరు ఇవాన్ డేనిలోవిచ్ వచ్చాడు. గదిమధ్య నిలబడి జేబుల్లో చేతులెట్టుకుని తొందరగా 'ఎంతసేపయింది?' అని అడిగాడు.

తల్లి మాటాడలేదు. లూడ్మిలా అసలే మాట్లాడలేదు. అతనే దగ్గర కెళ్ళి ఈగర్ చెయ్యిపట్టుకుని 'ఇందులో క్రొత్తేమిటి? ఇతని గుండెలు చూస్తే ఆరునెలల క్రితం చచ్చిపోవలసిందే' అన్నాడు.

సామాన్యంగా గైంగైమని బొబ్బలెట్టే డాక్టరు నోటివెంబడి మాటే రాలేదు. గోడకానుకుని గడ్డం సవరించుకుంటూ, కళ్లు నలుపుకుంటూ నిలబడి లూడ్మిలాను తల్లిని చూశాడు. 'సరి నేను మూడోవాడిని' అన్నాడు. ముగ్గురూ ఏమీ తోచకుండా ఆకాశంకేసి చూస్తూ నిలబడ్డారు. డాక్టరు పెదిమలు విరుచుకుంటూ కళ్ళజోడు తుడుచుకోవడం ఆరంభించాడు. పట్ట

ణము నిశ్శబ్దంగా వుంది. లూడ్మిలా గడగడ వణుకుతోంది. కండ్లవెంబడి ప్రవాహం ఆగనేలేదు. ఆ ముగ్గురూ అలాగే అంధకారాన్ని చూస్తూ కొయ్యబొమ్మల్లాగ నిలబడిపోయారు.

ఇక అక్కడవుండవలసిన అవసరం లేదనుకుని తల్లి నెమ్మదిగా బయటి కొచ్చింది. ఇంటికొచ్చేటప్పుడు తల్లి ఆలోచనంతా లూడ్మిలామీదే వుంది. పాపం గట్టిగా యేడ్వడాని కయినా వీలులేకపోయిందిగదా అని చింతించింది. ఈగర్ శవాన్ని, ఆసుపత్రిని, డాక్టరును తలుచుకుంటూ గబగబా అడుగేసి యింటికి చేరుకుంది.

ఆ మరుసటిరోజంతా ఈగర్ అంత్యక్రియల ప్రయత్నమే. సాయంత్రం నికోలే, సోఫియా, తల్లి కూచుని టీ త్రాగుతూ ఈగర్ సంగతి మాట్లాడుకుంటుంటే శశాంక సంతోషంతో చకచకా వచ్చింది. వాళ్ళంతా విచారంలో ఉంటే ఆమె సంతోషించడం చిత్రంగా కనుపించింది. నికోలే ఆమెకేసిచూసి నవ్వుతూ 'ఏమి శశాంక! నీధోరణిచూస్తే ఇవ్వేళ నువ్వు చాలా మారిపోయినట్టు కనిపిస్తుందే' అన్నది.

'అయితే అవ్వొచ్చు' అని నవ్వింది శశాంక.

తల్లి ఆమెకేసి విలక్షణంగా చూసింది. సోఫియా కొంచెంమందలింపు స్వరంతో 'మేమిప్పుడు ఈగర్ సంగతి మాట్లాడుకుంటున్నాం' అంది.

శశాంక ఈగర్నుగురించి ఇలా ప్రశంసించడం ఆరంభించింది. 'ఏమి దివ్యమైన మనిషండి! ఆ నమ్రత, ఆ తెగింపు, ఆ చొరవ మరెవ్వరికీ రాదు. ఎప్పుడూ విచారించినట్లే కనబడేవాడు కాడు. ఎప్పుడూ హాస్యాలాడుతూ ఉండేవాడు. పనిచెయ్యడంలో మహాగట్టివాడు. ఈ విప్లవానికంతా అతనొక చిత్రకారుడు. విప్లవభావాల్ని ప్రచారం చెయ్యడంలో అతనిశక్తి అద్భుతం. వాటిని ప్రజలకు నచ్చచెప్పడంలో అసమానుడు. అసత్యం, మోసం, దౌర్జన్యం మొదలైన అకృత్యాలను గురించి ఏమిచిత్రంగానో చెప్పేవాడు. చెపితే కళ్ళకు కట్టినట్లుండాలిసిందే. అతని అద్భుతమైనహాస్యం చేత ఎంత కోపధారులనైనా నవ్వించేవాడు. హాస్యంలోను వెర్రిహాస్యం కాదు, తనభావాలన్నీ విస్పష్టంగా తెలియచెప్పే హాస్యం. నేనాతనికెంతో కృతజ్ఞురాలిని. ఆ వేళాకోళపు మాటలను ఉత్సాహాన్ని ఎప్పటికి మరచిపోను, నాకెప్పుడైనా సంశయాలొస్తే నివారణ చేసుకునేందుకు అతని ఉప

దేశాలు ఎంతో ఉపయోగంగా ఉంటాయి. ఇంతెందుకూ! అతనంటే నాకెంతో ప్రేమ.'

శశాంక కొంచెం విచారంతో ఈ ప్రశంసచేసినా మొఖంమీద మాత్రం సంతోషం కనబడుతూనే ఉంది. ఒక్కొక్కప్పుడు మనుష్యులు తమలోతామే ఎంతో ఆలోచనలోపడి సంతోషిస్తూఉంటారు. అది తమకు ప్రమాదకరమైనదైనా సరే, ఆ ఆలోచనలో పడున్నప్పుడు ఎంతదుఃఖాన్నైనా మింగగల్గుతారు. ఆ సంతోషం వాళ్ళ హృదయాన్ని రాసేస్తుంది. ఈగర్ మరణ సందర్భంలో నికోలే సోఫియా నిలోనాలకు విచారంతప్ప మరొక భావానికి స్థానమేలేదు. శశాంకకూడా తమతోపాటే ఈగర్‌ను గురించి విచారించాలనే అభిప్రాయంతో సోఫియా ఆమెతో 'మరి ఈగర్ ఇప్పుడు చచ్చిపోయాడు' అంది. శశాంక ఎగాదిగా చూపింది. తలవంచి ఏమిటో ఆలోచించింది. 'ఈగర్ చనిపోయాడు. కాని నిజానికి నా కా మాట నమ్మడానికి మనసొప్పడమే లేదు' అంది.

'నీకు మనసొప్పకపోయినా అతను చచ్చిపోయినమాట నిజం' అన్నాడు నికోలే.

శశాంక గదిలో ఒక్కక్షణం పచారుచేసింది. చటుక్కున ఆగి చిత్రమైన స్వరంతో ఇల్లా చెప్పింది.

'చచ్చిపోవడమా? అంటే ఏమిటి? ఏమి చచ్చిపోయింది.? నాకు ఈగర్‌మీద ఉండేభక్తి చచ్చిపోయిందా? అతనిమీద నాకుండే సోదర వాత్సల్యం చచ్చిపోయిందా? అతని ఉపదేశాలు నశించినాయా? అతిడొక వీరాధివీరుడనే భావం మనలో అంతమైందా? లేదు. అతనియందుండే ఆధిక్యత చచ్చిపోత్తదు. చచ్చిపోదు. దానినెన్నటికిని నేను మరువను. ఎవడైనా ఒకమనిషి చచ్చిపోయాడని చెప్పడం చాలా దుడుకుతనమని నా అభిప్రాయం. ఎవరైనా ఒకమనిషి స్వార్థత్యాగబుద్ధితో సత్యంకోసం; సౌఖ్యంకోసం వీరోచితమైన పనులుచేస్తే వాటిని మనం మరచిపోనంతకాలం అతడు మరణించడు. మనుష్యులు కీర్తి దేహాన్ని ధరించి శాశ్వతంగా జీవించి వుంటారు. మనిషియొక్క భౌతిక దేహంతోపాటు అవినాశకరమైనట్టి వాళ్ల ఆత్మలను పూడ్చిపెట్టకూడదు. దేవాలయం శిథిలమై పోవచ్చును కాని దేవునికి నశింపులేదు.

ఈ ఆలోచనలవల్ల కలిగిన ఆవేశంతో ఆమె మైమరచిపోయింది. బల్లమీద ఆనుకుని కాస్తమెల్లగా మళ్ళీ ఆరంభించింది. 'నేనిందాకటి నుంచి బహుశా తెలివితక్కువగా వాగుతున్నాను కాబోలు. జీవితంయొక్క అద్భుతమైన వివిధత్వం, చిత్ర చిత్రమయిన దృశ్యాలు చూస్తే నాకు ఒక విధమయిన నిషాఎక్కింది. ఈ బ్రతుకంతా ఒక పెద్దమాయలా తోస్తోంది.'

'శశా! ఇవ్వేళ చాలా ఉషారుగా ఉన్నావే! ఏదైనా విశేషం వుందేమిటి?' అని సోఫియా నవ్వుతూ అడిగింది.

'అవును.........ఒకరాత్రి అంతా వైషోవికవ్‌తో మాట్లాడాను. ఇదివరకు అతనంటే నాకు అసహ్యం.ఎప్పుడూ మందకొడిగాను, మోటుగాను కనుపించేవాడు. అందరిమీద కస్సూ బుస్సూమంటూ చిరాకుపడుతూ ఉండేవాడు. అన్నింటిలోనూ తానే పెద్దగా ముందుకొచ్చి 'నేను నేను, నా, అంటూ వచ్చేవాడు. ఇప్పుడు అతనూ అందరినీ 'సోదరులు' అంటు న్నాడు. అతనంటుంటే వినితీరాలి. అతని హృదయం పూరిగా మారి పోయింది. అమాయకుడైపోయాడు.కల్లాకపటం లేదు. పని చెయ్యాలనిఅతి ఉత్సాహపడుతున్నాడు. అతడు తన సత్తా ఎంతవరకుందో గ్రహించాడు. అన్నిటికన్నా ముఖ్యవిషయమేమిటంటే, అతనిలో నిజమైన సోదరభావం, మైత్రి ఏర్పడింది. అదొక్కటుంటే ఎన్నికష్టాలనైనా జయించవచ్చును."

తల్లి శశాంక మాట్లాడినంతసేపూ శ్రద్ధగా వింది. ఇదివరకు మాదిరిగా అతి ముభావంగా ఉండకుండా ఇంత సంతోషంగా నవ్వుతూ మాట్లాడుతూ వుంటే విని చాలా సంతోషించింది. తనలో 'పాపా గతేమిటి?' అనుకుంది.

శశాంక తన సంగతిచెప్పడం ఆరంభించింది.

'వైషోవికవ్ ఆలోచన ఇప్పుడెంతసేపూ తన మిత్రులను గురించే. అతను నాతో ఇంతసేపటినుంచి చెప్పుతున్న సంగతేమిటో తెలుసునా? వాళ్ళని జైల్లోనుంచి తప్పించవలసిన అవసరాన్ని గురించే. అది మహాసులభ మైన పనంటాడు.

సోఫ్యా తలెత్తి 'మరి నువ్వేమనుకుంటున్నావు? సాధ్యమవుతుం దంటావా?' అని అడిగింది తల్లి టీ గిన్నె బల్లమీదపెడుతూ గడగడ వణి కింది. శశాంక బొమలు ముడిచింది. ఒక్కక్షణం ఆలోచించి ఖంగారుపడి నవ్వుతూ 'అతడు సాధ్యమేనని దృఢంగా చెప్తాడు. అతను చెప్పేదంతా

సరిగా వుంటే మనం ప్రయత్నం చేసి చూడవలసిందే. అది మన ధర్మం' అని చెప్పింది.

తల్లి 'అయ్యో, అమ్మయ్యో' అనుకుని నవ్వింది. సోఫ్యా నికోలే కూడా నవ్వేరు. శశాంక వాళ్ళు నవ్వడం కనిపెట్టింది. తెల్లబోయింది. కాస్త కష్టం తోచింది.

"ఓహో! మీరు నవ్వుతున్నారా? తెలిసిందిలెండి. ఇందులో నాకేదో కొంత స్వార్థం వుందనుకుంటున్నారు కాబోలు"

'ఎందుచేత అల్లా అనుకుంటున్నావు శశా?' అని అడిగింది సోఫ్యా. శశాంక ఖంగారుపడి తెల్లబోయింది.

'సరే, ఇక నేనేమీ చెప్పను. ఈ విషయం నిర్ధారణ చెయ్యడంలో నేనేమీ చెప్పదలచుకోలేదు. మీకుతోస్తే చెయ్యొచ్చు' అని యేదో చెప్ప బోయింది. నికోలే మాటకడ్డొచ్చి 'శశా! ఆగు' అన్నాడు మెల్లగా. తల్లి కీ రహస్యం అర్థమైంది. శశాంకదగ్గరకెళ్ళి ఆమెతలను ముద్దెట్టుకుంది. శశాంకనుచూస్తే ఆమెకు జాలేసింది. సోఫ్యా శశాంక ప్రక్కకొచ్చికూచుని ఆమెభుజంమీద చెయ్యేసి 'నువ్వు చాలా చిత్రమైన మనిషివి శశా' అంది. 'అవును. బహుశా నేను చాలా తెలివితక్కువగా మాట్లాడుతున్నాను కాబోలు'

నికోలే కొంచెం గట్టిగా 'చాలు చాలు. సాధ్యమైతే వాళ్ళని తప్పించాలనే. వాళ్ళ అభిప్రాయమేమిటో, వాళ్ళ కెంతవరకుఇష్టమో తెలుసు కోవాలి' అన్నాడు.

శశాంక తలవంచుకుంది. సోఫ్యా సిగరెట్టు ముట్టించి తమ్ముడుకేసి చూసింది. తల్లి 'వాళ్ళొద్దంటారా?' అని నిట్టూర్పు విడిచింది. ఎవరూ ఆమెకు సమాధానం చెప్పలేదు.

నికోలే 'సరే నేను వైసోవికవ్‌తో మాట్లాడాలి'

శశాంక:—అల్లాగే. అతడు రేపుఎప్పుడుఎక్కడుండేది కనుక్కొని చెపుతాను.
సోఫ్యా:—అయితే ఇప్పు డతడేమి చెయ్యదలచుకున్నాడు?
శశాంక:—ఒక క్రొత్త అచ్చు యేర్పాటుచేసి అతన్ని అందులో వుంచడానికి నిశ్చయం చేసేం. అందాకా అక్కడే ఆ ఫారెస్టుదగ్గరేవుంటాడు.

శశాంక తలవాల్చుకుంది. ముఖంమీద వచ్చినవుడున్న సంతోషం లేదు. నికోలే గిన్నెలు కడుగుతూవున్న తల్లిదగ్గరకెళ్ళి 'అమ్మా! నువ్వు ఎల్లుండి పాషాను చూడడానికెళ్లి అతనికొక చీటీముక్క అందచెయ్యాలి. తెలిసిందా? ఈ విషయంలో అతని అభిప్రాయమేమిటో తెలియాలి' అన్నాడు.

"సరే తెలిసింది. చీటీ జాగ్రత్తగా అందిస్తాను. యేమీ ఫరవాలేదు. ఆ పనంతా నాకు తెలుసు. మీరు చెప్పనక్కరలేదు.' శశాంక అందరిదగ్గర శలవు పుచ్చుకొని వెళ్ళిపోయింది. 'పాపం! వెర్రిపిల్ల' అంది సోఫ్యా.

'అవునవును' అని దీర్ఘంతీసేడు నికోలే. సోఫ్యా దగ్గర కెళ్ళి 'అమ్మా! నీ కిల్లాంటి కూతురుంటే ఇష్టమేనా?' అడిగింది.

తల్లి 'ఆహా! నాకళ్ళు చల్లగా, వాళ్ళిద్దరూ ఒకరోజయినా కలిసి వుంటేనా! ఒక్కరోజయినా చాలు' అంది. 'నిజమే. ప్రతివాళ్ళకీ కాస్త సౌఖ్యం మంచిదే' అంది సోఫ్యా.

'కాని కొంచెం సుఖంకోరేవాళ్ళెవ్వరూ వుండరు. సుఖం మళ్ళీ యెక్కువయితే దానికి విలువలేదు" అన్నాడు నికోలే.

సోఫ్యా పియానోదగ్గరకూచుని నెమ్మదిగా పాట పాడసాగింది.

౮

మర్నాడు ఉదయం హాస్పిటలు గేటువద్ద చాలామంది స్త్రీ పురుషులు గుంపుగాచేరారు. ఈగర్ శవాన్ని వైభవంగా తీసుకెళ్ళాలని కాచుకున్నారు. రహస్యపు పోలీసులుకూడా ఆ గుంపులోనేచేరి ఎవళ్ళెవళ్ళేమనుకుంటున్నారో, ఎవరెవరిముఖాలు ఎట్లావున్నాయో కనిపెడుతున్నారు. రోడ్డు కవతలివైపున ఒక ముఠాపోలీసులు రివాల్వర్లతోసహా సిద్ధంగా నిలబడ్డారు. రహస్యపు పోలీసుల గీర్వాణం పోలీసువాళ్ళ అంకారపు నవ్వు ప్రజలను రెచ్చగొడుతున్నాయి. ఆ కోపాన్ని తగ్గించుకోనేటందుకు ప్రజలు తమలోతామే వేళాకోళాలాడుకుంటున్నారు. కొందరు వాళ్ళకేసి చూడకుండా ఇంకొకవైపునకు తిరిగి మాటాడుకుంటున్నారు. మరికొందరు కోపం

ఆపుకోలేక కత్తి కఠారుల్లేని ప్రజల నోటిమాటకే ప్రభుత్వం ఇంత బెదిరి పోతోందేయని వెక్కిరించడం ప్రారంభించారు.

తల్లికూడా ఆ గుంపులోనే చేరింది. ఇదివరకు పరిచయమైన ముఖాల కేసి వెలవెలబారజూస్తూ 'అయ్యో చాలామంది లేరే!' అనుకుంది.........
ఆసుపత్రి గేటులోనుంచి శవాన్ని మోసుకొచ్చారు. శవపేటికంతా ఎర్రని పట్టీలతో అలంకరించారు. శవం బయటికి రావడంతోనే ప్రజలంతా నెత్తి మీద టోపీలుతీసి గౌరవించారు. ఇంతలో ఒక పెద్ద పొడుగాటి బుర్ర మీసాల పోలీసు ఆఫీసరు జనాన్ని ప్రక్కకు గెంటుకుంటూ గుంపులోకి వచ్చాడు. అతనివెంబడే జోళ్ళు శబ్దంచేసుకుంటూ సిపాయిలు వచ్చారు. అంతా శవాన్ని ముట్టడించారు. ఆఫీసరు బిగ్గరగా 'ఎర్రపట్టీలు తీసెయ్యండి' అని ఆజ్ఞాపించాడు. జనం అంతా చుట్టుకున్నారు. బిగ్గరగా కేకలు పెట్టారు. త్రొక్కుళ్ళాడేరు. కొందరు మొగాలు తేలవేశారు. కొందరికి గ్రుడ్లల్లో నీళ్ళుతిరిగాయి. 'ఏమిటీ దౌర్జన్యం' అని ఎవ్వడో ఒక యువకుడు కేకవేశాడు. జనంగోలలో అది వినబడలేదు. తల్లికికూడా కడుపు మండిపోయింది.

'ఎవరి ఇష్టప్రకారం వాళ్ళు వాళ్ళమిత్రులను పూడ్చిపెట్టుకో డానికి కూడా వీళ్ళ అడ్డేమిటి? వీళ్ళఉద్దేశ్యమేమిటి?' అంది తల్లి ప్రక్కనున్న ఒక యువకుడితో.

గోల ఎక్కువైంది. శవపేటిక జనం నెత్తిమీద ఊగిసలాడింది. ఎర్ర పట్టీలు గాలిలో జండాల్లాగాఎగిరినాయి. ఏమి గలాటా వస్తుందోయని తల్లి గడగడలాడింది.

'వాళ్ళు అంత మోటుతనానికి దిగితే మనవాళ్ళు నెమ్మదిగా ఊరు కుని ఆ పట్టీలు తీసేస్తేనే మంచిది. మన ఏంచేస్తాం?' అని మెల్లగా తల్లి ప్రక్కనవున్నవాళ్ళతో చెప్పింది.

ఇంతలో ఎవ్వడో ఆ ధ్వనినంతా ముంచేటట్లు అరిచాడు;

'బ్రతికున్నవాళ్ళు యమబాధలుపెట్టి ప్రాణంతీశారు. అంత్య క్రియలలోనైనా జోక్యకలిగించుకోకండి; నిక్కచ్చిగా చెపుతున్నాం'

ఇంకొక యువతికాబోలు గట్టిగా మధురస్వరంతో యేదోపాట ఆరంభించింది.

'ఏయ్, యాఁకోలేవ్ ! ఎర్రపట్టీలు లాగెయ్యి. తెంపేసెయ్యి' అని ఆఫీసరు ఆజ్ఞయిచ్చాడు. తల్లి కళ్ళుమూసుకుంది. కత్తి పరపరలాడే చప్పుడు వినబడింది. జనం చప్పట్లుకొట్టి అల్లరిచేస్తారనుకుంది. కాని అల్లాంటిదేమీ జరుగలేదు.

ప్రజలు ఈ అవమానాన్ని సణుగుతూ భరించారు. తమ అశక్తతకు అసహ్యపడుతూ గట్టిగా ధ్వనిచేశారు. ఎర్రపీలికలు తీసెయ్యడంతోటే శవ పేటిక అలంకారహీనంగాఉంది. శవం ముందుకుసాగింది. శవాని కిరు ప్రక్కలా రోడ్డుమీద గుర్రపు పోలీసులు కాపలాకాశారు. జనసంఖ్య అఖండంగా పెరిగిపోయింది. రోడ్డంతా జనమే. తల్లి బాగా వెనుకబడింది. జనంగుంపువల్ల ఆమెకు శవం కనుపించడమేలేదు. వెనుకకూడాగుర్రపుపోలీసు లున్నారు. వాళ్ళప్రక్కనే కత్తులు చేత్తో పుచ్చుకొని మామూలు పోలీసులు కూడా నడుస్తున్నారు. రహస్యపు పోలీసులమాట చెప్పనక్కరలేనేలేదు. ఎక్కడచూచినా మనుష్యుల మొగాల్ని పరీక్షచేస్తూ వాళ్లే ప్రత్యక్ష్యం; అనేకమంది దారిలో శవానికి దండాలుపెట్టి సెలవు తీసుకుంటున్నారు. ఇంకొకరెవరో పాటపాడవద్దని గట్టిగా కేకవేశారు. ఆ కేకతో జనం శాంత పడ్డారు. పాటలు మానేశారు. గుసగుసలు తగ్గిపోయినాయి. అడుగుల చప్పుడుతప్ప వేరే ధ్వనిలేదు. ప్రజలు తమదుఃఖాన్ని, అవమానాన్ని కడు పులో పెట్టుకున్నారు. అడుగుల చప్పు డెక్కువయింది. జనం తలయెత్తి చూస్తున్నారు. గాలివల్ల దుమ్ము రేగి ప్రజల కళ్ళుకప్పింది. తల్లికి పురోహి తుడు గిరోహితుడు లేకుండా ఏమీ ఆర్భాటంలేని ఈ అంత్యక్రియలుచూస్తే మనస్సుకి చాలా కష్టంతోచింది. మనష్యుల మొగాలు కోపంతో మటమట లాడుతున్నాయి. ఆట్టేమంది లేకపోయినా వీళ్ళనిచూస్తే అధికారులకింత భయమెందుకూ? అని తనలోతానే ఆలోచించుకుంటూ తలవంచుకుని వెనకాలవెళ్ళింది.

ఊరేగింపు స్మశానభూమి దగ్గరకు చేరింది. కాళీస్థలంకోసం వెతికి చివరకొకచోట కూర్చున్నారు. జనమంతా సమాధులచుట్టూ చేరారు. పోలీ సులు వరుసగా తమకెప్టెనుకేసి చూస్తూ నిలబడ్డారు. ఒకపొడుగాటి యువకుడు ఈగర్ సమాధిమీద నిలబడ్డాడు. వెంటనే 'సోదరసోదరీమణు లారా' అన్నాడు పోలీసు కెప్టెను.

ఆ యువకుడు 'కామ్రేడ్స్!' అని అంతకన్నా బిగ్గరగా అరిచాడు.

'నే చెప్పేమాట వినండి. పోలీసుకమీషనరు ఉత్తర్వుప్రకారం మీ రెవ్వరూకూడా యేమీ ఉపన్యాసాలు ఇవ్వకూడదని నేను ఆజ్ఞాపిస్తున్నాను" అన్నాడు కెప్టెను.

ఆ యువకుడు మెల్లగా ప్రారంభించాడు ఉపన్యాసం.

'మిత్రులారా! నేను కొద్దిగామాత్రమే మాట్లాడదలచుకున్నాను. మిత్రులారా! మనకు పరమమిత్రుడును గురుతుల్యుడునైన ఈగర్ సమాధి ముందర అతనికోరిక నెన్నడును మరచిపోమని మనము గట్టిగా శపథము చేయవలసియున్నది. మన దేశముయొక్క దౌర్భాగ్యమున కంతకూ మూలమై మనలను పీల్చి పిప్పిచేస్తున్నట్టి ఈ నిరంకుశత్వమునకు సమాధికట్టే వరకు మనము విశ్రమింపకుందుము గాక!

పోలీసుకెప్టెను అతనిని అరెస్టుచెయ్యమని ఆజ్ఞాపించాడు. ఆగోలలో ఆమాట యెవ్వరికీ వినబడలేదు.

"నిరంకుశత్వం నాశనమగుగాక!" అనే జయధ్వానాలు ఆకాశాన్ని అంటాయి. పోలీసులు ఆ ఉపన్యాసకుని ముట్టడించారు. జనంకూడా చుట్టేశారు. జనం 'స్వాతంత్ర్యము చిరస్థాయి యగుగాక! స్వాతంత్ర్యముకొరకే మరణించెదముగాక!' అని చేతులు ఊపుతూ బిగ్గరగా కేకలేశారు.

తల్లి ఆక్షణంలో కొంచెం భయపడింది. కళ్ళుమూసుకుంది. ప్రజల గోలవల్ల ఆమెచెవులు దిబ్బళ్లుపడిపోయాయి. కాళ్లు గడగడ వణికి పోయాయి. ఊపిరి సరిగా పీల్చలేక పోయింది.

పోలీసుల యీలలు బుంయ్యిమని రేగేయి. కెప్టెను యేమిటోజోరుగా అరుస్తున్నాడు. ఆడవాళ్ళు భయభ్రాంతులై అరిచారు. శ్మశానం అంతా అల్లకల్లోలమైపోయింది. ఇంత గోలనుమించి ఢంకా మ్రోగించినట్లు ఆ యువకుని శబ్దం లేచింది.

"మిత్రులారా! శాంతం శాంతం. మర్యాద కాపాడుకోండి. తొందర వద్దు. నన్ను వెళ్ళనియ్యండి! దారి యివ్వండి."

తల్లి తలయెత్తిచూపింది. అప్రయత్నంగానే ముందుకు వెళ్ళింది. ప్రక్కనే పోలీసులు ఆయువకుని ముట్టడించి అతనిదగ్గరకువచ్చే జనాన్ని త్రోసివేస్తున్నారు. సన్నీలు జనం తలలమీద తళతళలాడుతూ నృత్యాలు

చేస్తున్నాయి విరిగిపోయిన కర్రముక్కలు యెగురుతున్నాయి. పెనుగులాడే ప్రజల రోదనధ్వనులు ఆర్తనాదాలు లేచాయి. పోలీసు ఆధీనంలోనున్న యువకుడు అతి నిశ్చలమైన కంఠంతో 'సోదరులారా! మీశక్తి వృథా చేసుకోకండి' అని హెచ్చరించాడు.

అతని హెచ్చరిక వృథాపోలేదు. ప్రజలంతా చేతిలోనికర్రా, కంపా అవతల పారేసి ఒక్కొక్కళ్ళే బయటికి పోయారు. తల్లి తాను ముందుకు చొచ్చుకు వెళ్ళింది. అక్కడ నికోలే జనాన్ని హడావిడిగా వెనక్కి తోసేస్తూ 'మీకేమైనా మతిపోయిందా? కొంచెం తమాయించుకోండి' అని అరుస్తూ ఉండడం చూసింది. అతనిచెయ్యి యెర్రగా కనబడింది.

'నికోలే! నువ్వెళ్ళిపో' అని అతనికి సలహాయిచ్చింది.

'సరిసరి. నువ్వెక్కడికి? నిన్నుకూడా కొడతారు' అంటూ ఎక్కడ నుంచో హడావిడిగావచ్చి సోఫియా ఆమెచెయ్యిపట్టుకుంది. ఆమె రెండవ చేతితో యెవరో ఒక కుర్రవాడిని పట్టుకుంది. అతడు గీసుకుపోయిన తన ముఖాన్ని రెండుచేతులతో కప్పుకుని 'నన్ను పోనియ్యండి. ఇదో పెద్దదెబ్బ కాదు. ఫరవాలేదు' అంటున్నాడు.

'ఈకుర్రాడిని జాగ్రత్తగా యింటికితీసుకువెళ్ళి, అతని ముఖానికి కట్లు కట్టించు'అని సోఫియా ఆపిల్లవాడిని తల్లికప్పచెప్పి 'తక్షణంవెళ్ళిపో లేకపోతే నిన్నుకూడా అరెస్టుచేస్తారు' అని హడావిడిపెట్టి వెళ్ళిపోయింది.

ప్రజలు నాలుగువైపులా చెల్లాచెదరైపోయారు. పోలీసులు వాళ్ళ వెంబడి తిట్టుకుంటూ తరిమేరు.

నిలోనా ఆకుర్రవాడి ముఖం తన జేబురుమాలుతో తుడిచి "త్వరగా పద నాయనా. నీ పేరేమిటి?" అని అడిగింది.

'ఇవాన్' అన్నాడు, నోట్లోంచి రక్తం చిమ్మింది. 'నన్ను గురించి పెద్దఆదుర్దాపడక్కరలేదు, నాకేమీ దెబ్బతగిలినట్లులేదు. వాడు నన్ను కత్తి పిడికిటితో తలమీద ఒకటేశాడు. నేను మళ్ళీ నాచేతి కర్రతో ఒక్కటెట్టు పెట్టాను. దానితో తన పెద్దల్ని తలచుకుని మొర్రోమన్నాడు. (రక్తమయ మైన తన పిడికిటిని చూపిస్తూ) ఉండండి. ఈసారి ఇదికాదు. ఉండండి. మా కూలినాలి జనమంతా లేచి తిరుగబడిన రోజున దెబ్బలాట లేకుండానే ఉక్కిరిబిక్కిరి చేసిపారేస్తాం' అని ఇవాన్ తన సంతృప్తిని వెల్లడించాడు.

తల్లి తొందరపెట్టి స్మశానభూమి బయటగేటుదాకా తీసుకెళ్ళింది. అక్కడకూడా పోలీసులుం దాక్కొనిఉండి, తమమీద పడతారేమోనని భయపడింది. అవతలికెడితే యేమీలేదు. కాస్త తాపీపడ్డాక "అబ్బాయీ! నీ ముఖానికి కట్టుకట్టనియ్యి" అంది.

'ఫరవాలేదు అల్లాగే ఉండనియ్యి. బయిటికి వెళ్ళడానికి నాకేమీ అభిమానంలేదు. మాదెబ్బలాట గౌరవంగానే ఉంది. అతను నన్నొకటేశాడు, నేనూ అతన్ని ఒకటేశాను. కాయకి కాయ చెల్లు' అన్నాడు ఇవాన్.

నిలోనా అతని గాయానికి కట్టుకట్టింది. ముఖంమీద యెఱ్ఱగా రక్తం ప్రవహిస్తుంటే ఆమె కెంతో భీతి జాలి కలిగింది. ఆ వేడిరక్తం చేతికి తగిలేసరికి ఒళ్ళు ఝుళ్ళుమంది. ఇవాన్ తన నోటికడ్డంగా కట్టినకట్టు తప్పించుకుని చిరునవ్వునవ్వుతూ 'ఏమమ్మాయి! నన్నెక్కడికి తీసుకెడుతున్నావు? నా అంతట నేనే నడవగలను' అన్నాడు.

కాని నీరసంచేత అతని చేతులు కాళ్ళు కొంకరులుపోవడం ఆమె గ్రహించింది. ఆ నీరసంతోటే మాట్లాడడం ఆరంభించాడు.

'నేను తగరం పనిచేస్తాను. నువ్వెవరవు? ఈగర్ ఇవానిచ్ కూటంలో 12 గురిలో మేము ముగ్గురం తగరంపనివాళ్ళమున్నాం. మాకు ఈగర్ అంటే ప్రాణం. అతడు చిరంజీవి అవుగాక! నాకు దేవుడిమీద నమ్మకం లేదు. కాని, ఈ కుటక్కలే, వాళ్ళు పెట్టే బాధలన్నీ కిక్కురుమనకుండా మనవాళ్ళు అనుభవిస్తూ వుండాలని, దేవుడిపేరుచెప్పి దగాచేస్తారు' వీధిలో ఒక జట్కాబండి వెడుతూంటే తల్లి దానినిఆపి అందులో ఇవాన్నెక్కించి అతని చెవులో యేమీ మాట్లాడవద్దని చెప్పింది. అతనిముఖం తన జేబురుమాలుతో జాగ్రత్తగా కప్పింది.

అతడు ఆ కట్టు ఊడదీసుకోవడానికి ప్రయత్నించాడు. కాని కట్టు ఊడిరాలేదు. అల్లాగే గొణగడం ఆరంభించాడు.

'నేనీ దెబ్బలను చస్తే మరచిపోతానా? మీ బదులు ఇంత కింతా తీర్చుకుంటాను లెండి! నాకసి తీర్చుకు తీరుతా. ఈగర్తో ఇంకొకవిద్యార్థి ఉన్నాడు. అతనిపేరు టిటొవుచ్. అతడు మాకు రాజకీయ అర్థశాస్త్రం చెపుతూ వుండేవాడు. చాలా కరుకుమనిషి. గట్టివాడు. అతన్నికూడా అరెస్టుచేశారు.

తల్లి అతని మాటలు వినబడకుండా ఉండాలని అతని తలను రొమ్ము మీదకు లాగుకుంది. అతనికే ఆయాసంవచ్చి మాట్లాడకూరుకున్నాడు. ఏ మూలనుంచి పోలీసులువచ్చి ఇతని కట్లుచూచి ఆనవాలుపట్టి పట్టుకుని చంపేస్తారో అని తల్లికి భయం. అందుచేత వీధుల్లో మూలమూలలు జాగ్రత్తగా పరీక్షచేసింది. జట్కాబండివాడు 'ఏమిటి బాగా సారాయి పుచ్చుకున్నాడా ఏమిటి?' అని వెనక్కి తిరిగి తల్లి నడిగాడు.

'ఆఁ కాస్త కూస్త కాదు?'

'నీ కొడుకా?'

'అవును. చెప్పులు కుడుతూవుంటాడు. నాకు వంటపని' ఒక్కసారి కొరడాతో గుర్రాన్ని అదలించి బండివాడు లోకాభిరామాయణం ఆరంభించాడు. 'ఇప్పుడే శ్మశానభూమిదగ్గర ఏదో గలాటా జరిగిందని విన్నాను. వాళ్ళెవ్వరో, ఒక రాజకీయవేత్త—అంటే గవర్నమెంటుకు వ్యతిరేకంగా పనిచేసేవాడు చచ్చిపోతే సమాధిచేస్తున్నారట. అధికారులతో పేచీ పెట్టుకోవడానికి కిదొక అవకాశం. బహుశా వాళ్ళంతా అతని స్నేహితులే అనుకుంటాను. అతనిలాంటివాళ్ళే అయివుండాలి. వాళ్ళు అంత్యక్రియలు జరిపిస్తూ అధికారులను త్రోసిపారెయ్యండి! వాళ్లు ప్రజల రక్షకులుకారు! భక్షకులు అని పెద్దకేకలు వేశారట. పోలీసులు వాళ్ళమీదపడి గట్టిగా చావబాదినారట. కొందరు చచ్చిపోయినారనికూడ అంటున్నారు. అయితే పోలీసువాళ్ళకికూడా బాగానే ముట్టినాయట గుద్దులు..........అట్టే ఆలోచిస్తే ఈ అధికారులు చచ్చిపోయినవాళ్ళనికూడా వదలిపెట్టేటట్లు లేరు. సమాధుల్లో ఉన్నవాళ్ళనికూడా వేపుకుతినేటట్లున్నారు.

బండి గతుకుల్లోంచి నడుస్తోంది. ఇవాన్ తల తల్లి ఒడిలో కొట్టుకుంది. బండివాడు మళ్ళీ తల్లికేసి తిరిగి తనసోది ఆరంభించాడు.

'మొత్తంమీద ప్రజలకీ ఊడుకెత్తుతోంది. అతి తరచుగా గలాటాలు జరుగుతున్నాయి. నిన్నరాత్రి మాయింటికి పోలీసులొచ్చి తెల్లవార్లూ ఏమిటో చేస్తూనేవున్నారు. చివరికి ప్రొద్దున్నే ఒక కమ్మరిపనివాడిని అరెస్టు చేసి తీసుకుపోయారు. రాత్రి అతన్ని ఏటిదగ్గరకు తీసుకెళ్ళి అందులోముంచి పారేస్తారని చెప్పుకున్నారు. ఇంతకీ ఆ కమ్మరి బాగా చదువుకున్నాడు. తెలివైనవాడు. సంగతి సందర్భాలు బాగా తెలుసుకోగలవాడు! ఈ వాల

కం అంతాచూస్తే ప్రపంచం సంగతి తెలుసుకుంటేనే అపరాధంలా కనిపిస్తోంది.........అతను అప్పుడప్పుడు మా దగ్గరకొచ్చి 'జట్కాతోలే వాడి బ్రతుకేం బ్రతుకు?' అనేవాడు. 'అవును. అంతే. వెధవ బ్రతుకు. కుక్కా నక్కాకన్న అధ్వాన్నం' అనేవాళ్ళం మేము.'

ఇంతలో తల్లి బండి ఆపమంది. బండి టకీమని ఆగింది. ఆ కుదుపుకు ఇవాన్ లేచి కొంచెం మూలిగాడు. బండివాడు 'ఒళ్ళంతా కదిలిందికాబోలు! దిక్కుమాలిన సారా! సారా!' అన్నాడు. ఇవాన్ కష్టంగా లేచి 'ఫరవాలేదు. నేను నడవగలను.' అంటూ నెమ్మదిగా లోపలికి వెళ్ళాడు.

౯

తల్లి ఇంటికి చేరేటప్పటికి సోఫియా ఇంటికి చేరుకుంది. సిగరెట్టు పొగ విడుస్తూ తల్లికి గుమ్మంలో కెదురువచ్చింది. మనిషి కొంచెం చిరాకుగా కనబడింది. ఆ దెబ్బతగిలిన పిల్లవాడిని సోఫామీద పడుకోపెట్టి నలుగురికి పని పురమాయించింది. 'నిలోనా! నువ్వు చాలా శ్రమపడ్డావు, పడుకో. నికోలే! నిలోనాకు ఒకగ్లాసు బ్రాంది ఇయ్యి.'

తల్లి కొంచెం అలసటతో 'నావిషయమై మీరంతా ఆదుర్దా పడొద్దు' అంది. కాని నిజంగా అప్పుడామె పరిచర్యకోరే స్థితిలోనేవుంది.

ప్రక్కగదిలోనుంచి చేతికి కట్టుకట్టుకుని నికోలేవచ్చాడు. డాక్టరు డేనిలోవిక్ ఎంతో హడావిడిగా వచ్చాడు. వస్తూనే ఇవాన్ ప్రక్కదగ్గరకొచ్చి 'సోఫియా! నీళ్లు, శుభ్రమైన గుడ్డ, కత్రబద్దలు, దూది' అన్నాడు.

తల్లి గబగబా వంటయింటికేసి బయలుదేరింది. నికోలే ఆమె చెయ్యి పట్టుకొని ఆపి, భోజనాలగదిలోకి తీసుకువెళ్ళి 'డాక్టరు నీకుకాదు ఈపని చెప్పింది; సోఫియాకు. నువ్వు ఇదివరకుపడ్డ శ్రమ చాలదూ?' అన్నాడు.

తల్లి నికోలేయొక్క ఆదరదృష్టినిచూపింది. వెంటనే ఆతని తలమీద చెయ్యివేసి 'అయ్యో నాయనా! ఎంతభయంకరంగా వుందనుకున్నావు? మనవాళ్ళను కొట్టిపారేశారు. కొట్టిపారేయటమే' అని చెప్పింది.

నికోలే ఆమెకొక గ్లాసుబ్రాండి నిస్తూ 'అవును నేను చూశానుగా రెండు పక్షాలు కూడా జోరుగానే వెళ్లారు. కాని ఫరవాలేదు. వాళ్ళు ఖడ్గాలు తిరగేసి మాత్రమే వుపయోగించారు. ఒక్కడికే బాగా దెబ్బలు తగుల్తా. అతన్ని కొట్టడం నేను చూస్తూనేవున్నాను. నేనేఅతన్ని జనంలోంచి బయటకు లాగుకొచ్చాను' అని సమాధానం చెప్పాడు. అతని మాటలతో ఆమె మనస్తాపం కొంత శాంతపడింది.

'నిన్నుకూడా కొట్టారా?' అని అడిగింది. 'వాళ్ళుకొట్టలేదు. నేనే అజాగ్రతగా వెడితే నాచెయ్యి దేనికో కొట్టుకొని కాస్త గీసుకుపోయింది. నువ్వు కొంచెం టీ త్రాగమ్మా; చలిగా లేస్తుంది. వంటినిండా బట్ట కప్పుకో' అన్నాడు నికోలే.

టీ అందుకోడానికి చెయ్యి చాపేసరికి చేతి వేళ్ళమీద రక్తం మరకలు కనుపించాయి. వెంటనే చేతులు మోకాళ్ళమీద పెట్టుకొనేసరికి గౌనంతాకూడా రక్తంతో తడిపింది. డాక్టరు చొక్కా చేతులు వెనక్కి తీసుకొని వచ్చాడు. నికోలా కేసి చూసి 'అతని ముఖంమీద దెబ్బయితే చిన్నదే కాని. తలమాత్రం పగిలింది. అయితే అంత ఎక్కువగా పగలలేదు. మంచి బలమైనవాడు కాని ఇప్పటికే చాలారక్తంపోయింది. ఆస్పత్రికి తీసుకెడదాం?' అన్నాడు.

'ఎందుకూ? ఇక్కడే ఉండనియ్యి'

"ఇవ్వేళ ఇక్కడే ఉండవచ్చు. రేపుకూడా ఉండవచ్చు. కాని తర్వాత అతన్ని ఆసుపత్రికి తీసుకెడితేనే మనకు వీలు. నేను తరుచుగా ఇక్కడికివస్తూ ఉండడానికి తీరుబడిలేదు. మీరు శ్మశానభూమిలో జరిగిన గలాటాగురించి కరపత్రం అచ్చేస్తారుగా?"

'ఆహా! సందేహంమా?'

తల్లిలేచి వంటయింట్లోకి వెళ్ళింది. నికోలే 'సోఫియా చేసుకోకలదు. నువ్వుకూడా ఎందుకూ?' అన్నాడు.

తల్లి నవ్వుతుని "నా ఒళ్లంతా రక్తమే" అంది. లోపలికివెళ్ళి బట్టలు మార్చుకుంటూ ఈ వుద్యమంలో వుండేవాళ్ళ శాంతం, ఓపిక తలచుకుని తనలోతానే ఆశ్చర్యపడింది. సత్యధర్మాలకోసం ఎంతటి కష్టాలనైనా ఓర్చే శక్తి వాళ్ళలో ఆమెకు స్పష్టంగా కనుపించింది. ఈలాంటివాళ్ళతో పరిచ

యంవల్ల ఆమె భయంకూడా పోయింది. తర్వాత గాయపడ్డ పిల్లవాడు పడుకున్న గదిలోకివచ్చింది. అప్పుడే సోఫియా 'తెలివి తక్కువగా మాట్లాడకు' అంటోంది. 'మీ సంగతి కనుక్కుంటూ' ఆ యువకుడు నీరసంగా "నువ్వుమాట్లాడకు. అది మంచిది నీకు' అన్నాడు.

తల్లి సోఫ్యావెనుక నిలబడి ఆమె భుజంమీద చెయ్యివేసి వంగి ఇవాన్ కేసిచూస్తూ ఒక చిన్న నవ్వునవ్వి పలుకరించింది. పిమ్మట అతను బండిలో ఒళ్లు తెలియక అన్నమాటలు, అందువల్ల తనకు కలిగిన భయం అంతా చెప్పింది.

ఇవాన్ ఆ సంగతంతావిని 'ఇల్లాగా? ఎంత తెలివి తక్కువ పని చేసేను? అయ్యో!' అని మెల్లగా పశ్చాత్తాపపడ్డాడు.

'నిన్ను ఇక్కడేవుంచేస్తాం. నువ్వు బాగా విశ్రాంతి తీసుకో" అని సోఫియా అతని వంటిమీద కంబళి కప్పింది.

తల్లి, సోఫియాకూడా భోజనాలగదిలోకి వెళ్ళి మెల్లగా ఆవేళ జరిగిన సంగతులన్నీ మాట్లాడుకున్నారు. అదేదో యెప్పుడో జరిగినట్లు మాటాడుకుని ఇకముందు జరుగవలసిన పనినిగురించి తీవ్రంగా ఆలోచించుకోవడం మొదలుపెట్టేరు. వాళ్ళు ఇదివరకు చేసినపనివల్ల వాళ్ళకి సంతుష్టి కలుగలేదు. వాళ్ళంతా ఇల్లా సంభాషించుకున్నారు.

డాక్టరు డేనిలోవిచ్ చేత్తో అభినయంచేస్తూ "ప్రచారం! ప్రచారం! అదే ఇప్పుడు తక్కువ. కార్మిక యువకులు చెప్పేమాట ముమ్మాటికీ నిజం!

నికోలే:—ప్రతిచోటనుంచీ కూడా కరపత్రాలు చాలడంలేదని రిపోర్టులు వస్తున్నాయి. గాని మనకింతవరకు మంచి ప్రెస్ ఏర్పాటుకానే లేదు. లూడ్మిలా ఒక్కతే రాత్రింబవళ్లు తంటాలుపడుతోంది. ఆమెకు సాయంచేసేవాళ్ళని త్వరగా చూడకపోతే త్వరలో ఆమె కూడా రోగంవచ్చి పడిపోతుంది.

సోఫియా:—మరి వైసోవికవ్?

నికోలే:—అబ్బే! అతడు పట్టణంలో వుండడానికి వీలులేదు. క్రొత్తప్రెస్ పెట్టేదాకా అతనికి పనిలేదు. అయినా ఇంకొకడు కావాలి.

తల్లి:—(మెల్లగా) నే పనికొస్తానా ?

నికోలే:—అబ్బే ! అది నీకు చాలాకష్టం. ఊరుబయట కాపురముండాలి. పైగా పాషాని చూడడం మానెయ్యాలి. మరి ఇంకా..............

త:—(నిట్టూర్పువిడిచి) అందువల్ల పావెల్ కేమీ పెద్దనష్టంలేదు. ఇక నా మట్టుకు ఆలోచిస్తే నేను అతన్ని ఇల్లా చూస్తూవుండడం నాకే బాధగావుంది. నాహృదయం కరిగిపోతుంది. నేనేమీ అతనితో మాట్లాడడానికి వీలులేదు. అక్కడికెళ్ళి శుద్ధమొద్దులాగున యెదురుగా నుంచోడమే. ఇక వార్డరులు నానోటంబడి యేమి చెప్పరాని మాటవస్తుందో అని నోటికేసి చూస్తూ కాసుకు కూచుంటారు.

సోఫియా ఆమెకార్యదీక్షనుచూచి ఆశ్చర్యపడి ఆప్యాయంగా ఆమె చెయ్యి గట్టిగా పట్టుకుంది. నికోలే ఆశ్చర్యంతో ఆమెకేసిచూసి అక్కడ ఆమె చెయ్యవలసిన పనేమిటో చెప్పాడు. పనివాళ్ళకు ఆమె రక్షకురాలుగా ఉండాలన్నాడు.

తల్లి "సరే నా కర్థమైంది. నేను వంటచేస్తాను. నా చేతనవును. ఏమేమి ఎల్లా చెయ్యాలో నేను ఊహించుకోగలను" అంది.

సోఫియా:—ఎంత పట్టుదలమ్మా నీకు ?" అని ముక్కుమీద వ్రేలు వేసుకుంది.

గడచిన కొద్దిరోజులనుంచి జరుగుతూవున్న వ్యవహారాలు ఆమెకు కొంచెం విసుగెత్తించాయి. అందుచేత గడబిడగాఉంటే ఈపట్టణం వదలిపెట్టి ప్రశాంతంగా ఉండేచోటికి పోవాలనుకుంది. కనుక ఆమెకీయవకాశం బాగా దొరికింది. ఇంతలో నికోలే ఆమాట తప్పించివేసి వేరే కబుర్లు పెట్టాడు. డాక్టరుకేసి తిరిగి "నువ్వు ఇందాకటి సంగతి యేమాలోచిస్తున్నావు ?" అన్నాడు.

"మనం జనం చాలా తక్కువగావున్నాం. అదే నేను ఆలోచిస్తుంట మనం ఇంతకన్న తీవ్రంగా పనిచేస్తే కాని లాభంలేదు. ఏమైనాసరే పావెల్, ఆండ్రీ తప్పించుకొచ్చేటట్లు వాళ్ళనొప్పించాలి. అక్కడ చేతులు నలుపుకుంటూ కూర్చునేటంత నిష్ప్రయోజకులు కారు" అన్నాడు డాక్టర్.

నిలోతే ఏదో అనుమానిస్తూ తలవంచుకున్నాడు. ఒక్కసారి తల్లికేసి చూసేడు. తన కొడుకు సంగతి తన యెదుట మాట్లాడుకోవడానికి సంశయ పడతారని గ్రహించి తల్లి తన గదిలోనికి వెళ్ళిపోయింది.

గదిలో మంచంమీద పడుకుని అవతలవాళ్ల గుసగుసలు వింటూంటే తల్లికి యేవో ఆలోచనలు కలిగేయి. తన కొడుకు బయటికిరావాలని ఉంది. కాని రావడములోవుండే ప్రమాదం తలుచుకుంటే భయంవేసింది. ఈమహోద్యమం నానాటికి పెరిగిపోతున్నట్లు ఆమెకు స్పష్టంగాకనిపిస్తోంది. త్వరలో ఏదో ఒక పెద్ద సంఘర్షణ వచ్చేటట్లుంది. ప్రజలవోర్మి తగ్గిపోతోంది. పెద్ద ప్రవాహంవచ్చి ఏదోవింతకలిగించేటట్టుంది. ద్వేషపూరితమైన ప్రసంగాలు పెచ్చుపెరిగిపోయాయి. ప్రతిచోట ఏదో ఒక ఉత్సాహం కలిగించే విశేషమే. ఒకకరపత్రం ప్రచురమయ్యేసరికి బజారుల్లో దుకాణాల్లోనూ, కూలీలలోనూ, యెంతో గడబిడ పుడుతూ ఉండేది. ఎవరయినా అరెస్టయినప్పుడల్లా వాళ్ళమీద చాలా సానుభూతి కలుగుతూ ఉండేది. కాని పైకి ప్రకటించలేకపోయేవారు. ఒక్కొక్కప్పుడు తల్లికి గుండెల్లోగుర్రాలను పరుగెత్తించిన 'గలాటా.' 'సాంఘికవాదం' 'రాజకీయం' అనే మాటలు ఇప్పుడు ప్రతివాళ్ళనోటినుండి వస్తూనేఉన్నాయి. వీటిని గురించి జనం పైకి అప్పుడప్పుడు హేళనగా మాట్లాడుతూవచ్చినా లోపల అధికారులంటే అసహ్యాం కనిపిస్తూనే ఉండేది. ఆందోళన మొత్తంమీదప్రజల మాంద్యాన్ని వదలగొడుతూంది. అజగరాల్లాపడుండే ప్రజలు లేచి కలవరపడుతూ ఆలోచించుకోడం మొదలుపెట్టారు. ఈ పరిణామం అంతా తల్లి బాగా కనిపెడుతూనేఉంది. ఈమార్పుచూస్తే ఆమెకు ఒకందుకు సంతోషం ఇంకొకందుకు విచారం. ఈవికాసానికంతా తన కొడుకేకదా కారణమనే సంతోషం. ఒకవేళ తనకొడుకు బయటకు వస్తే వీళ్ళందరికి మొనగాడై చివరకి నాశనమైపోతాడేమో అని విచారం. ఆమెకు తరుచుగా యేవో ఊహలు- ప్రపంచానికి చాలా లాభకరమైనవని అనుకునేది. కాని బయటికి చెప్పడానికి నోటంబడిమాట వచ్చేదికాదు. అందుచేత అవి హృదయంలోనే చిక్కుపడిపోయి భారంగా ఉండేవి. ఒక్కొకప్పుడు ఆమెకు తన కొడుకు పుక్కిటి పురాణాల్లోని రాక్షసావతారంలా కనుపించేవాడు. ఆ స్వరూపంలోనే మంచి మంచి ధర్మాలు వాటికోసం కష్టపడేవాళ్లు అంతా ఇమిడిపోయి

యున్నట్లు కనిపించేది. 'ఇదంతా మంచికే' అనుకునేది. తల్లికి సహజమైన పుత్రప్రేమ ప్రజ్వరిల్లి ఆమె హృదయాన్ని దహించ నారంభించింది. 'అతను నాశనమైపోతాడు. ఆ! పడిపోతాడు' అని తనలో తానే కించపడేది.

ఆ రోజు రాత్రి నిలోనా చాలా ఆలస్యంగా పడుకుంది. గాఢమైన నిద్రపట్టింది. కాని పెందలకడే లేచింది. మధ్యాహ్నం జైలు ఆఫీసుగదిలో పావెల్‌ను కలుసుకుంది. వార్డరు లెవ్వరూ చూడకుండా తన చేతిలోని చీటీ ముక్కను అతని కందివ్వడానికి మంచి అవకాశం కోసం చూస్తోంది. కాలక్షేపానికి యేదో మాట్లాడడం ఆరంభించారు.

పావెల్:—నేను క్షేమంగానే వున్నాను. మిగతావాళ్ళంతా కుశలమే. నువ్వు కులాసాగా వున్నావా?

తల్లి:—ఆ, అల్లాగే వున్నాను. ఈగర్ ఇవానిచ్ చచ్చిపోయాడు.

పా:—అల్లాగా? అయ్యో!!

త:—అంత్యక్రియలు జరిపేటప్పుడు శ్మశానంలో పోలీసులడ్డొచ్చి నానా గలాటాచేసి ఒకరిని అరెస్టుచేశారు.

జైలు అసిస్టెంటు ఓవర్సీరు గభాలునలేచి కోపంతో 'ఏయి! ఆ సంగతెత్తకూడదు. చెపితే నీకర్థంకాదూ? రాజకీయ విషయాలు మాట్లాడకూడదని నీకు తెలియదూ?' అని గర్జించాడు.

తల్లికూడా నెమ్మదిగా కుర్చీమీదనుంచి లేచి 'నేనేమి రాజకీయం మాట్లాడుతున్నాను? ఒక దెబ్బలాట సంగతి చెప్పేను. దెబ్బలాట జరిగిన మాట నిజం. అందులో ఒకడి తలకూడా బ్రద్దలకొట్టేరు' అంది.

'కొడితే కొట్టేరు, నువ్వూరుకో. నీస్వంత విషయాలు అంటే కొంపా గోడీ, సంసారం, ఈవిషయాలు మాట్లాడుకో. ఇతర గొడవలు వద్దు' అని నిక్కచ్చిగా చెప్పి కూచుని ఏవో కాగితాలు తిరగేస్తూ 'మీరేం మాట్లాడుకున్నా నాకొంపమీది కొస్తుంది' అని విసుక్కున్నాడు.

ఈ సందడిలో తల్లి ఇటూఅటూచూచి చీటీముక్క పావెల్ చేతిలో పెట్టివేసింది. "అమ్మయ్య" అనుకుంది.

'ఏముందిక మాట్లాడడానికి? యేమీ కనుపించదు' అంది పావెల్‌తో.

'అవును. నాకూ యేమీ కనుపించదు.'

ఓవర్సీరు ఖర్రుననేచి 'యెందుకైతే యీ రావడం. మాట్లాడడానికి యేమీ లేకపోతే నన్ను బాధపెట్టడానికా రావడం?' అన్నాడు.

త:—విచారణ త్వరగా అవుతుందా?

పా:—అవచ్చును. మొన్ననే పబ్లిక్ ప్రాసిక్యూటరు వచ్చాడు. త్వరలో విచారణ కొస్తుందని అతనే అన్నాడు.

త:—ఏమో? అప్పుడే ఆరు నెలలయింది జైలుకొచ్చి.

ఇలాగే మాటకీ మాటకీ సంబంధం లేకుండా. మాట్లాడుకున్నారు. పావెల్ ఆమెకేసి అతి ఆదరంగా చూచాడు. ఆతని కెలాగైనా నికోలై వెసోవిశవ్ సంగతి యెట్లాగైనా తెలియపరచి సంతోషపెట్టాలనే కోరిక కలిగింది. అందుచేత అలాగే అవసరమైన విషయాలు మాట్లాడుతూ యేమీ ఆవేశంలేకుండా 'నీ అభిమానపుత్రుడిని చూసేను' అని వెసోవిశవ్ స్ఫోటకంమచ్చలు గుర్తుగా తన చెంపమీద వ్రేలు నెమ్మదిగా కొట్టుకుంది.

'అతడు కులాసాగానే ఉన్నాడు. అతనెప్పుడూ తనకు గట్టిపని ఇమ్మని అడుగుతూ ఉండేవాడు జ్ఞాపకముందా? ఇప్పుడతని కోరికప్రకారం పని తగులుతుంది.' అని చెప్పింది.

పావెల్ గ్రహించి కృతజ్ఞతచూపిస్తూ తలకాయ ఆడించి 'ఆ! జ్ఞాపకం లేకేమి?' అన్నాడు.

'సరే వెళ్ళివస్తాను' అంటూ అతనిచెయ్యి గట్టిగా పట్టుకుంది.

'వెళ్ళిరా, చాలా సంతోషం' అని పాషా వందనంచేశాడు. కొడుకును సంతోషపెట్టిన ఆనందంచేత ఆమె తన్మయత్వంచెంది మాట్లాడలేక పోయింది.

నిలోనా ఇంటికి వచ్చేసరికి, శశాంకకూడా వచ్చింది.

తల్లి పావెల్‌ను చూడడానికివెళ్ళిన రోజున ఆమె రావడం మామూలే.

శశాంక:—సరే, అతడు క్షేమమా?

తల్లి:—ఆ! బాగానే ఉన్నాడు.

శ:—చీటీ ఇచ్చావా?

త:—సందేహమేమిటి? చాలా సులువుగా తమాషాగా ఇచ్చాను.

శ:—అతడు చదువుకున్నాడా?

త:—అప్పుడేనా? అక్కడెల్లాగా?

శ:—అవునవును మరచిపోయాను. ఇంకొక వారం ఆగిచూద్దాం. ఏమిటి, అతను ఒప్పుకునేటట్లున్నాడా?

త:— ఏమో నాకు తెలియదు. కాని ఒప్పుకుంటాడనే అనుకుంటాను. ప్రమాదం లేకుండా జరిపిస్తే అతని కభ్యంతరం ఏముంటుంది?

శ:— (శశాంక తల ఆడించింది) ఈ జబ్బుగావున్న మనిషి ఏమితినవచ్చునో నీకు తెలుసునా ? అతను ఏమైనా ఆహారం ఇమ్మంటున్నాడు.

త:— ఏదయినాసరే. ఏదో ఒకటి నేనుచూచి తెస్తానులే. తల్లి వంటయింట్లోకి వెళ్ళింది. శశాంకకూడా వెనకాలే వెళ్ళింది, 'నేనేమైనా సాయం చెయ్యనా?' అని అడిగింది.

త:—'అం తేచాలు. నువ్వెందుకూ?' అని తల్లి ఒక పాత్రమూత తీస్తుండగా శశాంక ఆమెనుఆపి పెదిమలు తడబడుతూ చెప్పింది.

'ఇదిగో ఆగు! ఒక్కమాటవిను. నిన్నొక్కసంగతడుగుతున్నాను. ఎంతో దీనంగా ప్రార్థిస్తున్నాను. అతను వప్పుకోడని నాకు తెలుసును. అయినా నీశక్తివంచనలేకుండా ప్రయత్నం చెయ్యి. అతనికిక్కడిపని చాలా వుంది. ఈ ఉద్యమానికి చాలా ముఖ్యావసరం. అతనికి జబ్బుచేస్తుందనికూడా నాకు చాలా భయంగావుందని చెప్పిచూడు. ఇప్పటికి ఆరు నెలలయింది. ఇంకా విచారణ ఎప్పుడో ఏర్పాటుకాలేదు కనుక ఏదో చూడాలి. అదే నాప్రార్థన.' తల్లికి ఆమె కలతంతా చూచేసరికి విచారం, జాలి కలిగినాయి. మెల్లగా కౌగలించుకుని 'అమ్మాయీ! అతను ఒకరు చెపితే వినేవాడు కాదు. అతనికి తోచాలిసిందే' అంది. ఒక్కనిమిషం వాళ్ళిద్దరూ అల్లాగే కౌగలించుకున్నారు. తర్వాత శశాంక మెల్లగా తల్లిచేతులు వదల్చి వణుకుతూ 'అవును నువ్వుచెప్పేమాట నిజమే. ఇదంతామూర్ఖత్వం. ఒకొక్కప్పుడు ప్రాణం విసుగుతుంది.' అని చెప్పింది. వెంటనే ఆ మాయలోనుంచి బయటపడి 'సరే, ఆ సంగతికేమి? ముందు ఆ రోగికేమైనా ఆహారంఇయ్యి.' అంది.

తక్షణమే శశాంక ఇవాన్ ప్రక్కదగ్గరకు వచ్చి కూచుని 'తల నొప్పిగా ఉందా?' అని అడిగింది.

'అంత నొప్పిలేదు. తల దిమ్ముగామాత్రం ఉంది.' అని ఇవాన్ కొంచెం సిగ్గుతో జవాబు చెప్పేడు. వెంటనే కంబళి మెడదాకా కప్పు

కున్నాడు హఠాత్తుగా వెలుతురు చూస్తే మిరుమిట్లు క్రమ్మినట్లు కళ్ళు మూసుకున్నాడు. శశాంక అతని అవస్థ గ్రహించి తనక్కడుంచేతిండికూడా తినదని యివతలికి వచ్చింది. ఇవాన్ లేచి తలుపుకేసిచూస్తూ 'ఆహా' అను కున్నాడు మెల్లగా.

అతనికండ్లు చాలా ప్రకాశవంతంగా ఉన్నాయి. తల్లి అతని ప్రక్కనే కూచుంది. ఇద్దరూ ఇల్లా మాట్లాడుకున్నారు.

తల్లి:—నీ వయస్సెంత?

ఇవాన్:—పదిహేడు.

త:—నీ తలిదండ్రులు ఎక్కడ?

ఇ:—మావూళ్ళో. నాకు పదేళ్లు వచ్చినప్పటినుండీ ఇక్కడే ఉన్నాను. బడి మానెయ్యటంతోనే ఇక్కడికొచ్చేను. నీ పేరేమిటి?

త:—నా పేరెందుకూ?

ఇ:—(కాస్సేపు సందేహించి) మరేమీలేదు...ఊరికేనే...మా సర్కిలులో ఒక విద్యార్థి వుండేవాడు. అతడు మాకు ఆ పుస్తకాలు ఈ పుస్తకాలు చదివిచెపుతూ వుండేవాడు. అతను మాకు పావెల్ తల్లిసంగతి Iవ తేదీ సంగతీ చెప్పాడు. ఆ పావెల్ మనపార్టీజండాను బహిరంగంగా పైకెత్తినవాళ్ళల్లో మొదటివాడు. (అతడు గర్వంతో చెప్పిన మాటలు వింటే తల్లికికూడా చాలా సంతోషం కలిగింది.)

ఇ:—నేను అప్పుడక్కడలేను. మేం ఈ పట్టణంలోకూడా అల్లాంటి ఉత్సవం చెయ్యాలని అనుకున్నాం కాని సాగలేదు. అప్పుడు మేం ఎందరమోలేము. ఈ సంవత్సరం చేసితీరుతాం, నువ్వేచూస్తావుగా! అసలు సంగతేమిటంటే 'నిలోనావాసనా' అనే అతని తల్లికూడా తర్వాత ఈ ఉద్యమంలో చేరిందట! ఆమె చాలా దేవాంతకురాలని చెప్పారు.

తల్లి చిరునవ్వు నవ్వుకుంది. ఆ పిల్లవాడు తన్నల్లా ప్రశంసించడం విని చాలా సంతోషించింది. కాని ఆత్మస్తుతి వినడానికి కొంచెం అయిష్టం కలిగింది. తానే పావెల్ తల్లినని చెప్పకుండానే ఉండాల్సివచ్చింది. చివరకి ఇవాన్‌ని మెల్లగా తట్టి 'నాయనా, బాగా భోజనంచేసి ఒళ్ళు నయం చేసుకో. ఈ మహోత్సవం కోసమే ఆరోగ్యాన్ని కాపాడుకో. ఈ ఉద్యమా-

నికి ఎందరో శక్తివంతులు, ధర్మవర్తనులు, స్వచ్ఛమైన హృదయంకలవాళ్ళు కావాలి. వాళ్ళ శక్తితోనే యావత్తు దుష్టత్వాన్ని అల్పత్వాన్ని జయించాలి' అని చెప్పింది.

ఇంతలో సోఫియా నవ్వుతూ గదిలోకొచ్చింది. చలిలోంచి రావటం చేత ఆమె ముఖమంతా నేతిగడ్డలావుంది. ఆమె లోపలికివస్తూనే మాట్లాడటం ఆరంభించింది. "అబ్బ! వీళ్ళ తస్సాదియ్యా! ఈ రహస్యపు పోలీసు వాళ్ళు నన్ను మహాశ్రద్ధగా కనిపెడుతున్నారు. ధనవంతుగారైన పెండ్లికూతురి విషయంలో పెండ్లికొడుకెంత శ్రద్ధగా వుంటాడో, అంతకన్నా ఎక్కువ శ్రద్ధగా చూస్తున్నారు వీళ్ళు నన్ను. నేను వెంటనే ఇక్కడనుంచి వెళ్ళిపోవాలి. (సిగరెట్టు ముట్టించి) సరి, ఇవాన్! ఎల్లావున్నావు? బాగా వుందా? నిలోవ్నా, పావెల్ ఎల్లావున్నాడు? ఏమిటీ! శశాంకకూడా ఇక్కడేవుందీ?" అని జవాబువచ్చేవరకు సోఫియా ఆగడంలేదు. ఈధోరణి చూచి తల్లి తనలో తాను నవ్వుకుంది. సోఫియా లోపలికి వెళ్ళింది. తల్లి ఇవాన్‌కు కొంచెం బ్రాంది ఇవ్వాలని వంటయింట్లోకి వెళ్ళేసరికి సోఫియా శశాంకతో ఇల్లా చెపుతోంది.

'ఆమె అప్పుడే మూడువందల కాపీలు సిద్ధం చేసింది. దానితో ఆమె చచ్చిపోయేట్టులుంది. ఆహా! అదే వీరత్వం అంటేను. ప్రపంచానికి తెలియకుండానే ఆమెచేసే సేవ అద్భుతం. శశా! అలాంటివాళ్ళతో పని చేస్తుంటేనే హాయి.' 'అవును' అంది శశాంక.

◆ ◆ ◆ ◆

ఆరోజు సాయంత్రం టీ త్రాగేటప్పుడు సోఫియా తల్లితో 'అమ్మా! నువ్వు మళ్ళీ ఆ గ్రామాని కెళ్ళవలసిఉంటుంది' అంది.

'సరే దానికేం? ఎప్పుడు ?'

'రేపే వెడితే మంచిది; వెళ్ళగలవా?'

'ఆహా!'

'నడచివెళ్ళకు. తపాలా గుర్రపుబండిమీదవెళ్ళి మనువెళ్ళిన దారిని కాక నికోలస్కు జిల్లా కడ్డపడివెళ్ళు' అన్నాడు నికోలే.

'ఆదారిని వెడితే చాలాదూరం. బండిమీదవెడితే డబ్బు చాలా అయిపోతుంది.'

‘అవును. అందుచేత నేను మొదటినుంచి ఈ పని వద్దంటున్నాను. అప్పుడే అక్కడి అలజడి ప్రారంభమైంది. కొందరిని అరెస్టుకూడా చేశారు. రైబిన్ మాత్రం తప్పించుకున్నాడట. ఏమైనా మనంజాగ్రత్తగా ఉండాలి. మనం ఇంకా కొంతకాలం ఆగితే బాగుండేది.’

‘సరే, అదెప్పుడో ఒకప్పుడు తప్పుతుందా?’ అంది తల్లి.

‘ఏమైనా ఈ కరపత్రాలు, వార్తా పత్రికలు జోరుగా పంచిపెడుతూ ఉండాలి. అది ముఖ్యమైనపని. ఏమంటావు నిలోనా? అక్కడికి వెళ్ళడానికి నీకేమీ భయంలేదుగదా?’ అంది సోఫియా. తల్లికి రోషం వచ్చింది.

‘నేనెప్పుడు భయపడ్డానేమిటి? మొదటిసారే నాకు భయం కలుగ లేదు. ఇప్పుడర్థాంతంగా ఏమొచ్చిందని.........’ అంటూ తలవంచు కుంది. నీకు భయంలేదుకదా అని, నీకు వీలుంటుందా అని, నువ్వు చెయ్య గలవా అనీ, తన్ని అడుగుతూవుంటే ఆమెకు ఒక విధమైన చిన్నతనంగా వుండేది. వాళ్ళు ఒకరికొకరు పనులు పురమాయించుకొనేటప్పుడు ఇల్లాంటి ప్రశ్నలు వేసుకోరు. తన విషయంలో ఎందుకీ తేడా చేస్తారా అని కష్టంగా వుండేది. మొదటిరోజులలో కొంత గాభరాపడినా క్రమంగా ఆమెకీ పని యందెక్కువ శ్రద్ధకలిగింది.

అందుచేత సోఫియా ప్రశ్న ఆమెకు మరీ కష్టం కలిగించింది. ఒక్క నిట్టూర్పు విడిచి ఇల్లా చెప్పింది. ‘నన్ను మీరు భయమేస్తుందా అనీ,కష్టంగా వుందాఅనీఅడగనక్కరలేదు.నాకుభయపడటానికేమీ లేదు. ఏదయినావున్న వాళ్ళకి పోతుందేమోనని భయం. నాకేముంది? ఒక్కకొడుకున్నాడు. అతని విషయమైభయపడుతూవుండేదాన్ని. అతనికేమైనా కష్టంవస్తుందంటేభయపడే దాన్ని. అదేమీ లేకపోతే......ఇంకేముంది?’ ‘నీకేమైనా కోపం వచ్చిందా ఏమిటి?’ అంది సోఫియా. ‘అబ్బే! కోపంలేదు గీపంలేదు. కాని మీలోమీరు భయమేస్తుందా అని అడుగుకోరేం!’

నికోలే కళ్ళజోడు సర్దుకుంటూ అప్పగారి మొఖంకేసి చూశాడు. ఒక్కక్షణం నిశ్శబ్దం. తల్లి ఏమిటో అనుమానిస్తూ చెప్పడానికి లేచింది. ఇంతలో సోఫియా మెల్లగా ‘నిలోనా! క్షమించు. నేనింకెప్పుడూ అల్లా అనను’ అంది. తల్లికి నవ్వు వచ్చింది. కాస్సేపటికల్లా ముగ్గురూ కులాసాగా ఆ గ్రామానికి వెళ్ళే ప్రయత్నాన్ని గురించి మాట్లాడుకున్నారు.

౧౦

మర్నాడు నీలోనా టపాబండిలో యెక్కింది. వర్షాలవల్ల రోడ్డంతా గతుకులు పడిపోవడంవల్ల బండి చాలా కుదిపింది. మొగానికెరివ్వుమని చలిగాలి కొట్టింది! బండీవాడు తల్లికేసి సగం తిరిగి యేదో పాట ఆరంభించాడు. ఆ పాటంతా నిద్రలో వింటూన్నట్లు వింది. ఒక్కసారి ఆమెకు తన పూర్వజీవితమంతా స్మరణకు వచ్చింది. ఏదో ఆలోచనలోపడింది. ఇదివరకు జీవితంయొక్క పరమావధి, లక్ష్యం ఏమిటో తెలిసేదికాదు. ఇప్పుడు ఆమె కళ్ళముందర, ఆమె సహాయంతో అనేకపనులు జరుగుతున్నాయి. ఈ ఆలోచనలో ఆమె మనస్సంతా కలవరపడిపోయింది. బండి నడుస్తుంటే మేఘాలు పరుగెత్తుతూ వుండే ఆకాశం, పచ్చని పైరులు చిన్న చిన్న గుట్టలు, అన్నీ కూడా నడుస్తున్నట్లే వున్నాయి.

బండివాడి పాట, బండిగంటలు, గాలి హోరు అనేకవిధమైన గణ గణ ధ్వని బయలుదేరి ప్రాణం విసిగించింది.

'స్వర్గానికివెళ్ళినా ధనికుడికి యిరుకాటమే. వాడి బ్రతుకంతే. ఎప్పుడైతే ధనికుడు జనాన్ని హింసపెట్టడానికి పూనుకుంటాడో అప్పుడే గవర్నమెంటు అతనికి అండగా చేరుతుంది' అన్నాడు బండివాడు.

మొదటి మకాందగ్గర గుర్రాలను విప్పేస్తూ, 'నాకు త్రాగుడుకేమైనా యిస్తావా?' అన్నాడు. తల్లి అయిదు కాసులిచ్చింది. వాడువాటిని పరమ సంతోషంతో యెగరేస్తూ 'మూడుకాసులు త్రాగడానికి. రెండు కాసులు రొట్టెకి' అనుకున్నాడు

మధ్యాహ్నానికి కడుపుతోటి, చలితోటి అవస్థపడి నికోలస్కి గ్రామం చేరింది. అక్కడొక వంటపూటింటికి వెళ్ళి టీ అడిగింది. మూట బల్లక్రిందపెట్టి ప్రక్కనున్న కిటికీదగ్గర కూచుని వీధికేసి చూస్తోంది. ఎదురుగా పెద్దమైదానం, దానిలో టౌనుహాలు. మైదానంలో పందులు సంచారం చేస్తున్నాయి. టౌనుహాలు మెట్లమీద పిల్లిగెడ్డం, బట్టతల గలిగిన ఒక రైతు చుట్టకాల్చుకుంటూ కూచున్నాడు. కొంచెం చీకటి కమ్మింది.

హఠాత్తుగా ఆ గ్రామం పోలీసుసార్జెంటు గుర్రాన్ని దౌడాయించుకు వచ్చాడు. సరిగా టౌనుహాలు మెట్లదగ్గర గుర్రాన్ని ఆపి కొరడా

ఝాడిస్తూ మెట్లమీద కూచున్న రైతుమీద యేమేమో కేకలు వేయడం ఆరంభించాడు. ఆ రైతు లేచి దేనికేసో చూపించడానికి చెయ్యిచాపాడు. సార్జంటు గభాలున గుర్రం దిగి అతనిమీదపడి పట్టుకుని హాలులోపలికి లాగుకుపోయాడు. తరువాత మరేమీ గడబిడలేదు.

ఆ హోటల్లో పనిచేసే ఒకపిల్ల గదిలోకి వచ్చింది. అతికష్టంమీద పళ్ళాలు గిన్నెలుగల ఒక బుట్ట మోసుకువచ్చి క్రిందపెట్టి తల్లికి నమస్కారంచేసింది. తల్లి ఆమెను పలుకరించింది. ఆపిల్ల గదిలో బల్లమీద గిన్నెలు సద్దుతూ ‘ఇప్పుడొక దొంగను పట్టుకున్నారు. ఇక్కడికి తీసుకొస్తున్నారు’ అని చెప్పింది.

‘ఓహో! దొంగా? ఏం దొంగ?’

‘నాకు తెలియదు.’

‘వాడేం చేశాడు?’

‘అదేమీ నాకు తెలియదు. వాళ్ళు పట్టుకున్నారని మాత్రం విన్నాను. టౌనుహాలు కాపలామనిషి పోలీసుకమీషనరు దగ్గరకు పరుగెత్తి కెళ్ళి ‘వాడిని పట్టుకున్నారు. ఇలా తీసుకొస్తున్నారు’ అని కేకవేస్తుంటే విన్నాను.’

తల్లి కిటికీలోనుంచి చూసింది. టౌనుహాలు యెదుటనున్న ఖాళీ స్థలంలో చాలామంది రైతులు చేరారు. కొందరు తీరికగాను, కొందరు హడావిడిగాను పోతున్నారు. అంతా టౌనుహాలు మెట్లదగ్గర ఆగారు. అంతా నిశ్శబ్దంగా వున్నారు. తల్లికి యేమిటో కంగారుపుట్టింది. తనమూట బాగా బల్లక్రిందకు తోసేసింది. పరుగెత్తుకుని అక్కడికి వెడదామని బుద్ధి పుట్టింది. కాని ఆకోరిక నాపుకుంది. శాలువ నెత్తినవేసుకొని బయలుదేరింది.

తీరా ఆమె నెమ్మదిగా టౌనుహాలు మెట్లెక్కేసరికి మనిషి కొయ్యబారిపోయింది. ఊపిరి సలుపలేదు. ఏముంది? ఎదుటనున్న ఖాళీస్థలంలో రైబిన్! అతని చేతులు వెనక్కి విరిచికట్టేరు. ఇరుప్రక్కలా పోలీసులు రంచన్‌గా నడుస్తున్నారు. మెట్లదగ్గర సంగతిసందర్భాలు చూస్తూ జనం గుంపుకూడి వున్నారు.

ఏమైనా ప్రమాదం వస్తుందనే స్పృహ లేకుండావే ఆమె రైబిన్ కేసి తేరిచూసింది. అత డేమో అన్నట్లుతోచింది. కాని మాట వినబడలేదు.

కాస్సేపటికి స్పృహ తెచ్చుకుంది. ప్రక్కనే ఒక చిన్న గడ్డంగల రైతు ఆమె కేసి రెప్పవాల్చకుండా చూసేడు. తల్లి మెల్లగా దగ్గుతూ గొంతుక సవరించుకుని అతన్ని 'ఏమిటిదంతాను?' అని అడిగింది. 'నువ్వే చూడు' అంటూ అతను వెళ్ళిపోయాడు. ఇంకొక రైతువచ్చి ప్రక్కన నిలబడ్డాడు.

'అరిదొంగా! ఎల్లావున్నావురా?' అంది ఎవరో ఒక స్త్రీ.

జనం ఎక్కువైపోయారు. పోలీసులు జనాని కెదురుగావచ్చి నిలబడ్డారు. రైబిన్ గొంతుక లేచింది 'రైతుసోదరులారా నేను దొంగను కాను. నేను దొంగతనం చెయ్యను. కొంపలకు నిప్పంటించేవాడ్నికాను. అధర్మం అసత్యంతో మాత్రం దెబ్బలాడుతాను. అందుకే వీళ్ళు నన్నుపట్టుకున్నారు. మనరైతుల నిజస్థితినిగురించి తెలిపే పుస్తకాల సంగతి మీరు విన్నారా? ఆ పుస్తకాలను గురించే నేనిల్లా బాధలుపడుతున్నాను. నేనే జనానికి ఆ పుస్తకాలు పంచిపెట్టింది.'

జనం రైబినుచుట్టూ మూగారు. అతని కంఠధ్వని తల్లికి కాస్తధైర్యం కలిగించింది. 'వింటున్నారా?' అన్నాడొకరైతు మెల్లగా ప్రక్కనున్న మబ్బుకళ్ళరైతుతో. అతడేమీ మాట్లాడకుండానే తల్లికేసి చూశాడు. ఆ మొదటిరైతు అతనికన్న చిన్నవాడు. ఇద్దరూతల్లికేసిచూస్తూఅవతలిప్రక్కకు వెళ్ళిపోయారు, వాళ్ళకి భయం కాబోలనుకుంది తల్లి. ప్రక్కనున్న ఒక చిన్నగట్టెక్కి జాగ్రత్తగా రైబినుమొగంకేసి చూసింది. అతనిగడ్డం కళ్లు ఈసారి బాగా గుర్తుపట్టింది. అతనుకూడా తన్నిచూస్తే బాగుండునని మునివేళ్ళమీద నిలబడింది.

జనం అతనికేసి నోటంబడి మాటలేకుండా నిలబడి చూస్తున్నారు. గుంపు వెనకాల మాత్రం కొద్దిగా గుసగుసలు వినబడుతున్నాయి. రైబిను గొంతుకు ఖంగుమని లేచింది. 'రైతుసోదరులారా! ఈ కరపత్రాల్లో ఉండే సంగతులన్నింటినీ నమ్మండి. వాటిమూలాన్ని బహుశా నన్ను చంపితేకూడా చంపవచ్చు. అవి ఎక్కడనుంచి వచ్చేయో తెలుసుకోవాలని అధికారులు నన్ను నానాహింసలూ పెట్టేరు. వాళ్ళు నన్ను చావగొట్టేరు. ఇంకా కొడతారు కూడాను. కారణమేమో తెలుసునా ? ఆ పుస్తకాల్లో నిజం ఉన్న దున్నట్లుగా వ్రాసిఉంది. అదేకారణం. మనకు తిండికన్న మర్యాద, సత్యం ఎక్కువ. నే చెప్పే సంగతి యిదే.

ఒక రైతు 'ఎందుకతడల్లా మాట్లాడి దెబ్బలుతింటాడు?' అన్నాడు.

'ఏముంది? ఇక అతనికేం భయం? ఎల్లాగూ అతన్ని బ్రతుకనియ్యరు. మనిషి ఎప్పుడో ఒక్కసారే చస్తాడు. కాని రెండుసార్లు చావడు కదా? కనుక చెప్పదలచుకున్నది చెప్తాడు' అనిమబ్బుకళ్ళరైతుజవాబిచ్చాడు.

సార్జంటు దభాలున పౌనుహాలు మెట్లెక్కి త్రాగుబోతులాగ 'ఏమిటీ మూక? ఎవడామాట్లాడేది?' అని అరిచాడు. చప్పున రైబిన్ తల వెంద్రుకలుపట్టి వెనక్కి ముందుకు ఝూడించి 'ఓరి వెధవా! నువ్వా మాట్లేదేది? నువ్వేనా?' అని గుడ్లెర్రచేసేడు.

జనం కాస్త తప్పుకు నిలబడ్డారు. ఎవరూ మాట్లాడలేదు. అశక్తతవల్ల తల్లికి మరింత విచారం కలిగింది. రైబిన్ మళ్ళీ ఒక్కకేక పెట్టేడు.

'ఓ నాయనలారా! ఇదిగో! చూడండి.'

'నోరుముయ్యి' అంటూ సార్జంటు అతని చెంపమీద ఫెళ్ళుమని ఒకపెట్టు పెట్టాడు. రైబిన్ తల గిరక్కుపోయింది.

'సోదరులారా! ఇదిగో ఇల్లాగే వీళ్ళు మనుష్యుల కాళ్లుచేతులు కట్టేసి నానాహింసా పెట్టి వాళ్ళిష్టమొచ్చినట్లు పరిష్కారం చేసిపారేస్తారు' అన్నాడు రైబిన్.

సార్జంటు అతనిమీదపడి ముఖంమీద, రొమ్ముమీద, కడుపుమీద తడపిడ బాదేశాడు.

'ఏయి పోలీసు! వీడిని తీసుకుపొండి ?......జనాన్ని చెదరకొట్టేయ్యండి!' అని ఆజ్ఞాపించాడు.

'అతన్ని కొట్టకు' అని జనంలోనుంచి ఎవరో కేకవేసేరు.

'ఎందుకల్లా కొట్తావు?' అన్నా డింకొకడు.

'ఓ! పనిపాటలులేని పశువా? ఆ.'

గుంపులోనుంచి పిల్లికళ్ళ రైతొకడు, ఇంకొకడు కూడబలుక్కుని గబగబా మెట్లదగ్గరకు వెళ్ళేరు. తల్లి వాళ్ళసంగతి కనిపెట్టి 'అమ్మయ్య' అనుకుంది.

సార్జంటు మళ్ళీ ముష్టి ఝాడిస్తూ హుంకరించడం ఆరంభించాడు.

"ఏయి, వాడినిలా తీసుకురండి, నే చెప్తాను'

జనంలోనుంచి 'వద్దు' అని ఆ మబ్బుకళ్ళరైతు కేకవేసేడు.

‘అబ్బాయిలూ! అతన్ని తీసుకెళ్ళనివ్వద్దు. లోపలికి తీసుకెళ్ళి అతన్ని కొట్టిచంపేస్తారు. తర్వాత మనమే చంపేశామంటారు. కనుక తీసుకెళ్ళనివ్వద్దు’ అన్నాడు రైతు. సార్జంటు హుంకారాలను మించి రైబిన్ గొంతుక మళ్ళీ లేచింది.

“రైతులారా! మీ బ్రతుకెంతటిదో ఇప్పుడైనా తెలుస్తోందా? మిమ్మల్ని ఎట్లా దోచేస్తున్నారో, ఎలా దగాచేస్తున్నారో, మీ రక్తాన్నెలా పీల్చేస్తున్నారో తెలియడములేదూ? లోకంలో అన్నిటినీ నిలబెడుతున్నది మీరే. అంతా మీమీదే ఆధారపడిఉంది. ప్రపంచంలో అన్నిటికీ మూలశక్తి మీదే. అలాంటి మీకు ఏమి హక్కులున్నాయి? మీకున్న హక్కు ఒక్కటే, కడుపుమంటతో మాడి చావడం’

‘ఇతను చెప్పేదంతా నిజమే’ అన్నాడొకడు.

‘పోలీసు కమీషనరు ఏడీ? అతన్ని పిలవండి’ అన్నారు కొందరు.

‘సార్జంటు గుర్రంమీద వెళ్ళేడు అతనికోసం’

‘ఈ ఉద్యోగస్థుల నందరినీ పిలిచేదాకా మనకేంపట్టింది?’

జనం గోలయెక్కువైంది.

‘ఏయి! చెప్పదలచుకొన్నది చెప్పు. నీఒంటిమీద దెబ్బపడనియ్యం.’

‘ఏయి పోలీసులు! అతనిచేతుల సంకెళ్ళు తీసెయ్యండి.’

‘సోదరులారా! వాటి అవసరమంతలేదు.’

‘విప్పండి కట్లు!’ అని జనంలోనుంచి కేకలు.

‘జాగ్రత్త! తొందరపడకండి! తర్వాత విచారిస్తారు.’

‘నేను నాచేతులకోసం విచారిస్తున్నాను’ అంటూ రైబిన్ గట్టిగా మాట్లాడడం ప్రారంభించాడు.

‘రైతుల్లారా! నేను తప్పించుకొని పారిపోను. నేను సత్యానికి మరుగుపడేవాడినికాను. అది నా ఆత్మలోనేఉంది.’ జనం చిన్న చిన్న ముఠాలుగాచేరి ఏమిటో సంభాషించుకుంటున్నారు. కొందరికి నవ్వు, మరి కొందరికి కోపం. జనం కొందరు రైబిన్‌చుట్టూ మూగేరు. అతను వాళ్ళ మధ్యను ఊగుతూ చేతులెత్తి జనాన్ని హెచ్చరించడం ప్రారంభించాడు. కొందరు చప్పట్లు కొట్టి, కొందరు ‘ఆహా’ యని ఆహ్లాదం వెలిబుచ్చేరు

'సోదరులారా ! సత్పురుషుల్లారా ! కృతజ్ఞతా వందనములు. నేను మీ బ్రతుకుకోసమే బాధపడుతున్నాను. (రక్తమయమైన గడ్డాన్ని చేత్తో తుడిచి ఆ చేతిని పైకెత్తి) ఇదిగో ! నారక్తం, సత్యంకోసం దాన్ని ధార పోస్తున్నాను.'

తల్లి హృదయంలో మాటల కతీతమయిన ఆనందంకలిగింది. శ్రద్ధగా అతడు చెప్పేమాటలు వింటోంది.

'రైతుసోదరులారా ! మీకు అందే పుస్తకాలు జాగ్రత్తగా చదవండి. సత్యాన్ని తెలియచేసే ఈ పుస్తకాలను మీకందించేవాళ్ళంతా నాస్తికులనీ, ఆతతాయిలనీ అధికారులు, ఫాదరీలు చెపుతారు. వాళ్ళ మాటలు నమ్మకండి. ప్రపంచంలో సత్యం అతిరహస్యంగా ప్రచారమవుతుంది. అది వాళ్ళపాలిటికి కాలుతూవున్న కత్తిలాంటిది. అందుచేత వాళ్ళు దాన్నిఒప్పుకోరు. అది వాళ్ళని కాలుస్తుంది. నరుకుతుంది. సత్యం మీకు పరమస్నేహితురాలు. అధికారులకుగర్భశత్రువు. అందుచేత నేఅదిరహస్యంగా ఉంటోంది.' 'ఆహా' వేదవాక్కులండీ' అన్నాడు ఆ మబ్బుకళ్ళరైతు.

'అయ్యో ! పాపం, చెడిపోతావుగదా!'

'నిన్ను దగా చేసిందెవ్వరు?'

'ఫాదరీ' అన్నాడొక పోలీసు.

ఇద్దరు రైతులు ఆ ఫాదరీని పచ్చిబూతులు తిట్టేరు.

'ఏయ్ ! జాగ్రత్త ! వెనుకాముందు చూచుకోండి' అని వెనుకనుంచి మందలించాడు. పోలీసు కమీషనరు వచ్చాడు. మనిషి భారీగా ఉన్నాడు. ముఖం గుండ్రంగా యెర్రగాఉంది. టోపీ ఒక ప్రక్కకి ఓరగా పెట్టాడు. మీసం ఒకవైపున పైకి త్రిప్పాడు. ఇంకొకవైపున క్రిందికి దింపాడు. అంచేత ముఖం వంకరగా కనిపిస్తోంది. దానికితోడు యికిలింపు. అందుచేత ముఖం అసహ్యంగా కనుపించింది. ఎడమచేతితో కత్తి పుచ్చుకున్నాడు. కుడిచెయ్యి ఝూడిస్తూవచ్చాడు. జనం దారి యిచ్చారు. అంతా నిశ్శబ్దంగా ఉన్నారు.

'ఏమిటీ గలాటా?' అని అడుగుతూ రైబిన్‌ను నఖశిఖపర్యంతం యెగాదిగా చూశాడు. 'ఏయ్ ఆఫీసర్ ! వాడి చేతులు కాళ్ళు కట్టేయ్యలేదేం ? ఎందుచేత ? వెంటనే కట్టెయ్యి'

'చిత్తం, కట్టేశామండి. కాని ప్రజలు విప్పేశారు' అన్నాడొక పోలీసు.

'ఏమిటీ? ప్రజలా? యెవళ్ళువాళ్లు? ఎక్కడున్నారు?' అంటూ కమీషనరు జనంకేసి తిరిగి నాలుగువైపులా పరకాయించి చూచి చేతిలోని కత్తిపిడితో యెదుటనున్న మబ్బుకళ్ళ రైతు నొక్క పోటు పొడిచాడు.

'ఏం చుమారో! ప్రజలంటే నువ్వేనా ఏమిటి? కాకపోతే ఎవరు? మిషీన్ నువ్వా?' అంటూ కుడిచేత్తో ఎవరిదో గడ్డం లాగాడు.

'ఏయ్ గాడిదల్లారా! పొండి!' అని జనాన్ని ఆజ్ఞాపించాడు.

అతని ముఖంలోగాని మాటలోగాని యేమీ ఆవేశంలేదు. ఊరికే మాటవరుసకి మాట్లాడుతున్నట్టే మాట్లాడాడు. నదురూ బెదురూ లేకుండా చేతితో ప్రజలను వెనక్కిగెంటాడు. జనం అర్ధచంద్రాకారంగా అతని యెదుట దూరంగా నిలబడ్డారు.

కమీషనరు పోలీసులకేపి తిరిగి, 'సరి మీసంగతియేమిటి? అతని చేతులు కాళ్ళు కట్టండి' అన్నాడు.

రైబిన్ వ్కసి తిరిగి యేమిటో తిడుతూ—

"ఏయి! చేతులు వెనక్కిపెట్టు" అన్నాడు.

"నాచేతు లెందుకూ వెనక్కిపెట్టడం? నేను పారిపోను. నేనేమీ దెబ్బలాడదలచుకోలేదు. అనవసరంగా చేతులెందుకు కట్టాలి?"

"యేమిటీ?" అని హుంకరిస్తూ కమీషనరు మీదికి వెళ్ళాడు.

"ఓరి పశువుల్లారా! ప్రజలను హింసపెడుతున్నారు చాలదూ? వస్తుందిలే! మీరోజూ వస్తుంది! మీకూ దుర్దినాలు వస్తాయి. ఇంతకింతా మీకు ముడుతుంది లెండి' అన్నాడు రైబిన్ ఘూంకారంగా. కమీషనరు పళ్ళుకొరుకుతూ యెదుట నిలబడ్డాడు. రెండడుగులు వెనక్కివేసి "ఒరీ వెధవా! ఏమిటీ ప్రేలాపన? ప్రజలా? ఆహా......"అంటూ బాగా ఊతంతీసుకుని ఫెళ్ళున మొగంమీద ఒక్కదెబ్బకొట్టాడు.

'ఒరేయి! న్యాయాన్ని సత్యాన్ని పిడికిలితో చంపలేవురా?... ఓరి కుక్కా, నన్ను కొట్టడానికేమి హక్కుందిరా నీకు?' అంటూ రైబిన్ దగ్గరకు వెళ్ళాడు.

'ఓహో ! నా కామాత్రం ధైర్యంలేదు కాబోలు!' అని వెక్కిరిస్తూ మళ్ళీ చెయ్యిసాచి కమీషనరు రైబిన్ తలమీద కొట్టడానికి వెళ్లాడు. తీరా దెబ్బమీదపడేసమయానికి రైబిన్ గభాలునతలవంచేసాడు. దానితో దెబ్బతప్పిపోవడం అలాఉండగా కమీషనరు ఆ విసురు ఆపుకోలేక చిన్న పల్టీకొట్టేటంత పనిఅయింది. కమీషనరును వేళాకోళంచేస్తూ జనంలోనుంచి కేకలు బయలుదేరినాయి. రైబిన్ కోపంతో గట్టిగా అరిచాడు.

'ఏయ్ సైతాను వెధవా ! నన్ను కొట్టడానికా ! కొట్టేసాహసం చేసి మీదకు రాకు. బలంలో నీకన్న తక్కువవాడినికాను. ఒక్కసారి తలకాయెత్తిచూడు !'

కమీషనరు ఇటూ అటూ చూచాడు. అతనిచుట్టూ జనం దగ్గరగా చేరారు! 'ఏయ్ నికేటా !' అని ఒక రైతును పిలిచేడు. కంబళీకోటు వేసు కొని ఒక పొట్టిరైతు ముందుకువచ్చి నిలబడ్డాడు.

'నికేటా, వీడికొక గట్టి చెంపకాయ కొట్టు' అని కమీషనరు అతి సాహసంగా మీసం మెలేస్తూ ఆజ్ఞాపించాడు. ఆ రైతు రైబిన్ మీదకు వచ్చి కొట్టడానికి చెయ్యెత్తుతున్నాడు. రైబిన్ అతని ముఖంకేసి తీక్షణంగా చూచి 'ఇదిగో చూడండి. సోదరులారా చూడండి. చూశారా ఈ పశువులు మనచేతులతోనే మన గొంతుక ఎలా నొక్కుతున్నారో ? చూడండి ! బాగా చూడండి ! జాగ్రత్తగా ఆలోచించుకోండి. ఇతడెందుకంట నన్ను కొట్టడం ? ఎందుకంటాను !' అన్నాడు బిగ్గరగా.

ఆ రైతు మెల్లగా రైబిన్ నొక్కటి వేశాడు.

'ఒరే నికేటా ! దేవుడున్నాడురోయి. జాగ్రత్త' అని జనం అరచారు.

'కొట్టరా. మళ్ళీకొట్టు. నే చెపుతున్నాను గదూ ? వెయ్యి' అంటూ ఆ రైతును పీకపట్టుకుని కమీషరు ముందుకొక్క త్రోపు త్రోశాడు. ఆ రైతు ప్రక్కకు తప్పుకుని తలవంచుకొని 'ఇక నే కొట్టను' అన్నాడు.

'ఏమిటీ?' అని పోలీసుకమీషనరు గర్జించాడు. మొగం కందగడ్డయి పోయింది. కోపం పట్టడానికి శక్యంకాలేదు. కాళ్ళు నేలమీద చరుస్తుంటే క్రింద గొయ్యిపడిపోయింది. నానా బూతులు తిడుతూ రైబిన్ మీదికి

వెళ్ళాడు. రైబిన్ తనచేతుల నడ్డంపెట్టాడు. కమీషనరు రెండుదెబ్బలుకొట్టి అతన్ని క్రింద పడవేశాడు. అంతటితో ఊరుకోక గర్జిస్తూ రొమ్ముమీద మరికి రొమ్ముమీద, తలమీద ప్రక్కలోనూ తన్నడం ఆరంభించాడు.

జనానికి పట్టగాని ఉద్రేకం కలిగింది. హుంకరిస్తూ కమీషనరుమీద పడడానికి సిద్ధమైనారు. కమీషనరు సంగతి గ్రహించి ఒరలోనుంచి కత్తి దూసి గబాలున బయటపడ్డాడు. 'ఓహో! ఇదా మీరు చేసేపని? గలాటాకు సిద్ధంగావున్నారా!' అన్నాడు.

అతనిమాట కొంచెం తడబడింది. ఇదివరకున్న ధైర్యం తగ్గింది. నెమ్మదిగా ప్రక్కప్రక్కల చూసుకుంటూ అవతలికి జారేడు. కొంచెం వెనక్కి వెళ్ళినతర్వాత కోపంతో

'సరి......వాడిని తీసుకెళ్ళండి. నేను వెడుతున్నాను......కాని ఒరేయి గాడిదల్లారా! వాడెవడో మీకు తెలుసునా? వాడు రాజకీయ నేరస్థుడు, అంటే సాక్షాత్ మన చక్రవర్తిమీద ఎదురుతిరిగినవాడు. వాడు ఎక్కడికెడితే అక్కడే గలాటా చేస్తాడు. తెలుసునా? అల్లాంటివాడిని మీరు దగ్గరకు చేరుస్తున్నారు జాగ్రత్త! మీరుకూడా యెదురు తిరిగిన వాళ్ళక్రిందే లెఖ్ఖ. ఆహా! సందేహంలేదు' అంటూ అరిచాడు.

తల్లి నిశ్చేష్టురాలై నిలబడిపోయింది. భయం, జాలి రెండూ ఆమెనావహించినాయి. ప్రజలు ఆవేశంతో వేస్తున్న కేకలు ఆమె చెవుల్లో గింగురుమంటున్నాయి.

'అతనేమైనా తప్పుచేస్తే కోర్టులో కేసు పెట్టండి.'

'మరి అతన్ని కొట్టకండి'

'అయ్యో! అతన్ని క్షమించండి.'

'నిజమే. ఏమిటి దీ నర్థం? ఏమిటా జబర్దస్తీ! ఒక న్యాయం ఒక పద్ధతీ వుండనక్కరలేదూ?'

'సరి సరి యిదికూడానా? ప్రతివాళ్ళని ఇల్లాచావకొట్టేస్తుంటే మన గతేంకావాలి?'

'వాళ్ళు మనపాలిట దెయ్యాలు! మన్నందరినీ పీడించే పిశాచాలు కాదూ?'

ఇలా పలువురు పలువిధాలుగా మాట్లాడారు. కొందరు పోలీసు కమీషనరును ముట్టడించి కేకలువేస్తున్నారు. మరికొందరు రైబిన్ చుట్టూ చేరారు. చాలామంది కలసి అతనిని లేవదీశారు. పోలీసులు మళ్ళీ అతని చేతులూ కాళ్ళూ కట్టడానికి ప్రయత్నించారు.

'కాస్సేపాగండి పిశాచాలూ!' అని జనం గొల్లుమన్నారు. రైబిన్ మొగంమీద, గడ్డంమీదఉన్న నెత్తురును తుడుచుకున్నాడు. తుడుచుకుంటూ ఎదుటనున్న తల్లిమొఖంకేసి చూశాడు. ఆమె ముందుకువెళ్ళిఅప్రయత్నంగా చేయిఆడించింది. అతను ముఖం ప్రక్కకుతిప్పేడు. 'నన్ను గుర్తుపట్టాడా యేమిటి?' అనుకుని విచారంతోటి సంతోషంతోటీ తలఆడించింది. ఇంతలో ఆమె ప్రక్కనే మబ్బుకళ్ళరయితు నిలబడి తనకేసి చూడడం కనిపెట్టింది. చటుక్కున తానుచేసే పనివల్లకలిగే ప్రమాదం స్ఫురణకు వచ్చింది. ఓహో! ఏంపనిచేస్తున్నాను? నన్నుకూడా పట్టుకుంటారేమో?' అనుకుంది. ఆరయితు రైబిన్‌తో ఏమిటో చెప్పాడు. రైబిన్ నిర్లక్ష్యంగా తలఆడిస్తూ చాలా ధైర్యంగా ఇల్లా చెప్పాడు.

'ఫరవాలేదు...ప్రపంచంలో నే నొక్కడినేకాదు. సత్యాన్ని బంధించడానికి వాళ్ళతరంకాదు. నే నెక్కడైతే ఉండేవాడినో అక్కడ నా పేరు శాశ్వతంగా ఉంటుంది. అంతే; గూడు చెడగొట్టినంత మాత్రాన పక్షులేమైపోతాయి ? అక్కడింకా స్నేహితులు, సహచరులు చాలామంది ఉన్నారు.'

ఈ మాటలు తనకోసమే చెపుతున్నట్లు తల్లి ఊహించింది.

'సత్యానికిస్థానం ప్రజలే చూపిస్తారు. వాళ్ళే వాటికి తగిన గూళ్ళు కడతారు. అందులోనుంచి పక్షులు స్వాతంత్ర్యానికి ఎగిరిపోయే రోజులు త్వరలోనే వస్తాయి. ప్రజలు వాళ్ళని వాళ్ళే ఉద్ధరించుకుంటారు.'

ఒక స్త్రీ కడవతో నీళ్ళు పట్టుకువచ్చి కుయ్యో మొర్రో అంటూ జాలిపడుతూ రయిబిన్ మొగంకడిగింది.ఆమెమాటలవల్ల రయిబిన్ చెప్పేమాటలుసరిగా తల్లికి వినబడలేదు.ఇంతలో పోలీసుకమీషనరూ,కొంతజనంవచ్చారు

'రండి! నేను అరెష్టుచేస్తున్నాను. తర్వాత ఎవరు?' అన్నాడు కమీషనరు. కమీషనరుమాట ఈసారి చాలా స్పష్టముగాను జబర్‌దస్తీగాను ఉంది. ఇదివరకు మాటధోరణి మారిపోయింది.

‘ఏయ్ దున్నపోతు ! నేను నిన్ను కొడితేకొడతాను కాని. మళ్ళీ నువ్వు నన్ను కొట్టే సాహసం చెయ్యొద్దుసుమా ! జాగ్రత్త !’

‘అల్లాగా ? ఏమమ్మా ? నువ్వెవరవేమిటి ? కొండమీదనుంచి దిగొచ్చిన దేవుడివా ?’

జనం గొల్లుమన్నారు. రైబిన్ మాటలు పూర్తిగా వినబడలేదు.

‘ఎందుకు మామా? అట్టే వాదించకు. నువ్వు అధికారులమీద తిరుగబడ్డావు.”

‘అయ్యా ! బాబూ కోప్పడకండి, అతనికి మతిలేదు’

‘ఇక ఊరుకో. తమాషాగాడివిలాగున్నావే.”

‘ఇదిగో ఇప్పుడు నిన్ను నగరానికి తీసుకెడతానులే.’

‘మహామంచిది. ఇక్కడకన్న అక్కడే కాస్త న్యాయం ఉంటుంది.’

ఇలా పరిపరివిధాల జనంలో గోలబయలుదేరింది. అంటే ప్రయోజనం యేమీలేదు. నిరర్థకమయినగోల. పోలీసులు రైబిన్ను టౌనుహాలు లోపలికి తీసుకువెళ్ళిపోయారు. జనం ఒక్కొక్కళ్ళే ఇంటిదారిపట్టారు. ఆమబ్బుకళ్ళరైతు మాత్రం ప్రక్కకువచ్చి ఆమెకేసి ఓరచూపుచూడడం మొదలు పెట్టాడు. భయంచేత ఆమెకు కాళ్ళువణకినాయి. నీరసం నిస్సహాయత్వం తోచినాయి. ఏమయినాసరే అక్కడనుంచి కదలకూడదనుకుని ఏవోకమ్ముల నానుకుని నిలబడింది.

పోలీసుకమీషనరు టౌనుహాలు మెట్లెక్కి నిలబడి, మామూలు జబర్దస్తీ అహంకారం ఉట్టిపడేటట్లుగా దబాయించడం మొదలుపెట్టాడు.

‘ఒరేయి! మీరు వట్టి పిచ్చివెధవలు, మూర్ఖులు. మీకు పనికి చాలామూలా తెలియదు. మీరేంచేస్తున్నారో మీకుతెలిస్తే ఇల్లాంటిగవర్నమెంటు వ్యాపారాలలో మీరు జోక్యం యెందుకు కలిగించుకుంటారు ? వట్టి పశువులు! నా మంచితనానికి నిజంగా మీరు నా కాళ్ళకి దణ్ణంపెట్టాలి. నేను ఒక్కమాటేస్తేచాలు. మిమ్మల్ని తీసుకెళ్ళి జైలులో పారేస్తారు’

పది పన్నెండుమంది రైతులు నోరు మెదల్చకుండా విన్నా కొంచెం కనుచీకటిపడింది. ఆ మబ్బుకళ్ళరైతు మెట్లదగ్గరకువచ్చి నిట్టూ విడిచి—‘ఇదేతంతు ఇక్కడ!’ అన్నాడు.

‘అవును’ అంది తల్లి అప్రయత్నంగా.

అతడు ఆమెకేసి తేరిపారచూశాడు. ఒక్కనిమిషం ఆగి "నీ కేం పని?" అని అడిగాడు.

"నేను జరీ వర్తకం చేస్తాను. ఆడవాళ్ళదగ్గర బట్టలు, జరీకొంటాను. అల్లాంటి సామాగ్రి ఇక్కడేమీ దొరకదే" అన్నాడు రయితు.

హోటలుకి వెళ్ళిపోవడానికి మంచి అవకాశంకోసం చూసింది తల్లి. ఆ రైతు ఏదో విచారంతో ఆలోచిస్తున్నాడు. చిరిగిపోయిన, కోటు, చేత్తో వడికిన లాగు తొడుకున్నాడు. కాళ్ళకి మేజోళ్ళు లేవు.

ఎందుకో తల్లి ఒక నిట్టూర్పు విడిచింది. అనాలోచితంగా గమ్మున బుద్ధిపుట్టి "ఈ రాత్రికి మీయింట్లో ఉండనిస్తావా?" అని అతన్ని అడిగింది. అడగడం అయితే అడిగింది కాని, ఆమెకేదో సంశయంకలిగి భయంవేసింది. ఊపిరి బిగపట్టుకుని అతని మొగంకేసి చూసింది. "నికోలే ఇవానివిచ్‌ను పాడుచేశానుకదా! పాషాను ఇంక చూడనుకాబోలు! అతన్ని చంపుతారేమో —నే నెక్కడికెడితే అక్కడే నిప్పుచ్చరం" అనుకుంది.

ఆ రయితు కొంచెంసేపు నేలకేసిచూస్తూ ఆలోచించాడు.

"ఈరాత్రికా? అల్లాగే ఉండొచ్చు. అభ్యంతరమేమిటి? కాని మా ఇల్లు మాత్రం బహు ఇరుకు" అన్నాడు.

"సరిసరి. ఫరవాలేదు. నేనేమీ ఆగర్భశ్రీమంతురాలిని కాను"

"అయితే ఈరాత్రి మా యింట్లో ఉండొచ్చు" అన్నాడు రైతు. అప్పటికప్పుడే చీకటిపడింది. తల్లి అటూ ఇటూ చూచి మెల్లగా "అయితే వెంటనే వస్తాను. నా సంచిమాత్రం నువ్వు తెచ్చిపెట్టు" అంది.

ఆ రైతు అంగీకరించాడు. "అదిగో బండి" అన్నాడు మెల్లగా.

ఒక్కక్షణం అయ్యేసరికి రైబిన్ మళ్ళీ పోనుహాలు మెట్లమీదకు వచ్చాడు. అతని చేతులు వెనక్కివిరిచికట్టివున్నాయి. తల, మొగం అంతా గుడ్డతో కట్టేశారు. మెట్లదగ్గరసిద్ధంగావున్న బండిలో కెక్కించారు. బండి లోనుంచి ఖంగుమనే స్వరంతో రైబిన్ తుదిసందేశాన్ని అందిచ్చేడు.

"సోదరులారా! సెలవు. సత్యాన్ని అన్వేషించండి. దాన్ని రక్షించండి. ఎవరైతే మీకు మంచిమాట చెప్తారో వాళ్ళను నమ్మండి. సత్యం కోసం మీరు ఎన్ని కష్టాలనైనా భరించండి."

"నోర్మూయ్యి. పోలీస్! చవటా! బండితోలు" అన్నాడు కమీషనరు.

'సోదరులారా! మీకు చింతదేనికి? మీరు బ్రతికే బ్రతుకేం బ్రతుకు? దేనికోసం మీరిల్లా మాడి నశించిపోతారు? స్వాతంత్ర్యంకోసం పాటుబడండి. అదే మీకింత కూడు పెడుతుంది. సత్పురుషుల్లారా సెలవు' బండిచక్రాల కిరకిర. గుర్రాలఅడుగుల టపటపలు, పోలీసువాళ్ళ హుంకారాలు అన్నీకలసి రైబిన్ కంఠధ్వనిని ముంచేసినాయి.

'నువ్వు స్టేషను దగ్గర ఒక్క క్షణం ఆగు, నేవస్తాను. అంతాపూర్తి అయిందిలే' అని ఆ మబ్బుకళ్ళ రయితు తల్లితో చెప్పి చక్కాపోయాడు.

౧౧

తల్లి హోటలుకు వెళ్ళి బల్లదగ్గర కూచుంది. ముందు టీ రొట్టె ఉన్నై. ఆకలి లేక ఒక చిన్న రొట్టెముక్క కొరికి మిగతాది పళ్ళెములో వేసింది. విచారంచేత ఒళ్ళంతా ఏమిటో మందకొడిగాను, నొప్పిగాను, ఉన్నట్లు తోచింది. ఆమె ఆ మబ్బుకళ్ళరయితును గురించే ఆలోచించింది. అతని ముఖంచూస్తే ఆమెకేమీ ఇదమిద్ధమనే ధైర్యం తోచలేదు. అతడు దగాచేస్తాడేమోననే భయంకూడా కలిగింది. ఈఅనుమానాలవల్ల మనస్సంతా చెడిపోయి, ఏమీతోచక దిగాలుపడి అలాగే కూచుంది. హోటలులో వడ్డించే పిల్ల గుమ్మందగ్గర నిలబడి 'ఏంకావాలి? ఖజ్జికాయ తీసుకురానా' అంది.

'వద్దు, నాకక్కరలేదు. ఇందాకటి కేకలతో నాకుభయంగా ఉంది'

ఆ పిల్ల బల్లదగ్గరకువచ్చి కొంచెం ఉద్రేకంతో ఇల్లా చెప్పింది.

'అబ్బ! పోలీసుకమీషనరు ఎంతగట్టిగా కొట్టాడు! నేను దగ్గరగా నిలబడి చూచేను. పాపం! అతని పళ్ళన్నీ ఊడిపోయినాయి. రక్తం వరదలుకట్టేసింది. మొగమంతా వాచిపోయి కళ్ళు పూడిపోయినాయి. అతను తారుపనివాడట. సార్జంటు తెగత్రాగి ఇక్కడకొచ్చాడు. అల్లాంటి వాళ్ళు ఇంకా చాలామంది ఉన్నారని అతను చెప్పాడు. ఇతనే వాళ్ళకందరికీ పెద్దట. ముగ్గురినేమో పట్టుకున్నారట. అందులో ఒకడు తప్పించుకొని

పారిపోయినాడట వీళ్ళలో ఒక పంతులున్నాడట. వాళ్ళకి దేవుడంటే ఏమీ నమ్మకంలేదట. చర్చీలను దోచెయ్యమని ప్రోత్సహిస్తారట. అతన్ని చూచి మా రయితులు కొందరు చాలా జాలిపడ్డారు. మరికొందరు అతన్ని పూర్తిగా చంపి పారెయ్యాలిసిందే అన్నారు. మా రయితుల్లో ఇలాంటి అల్పబుద్ధున్నారు. ఛీ ! ఛీ !'

తల్లి ఆమె గడబిడగా చెప్పేమాటలన్నీ శ్రద్ధగావింది. ఆమె ఇంకా లొడలొడ మాట్లాడింది. 'పంటలు సరిగ్గా పండకపోవటమే దీనికంతా కారణమని మా బాబయ్య చెప్పాడు. రెండు సంవత్సరాలనుండి మాకు పంటపోయింది. ప్రజలకు చాలా విసుకుగావుంది. అందుచేత ఇల్లాంటినిర్భాగ్యపు రయితులు తయారవుతున్నారు. సిగ్గుసిగ్గు ! గ్రామసభల్లో రయితులు కొట్లాడుకోవటం చూచితీరాలి ! మొన్ననే ఈమధ్య ఒక రయితుతాలూకు భూమిని శిస్తుకోసం వేలం వేస్తుంటే, ఆ రయితువచ్చి అమీనా నొక్కచెంప కాయ గిరత్తేటట్లుకొట్టి 'ఇదిగో నాబాకీ పట్టుకెళ్ళు' అన్నాడు.

ఇంతలో మబ్బుకళ్ళరయితు లోపలికి వచ్చాడు. వస్తూనే తల్లినిమూట ఎక్కడుంది, అని అడిగాడు. మూట చూపించడంతోనే దాని నెత్తి 'అట్టే బరువులేదే. సరి. మేర్యా ! ఈమెకు మా ఇల్లు చూపిద్దూ' అంటూఅవతలికి వెళ్ళిపోయాడు. 'ఈరాత్రి ఇక్కడే ఉంటావా యేమిటి ?' అని ఆ పిల్ల తల్లి నడిగింది.

'ఉంటాను. నేను జరీ ఖరీదుచెయ్యడాని కొచ్చేను.'

'ఇక్కడ జరీదొరకదే. టంకాల్, డారినాలో దొరుకుతుంది.'

'రేపు ఆ ఊళ్ళెడతాను. ఇవ్వేళ చాలా ఆయాసంగా ఉంది.'

అని టీ కి ఖరీదు ఇచ్చేసి ఆపిల్లచేతులో ఈనాంకింద మూడుకానులు పెట్టింది. ఇద్దరూ ఆ రయితు ఇంటికి ప్రయాణమైనారు.

'నువ్వెళ్ళమంటే, నేను డారినావెళ్ళి అక్కడున్న జరీపని చేసే ఆడవాళ్ళను సరుకిక్కడికే తీసుకరమ్మనమని చెపుతాను. నువ్వక్కడికెళ్ళ నక్కరలేదు. ఇక్కడికి ఎంతోదూరంలేదు. ఎనిమిదిమైళ్ళు' అంది ఆ పిల్ల.

'అక్కరలేదమ్మాయీ' అంది.

దారిలో నడుస్తూ ఆ రయితుయింట్లో తానేం చెయ్యాలాఅని ఆలోచించుకుంటోంది తల్లి. ఇంతలో ఆపిల్ల 'ఏమమ్మోయ్ ! చాలా చెడ్డమకాం

చూచుకున్నావే.' ఆ రైతు చాలా బీదవాడు" అని చెప్పి ప్రక్కనే ఒక చిన్నగుడిసె దగ్గరికి తీసుకువెళ్ళింది. తలుపుతోసి లోపల ప్రవేశపెట్టింది. 'అత్తా! తాత్యాయినా! ఇదిగో ఎవరో బాటసారి' అని ఒప్పచెప్పేసి వెళ్ళిపోయింది. తల్లి లోపల గుమ్మములో నిలబడి ఎగాదిగా చూచింది. ఆ గుడిసె చాలా చిన్నది. కాని చాలా శుభ్రముగా ఉంది. పొయ్యిదగ్గర నుంచి ఎవరో ఒక యువతి తల్లికి దణ్ణంపెట్టి చక్కాపోయింది. గది కెదురుగా ఒకమూల ఒక బల్లవుంది. దానిమీద చిన్న దీపం మినుమినుకు మంటోంది. దానిదగ్గర ఇంటి యజమాని బల్లమీద ముక్తాయిస్తూ కూచు న్నాడు. అతడు తల్లినిచూచి 'లోపలికి రా' అని ఆహ్వానించాడు. 'తాత్యా యినా! పైటరీను పిలు త్వరగా' అన్నాడు. ఆ యువతి తల్లికేసి తలయెత్తి చూడకుండానే వెళ్ళిపోయింది.

తల్లి యజమాని కెదురుగా బల్లదగ్గర కూచుంది. అటూ ఇటూ చూచింది. తన సంచి కనబడలేదు. ఆమె కేదో అనుమానం కలిగింది. ఆ రయితు దిగాలుపడి కూచుని ఏమీ మాట్లాడలేదు.

అర్ధాంతంగా, ఆమెకే ఎందుకన్నానా అని ఆశ్చర్యం కలిగేటట్లు 'నా మూట ఎక్కడుంది?' అని అడిగింది. ఆరయితు ఏదో ఆలోచిస్తూ 'నీ మూటా ? జాగ్రత్తగానేవుంది? ఇందాకా ఆ పిల్లదగ్గర సంచి ఖాళీగావుందని అనాలనే అన్నాను. అందులో ఒక కిటుకుంది. అబ్బే! అది ఖాళీగాలేదు. చాలా తూకంగానేవుంది. అన్నాడు.

'అయితేనేమి ?'

ఆ రయితు లేచి ఆమె దగ్గరకు వెళ్ళి

'నువ్వామనిషి నెరుగుదువా?' అని రహస్యంగా అడిగాడు.

'ఆహా ?' అంది అదరిపడి. దానితో ఆమెకొక వెలుగు కనిపించింది. ఏదో పెద్దభారం వదలిపోయినట్లయింది. 'అమ్మయ్యా, అనుకుంది. ఆ రయితు నవ్వేడు.

'నేనప్పుడే గ్రహించాను. ఎప్పుడైతే నువ్వు సంజ్ఞచేశావో అప్పుడే అనుకున్నాను. అతడుకూడా సంజ్ఞచేశాడు. మెట్లమీద నిలబడ్డ ఆ ముసలమ్మ నెరుగుదువా అని నేను అతన్నడిగాను'

'అతనేమన్నాడు?'

'అబ్బో మేము చాలామందిమి వున్నా మన్నాడు'
ఆ రైతు నిలోనా కేసి ఒక్క క్షణం రెప్పవాల్చకుండా చూచాడు. ఒక చిరునవ్వునవ్వి—
'అతను చాలా గట్టివాడు. ధైర్యశాలి. ఉన్నదున్నట్లు చెప్పేసేడు. వాళ్ళు చావకొడుతున్నా తనపని మానలేదు' అన్నాడు.
సానుభూతితో కూడిన ఈ మాటలు విన్నాక తల్లికి ప్రాణం లేచి వచ్చింది. ధైర్యం కలిగింది. అనుమానంపోయింది. గభాలున రైబిన్ అవస్థంతా జ్ఞాపకంవచ్చింది. ఆపుకోలేక పళ్ళు పటపట కొరుకుతూ 'దొంగలు! లుచ్చాలు' అని కండ్లనీరు పెట్టుకుంది. ఆ రైతు దూరంగా నిలబడి తలఆడిస్తూ 'ఈ వెధవపనులు చేయడానికి అధికారులు చాలామందిని యేర్పాటుచేసేరు సరేకాని నేనొకసంగతి ఊహించుకున్నాను— ఏమిటంటే నీ సంచిలో కాగితాలున్నాయని—నిజమేనా?' అని అడిగేడు.
తల్లి కళ్ళు నులుపుకుంటూ 'అవును. అతనికి ఇవ్వడానికే తీసుకెడుతున్నాను' అంది
ఆ రైతు నేలకేసిచూస్తూ గడ్డం సవరించుకుంటూ కాస్సేపు మాట్లాడకుండా ఊరుకున్నాడు.
'అలాంటి కాగితాలు పుస్తకాలుకూడా మాదగ్గరకి వచ్చినాయి. మాకూ అవి కావలసినవే. అందులో వ్రాసేదంతా నిజమే. నాకాట్టేచదువు రాదుకాని, నా స్నేహితులచేత చదివించుకుంటూ వుంటాను. నాభార్య కూడా చదువుతుంది.'
ఒక్క క్షణం ఆలోచించి 'సరేకాని, ఇప్పుడాపుస్తకాలేంచేస్తావు?' అన్నాడు.
తల్లి 'నీచేతి కప్పచెప్తాను.' అని చెప్పగా అతనికేమీ ఆశ్చర్యం కలుగలేదు— నాకెందుకుఅనలేదు. అంగీకారసూచకంగా 'మాకే!' అన్నాడు.
నిలోనా మనస్సంతా రయిబిన్ పైకి వెళ్ళింది. అతడిని పెట్టినబాధలన్నీ ఆమెకళ్ళకుకట్టినట్లు కనిపించేయి. కన్నీరు ధారగట్టింది. అతన్ని గురించిన ఆలోచనతప్ప ఇంకో ఆలోచన ఆమెకు కలుగలేదు. తన సంచి మాటకూడా మరచిపోయింది. అలాంటిస్థితిలో విస్పష్టమైన స్వరంతో ఇల్లా చెప్పింది.

'వీళ్ళు మనిషిని కొల్లగొడతారు. ఉక్కిరి బిక్కిరిచేస్తారు. బందలో వేసి త్రొక్కుతారు. దుర్మార్గులు. ఆబాధపడేమనిషి 'ఓరి మహాద్రోహుల్లారా! ఏంపనిరా ఇది?' అని అడిగితే వాళ్ళని చావగొట్టి నానాహింసలు పెడతారు.'

'అవునమ్మా, వాళ్ళకి అధికారం చేతుల్లోవుంది—అధికారం!'

'ఆ అధికారం ఎక్కడనుంచి వచ్చింది? మన దగ్గరనుంచే. ప్రజల దగ్గరనుంచే. అంతా వాళ్ళు మనదగ్గరనుంచే లాగుకోవడం.'

'అవునవును....——...ఇదొకచక్రం' ఇంతలో తలుపు త్రోసుకొని అతనిభార్య వచ్చింది. ఆమె వెనకాలే ఇంకొక రైతు వచ్చాడు. ఇంటి యజమానిభార్య 'స్టీపన్! మన అతిథుల కేమైనా ఫలహారం కావాలేమో?' అంది.

'అక్కరలేదమ్మా'

క్రొత్తగావచ్చిన రైతు తల్లిదగ్గరచేరి 'ఏమమ్మోయి! ముందు నేనెవరినో చెప్పుకోనియ్యి. నాపేరు పైటర్ ఈగరో రైబినిన్. అయితే అంతా నన్ను 'షిలోదిఆల్' అంటారు. మీ సంగతులు కొంతవరకునాకూ తెలుసును. నాకు కాస్త చదువొచ్చును. అంటే నేను కేవలం శుంఠను కానన్నమాట' అన్నాడు. తర్వాత ఇంటి యజమానివైపు తిరిగి 'ఏమోయి స్టీపన్! 'వార్వారా నికోలినా' అన్ని విషయాల్లోనూ చాలా మంచిది. కాని ఈ విషయంలో ఏమీ లాభం లేదంటుంది. ఇదంతా కలలోమాటంటుంది యువజనులు, విద్యార్థులు రైతుల బుర్రల్లోకి పీలుచాలులేని అభిప్రాయాన్ని ఎక్కించి పాడుచేస్తున్నారని ఆమె అభిప్రాయం. ఏమైతేనేమి? ఇప్పుడొక విషయం చూసేంకదా! ఇప్పుడే మంచి తెలివైన నిఖారసైన బతేరైతుని అరెస్టుచేశారు. ఇదిగో! ఈ ముసలమ్మ బయలుదేరింది.........ఏమమ్మోయి! ఇల్లా అంటున్నానని కోపంవద్దు—నువ్వేమిపనిచేస్తావు?' అంటూ గబగబా గ్రుక్క త్రిప్పుకోకుండా మాట్లాడాడు. అతని మాటల ధోరణిచూస్తే ఇప్పుడే దెబ్బలాటలోంచి గెల్చివచ్చినట్లుగా కనుపించాడు. అతని మాట వరుస తల్లికి నచ్చింది. అతని ప్రశ్నకు తగురీతిని జవాబు చెప్పింది. అతను తల్లిని కరస్పర్శచేసి నవ్వుతూ ఇల్లా అన్నాడు.

'స్టీఫెన్ ! చూశావా ? నే చెప్పలేదూ ? ఈ పని చాల మంచిది' ఇదే మార్గం. ప్రజలు క్రమంగా తమ సంగతి సందర్భాలు తెలుసుకుని ఆలోచించుకుంటున్నారు. అయితే ఆ జమీందారిణి వార్త్వారా నిక్కోలీనా చెప్పేది నిజంకాదు. నిజం చెపితే ఆమెకు ప్రమాదం. నాకు ఆమె అంటే గౌరవమే. ఆమె మంచిదే. మన శ్రేయస్సుకూడా కోరుతూనే ఉంటుంది. కాని, ఆమెకు మాత్రం ఏమీ ఉపద్రవం కలుగకూడదు. ప్రజలుమాత్రం ఏమైనాసరే సూటిగా నడవదలచుకున్నారు. చూశావూ ? కష్టనష్టాలనాట్టే లెక్కబెట్ట దలచుకోలేదు.'

'అవును. అల్లాగే!...............ఇదిగో ఈమెకు తన సంచి విషయం కొంచెం ఆదుర్దాగావుంది' అన్నాడు స్టీఫన్.

పైటర్ తల్లికేసి తిరిగి 'ఏమమ్మోయి ! ఆ విషయంలో నువ్వేమీ భయపడనక్కరలేదు. దానికేమీ చెక్కుచెదరదు. ఆ సంచి నా యింట్లో వుంది. ఇప్పుడే స్టీఫన్ నీ సంగతి, నీకు ఇప్పుడరెస్టయిన రైతుతో సంబంధం వున్న సంగతి చెప్పేడు. వెంటనే నేనతనితో 'అబ్బాయీ ! ఇలాంటి విషయాలలో చాలా జాగ్రత్తగా ఉండాలి, ఎక్కడా నోరు జారకూడదు సుమా ! అని సలహాచెప్పేను. బహుశా నువ్వుకూడా మేము నీ దగ్గర నుంచోటంచూచి పసికట్టే వుంటావసుకుంటాను. పెద్దమనుష్యుల్ని ముఖాలు చూచే ఆనవాలుపట్టవచ్చు. నిజానికి అలాంటివాళ్ళెందరో వుండరు ప్రపంచంలో. ఇక నీ సంచికేమీ ఫరవాలేదు. నా ఇంట్లోవుంది......మరి...... నువ్వువాటిని ఖర్చుపెట్టదలచుకుంటే మే మెంతో సంతోషంతో సాయం చేస్తాం. మాకూ పుస్తకాలు కావాలి' అన్నాడు.

'ఆమె అన్నీ మనక్కే ఇస్తానంటోంది'

'బలే ! వహ్వా ! ఇకనేమి ? ఒకటవరకంగా వుంది. అన్నిటినీ దివ్యంగా ఉపయోగిద్దాం' పైటర్ ఎగిరిగంతేసేడు. సంతోషంతో పచారు చేస్తూ......'దాని సుళువంతే ! అదే తత్వం. ఒకచోట తెంపిత్తే ఇంకోచోట 'రా' మని అతుక్కుంది. బలే ! ఏమమ్మోయి ! ఆ వార్తా పత్రికుందే అది బలేపనిచేస్తోంది. ఒకటవరకంగావుంది. చక్కగా పని జరిపిస్తోంది. మూర్ఖప్రజనం కళ్ళకు కమ్మేసిన పొరను కోసిపారేస్తోంది. అయిత్తే పాపం అధికారులకు చాలా కంటకంగావుంది. ఇక్కడే అయిదు

మైళ్ళ దూరంలోవున్న ఒక భాగ్యవంతురాలి ఇంట్లో నేను వడ్డంపని చేస్తున్నాను. ఆమె చాలా మంచిది. అంతవరకు ఒప్పుకోవలసిందే. నాకు ఆమె అప్పుడప్పుడు చదువుకునేందుకు పుస్తకాలు ఇస్తూవుంటుంది. ఒక్కొక్కప్పుడు అవి చాలా సులువుగా వుంటాయి. చదువుతూంటే కిసనికిపాట్లు కూడా వస్తాయి. ఒకరోజున మన కరపత్రం ఒకటి, వార్తాపత్రిక సంచిక ఒకటి ఆమెకు చూపించేను. ఆమెకు కొంచెం కోపంవచ్చింది. 'పైటర్! ఇలాంటి వాటి జోలికెళ్ళకు. ఇది తెలివితక్కువ కుర్రాళ్ళుచేసే అల్లరిపని. ఇందువల్ల మీకష్టాలింకా యెక్కువవుతాయి. పైగా ఖైదు. సైబీరియా యాత్రకూడా సిద్ధిస్తుంది' అని మందలించింది.

ఈ మాటలు చెప్తూ చెప్తూ అతను చటుక్కున ఆగేడు. ఒక్క క్షణం తటపటాయించి 'ఆ అరెష్టయిన రైతు నీ కేమైనా అవుతాడా?' అని తల్లి నడిగేడు.

'ఏమీకాడు. పరాయివాడే'

పైటర్ నవ్వుకుంటూ వెనక్కి చేరగిలపడ్డాడు. రైబిన్ విషయంలో 'పరాయివాడ'ని చెప్పినందుకు తల్లికి మనస్సు చాలా క్షోభించింది. ఆ మాట చాలా అన్యాయమనుకుంది. దానిని సర్దుబాటుచేయడానికి 'నాకూ అతనికి బంధుత్వంలేదు కాని చాలా కాలంనుంచి అతన్ని నేను ఎరుగుదును. అతన్ని నాతోడబుట్టినవానిలాగే గౌరవిస్తూవుంటాను' అంది.

పైటర్ తలవాల్చుకుని గడ్డం సవరించుకుంటూ ఏదో ఆలోచిస్తున్నాడు. స్టీఫన్ మోచేతులు బల్లమీద పెట్టుకుని వ్రేళ్ళతో బల్లమీద ముక్తాయింపు వేస్తున్నాడు. అతని భార్య పొయ్యిదగ్గర కొయ్యబొమ్మలా నిలబడింది. తల్లి ఆమె కోలమొగాన్ని, తుమ్మెదరెక్కల్లాంటి కనుబొమ్మల్ని కళాకాంతులు కలిగిన కండ్లనూ చూస్తూ కూచుంది. పైటర్ మళ్ళీ సంభాషణ ఆరంభించాడు.

పైటర్:—అంటే, అతను నీకు స్నేహితుడన్నమాట. అతనిప్రవర్తనమంచిది. తన విలువ తనకి తెలుసును. నిజంగా ప్రతివాళ్ళూ తెలుసుకోవలసిన సంగతే అది. తాత్యాయినా! మనిషంటే అతనే. నువ్వేనేది.......

తాత్యాయినా:—అతనికి పెళ్ళి అయిందా?

తల్లి:—అయిందికాని భార్య చచ్చిపోయింది.

తా:—అల్లా చెప్పు. అందుచేతనే అతనికా ధైర్యం. పెళ్ళి అయినవాడికి ఆ ధైర్యం ఎక్కడుంటుంది? అంతసాహసంగా చొచ్చుకెడతాడా? భయపడిపోడూ?

పై:—అదేమన్నమాట? మరి నామాటేమిటి? నాకు పెళ్ళాంబిడ్డలు లేరూ? ఉంటే నేమి?

తా:—(పెదిమలు విరుచుకుంటూ) చాలుచాలులే! అయితే నువ్వేమి చేస్తున్నావేమిటి? మాటలుమాత్రం కోటలు దాటుతున్నాయి. ఎప్పుడో నూటికోకోజూన పుస్తకము చదువుతావు. ఇంతేనా? నువ్వు స్టీపను ఆ మూల ఈ మూల చేరి ఏవో గుసగుసలాడుకుంటే ఎవరికేమి వుద్ధరింపు? ప్రజలకేం ప్రయోజనం?

పై:—(కొంచెంనొచ్చుకొని) సరిసరి. ఏమమ్మోయి! అంతే ననుకున్నావా ఏమిటి! నాచేతిలో చాలామంది జనం వున్నారు. నేనే ఇక్కడ జనానికి వురి ఎక్కించేది. సంగతి తెలుసుకోకుండా నువ్వల్లా మాట్లాడడం న్యాయంకాదు మరి.

(స్టీపన్ భార్యకేసి చూసి తలవంచుకున్నాడు.)

తాత్యాయినా:—మరి రైతు పెళ్ళిచేసుకోవడ మెందుకు? పనికి సాయం కోసమా? ఇంతాచేస్తే ఏమిటాపని?

స్టీపన్:—(దీర్ఘాలుతీస్తూ) అవునవును. నీ కింకా పని చాలదు. ఇంకా పని కావాలి నీకు.

తా:—ఏమిటి మనం చేసేపని? ఈ పనిలో ఏమైనా దమ్మిడీయెత్తు ప్రయోజనం వుందీ? ఎంతపనిచేసినా ఏరోజుకారోజు అర్థాకలే. మడతకుడుములెయ్యడమే. పిల్లలుమాత్రం పుట్టుకొస్తున్నారు. దిక్కుమాలిన పనితోటి వాళ్ళ అతీగతీ చూడడానికైనా తీరుబడివుండదు. (మెల్లగా తల్లిదగ్గిరచేరి) నాసంగతి విను. నాకిద్దరు పిల్లలు పుట్టారు. ఒకడు రెండేళ్ళవాడై ఉండగా చూచేదక్షతలేక ఉడుకునీళ్ళల్లోపడి చచ్చిపోయాడు. రెండోవాడు ఈదిక్కుమాలినపనిమూలాన్ని ప్రాణం లేకుండానే పుట్టాడు. ఇది నాబ్రతుకు సౌఖ్యం! అందుచేత నేను చెప్పేదేమిటంటే రైతులు పెళ్ళిచేసుకోకూడదు. పెళ్ళివల్ల బుద్ధిపూర్వకంగా చేతులకు సంకెళ్ళు తగిలించుకోడమే. రైతుకి నిజంగా

ఈ తగలాటం లేకపోతే అందరికీ సౌఖ్యావహమైన జీవిత పద్ధతిని యేర్పాటుచేయడానికి ఎక్కువ చొరవగా కష్టపడి పనిచేస్తాడు. సత్యంకోసం నిర్భయంగా ముందుకొస్తాడు. ఏమమ్మా ! అంతేనా ?

త:—అంతే! ఏమీ సందేహంలేదు. నువ్వు చెప్పినదంతా నిజం. అల్లా కాకపోతే ఈ దౌర్భాగ్యపు బ్రతుకును జయించలేను.

తా:—'ఏమమ్మా ! నీభర్త ఉన్నాడా ?

త:— లేడు. చచ్చిపోయాడు. ఒక్క కొడుకున్నాడు.

తా:—ఎక్కడున్నాడు? నీతోనేనా?

త:...అతను జైలులో వున్నాడు (ఈమాటలు చెపుతూంటే ఆమెకు ఇదివరకులా కష్టంతోచలేదు. గర్వం కలిగింది.

'ఇది రెండోసారి. భగవంతునియొక్క సత్యాన్ని అర్థంచేసుకుని కష్టనష్టాలను లెక్కచేయకుండా జనం అందరికీ దాన్ని వెల్లడిచేసినందుకే. అతను వయిస్సుకు చిన్నవాడు. అందంచందం కలవాడు. తెలివితేటలయినవాడు. ఈ వార్తా పత్రిక విషయం కనిపెట్టినది మావాడే. రైబిన్ కున్న వయస్సులో సగంలేకపోయినా మావాడే అతన్ని ఈదారిలో పెట్టినది. ఇందుక్కు ఇప్పుడు మావాడి నెత్తిమీదికొచ్చింది. విచారణ జరుపుతున్నారు. బహుశా సైబీరియాకు పంపుతారు. అయితేనేమి ? అక్కడనుంచి తప్పించుకొచ్చి మళ్ళీ ఈ ఉద్యమంకోసం పనిచేస్తాడు'

ఈ మాటలు చెపుతున్నకొద్దీ ఆమె హృదయముప్పొంగింది. ఆమె కండ్ల ఎదుట ఒక మంచివీరుని ఛాయ కనబడింది. ఆరోజున రైబిన్ కు జరిగిన దుర్మార్గం చూచినప్పటినుంచీ ఆమెకడుపు మండిపోతోంది. దానికుపశాంతి కోరింది. తల్లి తానిదివరకు చూచినమంచి అంతాకలిసి ఒక్కసారి ఆమెకొక పెద్దవెలుగులా కనిపించింది.

'ఇల్లాంటివాళ్ళు చాలామంది వున్నారు. ఇంకా పుడతారుకూడాను. జనసామాన్యంయొక్క స్వేచ్ఛకోసం, సత్యధర్మాలకోసం తమ జీవితాలను ధారపోస్తారు'

ముందు జాగ్రత్త పాటించకుండా తల్లి వాళ్ళతో తనకుతెలుసున్నంత వరకు ప్రజలు నుద్ధరించడానికి రహస్యంగా జరుగుతున్న విప్లవ ప్రయత్నాలన్నిటిని గురించి చెప్పింది.

ఆ ఉద్యమంలో పనిచేసేవాళ్ళ సంగతి చెప్పేటప్పుడు, ఆమె కిటీ వల కలిగిన అనుభవాలన్నింటిని గుచ్చెత్తి ప్రేమమయమైన కథలుగా చెప్పింది. ఆ ఉద్యమంయొక్క భావిస్థితినిగూర్చి ఇల్లా చెప్పింది.

'సర్వజన సౌఖ్యావహమైన ఈ మహోద్యమం ప్రపంచం అంతా అన్ని పట్టణాల్లోనూకూడా వృద్ధిపొందుతోంది. సత్పురుషులయొక్క శక్తి సామర్థ్యాలు అనంతం, అపారం. దానికి పెరుగేకాని తరుగులేదు. అది కార్మిక విప్లవం వచ్చేవరకు పెరుగుతూనే ఉంటుంది'

ఆమె నోటివెంబడి మాటలు అనర్గళమైన ధారగావచ్చేయి. పరిశుభ్రమైన అంతఃకరణలోనుంచి వెలువడే వాక్ప్రవాహంచేత ఆరోజున రైబిన్ పరాభవ దుఃఖాన్ని కడిగివేయడానికి పూనుకుంది. ముగ్గురు శ్రోతలుకూడా నిశ్చేష్టులై వింటున్నారు.

'దారిద్ర్యంచేత, అన్యాయంచేత పీడింపబడుతూ నికృష్టమైనజీవితం గడిపేవాళ్ళందరి బాధకు కారణం ధనికులు, వాళ్ళననుసరించుకొనివుండే ఉపగ్రహాలు. ప్రజలందరూ తమకోసం అంధకారకూపాలవంటి జైళ్ళలోపడి భరింపరాని కష్టముల ననుభవించే ధీరులను కలుసుకోడానికి ప్రయత్నించాలి. కించిత్తుఅయినా స్వలాభాపేక్షలేకుండా ఈమహాపురుషులు ప్రజలకు సౌఖ్యపడటానికి మార్గం చూపిస్తున్నారు. ఆ మార్గం కష్టమైనదని వాళ్ళే చెపుతున్నారు. తాము చూపేదారిని రమ్మని ఎవ్వరినీ బలవంతపెట్టరు. ఎవరైనాసరే ఒక్కసారి, వాళ్ళసంగతి గ్రహించి వాళ్ళ వెంటబడ్డారా అంటే ఇకమళ్ళీ విడిచిపెట్టరు. అదే సరియైనమార్గంగా కనబడుతుంది. తప్పకుండా ప్రజలు అల్లాంటి ధీరులనే అనుసరించాలి. వాళ్ళు స్వల్ప ప్రయోజనాల కోసం కక్కుర్తిపడరు. మోసం, దుర్మార్గం, దురాశమొదలైన అరిష్టాలన్నిటిని నాశనం చేసేవరకు ఆగరు. ప్రజలంతా కళ్ళుతెరచి, ఒక్కటై ఐక్యకంఠంతో నేనే పరిపాలకుణ్ని. అందరికీ సమానసత్వాలుగల చట్టాలను 'నేనే చేస్తాను' అని చెప్పగలిగే వరకు తమ పనిని మానరు'

ఆయాసం వచ్చి నిలోనా మాట్లాడలేకపోయింది. నాలుగుమూల్లా చూసి ఇక్కడ చెప్పిన ఇన్నిమాటలు వృథాపోవని నిశ్చయించుకుంది. ఒక్క నిమిషం అంతా నిశ్శబ్దంగా ఉన్నారు.

ఇంకా ఏమైనా చెపుతుందేమోనని రైతులు ఆమెకేపి చూశారు.

'అవీ సంగతి' అని నుంచున్నవాడు కూచుని పైటరు సంభాషణ కుపక్రమించాడు.

స్త్రీపనులేచి ఒళ్ళు విరుచుకుంటూ 'ఈ పని చెయ్యదలచుకున్న మనిషి మనఃస్ఫూర్తిగా దిగాలి' అని భార్యకేసిచూపి రెప్ప లెగరేసుకుంటూ అన్నాడు.

పై:—అవును. మళ్ళీ వెనక్కి తిరిగిచూడకూడదు.

స్త్రీ:—'ఇప్పుడీపని చాలావరకు వ్యాపించింది'

పై:—చాలావరకేమిటి? ప్రపంచం అంతాను.

ఇల్లాగే వీళ్ళిద్దరూ చీకట్లో నడిచేవాళ్లు దారి తడువుకుంటున్నట్లు మాట్లాడుకున్నారు. తల్లి గోడకానుకునే మాటలుజాగ్రత్తగావింది. తాత్యాయినా లేచి కూచుంది. ఒక్కసారి రైతుకేసి నిరాదరణగా చూపింది. హఠాత్తుగా తల్లికేసి తిరిగి 'నువ్వు ఏదో కష్టంలో ఉన్నట్టున్నావే?' అంది.

తల్లి:—"అవును" అంది.

'నువ్వు చాలా బాగా మాట్లాడతావు. హృదయాన్ని చక్కగా ఆకర్షిస్తావు. నువ్వు చెప్పినప్పటినుండి నేనూ ఆలోచిస్తున్నాను. ఇల్లాంటి మనుష్యుల్ని ఒక్కసారైనాచూస్తే బాగుండునుగదా దేవుడా! అనుకుంటు న్నాను. మనబ్రతుకేమిబ్రతుకు? గొర్రెలబ్రతుకు గొర్రెలబ్రతుకు. నేనున్నాను నాకూ వ్రాయడం చదవడం తెలుసును. ఏదోపుస్తకాలుచదువుతూ నేఉంటాను ఎప్పుడూ ఏదో ఆలోచిస్తూ వుంటాను. ఒక్కొక్కప్పుడు ఈ ఆలోచన లతో రాత్రంతా నిద్రపట్టదు. ఇంత ఆలోచనతోను ఏముంది? ఏమీలేదు. పోనీ ఆలోచించడం మానేద్దామాఅంటే ఆలోచించకపోలే నాజీవితంవృథా. ఆలోచించినా వృథాగానేవుంది. జీవితమే వ్యర్థమనిపిస్తోంది. ఇక రైతుల సంగతి పగలల్లా చచ్చేట్లు చెమటోడుస్తారు. ఏమిలాభం? రాత్రి బువ్వకు చాలదు. ఆకలిమండుతుంది. దానితో ఒళ్ళుకూడా మండిపోతుంది. సారా త్రాగడం, దెబ్బలాడుకోవడం తర్వాత మళ్ళీ చాకిరీ చేస్తూవుండడం. ఇదే తంతు ఎంతసేపూ. పని......పని......పని. ఫలితం మాత్రం సున్న'

ఆమె చాలా చిరాకుతో మాట్లాడింది. రైతులు కిక్కురుమనలేదు. వీధిలో కుక్కలు మొరిగాయి. వర్షపుచినుకులు పడ్డాయి. దీపం గప్పున ఆరిపోయినంతపనై మళ్ళీ వెలిగింది. తాత్యాయినా మళ్ళీ ఆరంభించింది.

'అమ్మా! నువ్వు చెప్పినమాటలన్నీ విన్నాక మనుష్యులు బ్రతుకడం ఎందుకో అర్థమైంది. ఇదొక చిత్రం. నువ్వు చెప్పిందంతా విన్నానా? ఇప్పుడు అట్టే ఆలోచిస్తే 'ఎందుకిదంతా తెలుసుకున్నానా' అని విచారిస్తు న్నాను. నువ్వు చెప్పేవరకు నే నిలాంటి సంగతు లెప్పుడు వినలేదు. ఈ ఆలోచనే లేదు.'

స్టీపన్ మెల్లగా 'సరేకాని మన మేదయినా కాస్త భోజనంచేసి ఇంక దీపం ఆరిపేయాలి. లేకపోతే జనం మన యింట్లో యింతరాత్రిదాకా దీపం వెలుగుతూ వుండడం కనిపెట్టి అనుమానపడతారు. అనుమానపడితే మనకేమీ ఫరవాలేదు. కాని మన ఇంటికొచ్చిన అతిథికి మాత్రం కష్టం కల గొచ్చు' అన్నాడు.

తాత్యాయినా లేచి పొయ్యిదగ్గర కెళ్ళింది. పైటర్ నవ్వుతూ మెల్లగా 'అవునవును, ఇప్పుడు మనం చాలా జాగ్రత్తగా వుండాలి. కరపత్రాలు పంచిపెట్టిన తర్వాత......' అని ఏదో ఇంకా చెప్పబోయాడు.

'నా సంగతి నేను చెప్పడంలేదు. నన్ను అరెస్టుచేస్తే మరేమీ అంత బ్రహ్మాండం లేదు' అని మాట కడ్డువచ్చాడు పైటర్.

తాత్యాయినా వచ్చి భర్తను లేవమని బల్ల సర్దడమారంభించింది. స్టీపన్ నవ్వుతూ 'మనబోటిగాళ్ళలెక్కేమిటి పత్రమేమిటి? గడ్డిపోచ గాళ్ళం కలగ కలగ' అన్నాడు. అతనల్లా అంటూవుంటే తల్లికి చాలాజాలి వేసింది. ఎంతో దయ కలిగింది. వారిద్ద రిల్లా మాట్లాడుకున్నారు.

తల్లి—నాయనా! నువ్వు అలాఅనుకోకూడదు. నీవుద్దేశ్యం సరికాదు. మనిషి తన సత్తాను నిర్ణయించుకోనేటప్పుడు తన రక్తమాంసాలను పీడించేవాళ్ళ లెక్క ప్రకారం గణించకూడదు. తన అంతర్యంలో వుండే శక్తిని గ్రహించి ఆ శక్తి తన మిత్రుల కెంతవరకు వుపయో గిస్తుందో చూచుకుని మరీ లెక్క వేయాలి.

స్టీపన్:—మాకు మిత్రులెవ్వరు?

తల్లి:—అదేమన్నమాట? జనసామాన్యానికి స్నేహితులు తప్పకుండా వున్నారు.

స్టీపన్:—అవును. వున్నారు కాని ఇక్కడకాదు. అదేచిక్కు.

త:—సరే అయితే. ఆ స్నేహితుల నిక్కడే తయారుచెయ్యాలి.

—(ఒక క్షణం ఆలోచించి) సరే ప్రయత్నం చేద్దాం.

ఇంతలో తాత్యాయినా భోజనానికి పిలిచింది. అంతా భోజనంచేస్తూ కబుర్లు చెప్పుకున్నారు. తల్లి మాటలవల్ల ముగ్ధుడై పైటర్ చాలాసేపు మాట్లాడలేదు. చివరికి 'అమ్మా! నువ్వు ఇంక ఎవరికంటపడకుండా సాధ్యమైనంతత్వరలో ఇక్కడనుంచి వెళ్ళిపోవాలి. ఈస్టేషనులో కాకుండా ప్రక్కస్టేషనుకెళ్ళి టపాబండిలో ఎక్కు' అన్నాడు.

'ఏమంత తొందర? నేను కూడావెళ్ళి దిగబెట్టివస్తాను' అన్నాడు స్టీపన్.

'నువ్వు వెళ్ళకూడదు. వద్దు. ఒకవేళ ఏదైనావస్తే అధికారులు ముసలమ్మ మీ యింట్లో పడుకుందా అని నిన్ను అడుగుతారు. అవునంటావు నువ్వు. అయితే ఎప్పుడెళ్ళిందంటారు. నేనే ఫలానప్పుడు దిగబెట్టి వచ్చానంటావు. అల్లాగా! అయితే జైలుకు దయచేయండి అంటారు. తెలిసిందా? జైల్లోకెళ్ళడాని కెవళ్ళూ తొందరపడకూడదు. అందరికీ దాని సమయంవచ్చినప్పుడు అవకాశం వస్తుంది. చక్రవర్తి అయినా ఎప్పుడోఒకప్పుడు చావక తప్పదనే సామెత ఎరుగవూ? నువ్వు దిగబెట్టకుండా ఉండే సంగతిచూడు. ఆ రాత్రి మీ యింట్లో పడుకుంది. మరునాడు ఏదో బండి కట్టించుకొని తనదారినితాను చక్కాపోయింది, దానిలో ఏముంది? దారెపోయేవాళ్ళెవరో వచ్చి గ్రామంలో ఏదో ఇంట్లోపడుకుని తెల్లవారినతర్వాత వెళ్ళిపోయారు. ఇందులో ఏమీలేదు' అన్నాడు పైటర్.

'పైటర్! ఇంతభయమెక్కడదబ్బింది నీకు?' అంది తాత్యాయినా.

'సరి సరి. మనిషి అయినతర్వాత అన్నీ నేర్చుకోవాలి. భయపడడం నేర్చుకోవాలి. ధైర్యంగా వుండడం నేర్చుకోవాలి. మన వార్తాపత్రిక చేత్తో పట్టుకున్నందుకేనా మొన్న పోలీసు వాగవాన్‌ను చావకొట్టింది? జ్ఞాపకముందా? ఇప్పుడు అతని ఎత్తుకెత్తు ధనంపోసినా అలాంటి పుస్తకాన్నిగాని వార్తాపత్రికనుగాని అతను ముట్టుకోనైనా ముట్టుకోడు. తెలిసిందా? (తల్లితో) అమ్మా! నేచెప్పేమాట ముమ్మాటికీ నిజం. ఇల్లాంటి జిత్తులన్నీ నాకు తెలుసును. నేను దేవాంతకుడననే సంగతి అందరికీకూడా తెలుసును. ఇదిగో ఈ పుస్తకాలు కాగితాలు ఎన్నిపడితే అన్ని ఎంత తమాషాగా పంచి పెడతానోచూడు. ఇక్కడ జనం చదువూసంధ్యాలేని మూర్ఖులు. వాళ్ళని

భయపెట్టేశారు కాని సహజంగా కాలమే తోసుకొచ్చి మనిషికి వత్తిడికలి గించి కళ్ళు తెరిపిస్తుంది. అప్పుడతను ఏమిరా సంగతీ అని ఆలోచించుకుంటూ ఉంటాడు. అల్లాంటప్పుడు మనం ఈ పుస్తకాన్ని చేతికిస్తే అతని ఆలోచనకు సమాధానంవస్తుంది. 'దాని సంగతంతేరా అబ్బాయీ! బాగా ఆలోచించుకొని ఐకమత్యంతో ప్రవర్తించు' అనే సమాధానం అందులో స్పష్టంగా కనిపిస్తుంది. చదువడం వ్రాయడం చేతగానివాళ్ళు అనేకమంది చదువుకున్న వాళ్ళకన్న చాలా సూక్ష్మగ్రాహులై తెలివైనవాళ్లుగా రాణించడం లోకంలో ఉన్న సంగతే. అందులోనూ చదువుకొన్న వాళ్ళు ధనవంతులుకూడా అయియుండి కడుపునిండిన బేరమయితే వేరే చెప్పనే అక్కర లేదు. గ్రాహ్యశక్తి అసలే తగ్గిపోతుంది. నేను కొంచెం దేశ దిమ్మరిని. నాలుగు సంగతులూ చూస్తూవుంటాను. బ్రతకడం ఏమీ కష్టంలేదు కాని మురికికుండలో పడకుండా ఉండాలంటే కాస్త మెదడుండాలి. తెలివితేటలతో ప్రవర్తించాలి. అధికారులుకూడా రైతులధోరణి మహానుభువ్రగా పని పడతారు. రైతులు మునుపటిలా సంతోషంగా లేరనీ, అధికారులంటే ముఖం చిట్లించుకుంటున్నారనీ వాళ్ళూ గ్రహిస్తున్నారు. ఈ మధ్య ఈ ఊరిదగ్గరేఒక గ్రామంలో ఒక విశేషం జరిగింది. కొందరు పోలీసులు పన్నులు వసూలు చెయ్యడానికి వెళ్ళారు. మంచి ఉషారులోవున్న రైతుబిడ్డలు నలుగురు చేరి పన్నివ్వమని గట్టిగా నిలబడ్డారు. కొంచెం తీవ్రంగానే వెళ్ళారు. పోలీసు కమీషనరిదంతా చూచి 'ఆరి భడవల్లాగా! ఏమిట్రోయి ఈ తిరుగుబాటు! చక్రవర్తిమీదే!' అన్నాడు. దానిమీద ఒకరైతు యువకుడు అతనిపేరు— సివకిన్—లేచి 'పోరా, పో! నువ్వూ, నీ జారూకూడా మట్టిగొట్టుకుపోండి! పైమీదగుడ్డ నెత్తిమీద వెంట్రుకలుకూడా లాగుకుపోయే చక్రవర్తి ఎంత వాడేమిటి?' అన్నాడు. అంత దూరందాకా వెళ్ళింది వ్యాపారం. అతన్ని అరెస్టుచేసేరనుకో. అయితేయేం? అతడన్నమాట శాశ్వతంగా నిలిచిపోయింది. ఈ చుట్టుప్రక్కల పిల్లపాపలు దగ్గరనుంచీ ఈ సంగతి చెప్పుకుంటున్నారు. ఈమాట అలాగే పాకిపోతోంది. నిజానికి మనిషికన్న మాట శాశ్వతంకదా! కడుపుకోసం చాకిరీ చేసి చేసి, తాపత్రయం పడి పడి ప్రజలు మొద్దుబారిపోయారు పాపం.'

పెటర్ ఈ మాటల ధోరణిలోపడి తిండికూడా మరచిపోయేడు. తల్లికి గ్రామజీవితాన్ని గురించి తన అనుభవాలనేకం చెప్పేడు. మధ్యమధ్య స్టీపన్ భోజనం సంగతి జ్ఞాపకం చేసినప్పుడల్లా కాస్త రొట్టిముక్క కొరికి మళ్ళీ మాట్లాడుతూ ఉండేవాడు. ఇలాచాలాసేపు మాట్లాడుతూ భోజనం పూర్తిచేసి పెటర్ చటుక్కునలేచి 'ఇక నాకు సమయమైపోయింది. వెళ్ళాలి' అని తల్లి కరస్పర్శనం చేశాడు.

'సెలవు, మళ్ళీ కలుసుకోకపోవచ్చు. మొత్తంమీద నీ పరిచయంకల గడం, నీమాటలు వినడం, ఇదంతా అదృష్టమే. నీమాటలలో కాగితాలుతప్ప ఇంకేమైనా ఉన్నాయా? ఒక శాలువా? సరే. స్టీపెన్! జ్ఞాపకం పెట్టుకో. నీలోనా! నీ సంచి స్టీపెన్ ఇప్పుడే పట్టుకొస్తాడు. మరి వెళ్ళొస్తాను. నే నెప్పుడూ నీమేలే కోరుకుంటూ వుంటాను' అని వెళ్ళిపోయాడు.

ఆతను వెళ్ళిపోయినతర్వాత మంచి వర్షం కురిసింది. తాత్యాయినా తల్లికోసం ఒక బెంచిమీద ప్రక్క అమర్చింది. ఇంతలో తల్లి పెటర్ను గురించి 'మంచి ఉత్సాహవంతైన మనిషే' అంది.

తాత్యాయినా ప్రక్కకుతిరిగి 'అబ్బే! ఉట్టిపోచికోలు కబుర్లపోగు. తెగవాగుతాడు. క్రియశూన్యం. కబుర్లుచెప్ప ఇంకేమీలేదు' అంది.

'నీ భర్తమాటేమిటి? యెలాంటివాడు?'

'ఒకమాదిరి పెద్దమనిషి. త్రాగుడు గీగుడులేదు. ఏదో పేచీపూచీలు లేకుండా శాంతంగా కాపురం చేస్తున్నాం కాని, ఒక్కటేలోపం. కొంచెం రిజాలా మనిషి.' అంటూ తల్లిపక్కమీద కూర్చుని ఇలా చెప్పింది.

'అయినా, ఈ రోజుల్లో కావలసినదేముంది? ప్రజలను బాగా రెచ్చగొట్టాలి. తిరుగుబాటుంతేపని జరుగవలసిందే. అంతా ఈవిషయమై ఆలోచిస్తూయున్నారు. కాని యెవరిమట్టుకువారు రహస్యం ఇంక వదిలె య్యాలి. బహిరంగంగా చెప్పగలగాలి. యెవరో కొందరు ముందు బయలు దేరాలి- సాహసం చెయ్యాలి......కాని ఒక్క సంగతడుగుతాను చెప్పాలి ఈఉద్యమంలో వయస్సులోవున్న ఆడవాళ్ళుకూడా పనిచేస్తున్నారా? ఆడవాళ్ళుకూడా పనివాళ్ళదగ్గర కెళ్ళి వాళ్ళకి పుస్తకాలు కాగితాలు చదివి వినిపిస్తూవుంటారా? వాళ్ళకి భయం, సిగ్గులేకుండా పనిచెయ్యగలుగు తున్నారా?'

తల్లి ఆ ప్రశ్నలకు సమాధానంచెప్పి తృప్తిపరచింది. తాత్యాయినా ఒక్క నిట్టూర్పువిడిచి తల ప్రక్క కొరగేసి ఇలాచెప్పింది.

'ఒక పుస్తకంలో 'అర్థం ప్రయోజనంలేని జీవితం' అని చదివాను. వాటి అర్థం నాకు తక్షణం స్పష్టంగా తెలిసింది. ఆ జీవితంసంగతి నాకు తెలుసును. ఆలోచనలు కలుగుతాయి. వాటికి ఒక వరుస, క్రమంవుండదు. కాపరి లేని మేకల మందలాగు చెదరిపోతూ వుంటాయి. వాటిని కూడగట్టు కొచ్చే దిక్కుండదు. యేం చెయ్యాలో తెలియదు. అర్థంలేని బ్రతుకంటేఇది. ఇలాంటి జీవితాన్ని వదిలేసి పారిపోవాలనివుంది. అబ్బ! ఈ సంగతులన్నీ తలుచుకుంటే మహాబాధగా ఉంటుంది'

ఆమె మాట్లాడుతుంటే ఆమాటలవల్లనే హృదయంలోవుండేఆవేదన తల్లి గ్రహించింది. ఆమెను కాస్త ఓదార్చాలని 'అమ్మాయీ! యేంచెయ్యాలో తెలుసుకో......అంది.'

తాత్యాయినా 'సరే అందులోనేవుంది. నీకు పక్క సిద్ధంగావుంది. పడుకుని నిద్రపో' అంది.

తాత్యాయినా వెళ్ళి పొయ్యిదగ్గరనిలబడి ఏమిటో ఆలోచిస్తుంది.తల్లి కళ్ళు మూసుకుని పడుకుంది. కాళ్ళన్నీ నొప్పులుపెట్టటంచేత మూలగడం ఆరంభించింది.

తాత్యాయినా దీపం ఆరపేసి దగ్గరకొచ్చి మళ్ళీ నెమ్మదిగా ఇలా చెప్పింది.

'నువ్వు ప్రార్థన చెయ్యవన్నమాట. నాకుకూడా దేవుడున్నట్లు నమ్మకంలేదు. ఈ దేవుడునిగూర్చి చెప్పే విచిత్రమైన కథలను నేనునమ్మను. ఇవన్నీ మనల్ని భయపెట్టడానికే, మనలను మూర్ఖుల్ని చెయ్యడానికే'

తల్లికేదో కష్టంతోచి పక్కమీద ఇటూ అటూ దొర్లింది. తరువాత మెల్లిగా తాత్యాయినా చెవులో ఇలా చెప్పింది.

'దేవుడిసంగతి నాకేమీ తెలియదు. కాని క్రీస్తుమీద నాకు చాలా నమ్మకం, 'నీవలెనే నీపక్కవాడినికూడా చూచుకో' అని అతను చెప్పిన సిద్ధాంతంలో నాకు చాలా నమ్మకంవుంది. ముమ్మాటికి నాకందులోవిశ్వాస ముంది కాని......... (హఠాత్తుగా)భగవంతుడేవుంటే తన దివ్యశక్తినిమన దగ్గరనుంచి ఎందుకు లాగెయ్యాలి ? ప్రజలలో ధనవంతులు పేదలు అనే

రెండు పెద్దవిభాగాలు ఎందుకు సాగిస్తున్నాడు? అతను దయాళుడేఅయితే మనుష్యులనిల్లా హింసపెడుతుంటే యెందుకు సహిస్తున్నాడు.మనిషిని మనిషి వేళాకోళం చేసుకోవడం, అనేక విధాలయిన దుర్మార్గాలు, పశుత్వం ఇవన్నీ చూచి యెల్లా ఊరుకుంటున్నాడు.'

తాత్యాయినా మగ్గురాలైపోయింది. నిలోవ్నా చీకట్లో ఆమె మూర్తినిచూచి విచారంచేత కళ్ళుమూసుకుంది. తాత్యాయినా తోక త్రొక్కిన తాచుపాములాగు లేచి ఖంగుమనేటట్లు ఇలా అంది.

'ఏమైనాసరే. నాబిడ్డల చావుసంగతి మాత్రం మరచిపోను. దేవుడైనా సరే, మనిషి అయినాసరే, మరేమైనాసరేకాని ఈ అపరాధాన్ని మాత్రం నేను సహించను. ఉహుం. ఎంతమాత్రం ఎన్నటికీ క్షమించను.'

నిలోవ్నా ప్రక్కమీదనుంచి లేచింది. కడుపు శోకంవల్ల ఆమె పడే బాధను గ్రహించింది. ఓదార్చాలని ఇల్లాఅంది. 'ఏమిటంట? ఇంకా నువ్వు మంచి వయస్సులో వున్నావు. ఇంకా కనలేకపోతావా? పెంచలేకపోతావా?' తాత్యాయినా ఒకక్షణం ఆగి 'లాభంలేదు. ఆ ఆశంతా పోయింది. నాకింక పిల్లలుపుట్టరని డాక్టరు చెప్పేశాడు'

ఇంతలో ఒక ఎలుక అడ్డంగా పరుగెత్తి కాస్త గడబిడచేసింది. వర్షం జోరయింది. వాకిట్లో స్టీపన్ తలుపు తట్టాడు.

'తాత్యాయినా! అప్పుడే పడుకున్నావా?'

'లేదు'

'ఆమె నిద్రపోయిందా?'

'ఆ. పోయినట్లే వుంది.'

ఆ రైతు నెమ్మదిగా తల్లి పక్కదగ్గరకు వెళ్ళి ఒక కంబళిని ఆమె వంటిమీద కప్పాడు. కాళ్ళకి వెచ్చచేయడానికి ఏదో కట్టాడు. ఈ ఆదరణంతా చూచి తల్లి హృదయం ఉప్పొంగింది. కండ్లుమూసుకుని తనలోతానే నవ్వుకుంది. స్టీపన్ పోయి పడుకున్నాడు. గుడిసెలో అంతా నిశ్శబ్దం.

౧౨

త్రాత్యాయినా అమర్చిన పక్కమీద తల్లి కదలకుండా పడుకుంది. అంతా ప్రశాంతంగా ఉంది. కాని, ఆమె మనస్సు మాత్రం రైబిన్ మీదే వుంది. కండ్లుమూస్తే ఆ అంధకారంలో రక్తకాలువలతో కూడిన అతని ముఖమే కనపడింది. అల్లా పడుకుని ఆలోచిస్తుంటే ప్రక్కని స్టీపన్ దంపతుల గుసగుసలు ఆమె చెవుల్లో పడ్డాయి.

‘స్టీపన్! ఎటువంటివాళ్ళు ఈ పనిలో దిగారో చూశావా? కాటికి కాళ్ళు చాచుకున్న ముసలివాళ్ళు, పడాలసిన అవస్థలన్నీ పడి, రేపోమాపో లోకాన్ని విడిచిపోయ్యేవాళ్ళు కూడా పనిచేస్తున్నారు సుమీ! మనుష్యులంటే మనుష్యులు వాళ్ళే. నీ సంగతేమిటి? మంచి వయస్సులో ఉన్నావు. తెలివితక్కువవాడవు కావు, మరేమంటావు స్టీపన్?’

‘అవును. కాని ఇల్లాంటి విషయంలో బాగా ఆలోచిస్తేనే కాని దిగకూడదు. కొంచెం ఆగు.’

‘అబ్బో! ఇల్లా చాలాసార్లు నువ్వు చెప్పనూ చెప్పావు. నేను వినసూ విన్నాను.’

‘మనం ఆరంభిస్తే ఇదుగో ఈ ఫక్కీగా చెయ్యాలి. ముందు ఒక్కొక్కడినే చాటుగా పిలిచి మాట్లాడాలి. మాటవరుసకి చెప్తూతున్నాను. మన ఆలేషా వున్నాడు. అతను మంచి చలాకీ అయినవాడు. వ్రాతకోత తెలుసును. మొన్న పోలీసులు అతన్ని పెట్టిన హింసకు చాలా కసిగా ఉన్నాడు. షోరియన్ సెర్గీకూడా తెలివైనవాడే. నయాజల్ కూడా మంచి ధైర్యశాలి. మొదట ప్రారంభించడానికి వీళ్ళు ముగ్గురూ చాలు. వీళ్ళందరితో సంప్రదించి ఒక కూటం ఏర్పాటుచేసి మనసంగతి చూద్దాం. మనం ఆమె ఎక్కడుంటుందో తెలుసుకోవాలి. ఆమె చెప్పిన మనుష్యులంతా ఎక్కడెక్కడ వున్నారో ఒక్కసారి మనమే స్వయంగా చూడాలి. నాక్కమీ ఫరవాలేదు. గొడ్డలి బుజాన్నేసుకొని కట్టెలుకొట్టేవాడిలాగ పట్టణానికి పోతాను. ఈ విషయంలో నువ్వుమాత్రం జాగ్రత్తగా ఉండాలి. ఏమనిషివిలువ ఆమనిషే సరిగా నిర్ణయించుకోవాలని ఆమె చెప్పినమాట సరిగానేఉంది. ఇలాంటి విషయాల్లో ఎవరితాహతు వాళ్ళు కొంచెం హెచ్చుగానే లెఖ్ఖవేసుకో

వాలి. మరి మనిషంటే మనిషి అతనే. ఆ రైబిన్ పోలీసు కమీషనరు దగ్గరకు తీసుకెళ్లినాసరే; ఆఖరుకి దేవుడి దగ్గరకు తీసుకెళ్లినాసరే. అతను చెక్కు చెదరడు. తనపట్టు విడువడు. ఈ వేళ మరి ఆ నికిటా అతన్ని కొట్టడాని కెందుకు జంకాడు? అది చాలా అద్భుతమే. కొందరు ఏకమై అన్యోన్యంగా ఉంటే ఏదైనా చేయడానికి పూనుకుంటే క్రమంగా అంతా చేరుతారు.'

'ఏమి అన్యోన్యం. వల్లకాటి అన్యోన్యం. మీకళ్ళముందర మనిషిని చావగొడుతూవుంటే మీరు తెల్లబోయి నోరెల్లబెట్టుకుని చూసేరు.'

'కొంచెం ఆగు మరి. అతన్ని మేము కొట్టలేదు. అందుకే సంతోషించాలి. సందేహమేమిటి? ఒక్కొక్కప్పుడు అధికారులు నిన్ను కొట్టమని బలవంతం చేస్తే కొట్టవలసి వస్తుంది. నువ్వు లోపల ఎంతేడ్చినా కొట్టక తప్పదు. ఈ పశుత్వంనుండి తప్పించుకోవడం మహాకష్టం. నువ్వు కొట్టలేక పోతే నిన్నే చంపేస్తారు. 'ఏయి కొట్టు చంపు' అని ఆజ్ఞాపిస్తారు. కుక్క, పంది కమ్మని జబర్దస్తీ చేస్తారు. మనుష్యమాత్రుడుగా జీవించడానికి సావకాశంలేదు. కాస్తధైర్యమైనవాడెవడైనా ఉంటే వాడిని త్వరలో పరలోకయాత్రకి పంపేస్తారు.' స్టీపన్ అల్లాగే చాలాసేపు గుసగుసలాడాడు. మధ్యమధ్య ఆవేశంవల్ల గట్టిగా మాట్లాడపోతే తాత్యాయినా 'ఇస్' సెన్నది. ఆమెను నిద్రలేవగొట్టకు' అని జ్ఞాపకం చేస్తూవచ్చింది.

కాసేపటికి తల్లి సుఖంగా గుర్రుపట్టి నిద్రపోయింది. తెల్లవారగట్ల ఇంకా కనుచీకటుండగానే తాత్యాయినా తల్లిని లేపింది. 'టీ తయారు చేశాను, కొంచెం పుచ్చుకొని వెళ్ళు. లేకపోతే జలుబు చేస్తుంది' అన్నది.

స్టీపను తల్లిని పట్టణంలో తాను కలుసుకోవడం ఎల్లాగని అడిగాడు. టీ త్రాగుతూ స్టీపను చిరునవ్వు నవ్వుతూ ఇల్లా అన్నాడు.

'ఆహా! ఒక్కొక్కప్పుడు అంత తమాషాగా ఉంటుంది ఘటన'

'ఏమిటది?' అంది తాత్యాయినా.

'ఏమిటా? ఈ అవ్వతో పరిచయం. ఎంత సులువుగా లభించింది?'

'ఈ ఉద్యమంలో ఉండే తమాషా ఇదే. ఎక్కడచూసినా ఇదే ఆశ్చర్యం' అంది తల్లి.

ఆ రైతు, అతనిభార్య విశేష ఆర్భాటం లేకుండా తల్లికి అవసరమైన ప్రయాణసౌకర్యములు చేసి సాగనంపారు.

టపాబండిలో కూర్చుని తల్లి స్టీఫన్ నెమ్మదిగా యీ ఉద్యమంలో పనిచేస్తుంటాడనీ, అతనిభార్య ఎప్పుడూ తెగసంతోషిస్తూ వుంటుందని ఊహించుకుంది. తాత్యాయినా తన బిడ్డలచావు నెప్పుడూ మరచిపోదనీ, ప్రతీకారబుద్ధితో భర్త నెప్పుడూ ఏమరనియ్యదనీ ఆమెకు నమ్మకం కలిగింది. తర్వాత ఆమె మనోనేత్రాలకి రైబిన్, అతనిముఖంమీద రక్తం, జ్యోతుల్లా ప్రకాశించే ఆకళ్ళు, అతని నోటంబడి వచ్చిన మాటలు, అన్నీ జ్ఞాపకానికొచ్చినాయి. ఇదంతా చూస్తూ ఏమీ చెయ్యలేనిస్థితిలో ఉన్నాం కదా అనే విచారం ఆమె హృదయాన్ని కలవరపరచింది. ఇంటికి చేరేవరకు రైబిన్‌ను చేతులు వెనక్కి విరిచికట్టి తీసుకెడుతూ ఉన్నట్టే కనుపించింది. ఆమెకు ఎన్ని గ్రామాలలో ఇలాగే అజా పజా లేకుండా అణగద్రొక్కబడిన సంగతి జ్ఞాపకంవచ్చింది. ప్రజలు రహస్యంగా సత్యంయొక్క సందేశాన్ని గ్రహించడానికి ఎదురుచూస్తూన్నట్లు ఆమెకు తోచింది. కొద్దిమంది జనం బుద్ధిలేక జీవితమంతా ఏ ఆదర్శ లేకుండా పశువుల్లాగ పనిచేస్తూ ఉండడంకూడా ఆమె తలుచుకుంది.

అట్టే ఆలోచేస్తే ఈ జీవితం నాగరిక సంపర్కంలేని బంజరుభూమిలా కనుబడింది. కాని కష్టపడి పనిచేసేవాళ్ళకిమాత్రం తగినంత ప్రతిఫలం ఇచ్చేటట్లుంది. సత్యం, న్యాయం అనే విత్తనాలు చల్లితే మీకు నూరురెట్లు ఫలం ఇస్తాను. అని న్యాయపరుల నాహ్వానిస్తున్నట్లు ఆమెమనస్సుకి తట్టింది. పట్టణం సమీపిస్తున్నకొలది ఆమె మనస్సు స్వార్థరహితులై, సత్యం ప్రచారం చెయ్యడానికి అహర్నిశలూ కష్టపడే యువజనులపైకి పోయింది. వాళ్ళకి తన కాయశక్తులూ తోడ్పడడమే కాకుండా తన మాతృప్రేమ మూలకంగా వాళ్ళను లాలించాలనే వుత్సాహం కలిగింది.

ఇంటికి చేరుకుంది. తలుపు తట్టేసరికి ఏదో పుస్తకం చేతోపుచ్చుకుని నికోలే వచ్చి తలుపుతీశాడు. తీస్తూనే చాలా సంతోషంతో 'ఏమిటీ, చాలా త్వరగా వచ్చేసినావే ? అప్పుడే అయిందా? సరి సరి, సంతోషం' అన్నాడు. శాలువ, సంచి అందిపుచ్చుకుని ఇలా అన్నాడు— 'నిన్న రాత్రి ఇక్కడ మనఇల్లు సోదాచేశారు. అగుపడడంలేదూ ? కారణ మేమిటా అనుకున్నాను. బహుశా నీ కేమైనా చిక్కువచ్చిందేమో ననుకున్నాను. ఆలాంటిదేమీ లేదులేపోనీ. నిన్ను అరెస్టు చేయడానికివస్తే, నన్నూ వదలిపెట్టరు.'

మాట్లాడుతూ ఇద్దరూ భోజనాలగదిలోకి వెళ్ళేరు.

'కాని వాళ్ళు నన్ను వుద్యోగంలోనుంచి తప్పిస్తామంటున్నారు. అందుకోసం నాకేమీ విచారంలేదు. దూడాడుడుకూలేని రైతులను లెక్క పెట్టే ఈ వుద్యోగానికి ఆ రైతుల దగ్గరనుండి వచ్చే డబ్బులోనుంచి జీతం పుచ్చుకోవడంకూడా నాకు చాలా కష్టంగానేవుంది. నాఅంతట నేనే ఆ వుద్యోగం వదిలేస్తే అసహ్యంగా వుంటుందని ఊరుకున్నాను. నా మిత్రులకు కూడా కష్టంగానేవుంది. ఇప్పుడీసమస్య దానంతటనే పరిష్కారమైపోయింది. నాకు సంతోషంగానేవుంది.

తల్లి కూర్చుని ఇల్లంతా కలయచూచింది. అంతా చిందరవందరగా కాగితాలు, బొమ్మలు వగైరాలన్నీ అటూఇటూ పడున్నాయి. గోడకంటిం చిన కాగితాలన్నీ సగం చింపేసి వున్నాయి. నేలమీదున్న పలకలన్నీ తవ్వేసివున్నాయి. పొయ్యిదగ్గరంతా బూడిదమయం. కిటికీవూచలు విరిగి వున్నాయి. ఇదంతాచూచి తల్లి ముక్కుమీద వ్రేలువేసుకుని చూచింది.

'వాళ్ళు తమకి ఊరికే జీతాలివ్వడంలేదని చూపించదలచుకున్నారు' అన్నాడు నికోలే. బల్లమీద యెంగిలి గిన్నెలు, పళ్ళేలు, బొగ్గులు, రొట్టె ముక్కలు, పుస్తకాలువగైరా చెత్తాచెదారం పడున్నాయి. తల్లి చిన్ననవ్వు నవ్వింది.

నికోలే 'నేనే ఇదంతా సర్దడం యెందుకని ఊరుకున్నాను. వాళ్ళు చేసిన గలభానంతటినీ బాగుచేయదలచుకోలేదు. నిలోనా! ఫరవాలేదు. పోనిద్దూ. బహుశా వాళ్ళు మళ్ళీవస్తారేమో అనుకుంటాను. అంచేతయెందుకు సర్దడం అని ఊరుకున్నాను. ఇది సరేకాని నీవెళ్ళిన ప్రయాణం ఎలావుంది' అన్నాడు. ఈ మాట అడిగేటప్పటికి తల్లి వులికిపడింది. రైబిన్ మూర్తి కండ్ల కగుపడింది. ఇంత సేపటివరకు ఆ సంగతి చెప్పనేలేదుకదా అని కించపడింది. కుర్చీకానుకొని తన కథంతా చెప్పింది. ఆ చెప్పడంలో 'వాళ్ళు అతన్ని పట్టుకున్నారు' అనేసరికి నికోలే ఒళ్ళు జలదరించింది.

'పట్టుకున్నారూ? ఎలాగా?' అని అడిగేడు.

తల్లి అతని ప్రశ్నలన్నింటిని ఆపి తనగాథంతా చెప్పింది. వాళ్ళు రైబిన్‌ను పెట్టిన హింసంతా క్రమం తప్పకుండా చెప్పింది.

నికోలే కుర్చీ కానుకుని తెల్లబోయి ఆశ్చర్యంతో పెదిమలు కొరుక్కుంటూ విన్నాడు. అతనిముఖం చాలా చిన్నబోయింది. నిలోవ్నా యెప్పుడు అంత దీనత్వం అతనిముఖాన్ని చూడలేదు.

తల్లి తన కథంతా చెప్పేసరికి అతనులేచి ఒక్కనిముషం జేబులో చేతులు పెట్టుకుని ఇటూ అటూ పచారుచేశాడు. పొర్లివస్తూన్న ఆవేశాన్ని అశ్రువులను కూడా ఆపుచేసుకుని తల్లికేసి చూశాడు.

'నిలోవ్నా! మనమిక కాలయాపన చెయ్యకూడదు. మనమే ఆపనిని స్వయంగా చేసే పూచీపెట్టుకుందాము'

'ఓహో! అతడు బలేవాడు. దర్జాపురుషుడు. ఇలాంటి వాడికి పాపం ఖైదులో చాలా యిబ్బంది. అక్కడ చాలా బాధపడతాడు.'

'కాని ఈ కమీషనర్లు సార్జెంట్లు వీళ్ళంతా ఏముంది, వీళ్ళంతా ఒక తెలివితేటలైన ద్రోహిచేతుల్లో కీలుబొమ్మలు, సర్కసువాడి చేతిలోని కొరడాలు. అందుచేతనే నేను కొరడా నేమనను. అసలు సర్కసువాడిక్రూరత్వానికి ఒప్పుకున్న జంతువునే చంపాలంటాను' అన్నాడు నికోలే. అతి కష్టంమీద ఉద్రేకం ఆపుకున్నాడు.

తల్లి ఇదంతాచూస్తూ కూచుంది. కోపంతో అతను గదంతా చిందులు త్రొక్కినట్లు పచారుచేశాడు.

'ఎంతదారుణమో చూడు! కొందరు మూర్ఖులుచేరి తమ అధికారాన్ని చలాయించడానికని జనాన్ని నానాహింసా పెడుతున్నారు. పశుత్వం పెచ్చుపెరిగిపోయింది. క్రూరత్వం పరిపాటైంది. జాతిజాతంతా అధఃపాతాళానికి పోతోంది. జాతి యెంత విచ్ఛిన్నమైందోచూడు. ఒకభాగం ఇంకోభాగాన్ని హింసపెట్టి పశుత్వందాలుస్తోంది. దాని కడుపూ ఆజ్ఞ లేకపోవడంవల్ల జనాన్ని హింసపెట్టాలనే యావ యెక్కువైపోతోంది. ఇక రెండోభాగం ఈ అవస్థలన్నీ పడి ప్రతీకారం కోసం ఆక్రోసిస్తుంది.

'ఇక మూడవరకం బాగా దెబ్బలు తినితిని మొద్దుతేరి మూర్ఖులై పోయి, మాటామంచీ లేక శవాల్లాగు పడివుంటుంది. వీళ్ళే జాతినంతా భ్రష్టు చేసేస్తున్నారు' అని ఆగి తలుపు నానుకొని రెండుచేతుల్తోటీ తలగట్టిగా నొక్కుని మాట్లాడకుండా కాస్సేపు నుంచున్నాడు.

'ఈ పశువుల జీవితంలో పడుంటే మనం కూడా అప్రయత్నంగా పశువులమై పోతాం' అన్నాడు.

ఏడ్వలేక నవ్వినట్లు ఒకచిన్న వెర్రినవ్వు నవ్వి అతను తల్లి దగ్గరగా వెళ్ళి ఆమె చెయ్యిపట్టుకుని 'నీమూట యెక్కడుంది?' అని అడిగాడు.

'వంటయింట్లో వుంది'

'గుమ్మంలో గూఢచారి వున్నాడు. ఇన్ని కాగితాలు యీ వేళ యెవరికీ తెలియకుండా బయటికి పంపడం చాలాకష్టం. వాటిని దాచడానికి స్థలంకూడా లేదు. బహుశావాళ్ళు మళ్ళీ యీరోజురాత్రి వస్తారనుకుంటాను. నువ్వు అరెష్టవడం నాకిష్టంలేదు. ఈ శ్రమ వృధాఅయితే అవనియ్యి. ఏం చేస్తాం? ఆ కాగితాలు తగలేద్దాం'

'ఏ కాగితాలు?'

'నీమూటలో వుండేవి'

అప్పటికి నిలోవే అభిప్రాయం తల్లికి తెలిసింది. ఎంత విచారంలో వున్నా తాను చేసుకువచ్చినపనికి గర్వం కలిగి నవ్వు వచ్చింది.

'అందులో యేమీలేవు. కాగితాలన్నీ ఖర్చు అయిపోయినాయి' అని తల్లి తాను యీ వుద్యమం అంటే సానుభూతిగల రైతులకెల్లా అందిచ్చినదీ చెప్పింది. నిలోవే మొదట కొంచెం విసుక్కున్నాడు. తర్వాత ఆశ్చర్య పడ్డాడు. ఆఖరుకి సంతోషం పట్టలేకపోయాడు.

'అమ్మా!...ఆహా! నువ్వు చేసుకొచ్చినపని...నీకు ఈ మహోద్య మంలో వుండేవిశ్వాసం చూస్తే నాకు పరమానందం అయిపోయింది. నీ ఆత్మ చాలా పరిశుద్ధమైంది. నాకు నీమీదవుండే ప్రేమ నాతల్లిమీదైనా వుండేదికాదు'

తల్లి అతన్ని కౌగలించుకుని ఆనందబాష్పాలు రాల్చిమూర్ధాఘ్రాణం చేసింది.

'అమ్మా! నేను తెలివితక్కువగా చెప్పడంలేదు. సరిగానే చెపుతున్నాను. నువ్వు బలేమనిషివి. ఆహా!' అన్నాడు నిలోవే.

'నాయనా! నిన్నుకూడా నేను హృదయపూర్వకంగా ప్రేమిస్తున్నాను. నా రక్తంలో రక్తంగా భావించుకుంటున్నాను' అంది తల్లి సంతోషం పొర్లిపోతూ.

ఆనందం అనురాగంతో కూడిన వాళ్ళ అన్యోన్య అభివందనాలు ఒక్కటైపోయినాయి. వాళ్ళిద్దరూ ఇల్లా మాట్లాడుకున్నారు.

నికోలే:—అమ్మా! నీలో వెన్నలాంటి మృదువైనశక్తి చాలావుంది. ఆ మృదుత్వంవల్లనే నువ్వు జనం హృదయాలను ఆకర్షించగలుగుతున్నావు. నువ్వు జనాన్ని బాగా వర్ణిస్తావు. వాళ్ళజీవితం బాగా కనిపెడ్తావు.

త:—నాయనా! నేను మీ జీవితం ప్రత్యక్షంగా చూస్తున్నాను. నాకు దాని అంతర్యం బాగా అర్థం అవుతోంది.

ని:—నిన్నెవరు ప్రేమించకుండా వుంటారు? ఒక మనిషిని ప్రేమించడం అంటే చాలా గొప్పసంగతి. మంచిదికూడాను. తెలుసునా?

త:—నాయనా! నిర్జీవులై పడియున్న జనాన్ని పునర్జీవులుగా చేస్తున్నది మీరే. మీకు చాలా పనివున్నట్లు నాకు కనిపిస్తూనే వున్నది. చాలా శాంతం, ఓపికా కావాలి. మీశక్తి వృధాకాకూడదు. అది జీవితానికెంతో అవసరం. ఇంతకీ అసలు అక్కడ జరిగిందేమిటో చెప్తాను విను. ఆ రైతుభార్య ఒకామెవుంది...............తల్లి ఆ కథంతా చెప్పింది. నికోలే దగ్గరగా కూచుని అతి ఆత్రంగా ఆమె చెప్పిన కథంతా విన్నాడు.

'అమ్మా! అద్భుతం! నువ్వు జైలుకెళ్ళడానికి చాలా సావకాశాలు ఉన్నాయి. ఆహా......రైతుల్లోకూడా కలకలం పుట్టినట్లు స్పష్టంగానే కనిపిస్తోంది. అందులో విశేషం యేముంది? అది సహజమే. మనం గ్రామాల్లో పనిచేసేటందుకు మనుష్యులను ప్రత్యేకంగా యేరాలి. జనం స్తోమతు బాగా ఉండాలి. వున్నవాళ్ళు చాలరు. ఏమూల కీజనం? వందల కొద్దీ కావాలి పనిచేసే మనుష్యులు.

'ఇల్లాంటప్పుడు మరి పాషా, ఆండ్రీ బయటవుంటేనా?' అంది తల్లి.

నికోలే ఆమెకేసి ఒక చూపుచూచి తలవంచుకుని ఇలా అన్నాడు.

'నిలోనా! నీకు కష్టంగావుంటే వుండవచ్చు కాని, ఒక్కసంగతి చెప్పక తప్పదు.'

'నేను పావెల్ ను బాగా యెరుగుదును. అతను ఖైదును వదలిపెట్టడు. విచారణ జరగాలనే అతనికోరిక. ఒక్కసారిగా తారాజువ్వలా పైకెగరా

లని అతని వూహ. కనుక విచారణ వదలిపెట్టడు. నా అభిప్రాయంకూడా వదలిపెట్టకూడదనే. అంతగా అయితే సైబీరియానుండే తప్పించుకొస్తాడు.'

'సరే. తన వుద్యమానికి యెల్లాచేస్తే మంచిదో పావెలే తెలుసు' అంది తల్లి ఒక్క నిట్టూర్పు విడిచి. నికోలే గమ్మున లేచాడు. సంతోషంతో ఉప్పొంగిపోయి 'సంతోషం. అమ్మా! నా జీవితంలో ఈ క్షణంవుందే, ఇది మహాపవిత్రమైంది. ఇదే నా జీవితంలోకల్లా ఘనమైన వేళనుకుంటాను. రా, ఒక్కసారి మాతృదేవిని కౌగలించుకోనియ్యి' అన్నాడు.

వాళ్ళిద్దరూ ఒకళ్ళకేపి ఇంకొకళ్ళు దృష్టిసారించికౌగలించుకున్నారు నికోలే 'సరి...మంచిది' అన్నాడు.

తల్లి కౌగిలి వదిలేసి సంతోషంతో మెల్లగా నవ్వింది.

తత్క్షణమే నికోలే 'అమ్మా! అక్కడ నువ్వుచూచిన రైతు ఒక్కసారి ఇక్కడకొస్తే బాగుండేది. గ్రామాల్లో ప్రచారంచెయ్యడానికి రైబిన్‌ను గూర్చి మనం తప్పకుండా ఒక కరపత్రం అచ్చెయ్యాలి. ఒక్కసారి అతడా మాత్రం ధైర్యంగా బయటకొచ్చాడంటే ఇక ఫరవాలేదు. పైగా ఈ వుద్యమానికి చాలా లాభం. నేను ఇదిగో ఇప్పుడే కరపత్రం వ్రాస్తాను. లూడ్మిలా త్వరగా అచ్చువేసేస్తుంది. కాని ఒక్కసంగతి. ఇది గ్రామాలకు ఎవరు పట్టుకెడతారా అనే విషయం తేలాలి' అన్నాడు. 'అంత అలోచనకేముంది? నే తీసుకెడతాను' అంది నిలోనా.

'వద్దు వద్దు. వైసోవిశవ్ ఎందుకు ఈ పని చెయ్యకూడదా అని ఆలోచిస్తున్నాను. అయినా మాట్లాడిచూస్తాను. కాని నువ్వు అతనితో మాట్లాడి చెప్పవలసిన సంగతులు చెపితే బాగుంటుంది.'

'కాని నేనేమిచేస్తాను?'

'ఆవిషయంలో ఆదుర్దాపడకు' అని నికోలే కూచుని వ్రాయడంఆరంభించాడు. తల్లి బల్ల సర్దుతూ అతనికేసి చూస్తోంది. అతని చేతిలో కలం గడగడ వణకడం కనిపెట్టింది. కలం చరచర నడిచింది. ఒక్కొక్కప్పుడు అతని మెడ అదిరేది. ఇంకొకప్పుడు తల వెనక్కివాల్చి కళ్ళుమూసుకుని ఏమిటో ఆలోచించేవాడు. ఇదంతాచూచి తల్లికి ఆవేశం కలిగింది. 'కానియ్యి. బాగా తెగేసివ్రాయి. దుర్మార్గులు! రాక్షసులు! వాళ్ళని దయతలచకూడదు' అంది.

నికోలే లేచి 'సరి ఇదిగో తయారయింది. ఇది జాగ్రత్తనా నీ ఒంటి మీదే దాచుకో. పోలీసువాళ్ళొస్తే నిన్ను కూడా సోదాచేస్తారనే సంగతి మాత్రం మరచిపోకు' అన్నాడు.

'ఏడిశారు. వాళ్ళ మొఖం' అంది తల్లి మెల్లగా.

సాయంత్రం డాక్టర్ ఇవానిమ్ వచ్చాడు. గదిలో అటూ ఇటూ పచారుచేస్తూ హఠాత్తుగా ఇల్లా అన్నాడు.

'అధికారులకేదో కిర్రి ఎక్కినట్లుందే. నిన్నరాత్రి ఏడుచోట్ల సోదాలు. ఆ జబ్బుగావున్న కుర్రాడెక్కడ ?'

'అతడు నిన్ననే వెళ్ళిపోయాడు. ఇవ్వేళ శనివారంకాదూ ? అందుచేత కూలీలకు పుస్తకాలు చదివి వినిపించడాని కతనికి మనస్కరించలేదు' అన్నాడు నికోలే.

'అదే బుద్ధితక్కువపని. తలపగిలి తనుంటే చదువేమిటి ?

'నేను అతన్ని మానిపించడానికి చాలా ప్రయత్నం చేశాను. కాని లాభం లేకపోయింది.'

'బహుశా అతను కాస్త బయటికి పోయినట్లున్నాడు' అంది తల్లి.

నికోలే:—ఇవాన్ ! నీ కిక్కడేమీ పనిలేదు. ఇక్కడికిప్పుడు కొందరు స్నేహితులొస్తారు, నువ్వెళ్ళిపో. అమ్మ ! నిలోనా ! ఆ కాగితం అతని చేతికియ్యి అన్నాడు.

డా. ఇవాని:—ఓహో ! ఇంకో కాగితమా ?

ని:—అవును. అది తీసుకెళ్ళి అచ్చువేయడానికిచ్చి రావాలి.

డా:—సరే ఇస్తాను. అంతేనా ?

ని:—గుమ్మంలో గూఢచారి వున్నాడు.

డా:—అవును. చూశాను. నా ఇంటిముందరకూడా వున్నాడు. సెలవు అమ్మా ! సెలవు......ఇదిగో ఇంకోసంగతి, శ్మశానంలో జరిగిన గలాటా చాలా మంచిదే అయింది తెలుసునా ? ప్రజల్లో ఏకగడబిడగా వుంది. తప్పనిసరిగా వాళ్లీ విషయాన్ని గురించి ఆలోచించుకుంటున్నారు. నికోలే ! నువ్వు ఆ విషయంమీద వ్రాసినవ్యాసం చాలాబాగుంది. సరియైన టైములోకూడా వచ్చింది. అందుచేతే నేనెప్పుడూ చెడ్డరాజీకన్న, మంచిగలాటాయే మంచిదంటాను.

ని:—ఇక సరే. నువ్వు వెళ్ళు.

డా:—నిలోనా! ఒక్కసారి నీ కరస్పర్శ చెయ్యనియ్యి. ఆ కుర్రవాడు మాత్రం చాలా తెలివితక్కువపని చేశాడు. అతని చిరునామా తెలుసా? నికోలే చిరునామా ఇచ్చేడు.

డా:—రేపు నేను అతడ్ని కలుసుకుంటాను. అతడు మంచిగట్టివాడు.

ని:—ఓ! చాలామంచివాడు. సందేహమేమిటి?

డా:—అతడ్ని జాగ్రత్తగా కాపాడాలి. అతనిబుర్ర మంచిది. అల్లాంటి వాళ్ళలోనుంచే కూలినాలి జనానికి ఉపయోగపడే మంచి మేధావులు బయలుదేరాలి. మనమంతా ఏ పనీ, పాటా పూచీగీచీ లేని ప్రవాసాల కెడితే మన స్థలం ఆక్రమించుకొనేందుకు అలాంటివాళ్ళు తయారుకావాలి. ఇంతా చేస్తే ఏమవుతుందో ఎవరు చెప్పగలరు?

ని:—ఇవాన్! నీకు వాగుడెక్కువైపోయింది సుమా?

డా:—నాకు ఇవ్వేళ చాలా సంతోషంగా ఉందోయి. ఈధోరణికదే కారణం. సరి, నేపోతున్నాను. అంటే మీరు ఖైదుకోసం కనిపెట్టుకున్నారన్నమాట. ఇక్కడ నీకు కావలసినంత విశ్రాంతి దొరుకుతుందనుకుంటాను.

ని:—సంతోషమే. కాని నేనంత అలిసిపోలేదు.

తల్లి వాళ్ళ సంభాషణంతా వింది; కూలీనాలి జనం అంటే వాళ్ళకుండే అభిమానం, జైలుకు వెళ్ళవలసివచ్చినా, ఇంకా ఎన్ని కష్టాలువచ్చినా తమ పని మానకపోవడంచూచి ఆమెకు చాలా ఆనందం కలిగింది. డాక్టర్ వెళ్ళిపోయిన తర్వాత నికోలే, తల్లి ఇద్దరూ స్నేహితులకోసం ఎదురుచూస్తూ ఏదో మాటాడుకుంటూ కూచున్నారు. నికోలే ఆమెకు ప్రవాసంలోవున్న మిత్రులనుగురించీ, తప్పించుకొనివచ్చి మళ్ళీ ఉద్యమంలో మారుపేరులతో పనిచేస్తూన్న వాళ్ళనుగురించీ చెప్పాడు. స్వాతంత్ర్యంకోసం తమశక్తినంతా ధారపోసే నవయుగ వీరుల కథలను అతను మెల్లగా ఆమె చెవులోఊదాడు. అతడా కథలు చెపుతూంటే గోడలుకూడా ప్రతిధ్వనించునట్లుకనుపించింది.

తల్లికీ కథలు వినగా వినగా తన కండ్లకేదో ఛాయకమ్మినట్లు తోచింది. ఎన్నడూ ఆ వీరులను తాను కండ్లతో చూడకపోయినా వాళ్ళమీద గొప్ప ప్రేమకలిగింది. ఆమె మానసికదృష్టిలో ఈ యువకులంతా

ఏకమై ఒక బ్రహ్మాండమైన శక్తిరూపందాల్చి, భూమండలమంతా తిరుగుతూ, సత్యం, ధర్మం, సమానత్వం మొదలైన సంగతులను ప్రజలకు తెలియజేస్తూ నిర్జీవులనుకూడా ఉత్సాహంతో తాండవింపజేస్తూన్నట్లు కనుపించింది. ప్రపంచాన్నంతా దాస్యకూపంలో ముంచే దురాశ, క్రూరత్వం అసత్యం అనే మూడు దుర్గుణాలను నాశనంచేసి, అందరికి సమాన సత్త్వాలుంగల జీవితాన్ని నిర్మిస్తున్నట్లు తోచింది. ఆ దృశ్యం తలుచుకుని ఆమె అపరిమితానందం పొందింది. ఆవేళ ఆమెకు చాలా తృప్తికలిగింది.

'అయితే పోలీసులు రావడంలేదే' అన్నాడు నికోలే.

తల్లి విసుగుతో 'పోనిద్దూ ఆ కుక్కలతో పనేమిటి?' అంది.

'సరి నీకు పడుకునేవేళయింది. బాగా అలసిపోయినావు కూడాను. నువ్వు చాలా బలంగానేవున్నావనే చెప్పాలి. ఇంత గొడవగావున్న రోజుల్లో శాంతంగా కాలం తర్లించేస్తున్నావు. జుట్టుమాత్రం గబగబా నెరసిపోతోంది. వెళ్ళి పడుకో' అన్నాడు నికోలే.

ఇద్దరూ ఎవరిగదిలోనికి వాళ్ళు వెళ్ళిపోయారు.

౧౩

తల్లి రాత్రి అంతా సుఖంగా నిద్రపోయింది. తెల్లవారుతూవుంటే యెవరో వచ్చి వంటయింటి తలుపుతట్టారు. ఆ చప్పుడుకు మెళకువవచ్చి లేచింది. ఇంకా కనుచీకటిగానే ఉంది. నిశ్శబ్దంగా ఉంది. పైమీద బట్ట కప్పుకొని వంటయింట్లోకి వెళ్ళి 'ఎవరు వారు?' అని అడిగింది.

'నేను' అని పరిచయమైన కంఠధ్వని వినిపించింది.

'నేనంటే'

'తలుపు తీద్దూ'

తలుపు తీసింది. ఇగ్నాటీ లోపలికొచ్చాడు.

నవ్వుతూ 'సరే. అయితే నేనేమీ పొరబాటు పడలేదన్నమాట. రావడం సరియైనచోటికే వచ్చాను' అన్నాడు. అతని ఒళ్ళంతా బురద. మొఖం వెలవెల బారుతూవుంది. కళ్ళు గుంటబట్టి ఉన్నాయి.

'మా గ్రామంలో కొంపలంటుకున్నాయి. అరెస్టు లారంభమైనాయి' అన్నాడు. మెల్లగా తలుపువేసి 'నాకు తెలుసు' అంది తల్లి.

'ఆ! అల్లాగా? నీకెల్లా తెలిసింది? ఎవరు చెప్పారు?'

తల్లి తనకెల్లా తెలిసిందీ సూక్ష్మంగా చెప్పి 'మిగతా వాళ్ళనుకూడా పట్టుకున్నారా?' అని అడిగింది.

వాళ్ళక్కడలేరు. సేనలో చేరడానికెళ్ళారు. రైబిన్‌తో సహా మొత్తం అయిదుగురిని పట్టుకున్నారు. నాకోసం వెతుకుతున్నారనుకుంటాను. వెతికితే వెతకనియ్యి. ఏమైనాసరే సేనక్కడికి వెళ్ళనేవెళ్ళను. ఇంకా మనవాళ్ళున్నారక్కడ. ఏడుగురు యువకులు, ఒక స్త్రీ ఉన్నారు. ఫరవా లేదు. వాళ్ళంతా నమ్మకమైనవాళ్ళే' అని భుజాలెగరవేస్తూ చెప్పాడు.

'ఈ ఇల్లు ఎల్లాకనుక్కున్నావు?'

'ఈఇల్లేనా? సంగతంతా చెపుతానుండు' అని ఇగ్నాటీ కూచుని తనగాథంతా ఇలా చెప్పాడు.

'ఒకరోజు రాత్రి పోలీసులు తిన్నగా తారుపనిదగ్గర కొచ్చారు. అంతకొక్కనిమిషము ముందుగా అడివికాపలామనిషొచ్చి కాస్త కబురందిచ్చేడు. 'అబ్బాయీ! జాగ్రత్తగా ఉండండిరా' అని చెప్పి చక్కాపోయాడు. వాళ్ళెన్ని తంటాలుపడినా రైబిన్‌మామానిమాత్రం అణచలేరు. వెంటనే అతను నన్నుపిలిచి 'ఇగ్నాటీ! నువ్వు తక్షణం పట్టణానికి పరుగెత్తు. త్వరగావెళ్ళి ఆవేళ ఇక్కడకొచ్చిందే ఆ ముసలమ్మ దగ్గరకెళ్ళు.' అనిచెప్పి స్వదస్తూరితో ఒక చీటీ వ్రాసిచ్చాడు. 'వెంటనే పో' అని ఒక్కగెంటు గెంటాడు. సేను నెమ్మదిగా గుడిసె వెలుపలకువచ్చి ఆ పొదలలో నక్కి నక్కి పాకుతూవచ్చాను. ఇంతట్లో వాళ్ళ అడుగులచప్పుడు వినిపించింది. చాలామంది ఉన్నట్లున్నారు. అడుగులరొద చాలా ఎక్కువగానేవుంది. పిశాచపు వెధవలు. సేనలాగే పొదలచాటున పడుకున్నాను. వాళ్ళు నన్నుదాటి వెళ్ళిపోయారు. తరువాత లేచి నడక లంకించుకున్నాను. ఆ నడవడం నడవడం రెండు రాత్రులు ఒక పగలు ఆగకుండా నడిచాను. కాళ్ళ నొప్పులు వారం రోజులదాకా వదలవు'

ఆతని ముఖం చూస్తే చాలా తృప్తి కనిపిస్తూంది. శక్తి తగ్గినా సంతోషం అతిశయంగానే ఉంది.

తల్లి 'అబ్బాయీ! కొంచెం టీ త్రాగితే నొప్పులు తీస్తాయి. ఇదిగో ఇప్పుడే తయారుచేసి ఇస్తానుండు; ఈలోగా కాళ్ళూ, చేతులూ, ముఖం కడుక్కో' అంది.

'ఇదిగో చీటీయిస్తానుండు' అని కాలు కష్టంగా ఎత్తి బల్లమీద పెట్టి కాలి పట్టీలు విప్పడం ఆరంభించాడు.

'నాకు మహా పెద్దభయం వేసింది. నా పనైపోయిందనుకున్నాను'

ఇంతలో నికోలే లోపలికొచ్చాడు. ఇగ్నాటీ కేదో క్రొత్తతోచి బెంచిమీద కాలు గబాలున క్రిందపెట్టాడు. లేచి నిలబడాలని ప్రయత్నించాడు. కాని లేవలేకపోయాడు.

తల్లి 'పరవాలేదు. నువ్వు కూచో నాయనా' అంది.

నికోలే యేమీ క్రొత్త లేకుండా సోదరవాత్సల్యముతో ఆ యువకుని దగ్గర కూచుని 'ఎల్లా ఉన్నావు? కాలుపట్టీ నేను విప్పుతానుతే' అని మట్టికొట్టుకున్న పట్టీలను విప్పడం మొదలుపెట్టాడు. ఆ యువకుడు బెదురుతూ తల్లికేసి చూచాడు.

'కాళ్ళకి కొంచెం బ్రాంది మర్దన చెయ్యాలనుకున్నాను' అంది తల్లి.

'తప్పకుండా' అన్నాడు నికోలే.

కాలి పట్టీలు విప్పి అందులోవున్న చీటీ చూచాడు.

'అమ్మా! నీకే ఈ చీటీ'

'చదువు'

'అమ్మా! నువ్వు ఈవిషయమై ఇంకా శ్రద్ధచేయవలెనని నా కోరిక. నువ్వే స్వయంగా ఈ భారం వహించాలి. ఆ పొడుగాటి స్త్రీతో ఇంకా రైతులవిషయమై కరపత్రాలు అచ్చువేయమని చెప్పు. మరచిపోవద్దని చెప్పు. ఇది నా ప్రార్థన. సెలవు......రైబిన్' అని నికోలే చదివేడు.

'అయ్యో నాయనా! అప్పుడే నీ గొంతుక పట్టుకున్నారుగదా' అని ఒక్కసారి తల్లి విచారపడింది.

'ఆహా! ఇది చాలా అద్భుతమే. ఈ చీటీ హృదయాన్ని కరిగించడమేకాదు చక్కటి పాఠంగూడా నేర్పుతుంది' అన్నాడు నికోలే.

ఇగ్నాటీ వాళ్ళకేసి తెల్లబోయిచూస్తూ కాళ్ళజోడుగీడు తీసేసి పాదాలు ఒత్తుకుంటూ కూచున్నాడు.

కడుపులో పుట్టిన దుఃఖాన్ని మింగేసి పైకేమీ కనబడకుండా తల్లి ఒకపళ్ళెంతో నీళ్ళుపట్టుకొనివచ్చి అతనికాళ్ళు కడగడానికికూచుంది. కాలు పట్టుకునే సరికల్లా ఇగ్నాటీ గభాలున వెనక్కిలాగుకున్నాడు.

ఇగ్నాటీ:—యేంపనిది?

తల్లి:—ఇస్! పాదాలిల్లా పెట్టు.త్వరగా.

నికోలే:—బ్రాంది పట్టుకొస్తానుండు.

ఇగ్నాటీ కాళ్ళనింకా బెంచికిందికి లాక్కున్నాడు.

'ఏంపనిది? నువ్వు నా కాళ్ళు పట్టుకోవడం తప్పుకాదూ? పెద్ద దానవు' అన్నాడు.

తల్లి మాటాడకుండా రెండోకాలుపట్టి విప్పింది. ఇగ్నాటీ యేమీ అనలేక తెల్లమొగంవేసుకుని చూస్తూ కూచున్నాడు.

'నాకాలు కితకితలు' అన్నాడు.

'పరవాలేదు. ఓర్చుకోగలవు' అంటూ తల్లి కాళ్ళుకడగసాగింది.

ఇగ్నాటీ కితకితలవల్ల గడబిడపడ్డాడు. అస్, ఉస్ అన్నాడు.

తల్లి 'రైబిన్‌ను కొట్టినసంగతి తెలుసునా?' అని అడిగింది.

ఇగ్నాటీ భయముతో గడబిడలాడుతూ 'ఏమిటి? ఆఁ' అని తెల్లబోయాడు.

'అవును కొట్టారు. ఆ గ్రామానికి తీసుకెళ్ళేటప్పుడు దారిలో కొట్టారు. నికోలస్కూలో సార్జెంటు కొట్టాడు. పోలీసు కమీషనరొచ్చి రక్తం కారేటట్లు మొగంమీదకొట్టి, తన్ని, నానాహింసా పెట్టాడు. రైబిన్ శరీరమంతా రక్తం వరదలైపోయింది.

ఆనాటి సంగతులన్నీ జ్ఞప్తికివచ్చి ఇక మాట్లాడలేకపోయింది, తల్లి.

ఇగ్నాటీ తలవాల్చుకున్నాడు. భుజాలు పొంగాయి.

'ఆహా! వాళ్ళు అంతపనీ చెయ్యగలరు. అందుచేతే ఆపిశాచాలని చూస్తే నాకు భయం. అయితే ప్రక్కనున్న రైతులేం చేశారు. వాళ్ళు కూడా కొట్టలేదూ?

'ఒకడు కొట్టాడు. పోలీసు కమీషనరు కొట్టమన్నాడు. మిగతా వాళ్ళంతా ఒకమోస్తరుగా ఊరుకున్నారు. కొంతవరకు సాహసం చేశారు కూడాను.'

'ఆ కొట్టే రైతును కొట్టొద్దని గట్టిగా చెప్పారు.'

'ఊఁహూఁ....ఇంకేమి? బాగానేవుంది. రైతులుకూడా ఇప్పుడిప్పుడు కొంత తెలుసుకుంటున్నారన్నమాట. మనిషంటేఏమిటో, ఏస్థితిలో వున్నాడో గ్రహిస్తున్నారు' అన్నాడు ఇగ్నాటీ 'అక్కడ మాత్రం తెలివైనవాళ్ళు మంచి చెడ్డలు తెలుసుకోగలిగినవాళ్ళూ లేకపోయారూ?' 'అల్లాగే. అక్కడే అన్నమాటేమిటి? బుద్ధిమంతులు ఎక్కడావున్నారు. అవసరంకొద్దీ వస్తూవుంటారు ముందుకి. ప్రతిచోట వుండడం వున్నారుకాని వాళ్ళని పట్టుకోవడం మహాకష్టం. ఏమూలో అజాపజాలేకుండాపడుంటారు వాళ్ళల్లోవాళ్ళే ఆలోచించుకుంటూ బాధపడుతూవుంటారు. అంతాచేరి ఒక ముఠాగా యేర్పడి పనిచేసేటంత విశ్వాసం చొరవ యింకా పుట్టడం లేదు' అన్నాడు ఇగ్నాటీ.

ఇంతలో నికోలేవచ్చి బ్రాందిసీసా అక్కడపెట్టి, కుంపట్లో బొగ్గేసి అవతలికి వెళ్ళాడు. ఇగ్నాటీ అతను వెడుతుంటే అలాగేచూశాడు.

ఇగ్నాటీ:—ఎవరాయన? చాలా పెద్ద శ్రీమందులాగున్నాడే?

త:—ఈ వ్యాపారంలో శ్రీమందులంటూ లేరు. అంతా కామ్రేడ్లే.

ఇ:—నాకిదంతా చిత్రంగా వుంది.

త:—చిత్రం ఏముంది?

ఇ:—ఏమిటా? ఒకవైపునేమో మొగంమీదరక్తాలు కారేటట్లు కొడతారు. ఇంకొకవైపున కాళ్ళుకడిగి ఎంతో యెక్కువగా వుపచారం చేస్తారు. ఈ రెంటికీ మధ్యస్థమెవరు?

ఇంతలో గభాలున తలుపుతోసుకుని నికోలే లోపలికి వచ్చాడు. గుమ్మందగ్గరే నిలబడి ఇల్లా అన్నాడు.

'మధ్యస్థం లేకేం? ఎవరైతే మొగంమీద రక్తాలు కారేటట్లు కొడుతున్నారో వాళ్ళపాదాలు నాకేవాళ్ళు, మొగంమీద నెత్తురు కరడు కడుతూంటే ఆ నెత్తురు నాకుతూవుండేవాళ్ళు మధ్యస్థంగా వున్నారు. ఇదే మధ్యస్థం.'

'ఆసంగతి అంతే' అన్నాడు. ఇగ్నాటీ అతిగౌరవంగా నిలోతేకేసి చూచాడు.

'రైబిన్ కూడా ఇల్లాగే అనేవాడు. ఆ సంగతంతే అని గొడ్డలిపెట్టు అనేవాడు' అందితల్లి.

'నిలోనా! నీకు శ్రమగా ఉన్నట్లుంది. నేను......' అని ఏమో చెప్పబోయాడు నిలోలే.

ఇగ్నాటీ పాదాలు వెనక్కి పెట్టుకున్నాడు.

'ఇక చాల్లే ఇగ్నాటీ, కాళ్ళూ చేతులూ కడుక్కో' అని తల్లిలేచింది. అతను లేచి నెమ్మదిగా నాలుగు గడుగులు వేశాడు.

'ఆహా! వెయ్యి నమస్కారాలమ్మా నీకు. కొ్ౌత్త పాదాల్లా ఉన్నాయి. ఓహో! మీకు కృతజ్ఞత చూపించడం ఎల్లాగో తెలియడం లేదు' అన్నాడు. అక్కడే తొట్టెలో నీళ్ళు సిద్ధంగావుంటే కాళ్ళూ చేతులూ కడుక్కున్నాడు.

తర్వాత ముగ్గురూ టీ త్రాగడానికి కూచున్నారు. ఇగ్నాటీ మెల్లగా కథ ప్రారంభించాడు.

'నేను ఈ కరపత్రాలు పంచిపెడుతూవుంటాను. ఎన్ని మైళ్ళయినా నాకు నడకంటేలక్ష్యంలేదు. అంచేత రైబిన్ మామ ఈపని నాకప్పజెప్పాడు. అబ్బాయీ! పంచిపెట్టు, పట్టుకుంటే అంతా నీకు సాయం చేస్తారనిమాత్రం అనుకోకు. నువ్వొక్కడవే అనుకో' అని చెప్పేడు.

'చాలామంది జనం ఈ కాగితాలు చదువుతున్నారా?' అని అడిగేడు నిలోలే.

'చదువొచ్చినవాళ్ళంతా చదువుతున్నారు. ధనికులుకూడా చదువుతున్నారు. కాని వాళ్ళకు మేమివ్వడములేదు. మేమిస్తే వాళ్లు మమ్మల్ని వెంటనే పట్టుకుని వప్పజెప్పుతారు. వాళ్ళకిది యెప్పటికైనా తమకురితాడవుతుందని తెలుసు.'

'ఏమిటీ! వాళ్ళ కెందుకు ఉరితాడవుతుంది?'

'ఉరితాడు కాకేమి? రైతులు ఊరుకుంటూ రేమిటి? రైతులు భూమందుల భూములన్నీ పుచ్చుకోక మానరు. ఈ ధనికుల దగ్గరినుంచి భూమందుల దగ్గరనుంచి భూమంతా లాక్కొని ప్రజలే హెచ్చుతగ్గులు లేకుండా అంద

రికీ సమానంగా పంచిపెడతారు. ఒకడు యజమాని అనీ, ఇంకొకడు కూలీ అని తేడావుండదు. అందుకోసం కాకపోతే ఈగొడవంతా యెందుకు?'

ఇగ్నాటీకి కోపంకూడా వచ్చింది కొంచెం. నికోలేకేసి ఏమిటో అనుమానంగా చూచేడు. నికోలే చిన్న నవ్వు నవ్వేడు. తల్లి 'కోపగించుకోకు' అని సంబాళించింది.

'సరే ఇప్పుడు రైబిన్ అరెస్టునుగూర్చి అచ్చువేసిన కాగితాలు గ్రామాలు చేరడం ఎల్లాగ?' అన్నాడు నికోలే.

ఇగ్నాటీ శ్రద్ధగా ఆలకించాడు.

"ఇవ్వేళ వైసోవికవ్‌తో మాట్లాడుతాను' అంది తల్లి.

'కరపత్రాలు సిద్ధంగా వున్నాయా!' అని ఇగ్నాటీ అడిగాడు.

'ఆ, వున్నాయి.'

'అయితే నాకివ్వండి, నేను తీసుకెడతాను. వాటిని ఎక్కడ ఎల్లా ఖర్చుపెట్టాలో నాకు తెలుసును. నే చేస్తాను' అన్నాడు ఇగ్నాటీ.

తల్లి మెల్లగా అతనికేసి చూడకుండానే నవ్వింది.

'నువ్వెందుకూ? చాలా శ్రమపడ్డావు. పైగా భయపడ్డావుకూడాను. ఏమైనాసరే ఇక అక్కడికి వెళ్ళనని ఇప్పుడేకాదూ చెప్పావు?' అందితల్లి.

ఇగ్నాటీ పళ్ళు బిగించి తల దులుపుకున్నాడు.

'అవును, నేడు అలసటగా నేవుంది. కొంతకాలం విశ్రాంతి తీసుకుంటాను. భయపడినమాటకూడా వాస్తవమే. మనిషిని రక్తాలు కక్కేటట్లు కొడతారని నువ్వేకదా చెప్పావు? అలాంటప్పుడు బుద్ధిపూర్వకంగా కాలుచేతులు విరుగగొట్టుకొనడానికి యెవరంగీకరిస్తారు. కాని మొత్తంమీద నే నెలాగో అలాగ రహస్యంగా పనిమాత్రం జరిపిస్తాను. ఫరవాలేదు. కరపత్రాలు నాకివ్వండి. ఈసాయంత్రమే బయలు దేరుతాను...... నేను ముందు ఆ కాగితాలన్నీ అడివిలోకి పట్టుకుపోయి అక్కడదాస్తాను. దాచేసి అక్కడున్న మనవాళ్ళు నలుగురికీ కబురుచేస్తాను. వాళ్ళనే అక్కడికివెళ్ళి తీసుకోమంటాను. అదే మంచిది. నేనే పంచిపెట్టినట్లయితే ఒకవేళ పోలీసుల చేతిలో చిక్కితే ఈకాగితాలు వృధాగాపోతాయి. ఇల్లాంటప్పుడే చాలా జాగ్రత్తగా వ్యవహరించాలి. ఇల్లాంటి అమూల్యమైన కాగితాలుపోతే మళ్ళీ మళ్ళీ దొరకవు' అంటూ అతి కరుకుగా తన కార్యక్రమం అంతాచెప్పాడు.

'అయితే మరి నీభయం మాటేమిటి?' అని నవ్వుతూ అడిగింది తల్లి. ఇగ్నాటీ పట్టుదల సద్బుద్ధి చూచి ఆమె సంతోషించింది.

'భయందారి భయంది. పనిదారి పనిది' అని ఇకిలించాడుఇగ్నాటీ

'నువ్వుకూడా నవ్వుతున్నావేమిటి? ఇల్లా భయపడడంలో ఆశ్చర్యమేముంది? అవసరంవస్తే మనిషి అగ్గిలో దూకుతాడు. ఇలాంటి పనుల్లో ఆ సాహసం అవసరమే' అన్నాడు.

తల్లి 'అయ్యో నాయనా!' అని నిట్టూర్పు విడిచింది. నికోలే ఇగ్నాటీకేసి ఆత్మాదరంగా చూచాడు. వాళ్ళిద్దరూ వ్యవహారాన్ని గురించి ఇల్లా మాట్లాడుకున్నారు.

నికోలే:—అయితే నువ్వక్కడకెళ్ళవన్న మాట?

ఇగ్నాటీ:—వెళ్ళక యేంచెయ్యను? ఎక్కడుండను?

ని:—దానికేమి? నువ్వెళ్ళకపోతే నీబదులింకోళ్ళ కెడతారు. ఆ వెళ్ళే వాళ్ళకి యేం చెయ్యాలో, ఎల్లా చెయ్యాలో నువ్వు చెపుదువుగాని.

ఇ:—స...రే. అల్లాగే.

ని:—నీకోక పని సంపాదిస్తాం. ప్యాసుపోర్టు సంపాదించి అడివిలో ఫారెస్టరు ఉద్యోగం ఇప్పిస్తాం.

ఇ:—అదేనా......అయితే......రైతులెవరైనా వంటచెఱుకుకోసమో, మరోపనికో అక్కడికొస్తే నేను వాళ్ళనేం చెయ్యాలి? పట్టుకునిర్బంధించాలా? ఆపని నేను చెయ్యలేను సుమా!

తల్లి, నికోలే నవ్వారు. అందుచేత ఇగ్నాటీకి మరీ చిరాకెత్తింది)

ని:—మరేమీ కంగారుపడకు. నువ్వేమీ రైతుల్ని బాధపెట్టనక్కరలేదు. నా మాటనమ్ము.

ఇ:—సరే అల్లాగే. నన్ను ఫ్యాక్టరీలో ప్రవేశపెట్టడానికి వీలులేదూ? అక్కడ జనమంతా మరి చాలా ఉషారుగా ఉంటారని విన్నానులే.

ఆ యువకుని హృదయంలో ఏదో అగ్ని ప్రజ్వలిస్తున్నట్లు స్పష్టంగా కనబడుతోంది. కాని దానికింకా నిశ్చలత్వం రాలేదు. ఒకప్పుడు భగభగా మండుతుంది. ఇంకొకప్పుడు చప్పగా చల్లారి పొగొస్తున్నట్లుంటుంది.

ఇ:—నాకు పడుకోవాలని లేదు.

త:—అదేమిటీ, పోయిపడుకో; వెళ్లు.

ఇః—అక్కడచూస్తే వ్యాపారమంతా కరుకుగానేవుంది. మీరిచ్చిన టీనీళ్లకీ పంచదారకీ, చూపించిన ఆదరణకీ అనేక నమస్కారాలు.

మంచంమీద పడుకొని ఇగ్నాటూ ఏదో గొణగడం ఆరంభించాడు.

'మీ ఇల్లంతా తారువాసనే...... నేను పడుకోదలచుకోలేదు. నిద్రరావడంలేదు—అబ్బా ఎన్నో వేల మైళ్ళనుంచి వచ్చినట్లుందే నాకు... మీరంతా మంచివాళ్ళే? అవును...? ఇలా అనుకుంటూనే గుర్రుపెట్టాడు.

అర్ధరాత్రివేళ గదిలో వైసోవికవ్, ఇగ్నాటూలు కూర్చుని గుసగుస లాడుకుంటున్నారు.

ఇః—మధ్య కిటికీమీద టకటక నాలుగుసార్లు.

వై:—సరే నాలుగుసార్లు.

ఇః—మొదట ఇలా మూడుసార్లు (బల్లమీద తాను వ్రేలితో కొట్టి చూపించాడు) ఒక్కక్షణం ఆగి మళ్ళీ ఒక్కసారి.

వై:—తెలిసింది.

ఇః—అప్పుడొక ఎర్రటి వెంట్రుకల రైతు తలుపుతీసి నిన్ను 'మంత్రసానిని తీసుకొచ్చావా?' అని అడుగుతాడు. నువ్వు 'అవును ఖామందు దగ్గరనుంచి' అనిచెప్పు. నువ్వింకేమీ మాట్లాడక్కర లేదు. అతనిక్కే అంతాఅర్థమవుతుంది. వాళ్ళిద్దరూ చేరి చెవులు కొరుక్కోవడం ఆరంభించేరు. వాళ్ళని చూస్తూ చేతులు కట్టుకొని నిలబడింది తల్లి. రహస్యపు గుర్తులు. సాంకేతికాలు, మారుపేరులు అన్నీ వింటే ఆమెకు నవ్వువచ్చింది. 'ఇంకా కుర్రాళ్ళు' అనుకుంది తనలోతాను. ఒక చిన్నదీపం గోడమీద మిణుకుమిణుకుమంటోంది. నేలమీద పాతగిన్నెలూ పనికిరాని ఇనుపసామానులు పడున్నాయి. కిటికీలోంచి పెద్ద నక్షత్రం దివ్యంగా కనబడుతోంది. ఇగ్నాటూ ఒకమంచి దట్టమైన కంబళీ కోటు తగిలించుకున్నాడు. అది తీసుకొనే సరికి అతని కెక్కడలేని సంతోషమూ కలిగింది. దాన్ని పసందు చేస్తూ అతడు చేసే కులాసాచేష్టలన్నీ తల్లిచూచి ఎంతోజాలిపడింది. 'ఇదిగో జ్ఞాపకం వుందికాదూ? ముందర మురతావ్ దగ్గరకెళ్ళి అతనితాతసంగతి అడుగు' అని ఇగ్నాటూ వైసోవికవ్‌తో చెప్పాడు 'జ్ఞాపకముంది' అన్నాడు వైసోవికవ్.

అతడేమైనా మరచిపోతాడేమోనని అనుమానం ఇగ్నాటాకి పోలేదు. తాను చెప్పిన గుర్తులు, మాటలు, చెయ్యవలసిన పనులు అన్నీ మళ్ళీ మళ్ళీ చెప్పిన సంగతే చెప్పాడు. చివరికి కరస్పర్శచేసి ‘సోదరా! ఇక వెళ్ళు అక్కడ వాళ్ళందరికీ నానమస్కారాలు చెప్పు. నేను బ్రతికున్నానని, ఏ మాత్రం చెక్కుచెదరకుండా ఉన్నానని చెప్పు. అక్కడవాళ్ళంతా చాలా మంచివాళ్ళు. నీకే తెలుస్తుందిలే’ అన్నాడు.

ఒక్కసారి తన శరీరంకేసి తానే చూచుకొని సంతుష్టినొంది ‘అమ్మా! నిలోనా, నేనిక వెళ్ళనా?’ అని అడిగేడు.

‘దారి తెలుసునా?’

‘ఆ తెలుసును. సెలవు. నమస్కారం’ అంటూ ఇగ్నాటా జేబుల్లో చేతులు పెట్టుకొని, టోపీ ఓరగా తగిలించుకొని, రొమ్ములు విరుచుకొని చలాకీగా దర్జాకు లోటులేకుండా నడిచి చక్కాపోయాడు.

వైసోవికవ్ తల్లి దగ్గరకెళ్ళి ‘అమ్మయ్యా! ఇప్పటికి నాకూ ఒకపని తగిలింది. జైల్లోంచి నేనెందుకు పారిపోయివచ్చానా అని ప్రాణం విసుగుతోంది. ఎన్నాళ్ళీ దాక్కోవడం? జైల్లో అదీ ఇదీ ఏదో కాస్త నేర్చుకుంటున్నాను. పావెల్ మాకు ఆ సంగతీ, ఈ సంగతీ బాగానూరిపోస్తూవుండేవాడు. కొంచెం బుర్రకెక్కుతోంది. పావెల్ చెప్పినదానికి ఆంద్రీ తమాషాగా మెరుగుపెడుతూ చెప్పేవాడు. మరి వాళ్ళు తప్పించుకొచ్చే విషయంలో ఏమి ఏర్పాట్లు జరిగినాయో నీకేమైనా తెలుసునా? అసలు ఏమైనా చెప్తారా?’ అని అడిగాడు.

ఎల్లుండి కనుక్కుంటారు. ఇంకొక్కరోజు. రేపులేదు, ఎల్లుండి’ అంది తల్లి.

వైసోవికవ్ ఆమె భుజంమీద చెయ్యేసి ఆవేశంతో ఇల్లాచెప్పాడు.

‘అక్కడున్న పెద్దవాళ్ళతో నువ్వు గట్టిగాచెప్పు. నీమాటవింటారు. అందులో ఏమీ కష్టంలేదు. చాలా సులభం, నీకు చెప్తాను విను. లాంతరు స్తంభానికి దగ్గరగా జైలుగోడవుంది. దానికెదురుగా ఖాళీ మైదానం, ఎడమవైపున స్మశానం. కుడివైపున పట్టణం. లాంతరు తుడిచేవాడు పగలు దీపం తుడవడానికొడతాడు. వెళ్ళి గోడమీద రెండు మేకులు దిగగొట్టి ఒక త్రాటి నిచ్చెన లోపలికి జారవిడిచేసి చక్కావస్తాడు. లోపలున్న వాళ్ళకి ఈ టైము

తెలిస్తే వాళ్ళు మామూలు ఖైదీలను ప్రోత్సాహపరచి ఒక పెద్ద గలాటా లేవదీస్తారు. అంతా గలాటాలో పడుండగా యీ మూలనుంచి అవసరమైన వాళ్ళు ఒకళ్ళో ఇద్దరో ఆ నిచ్చెనెక్కి బయటకివస్తారు. వచ్చి ఇలా మెల్లగా పట్టణంలోకే చక్కావస్తారు. అంతగావచ్చి వెదకడమే తటస్థమైతే ముందుగా ఖాళీగావున్న స్మశానం వెతుకుతారు. కనుక పట్టణంకేసి రావడమే సులువు.'

చేతులు త్రిప్పుతూ ఈ ఆలోచనంతా చెప్పాడు. చేత్తో ప్లానుగీసి ఆవివరాలన్నీ చెప్పాడు. అన్నీ సూక్ష్మంగానే కనుపించాయి ఇంతవరకూ.

తల్లి వైసోవ్ష్చికవ్ ఎందుకూ పనికిరాని మొద్దనుకునేది. జిడ్డోడుతూ ఈదురో గోలా అంటూ ఉండే అతని మసూచకపు మచ్చలముఖం యిప్పుడెంతో కళాకాంతులతో ఉంది.

'మీరెప్పుడేర్పాటు చేసినాసరేకాని పగలే జరగాలి. పట్టపగలు ఖైదులోఉండే ఆఫీసర్లముందట ఖైదీ పారిపోతాడని ఎవరనుకుంటారు?' అన్నాడు వైసోవ్ష్చికవ్.

తల్లి గడగడలాడుతూ 'పారిపోయివస్తూంటే గుండుతో కాల్చేస్తారేమో' అంది.

'ఎవరు కాల్చేది? అక్కడ సిపాయిలులేరు. అక్కడుండేదల్లా ఓవర్సీర్లే. వాళ్ళు రివాల్వరు చెప్పులో మేకులు కొట్టుకునేందుకుమాత్రమే వుపయోగిస్తూ ఉంటారు.'

'ఏమిటీ? ఇదంతా చాలా సులువుగానే వుందే?'

'నువ్వు చూస్తావుగా! ఈపథకం పారితీరుతుంది. ఆలస్యం చేస్తే కాదు. నువ్వెళ్ళి మాట్లాడు. నేనన్నీ అప్పుడే సిద్ధంచేశాను. పగ్గపునిచ్చెన, మరమేకులు తయారుగా వున్నాయి. నేనున్న గృహస్థుతో మాట్లాడాను. అతను దీపాలువెలిగించేవాడిపని చేస్తానన్నాడు.'

వైసోవ్ష్చికవ్ ఇలా అంటుంటే తలుపుతెరచిన చప్పుడైంది. దగ్గు వినిపించింది.

'అదిగో' అన్నాడు వైసోవ్ష్చికవ్.

ఇంతలో ఒక పెద్దస్నానంతొట్టిని మోసుకుని ఒకడులోపలికివచ్చేడు. మనిషి భారీగా ఉన్నాడు. గుండ్రనితల. జుట్టు నెరిసింది. టోపీగీపీ లేదు.

మంచి బుర్రమీసం. ముఖం మంచికళగా ఉంది. తొట్టి లోపలికి సులువుగా రాకపోతే దాన్ని తిడుతూ లోపలికొచ్చాడు. వైషోవికవ్ అతనికి తోడు పట్టి తొట్టిని లోపలకీడ్చేడు. అతడు లోపలికి వస్తూనే గట్టిగాదగ్గి కళ్ళి అక్కడే ఉమ్మేసి 'క్షేమమా?' అని పరామర్శ చేశాడు.

వైషోవికవ్ తల్లి కతన్ని చూపించి 'సరి సరి, అదిగో అతన్నడుగు' అన్నాడు.

'నన్నా? దేన్ని గురించి అన్నాడు వచ్చిన యాకూబ్.'

'జైల్లోంచి తప్పించుకు రావడాన్ని గురించి'

'ఆహా!' అంటూ మీసం దువ్వుతున్నాడు.

వై:—ఏమయ్యోయి! యాకూబ్ వాసిలావిచ్! ఈ విషయం చాలా సూక్ష్మమైనదని నే చెపుతూంటే ఈమె నమ్మడంలేదు.

వా:—ఊహూం, నమ్మడం లేదూ? అంటే నమ్మదలచుకోలేదన్నమాట. నీకూ నాకూ ఆపని అంగీకారం. అంచేత మనం నమ్ముతాం. ఇలా అంటుంటే ఆ పెద్దమనిషికి దగ్గుతెర వచ్చింది. దగ్గిదగ్గి గుండెలు రాసుకుంటూ ఆయాసపడుతూ కూచున్నాడు.

తల్లి:—వైషోవికవ్! ఈ విషయంలో నిర్ణయం చేయవలసింది నేనుగాదు.

వై:—అవును నువ్వు వాళ్ళతో మాట్లాడి నచ్చచెప్పాలి. అబ్బ! నాకే వాళ్ళతో మాట్లాడే అవకాశం కలిగితేనా? తప్పకుండా ఒప్పించి తీరేవాడినే. అంతా సిద్ధంగావుందని చెప్పు.

(తల్లి తనలోతాను వైషోవికవ్ ఎంతవాడయ్యాడు? అనుకుంది).

'నాయనా! ఇంతకీ దీనికంతకీ పావెల్ అంగీకరించాలికదా?' అంది.

వైషోవికవ్ తలవంచి ఏదో ఆలోచిస్తున్నాడు.

అంతలో ఆముసలాయన కూచుని 'పావెల్ ఎవరు?' అన్నాడు.

'నా కొడుకు' ......

'ఇంటిపేరు?'

'వాసవ్'

ఆ పెద్దమనిషి గొట్టంలో పొగాకు వేసుకొని మధ్య ఆగుతూ మాట్లాడడం ప్రారంభించాడు.

'నేను అతనిసంగతి విన్నాను. అతన్ని నా మేనల్లుడు బాగా ఎరుగును. మావాడూ జైలులోనే ఉన్నాడు. వాడిపేరు 'యకాంకో' నువ్వెరుగవూ? మాది గోడన్ కుటుంబం. వీళ్ళ ధోరణిచూస్తే కుర్రాళ్ళ నందరినీ తీసుకెళ్ళి జైలులో పారేసేటట్లున్నారు. అప్పుడిక మన ముసలాళ్ళకి సుఖమే సుఖం! వేరే అడగాలా? పోలీసువాళ్ళు చెప్పడంబట్టిచూస్తే మావాడిని సైబీరియాకూడా పంపేటట్టున్నారు. కుక్కలకొడుకులం! ప్రవాసం మావాడిని పంపుతారేం?.........(పొగగొట్టం ముట్టించి వైసోవికవ్‌తో ......అయితే యీమె కిష్టంలేదంటావు. సరే. అది ఆమె యిష్టం. యెవరిష్టం వారిది. జైలులోకి పోవడం విసుగుగావుందంటే.........పో. బయటికి రావడమే కష్టంగావుందంటే.........ఉండు. నిన్ను వాళ్ళు కొల్లగొట్టి బాధపెడుతున్నారూ? నోరుమూసుకుని ఊరుకో. నిన్ను వాళ్ళు హింసపెడతారూ? భరించు. ఆఖరికి చంపుతారూ? చావు. అంతే, ఇది నీ యిష్టం. కాని నా విషయంలో ఇంతమట్టుకు నిశ్చయం. నేను మావాడినిమాత్రం బయటికి లాక్కొచ్చేస్తా' ఆ పెద్దమనిషి కొంచెం మోటుగానూ వేళాకోళంగానూ తమాషాగానూ చెప్పినా, సద్భావంతో చెప్పిన అతనిమాటలు విన్నాక తల్లి కెటూతోచలేదు. అతను ఆఖరున చెప్పిన మాటలుమాత్రం ఆమెకు కొంచెం ఈర్ష్యకలిగించాయి.

◆ ◆ ◆ ◆

చలిగాలిలో ముసురులో నడుస్తూ తల్లి వైసోవికవ్‌నుగురించి 'ఎంతవాడైనాడు!' అనుకుంది. గోడన్ సంగతికూడా జ్ఞాపకంవొచ్చింది. ఈనూతన జీవితాన్ని హర్షించేది నేనొక్కదానినే కానట్టుంది. ఈ మహోద్యమం సంగతి యెవరైతే తెలుసుకుంటారో వారంతా పవిత్రమైపోతారనుకుంటాను. ఇది చాలా గొప్ప జ్వాలలావుంది' అనుకుంది.

ఇంతలో ఆమెకు పావెల్ విషయం జ్ఞాపకం వచ్చింది. ఇంతకీ అతనొప్పుకుంటేగదా అనుకుంది.

◆ ◆ ◆ ◆

ఆదివారంరోజున తల్లి జైలులో పావెల్‌ను చూచి మాట్లాడింది. తిరిగివచ్చే సమయానికి ఆమెచేతికి చిన్న కాగితం ముక్క తగిలింది. అది తగిలేసరికి ఆమెకు చురుక్కుమనిపించింది. కొడుకు మొగం కేసి తెల్లబోయి

చూచింది. ఏమీ సమాధానంలేదు. అతని ముఖం మామూలుగానే చిరు నవ్వుతో కళకళలాడుతోంది. అల్లాగే అతడు సెలవుపుచ్చుకున్నాడు. తల్లి నిట్టూర్పువిడిచి 'సెలవు' అంది. అతడు మళ్ళీ ఆమెకు చెయ్యి అందిచ్చి ప్రేమ కరుణలు ఉట్టిపడేటట్లుగా 'అమ్మా! సెలవు' అన్నాడు.

తల్లి ఏమీ మాట్లాడలేదు. చెయ్యిపట్టుకుని అల్లాగే నిలబడింది.

'అమ్మా! చిరాకుపడకు. కోపగించుకోకు.' అతనన్నమాటలు, ఆ ముఖ లక్షణాలు చూస్తే ఆమెకు సంగతి అర్థమైంది.'

'ఇదేమిటిది!' అని గొణుగుతూ అతనికేసి చూడకుండానే వెనకకి తిరిగి గబగబా చక్కావచ్చింది. కడుపులోంచి పొంగివచ్చే దుఃఖాన్ని కండల్లోంచి ప్రవహించే కన్నీటికాలువను పావెల్ చూడకుండా ఉండాలని ఆమె హఠాత్తుగా వెనక్కితిరిగి చరచర అడుగులేసి ఇవతలికి వచ్చింది. దారి వెంట వస్తూంటే యెందుచేతో ఆమెచెయ్యి చాలా బరువెక్కినట్లయింది.

ఇంటికి రావడంతోనే ఆ కాగితపు ఉండను నికోలే ఇవానిచ్ చేతి కిచ్చి తల్లి అతని ముఖంకేసి చూస్తూ నిలబడింది. నికోలే ఆ ఉండనుసాపుగా చేశాడు. తల్లి చెవులు నిక్కబెట్టుకొని వినడానికి సిద్ధంగా ఉంది. నికోలే 'మరేమీ కొత్తవిషయంలేదు. అతను వ్రాసినదిది' అని ఉత్తరం చదివాడు.

'సోదరా! మేము జైలునుండి తప్పించుకొనిరాము. ఆ పని మే మెవ్వరం చేయిదలచుకోలేదు. అది మన ఆత్మగౌరవానికి భంగం. ఇటీవల అరెస్టయిన రైతుసంగతి ఆలోచించండి. అతడు మీ దయకు శ్రమకు పాత్రుడు. అతని విషయమై మీరు కొంత ప్రయత్నించవచ్చును. అతని కిక్కడ చాలాకష్టం. అధికారులతో రోజూ పేచీగావుంది. అప్పుడే 24 గంటలు చీకటికొట్టు నిర్బంధం చూచివచ్చాడు. వాళ్ళుకూడా అతని ప్రాణాలు తోడేస్తున్నారు. నానాహింసాపెడుతున్నారు. మే మా విష యంలో జోక్యం పుచ్చుకుంటున్నాము. అమ్మని ఓదార్చి సంగతి సంద ర్భాలు చెప్పు. ఆమె తెలుసుకోగలదు' పావెల్ —

తల్లి ఒళ్ళు విరచుకొని తల ఆడించింది. 'ఇందులో నాకు చెప్పడాని కేముంది? నాకు తెలుస్తూనేవుంది. ఈసారి వాళ్ళు ముక్కుసూటిగా పోదలచుకున్నారు. సూటిగా వెళ్ళి బహిరంగంగా సత్యాన్ని ధృడపరచ దలుచుకున్నారు.

నికోలే చటుక్కున పక్కకుతిరిగి; ముక్కు చీది జేబురుమాలుతో తుడుచుకుంటూ 'అబ్బ! రొంపపట్టింది' అన్నాడు. కళ్ళజోడు సరిచేసు కున్నట్లుగా చేతులు ముఖంమీద పెట్టుకొని పచారు మొదలుపెట్టాడు. 'ఏమైనా మనం నిర్వహించలేకపోయేవాళ్ళమే' అన్నాడు నికోలే

'పోనీ విచారణ అవనియ్యి' అంది తల్లి చిరాకుగా.

'ఇదిగో సెంటు పీటర్సుబర్గునుంచి ఒకస్నేహితుడు త్తరం వ్రాశాడు.'

'అయితే అతను సైబీరియానుంచి కూడా తప్పించుకు రావచ్చు నటగా? వీలుండదూ?

'వీలుండకేమీ! ఇదిగో ఆ స్నేహితుడిల్లా వ్రాసేడు. త్వరలోనే విచారణ జరుగుతుంది. శిక్ష నిశ్చయం. అందరికి ప్రవాసమే! చూశావా అమ్మా! దగాబాజీల సంగతి! వీళ్ళ న్యాయస్థానాలన్ని కేవలం నాటకం, బూటకం, తెలిసిందా? విచారణ యింకా జరుగకపూర్వమే సెంటు పీటర్సుబర్గు పట్టణంలో శిక్ష నిర్ణయం చేస్తారు.'

'ఇక చెప్పకు, చాలు. నువ్వు నన్నేమీ ఓదార్చనక్కరలేదు. నాకేమీ తెలియ చెప్పనవసరములేదు. పాషా చెయ్యకూడని పని చెయ్యడు. కారణం లేకుండా అతను బాధపడడు. ఇతరులను బాధపెట్టడు. అతనికి నేనంటే ఎంతో ప్రేమ. చూశావా! అతను నన్ను గురించిఎలా తలచుకుంటున్నాడో? ఆమెకు సంగతి సందర్భాలు చెప్పు' అని వ్రాశాడు.

'ఓదార్చమన్నాడు. ఏం?'

ఇల్లా అంటుంటే తల్లికి గుండెలు తటతట కొట్టుకున్నాయి. తల తిరిగింది.

'నీకొడుకు ఉత్తమోత్తముడమ్మా. నేను అతన్నెంతో గౌరవం తోనూ ప్రేమతోనూ చూస్తూఉంటాను' అన్నాడు నికోలే.

'సరే. ఇక రైబిన్ సంగతి ఆలోచిద్దాం' అంది తల్లి. ఆమెకు వెంటనే ఏదోపనిలోకి దిగాలని బుద్ధిపుట్టింది. ఎక్కడికో నడచివెళ్ళి కష్ట పడి తిరిగివచ్చి చివరికి ఆరోజున చేసిన పనికి తృప్తిపడి పడుకుని హాయిగా నిద్రపోవాలనే కోరిక పుట్టింది.

'అలాగే, బాగానేవుంది" అని నికోలే అటూ ఇటూ తిరుగుతూ 'ఇప్పుడు శశాంక వుండాలి' అన్నాడు.

'ఆమె ఇప్పుడొస్తుంది. నేను పావెల్‌ను చూచి వచ్చినరోజు తప్ప కుండా వస్తుంది'

నికోలే తలవంచుకుని పెదిమలుకొరుక్కుంటూ ఆలోచిస్తున్నాడు.

'మా అక్కయ్య ఇక్కడ లేకపోయింది. రైబిన్ విషయంలో ఆమె పూనుకోవాలి' అన్నాడు.

'ఇది వెంటనే ఏర్పాటు చెయ్యడం అవసరం. పాపా అక్కడుండ గానే చేస్తే అతను సంతోషిస్తాడు' అంది తల్లి.

ఇంతలో గంటచప్పుడైంది. వాళ్ళిద్దరూ ఒకళ్ళ మొగం ఒకళ్ళు చూచుకున్నారు.

నికోలే:—(రహస్యంగా) అదిగో శశాంక.

తల్లి:—(రహస్యంగా) ఆమెకీసంగతెలాగ చెప్పడం?

ని:—అవును కష్టమే!

త:—ఆమెనుచూస్తే నాకు చాలా జాలేస్తుంది. పాపం!

మళ్ళీ గంట మోగింది. నికోలే, తల్లి ఇద్దరూ లేచారు. నికోలే రెండ డుగులు వేసి 'అమ్మా! నువ్వెళ్ళి నువ్వే చెప్పు' అన్నాడు.

తల్లి తలుపుతీసింది వెంటనే.

శశాంక:—అతను ఒప్పుకోలేదుకదూ?' అంది. 'లేదు'

'ఆసంగతి నాకు తెలుసు' అని శశాంక చొక్కాబొత్తాములు విప్పి మళ్ళీ పెట్టుకుంది. మళ్ళా విప్పింది. చొక్కా విప్పాలని ప్రయత్నించింది. కాని మళ్లీ మానివేసింది. 'అబ్బ చితచితలాడుతూ ఈచినుకు అసహ్యంగా ఉంది. విసుగెత్తుతోంది. అతను కులాసాగా ఉన్నాడా?'

'ఆహా'

'ఎప్పుడూ ఒక్కమోస్తరుగానే కులాసాగా ఉంటాడు. కాని ఇది......" అని శశాంక ఏమో చెప్పబోయింది.

'అతను రైబినును విడిపించడానికి ప్రయత్నంచెయ్యమని వ్రాశాడు' అంది తల్లి.

'అవును అతని ఆలోచనను మనం కొనసాగించాలనే నాకుతోస్తుంది'

'నాకూ అల్లాగే తోస్తుంది' అంటూ నికోలే తలుపుదగ్గరకు వచ్చాడు.

'ఏం శశా! క్షేమమా?'

శశాంక నికోలేకి చెయ్యి అందించింది.

'ఇంకా ఆలోచనేముంది? ఈ పథకం మీఅందరికీ ఇష్టమేనా?' అని శశాంక అడిగింది.

'అయితే ఇదెవరు నడిపిస్తారు? అందరూ ఏదో పనిలోనే వున్నారు' అన్నాడు నికోలే.

'నాకప్పజెప్పండి, నాకు తీరుబడివుంది. నేచేస్తాను' అని శశాంక ఎగిరి గంతువేసింది.

'సరే కానియ్యి. కాని యితరులనుకూడా అడుగు' అంటూచొక్కా బొత్తాములు పెట్టుకొని, ప్రయాణానికి శశాంక సిద్ధమైంది.

'నువ్వు కొంచెం విశ్రాంతి తీసుకోవాలి' అని సలహాయిచ్చిందితల్లి.

శశాంక చిరునవ్వునవ్వి మెల్లగా 'నా విషయమై ఏమీ ఆత్రపడక్కరలేదు. నేనేమీ అంత అలసటపడలేదు' అంది. తరువాత తల్లిదగ్గర సెలవు పుచ్చుకుని వెళ్ళిపోయింది.

౧౪

శశాంక వెడుతూంటే తల్లి, నికోలే కిటికీలోంచి ఆమెక్కేసి చూస్తూ నిలబడ్డారు. గేటు దాటిపోయేవరకూ చూశారు. నికోలే ఈలవేసుకుంటూ బల్లదగ్గర కూచుని ఏదో వ్రాయడం ఆరంభించాడు.

'ఆమె జంఝూటంలో పడుంటుంది. కనుక రోజులు గడచి పోతున్నాయి' అంది తల్లి.

'అవును. అల్లాగే అమ్మా! నీ సంగతేమిటి? నీ కెప్పుడూ ఇల్లాంటి అవస్థపట్టలేదూ? నీకు ప్రియమైన మనిషికోసం నువ్వుమాత్రం ఎప్పుడూ తపించకుండా వున్నావా? నువ్వు యెప్పుడూ యెవ్వరినీ ప్రేమించలేదూ?' అని నవ్వుతూ అడిగాడు నికోలే.

'నాయనా నాకు జ్ఞాపకంలేదు. నేనుమాత్రం ఎవరినో ఒకరిని ప్రేమించకుండా ఎలా ఉంటాను? ఎవరో ఒకరుండాలికాని..........నా భర్త నన్ను తెగబాదేవాడు. అంచేత పూర్వం జరిగిన సంగతులన్నీ మరచి పోయాను' అంది.

నికోలే ఖల్లదగ్గర కూచున్నాడు. తల్లి ఒక్క నిమిషం అవతలికివెళ్ళి వచ్చింది. ఆమె కూచున్న తర్వాత నికోలే మెల్లగా తన సంగతిచెప్పడం మొదలుపెట్టాడు. 'అమ్మా! నా సంగతి చెప్తా విను. నా అవస్థకూడా సరిగా శశాంక లాంటిదే. నేనూ ఒక యువతిని ప్రేమించాను. ఆమె చాలా అద్భుతమైన మనిషి. నిజంగా రత్నం. నా కామెతో మొదట ఇరువది సంవత్సరముల క్రిందట పరిచయమైనది. అప్పటినుంచి నే నామెను ప్రేమిస్తూనే వున్నాను. వాస్తవానికి ఇప్పుడుకూడా ఆమెనే ప్రేమిస్తున్నాను. ఎప్పుడూ కూడా ఆమెనే ప్రేమిస్తాను.'

ఇల్లా చెపుతూంటే తల్లి ప్రక్కన నిలబడి అతనికండ్లలో వెలుగుతున్న జ్యోతినిచూచింది. చేతులు కుర్చీవెనక్కి పెట్టుకుని తలవాల్చి నికోలే ఆకాశంకేసి చూస్తున్నాడు.

'అయితే ఎందుకు పెళ్ళిచేసుకోలేదూ? చేసుకోవలిసిందే!'

'ఓ! ఆమెకు పెళ్ళి అయిపోయి అయిదేళ్ళయింది'

'అంతకుమూందెందుకు చేసుకోలేదూ? ఆమె నిన్ను ప్రేమించలేదా?'

'అవును.......అల్లాగే అనుకోవాలి...కాని ఆమె నన్ను ప్రేమించి నట్లే కనబడింది. కనుపించడమేకాదు. ప్రేమించిన మాటకూడా నిశ్చయమే. కాని దాని సంగతి ఇల్లా అయింది. నేను జైలులోవుంటే ఆమె వెలుపలవుండడం, నేను వెలుపలవుంటే ఆమె జైలులోవుండడం, సరిగా శశాంక అవస్థ మాదిరే. ఆఖరుకు ఆమెకు 10 సంవత్సరాలు సైబీరియా ప్రవాసం తగిలించేరు. నేను వెంటపడదామనుకున్నాను. గాని సిగ్గేసింది. ఆమెకూడా సిగ్గుపడింది. అంచేత నే నిక్కడే వుండిపోయాను. తరువాత ఆమెకింకొకనితో పరిచయం కలిగింది. అతను మనవాడే; నాకు బాగా స్నేహితుడు. చాలా మంచివాడు. వాళ్ళిద్దరూకలసి ప్రవాసంనుంచి తప్పించుకుని పారిపోయారు. ఇప్పుడిద్దరూ స్వేచ్ఛగా ఎక్కడో విదేశాలలో కాపురం చేస్తున్నారు' నికోలే కళ్ళజోడుతీసి తుడుచుకోవడం ఆరంభించాడు.

తల్లి 'అయ్యో నాయనా! పాపం!' అంది విచారంతో. అతన్ని చూస్తే ఆమె కెంతో జాలికలిగింది. కాని మళ్ళీ ఎంచేతో నవ్వువచ్చి చిన్న నవ్వునవ్వింది. ఇంతలో అతను తలవాలకం మార్చి చేత్తో కలంపుచ్చుకుని గబగబ వ్రాస్తూ ఇల్లా చెప్పాడు.

'భార్యాబిడ్డలు మొదలైన ఈ సంసార తాపత్రయం విప్లవకారునికి చాలా ప్రతిబంధకం. అతని శక్తినంతా ఇది మింగేస్తుంది. పిల్లలు బయలుదేరడంతోటే, వాళ్ళని అపురూపంగానూ, ఏ విధమైన అపాయం రాకుండానూ పెంచాలి. అంటే పొట్టకోసం దేవులాట ఎక్కువై పోతుంది. విప్లవకారుడు అన్నివిధాలా తన సర్వశక్తుల్ని వృద్ధిపరచుకోవాలి, తన శక్తిని విస్తరింప చేయాలి. ఇదంతా చేయడానికి చాలా కాలం పడుతుంది. చారిత్రక పరిణామాన్నిబట్టి చూస్తే ప్రపంచంలోని పాతపద్ధతులన్నీ నిర్మూలంచేయడం, నూతన జీవితాన్ని సృష్టించడంకూడా మన కార్మికులవంతు. కనుక ఈరకం విప్లవకారుడు ఎప్పుడూ ముందు నడవాలి. అంతేకాని మనం వెనుకబడినా, ఆయాసంచేత తగ్గినా లేకపోతే ఏదైనా ఒక స్వల్ప ప్రయోజనంకోసం లొంగిపోయినా, కక్కుర్తిపడినా చాలా అనర్థం. అనర్థమేకాదు; ఈమహోద్యమానికి ద్రోహం చెయ్యడమన్నమాటే. విప్లవకారుడైనవాడు ఎవరినైనా ఒక వ్యక్తిని అంటిపెట్టుకొని ఉండడం అసంభవం. మూలమతానికి విరుద్ధం లేకుండా ఇద్దరు విప్లవకారులు ఎప్పుడూ కలిసిమెలసి జీవితమంతా గడపడం అసాధ్యం. అన్నిటికన్నా మనం ఎప్పుడూ మరువకూడని సంగతి ఇంకోటుంది. మన ఆదర్శం స్వల్పప్రయోజనంకాదు. సంపూర్ణవిజయం.'

అతనికంఠధ్వని చాలా ఉద్ధృతంగా లేచింది. కండ్లు జ్యోతుల్లా మెరిసినాయి. ఇంతలో తలుపుదగ్గర గంటమోగింది. లూడ్మిలా లోపలికివచ్చింది. చలిచేత ఆమె బుగ్గలన్నీ యెరుపెక్కాయి. చినిగిపోయిన చెప్పులజోడు విడుస్తూ 'విచారణ తేదీ నిశ్చయమైంది. ఇంకొక వారం' అంది.

'నిజంగా?' అన్నాడు నికోలే గట్టిగా.

తల్లికి సంతోషపడాలో విచారపడాలో తెలియకుండానే నికోలేదగ్గరగా వెళ్ళి నుంచుంది.

'నిజమే. అసిస్టెంటు ప్రాసిక్యూటరు షస్టాక్ నేరారోపణపత్రం తయారుచేసి యిప్పుడే తీసుకొచ్చాడు. అప్పుడే శిక్ష నిర్ణయమైపోయిందని

కోర్టులో అంతా బహిరంగంగా చెప్పుకుంటున్నారు. ఏమిటీ దారుణం? దీనర్థమేమిటి? ప్రభుత్వానికి శత్రువులైనవాళ్ల విషయంలో న్యాయాధిపతులుకూడా కొంచెందయాదాక్షిణ్యాలు చూపిస్తారని అధికారులకేమైనా భయమేస్తుందా యేమిటి? ఇంత కాలంనుంచి తమ తాబేదారులను పాడు చేస్తున్నా యింకా వాళ్ళు పూర్తిగా దౌర్భాగ్యులు కాలేదని వాళ్ళ అనుమానం కాబోలు'

ఇల్లా అంటూ లూడ్మిలా సోఫామీద కూచుంది. ఆమెకళ్ళు చింత నిప్పుల్లా కణకణలాడాయి. మాట చాలా కోపంగావచ్చింది.

'లూడ్మిలా! నువ్వు వృథాగా నోరు ఖాళీచేసుకుంటున్నావు. శక్తి దండుగ. నీమాట వినేవారెవ్వరూలేరు' అని ఆమెను శాంతపరచడానికి ప్రయత్నించాడు నికోలే.

'అల్లాగా! ఎప్పటికైనా నా మాట వినేటట్లు చేస్తానుగా!

ఆగ్రహంచేత ఆమెకళ్ళు అదిరాయి. పెదిమలు కొరికింది. 'నువ్వు నాకు వ్యతిరేకంగా పెడతావూ? పెడితేపెళ్ళు, నీయిష్టం. నీకు నేను శత్రువునే కాని అధికారాన్ని కాపాడుకోడానికి ప్రజల నీతిని పాడుచెయ్యవద్దు.............'

ఇల్లాఅంటూంటే నికోలే విచారంతో ఆమెకేసిచూస్తూ కూచున్నాడు. లూడ్మిలా తన ప్రతికక్షులు ఎదుటనిలబడినట్లుగానే ఉద్రేకంతో మాట్లాడుతోంది. తల్లి కీ మాటల కర్థమేమీ తెలియలేదు. అప్రయత్నంగా 'విచారణ ఒక్కవారంలో' అని తనలో తానే పదేపదే అనుకుంటోంది.

విచారణ యెల్లా ఉంటుందో, జడ్జిలు పావెల్ నెల్లా చూస్తారో తల్లి ఊహించుకోలేకపోయింది. ఈ ఆలోచనతో ఆమె తల దిమ్మెక్కింది. ఒళ్ళంతా యేమిటో చలిచలిగానూ నొప్పిగానూ తోచింది. హృదయంలో యేదో భారంగా తోచింది. ధైర్యం అంతరించిపోయినట్లు తోచింది.

ఇలాంటి దుర్భరావస్థలో, ఏ నిమిషంలో యేమివస్తుందో అనే భయంతో గంటలు లెక్కపెట్టుకుంటూ ఒకటి రెండురోజులు గడిపింది. మూడవరోజున శశాంకవచ్చి 'నికోలే, అంతా సిద్ధమైంది. ఇంకొక్క గంటలో' అంది.

'అప్పుడే అంతా సిద్ధమైందా ? ఇంతలోనే? అన్నాడు నికోలే.

'సిద్ధం కాకపోవడాని కేముంది? నాపని రైబిన్‌కు దాక్కొనేందుకు స్థలంచూపడం ! బట్టలు సప్లయిచేయడం మాత్రమే. మిగిలిన పనంతా గోడన్ తనమీదే పెట్టుకున్నాడు. రైబిన్ ఒక్కపేట దాటివస్తే చాలు. దారిలో వైషోవికవ్ మారువేషంలో అతన్ని కలుసుకుని. ఒక ఓవర్‌కోటు, టోపీ అందిచ్చి దారి చూపెడతాడు. నేను యువతిల సిద్ధంగావుండి, బట్టలు మార్చేసి తీసుకుపోతాను.'

'బాగానేవుంది.........ఈ గోడన్ ఎవరు ?'

'నువ్వెరుగుదువు. అతనుండేచోట నువ్వు ఒక రోజున తాళాలు బాగుచేసేవాళ్ళకి ఉపన్యాసం యిచ్చేవుకూడాను.'

'ఓహో! జ్ఞాపకంవచ్చింది. ఆ ముసలివాడుకాదూ?'

'అవును. అతడు వయసులో సిపాయిపనిచేశాడు. ప్రస్తుతం ఇంటి కప్పుపని చేస్తూవుంటాడు. చదువురాదు కాని, దౌర్జన్యమన్నా, దౌర్జన్య పరులన్నా అతనికి పరమ అసహ్యం. కొంచెం వేదాంతి. అతను తన మేనల్లుడిని విడిపించాలని ప్రయత్నం చేస్తున్నాడు. అతని మేనల్లుడు యశాంకో కమ్మరపని చేస్తాడు. నీకు జ్ఞాపకంలేదూ? నువ్వతన్ని చాలా మెచ్చుకున్నావుకూడాను.'

'అవునవును' అని నికోలే తల ఆడించాడు.

'గోడన్ యింతవరకు అంతా సరిగానే చేశాడు. కాని చివరవరకూ ఎలాసాగుతుందో చెప్పలేము. నాకనుమానంగానే వుంది. జైలుగోడ్లమీద కైదీలంతా మనుల్తూనే వుంటారు. ఆకైదీలు నిచ్చెనచూడడంతోటే అందరూ పారిపోవాలని ప్రయత్నిస్తారు. అందుచేత ఒకళ్ళనొకళ్ళు త్రోసుకునిచివరికి ఎవరూ రాలేకపోతారేమో?'

ఇలా చెపుతూచెపుతూ శశాంత కళ్ళుమూసుకుంది. తల్లి ఆమెదగ్గర చేరింది. ముగ్గురూ కిటికీముందు నిలబడ్డారు. శశాంక, నికోలే యేదో గబ గబ మాట్లాడుకున్నారు. తల్లికి ఆమాటలు వింటూంటే ఆదుర్దా హెచ్చింది. ఏమీ తోచలేదు. హఠాత్తుగా 'నేనూ వస్తాను అక్కడికి' అంది.

'ఎందుకూ?' అని శశాంక అడిగింది.

'అమ్మా ! నువ్వు వెళ్ళొద్దు, పట్టుబడిపోతావు' అన్నాడు నికోలే.

‘కాదు కాదు, నేనూ వస్తాను’ అంది తల్లి వాళ్ళకేసిచూస్తూ.

నికోలే, శశాంక ఒకళ్ళమొగం ఒకళ్ళు చూచుకున్నారు. శశాంక భుజాలెగరవేసి ‘అవును. ఆశ అల్లా అనిపిస్తుంది’ అని ఆమె భుజంమీద తలపెట్టి మెల్లగా ఇల్లా అంది.

‘కాని అమ్మా ! నే చెప్పేమాట విను. నువ్వు వృథాగా ఆశపడుతున్నావు. అతను తప్పుకునేందుకు ప్రయత్నిం చెయ్యడు.’

‘అయ్యో అమ్మాయీ ! అదంతా ఎందుకు ? నన్ను తీసుకెళ్ళు. నేను మీకేమీ అడ్డురాను. జైల్లోనుంచి తప్పుకురావడం సాధ్యమని నాకు నమ్మకంలేదు’ అంటూ తల్లి శశాంకను దగ్గరకు తీసుకుంది.

శశాంక నికోలేతో ‘ఆమెకూడా వస్తుంది, పోనీ?’ అంది.

‘సరే, అది నీ యిష్టం’

‘అమ్మా! మనిమిద్దరం కలిసివుండగూడదు. ఆ ఎదురుగా వుండే తోటలో నువ్వుండు. అక్కడుంటే యెదురుగావున్న జైలుగోడకనిపిస్తుంది. ఒకవేళ నువ్వక్కడెందుకున్నావని యెవరైనా అడిగితే ఏంచెప్తావు?’

‘ఏం చెప్పాలో ఆలోచిస్తా.’

‘జైల్లోవుండే ఓవర్సీర్లు నిన్ను బాగా ఎరుగుదురనే సంగతిమాత్రం మరచిపోకు. వాళ్ళు నిన్ను చూశారంటే...’

‘నన్ను చూడనేచూడరు’ అని తల్లి నవ్వింది.

ఒక గంటైనతర్వాత తల్లి జైలుకెదురుగాఉన్నతోటలోకి వచ్చింది. రివ్వుమని ఒక్క గాలివేసింది. గాలి ఊపు ఆమెను ఒక ప్రక్కకు త్రోసివేసింది. ఆకాశం మేఘాలతో క్రమ్ముకుపోయింది. తల్లివెనుకవైపునఇరవై గజాల దూరములో జైలు. శ్మశానందగ్గర ఒకసిపాయి గుర్రాన్ని కళ్ళెం పట్టుకుని నడిపిస్తున్నాడు. ఇంకొక సిపాయి అతని ప్రక్కనే నవ్వుతూ తుళ్ళుతూ నడుస్తున్నాడు. జైలుకు దగ్గరగా వీళ్ళుతప్ప యింకెవరూలేరు. అప్పటికప్పుడు ఏదో ఆలోచన స్ఫురించి తల్లి వాళ్ళదగ్గరకువెళ్ళి ‘సిపాయిలూ! ఇక్కడెక్కడైనా మీకేమైనా మేక కనుపించిందా బాబూ?’ అని అడిగింది.

‘లేదు’ అన్నాడొక సిపాయి.

ఆమె వాళ్ళనుదాటి శ్మశానం కట్టవైపుకు నెమ్మదిగా నడిచింది. నడుస్తూ వెనకగా కుడివైపుకు ఓరచూపులు చూచింది. హఠాత్తుగా ఆమె ఒళ్ళు ఝల్లుమంది. కాళ్ళు బరువెక్కిపోయినాయి. జైలుగోడ మూలనుంచి ఒకమనిషి భుజాన్ని నిచ్చెన వేసుకొని గబగబా వచ్చాడు. అతని నడుము వంగింది. భుజాన నిచ్చెన మహాతేలికగా ఉంది. తల్లి గడగడలాడుతూ సిపాయిలకేసి చూసింది. వాళ్ళు జోడుకాళ్ళతో నేలమీద మట్టగిస్తూంటే గుర్రం గిర్రున గుండ్రంగా పరుగెత్తుతోంది.

వాళ్ళు ఆ ఆటధోరణిలో ఉన్నారు. తల్లి నిచ్చెనకేసి చూసింది. ఆ నిచ్చెనతెచ్చిన మనిషి అప్పుడే దానిని గోడకుతగిలించి పైకెక్కుతున్నాడు అతను పైకెక్కి జైలు దొడ్డికేసి చెయ్యి ఆడించి గబగబా దిగి ఆ మూల నుంచే అంతర్ధానమైపోయాడు. తక్షణమే రైబిన్ తల నల్లగా గోడమీద కన బడింది. తరువాత శరీరం అంతా బయటికి వచ్చింది. అతని వెనక ఇంకొకడు వచ్చాడు. వాళ్ళిద్దరూ క్రిందకు దూకారు. ఒకడు ఆ మూలనుంచే తప్పుకుని కాలికిబుద్ధిచెప్పాడు. రైబిన్ ఒళ్ళువిరుచుకుంటూ అటూఇటూ చూస్తున్నాడు.

'పరుగెత్తు! పరుగెత్తు!' అని మెల్లగా ఊదింది తల్లి. ఆమె చెవులు గింగురుమంటున్నాయి. పెద్ద పెద్ద కేకలు వినిపించాయి. గోడమీద మళ్ళీ ఇంకొకతల కనబడింది. తల్లికి భయంవేసి చేతులు జోడించుకు చూస్తోంది. ఆ గోడమీద మనిషి కాస్సేపు గోడమీద గిలగిల గింజుకున్నాడు. చివరికి వెనక్కి పడిపోయాడు. లోపల కేకలు జోరైనాయి. ఈలలు హోరెత్తిపోయినాయి. రైబిన్ గోడపక్కనుంచే మెల్లగా తలెత్తుకుంటానడిచి పోతున్నాడు. అప్పుడే అతను జైలుకి పట్టణానికి మధ్యనుండే ఖాళీస్థలాన్ని దాటేడు. త్వరగా త్వరగా అంది తల్లి. మెల్లగా గోడ వెనకాలజైల్లో ఏదో పెద్ద చప్పుడైంది. గాజు పగిలినట్టయింది. సిపాయిలలో ఒకడు గుర్రాన్ని గభాలున కళ్ళెం పట్టుకుని దగ్గరకులాగాడు. గుర్రం ఎగిరి గంతేసింది. రెండో వాడు జైలుకేసి చూస్తూ బిగ్గరగా అరుస్తున్నాడు.

తల్లి అతిశ్రద్ధగా అన్నివైపుల చూసింది. జరుగుతున్న సంగతులన్నీ కండ్లారచూసింది. కాని ఒకదానినీ నమ్మడానికి మనస్కరించలేదు. ఎంతో భయంకరంగా ఉంటుందనుకున్నదంతా ఇంత సులువుగా త్వరగా జరిగిపోవడం ఆమెకు చాలా ఆశ్చర్యంవేసింది. రైబిన్ కనుచూపుమేర ఎక్కడా

కనుపడటంలేదు. దూరాన్ని ఒక సన్నమనిషి ఓవర్ కోటువేసుకుని నడుస్తు
న్నాడు. ఒక యువతి అటూఇటూ పరుగెత్తుతోంది. జైలుగోడమీదనుంచి
ముగ్గురువార్డరులు క్రిందకుదూకారు. ఒకళ్ళప్రక్కగా ఒకళ్ళుపరుగులంకించు
కున్నారు. వాళ్ళకి సిపాయి లెదురువచ్చారు. ఒకడు గంతులేస్తున్న పొగరు
బోతు గుర్రాన్ని స్వాధీనపరచుకునేందుకు ప్రయత్నిస్తున్నాడు. ఈలలు
ఆకాశాని కంటిపోతున్నాయి. చెవులు గింగురుమంటున్నాయి. వాటిని
వింటుంటే తల్లిగుండెలలో గడగడమంటోంది. వణుకుతూనే ఆమె శ్మశానం
కట్ట ప్రక్కనుంచే వార్డరుల వెనకాలే నడచిపోయింది. కాని వాళ్ళు, సిపా
యిలుకూడా జైలు అవతలి మూలనుంచి ప్రక్కకు మళ్ళిపోయారు. వాళ్ళ
వెనకాలే జైలు అసిస్టెంటు ఓవర్సీరు పరుగెత్తాడు. అతనిని తల్లి యెరుగును.
కోటు బొత్తాములు గిత్తాములు ఊడిపోయి హడావిడిగా పరుగెత్తుతున్నాడు.
అప్పటికప్పుడే ఎక్కడనుంచో పోలీసులు సిద్ధమైనారు. జనంకూడా పరు
గెత్తుకుంటూ వచ్చారు. గాలి జోరుగానూ వాటంగానూ ఉండడంవల్ల
వాళ్ళనుకునే ఈ మాటలు తల్లి చెవుల్లో పడ్డాయి.

'ఇందాకటినుంచీ ఇది ఇక్కడేవుంది.'

'నిచ్చెనా ?'

'అరే ! మీతల్లికడుపుమాడ ! ఏం చేస్తున్నారా మీరు ?'

'సిపాయిలను అరెస్టుచెయ్యండి.'

'ఏయ్ పోలీసు !'

మళ్ళీ ఈలలు జోరైనాయి. తల్లి కీసారి ఈ గడబిడచూచి చాలా
సంతోషం కలిగింది. తీరికగా నడుస్తూ 'అంటే, ఇది సాధ్యమేనన్నమాట.
అతనుకూడా సాహసించవలసిందే' అనుకుంది. అప్పుడామెకు కొడుకు
సంగతి తలచుకుంటూంటే అంత బాధ కలగడం లేదు. పైగా ఒకవిధమైన
గర్వం కలుగుతోంది. కాని అతనికేమి ప్రమాదం కలుగుతుందో అనే భయం
మాత్రం ఇంకా వదలలేదు.

ఎదురుగా యిద్దరు పోలీసులు వచ్చారు. అందులో వుంగరాల జుట్టు
గల పోలీసు 'ఆగు !.........ఒక మనిషి— పెద్ద గడ్డంకూడా వుంది—
ఇల్లా పరుగెత్తాడా ? నువ్వు చూడలేదూ ?' అని రోజుకుంటూ అడిగాడు.

'చూచాను, అదిగో అల్లా వెళ్ళాడు' అంది తల్లి.

'ఈగ్రో! పరుగెత్తు. ఈలెయ్యి; ఎంతసేపైంది?'

'ఆ......అయింది......ఒక్క నిముషం అవుతుందేమో' ఈల గోలలో పోలీసు ఆ మాటను వినుపించుకోనేలేదు. చేతులూపుకుంటూ గబ గబా అతడు తోటకేసి పరుగులంకించుకున్నాడు. అతని వెంటనున్న పోలీసులు కూడా పరుగెత్తారు.

తల్లి వాళ్ళనుచూస్తూ సంతుష్టి సూచకంగా తల ఆడించింది. ఇంటి మార్గం పట్టింది. దారిలో ఆమె పొలందాటి రాజవీధి కొచ్చేసరికి ఒక గుర్రపుబండి ఆమె కెదురైంది. ఆమె తలెత్తి చూచేసరికి అందులో వెలవెల బారుతున్న ముఖం చిరుమీసం కలిగిన ఒక యువకుడు కనిపించాడు. అతడు కూడా ఆమెను చూశాడు. కూచున్న వాటంచేత కాబోలు, అతని కుడి భుజం, ఎడంభుజంకన్న కొంచెం ఎత్తుగా కనుపించింది.

ఇంటికి వచ్చేసరికి నికోలే నవ్వుతూ తల్లిని పలుకరించాడు.

'బాగున్నావా? ఎల్లా జరిగింది?'

'అంతా బాగానే జరిగినట్లుంది'

నెమ్మదిగా జ్ఞాపకమున్నంతవరకు వివరంగా జైలుదగ్గర జరిగిన సంగతంతా చెప్పింది. నికోలేకూడా ఈ పనంత సుళువుగా జరిగినందుకు చాలా ఆశ్చర్యపడ్డాడు. చేతులు నలుపుకుంటూ ఆమెతో ఇల్లా అన్నాడు.

'అమ్మా! మన అదృష్టం బాగుంది. నీవిషయంలో నేనెంత భయపడ్డానో ఆ భగవంతుడికే తెలుసు. విచారణంటే ఏమీభయపడకు. నామాట విను. ఈవిచారణ ఎంతత్వరగా అయిపోతే అంతత్వరగా పావెల్ బయటికొస్తాడు. నామాట నమ్ము. నేనిప్పుడే పావెల్ విషయమై ఏమేమి ఏర్పాట్లు చేయడానికి వీలుంటుందో చూడమని మాఅక్కయ్యకు వ్రాశాను. అతడు దారిలోనే తప్పించుకుపోవచ్చును. ఎవరు చెప్పగలరు? విచారణంటే ఉజ్జాయింపుగా ఇల్లా వుంటుంది'

నికోలే కోర్టు విచారణ క్రమం అంతా నెమ్మదిగా వర్ణించాడు. తల్లి శ్రద్ధగావింది. అతడేదో విషయాన్ని గురించి భయపడి తన కుత్సాహం కలగచెయ్యడానికి ప్రయత్నిస్తున్నాడు కాబోలు అనుకుంది.

'నేనేమైనా జడ్జీలతో చెప్పుకుంటాననిగాని, వాళ్ళనేదైనా ప్రాధేయపడి అడుగుతాననికాని నీ అభిప్రాయమా?' అని నికోలే నడిగింది.

'ఏమిటంటున్నావు ? నన్నవమానం చెయ్యదలచుకున్నావా ?' అని నికోలే అదిరిపడి లేచాడు.

'క్షమించు క్షమించు. నాకేదో విషయాన్ని గురించి భయమేస్తూంది. కాని అదేదో చెప్పలేను.'

ఒక్కసారి ఆమె గది నాలుగుప్రక్కలా చూచింది. ఒక్కక్షణం మాటామంతీలేకుండా ఊరుకుంది. తర్వాత ఇల్లాచెప్పడం మొదలుపెట్టింది.

'ఒక్కొక్కప్పుడు నాకు వాళ్ళు పావెను అవమానపరుస్తారేమో ననిపిస్తుంది. హేళన చేస్తారనుకుంటాను. ఓహో ! నువ్వు రైతుబిడ్డవే? ఆరి పిడుగా ! ఇదంతా నువ్వుచేసిన హంగామేనా ? అనికోర్టులో వేళాకోళం చేస్తారు. మనవాళ్ళు కాస్త అహంకలవాళ్ళే కనుక సహజంగా ఊరుకోరు. పావెల్ తగిన జవాబుచెప్తాడు. లేకపోతే ఆంద్రీ వాళ్ళకేసిచూసి నవ్వుతాడు. మిగిలిన బృందం అంతా కూడా మర్యాదస్థులైనా కోపిష్టులు. మాట మీదపడితే ఊరుకోరు. అందుచేత యేదో గడబిడ జరుగుతుందని నా అభిప్రాయం. అందులో కొందరికి శాంతంకూడా తప్పిపోవచ్చును. మిగిలిన వాళ్ళంతా వాళ్ళకి సాయంకాకతప్పదు, ఇదంతా అయేసరికి శిక్ష పెద్దదిగా పడిపోతుంది. ఇక మళ్ళీ వాళ్ళని చూడడమే పడదేమో! ఈ ఆలోచన నా బుర్రలోనుంచి తప్పించడం మహాకష్టంగావుంది. అబ్బ! వాళ్ళు ఒక్కొక్క విషయాన్నే ఎత్తుకుని విమర్శిస్తూవుంటే మహాకష్టంకదా? శిక్షంటే నాకంతగా భయమెయ్యడంలేదు. కాని విచారణంటేమాత్రం మహాభయంగావుంది. ఆ భయమేమిటో నోటితోమాత్రం చెప్పలేను.'

తల్లి ఈ మాటలు చెపుతూంటే నికోలే నోరు కదపకుండా కూచుని విన్నాడు. అతడేమీ మాట్లాడకపోవడంవల్ల మరింత భయం, పిరికితనం హెచ్చయిపోయింది. ఇల్లాగే విచారణ రోజువరకూ మూడురోజులు భయంగానే కాలక్షేపంచేసింది. విచారణరోజున కోర్టులోకి వెళ్లేసరికి భయంతో ఆమె కుంగిపోయింది.

విచారణరోజున తల్లి కోర్టుకి వెడుతుంటే దారిలో ప్రక్కఊళ్ళనుంచి వచ్చిన పరిచయస్థులంతా పలుకరించారు. అందరికీ ఆగకుండానే నమస్కారంచేస్తూ వసారాలో జనాన్ని తప్పించుకుని హాలులోపలికి వెళ్ళింది. కోర్టు హాలులో ముద్దాయిల బంధువులను చూచింది. వాళ్ళంతా మెల్లగ

పలుకరించారు. ఎవరేమి మాట్లాడుతున్నా ఆమెకుమాత్రం ఏమీ అర్థం కావడంలేదు. అంతా తల్లిలాగే విచారంతో కుంగుతున్న వాళ్ళే.

'మనం ఇద్దరం ఒక్కచోటే కూచుందాం' అంటూ సిజావ్ ఆమెనొక బల్లదగ్గరకు తీసుకెళ్ళాడు. తల్లి మాట్లాడకుండా ఆబల్లమీదకూచుని దుస్తులు సర్దుకుంది. ఒక్కసారి హాలంతా నాలుగుమూలలా చూచింది. పసుపు పచ్చ, ఎరుపు మొదలైన రంగులుగల పువ్వులు గుడ్డపేలికలు కనబడ్డాయి.

'నీకొడుకు మా 'వాస్యా'ను పాడుచేశాడు' అంది ప్రక్కనే కూర్చున్న ఒక స్త్రీ.

'నోరుమూసుకో ! నటాలయా, నీకేం తెలియదు' అని కళ్ళెర్రచేసి సిజావ్ ఆమెను మందలించాడు.

నిలోవ్నా తలెత్తి ఆ స్త్రీకేసి చూసింది, ఆమె శ్యామొలో తల్లి. ఆ వరుసలోనే చివర అతని తండ్రి కూచున్నాడు.

కోర్టు హాలు చాలా విశాలంగావుంది. పెద్దపెద్ద కిటికీల్లోంచి మందంగా వెలుతురు వస్తోంది. హాలులోపల కిటికీలమధ్య జారుచక్రవర్తి పెద్ద పటమొకటి గోడకు తగిలించివుంది. దాని చట్రం బంగారపుగిల్టు కావడం చేత ధగధగ మెరుస్తోంది? దానికి రెండువైపుల ఎర్రటి తెరలు ప్రేలాడుతున్నాయి. పటానికిముందు హాలంత వెడల్పునా కటకటాల వెనుక ఒక పెద్దబల్లవుంది. ఆ బల్లమీద పచ్చగుడ్డ పరిచారు. గోడకు కుడివైపున రెండు బెంచీలున్నాయి. ఎడమవైపున రెండువరుసల ఎర్రరంగు కుర్చీలున్నాయి. మెడలమీద ఆకుపచ్చని పట్టీలు, రొమ్ముమీద పసుపుపచ్చని బొత్తాములు కలిగిన బంట్రోతులు చప్పుడుచేయకుండా ఇటూ అటూ హడావిడిగా తిరుగుతున్నారు. హాలంతా గుసగుసలతో నిండిపోయింది. మందుల దుకాణంలో రకరకాలమందుల వాసనలన్నీ కలిపి ఏదో చిత్రమైన వాసన వచ్చినట్లుగానే, ఒక విధమైన వాసన బయలుదేరింది. రంగులు, వాసనలు, ధగధగలు, ఆ మెరమెరలు ఆ గుసగుసలు తల్లికి చాలా విచిత్రంగా తోచాయి. ఈ హడావిడివల్ల ఒక విధమైన ఆశ్చర్యం నిశ్చేష్టత్వం కలగడంలో వింతేమీలేదు,

హఠాత్తుగా ఎవరో అస్పష్టంగా క్షేక పెట్టారు. తల్లి గజగజలాడింది. అంతా లేచి నుంచున్నారు. ఆమెకూడా సిజావ్ చెయ్యిపట్టుకుని లేచింది.

హాలుకి ఎడమమూల నున్న తలుపు బరువుగా తెరవబడింది. ఒక వృద్ధుడు ఊగులాడుతూ లోపలికివచ్చాడు. వెలవెలబోతూవున్న ఆయన చిన్నముఖంమీద పల్చపల్చగా మీసాలున్నాయి. కళ్ళకి సులోచనాలు. జడ్జి ఉద్యోగానికి చిహ్నంగా బిరుసైన మెడపట్టీ తగిలించుకున్నాడు. చప్పి దవడల మొగానికి ఆ పట్టీ బొట్టెట్టినట్టుంది. చూచేవాళ్ళకి ఆ మెడపట్టీ లోపల అసలు మెడంటూ ఉందా అనే అనుమానం కలిగేటట్టుంది. పొడుగాటి యువకు డొకడు ఆయన చంకలక్రింద చేతులువేసి తీసుకువచ్చాడు. ఆయనవెనుకాలే బంగారపు చమ్కీకోటును ధరించిన ముగ్గురు పెద్దమనుష్యులు ప్రవేశించారు. వాళ్ళవెనకాల మామూలు సివిలు ఉద్యోగస్తుల దుస్తులను ధరించి మరిముగ్గురు దయచేశారు. వీళ్ళంతా ఒకళ్ళవెనకాల కళ్ళు మెల్లగా ప్రవేశించారు. అంతా సర్దుకుని కుర్చీలలో కూర్చునేసరికి కొంతసేపు పట్టింది.

అంతా కూర్చున్నతర్వాత అందులో నిద్రమొఖం, నున్నగా క్షవరం చేయించుకున్న గడ్డం కలిగిన ఒకాయన ఆ ముందుకువచ్చిన ముసలిజడ్జితో ఏదో గొణగడం ఆరంభించాడు. ఆ ముసలిజడ్జీ ఏమీ కదలకుండా కొయ్యబొమ్మలా కూచుని వింటున్నాడు. బల్లచివర ఒక పొడుగాటి బట్టతలమనిషి నిలబడ్డాడు. అతను తన వ్రాతబల్లమీద కాగితాన్ని అటూ ఇటూ అందిస్తున్నాడు.

ఆ ముసలిజడ్జీ ఛటుక్కున ముందుకువంగి మాట్లాడడంఆరంభించాడు. మొదటిమాట ఒక్కటే స్ఫుటంగా వినిపించింది. మిగతాదంతా ఏమిటో తెలియనేలేదు. పెదిమలు కదలడమేగాని ధ్వనేమీ బయటికి రావడంలేదు——

'నేను ప్రారంభిస్తున్నా—'

'చూడు చూడు' అని సిజావ్ తల్లిని మెల్లగా తట్టాడు.

బోను వెనకాల తలుపు తెరిచారు. ఒక సిపాయి తళతళలాడే పెద్ద పిచ్చుకత్తిని భుజాన్ని వేసుకొని ముందుకువచ్చాడు. అతనివెనకాల పావెల్, ఆండ్రీ, ఫెడ్యా మాజిన్, గాసెవ్ సోదరులిద్దరూ, శామెలో, బూకిన్, సోమో, ఇంకా ఐదుగురు యువకులు ప్రవేశించారు. పావెల్ అమ్మ కేసి

చూచి చిరునవ్వు నవ్వాడు. అంద్రీ పళ్ళుబిగించి తల ఆడించాడు. అంత వరకు నిశ్శబ్దంగాను నిర్జీవంగాను వున్న ఆ హాలులో వాళ్ళ నవ్వులతో కొంత ఉత్సాహం రేగింది. బంగారపు దుస్తులవాళ్ళ ధగధగలు తగ్గాయి. తల్లికి ఒకవిధమైన ధైర్యం, ఉత్సాహం కలిగింది. ఆమె వెనకాల అంత వరకు నిశ్శబ్దంగాకూచున్న జనంలోకూడా కలకలం బయలుదేరింది.

'వాళ్ళేమీ భయపడడంలేదు' అన్నాడు సిజొవ్. సోమోవ్ తల్లి నెమ్మదిగా ఏడ్వడం మొదలుపెట్టింది. 'నిశ్శబ్దం' అని గట్టిగా ఒక్క కేక వినబడింది.

'నేను ముందుగానే చెపుతున్నాను, నిశ్శబ్దంగా వుండకపోతే...' అన్నాడు ముసలిజడ్జి.

౧౫

పావెల్ అంద్రీ ప్రక్కనే కూచున్నాడు. వాళ్ళతోపాటు ముందు బెంచీమీద మాజిన్, శామొలోవ్, గాసెవ్ సోదరులు కూచున్నారు. అంద్రీ గెడ్డంతీసేశాడు. మీసం మాత్రం తెగ పెరిగింది. మొగం ఏదో కొత్తగా కనుపించింది. శామొలోవ్ మాజిన్ మొగం మామూలుగానే నిండుగా ఉంది. శామొలోవ్ ఉంగరాలజుట్టూ అతనూ యథాప్రకారంగానే ఉన్నాడు. ఇవాన్ గాసెవ్ ఎప్పటిలాగే నవ్వుతూ కూచున్నాడు.

'అయ్యో ఫెద్యా! ఫెద్యా!' అని ఒక్కసారి నెమ్మదిగా అనుకున్నాడు సిజొవ్.

తల్లి కిప్పుడు కాస్త ఊపిరి తిప్పుకునే ధైర్యం వచ్చింది. ఆ ముసలి జడ్జి ముద్దాయిలకేసి చూడకుండానే ఏదో అస్పష్టంగా ప్రశ్నలు వేస్తున్నాడు. ఆయన తలయినా కదపడంలేదు. పావెల్ చెక్కుచెదరకుండా ముక్తసరిగా ఆ ప్రశ్నలకు జవాబు చెప్పాడు. ఈ సంగతి చూచిన తర్వాత ఈ ముసలి జడ్జికాని అతని సహాయకులుకాని ప్రజలకంతగా అపకారం చేస్తారని తల్లికి తోచలేదు. ఏదో గ్రహిస్తున్నట్లుగా వాళ్ళ ముఖాలకేసి ఆమె చూచింది. ఆమె హృదయంలో కొత్తఆశకూడా పుట్టింది.

ముసలిజడ్జీని చంకక్రింద చెయ్యివేసి తీసుకువచ్చిన యువకుడు ఆషామాషీగా ఒక కాగితం చదవడం ఆరంభించాడు. ఎందుకువచ్చిందిరా అన్నట్లు అతను కాగితం చదువుతూ ఉంటే హాలులో జనానికి విసుగెత్తింది. కాని జనం నిశ్శబ్దంగానే కూచుని విన్నారు. నలుగురు ప్లీడర్లు ముద్దాయిలతో మెల్లగా చేతులు త్రిప్పుకుంటూ మాట్లాడుతున్నారు.

ఆ ముసలిజడ్జీ కొకప్రక్కన పెద్దదేహం, ఈగరెక్కల్లాంటి కళ్ళు కలిగిన ఒక జడ్జీ కుర్చీకంతా సరిపోయేటట్టుగాకూచున్నాడు. రెండో ప్రక్క వెలవెలబోతున్న ముఖం, ఎర్రటిమీసాలు, వంగిపోయిన నడుమూ గల జడ్జి కూచున్నాడు. ఆయన కళ్ళు సగం మూసుకుని, కుర్చీకానుకుని ఏదో ఆలోచిస్తున్నట్లున్నాడు. పబ్లిక్ ప్రాసిక్యూటరు (ప్రభుత్వ న్యాయవాది మొగం ఒడిలిపోయి కళా కాంతీ లేకుండాఉంది. జడ్జీలవెనకాల పురపాలక సంఘాధ్యక్షుడు కూచున్నాడు. ఏదో ఆలోచనలో పడి తన బుగ్గమీద తానే దరువేసుకుంటున్నాడు. ఆయన ప్రక్కన ప్రభుకోటికి చెందిన Marshall of the nobility పెద్దమనిషి కూచున్నాడు. ఆయన తల నెరిసింది. భారీ గెడ్డం, చారడేసికళ్ళు. ఆయన ప్రక్క ఆజిల్లా స్థానిక సంఘాధ్యక్షుడుకూచున్నాడు. రైతులు తొడుక్కునే పొట్టిచొక్కా ధరించాడు. పెద్ద గుమ్మడికాయ ప్రమాణంగాఉన్న బొజ్జని తన ఓవరుకోటుతో కప్పి కనబడకుండా చెయ్యాలనే ప్రయత్నంచేస్తూవుండేవాడు. కాని ఆకోటు జారిపోయి బొజ్జ కనబడుతూనే ఉండేది.

‘ఇక్కడెవ్వరూ నేరస్థులులేరు; న్యాయాధిపతు లంతకుముందే లేరు. ఇక్కడున్నది నిర్బంధితులు, విజేతలు’ అని పావెల్ ఘంటాపథంగా చెప్పాడు. హాలు మారుమ్రోగింది. చీమ చిటుక్కుమనని నిశ్శబ్దం. తల్లికి కాస్సేపటిదాకా కాగితంమీద కలంతో వ్రాస్తుంటే అయ్యే బరబరధ్వని, తన హృదయం కొట్టుకుంటున్న తటతటధ్వని తప్ప ఇంకేమీవినబడడంలేదు.

ఆ ముసలి జడ్జి యేమిటో శ్రద్ధగా వింటున్నట్లు కనబడ్డాడు. మిగిలిన జడ్జీలు కూడా ముందుకు వంగారు.

‘సరి...ఆంద్రీ నకోడా ! నువ్వు వొప్పుకుంటావా ?’ అని ముసలి జడ్జి అడిగాడు.

‘లేచి నుంచో’ అని ఎవరో ఆంద్రీతో మెల్లగా అన్నారు.

ఆంద్రీ మెల్లగా లేచి ఒళ్ళు విరుచుకున్నాడు. మీసం మెలేస్తూ ముసలి జడ్జీకేసి ఓరచూపుచూచి 'బాగానేవుంది. నేను నేరస్థుడనని ఒప్పుకోవడం దేనికి ? నే నెవ్వరినీ చంపలేదు. ఎవడిసొమ్మూ అపహరించలేదు. ప్రజలు ఒకళ్ళ నొకళ్ళు కొల్ల గొట్టుకుంటూ చంపుకుంటూ ఉండే యీ జీవితపద్ధతి నాకిష్టంలేదు. అంతే' అన్నాడు.

ముసలిజడ్జి 'ఏయి ! అడిగినప్రశ్నకి తిన్నగా అవును, కాదు అని జవాబు చెప్పాలి' అంటూ మందలించాడు.

తల్లికి వెనకగా కూచున్న జనంలో సంచలనం కలిగింది. గుసగుసలు లేచినాయి.

'ఎల్లా మాట్లాడుతున్నాడో చూశావూ ?' అన్నాడు సిజావ్.

'ఆ'

'ఫెద్యామాజిన్ ! నువ్వు జవాబుచెప్పు.'

'నే చెప్పదలచుకోలేదు' అని మాజిన్ గభాలున లేచి చెప్పాడు. అతని ముఖం ఆవేశంచేత కందగడ్డలాగైంది. కళ్ళల్లోంచి నెరుసులు రాలాయి. ఎందుచేతో చేతులు వెనక్కి పెట్టుకున్నాడు.

సిజావ్ మెల్లగా మూలిగాడు. తల్లి తెల్లబోయి చూచింది.

'నేను ఈవిచారణలో పాల్గొనదలుచుకోదు. ఈకోర్టు సక్రమమైనదికాదు. మీరెవ్వరు మమ్మల్ని విచారించడానికి? మీకు ప్రజలు అధికారం యిచ్చారా ? లేదు. ఇవ్వలేదు. మీరెవ్వరో నాకు తెలియ తెలియదు' అని గభాలున ఫెద్యా కూచున్నాడు. రోషపూరితమైన ముఖాన్ని ఆంద్రీ వెనుక చాటుపెట్టాడు.

లావుపాటి జడ్జి ముసలిజడ్జిచెవులో ఏమిటోగుసగుసలాడాడు. ముసలి జడ్జి పాలిపోయిన ముఖాన్ని పైకెత్తి ఖైదీలకేసిచూసి పెన్సిలుతోబల్లమీద కాగితంమీద ఏదో గిలికాడు. తల కదలకుండా దేహం అంతా పక్కకొరగేసి ఎర్రమీసాల జడ్జి శ్రద్ధగా ఆలకిస్తున్నాడు. మార్టల్ ఆఫ్ ది నొబిలిటీ పబ్లిక్ ప్రాసిక్యూటరుతో ఏదో మాట్లాడుతున్నాడు. పురపాలక సంఘాధ్యక్షుడు నవ్వుతూ గడ్డం సవరించుకుంటూ వింటున్నాడు.

మళ్ళీ ముసలి జడ్జి మాట్లాడడం ఆరంభించాడు. నలుగురు ప్లీడర్లు శ్రద్ధగా ఆలకించారు. ముద్దాయిలు తమలో తాము గుసగుసలాడుకుంటు

న్నారు. ఫెద్యా ఖంగారుపడి ముఖంచాటేశాడు. 'మాబాగా చెరిగేశాడు కదూ! బలేదెబ్బకొట్టాడు. అందరికన్నా నయం. బలేవాడవురాఅబ్బాయీ!' అంటూ సిజావ్ తన మేనల్లుడిని మెచ్చుకున్నాడు.

తల్లి కేమీతోచక నవ్వుకుంది. ఈ తంతంతా ముందువచ్చే ప్రమాదానికి సూచన కాబోలనుకొంది. కాని పావెల్ ఆండ్రీలు కోర్టులో మాట్లాడుతున్నట్లుకాక ఇంటిదగ్గరలాగే నిర్భయంగా చెప్పిన మాటలను గుర్తించింది. ఫెద్యా యౌవనోద్రేకానికి చాలా సంతోషించింది. తనకే కాకుండా హాల్లోవున్న జనానికందరికి ఏదో కొత్తధైర్యం ఉత్సాహం వచ్చినట్లు ఆమెకు తోచింది. ముసలిజడ్జి 'నువ్వేమి చెపుతావు?' అన్నాడు. బట్టతల పబ్లిక్ ప్రాసిక్యూటరు లేచి చేతులు ఝూడించి బల్లమీద ఒక చెయ్యిమోపి గబగబా పాఠం వప్పచెప్పుతున్నట్లు ఏదో యేకరువుపెట్టాడు. అందులో ఏమీ భయంకరమైన సంగతేమీ లేదు.

కాని అప్పుడే ఆమె హృదయంలో ఏదో బాధకలిగింది. ఏమీ బాహ్యచిహ్నాలులేకుండానే ఏదో పెద్దప్రమాదం వచ్చి మీదపడుతుందనే ఒక విధమైన అనుమాన మామెను బాధపెట్టడం ఆరంభించింది. జడ్జిల ముఖాలకేసి తేరిపారచూచింది. ఏమీ విశేషం కనుపడలేదు. పావెల్ నుగాని ఆండ్రీనిగాని మరెవ్వరిని వాళ్ళు కోప్పడడంలేదు. తానూహించుకున్నట్లు జడ్జీలు వాళ్ళనేమీ కేకలు వెయ్యడంలేదు. తిట్టడంలేదు. వేళాకోళం చెయ్యడంలేదు. తప్పనిసరి కనుక 'ఏం ప్రయోజనం?' అనుకుంటూనే ఏవో ప్రశ్నలు వేస్తున్నారు. వాళ్ళేమి జవాబుచెప్పితే ఆ జవాబులు విధిలేక వింటున్నారు. ఇదివరకే వాళ్ళ కన్ని సంగతులు తెలిసినట్లు స్పష్టంగా తెలుస్తోంది.

ఆమెముందు ఒక పోలీసుఉద్యోగి నిలబడి సాక్ష్యంచెపుతున్నాడు,

'పావెల్ వాసవ్ అందరికీ నాయకుడు'

'మరి ఆండ్రీ?'

'అతనూను'

మొత్తంమీద జడ్జీలంతా తల్లికి జబ్బుపడిలేచినవాళ్ళలా కనిపించారు వాళ్ళు కూచునే పద్ధతి, మాట్లాడేమోస్తరు చూస్తే ఆమెకల్లాగే తోచింది.

బిర్రబిగుతుగా ఉండే ఆ చెమ్కీ కోట్లు, ఆ కాలర్లు, ఆ పోలీసులు, ఆ ప్లీడర్లు, ఇవన్నీ వాళ్ళకుకూడా కష్టంగానే ఉన్నట్లు తోచింది. ఆ కుర్చీల్లో విధో, కర్మమో అని కూచుని తెలిసిన విషయాల్నిగురించే ప్రశ్నలు వేస్తూ ఉండడం, వాళ్ళకీ ఇష్టంలేనట్లుగా వాళ్ళ మొగాలుచూస్తేనే తెలుస్తోంది. ఇదివరదాకా పరిపాలనాధికారు లెల్లా ఉంటారో తల్లికంతగా తెలియదు. ఇప్పుడీ జడ్జిలముఖాలుచూస్తే భయపడడంకన్న వాళ్ళనుగురించి జాలిపడడం అవసరంలా తోచింది.

పసుపుచ్చని ముఖంగల ఒక పోలీసు ఉద్యోగి సాక్ష్యం చెప్పడం ప్రారంభించాడు. అతన్ని ఇదివరకు తల్లి చాలాసార్లు చూచింది. అతడు పావెల్‌ను గురించి, ఆంద్రీని గురించి చాలా గట్టిగా చెప్పాడు. తల్లి అప్రయత్నంగా నవ్వుకుని 'ఓరి వెర్రిబాబూ! నీకేంతెలియదోయ్' అనుకుంది తనలో తాను.

ఇప్పుడు ముద్దాయిలకేసి చూస్తుంటే తనకేమీ భయంకలుగలేదు. వాళ్ళనుగురించి ఆత్రతగాని, జాలిగాని పడవలసిన అగత్యమేమీ తోచ లేదు. ఆమె హృదయంలో వాళ్ళందరియెడల పరిపూర్ణమైన ప్రేమ, గౌరవం, అభిమానం జనించాయి. సంతోషం పైకి కనుపించింది. ఆ యువకు లంతా జగాజట్టీలులాగ అత్యుత్సాహంగాఉన్నారు. ఈకోర్టులో సాక్షులు జడ్జిలు మాట్లాడుకునే మాటలతోగాని, పబ్లిక్ ప్రాసిక్యూటరు వకీళ్ళు పెట్టు కునే పేచీలలోగాని వాళ్ళకేమీ సంబంధం లేనట్టుగానే ప్రవర్తించారు. మధ్యమధ్య నవ్వుకుంటూ వేళాకోళాలు చేసుకుంటూ కోర్టంటే ఏమీ లక్ష్యం లేకుండా కూర్చున్నారు. ఆంద్రీ – పావెల్ ఇద్దరూ విచారణ వున్నంతసేపూ, తమ వకీలుతో మాటాడుతూనే ఉన్నారు. ఆ క్రితం రోజున ఆ వకీలు నికోలే యింటికి వచ్చినప్పుడు తల్లిచూచింది. అతనుకూడా ఈబృందంలోవాడేనని నికోలే సంభాషణవల్ల ఆమె గ్రహించింది. అందరి లోనూ యౌవనోత్సాహం వుట్టిపడుతోంది. తల్లి వాళ్ళనందరినిచూస్తూ పోలుస్తూ ఆలోచించుకుంటూ కూచుంది.

ఇంతలో సిజావ్ తల్లిని నెమ్మదిగా మోచెత్తో తట్టాడు. ఆమె ప్రక్కకు తిరిగిచూస్తే అతని ముఖంలో ఒకవిధమైన సంతృప్తి కనబడింది.

'చూడుచూడు. ఎంత కట్టుబాటుగా నువ్వా నేనా అంటున్నారో చూడు! మంచి ఘట్టివాళ్ళు. ఆహా! మహారాజు బిడ్డలుకాదూ? ఏమైతే నేమి? అందరికి శిక్ష పడుతుంది' అన్నాడు సిజావ్.

తల్లి వినివిని 'ఎవరు శిక్షించేది.' అని తనలో తానే అనుకుంది.

విధో కర్మమో అన్నట్లు త్వరత్వరగా సాక్షులు తమ సాక్ష్యాలు చెప్పేశారు. జడ్జిలుకూడా తప్పనిసరిగదాయని ఏదో మాట్లాడారు. ఈ విచారణతో తమకేమీ సంబంధం లేనట్లు జడ్జీలు చూస్తూవుండేవారు. అప్పుడప్పుడు లావుపాటిజడ్జి ఆవులించేవాడు. నవ్వొస్తుంటే చెయ్యి అడ్డం పెట్టుకునేవాడు. ఎర్రమీసాల జడ్జీముఖంమీద నెత్తురుచుక్క ఉండేదికాదు తరుచు రెండుచేతుల్తోటి కణతలు నొక్కుకుంటూ సరంబీకేసి పెద్దగుడ్లుచేసి చూస్తూవుండేవాడు. పబ్లిక్ ప్రాసిక్యూటరు మధ్య మధ్య యేమిటో కాగితం మీద గిలికి పుస్ పుస్ మని, మార్షల్ ఆఫ్ ది నొబిలిటీతో మాట్లాడుతూ వుండేవాడు. పురపాలకసంఘాధ్యక్షుడు కాలిమీద కాలేసుకుకూచుని మోకాలిమీద వేళ్ళతో లయవేస్తూ కూచునేవాడు. ముసలిజడ్జీ కుర్చీలో కదలకుండా కూర్చునే వుండేవాడు. ఇల్లాగే విచారణ చాలాకాలం ఈదురోమని నడిచింది. జనానికి ప్రాణం విసిగింది.

నిర్మోహమాటంగానూ నిష్పక్షపాతంగాను మనిషిని ఆమూలాగ్రంగా పరీక్షచేసి, అతని ఆత్మనుపట్టిచూచి న్యాయవిమర్శచేసే ధర్మదేవత ఆ హాలులో తల్లి కెక్కడా కనపడలేదు. అందుచేత హాలు ఆడంబరంకాని అధికారంకాని, దర్జాకాని ఆమెకేమీ భయం కలుగచేయలేదు.

'నేను కోర్టు నిలుపుచేస్తున్నా' అని ముసలిజడ్జి అస్పష్టంగా అంటూ లేచాడు. కోర్టువారు ఫలహారానికి లేచారు. హాలంతా 'అయ్యో కుయ్యో" ధ్వనులు, అడుగుల చప్పుళ్ళు, దగ్గులు, తుమ్ములతో నిండి పోయింది. ఖైదీలనుకూడా అవతలికి తీసుకువెళ్ళిపోయారు. వాళ్ళు వెళ్ళిపోతు న్నప్పుడు తమ బంధువులను తల ఆడించో, కనుసైగచేసో, చిరునవ్వు తోటో హెచ్చరించారు. 'ఈగర్ భయపడకు' అని ఇవాన్ గాసెవ్ ఎవ రినో కేకవేశాడు.

సిజావ్, తల్లి వసారాలోకి వచ్చారు. 'కాస్త టీ పుచ్చుకుందాంపద ఇంకా గంటన్నర టైముంది' అన్నాడు సిజావ్.

‘నాకు పుచ్చుకోవాలని లేదు.’

‘సరే. అయితే నేనూ వెళ్ళను. కాని మన వాళ్ళెంతవాళ్ళయినారు! వాళ్ళధోరణిచూస్తే వాళ్ళు తప్ప ఇంకెవళ్ళూ మనుష్యులు కానేకారనిపిస్తున్నారు. వాళ్ళంతా విడుదలవుతారు; సందేహంలేదు. ఫెడ్యాసంగతిచూడు’ శామొలో తండ్రి టోపీ చంకలో పెట్టుకొని రివ్వుమంటూ వాళ్ళిద్దరిదగ్గరకు వచ్చాడు.

‘మా వాసిలీ ఎంతవాడయినాడు! వాదనప్రతివాదనే వద్దు పొమ్మన్నాడు. ఊరికే నాన్చడం వాడికిష్టంలేదు. ఈ బుద్ధి మొదట మావాడికే పుట్టింది. నిలోనా! మీ వాడు ప్లీడర్లు కావాలన్నాడు. మావాడితోపాటు మరినలుగురుకూడా వద్దు పొమ్మన్నారు. ఊఁహూం. బాగానేవుంది’ అన్నాడు.

అతని పక్కనే అతనిభార్య తెల్లబోయిచూస్తూ జేబురుమాలతో ముక్కుతుడుచుకుంటూ నిలబడింది. అతను తన గడ్డం సవరించుకుంటూ నేలకేసిచూస్తూ ఇలా అన్నాడు–

‘దీనిలో తమాషా ఇది. మన కుర్రకుంకలు ఈ గడబిడంతా అనవసరంగా నెత్తినెట్టుకుని నాశనమైపోతున్నారేమో ననిపిస్తుంది. ఒక్కొక్కప్పుడు ఆట్టే ఆలోచిస్తే వాళ్ళు చేసేపనే సరియైనదేమోననిపిస్తోంది. ఫ్యాక్టరీలో వీళ్ళలాంటి వాళ్ళు చాలమంది బయలుదేరడం చూస్తూనే వున్నాం. దొరికిపోతూవుంటారు. కానీ వాళ్ళని పూర్తిగా నిర్మూలం చెయ్యడం అసంభవం. నదిలో ఎన్నివలలేసి పడితేమాత్రం చేపలు అసలు లేకుండాపోతాయి? అసంభవం. వాళ్ళలోకూడా గొప్ప శక్తివుంటే ఉండొచ్చుననిపిస్తుంటుంది ఒక్కొక్కప్పుడు.’

‘ఇదంతా మన కర్థంకావడం కష్టం సుమా’ అన్నాడు సిజావ్.

‘అవునవును, కష్టమే’ అన్నాడు శామొలో. అతనిభార్య బుర్రుమని ముక్కుతో గాలెగపీల్చి ‘వాళ్ళంతా చాలా గట్టివాళ్ళే’ అని చిరునవ్వు నవ్వుతూ ‘నిలోనా! ఇందాక మీవాడే మావాడిని పాడుచేశాడన్నందుకు కోపగించుకోకు. నిజం అందరికీ తెలుసు. రహస్యపు పోలీసులు మావాడిని గురించి ఏం చెప్పారో చూశావా? తానుకూడా దిట్టమైన వాడినే అనిపించాడు మావాడు’ అంది సగర్వంగాను. తల్లి ఆమెస్థితి నర్థంచేసుకుని

మెల్లగా నవ్వుతూ 'యువకులహృదయం ఎప్పుడూ సత్యానికి సమీపంగా వుంటుంది' అంది. వసారాలో ప్రజలు గుంపులు గుంపులుగాచేరి గడబిడ పడుతున్నారు. కొందరు గుసగుసలాడుకున్నారు. మరికొందరు గంయి గంయిమని మాట్లాడుతున్నారు. మొత్తంమీద అంతా ఏదో మాటాడుతూ ఉన్నారు. బూకిన్ పెద్దఅన్నగారు బాగా చెయ్యెత్తుమనిషి. కందగడ్డలాంటి ముఖం; అతను ఇటూ అటూ మహోహడావిడిగా తిరుగుతున్నాడు.

'జిల్లా స్థానిక సంఘాధ్యక్షుడు క్లెపనాల్ కీ కేసు విచారణ చేయడానికి ఏమి హక్కుందంట?' అని గట్టిగా అరిచాడు.

'ఊరుకో నాయనా!' అంటూ ఆతని ముసలితండ్రి బతిమాలాడు.

'నేనూరుకోను. ఎందుకు నోరునొక్కుకోవాలి. వున్న సంగతంతా బట్టబయలుచేస్తాను. నిరుడు గుమాస్తా భార్యకోసం గుమాస్తానే చంపేడని పుకారు పుట్టింది. ఇల్లాంటివాడేమి జడ్జీ? నే నడుగుతానుండండి. గుమాస్తా పెళ్ళాంతో కాపురం చేస్తున్నవాడేం పెద్దమనిషంట ? ఏమంటారు? అంతే కాదు. అతను పెద్ద దొంగనే సంగతి అందరికి తెలుసు'

'ఊరుకోరా బాబూ ! కాన్‌స్టాటిన్, ఊరుకో !'

'నిజమే ఈకోర్టుమాత్రం ఏమీ న్యాయమైనదికాదు' అన్నాడు శామొులో తండ్రి. అతనిమాటవిని బూకిన్ సోదరుడు అతనిదగ్గరకువెళ్ళి గట్టిగా మాట్లాడడం ఆరంభించాడు. జనం కొంద రతనివెనుకబడ్డారు.

'దొంగతనం హత్య మొదలైన దారుణనేరాలను విచారించడానికి జ్యూరీ నేర్పాటుచేస్తారు. జ్యూరీలోవుండే వాళ్ళంతా సామాన్య ప్రజలు, రైతులు, వర్తకులు. కాని అధికారులకు వ్యతిరేకమైనంత మాత్రాన్ని ఈ కేసులో అధికారులే ఎందుకు విచారించాలి? జ్యూరీల నెందుకు వెయ్యలేదు? ఇదేమి న్యాయం ?'

'వాళ్ళు అధికారులమీద ఎందుకు తిరగబడాలి? నాయనా, నువ్వూరుకోరా బాబూ ?'

'నేనూరుకోను. నువ్వూరుకో. ఫెడ్యామాజన్ చెప్పినమాట నిజమే. నువ్వు నన్ను అవమానిస్తే నేను నిన్నొక్క చెంపకాయ కొడతాను. చెంపకాయ కొట్టడం తప్పయితే కావచ్చును. కాని ముందు తప్పెవరిది ? నీదే, సందేహమేమిటి ? నీదే'

ఇంతలో కోర్టు ముసలిదఫేదారు వచ్చాడు. వస్తూనే జనాన్ని పక్కలకు తోసుకుంటూవచ్చి, బూకిన్‌తో 'ఏయి ! అరవకు ! నువ్వెక్కడున్నావో తెలుసునా ? ఇదేమైనా చేపలబజారనుకున్నావా !' అన్నాడు.

'ఏమయ్యోయి ! దఫేదార్ ! నే నెక్కడుండేదీ నాకు తెలియకపోలేదు. నే చెప్పేమాటవిను. నేను నిన్నుకొట్టాను. నీవుమళ్ళీనన్నుకొట్టావు పైగా నేను నీ మీద నేరంమోపి కోర్టులో విచారణ పెట్టించడం ఏమి సబబు ? ఏమంటావు ?'

'ఇంక మరి నిన్న వతలికి గెంటేస్తాను.'

'ఎక్కడికి ? ఎందుకు ?'

'వీధిలోకి. ఆట్టె కేకలుపెట్టకుండా వుండడానికి.'

'అంతే వాళ్ళకు కావలసినది. ప్రజలు నోరునొక్కుకుని పడుండాలి.

'ఏమిటి నీవుద్దేశ్యం ?' అని దఫేదారడిగాడు. గట్టిగా బూకిన్ చేతులాడించుకుంటూ జనాన్నంతటి నొక్కసారి కలయచూచి నెమ్మదిగా ఇల్లా అన్నాడు. 'ఏమిటా ? ఇంకొక విషయం. బంధువులనుతప్ప ప్రజలందరిని విచారణ సమయంలో లోపలికి రానివ్వకపోవడమేమి ? నువ్వు న్యాయంగా విచారణ చేయదలచుకుంటే బహిరంగంగా విచారణ జరిపించు. ఇంత దాపరికం ఎందుకూ ?'

మొత్తంమీద ఈ విచారణ న్యాయమైనదికాదు. అంతవరకు నిశ్చయం. సందేహంలేదు' అన్నాడు శామెులో కొంచెం దృఢంగా.

ఈకోర్టుయొక్క అన్యాయాన్ని గురించి తల్లికూడా తనకి నికోలే చెప్పినసంగతులు చెప్పాలనుకుంది. కాని ఆమాటలు మరచిపోయింది. జ్ఞాపకం చేసుకుందామని జనంలోనుంచి పక్కకు తప్పుకుంది. ఎవడో ఒక నూనూగుమీసాల యువకుడు ఆమెకేసి చూస్తున్నాడు. అతను తనకుడిచేతిని వరాయి జేబులో పెట్టుకున్నాడు. అందుచేతే కాబోలు అతని యెడంభుజం కుడి భుజంకన్న క్రిందుగా కనబడింది. ఈలాంటి చిత్రమైన తేడాగల మనిషినే ఇదివర కెక్కడో చూచినట్లు తల్లికి జ్ఞాపకం. ఎక్కడా అని జ్ఞాపకంచేసుకుంటూవుండే ప్రయత్నంలో ఉండగా యీదాలాపాన్ని మరచిపోయింది. ఇంతలో మెల్లగా ఈ సంభాషణ ఆమె చెవుల్లో పడింది.

'అదిగో ఆ యెడమవైపుననున్న స్త్రీ'

'ఓహో! అవును'

తల్లి వెనక్కి తిరిగిచూచింది. భుజాలు తేడాగాఉన్న యువకుడు ఒకపక్కగా తిరిగి ఆమెకేసి చూస్తూ తనప్రక్కనే నిలబడిన నల్లగడ్డం చిన్న ఓవర్‌కోటు, మోకాళ్ళదాకా బూట్సు కలిగిన ఒక మనిషితో ఏదో చెప్తున్నాడు. మళ్ళీ ఆమె జ్ఞాపకంచేసుకునేందుకు ప్రయత్నంచేసింది. కాని లాభంలేక పోయింది.

ధఫేదారు తలుపుతీశాడు.

'బంధువులు! లోపలికిరండి. టిక్కెట్లుచూపించండి' "టిక్కెట్లా! సర్కసులాగి' అన్నాడెవరో దీర్ఘాలుతీస్తూ. ప్రజల్లో కొంచెం ఉద్రేకం పుట్టింది. మునుపటికన్న నిర్భయంగానూ ధారాళంగానూ మాటాడుకోవడం ఆరంభించారు. దఫేదారునంతగా లక్ష్యపెట్టడంలేదు.

బెంచీమీద సిజావ్ తల్లితో ఏదో గొణుగుతున్నాడు. తల్లి 'ఏమిటి' అని అడిగింది. సిజావ్ మెల్లగా 'ఏమీలేదు. జనం వట్టిమూర్ఖులు. ఏమీ తెలియదు. గుడ్డెద్దు చేలోపడ్డట్టు అంధకారంలోపడి అఘోరిస్తూఉంటారు' అన్నాడు.

గంట గణ గణ మోగింది.

'కోర్టు ప్రారంభమైంది' అని ఎవరో ప్రకటించేరు. మళ్ళీ మునుపటి లాగే అంతా లేచారు. ఇదివరకు మాదిరిగానే వరుసగా జడ్జీలంతా వచ్చి కూచున్నారు. ముద్దాయిలుకూడా లోపలికివచ్చేరు. 'పబ్లిక్ ప్రాసిక్యూటరు వాదిస్తాడిప్పుడు? శ్రద్ధగా విను' అని సిజావ్ తల్లిని హెచ్చరించేడు. తల్లి మెడసాచి ముందుకు వంగింది వినడానికి. ఏదో భయంకరమైన సంగతి చెవులో పడుతుందనుకుంది.

పబ్లిక్ ప్రాసిక్యూటరు లేచేడు. జడ్జీలకు పక్కగా నిలబడ్డాడు. ముఖం వాళ్ళకేసి తిప్పి, ఎడంచెయ్యి బల్లమీద ఆన్చి, కుడిచెయ్యి ఝూడిస్తూ మాట్లాడేడు. తల్లికి మొట్టమొదట మాటలేమీ అర్థంకాలేదు. ప్రాసిక్యూటరు ధారాళంగా మాట్లాడేడు. ఒక్కొక్కప్పుడు మెల్లగా మాట్లాడేడు. మరొకప్పుడు జోరిగల ధ్వనిలా ఉండేది. కాని అందులో ఏమీ భయంకరమైన విషయంమాత్రం తల్లికి అగుపడలేదు. ఎంతసేపు మాట్లాడినా అందులో సారం సున్న. జీవ మసలే లేదు. మాటల ఆడం

బరమేగాని భావం శూన్యమే. అందుచేతేకాబోలు ఆ ఉపన్యాసాన్ని పావెల్ గాని, అతని మిత్రులుగాని గమనిస్తున్నట్లేలేదు. అందరూనవ్వుకుంటూ కబుర్లు చెప్పుకుంటున్నారు.

'అన్నీ అబద్ధాలే చెపుతున్నాడు' అన్నాడు సిజావ్ తల్లిచెవులో.

ఆమె కల్లా తోచలేదు. ప్రాసిక్యూటరు ఎవ్వరినీ మినహాయించకుండా అందరిమీద నేరారోపణ చేస్తున్నట్లు ఆమె కర్థమైంది. ముందుగా పావెల్ సంగతిచెప్పి, తర్వాత ఫెడ్యాసంగతి, మధ్య మధ్య ఇతరులను గురించి చెప్రతూవచ్చేడు. ఇదంతా చూస్తే వాళ్లనందరినీ అతడు ఒకే గోనె సంచిలో పడేసి మడతొక్కి మూతి బిగిస్తున్నట్లు తల్లికి తోచింది. ఇంతవరకు ప్రమాదకరమైన విషయం ఏమీ రాలేదు. ఇంకా అదెప్పుడో వస్తుందని కనిపెట్టుకుంది. ప్రాసిక్యూటరుముఖంకేసి తెగచూచింది. కాని ఏమీవిశేషం కనబడలేదు. అనుమానంమాత్రం తల్లికి వదలలేదు.

ఆమె జడ్జీలముఖాలకేసి చూసింది. పబ్లిక్ ప్రాసిక్యూటరు ఉపన్యాసంతో వాళ్ళకు మొగం మొత్తినట్లు స్పష్టంగా కనపడుతూనేఉంది. అంతకు మించి వాళ్ళ మొగాల్లో కళాకాంతీ లేదు.

ప్రాసిక్యూటరు ఉపన్యాసం ఎప్పుడు మానేస్తాడా అని వాళ్ళు ఎంతోసేపటినుంచి కనిపెట్టుకున్నారు. ఒక్కమోస్తరుగా కూచోలేక కొందరు అటూ ఇటూ కదులుతూవుండేవారు. ఈ కదలిక వాళ్ళ దేహాలకే గాని ఆత్మలకిమాత్రం యేమీలేదు. ముసలిజడ్జికి అసలు ఏవిధమైన కదలికా లేదు. కూచున్నవాడు కూచున్నట్లే ఉన్నాడు. ఒకొక్కప్పుడు కళ్ళు మూసుకునేవాడు. వీళ్ళ నిర్లక్ష్యంచూచి తల్లి తనలోతానే 'వీళ్లు న్యాయ విచారణ చేస్తున్నారా?' అనుకుంది. ఈ ఆలోచనతో ఆమె హృదయంలో వున్న భయం పోయింది.

పబ్లిక్ ప్రాసిక్యూటరు ఉపన్యాసం హఠాత్తుగా ఆగిపోయింది. దడదడా ఏవో మాటలు దొర్లించేసి, జడ్జీలకు వంగి, సలాంచేసి చేతులు నలుపుకుంటూ కూచున్నాడు. మార్షల్ ఆఫ్ ది నోబిలిటీ అతనికేసి చూచి తల ఆడించాడు పురపాలక సంఘాధ్యక్షుడు అతనికి చెయ్యిఅందిచ్చాడు. జిల్లా సంఘాధ్యక్షుడు నవ్వుతూ బొజ్జ సవరించుకున్నాడు. జడ్జీలకీ ఉపన్యాసం ఏమీ కదలిక పుట్టించలేదు కాబోలు! వాళ్ళు యేమీ కదలనైనాలేదు.

'దరిద్రపు పిశాచం' అని మెల్లగా సిజావ్ తిట్టాడు.

'తరువాత......ముద్దాయిల వకీళ్ళు ఫెడోశేల్, మారోల్కావ్, జాగరోవ్' అన్నాడు ముసలిజడ్జి మొగానికేదో కాగితం అడ్డుపెట్టుకుని.

నికోలేయింటిదగ్గర తల్లికికనబడిన వకీలుతేచాడు. అతని ముఖం చిరునవ్వుతో వికసించింది. కండ్లల్లో కళాకాంతీ ఉంది. అతడు తాపీగా, స్పష్టంగా మృదువైన కంఠంతో మాట్లాడాడు. కాని అతనిమాటలు తల్లికి వినబడలేదు. సిజావ్ మెల్లగా ఆమె చెవుల్లో యిలా అన్నాడు.

'ఏమమ్మోయి ! అతనేంచెప్పాడో తెలిసిందా ? ప్రజలు దరిద్రంవల్ల చాలా బాధపడుతూ మతిహీనులై క్రిందుమీదులు తెలియకుండా వున్నారంటున్నాడు. ప్లీడర్ ! అంతేకాదూ ? అతడింకా యేమంటాడంటే ప్రజలు కేవలం మూర్ఖులంటున్నాడు.'

వకీలు చరచరా మాట్లాడుతున్నాడు.

'అధర్మం,అక్రమం, దురాశ మొదలైన దుర్గుణాలతో నిండివున్నటువంటి ప్రస్తుత జీవితవిధానాన్నిచూస్తే మానవమాత్రుడైనవాడు, మంచి చెడ్డలను విచక్షణ చేయగలమనిషి, హృదయమంటూవున్న మానవుడు తప్పకుండా ఈ జీవితపద్ధతి నంతంచెయ్యడానికి శక్తివంచనలేకుండా ప్రయత్నిస్తాడు. తిరుగుబాటు చేసితీరుతాడు.'

ఆకుపచ్చ ముఖంగల జడ్జి ముందుకువంగి ముసలిజడ్జి చెవులో ఏదో వూదాడు. జడ్జి వకీలును 'జాగ్రత్తగా మాట్లాడాలి' అని మందలించాడు.

'ఓహో !' అనుకున్నాడు సిజావ్ మెల్లగా.

'వాళ్ళువిచారణచేస్తున్నారా? నిర్జీవప్రతిమల్లావున్నారే' అందితల్లి.

'ఫరవాలేదు. ఉండు. ఇదిగో వాళ్ళకి జీవంవస్తుంది.'

తల్లి జడ్జిలకేసి చూచింది. వాళ్ళంతా యేమీతోచకుండాకొట్టుకుంటున్నట్లు వాళ్ళ ముఖాలే చెపుతున్నాయి. అప్పుడే ఒక పొట్టిప్లీడరు లేచి చాలా గౌరవంగా మాట్లాడడం మొదలుపెట్టేడు.

'కోర్టువారి గౌరవాధికారాలను మన్నించి, గౌరవనీయుడగు ప్రాసిక్యూటింగు వకీలుయొక్క ప్రవర్తనను గురించిన్నీ, ప్రజారక్షణశాఖ అంటే సామాన్యంగా గూఢచారులని పిలువబడుతూవుండేవాళ్ళ చర్యలను గురించిన్నీ నేను కోర్టువారికి రెండుముక్కలు మనవి చేయదలచుకున్నాను.'

ఆకుపచ్చ ముఖం జడ్జి ప్రెసిడెంటుతో ఏమిటో చెవిలో చెప్పాడు. ప్రాసిక్యూటింగు వకీలు అదిరిపడి లేచేడు. పాట్రిప్లీడరు మాత్రం తొణుకూ బెణుకూ లేకుండా వాదన సాగనిచ్చాడు. సాక్షులనుగురించి గూఢచారియైన గైమన్ ఏమని చెప్పాడంటే ‘నే నతన్ని భయపెట్టే’ నన్నాడు. ప్రాసిక్యూటరుగారు కూడా సాక్షుల్ని భయపెట్టిన సంగతి కోర్టువారికి విశదమే. ఆయన సాక్షుల్ని దబాయించాడు. ఈ విషయం ముద్దాయిల తరపు వకీళ్ళు కోర్టువారికి విన్నవించుకోగా అధ్యక్షులు దయతో ప్రాసిక్యూటరుగారిని మందలించారుకూడాను.’ ప్రాసిక్యూటింగు వకీలు చిరచిరలాడుతూ లేచి గబగబా ఏమిటో చెప్పుకున్నాడు. ముసలిజడ్జికూడా అలాగే ఏమిటో అన్నాడు. ‘నేను నివేదించిన విషయాని కిప్పుడు స్థానంలేదని ప్రాసిక్యూటరుగా రభిప్రాయపడేటట్లయితే, నేను చెప్పినమాటల్ని మార్చుకుంటాను. అంతమాత్రాన్ని నా వాదనపంథా మాత్రం మారదు. ఈ సంగతెలావున్నా ప్రాసిక్యూటరుగారి కింత ఆగ్రహం, ఆవేశం ఎందుకొచ్చిందో మాత్రం అర్థమవడం లేదు.’

‘అదీవరుస ! అలాగే కొట్టాలి దెబ్బ !’ అన్నాడు సిజావ్.

హాలంతా ఒక్కసారి ఉత్సాహంతో జంయ్‌మంది. వ్యవహారం కాస్త పటుపటాంగంగావుంది. ముద్దాయిల వకీళ్ళు నలుగురూ నాలుగు వైపులా నాలుగు విధాలుగా లంకించుకుని జడ్జీలను ఖంగారుపెట్టేశారు. జడ్జిల కంత వరకూ వున్న మాంద్యం వదలిపోయింది. వకీళ్ళ సూటిపోటీమాటలు వాళ్ళకి శూలాల్లా నాటుతూ వచ్చాయి. వాళ్ళలోవాళ్ళు ముందుకి వెనక్కి జరుగుతూ ఏమిటో సంప్రదించుకొనేవాళ్ళు. వాళ్ళ వ్యవహారమంతా చూస్తే ఈ ప్లీడర్ల వాదనాశక్తి వల్ల వాళ్ళు ఇదివరకే చేసుకున్న నిర్ణయం. అంటే వాళ్ళ స్వంత నిర్ణయంకాదు, పైనుంచివచ్చిన తాఖీదన్నమాట మార్చుకోవలసి వస్తుందేమోనని భయపడుతున్నట్టుంది. వాళ్ళ శూన్యహృదయాల్లోకూడా ఆ వాదన ప్రతిధ్వనించి వాళ్ళను కలవరపరచేసింది. జడ్జిల అవస్థచూచి బెంచీలమీద జనంకూడా ‘అమ్మయ్యో’ అనుకుంటూ గుసగుసలారంభించారు.

ఇంతలో హఠాత్తుగా పావెల్ లేచాడు. హాలంతానిశ్శబ్దం. చీమైనా చిటుక్కుమనడం లేదు. తల్లి బాగా ముందుకువంగి చెవులొగ్గింది.

'నేను నా పార్టీవారు నియమించిన కోర్టును తప్ప మరే న్యాయస్థానాన్ని గణించను. కనుక నే చెప్పబోయేదంతా నాకోసమైన ప్రతివాదన కాదు. నా సహచరుల కోరిక ప్రకారం నేను కూడా ఈ విచారణలో పాల్గొనుటకు నిరాకరించాను. కాని మీకు అర్థంకాని కొన్ని సంగతులు తెలిసేటట్లు చెప్పడానికి మాత్రం ప్రయత్నిస్తాను. ప్రాసిక్యూటింగు వకీలు మేము సోషలిస్టు ప్రజాస్వామిక పతాకాన్నెత్తడం ప్రస్తుత ప్రభుత్వాన్ని బహిరంగంగా ధిక్కరించడమే ననీన్నీ, మేము జారు చక్రవర్తికి సాక్షాత్తు శత్రువులమే ననీ వాదించాడు. నేను మీ ఎదుట ఘంటాపథంగా చెప్పే సంగతేమంటే మా లెక్క ప్రకారం ఈ దేశాన్ని బంధిస్తున్న దొక్క జారుచక్రవర్తే కాదు. మా కందుబాటులో వున్న మొదటి సంకెళ్ళను ఛేదించుట మా విధి.'

హాలంతా నిశ్శబ్దం పావెల్ కంఠధ్వనితో హాలు మారుమ్రోగింది. ఆ శబ్దంతో హాలంతా పెద్దదైపోయినట్లు తోచింది. జనందృష్టికి అత నెంతో ఉన్నతస్థానంలోనుంచి మాట్లాడుతున్నట్లు కనిపించింది. తల్లికి కూడా అత నొక గొప్పవ్యక్తిగా కనబడ్డాడు. అచంచలమైన నిశ్చయం, శాంతం, గర్వం ముఖంమీద స్పష్టంగా కనబడుతున్నాయి. అతని నీలినేత్రాలు అతి తేజోవంతంగా ప్రకాశించాయి.

జడ్జీల కేమీ తోచక ఆయాసపడుతూ అటూ ఇటూ కదలడం మొదలుపెట్టారు. జడ్జీలు వాళ్ళల్లో వాళ్ళు ఏదో చెవులు కొరుక్కున్నారు. తర్వాత ముసలి జడ్జి పావెల్‌తో ఏదో చెప్పాడు కాని, అతని వాగ్జాలంలో జడ్జిమాటలు వినబడలేదు.

“మేము సామ్యవాదులం. 'సోషలిస్టులు' అంటే 'స్వంత ఆస్తికి' శత్రువులం. ప్రజలను ఖండఖండాలుగా చీల్చేసి, ఒకళ్ళమీద కింకొకళ్ళని ఉసికొలిపేది 'స్వంత ఆస్తే'. సమాధానపరచడానికికూడా వీలులేని శత్రుత్వాన్ని కలిగించేది ఆస్తే. ఈ విభాగాల్ని కప్పిపుచ్చడానికి అసత్యం, అధర్మం, మోసం, ద్వేషం మొదలయిన కలుషాల్ని సృష్టించేదికూడా ఈ సొంతాస్తే. మానవుడు ఎవరో కొందరియొక్క సౌఖ్యంకోసం యేర్పాటు చేయబడ్డ పనిముట్టుగా భావించే సంఘం చాలా అమానుషమైన సంఘమని మా నమ్మకం అది మాకు శత్రువు. దాని కుహనా నీతినీ, నటనను మే మంగీకరించం.

ఇలాంటి సంఘానికిన్నీ వ్యక్తులకున్నూ వుండే ఈ దుర్మార్గపు సంబంధాన్ని మే మెంతో అసహ్యించుకుంటున్నాం. మానవుని భౌతికంగానూ, నైతికం గానూ, దాస్యరూపంలో పడేయడానికి ఈ సంఘంచేసే ప్రయత్నాలన్నిటిని మేము ప్రతిఘటిస్తాం. లాభంకోసం సంఘాన్ని చిందరవందరచేసే ప్రతి పనికి మే మడ్డొస్తాం. ఎవరియొక్క కాయకష్టంవల్ల ప్రపంచంలోవుండే బ్రహ్మాండమైన యంత్రం మొదలుకొని పిల్లలాడుకొనే వస్తువువరకూ తయా రవుతున్నాయో ఆకార్మికులం మేమే. మానవమాత్రుని కుండవలసినపరువు ప్రతిష్టల కోసం పోరాడడానికి అశక్తులుగా చేయబడ్డ వాళ్ళం మేమే. అంతా మమ్మల్ని తమ స్వార్థంకోసం పనిముట్టుగా ఉపయోగించుకుంటు న్నారు. ప్రస్తుతం ఉపయోగించుకుంటే ఉపయోగించుకోవచ్చును. కాని క్రమంగా కాలానుగుణ్యంగా అధికారమంతా మా చేతుల్లోకి తెచ్చుకొనే టందుకు తగినంత స్వేచ్ఛ సంపాదించుకోవడానికి ఇప్పుడుప్రయత్నిస్తున్నాం. మా ఆదర్శం అతి సూక్ష్మం. అధికారమంతా ప్రజలకే. ఉత్పత్తి సాధనా లన్నీ ప్రజలవే. అందరూ కష్టించి పనిచెయ్యాలి. స్వంత ఆస్తి అనేది ఉండ కూడదు. ఇదే మామంత్రం. చూసేరా? మేము కేవలం తిరుగుబాటుదార్లం కాదు.'

పావెల్ చిరునవ్వునవ్వాడు. అతని నీలినేత్రాల్లో దేదీప్యమానమైన వెలుగు కనబడింది.

ప్రధాన న్యాయాధిపతి 'దయచేసి అసలు సంగతి చెప్పాలి' అని గట్టిగామందలించేతరహాలోచెప్పాడు.అయనపావెల్ కేసితీక్షణంగాచూశాడు. అచూపు చూస్తే తల్లికి భయంవేసింది. అతనికళ్ళల్లో దురాశఅనే అగ్గిరగిలి పావెల్ను దహించివేస్తుం దేమో ననిపించింది. జడ్జీలంతాకూడా పావెల్ కేసి తీక్షణమైన చూపులు చూస్తుంటే తల్లికి యెంతోకష్టంగా ఉండేది. దృష్టి దోషం తగుల్తుందేమో ననుకొనేది. రెప్పవాల్చకుండా వాళ్ళు పావెల్ దేహా న్నంతనూ చూస్తుంటే రక్తహీనమైన తమదేహాల్ని పావెల్ రక్తంతో పూరించుకోడానికి అతనిరక్తాన్ని పీలుస్తున్నారా అనే భ్రమ కలిగేది తల్లికి. పావెల్ మాత్రం చెక్కుచెదరకుండా నిలబడి చేతులుసాచి గంభీరంగాను, విస్పష్టంగాను తనవాగ్ధోరణి సాగనిచ్చాడు.

'మేము విప్లవవాదులము. ఎంతవరకైతే 'స్వంత ఆస్తి' అనే దుం టుందో, ఎంతవరకైతే కొందరు రూలికే కర్రపెత్తనం చేస్తూంటే మరికొందరు

చెమటోడ్చి పనిచేస్తూ ఉంటామో అంతవరకూ మేము విప్లవాదులుగానే ఉంటాము. మీరు ఎవరి హక్కులను రక్షించడానికై నియమించబడ్డారో వాళ్ళకు మేము సమాధానపరచుటకు వీలులేని శత్రువులం. మేము విజయం పొందేవరకూ సమాధాన మనేది అసంభవం. కార్మికులమయిన మేము తప్పక జయిస్తాం. మీ సంఘానికి మీ రనుకునేటంతశక్తి లేదు. మీరు దేని ఉత్పత్తి రక్షణకోసమైతే లక్షలకొద్దీ జనంయొక్క మానప్రాణాలను బలియిస్తున్నారో, దేని ఆధిక్యతవల్ల మాపైన అధికారం చలాయిస్తున్నారో ఆ స్వంతఆస్తే మీ సంఘంలో కలతలు పుట్టించి మిమ్మల్ని భౌతికంగానూ నైతికంగానూకూడా నాశనంచేస్తుంది. ఈ 'ఆస్తి' అనేదాన్ని రక్షించడానికి చాలా బందోబస్తు కావాలి. నిజానికి మాకన్నా మీరంతా అంటే అధికారం చలాయించేవాళ్ళంతా ఎక్కువదాస్యంలో పడుతున్నారు. మేము భౌతికంగానే దాస్యం అనుభవిస్తున్నాం. మీరు ఆధ్యాత్మికంగాకూడా దాస్యమనుభవిస్తున్నారు. మిమ్మల్ని ఆధ్యాత్మికంగా నాశనంచేస్తున్న దురలవాట్లను, దురహంకారాన్ని మీరు వదులుకోలేరు. కాని మేమో—మా ఆంతరంగిక స్వేచ్ఛను బంధించగలిగిన దేదీ లేదు. మీరు బుద్ధిపూర్వకంగా మా కెక్కించే విషంకన్న అప్రయత్నంగా మా అంతరాత్మలకు మీరిచ్చే విరుగుళ్ళు చాలా రసవంతమైనవి. అందుచేత మీ విషం మాకు శాశ్వతమైన నష్టం చేయలేదు. మీ రిచ్చే యీవిరుగుడు మాకార్మికులరక్తంలో బాగా జీర్ణించింది. దీనిశక్తివల్ల కలిగే తేజస్సు విజృంభించి మాలోవుండే ఆధ్యాత్మిక శక్తిని తదితర మంచితనాన్నికూడా ఆకర్షించేస్తుంది. ఒక్క సంగతి చూచుకోండి ! మీలో ఒక్కడుకూడా ఇకముందు అధికారమే ఆదర్శంగా పెట్టుకొని దాడికోసం దెబ్బలాడలేరు. ప్రపంచన్యాయానికి విరుద్ధంగావున్న మీప్రవర్తనను సమర్థించుకోవడాని కిదివరకే మీరు చెప్పవలసిన మాటలన్నీ చెప్పేశారు. మీ రిక నూతనమైనభావాన్ని సృష్టించలేరు. భావప్రపంచంలో మీపని సున్న. ఆధ్యాత్మికంగా మీరు గొడ్డుపోయినట్లే. కాని మాభావాలు దినదినాభివృద్ధిపొందుతున్నాయి. నానాటికి నూతనమైన తేజస్సు వృద్ధిపొంది కళ్ళుమిరిమిట్లు గొల్పుతాయి. ఈ భావాలే సామాన్యప్రజలందరినీ ఆకర్షించి, స్వాతంత్ర్య సమరానికి పురిగొల్పుతాయి. ప్రపంచంలో వుండే కార్మికులంతా తాముచేయదలచుకొన్న మహాకార్యాన్నిగుర్తించిఒక్కటై

పోతారు. జీవితంలో కలుగబోయే ఈ నూతనపరిణామాన్ని అడ్డుపెట్టటానికి దుర్మార్గం మూర్ఖత్వం తప్ప మీకు వేరే సాధనాలు లేవు. మీ మూర్ఖత్వం స్పష్టంగా కనబడేపోతుంది. ఇక మీ దుర్మార్గంమాత్రం యెంతకాలం సాగుతుంది? అప్పుడే తెల్లమొగం వేసింది. మీరు మమ్మల్ని యీ రోజున యెవరి సహాయంతో మా గొంతు పిసుకుతున్నారో వాళ్ళే మాకు సహచరులై మమ్మల్ని కౌగలించుకుంటారు. మీ శక్తి అంటే మీ వెండిబంగారాలశక్తి చాలా నిర్జీవమైనది. ఆ నిర్జీవశక్తే మీసంఘాన్ని అనేక చీలికలుగా చేసేసి ఒకళ్ళ నొకళ్ళు పీక్కుతినేటట్లు చేస్తుంది. కాని మాది జీవశక్తి. దానికి మూలం కార్మికులలో నానాటికీ వృద్ధిపొందుతూవున్న ఐకమత్యం. మీరు చేసే ప్రతిపనీ ప్రజలను బంధించేదే కనుక మహానేరం చేస్తున్నారు. మీ దురాశవల్లా మీ ద్వేషంవల్లా పుట్టి జనాన్ని పీడిస్తున్న పిశాచాల్ని, భ్రమల్ని అంతంచెయ్యడానికి మేం పనిచేస్తున్నాం. మీరు మనిషిని అతని సాధారణ జీవితంనుంచి ఎడబాటుచేసి, విచ్ఛిన్నంచేసి విరజల్లిన ప్రపంచాన్నంతటిని ఈ సాంఘికవాదమే మళ్ళీ ఒక్క బ్రహ్మాండంగా కలుపుతుంది. ఇది తప్పదు!' పావెల్ ఒక్కక్షణం ఆగి కాస్తమెల్లగా 'ఇది తప్పదు!' అని రెట్టించాడు.

జడ్జీలంతా చిత్ర చిత్రంగా ఒకళ్ళ మొగాలకేసి ఒకళ్ళు చూచుకున్నారు. దురాశాపూరిత మగు వాళ్ళదృష్టులు పావెల్ మీదే కేంద్రీకృతమైనాయి. వాళ్ళ దృష్టిపడి నిగనిగలాడుతూఉండే అతని శరీరం మీద మచ్చలు పడుతాయేమో ననుకుంది తల్లి. వాళ్ళ చూపుల ధోరణిచూస్తే వాళ్ళు అతని శరీర సౌష్టవానికి, యౌవనశక్తికి ఈర్ష్యపడుతున్నట్లు కనుపించింది. తోడి ఖైదీలంతా పావెల్ ఉపన్యాసాన్ని శ్రద్ధగా విన్నారు. వాళ్ళ ముఖాలమీద సంతోషం తాండవమాడింది. తల్లి తన కొడుకు ఉపన్యాసామృతాన్ని తనివితీరా తాగింది ఆమాట లామె మనస్సుకి బాగా పట్టేయి. ముసలిజడ్జి తరచు పావెల్ మాట్లాడుతూంటే మాట కడ్డొచ్చి ఏదో చెపుతూఉండేవాడు. అప్పుడప్పుడు చిరునవ్వునవ్వుతూ ఉండేవాడుకూడాను. పావెల్ ముసలి జడ్జీ చెప్పేమాటలన్నీ నెమ్మదిగా విని మళ్ళీ మెల్లని స్వరంతో తన ఉపన్యాసం సాగనిస్తూ ఉండేవాడు. తన వాగ్ధోరణి ప్రాశస్త్యంవల్ల జడ్జీల నిర్ణయాన్ని అతిక్రమించి తనమాట చెల్లిం

చుకో గలిగేడు పావెల్. హాలులో జనమంతా శ్రద్ధగా వింటూవచ్చారు. ఇల్లా చాలాసేపు జరిగింది. ఆఖరుకి ముసలిజడ్జి చేయెత్తి కేకవేశాడు. పావెల్ ఆగకుండానే హేళనస్వరంతో ఇల్లా మాట్లాడేడు.

'నే నింక ముగించేస్తున్నా. మిమ్మల్ని వ్యక్తిపరంగా అవమానించడం నా ఉద్దేశ్యం కాదు. నా కిష్టం లేకపోయినా 'న్యాయవిచారణ' అనే ఈ నాటకం చూడడానికి నన్ను బలవంతంగా లాక్కొచ్చేరు. దీన్ని చూచిన తర్వాత మిమ్మల్ని చూస్తే నాకు చాలా జాలేస్తోంది. పాపం! ఎంతైనా మీరూ మనుష్యులే. మా కెంత శత్రువులయినా తోటిమానవులు సిగ్గు బిడియాలు వదిలేసి, తాముకూడా మానవు లనే స్పృహలేకుండా వుండేటంత అధోగతిపాలై దౌర్జన్యాన్ని కొలుస్తుంటే చూడడానికి మా కెంతో విచారంగా వుంది.'

జడ్జీలకేసి చూడకుండానే పావెల్ చటుక్కున కూచున్నాడు.

ఆంద్రీ నఖోడా సంతోషపరవశుడైపోయి పావెల్ చెయ్యి గట్టిగా పట్టుకున్నాడు. శాములో మాజిన్ మొదలైన మిత్రులంతా అతనిచుట్టూ చేరారు. పావెల్ కొంచెం బిడియపడుతూ చిరునవ్వు నవ్వాడు. ఒక్కసారి తల్లికేసి చూచి తల ఆడించాడు. ఆమె సంతోషపరవశంచేత వణికింది.

'ఇదిగో విచారణ ప్రారంభమైంది! ఎంతబాగా ఏకేడో చూశావూ నిలోనా?' అన్నాడు మెల్లగా సిజావ్ తల్లితో.

౧౬

తల్లి మాట్లాడకుండా చిరునవ్వు నవ్వుతూ తల ఆడించింది. తన కొడుకు కింత ధైర్యంగా మాట్లాడాడుకదా అని చాలా సంతృప్తి పొందింది. పావెల్ ఉపన్యాసం అతనికష్టాల నింకా ఎక్కువ చేస్తుందేమో అనే సంశయం తట్టింది. కాని సంశయం పోయి గర్వపడింది. అతని ధీరవచనాలు బాగా హృదయంలో నాటుకున్నాయి.

ఆంద్రీ నకోడా లేచాడు. శరీరమంతా ముందుకువంచి జడ్జీలకేసి ఓర చూపుచూసి 'ముద్దాయిలయిన పెద్దమనుష్యుల్లారా—' అని మాట్లాడడం ప్రారంభించాడు.

'నీ ఎదుట నున్నది కోర్టువారు కాని ముద్దాయిలు కారు, తెలుసుకుని మాట్లాడు' అని ముసలిజడ్జి గట్టిగా కోపంగా హుంకరించాడు. ఆంద్రీ ధోరణిచూస్తే, అతను వాళ్ళను వేళాకోళంచేసి ఏడిపించాలనే ఉద్దేశ్యంలో ఉన్నట్లు తల్లికి తోచింది. ఆంద్రీచేతుల్తో తలదులుపుకుని తలఊపుతో పిల్చాడు. గట్టిగా శబ్దంచేస్తూ ఊపిరి పీల్చాడు. 'అల్లాగా! నే నల్లా అనుకోవడంలేదు. మీరు జడ్జీలు కారనీ, మీరే ప్రతివాదు లనీ నా...' అంటూ యేదో చెప్పబోయాడు.

'దయచేసి కేసుకు సంబంధించిన విషయాలు మాత్రమే మాట్లాడాలి' అన్నాడు ముసలిజడ్జి. అల్లాగా! కేసుకి సంబంధించినవిషయమా? సరే. ఇప్పటికే ఒక్క విషయం విధిలేక ఒప్పుకోవాలసొస్తుంది. మీరు నిజంగా స్వతంత్రబుద్ధిగల జడ్జీలనీ, న్యాయపరులనీ, మర్యాదస్తులనీ, అంగీకరించవలసొస్తోంది......'

'కోర్టువారిని గుణ విమర్శన చెయ్యకూడదు. కోర్టువారిని విమర్శించకూడదూ?' ఓహో? అల్లాగా? సరే. ఏమైనాకాని నే చెప్పదలచుకొన్న సంగతి చెప్పకమానను. మీరు పక్షపాతంలేని పెద్దమనుష్యులనుకోండి. మీకు, మీవాళ్ళు, పరాయివాళ్ళు అనే భేదం లే దనుకుందాం. మీరు స్వతంత్రులే అనుకుందాం. ఇప్పుడు మీయెదుట రెండు పక్షాలవాళ్ళున్నారు. ఒక పక్షంవాళ్ళు, 'అయ్యా! వాళ్ళు ఆస్తంతా కొల్లగొట్టి మమ్మల్ని దిబ్బచేస్తారండీ' అని చెప్పుకుంటున్నారు. రెండో పక్షంవాళ్ళు 'అవును మాదగ్గర కత్తికటారులు వగైరా ఆయుధాలున్నాయి. కనుక మేము వాళ్ళని దిబ్బచెయ్యడానికి మాకు హక్కు ఉంది' అంటున్నారు.'

'దయచేసి ఇల్లాంటి పిట్టకథలు మానెయ్యాలి.'

'అదేమిటి? ముసలివాళ్ళ కిల్లాంటి పిట్టకథలు – అందులోనూ కాస్త మోటుగా ఉండేవి చాల ఇష్ట మని విన్నానే.'

'ఇక నిన్ను మాట్లాడనివ్వను. కేసుకుసంబంధించినవిషయం ఏమైనా ఉంటే మాట్లాడు. అనుచితమైనటువంటి సామెతలు చెప్పవద్దు. ఈ వేళాకోళం పనికిరాదు' అని మందలించాడు.

ఆంద్రీ తలగోక్కుంటూ జడ్జీలకేసి చూశాడు.

'ఓహో ! కేసుకు సంబంధించిన విషయమే మాట్లాడాలి?........ కేసుకు సంబంధించిన సంగతి నేను మీతో ఎందుకూ మాట్లాడడం? మీకు తెలియచేయవలసినంత వరకూ ఆ విషయం నా మిత్రుడిదివరకే మీకు చెప్పేశాడు. మిగతా విషయాలు మీకు వేరే మనుష్యులు చెప్తారు......... మీకు చెప్పవలసిన సమయం వస్తుంది లెండి......'

ముసలిజడ్జీ చటుక్కున లేచి ఇల్లా అన్నాడు.

'నువ్వింక మాట్లాడవద్దు. కూచో. తర్వాత వాసిలీ శామొలోవ్'

ఆంద్రీ మెల్లగా పెదిమలుకొరుక్కుంటూ బెంచీమీద కూర్చున్నాడు. శామొలోవ్ జుట్టు సవరించుకుంటూ లేచాడు.

'ప్రాసిక్యూటింగు వకీలు నేనూ, నామిత్రులూ అడవిమనుష్యులమనీ, నాగరికతకు శత్రువుల మనీ చెప్పాడు.'

'కేసుకు సంబంధించిన విషయమే చెప్పుకోవాలి' అంటూ ముసలి జడ్జీ ముందే హెచ్చరించాడు.

'ఇది కేసుకుసంబంధించినదే. మర్యాదస్థుల కక్కరలేనిదంటూ లేదు. అన్నీ కావలసినవే. నామాట కడ్డురావద్దని మాత్రం మిమ్మల్ని కోరుతున్నాను. మీ నాగరికత ఎటువంటిదో తెలుసునా?'

'నీతో చర్చించడానికి కాదు మేమిక్కడ. అసలుసంగతికి రా.'

ఆంద్రీ వేళాకోళంతో జడ్జీలధోరణి మారిపోయింది. అతని సూటీ పోటీమాటలు వాళ్ళకి బాగా నొప్పికలిగించాయి. పావెల్ ఉపన్యాసం వాళ్ళకి కొంచెం ఉద్రేకం కలిగించింది; కాని మళ్ళీ శాంతపడ్డారు. అతని ఉపన్యాసం విన్నాక వాళ్ళకొకవిధమయిన గౌరవం ఏర్పడింది. అదికాస్తా తీసివేసి అసలుసితికి తెచ్చాడు ఆంద్రీ. జడ్జీలంతా శామొలోవ్ కేసి చూస్తూ ఏమిటో వాళ్ళల్లోవాళ్ళు గుసగుసలాడారు. ఏదో హడావిడిపడ్డారు. వాళ్ళ తీవ్రత చూస్తే అతన్ని నమిలి మింగేస్తారా అనేటట్టుంది. శామొలోవ్ అందుకున్నాడు.

'మీరు గూఢచారుల్ని పెంచుతున్నారు. మీరు స్త్రీలనీ, యువతుల్ని పాడుచేస్తున్నారు. ప్రజలు దొంగలుగానూ. హంతకులుగాను తయారయ్యేటట్లు చేస్తున్నారు. జనాన్ని సారా విస్కీతోటీ. అసత్యంతోటీ, మూర్ఖత్వం

తోటీ ముంచెత్తుతున్నారు. యుద్ధాలపేరెట్టి ప్రజలకి గొంతుకలు కోసుకునే కటికితనం అలవాటు చేస్తున్నారు. జనాన్ని అన్నివిధాలా ధ్వంసం చేస్తు న్నారు. ఇదే కాదూ మీనాగరికత? ఈలాంటినాగరికతకు మేం శత్రువులమే ఆహా! తప్పకుండా శత్రువులమే.'

'దయచేసి......' అంటూ ఏదో గట్టిగా చెప్పాడు ముసలిజడ్జి. శామెలో ముద్రచేసి అంతకన్న గట్టిగా మాట్లాడడం మొదలుపెట్టాడు.

'కాని మేము ఇంకొక నాగరికతను గౌరవిస్తాం. ఆ నాగరికతను నిర్మించినవాళ్ళని మీరు నానాహింసలూ పెట్టి చీకటికొట్లల్లో నిర్బంధిం చారు. వాళ్ళకి పిచ్చెత్తేటట్లు......'

ముసలిజడ్జి గమ్మున చెయ్యెత్తి 'ఆగు! నువ్వింక మాట్లాడకు...... వుహూం......తర్వాత ఫ్లీడర్ మాజిన్' అన్నాడు మాజిన్ తామని లేచాడు. నత్తితో ఇలా అన్నాడు.

'ఇదిగో నేను......నేను శపథంచేస్తున్నా. మీరు నన్ను శిక్షిస్తారు. నాకు తెలుసును. ఆయాసంచేత కంగారుపడి ఒక్క క్షణం మాట్లాడలేక పోయాడు; నేను—ఇదిగో నిశ్చయంగా చెపుతున్నాను. మీరు నన్ను ఎక్క డికి పంపినా సరే—తప్పించుకొచ్చేస్తాను—వచ్చి మళ్ళీ ఎప్పట్లా పనిచేస్తూ వుంటా—బ్రతికున్నన్నాళ్ళూ పనిచేస్తూనే వుంటాను. ఇదే నాశపథం.'

జనం అంతా గొల్లుమన్నారు. గుసగుసలు మొదలుపెట్టారు. ఒక స్త్రీ యేడిచింది. ఇంకెవ్వరో దగ్గారు, పోలీసులు యేమీతోచక ముద్దాయిల కేసి తెల్లబోయిచూచారు. ప్రజలకేసి కొరకొరలాడుతూ చూచారు జడ్జీలలో చాలా కదలిక పుట్టింది. 'ఇవాన్ గాసెవ్!' అని ముసలి జడ్జి పిలిచాడు.

'నే నేమీ చెప్పదలచుకోలేదు' అని జవాబు వచ్చింది.

'వాసిలీ గాసెవ్'

'నేనూ మాటాడదలుచుకోలేదు.'

'ఫీడర్ బూకిన్'

పాలిపోయి వున్న ఒక స్థూలకాయుడు అతికష్టమీంద లేస్తూనే— 'మీకు సిగ్గులేదూ? నే నింత బరువైన మనిషిని. అయినా నాకూ న్యాయా న్యాయాల సంగతి తెలుసు' అని చెయ్యి పైకెత్తి కళ్ళు సగంమూసుకుని దేనికేసో చూడడం ప్రారంభించాడు.

"ఏమిటది?" అన్నాడు ముసలిజడ్జి కుర్చీకి జేర్లబడి.

"ఓహో! సరి. ఏం ప్రయోజనం?" అంటూ బూకిన్ మెల్లగా బెంచి మీద కూచోబడ్డాడు. అతని కంఠస్వరసచూస్తే ఏదో ఆలోచిస్తున్నట్లు కనపించింది. జనమంతా కిక్కురుమనకుండా కూర్చున్నారు. ఎవరో మెల్లగా ఏడుస్తున్నట్లు మాత్రముంది. ప్రాసిక్యూటింగు వకీలు లేచి, భుజాలెగరేసుకుంటూ పండ్లికిలించి జడ్జిలతో ఏదో చెప్పాడు. దానితో వాళ్లోనించి గుసగుసలు బయలుదేరాయి.

తల్లికి ప్రాణం విసిగి నీరసంతోచింది. నుదుటిమీద ముత్యాలచెమటలు పోశాయి. ప్రక్కన కూచున్న శామొలోతల్లి, నిలోనాను చేత్తోపొడిచి ఆమెభర్తతో మాట్లాడడం మొదలు పెట్టింది.

"ఎలావుందిప్పుడు? అదిసాధ్యమే?"

"నువ్వే చూస్తావుగా? సాధ్యమే."

"అయితే వాసిలీ కేమవుతుంది?"

"ఊరుకో, కాస్త ఆగు"

జనమంతా యేమీ తెలియక తెల్లబోయి చూస్తున్నారు. బూకిన్ అన్నగారు పట్టలేక గట్టిగా గొణగొణలాడడం మొదలు పెట్టాడు.

"చెప్పండయ్యా చెప్పండి? వాళ్ళ నెందుకు మాట్లాడనివ్వడంలేదు? ప్రాసిక్యూటరుగారు ఎంతసేపు పడితే అంతసేపు ఏసంగతిపడితే దాన్ని చెప్పవచ్చునా? ఏమి టీ అన్యాయం..."

కోర్టు డఫేదారు బల్లదగ్గిరనిలబడి "నిశ్శబ్దం! నిశ్శబ్దం!" అని గట్టిగా ఒక్క కేక పెట్టాడు.

శామొలోతండ్రి బెంచీకి జేరబడి భార్య చెవిలో మెల్లగా ఇల్లా అన్నాడు. "అయితే అవచ్చు. సరే వాళ్ళు నేరస్థులే అనుకుందాం. వాళ్ళు చెప్పదలచుకున్నది చెప్పనివ్వండి...ఇంతకీ వాళ్ళుచేసిన అపరాధమేమిటి? అంతా అపరాధమే?...నాకూ తెలుసుకోవాలనే ఉంది...నాకూ మరికొంత సంబంధం ఉందికాదూ?... (కొంచెం బిగ్గరగా) పావెల్ చెప్పినదంతా నిజమే? అహా? అయితే నాకూ తెలుసుకోవాలనుంది. మాట్లాడనివ్వండి." డఫేదారు అతనికేసి వేలుచూపించి

"మాట్లాడకు! జాగ్రత్త!" అన్నాడు.

సిజావ్ మూతిబిగించి నిస్పృహాసూచకంగా తల ఆడించాడు?

తల్లి దృష్టిమాత్రం జడ్జిలమీదే ఉంది. వాళ్ళందరూ చాలా ఉద్రేకంతో ఒకళ్ళతో ఒకళ్ళు సంప్రదించుకోవడం చూచింది. వాళ్ళు ఏం మాట్లాడుకున్నారో స్పష్టంగా వినబడలేదుకాని ఏవో గుసగుసలామె చెవిలో పడి సూదుల్లా గుచ్చుకున్నాయి. సామాన్యంగా బీదలు శ్రీమంతులసౌఖ్యాన్ని ఈర్ష్యతో చూచేటట్లుగా జడ్జిలు తనకొడుకేసి అతని మిత్రులకేసిచూస్తున్నట్లు ఆమెకు స్ఫురించింది. జబ్బుచేసి నీరసపడ్డవాళ్ళు మంచిఆరోగ్యంతో పుష్టిగావున్న వాళ్ళకేసి ఆశతో చూచేటట్లు చూస్తున్నారనిపించింది. మంచి పసందైన వాళ్ళ శరీరాలుచూసి జడ్జిలు లొట్టలేస్తున్నారనుకుంది. ముసలితనం వచ్చి లేవలేని స్థితిలోవున్న క్రూరజంతువులు తినడానికి మంచి రుచికరమైన చిన్నజంతువు లేమైనా కనబడితే అశక్తతచేత మొరిగినట్లుగా జడ్జిలు కూడ గడబిడగా గొణుగుతున్నట్లుతోచింది నిలోవ్నాకు.

ఈ ఆలోచనలతో తల్లిబుర్ర వేడెక్కిపోయింది. రెప్పవాల్చకుండా జడ్జిల ముఖాలకేసి చూచింది. ఎంతచెప్పినా బిడ్డలుగన్న తల్లికి తన కొడుకు లోపలవుండే ఆత్మకన్న పైశరీరమంటే ఎక్కువ మక్కువ, అభిమానం ఉండక తప్పదు. అందుచేత జడ్జిలు తన కొడుకు దేహాన్ని తమదృష్టితో కమిలేటట్లు చేసేసి అతని రక్తాన్నంతా పీలుస్తున్నట్లు తోచేసరికి చాలా కష్టం తోచింది.

పావెల్ చాలా అలసిపోయి, తల్లికేసి చూచేడు. ఆ చూపుల్లో శాంతం, దయ, ప్రేమ ఉట్టిపడుతున్నవి. మధ్య మధ్య ఆమెకేసి చూచి నవ్వుతూ హెచ్చరిస్తూ ఉండేవాడు. ఇదంతా త్వరగా అయిపోతే బాగుంటుందనుకుంది తల్లి.

ముసలిజడ్జీ చెయ్యి బల్లమీద ఆన్చి, ఊతంచేసుకుని లేచాడు. కదలకుండా నిలబడి ఈడుస్తూ ఏదో కాగితం చదవడం మొదలెట్టేడు.

“శిక్ష చెబుతున్నాడు” అన్నాడు సిజావ్ తల్లితో.

మళ్ళీహాలంతా నిశ్శబ్దం. జనమంతా ముసలిజడ్జీ ముఖంకేసి చూస్తున్నారు. మిగతా జడ్జీలుకూడా లేచినిలబడ్డారు. జిల్లా సంఘాధ్యక్షుడు సరంబీకేసి చూస్తున్నాడు. నగరాధ్యక్షుడు చేతులు కట్టుకు నిలబడ్డాడు. రోగిష్టి జడ్జీ, ఏనుగుగున్న జడ్జీ, ప్రాసిక్యూటింగు అటర్నీ, ఖైదీలకేసి ఓరచూపులు చూస్తూ నిలబడ్డారు.

జడ్జీ వెనకాల ఎర్రని మిలటరీకోటు, తెల్లటి ముఖంతో బొమ్మలోని జారు చక్రవర్తి వాళ్ళనెత్తికేసి చూస్తున్నాడు. ఆ బొమ్మముఖం మీద ఏదో పురుగో, సాలీడో పాకుతోంది.

'ప్రవాసం! అమ్మయ్య!' అని సిజావ్ బెంచీ వెనకాల జార్లపడ్డాడు.

'పోనీలే! దేవుడిపుణ్యాన్ని ఇంతవరకూ బాగానేవుంది. వాళ్ళందరికీ కఠిన నరకం పడుతుందని విన్నాను. ఇది పరవాలేదులే, మరేమంత హెచ్చుకాదు.'

సిజావ్ సంతోషానికి కారణ మేమిటో తల్లి గ్రహించింది. అందులో ఆమెకేమీ కొత్త కనుపించలేదు.

'ఈ సంగతి నాకిదివరకే తెలుసు' అంది.

'తెలిస్తే తెలియవచ్చును, కాని ఇప్పుడు నిశ్చయమైంది. అధికారులు చివరకేంచేస్తారో ఎవరుచెప్పగలరు? ఏమైతేనేం? మా ఫెడ్యా మంచి దిట్టమైనవాడు కాదూ? ఏమంటావ్?'

సిజావ్, తల్లీ ఖైదీలుండే బోనుదగ్గరకు వెళ్ళారు. పావెల్ చెయ్యి పట్టుకుని తల్లి కన్నీళ్ళువిడిచింది. సిజావ్ ఫెడ్యాతో వేళాకోళాలాడుతూ కాస్సేపు కులాసాగా మాట్లాడాడు. అంతా ఉషారుగా కులాసాగా ఉన్నారు. ఆపామాషీ కబుర్లాడుకుంటున్నారు. ఆడవాళ్ళు యేడిచారు. ఎక్కువ అలవాటుచేతనే ఏదోపెద్ద ప్రమాదం నెత్తిమీద పడుతోందనే భయంకన్న బిడ్డలు దూరమై పోతున్నారనే బాధే వాళ్ళ కెక్కువైంది. ఈ విచారణ తంతంతా చూస్తే ఆబాధ కొంతతగ్గింది. సహజంగా తమ బిడ్డలకన్న తాము తెలివైన వాళ్ళమనే అహంకారం ఒకవైపునా, తామిదివరకుఊహించుకో లేని నూతన జీవితాన్ని గురించి కుర్రాళ్ళు ఇంతధైర్యంగా మాట్లాడినందుకు ఆశ్చర్యమింకొకవైపునా, పెద్దవాళ్ళని కలవరపరచింది. ఆ నూతన జీవితం ఫలప్రదమైనదనే నమ్మకం కూడా కలగడం మొదలుపెట్టింది. ఈద్వంద్వ భావాల సమ్మేళనంవల్ల వాళ్ళు పైకేమీ చెప్పలేకపోయారు. ఏదో మాట్లాడారు కాని అన్నీ మామూలు మాటలే. గుడ్డా, గుడుసూ సంగతి. ఆరోగ్యం జాగ్రత్తగా కాపాడుకోమనీ, అధికార్లతో ఊరికే అనవసరంగా పేచీలు పెట్టుకోవద్దనీ సలహా లిచ్చారు.

‘అబ్బాయీ! ఇల్లాగైతే అందరికీ ప్రాణం విసుగుతుంది, మాకూ వాళ్ళకీ కూడాను’ అన్నాడు శామేలో తండ్రి కొడుకుతో.

‘న్యాయమే మనం కోరేది. ఇంకేమక్కరలేదు. ఆమాత్రం కూడా ఒప్పుకోరు వాళ్లు’ అన్నాడు బూకిన్ సోదరుడు తమ్ముడితో.

‘ఇదిగో కుర్రాడ్ని జాగ్రత్తగా చూస్తావు కాదూ? వాడంటే నాకు చాలా ఇష్టం’ అన్నాడు తమ్ముడు.

‘నువ్వింటికొద్దూ. మళ్ళీ నువ్వొచ్చేసరికి వాడు నిక్షేపంగా ఉంటాడు.’

‘అల్లాగే, అక్కడ నా కేమీ పనిలేదు.’

నిజావ్ మేనల్లుడి చెయ్యి పట్టుకుని ‘అయితే ఫేదర్! నువ్వుగూడా కత్తులో కలిసేవన్నమాట.’ అన్నాడు మెల్లగా.

ఫెద్యా మాజిన్ వంగి తమాషాగా ఒక నవ్వునవ్వి మామ చెవిలో ఏమిటో చెప్పాడు. కాపలాఉన్న సిపాయికూడ నవ్వాడు కాని వెంటనే అధికారపు ఘాయీ వహించి ‘పోపో’ అని కేక వేశాడు.

తల్లికూడా అందరిలాగే పావెల్‌తో బట్టలసంగతి ఆరోగ్యం సంగతి మాట్లాడింది. కాని ఆమె మనస్సులో మాత్రం తన్నుగురించి, శశాంకను గురించి అతన్ని గురించి అడగడానికి ఎన్నో ప్రశ్నలున్నాయి. కాని అవి బయటికి రాక ఉక్కిరిబిక్కిరి చేశాయి. అన్నింటికన్నా ముఖ్యంగా పుత్ర ప్రేమ. అంటే తన కొడుక్కి ఇష్టమైనపని చెయ్యాలని అతని హృదయానికి సమీపంగా ఉండాలనేకోరిక మరీ హెచ్చిపోయింది. ఏదో గొప్పప్రమాదం వచ్చి మీదపడుతుందనే భయం పోయింది. జడ్జీలసంగతి తలచుకున్నప్పుడు మాత్రం కాస్త జ్ఞాపకానికి వచ్చేది ఆ భయం.

యువకులను విచారించడానికి యువకులే జడ్జిలుగా ఉండాలిసుమా?’ అంది కొడుకుతో నిలోనా,

‘ప్రజలసలు నేరాలుచేయకుండా ఉండే జీవితపద్ధతి నేర్పిస్తే మరీ మంచిది’ అని పావెల్ జవాబుచెప్పాడు.

ఆంద్రీ అందరితోటీ కులాసాగా మాట్లాడుతూఉండడం చూచింది. తల్లి. పావెల్‌కన్నా పాపం తల్లిలేనివాడు గనుక అతనిమీద యెక్కువ దయచూపించాలనుకుని తల్లి అతనితో మాట్లాడింది. ఆంద్రీ యథాప్రకారంగా

యెంతో ప్రేమతోనూ, వేళాకోళంగానూ నవ్వుతూ మాట్లాడాడు. ఆమె చుట్టూ మనుష్యులు మాట్లాడుతున్నారు. అన్నీ వింటోంది. అన్నీ ఆమె కర్థమవుతున్నాయి. ఇన్ని సంగతుల్ని ఒకవిధమైన సంతోషంతో గ్రహిస్తున్న తన హృదయంయొక్క వైశాల్యాన్ని గురించి ఆమె లోపల లోపల ఆశ్చర్యపడింది.

ఆఖరుకి ఖైదీలను తీసుకువెళ్ళిపోయారు. అప్పుడే చీకటి పడి పోయింది. వీధుల్లోదీపాలు, ఆకాశంమీద నక్షత్రాలు, ప్రకాశిస్తున్నాయి. యువకులు గుంపులు గుంపులుగా కోర్టు దగ్గర మూగుతున్నారు. జనం నడుస్తుంటే అడుగుల తాకిడికి మంచు విరిగి పటపట మంటోంది. మాటలేవో వినిపిస్తున్నాయి.

ఎవరో ఒక కోరాదుప్పటీ కప్పుకున్న మనిషి పిజావ్ ముఖంకేసి చూచి, 'శిక్షెంత?' అని అడిగాడు.

'ప్రవాసం'

'అందరికీనా?'

'ఆఁ, అందరికీ'

'సరి సంతోషమే. పోతా' అంటూ ఆమనిషి చక్కాపోయాడు.

'చూశావూ? జనం సంగతి సందర్భాలుఅడిగి తెలుసుకుంటున్నారు'

అన్నాడు పిజావ్. ఇంతలో హఠాత్తుగా పదిమందీవచ్చి వాళ్ళని చుట్టేశారు యువతులూ యువకులూను. ప్రశ్నలు, సమాధానాలు చెల రేగాయి. జనం బాగా మూగారు. శిక్షెంతనీ, ఖైదీలెల్లా ప్రవర్తించారనీ, ఎవరెవరుపన్యాసా లిచ్చారన్నీ, ఏమేమిసంగతులుమాట్లాడారనీ, ఈమొదలైన ప్రశ్నలెన్నో వాళ్ళనడిగారు జనం. అంతాఒకేసారిసద్భావంతోను, ఆదుర్దా తోను అడగడం మొదలు పెట్టారు.

'ఏమర్రోయి జనం! ఇదిగో ఈమెపావెల్ తల్లి' అని ఎవ్వడో కేక పెట్టాడు. అంతా నిశ్శబ్దం.

'అమ్మా! నీ చెయ్యి ఒక్కసారి ముట్టనిద్దూ' అంటూ ఎవరో ఒక మనిషి ఆమె చెయ్యి నొక్కాడు. 'మాకందరికీ నీ కొడుకు పోరుపానికీ, ధైర్యానికీ ఆదర్శప్రాయంగా వుంటాడు' అన్నాడెవడో చాలా ఉద్రేకంతో,

'రష్యాదేశపు కార్మికులు చిరంజీవులగుదురుగాక!' అనే నాదం బయలు దేరింది. 'కూలి నాలి జనం సురక్షిత మగుదురుగాక' 'విప్లవము చిరస్థాయి యగుగాక!'

జయ జయ ధ్వానాలు నాలుగు మూలలా లేచాయి. జనం నాలుగు ప్రక్కలనుంచీ తోచ్చుకుంటూవచ్చి తల్లిని, సిజావ్‌ను ముట్టడించారు. పోలీసుల ఈలలు గురయ్యిమన్నాయి. కాని ప్రజలకు వాటి స్పృహేలేదు. సిజావ్‌కు నవ్వువచ్చింది. తల్లికిదంతా సంతోషకరమైన స్వప్నంగాతోచింది. తన్ని పలకరించిన వాళ్ళందరినీ, సంతోషంతోటీ, కృతజ్ఞతతోటీఆదరించింది ఆనందబాష్పాలు జలజలరాలేయి. అతిసంతోషంచేతనోటంబడిమాటేరాలేదు. ఇంతలో ఆమె దగ్గరగానే ఎవరో లేచి మాట్లాడడం మొదలు పెట్టేడు.

'మిత్రులారా! రష్యాదేశపు ప్రజల్ని మింగే నిరంకుశత్వపుపిశాచం తన అగాధపు పొట్టలో ఇవ్వేళ మళ్ళీ కొందరిని పడేసుకుంది.........'

'ఏమమ్మాయి! ఎందుకైనా మంచిది. మనంపోదాం' అన్నాడు సిజావ్ తల్లితో. సరిగా అదేసమయానికి శశాంక వచ్చి తల్లి భుజాలకింద చెయివేసి గబగబా వీధి అవతలిపక్కకి లాక్కొని వెళ్ళింది.

'రా రా! వాళ్ళు అరెస్టులు చేయదలచుకున్నారు. శిక్షెంత? ప్రవాస మేనా? సైబీరియాకేకాదూ?'

'అవునవును'

'అతనెల్లా మాట్లాడేడు? నువ్వు చెప్పకపోయినా నాకు తెలుసు నులే. అందరికన్న చాలా అమాయకంగా కనపడినా మిగతావాళ్ళందరికన్న చాలా శక్తి సంపన్నుడు. అందరికన్న ఎక్కువ బింకంగలవాడనే సంగతి చెప్పనక్కరేలేదు కదా! అతని హృదయం చాలా కోమలం. కాని పది మందిలో పడడానికి కొంచెం బిడియపడుతూ వుంటాడు. సత్యమెల్లా వుంటుందో అలాగే అతనూ సూటిగా, స్పష్టంగా, దృఢంగా వుంటాడు. అతనెక్కడ? చాలా గొప్పవాడు. వుండవలసిన గుణాలన్నీ వున్నాయి. సుగుణాలన్నీని. కాని వుద్యమాని కెక్కడభంగం వస్తుందో అని మాత్రం అనవసరంగా తన సౌఖ్యాన్ని త్యజించేస్తున్నాడు. నాకు తెలుసును' అంటూ వుద్రేకంతో గబగబా మాట్లాడింది శశాంక. ప్రేమపూరితమైన ఆమె మాటలు తల్లికెంతో వుపశాంతిని కలిగించేయి. అలసటతగ్గిపోయి బలంచేరింది.

'నువ్వెప్పుడెడతా వతని దగ్గరికి?' అని చెయ్యిపట్టుకుని అడిగింది.

'నాపని ఇంకొకళ్ళ కప్పచెప్పేయడంతోటే వెడతాను. డబ్బు అప్పుడే సిద్ధంగానేవుంది. కాని నేను ఇటాలీ మీదుగా వెళ్ళాలి. నాకూ శిక్ష సిద్ధంగానే వుందనే సంగతి తెలుసునా నీకు? బహుశా నన్నూ సైబీరియాకే పంపుతారు. అప్పుడు నే నతనున్న చోటే వుంటానని చెప్తాను.'

సిజావ్ అడిగేడని చెప్పు అతనితో. నన్నెరుగునులే అతను. ఫెడ్యా మాజీను నా మేనల్లుడే' అన్నాడు సిజావ్ వెనుకనుంచి.

శశాంక అతని కేసి తిరిగి చెయ్యి అందిచ్చింది.

'ఫెడ్యాను నేనూ ఎరుగుదును. నా పేరు అలెగ్జాండ్రా'

'నీ తండ్రి పేరు?'

'నాకు తండ్రి లేడు.'

అంటే చచ్చిపోయాడా?'

'లేదు. బ్రతికే వున్నాడు. అతనొక పెద్ద భూస్వామి. ఒక జిల్లా అధికారి. రైతుల్ని కొల్లగొట్టి వాళ్ళని హింసపెడుతూవుంటాడు. అల్లాంటి వాడిని నా తండ్రి అని చెప్పుకోవడం నా కిష్టంలేదు.' శశాంక ఈ మాటలు చెపుతుంటే ఆమె స్వరంలో ఒక విధమైన నిశ్చలత్వం, పట్టుదల కన్పించాయి.

'అల్లాగా........అ........అ.......' అంటూ సిజావ్ తెల్లబోయాడు. ఒక్కక్షణం ఆగి శంశాక కేసి ఓరచూపుచూస్తూ యిల్లాఅన్నాడు.

'నిలోనా ! నే వెడుతున్నాను. సెలవిప్పించు.'

'అప్పుడప్పుడు వచ్చి కాస్సేపు మాట్లాడి, కాస్త టీ తాగి వెడుతూ వుండు...అమ్మాయీ ! వెళ్ళొస్తా...మొత్తానికి నీ తండ్రిమీదనువ్వు కొంచెం జోరుగానే పోనిస్తున్నావు! అవునులే. అది నీ పనే మరి?'

'నీ కొడుకు అసహ్యంగా ప్రవర్తిస్తూ, జనానికి కంటకంగా వుండి నీ ప్రాణం విసిగిస్తుంటే నువ్వతన్ని గురించి అలా చెప్పవూ?' అని గట్టిగా భయము వేసేటట్టు అడిగింది శశాంక.

'అ...వునల్లా...గే' అన్నాడు సిజావ్ తడబడుతూ.

'అంటే అర్థమేమిటి? నీకు నీ కొడుకుకంటె న్యాయం యెక్కువ ప్రియమైనదన్న మాటేనా? నాకూ అంతే. నాకు న్యాయం నా తండ్రికన్న యెక్కువది.'

సిజావ్ చిరునవ్వునవ్వాడు. ఒక్క నిట్టూర్పు విడిచి ఇల్లా అన్నాడు.

'సరిసరి. నువ్వు చాలా తెలివైనదానివి. నే వెళ్ళొస్తాను. నీకు పావెల్ కనబడితే నే నతని ఉపన్యాసమంతా విన్నానని చెప్పు. నా కన్ని విషయాలూ తెలియలేదు. కొన్ని చాలా దారుణంగాకూడా తోచాయి కాని మొత్తంమీద అంతా నిజమేనని చెప్పు అతనితో. వాళ్ళు నిజం కనుక్కున్నారు. నిలోనా ! సెలవిస్తావా?' టోపీ తీసి వందనంచేసి సిజావ్ ప్రక్క వీధిలోకి తప్పుకున్నాడు.

అతను వెడుతుంటే శశాంక వెనకాలే చూస్తూ చిరునవ్వు నవ్వి తల్లితో ఇలాచెప్పింది. 'ఇతను చాలా మంచివాడులాగున్నాడే. ఇల్లాంటి వాళ్ళు మన ఉద్యమానికి బాగా పనికొస్తారు. కరపత్రాలు వగైరా కాగితాలు ఇలాంటివాళ్ళ దగ్గర బాగా దాచవచ్చు.'

తల్లికి రోజూకన్నా ఇవ్వాళ ఆమె మొఖంలో సంతోషంఎక్కువగా కనుబడింది. సిజావ్‌ను గురించి ఆమెచెప్పినమాటలు విని తనలో ఇల్లా అనుకుంది. 'ఎప్పుడూ వుద్యమాన్ని గురించే ఆలోచన. ఇవ్వేళకూడా అదే ఆలోచనా? ఇది బాగా ఆమె హృదయంలో నాటుకుపోయింది.'

౧౭

ఇంటికివచ్చి శశాంక, తల్లి సోఫామీద దగ్గరగా కూచున్నారు. తల్లి శశాంక పావెల్ దగ్గరకు వెళ్ళడాన్ని గురించి మాట్లాడడం ఆరంభించింది. ఏమిటో ఆలోచిస్తూ శశాంక ఆకాశంకేసి చూస్తూ వింటోంది.

అప్పుడు మీకు పిల్లలు పుడితే నేనువచ్చి పాలిస్తాను. మనమంతా కలిస్తే ఇక్కడికన్న అక్కడే బాగావుండవచ్చు. పాషాకు అక్కడా పని దొరుకుతుంది. అతనిచేతు లలాంటివి. నిక్షేపంలాంటి చేతులుకావూ?' అంది తల్లి.

'అవును అల్లాగే, బాగానే వుంటుంది...కాని...అక్కడతను అందరిలాగా కాపురంచేస్తాడనితోచదు. అక్కడనుంచి తప్పకుండా వచ్చేస్తాడు' అంది శశాంక హఠాత్తుగా.

'అదెల్లాగ? పిల్లలుంటే వాళ్లమాట ?'

'నాకు తెలియదు. మనమక్కడికి వెళ్ళినప్పుడు చూద్దాంలే. ఏదైనా అవకాశమున్నప్పుడు అతను నన్ను పట్టుకుని కూచో కూడదు. నే నతన్ని నిర్బంధ పెట్టనూ కూడదు. అతన్ని స్వేచ్ఛగా వదిలెయ్యాలి. నే నతని సహచారిణిని, భార్యనుకూడాను. సందేహం లేదు. కాని అతను చేస్తూవున్న పనిని బట్టి అందరిలాగా నేనతన్ని యేళ్ళతరబడి నిర్బంధించడానికి వీలులేదు. మా దాంపత్యం అలాంటిదే. అతన్ని విడిచిపెట్టి ఉండడం కష్టమని నాకూ తెలుసును. కాని యేంచేస్తాం. యేలాగో అలాగ సర్దుకోవాలి. తప్పదు. అందరిలాగా, పురుషుడు యెల్లకాలం స్త్రీయొక్క స్వంతఆస్తి అనేభావం నాకు లేదని అతనికీ తెలుసును. నే నతని కేవిధంగానూ అభ్యంతరాలు పెట్టదలచుకో లేదు.'

తల్లి ఈమాటల అంతర్యం గ్రహించింది. ఈమాటలన్నీ మనస్ఫూర్తిగానే చెపుతోందనీ చెప్పినదంతా చేస్తుందని తల్లికి తోచి చాలా విచారపడింది. ఆమాంతంగా శశాంకను కౌగలించుకుంది.

'అమ్మాయీ! పాపం నీకు చాలకష్టం!'

శశాంక మెల్లగా నవ్వింది. ముఖం ఎర్రబారింది. మెల్లని స్వరంతో మాట్లాడడం ఆరంభించింది.

'అయినా అదెప్పుడో చాలాకాలంమాట. నాకిప్పుడావిషయమై చాలా కష్టంగా వుందనుకోకు. నేనేమీ పెద్దత్యాగం చెయ్యడం లేదు. నే చేసే పనేమిటో నాకు తెలుసును. దాని ఫలితాలేమిటో కూడా తెలుసును. అతన్ని సుఖపెట్టగలిగితే నేను చాలా సుఖంగా వుంటాను. అతని జీవశక్తిని వృద్ధిచేయడం, అతనికి వీలయినంత సౌఖ్యం కలిగించడం, అతన్ని మనసారా ప్రేమించడం ఇదే నా ఆదర్శం. ఇదే నాకోరిక. నా సంతోషం. నే నతన్నెంతో ఎక్కువగా ప్రేమిస్తున్నాను. అతనికికూడా నామీద చాలా ప్రేమే. ఆసంగతి నాకు తెలియకపోలేదు. నేనతని కేమిస్తున్నానో అదే నాకతనిస్తున్నాడు. మాశక్తివంచనలేకుండా ఒకరిసౌఖ్యాన్నింకొకరువృద్ధి చేసుకుంటాం. అంతగా అవసరమైతే అత్యంత స్నేహంతో నే విడిబడతాను.

శశాంక చాలాసేపటివరకు మాట్లాడకుండానే కూచుంది. గదిలో ఒకమూల ఆమెకు దగ్గరగానే కూచుంది తల్లి. ఇద్దరూ తాము ప్రేమిస్తున్న పావెల్ నుగురించి ఆలోచించుకుంటున్నారు.

నికోలే అలసిపోయి హడావిడిగా వగర్చుకుంటూ లోపలికివచ్చాడు.

'శశాంకా! మీరిక్కడనుంచి వెంటనే వెళ్ళిపోవాలి. ఇద్దరు సి. ఐ డి. లు ప్రొద్దున్నించీ నావెంటపడ్డారు. దాక్కోనేందుకు ప్రయత్నంచేస్తే అరెస్టు నిశ్చయం. మొత్తంమీద ఎక్కడో ఏదో జరిగినట్లుగానాకుతోస్తోంది. అన్నట్లు మరిచిపోయాను. ఇదిగో పావెల్ వుపన్యాసం నాదగ్గరుంది. దీనిని వెంటనే ప్రచురించడానికి నిశ్చయించాము దీన్ని లూడ్మిలా కివ్వాలి. అమ్మా! నిలోనా! పావెల్ చాలా బాగా మాట్లాడాడు. అతని వుపన్యాసం మూలంగా కొంత గ్రంధం నడుస్తుంది. శశా! గూఢచారుల సంగతి జాగ్రత్తగా చూచుకో. ఒక్కక్షణం ఆగు—ఇదిగో ఈ కాగితాలు ఎక్కడయినా దాచు. వీలయితే ఇవాన్ దగ్గర పెట్టు.'

మాట్లాడుతూనే అతను కొంకర్లుపోయిన చేతులు నలుపుకొని డ్రాయరు తీసి కొన్ని కాగితాలు ఏవో పైకితీశాడు. కొన్ని పక్కనపెట్టాడు. మరి కొన్నిచింపేశాడు అతనిధోరణిచూస్తే మనిషి ఏదోతీవ్రమయిన ఆలోచనలో నిమగ్నుడైనట్లు కనుబడ్డాడు. 'ఇదంతా ఖాళీచేసి ఎన్నో రోజులు కానేలేదు. అప్పుడే మళ్ళీ ఎంత తుక్కు చేరిందోచూడు. అమ్మా! నువ్వు కూడా ఈరాత్రి ఇక్కడ పడుకోకుండా ఉంటే మంచిది. వాళ్ళు నిన్ను కూడా అరెస్టుచేస్తే చేస్తారు. అది చాలా కష్టంగా వుండేమాట. అంతేకాదు పాషా ఉపన్యాసం నాలుగుమూలలా వెదజల్లడానికి నీపని చాలావుంది'

'ఆ! నేనెందుకు వాళ్ళకి? నన్నెందుకు పట్టుకుంటారు? నువ్వు పొరపాటు పడుతున్నావు' అంది తల్లి.

'కాదు కాదు. నేను కొంచెం పసికట్టేను. అదీకాకుండా నువ్వు లూడ్మిలాకు సాయంగావుంటావు. దుర్మార్గానికి దూరంగా వుండడం ఎందుకయినా మంచిది' అన్నాడు నికోలే.

తన కొడుకు ఉపన్యాసం అచ్చువేసి పంచిపెట్టడమంటే ఆమెకు ఎంతో సంతోషమైంది.

'అల్లాగైతే సరే వెడతాను. కాని నేను భయపడ్డాననిమాత్రం అనుకోవద్దు సుమా!'

'సరే బాగానేవుంది. మరి నాసంచీ, బట్టలూ ఎక్కడున్నాయో చెప్పివెళ్ళు. ఇంతవరకూ ఇవన్నీ జాగ్రత్తగా నీచేతుల్లో పెట్టుకున్నావు. నాకుండే ఈ స్వంతఆస్తి కాస్తాకూడా నా యిష్టమొచ్చినట్లు పైసలా చెయ్యకుండా చేశావు. నేనీసారి అన్నీ సిద్ధంచేసుకుంటున్నాను.'

శశ చప్పుడు చెయ్యకుండా కాగితాలు తగలేసి మసికుంపట్లో కలిపి వేసింది. నికోలే ఆమె కరస్పర్శనంచేసి 'శశా! నువ్వెళ్ళిపో. ఏదైనా కొత్త సంగతుంటే వదలిపెట్టకు. పుస్తకాల విషయంలో అలక్ష్యంగా వుండకు. జాగ్రత్తగా వుండాలి' అన్నాడు.

ఏమిటీసారి చాలకాలం వడ్డిస్తారంటూవేమిటి?'

'ఎవడికి తెలుసు? ధోరణిమాత్రం అల్లాగే కనబడుతోంది. నామీద ఏదో ఋజువు దొరికిందనుకుంటాను. నిలోవ్నా! నువ్వుకూడా ఈమెతో వెడుతున్నావుకాదూ?' 'అవును! నేనూ వెడుతున్నాను.' అంటూ బట్టలు మార్చుకోనేందుకు తల్లి లోపలికి వెళ్ళింది. ప్రజల స్వేచ్ఛకోసం తంటాలుపడే నికోలే ప్రభృతులందరు తమ స్వేచ్ఛకోసం సౌఖ్యంకోసం ఏమీ లక్ష్యపెట్టకుండా ప్రవర్తించడం ఆమెకెంతో చిత్రంగా కనుపడింది. అరెస్టుకోసం తయారవుతున్న నికోలే నిర్విచారత్వం, వ్యవహారరీతి, అమాయకత్వం చూస్తే ఆమెకెంతో ఆశ్చర్యం ఆనందం కలిగింది. అతని ముఖంకేసి తేరిపారిచూచింది. మామూలుగా అతని నేత్రాల్లో ప్రస్ఫుటమయ్యే మృదుత్వానికి బదులు కొంచెం ఆలోచనాపరత్వం కనుపడింది. మనిషిలో ఏవిధమైన తొట్రుపాటుకాని కంగారుగాని లేదు. అతనికి అందరియందూ ప్రేమే. అందరియెడలా ఒకే ఆదరం. తన ఉద్యమానికి సంబంధించిన విషయాల్లో తప్ప ఇతర విషయాల్లో జోక్యం కలుగచేసుకొనే అలవాటతనికి లేదు. ఈ విషయంలో మిగతా వాళ్ళందరికన్న తన్ను పోలిన వాడితనే అని తోచింది తల్లికి. అందుచేతనే అతన్ని చాలా ప్రేమిస్తూ జాగ్రత్తగా కనిపెట్టిఉండేది.

ఇప్పుడతన్ని చూస్తే ఆమెకెంతో విచారంకలిగింది. పైకి కనుపరిస్తే అతనికికష్టంగా ఉంటుందేమోనని విచారమంతటినీ మింగింది. బట్టలు మార్చుకొని ఇవతలికొచ్చేసరికినికోలే శశాంక చెయ్యిపట్టుకొని ఇల్లా చెప్తున్నాడు

'చాలా బాగుంది. నాకు నచ్చింది. నీకూ అతనికీ కూడా మంచిదే. కొంచెం సుఖం అందరికీ మంచిదే. అందువల్ల మరేమీ ప్రమాదంలేదు. కాని బహుకొంచెం సుమా! అందువల్ల అతని విలువ ఏమీ తగ్గకుండా ఉండాలి. నిలోనా నువ్వు తయారుగా వున్నావా?' అని తల్లి దగ్గరకువచ్చి కళ్ళజోడు సర్దుకుంటూ ఇల్లా అన్నాడు. 'సరి శుభం. నేననుకోవడం మూడో నాలుగో మహాఅయితే ఆరుమాసాలు – ఆరుమాసాలంటే మాటలా? మనిషి జీవితంలో ఆరుమాసాల్లో ఎంత పనైనా చెయ్యవచ్చు. ఈ ఆరుమాసాలు నీ జాగ్రత్త నీవేపడాలి. ఒక్కసారి కౌగలించుకోనియ్యి. మళ్ళియెన్నాళ్ళకో' నికోలే తల్లిని కౌగలించుకొని ఆమె కండ్లకేసి చూస్తూ చిరునవ్వు నవ్వేడు. ఆమె అతని నుదుటిమీద ముద్దుపెట్టుకొని అతి ప్రేమతో బుగ్గలు నిమిరి లాలించింది. ఆమె చేతులుమాత్రం గడగడలాడేయి.

'సరి యికవెళ్ళు. రేపు జాగ్రత్తగా ఉండాలి. ఇదిగో యిలాచెయ్యి. కుర్రాడిని ప్రొద్దున్నే పంపు......ఈపనికోసం లూడ్మిలా ఒక కుర్రాడిని కుదిర్చిందితే.........ఆ కుర్రాడిని యిక్కడికొచ్చి వాకిట్లోవుండే కాపలా మనిషిని లోపలున్నానేమో కనుక్కోమను. నేను కాపలామనిషితోముందే చెప్పి ఉంచుతాను. అతను మంచి నమ్మకస్తుడే. నాకు మంచి స్నేహం. యిక వెళ్ళండి. శెలవు. మీ కెప్పుడూ శుభమే కలగాలని కోరుకుంటూ ఉంటాను' అంటూ నికోలే సాగనంపాడు.

రోడ్డుమీద నడుస్తూ శశాంక, తల్లి ఇల్లా మాట్లాడుకున్నారు.

శ:— ఇతను మృత్యుదేవతనోట్లో కెళ్ళవలసివచ్చినా ఇంతఅనాయాసంగానే వెడతాడు. ఇల్లాగే అప్పుడుకూడా కాస్త గబగబా సర్దుకుని సిద్ధమవుతాడనుకొంటాను. ఒకమూల మృత్యుదేవత మీదపడుతుంటే కూడా ఇల్లాగే కళ్ళజోడు సర్దుకుంటూ బాగానేవుంది అని చచ్చిపోతాడు.

త:— మెల్లగా అవును. నా కతనంటే చాలా ప్రేమ సుమా!

శ:— నా కతని సంగతి చూస్తే చాలా అద్భుతమనిపిస్తుంది. కాని ఒకందుకు మాత్రం నాకిష్టంలేదు. హృదయం మంచిదే. ఒకప్పుడు మెల్లగానూ మాట్లాడుతాడు. కాని సాధారణంగా చాలా కటువు మనిషి. మానవుని కుండవలసినంత సౌమ్యత్వంలేదు.........ఇదిగో గూఢచారులు

మన వెంటబడ్తట్టుంది. మనిమింక వేరుపడాలి. నీ వెనుక గూఢచారి
ఉంటే లూడ్మిలా ఇంట్లో కెళ్ళకు సుమా !

త:— నాకు తెలుసును.

శ:— అయినా చెప్తున్నాను. లోపలికెళ్ళకు. నా దగ్గరకు రా.
'మరి సెలవు.........'
శశాంక చటుక్కున వెనక్కి తిరిగి చక్కా పోయింది.

కాన్స్టేపట్లో తల్లి చలిచేత ముద్దకట్టుకుపోయి లూడ్మిలా గదిలో పొయ్యి దగ్గరకూచుని చలికాగుతోంది. లూడ్మిలా నల్లదుస్తులు ధరించి గదిలో మెల్లగా అటూ ఇటూ తిరుగుతూంది. పొయ్యి మండుతూ ఉండడంచేత గది వెచ్చగాఉంది. లూడ్మిలా తల్లితో ఇల్లా చెప్పడం ఆరంభించింది.

'ప్రజల్ని చెడ్డవాళ్ళనడంకన్న మూర్ఖులని చెప్పాలి. వీళ్ళు తమ కళ్ళయెదుట నున్నదాన్నే చూడగలరు. అతి సమీపంలో ఉన్నదాన్నే అందుకోగలరు. కాని దగ్గరనున్న వస్తువులే అమూల్యమైనవి. నిజానికి జీవిత మింకో మోస్తరుగా ఉండి, ఇంతకన్న సులభమై, ప్రజలింకాస్త వివేక వంతులైతే అందరికీ వీలుగాను, సౌకర్యంగానూ ఉండేది. దూరస్థమైయున్న దానినిఅందుకోవాలంటే దగ్గరనున్న దానికోస మంతగా ఖంగారుపడకూడదు.

నిలోనా ఈమె అచ్చుపని ఎక్కడచేస్తుందో కనుక్కోవాలని ప్రయత్నించింది. నాలుగుమూలలూ చూచింది. ఆగదికి వీధివైపున మూడు కిటికీలున్నాయి. గదిలో ఒకసోఫా, పుస్తకాల అర, చిన్నబల్ల, కుర్చీ, గోడదగ్గరగా ఒకమంచం ఉన్నాయి. మంచానికి దగ్గరగా ఒకమూల ముఖం కడుక్కునేతొట్టి, ఇంకొకమూల పొయ్యిఉన్నాయి. గోడమీద ఫొటోగ్రాఫులు బొమ్మలు ఉన్నాయి. గదంతా పరిశుభ్రంగావుంది. ఇల్లాంటి గదిమధ్య యజమానురాలు కూచుంది. దీని వాలకమంతా చూసే తల్లికి ఏదో రహస్యమున్నట్లుమాత్రం అనుమానంతోచింది. కాని ఎక్కడో ఏమిటో తెలుసుకోవడంమాత్రం సాధ్యంకాలేదు. ఆమె గుమ్మాలకేసి చూడడం ఆరంభించింది. ఒకటి తాను ప్రవేశించిందే. పొయ్యికి దగ్గరగా ఒకమూలని ఇంకొక గుమ్మంవుంది. అది సన్నంగా ఎత్తుగావుంది. తల్లికేమీతోచక 'నేను నీదగ్గరకు పనిమీదొచ్చాను' అంది. నాకుతెలుసును. నాదగ్గరకెవరొచ్చినా పనిమీదేకాని ఊరికేరారు' అంది లూడ్మిలా. ఆమె కంఠస్వరంలో ఏదో

మార్పుతోచింది తల్లికి. ఆమె లూడ్మిలా ముఖంకేసి చూచింది. లూడ్మిలా నవ్వింది. తల్లి పావెల్ ఉపన్యాసం ఆమె కందిచ్చి 'ఇదిగో దీన్ని వెంటనే అచ్చువెయ్యమన్నాడు' అని నికోలే ఆరెస్టుకు సిద్ధమవుతున్న సంగతంతా చెప్పింది.

లూడ్మిలా ఆకాగితాన్ని మొలలో దోపుకుని మాట్లాడకుండా కుర్చీ మీద కూచింది. కూచుని కూచుని ఎంతో నిశ్చయంతో ఇల్లా అంది.

'ఈసారి వాళ్ళెవళ్ళయినా నా దగ్గరకొస్తే నేనువాళ్ళని పేల్చేస్తాను. ఎవరయినా నామీదకొస్తే నన్ను రక్షించుకోడానికి నాకు హక్కుంది. అంద రిని దెబ్బలాడమని ప్రోత్సహించినప్పుడు, నేనూదెబ్బలాడాలి. ఊరికేచేతులు కట్టుకుకూచోడం నాకేమీ అర్థమవడంలేదు. అల్లాంటిపని నాకేమీనచ్చదు'

ఆమె ముఖం కోపంచేత ఎర్రబారింది.

తల్లి 'అయ్యోపాపం! స్త్రీబతుకు చాలా కష్టమే' అంది. లూడ్మిలా పావెల్ ఉపన్యాసం చదవడం మొదలుపెట్టింది. మొదట అయిష్టంతోనే ప్రారంభించింది. కాని పోను పోను అతి శ్రద్ధగా గబగబా చదివింది. పూర్తి చేసి తల్లి దగ్గరకు వెళ్ళి ఇలా అంది.

'ఇదిగో ఇది బాగుంది. నాకు నచ్చింది. ఇందులోకూడా శాంతం వున్నప్పటికీ ఫరవాలేదు. నాకు నచ్చింది. ఈ ఉపన్యాసం ఘంటా మోగించి నట్లుంది. మోగించేవాడు చాలా గట్టిపనివాడు...... (ఒక్కక్షణం ఆలో చించి ......నీకొడుకును గురించి నీతో పొగడ్తగా మాట్లాడడం నాకిష్టం లేదు. నే నెప్పుడూ అతన్ని చూడలేదు. అదీకాకుండా విచారకరమైనసంగ తులు మాట్లాడుకోవడం నాకాట్టే గిట్టదు. రక్తస్పర్శగల మనిషి ప్రవాసాని కెళ్ళాడంటే ఎంత కష్టంగా వుంటుందో నాకు తెలుసును. ఏమైనా నీ కొడుకు చాలా దివ్యమైన మనిషని నీయెదుటే చెప్పదలచుకున్నాను. వయ స్సులో చిన్నవాడని తెలుస్తూనేవుంది. కాని గొప్పవ్యక్తి. సందేహంలేదు. ఇల్లాంటివాడు కొడుకవడం ఒకందుకు మంచిదే. కాని ఇంకొకందుకు చాలా భయంకరమైన విషయం'

'అవును మంచిదే. కాని ఇప్పుడు భయంకరంగా లేదు అంది' తల్లి.

లూడ్మిలా తల చేత్తో సవరించుకుంటూ నిట్టూర్పు విడిచింది. చిన్న నవ్వు నవ్వింది.

'సరి దీన్ని అచ్చేస్తాం. కాస్త నాకు సాయంచేస్తావూ?' అని తల్లి నడిగింది.

'అభ్యంతర మేముంది?'

'నేను ఇది గబగబా కూరుస్తాను. నువ్వుచాలా శ్రమపడ్డావు. కాని కాస్సేపు ఆ మంచంమీద పడుకో. నే నివ్వేళ నిద్రపోదలచుకో లేదు. రాత్రివేళ అవసరమైతే నాకు సాయం చెయ్యడానికి నిన్ను లేపుతాను.'

'నువ్వు పడుకున్నాక దీపం ఆరిపెయ్యి'

ఇలా చెపుతూ లూడ్మిలా పొయ్యిలో రెండు కట్టెలు తగిలించింది. ఒక్కసారి లేచి ఒళ్ళు విరుచుకొని పొయ్యిదగ్గరనున్న సన్న తలుపుతోసు కుని లోపలికి వెళ్ళింది. మళ్ళీ లోపలనుంచి తలుపు వేసింది. ఆమె వెడు తుంటే తల్లి చూచింది. తర్వాత బట్టలుసర్దుకుంటూ లూడ్మిలా సంగతే తనలో తాను ఆలోచించుకుంది. చాలానిక్కచ్చిమనిషి. ఆమెకుకూడా హృదయం రగులుకుపోతోంది. పట్టలేకుండావుంది' అనుకుంది.

అసలటచేత తల్లికి తల తిరిగింది. మనస్సు పరిపరి విధాలయిపోయింది. ఆత్మమాత్రం ప్రశాంతంగానే ఉంది. ఏదో ఒక అచంచలమైన దీపం ఆమె హృదయంలో వెలుగుతున్నట్లుతోచింది. ఈ శాంతి ఆమె కొంత కాలంనుంచి అనుభవిస్తోంది. ఆందోళన పడగాపడగా ఈశాంతి సిద్ధించింది. ఆమె కళ్ళయెదుట పావెల్, ఆంద్రీ, శశాంక కనబడుతూ మాయ మవుతూ ఉండేవాళ్ళు. వాళ్ళనిచూస్తూ ఆనందించి, కాసేపయిన తర్వాత దీపం ఆర్పి దుప్పటి కప్పుకుని పడుకుంది. వెంటనే సుఖమైన నిద్రపట్టింది.

౧౮

తల్లి కళ్ళు తెరచి చూచేసరికి తెలవారింది. సీతాకాలపు సూర్యరశ్మి గందతా ప్రసరించింది. లూడ్మిలా పుస్తక మొకటి చేత్తో పుచ్చుకొని సోఫా మీద పడుకొని చిరునవ్వు నవ్వుతూ తల్లిముఖంకేసి చూచింది.

'అయ్యో! అయ్యో! నామతి మండిపోనూ, నేను చాలాసేపు పడుకున్నానా యేమిటి?' అని తల్లి ఖంగారుపడింది.

లూడ్మిలా ఆమెకు వందనంచేసి 'పది గంటలు కావస్తోంది. లే! కొంచెం టీ తాగుదాం' అంది.

నన్నెందుకు లేపలేదు?'

'లేపుదామనే నీదగ్గరకొచ్చాను. కాని నువ్వు గాఢమైన నిద్రలో వుండి నవ్వుతున్నావు. అలాంటి నిద్రాభంగం చెయ్యడానికి మనసొప్పలేదు. బహుశా నువ్వేదో కలగన్నా వనుకుంటాను' అంటూ లూడ్మిలా సోఫామీద నుంచి లేచి తల్లి మంచందగ్గరకు వచ్చింది.

'నాకేమీ కల రాలేదు' అంది తల్లి.

'అయినా సరే. నువ్వు నవ్వుతుంటే నాకు చాలా ఆనందం కలిగింది ఆ నవ్వేమిటో చాలా బాగుంది. నీ సంగతంతా ఆలోచించాను. పాపం నీ జీవితం మహాకష్టంగా వుండాలి కాదూ?'

తల్లి జవాబు చెప్పలేదు. ఏదో ఆలోచిస్తూ పడుకుంది.

'సందేహ మేమిటి? పాపం? కష్టమే' అంది లూడ్మిలా.

'నాకేమీ తెలియదు. ఒక్కొక్కప్పుడు కొంచెం కష్టంగానే కని పిస్తుంది. అనేక రకాలుగా వుంటుంది. ఒకప్పుడు అద్భుతంగానూ తీవ్రం గానూ వుంటుంది. రోజులు గబగబా పోతున్నాయి...' అంటూ తల్లి ఏదో చెపుతూవుంటే ఉద్రేకం ఒక్కసారి పొర్లివచ్చింది. ఆమె హృదయంలో ఏవో భావాలు రేకెత్తేయి. వెంటనే లేచికూచుని పొర్లివస్తున్న భావాన్ని ప్రవహింపచేసింది.

'పోతోంది జీవితం. యిల్లు కాలుతున్నప్పుడు మంటలన్నీ పైకి లేచి నట్లే పోతోంది. కష్టంచాలావుంది. ప్రజలు బాధపడుతూనే వున్నారు. వాళ్ళను చావగొడుతున్నారు. మహాదుర్మార్గంగా హింసపెడుతున్నారు. వాళ్ళు భయపడి దాక్కుంటున్నారు. కొందరు సన్యాసుల్లా జీవనం చేస్తు న్నారు. అనేక సుఖాల్ని వదలిపెట్టేశారు. ఇదంతా కష్టమే కాని, యీకష్ట పడేవాళ్ళని చూస్తున్నా వాళ్ళ కష్టాలన్నీ వాళ్ళచుట్టూవున్నా యన్నమాటే కాని, అంతర్యంలో యేమీ లేనట్లుగా స్పష్టపడుతోంది.'

లూడ్మిలా గభాలున తలెత్తి ఆమెకేసి ఒక క్షణం రెప్పవాల్చకుండా చూచింది. తల్లికింకా తనలోంచి యేవో భావాలు పుట్టుకొస్తూనే ఉన్నట్లు తోచింది.

'నీ సంగ తేమీ చెప్పవేం ?' అని లూడ్మిలా మెల్లగా అడిగింది.

తల్లి మంచంమీదనుంచి లేచి లూడ్మిలాకేసి చూసి బట్టలు వేసుకుంటూ ఇలా చెప్పింది.

'నాసంగతి కాదూ ? ఇప్పుడు నేను జీవించేజీవితంలో నాస్వవిషయం ఆలోచించుకోవడం అసంభవం. నువ్వు అందరిని ప్రేమిస్తూ అందరికోసం విచారపడుతూ, అందరిని గురించి భయపడుతూ ఉంటే ఇక నీ స్వవిషయాన్ని గురించి ఆలోచించుకోవడానికి నీకు తీరుబడెక్కడుంది ? అనేక ఆలోచనలు నీ హృదయాన్ని ఆవరించేసి ప్రజలవైపుకు లాగేస్తాయి. నువ్వు వాటిని కాదని పక్కకు తప్పుకోవడ మెల్లాగ ? అబ్బే ! అసంభవం.'

'తప్పుకోవలసిన అవసరంకూడాలేదు' అంది లూడ్మిలా నవ్వుతూ.

'దాని అవసరావసరాలు నాకు తెలియవు. ప్రజలు ఇదివరకు కన్న తెలివైన వాళ్ళూ, శక్తివంతులూ అవుతున్నారని మాత్రం నాకూ తెలుసును. నా కది ప్రత్యక్షంగా కన్పిస్తోంది.'

తల్లి గది మధ్య నిలబడి బట్టలు కట్టుకుంటూ ఏదో ఆలోచించడం మొదలు పెట్టింది. ఇదివరకు మోస్తరుగా ఆమె ఆలోచన తన కొడుకు శరీర సౌఖ్యంమీదికి పోలేదు. ఆమెలో ఆమెకే గొప్పమార్పు కనుపించింది. పూర్వపు నిలోనా కానేకాదు. ఆ నిలోనా చాలా దూరంలో వుంది. బహుశా ఆందోళనాగ్నిలో హతమారిపోయిందేమో కూడాను. తన హృదయాన్ని పరీక్షచేసుకుందామనే భావంతో ఆమె అల్లాగే ఆలోచిస్తూ నిలబడిపోయింది.

లూడ్మిలా దగ్గరకువెళ్ళి 'ఏమిటో ఆలోచిస్తున్నావు ?' అన్నది.

'నాకూ తెలియదు.'

ఇద్దరూ కాస్సేపు మాట్లాడకుండా ఒకరికేసి ఒకరు చూచుకున్నారు. ఇద్దరికీ చిరునవ్వు వచ్చింది. తర్వాత టీ నీళ్ళు కాగాయో లేదో చూడడానికి బయటకు వచ్చింది లూడ్మిలా. తల్లికిటికీలోనుంచిచూస్తూ నిలబడింది. వీధిలో ఎండ తీక్షణంగా కాస్తోంది. అల్లా చూస్తోంటే ఆమె మనస్సులో ఏదో సంతోషం కలిగింది. ఏమిటో మాట్లాడాలనిపించింది. హృదయం వికసిస్తున్నట్లయింది. ఈ వికాసానికంతా కారకులయిన వాళ్ళకి తాను కృతజ్ఞత

తెలుపాలని తోచింది. కాని వాళ్ళెవరో మాత్రం తెలియలేదు. ప్రార్థన చెయ్యాలని ఈమధ్యలేని కొత్తకోరిక కూడా కలిగింది. ఇంతలో పావెల్, రైబిన్, శశాంక, నికోలే మొదలయినవాళ్ళంతా ఆమె కళ్ళయెదుట నిలబడి పలుకరిస్తున్నట్లయింది: ఒక్కసారి దీర్ఘమైన నిట్టూర్పు విడిచింది.

లూడ్మిలా మళ్ళీ లోపలికివచ్చింది. 'నికోలే చెప్పినమాట నిజమే. అతను తప్పక అరెస్టయివుండాలి. నువ్వు చెప్పిన ప్రకారం కుర్రాడిని పంపాను. పోలీసులు దొడ్లో దాక్కుని వున్నారట. కాపలామని షెవ్వరూ కనబడలేదట. గేట్లువెనకాల పొంచికూచున్న పోలీసులనుమాత్రం చూచి వచ్చాడు. గూఢచారులు గడబిడపడుతున్నారట. మన కుర్రాడు వాళ్ళని బాగా యెరుగును.'

'అయ్యో పాపం' అంటూ తల్లి తలూపింది.

'ఈమధ్య అతను పట్టణంలోవుండే కూలీలకు చాలా సంగతులు చదివి చెపుతూవచ్చాడు. మొత్తంమీద అతను నక్కుడుండకుండా పోవలసిందే. ఆ సంగతేతే చాలామంది మిత్రులతనితో చెప్పారు. కాని అతను వినిపించు కోలేదు. ఇల్లాంటి సందర్భాల్లో మనుష్యులకి ఊరికే సలహా చెప్పినా లాభం లేదు. నిక్కచ్చిగా ఆజ్ఞాపించవలసిందే'అన్నది లూడ్మిలా చిరచిరలాడుతూ.

ఇంతలో తుమ్మెదరెక్కల్లాంటి తలవెంట్రుకలు కలిగిన ఒక కుర్రాడు తలుపుదగ్గరకువచ్చి 'టీ తీసుకురానా?' అని అడిగాడు.

'తీసుకురా. ఇదిగో ఇతనే నా శిష్యుడు శిరోజా. ఇదివర కెప్పుడూ చూడలేదూ?' అంది లూడ్మిలా. తల్లి 'లేదు' అంది.

'అప్పుడప్పుడు నికోలే యింటికి వస్తూండేవాడే, నే పంపేదాన్ని.'

ఆ రోజున లూడ్మిలా ధోరణిచూస్తే ఆమె చాలా మార్పుచెందినట్లు కనుపించింది. తల్లికి మునుపటికన్న ఆమె చాలా ఆప్యాయంగా కనుపించింది. స్వతహాగా లూడ్మిలా కొంచెం భారీమనిషి. ఆమె నడుస్తుంటే తల్లికి ఆమె యందొక శక్తి సౌందర్యం కనుపించింది. ఆమెలోవుండే పూర్వపు కరుకు దనంకూడా తగ్గినట్లు కనబడింది. మునుపటికన్న ఆమె చిక్కింది. కళ్ళు బాగా గుంటలుపడ్డాయి. శక్తికిమించి కష్టపడుతున్నట్లు స్పష్టంగా తెలు స్తోంది. ఆమె హృదయంలో ఏదో ఒకవిధమైన ఆవేదనకూడా వున్నట్లు ముఖలక్షణాల్లో కనబడుతోంది.

పిల్లవాడు టీ తీసుకువచ్చాడు, 'సిరోజా! ఇదిగో ఈమెవరో తెలుసునా నీకు? నిన్న శిక్ష వేశారే, ఆ కార్మికనాయకుని తల్లి. పేరు సిలోగీ నిలోనా!' అని లూడ్మిలా అతనికి తెలియపరిచింది.

సిరోజా మాట్లాడకుండా తలవంచి ఆమెకు నమస్కారము చేశాడు. కొంచెం రొట్టె తీసుకువచ్చి బల్లమీద పెట్టి భోజనం దగ్గర కూచున్నాడు. పోలీసువాళ్ళు నికోలే ఇంటిదగ్గర ఎవరికోసం కాచుకున్నారో తేలేదాకా ఇంటికి వెళ్ళద్దని లూడ్మిలా తల్లితో చాలా చాలా చెప్పింది.

'బహుశా వాళ్ళు నీ కోసమే కనిపెట్టుకున్నారేమో? నిన్ను తప్పకుండా సోదా చేస్తారు.'

'చెయ్యనియ్యి. నన్ను అరెస్టు చేస్తే మాత్రం ప్రమాద మేమొచ్చింది? కాని పాషా ఉపన్యాసం నాలుగు మూలలా వెదజల్లెయ్యాలనే కోరిక మాత్రం ఒక్కటుంది.'

'అది కూర్పు అయిపోయింది. రేపు పట్టణంలోనూ చుట్టుప్రక్క పేటల్లోనూ పంచిపెట్టొచ్చు. జిల్లా అంతటా గ్రామాల్లోకికూడా పంపుదాం. నటాషా నెరుగుదువా నువ్వు?'

'సరి సరి. ఎరగకేం?'

'అల్లాగైతే కొన్ని ఆమె కందియ్యి'

సిరోజా వార్తాపత్రిక చదువుతున్నాడు. వీళ్ళ సంభాషణ వింటున్నట్లు కనబడడం లేదు. కాని మధ్యమధ్య తల్లిముఖంకేసి చూస్తూవచ్చాడు. తల్లి ఈ సంగతి కనిపెట్టి తనలో తానే నవ్వుకుంది. లూడ్మిలా మళ్ళీనికోలే అరెస్టు సంగతి గూర్చి పిసరంత విచారం కనబడకుండా మాట్లాడింది. ఆ రోజు నేమిటో కాలం మామూలుకన్నా గబగబా వెళ్ళిపోయినట్లనిపించింది తల్లికి. వాళ్ళు టీ తాగేసరికి మధ్యాహ్నమైంది.

లూడ్మిలా ఏదో చెప్పడం మొదలెట్టింది.ఇంతలో తలుపుతట్టిన చప్పుడైంది. సిరోజా లేచాడు. లూడ్మిలాకేసి చూచాడు. లూడ్మిలా ఏదో సంజ్ఞచేసింది. తలుపుతియ్యి. ఎవరైవుంటారో అంది లూడ్మిలా అతనితో. తల్లికేసి తిరిగి ఇల్లా చెప్పింది. 'ఇదిగో ఆ వచ్చేది పోలీసులైతే నువ్వీమూల నుంచో, సిరోజా, నువ్వో?'

'నాకు తెలుసు. ఆ చీకటికోణం ఎరుగుదును' అంటూ ఆ కుర్రాడు ఎక్కడికో వెళ్ళేడు. తల్లికి నవ్వువచ్చింది. ఈ ప్రయత్నము లేమీ ఆమెను కంగారుపరచలేదు. ప్రమాదం వచ్చే సూచనలేమీ ఆమెకు కనబడలేదు.

ఇంతలో డాక్టరు ఇవానిచ్ లోపలికి వచ్చాడు. వస్తూనే గబగబా ఇల్లా అన్నాడు.

'మొట్టమొదటి సంగతి, నికోలే అరెస్టయినాడు. ఓహో, నిలోవ్నా, నువ్విక్కడున్నావూ? వాళ్ళు నీ విషయంలోకూడా చూస్తూనేవున్నారు. అతన్ని అరెస్టు చేసినప్పుడు నువ్వక్కడ లేవూ? 'నన్నిక్కడికి పొమ్మని అతనే పంపేశాడు' ఓహో! అదేమీ లాభంలేదనుకుంటాను. ఇక రెండవ సంగతి: నిన్నరాత్రి చాలామంది కుర్రాళ్లు పావెల్ ఉపన్యాసాన్ని 500 కాపీలు లితోతీశారు. అవి అంత బాగాలేవు. ఒకమాదిరిగా బాగానే వున్నాయి. వాళ్ళు ఈ రాత్రి వాటిని పట్టణమంతా పంచిపెడతా మంటున్నారు. కాని నే నొద్దంటున్నాను. పట్టణంలో అచ్చుకాగితాలు పంచిపెట్టడం మంచిది. లితో కాగితాలు పై వాళ్ళకి పంపవచ్చు.'

'సరే. అలాగైతే నేనే వాటిని తీసుకెళ్ళి నటాషాకిచ్చి వస్తాను'

తల్లికి ఎంత త్వరలో వీలైతే అంత త్వరలో పాషా ఉపన్యాసాన్ని విరజల్లేయాలనే కోరికకూడా పుట్టింది. వీలైతే ప్రపంచమంతా తన కొడుకు మాటలతో ప్రతిధ్వనింపచేసివెయ్యాలనిపించింది. డాక్టరేమంటాడో నని అతని కేసి దీనంగా చూచింది.

డాక్టరు గడియారంకేసిచూస్తూ ఇలా అన్నాడు 'ఈ సమయంలో ఈపని చెయ్యడ మెంతవరకు మంచిదో తెలియడంలేదు......12 గంటలకి 12 నిముషాలుంది. రైలు రెండుగంటల అయిదు నిముషాల కిక్కడ బయలుదేరి సాయంత్రం అయిదుగంటల పదిహేను నిముషాల కక్కడి కెడుతుంది. నువ్వు సాయంత్రానికే చేరుకుంటావు. అట్టే చీకటిపడదు. కాని అసలు సంగతి అది కాదు'

'అది కాదూ అసలు సంగతి' అంది లూడ్మిలా విసుగుతో.

'మరేమిటి?' అంటూ తల్లి వాళ్ళదగ్గరకువెళ్ళి 'పని జాగ్రత్తగా చేయడమే అసలు సంగతి. ఆవిషయంలో సందేహమక్కరలేదు. నేనంతా సరిగానే చేస్తాను' అంది.

లూడ్మిలా ఆమెకేసి కెప్పవాల్చకుండా చూచి 'నీకు చాలా ప్రమాదం సుమా !' అంది.

'ఏమి ప్రమాదం ?'

'ఏమిటా ? అదే.' అంటూ వైద్యుడు గబగబా ఇలా అన్నాడు.

'నిన్న నిశీలే ఒకగంట కరెప్టవుతాదనగా ఇంట్లోంచి మాయమై పోయావు. వెళ్ళివెళ్ళి మిల్లులో మేస్త్రరీచేసే ఆమెదగ్గర కెళ్ళావు. నువ్వు ఆమె పినతల్లివని అందరికీ తెలుసునాయె. నువ్వు మిల్లు కెళ్లిన కాస్సేపటికి ఈ తుంటరి కాగితాలు బయటపడితే యేమనుకుంటారు? ఇదంతా కలిపిచూస్తే నీ పీక కురితప్పదు.'

'వాళ్ళు నన్ను కనుక్కోలేరు. (ధీమాగా ....నేను తిరిగి వచ్చినతర్వాత అరెస్టుచేసి యెక్కడున్నావని అడుగుతారు.........ఏం చెప్పాలో నాకూ తెలుసును. నేనక్కడనుంచే తిన్నగా పేటలో కెడతాను. నా కక్కడ సిజావ్ అనే స్నేహితుడున్నాడు. కనుక విచారణయినప్పటి నుంచీ అక్కడేవున్నానని చెపుతాను. నాకువిచారం యెక్కువైపోయిందనీ, అతని మేనల్లుడికికూడా శిక్షపడడంచేత అతనుకూడా నాలాంటి అవస్థలోనే వున్నాడనీ, అందుచేత ఒకళ్ళ నొకళ్ళు ఓదార్చుకుంటూ అక్కడే వున్నా మనీ చెప్తాను. అతనుకూడా ఇల్లాగే చెప్తాడు తెలిసిందా ?

ఆమె కోరి కింత గాఢంగా ఉండడంచేత వాళ్ళు అంగీకరించకతప్పింది కాదు. తల్లి తనకు వెంటనే ఈపని ఒప్పచెప్పమని యెంతో దీనంగా అడిగింది. చివరికి 'సరే వెళ్ళు' అన్నాడు డాక్టరు అయిష్టంగా.

లూడ్మిలా యేదో ఆలోచిస్తూ గదిలో పచారుచేస్తోంది. ఆమె తల వంచుకుంది. తల్లి ఆమె ఆందోళనను గ్రహించింది. డాక్టరు అయిష్టంగా యిచ్చిన అంగీకారానికి నిట్టూర్పు విడిచి ఇల్లా అంది నవ్వుతూ.

'మీరంతా నా విషయంలో ఇంత శ్రద్ధవహిస్తారు. కాని మీ సంగతేమీ చూసుకోరు.'

'అది నిజంకాదు. మేము మాసంగతి చూసుకుంటూనే వుంటాం. తప్పకుండా చూసుకోవాలి కూడాను. వృథాగా తమశక్తిని ఖర్చుపరచే వాళ్ళని మేము మందలిస్తూనేవుంటాం. సరేకాని నువ్వు ఇప్పుడు చేయవలసిన పని ఇది. నీకు కాగితాలు రైలుస్టేషను దగ్గర అందుతాయి' అంటూ

నిజోతే ఈ పనంతా యెల్లా యేర్పాటవుతుందో వివరంగా తెలియచేశాడు. తర్వాత ఆమె ముఖంకేసి చూసి 'సరి నీవు జయప్రదంగా చేసుకురావాలి. అదే నా కోరిక. నీవు సంతోషంగా వుంది కాదూ?' అంటూ వెళ్ళిపోయాడు. లూడ్మిలా తలుపు గడియవేసి చిరునవ్వు నవ్వుకుంటూ తల్లిదగ్గరకు వచ్చింది.

'నువ్వు చాలా మంచిదానవమ్మా, నీ సంగతి నాకు తెలుసును.' అని తల్లి చెయ్యిపట్టుకుని పచారుచేస్తూ ఇల్లా చెప్పడం మొదలుపెట్టింది.

నాకూ ఒక కొడుకున్నాడు. వాడికిప్పుడు పదమూడేళ్ళుంటాయి. కాని తండ్రిదగ్గరున్నాడు. నా భర్త అసిస్టెంటు పబ్లిక్ ప్రాసిక్యూటరు. బహుశా ఈపాటికి పబ్లిక్ ప్రాసిక్యూటరుపనే అయివుండవచ్చు. పిల్లవాడు ఆయనదగ్గరున్నాడు. తరచు వాడేమవుతాడో అని నాలో నేనే ఆలోచించుకుంటూ వుంటాను...............

(ఈమాట చెపుతుంటే కంఠస్వరం వణికింది) 'నాకెంతో ఆప్తులైన ప్రజలకి గర్భశత్రువైన నాభర్తదగ్గర నాకొడుకు పెరుగుతున్నాడు. బహుశా వాడుకూడా నాకు శత్రువుగా తయారైతే కావచ్చు. వాడు నాదగ్గరుండటానికి వీలు లేకుండావచ్చింది. నేనేదో మారుపేరుతో కాలక్షేపం చేస్తున్నాను. ఎనిమిదేళ్ళయింది. నాకొడుకునుకళ్ళతో చూచి. అబ్బ! ఎనిమిదేళ్ళంటే మాటలా? ఎనిమిదేళ్ళు!'

లూడ్మిలా కిటికీ దగ్గర నిలబడి వెలవెలలాడుతూవుండే ఆకాశంకేసి చూస్తూ మళ్ళీ యిల్లా చెప్పింది.

'నాకొడుకే నాదగ్గిరుంటే నాకింకాబలం. నిరంతరం నన్ను బాధపెట్టే ఈ పుండు నాహృదయంలో వుండేదికాదు. వాడు చచ్చిపోయినా ఒక విధంగా నాకంత బాధలేకుండా వుండేది (ఒక్కక్షణం ఆగి ఊపిరిపీల్చుకొని దృఢంగా) అప్పుడూరికే చచ్చిపోయినవాని క్రిందే లెక్క వేసుకొనేదాన్ని. అంతేకాని నాకు గర్భవాస ప్రేమకన్నా, జీవితంకన్నా కూడా ప్రియమతమైనటువంటి ఈఉద్యమానికి నా కొడుకు శత్రువైనాడనే బాధలేకుండా ఉండేది.'

'అయ్యో, తల్లీ!' అంది తల్లి మెల్లగా నిట్టూర్పువిడుస్తూ.

'అవును ఈ విషయంలో నువ్వు చాలా అదృష్టవంతురాలవు. ఇది చాలా గొప్ప విషయం. తల్లీ కొడుకూ ఒకరికొకరు ఆసరాఅవడం, నిజంగా

అలాంటి భాగ్యం ఎక్కడో? ఎవరికో!' తల్లి అప్రయత్నంగానే 'అవును అది మంచి సంగతే' అంది మెల్లగా. 'ఇదొక జీవితగాథ. మీరంతా నికోలే, ఇవానిచ్ మొదలయినవాళ్లు – ఒకళ్ళ కొకళ్ళు ఆసరాగా దగ్గరగానే వున్నారు. మీరనుకునేమాటలు నాకర్థంకావు. కాని నాకు సంగతిమాత్రం తెలుస్తుంది. మీరంతా ఒక్క కుటుంబంలో వాళ్ళయిపోయారు!'

'అవును, ఆ సంగతంతే' అంది లూడ్మిలా.

తల్లి ఆమె వీపు తట్టి ఎంతో ఆప్యాయంగా ఇలాచెప్పింది.

'యువజనులు ఎక్కడికో ప్రయాణమైనారు. జీవితాల్ని వాళ్ళెక్కడికో నడిపిస్తున్నారు. నాకు తెలుస్తున్న సంగతిదొక్కటే. ప్రపంచంలో వుండే యువకులంతా ఒకే ఆదర్శానికి చేరుతున్నారు. సత్పురుషులూ, న్యాయపథం తప్పనివాళ్ళూ అంతా యేకమై దుర్మార్గాన్ని, అంధకారాన్ని నిర్భయంగా యెదుర్కొంటున్నారు. సంగతి సందర్భాలు తెలుసుకొని వాళ్ళు అసత్యాన్ని తలెత్తకుండా మట్టగించేస్తున్నారు. అపారమైన తమ యౌవనశక్తినంతా న్యాయంకోసం ధారపోస్తున్నారు. మానవుల దౌర్భాగ్యాన్ని జయించడానికి పూనుకున్నారు. ప్రపంచంమీద దౌర్భాగ్యమనే దాన్ని లేకుండా చేయడానికే, భయంకరమైన రాక్షసత్వాన్ని నిర్మూలం చేయడానికే, సాయుధులై పోతున్నారు. తప్పకుండా నిర్మూలం చేస్తారు కూడాను. ఒక కొత్త వెలుగును తెప్పిస్తామని యెవరో వాళ్ళు నాతో చెప్పారు. సందేహంలేకుండా వాళ్ళు తెప్పించగలరు. జీవకోటి అంతల్లోనూ ఒకే హృదయాన్ని సృష్టిస్తామనీ, మానవహృదయాలన్నిటినీ సమ్మిళితం చేస్తామనీ వాళ్ళు చెపుతున్నారు. జీవితాన్నంతటినీ పరిశుభ్రం చేస్తామంటున్నారు. నిస్సందేహంగా అంతపనీ వాళ్ళు చెయ్యగలరు.' తల్లి ఇలా చెపుతూ 'అదిగో సూర్యుడు పైన' అని వ్రేలుపెట్టి చూపింది. లూడ్మిలా గుండెల మీద తట్టి చెప్పడం ఆరంభించింది.

'ఇదిగో ఇక్కడ మానవసౌఖ్యం అనే దివ్యమైన వెలుగు. ఈ వెలుగే ప్రపంచంలోవుండే ప్రాణకోటినంతటినీ ప్రకాశింపచేసేస్తోంది. ఈ వెలుతురే ప్రేమ. ప్రతిమనిషి ప్రతివస్తువుయెడలా ఈ ప్రేమను ప్రకాశింపచేస్తాడు.'

తల్లికి మరచిపోయిన ప్రార్థనలు జ్ఞాపకానికివచ్చాయి: ఆమె వాటిని తన హృదయంలో నుంచి అగ్నికణాల్లా బయటపడేసింది.

'యువజనులు న్యాయం, సత్యం అనే దారి వెంబడి నడుస్తూ అంద
రికి ప్రేమసూత్రాన్ని ప్రచారం చేస్తున్నారు. హృదయాంతరాళాల్లోంచి
పుట్టుకొచ్చే ఒక దివ్యమైన అగ్నిచేత సమస్త వస్తువుల్ని వాళ్ళు ప్రకాశింప
చేస్తున్నారు. ఈ రీతిగా యువజనులు ప్రపంచమంతటిమీద చూపించే
యీ ప్రేమనుంచే ఒక నూతనమైన, సౌఖ్యావహమైన జీవితం బయలు దేరు
తుంది. ఈ ప్రేమవాహిని నడ్డగలవారెవరు? దీనిని మించినశక్తి యెవరికుంది?
దీని నణచగలవారెవరు? భూదేవే దాన్ని పుట్టించింది. ప్రాణికోటి అంతా
కూడా దాని విజయాన్ని కోరేవాళ్ళే. రక్తప్రవాహాలు కానియ్యండి.
ఆఖరుకి రక్తసముద్రాలు కానియ్యండి, దాన్ని ఆపలేరు.'

తల్లికి ఆయాసం వచ్చింది. లూడ్మిలాను వదలిపెట్టి దూరంగా
కూచుంది. లూడ్మిలాకూడా ఏదో భయపడినట్లుగా తెల్లబోయి చూచింది.
గదంతా నిశ్శబ్దమైపోయింది. లూడ్మిలా ధోరణిచూచి తల్లి ఏవో తప్పు
చేసినట్లు ఇలా అంది. 'నేనేమీ తప్పుమాటలు మాట్లాడలేదు గదా?' 'ఏమీ
లేదు, నువ్వు చెప్పినదంతా నిజమే......కాని ఇక మన మీ సంగతి
మాట్లాడుకోవద్దు. దాని సంగతల్లా వుండనియ్యి......మరి నీకు బయలు
దేరడానికి వేళయింది' అంది లూడ్మిలా.

'అవును. ఇప్పుడే బయలుదేరుతున్నా. పరమ సంతోషం! ఆహా
యేమి సౌఖ్య మనుకున్నావు! నీకీ ఆనందం సంగతి తెలిస్తేనా?......నా
గర్భవాసాన్ని జన్మించిన నాకొడుకుసందేశాన్ని నేనే మోసుకెడుతున్నాను
కదా! ఒహో! మహదానందం' అని తల్లి చిరునవ్వు నవ్వింది. లూడ్మిలా
మొగంలో ఆ చిరునవ్వు ప్రతిబింబించలేదు. లూడ్మిలా సంతోషాన్ని ఆపు
కుందనుకుంది. తన ఆనందాన్ని ఆమెకుకూడా ఇచ్చి తనతోపాటు ఆమెను
కూడా సంతోష సాగరంలో ఓలలాడించాలనే గట్టికోరిక కలిగింది తల్లికి.
లూడ్మిలాచేతులు గట్టిగా పట్టుకుని ఇల్లా అంది.

'అమ్మాయీ! ప్రపంచంలో వుండే ప్రాణికోటులకందరికీ లభ్య
మయే వెలుగొకటి వుందనీ, అందరూ దాన్ని చూడగలిగే రోజంటూ ఒకటి
వస్తుందనీ అందరి ఆత్మలు ఆవెలుగులో ఓలలాడేకాలం వస్తుందనీ తెలుసు
కున్నట్లయితే యెంత హాయిగా వుంటుంది.'

ఈ మాటలు చెపుతుంటే విశాలమైన తల్లి ముఖం అదిరింది. కళ్ళల్లో సంతోషపూరితమైన వెలుగు తళతళలాడింది. బ్రహ్మాండమైన ఊహాలు పుట్టి ఆమెకు తన్మయత్వం కలిగించాయి. వీటికితోడు తన జీవితంలో తనకు కలిగిన కష్టాల్ని అనుభవాన్ని మిళితంచేసి చక్కని చక్కెరకండల్లాంటి మాటలు చేసింది.

'ఏముంది? ఇదంతాచూస్తే ప్రజలపాలిటికి ఒకకొత్త దేవుడుపుట్టి నట్లుంది. అంతా అందరికోసం అందరూ అంతటికినీ జీవితమిల్లా. ఏర్పాటయి నట్లుంది. ప్రపంచంలో వుండేదాన్నంతటినీ అందరూ అనుభవించాలి. ఈ రూపకంగానే మిమ్మందరినీ నేను భావించుకుంటున్నాను. ఇందుకే మీరీ ప్రపంచంలో ఉన్నట్లు నాకు కనబడుతోంది. మీరంతా నిజానికి స్నేహి తులు, బంధువులు, సత్యదేవతయొక్క సంతానం. ఆసత్యమే మిమ్మల్ని కడుపార కన్నది. ఆమె చలువవల్లనే మీరు జీవిస్తారు.'

ఉద్రేకంచేత తల్లి కొంచెంసేపు మాట్లాడలేకపోయింది. ఒక్క క్షణం ఆగింది. కౌగిలించుకొనేటట్లుగా చేతులుచాపి మళ్ళీ మాట్లాడడం ప్రారంభించింది.

'కామ్రేడ్స్' అనేమాట నాలోనేను వుచ్చరించుకోవడంతోటే నాకేమో వాళ్ళంతా యెక్కడికో వెళ్ళిపోతున్నట్లుతోస్తుంది. అడుగుల చప్పుడు వినబడుతోంది. ప్రపంచంలోవున్న చర్చీలలో గంటలన్నీ ఒక్క సారే మోగుతున్నట్లు జనం సంతోషంతో కేకలేసుకుంటూ పోతున్న శబ్దం నా చెవుల్లో గింగురుమంటోంది. పెద్ద తీర్థంలాగుంది.'

తల్లికి తన కోరిక సిద్ధించింది. లూడ్మిలా ఆశ్చర్యచకితురాలైంది. ఆమె పెదిమలు తడబడ్డాయి. కన్నీటి ముత్యాలు జలజలరాలాయి.

తల్లి ఆమెనొక్కసారి గట్టిగా కౌగలించుకొని నవ్వింది. లూడ్మిలా హృదయాన్ని జయించినందు కామెకు కొంచెం గర్వం కలిగింది. వాళ్ళిద్దరు విడిపోయేటప్పుడు లూడ్మిలా తల్లి ముఖంకేసి రెప్పవాల్చకుండా చూచి

'నీ కిదంతా బాగానేవుంది సుమా' అంది.

౧౯

తల్లి వీధిలోకి వచ్చింది. చలిగాలి ముక్కుల్లోకి, నోట్లోకి, కొడు తోంది. ఆమెకు కొంచెంసేపు ఊపిరి సలుపలేదు. ఒక చోట నిలబడి నాలుగు వైపులా చూచింది. ఆమెకు దగ్గరగా ఖాళీగావున్న వీధిమొగలో ఒక బండివాడు చిరిగిపోయిన టోపీ పెట్టుకుని నిలబడ్డాడు. అతని ముందరగా ఒక సిపాయి చెవులు నలుపుకుంటూ పరుగెత్తుతున్నాడు.

'సిపాయి బహుశా బజారు కెడుతున్నట్లున్నాడు' అనుకుంటూ మెల్లగా పెళపెళలాడే మంచుమీద అడుగువేసుకుంటూ తల్లి ముందుకు సాగింది. రైలుస్టేషనుకు పెందలకాడే చేరింది. రైలింకా సిద్ధంకాలేదు. పొగబారిపోయి నల్లగా అసహ్యంగా వున్న మూడవ తరగతి ప్రయాణీకు లుండేచోటికి చేరుకుంది. అప్పటికే చాలామంది జనం చేరారు. కొంపాగోడీ లేని కూలివాళ్ళు, బండివాళ్ళు ఇంకా నిర్భాగ్యులనేకమంది చలిబాధ తీరు తుందికదా అని అక్కడికేచేరారు. కొందరు రైతులు, ఒకలావుపాటి వ్యాపా రస్తుడు, మతబోధకుడు, అతని కుమార్తె, ఒక స్ఫోటకం మచ్చలపిల్ల, ఐదారు గురు సిపాయిలు, ఇంకా అనేకరకాల ప్రయాణీకులంతా ఉన్నారు. అందులో చుట్టలు తాగేవాళ్ళు కొందరు, సారా తాగేవాళ్ళు కొందరు, లొడలొడా మాట్లాడుకొనేవాళ్ళు కొందరు; కికకికా నవ్వేవాళ్ళు కొందరు; చుట్టలపొగతో ఒక పెద్దమేఘం ఆవరించింది. పొగాకు, ఉల్లిపా యలు, ఉప్పుచేపలు వీటికంపుతో ముక్కు బద్దలైపోతోంది.

తల్లి లోపలికివచ్చే గుమ్మందగ్గరే కూచుంది. లోపలికి రావడానికి ఎవరయినా తలుపు తెరిస్తే స్వచ్ఛమైన గాలి వచ్చేది. ఆ గాలి కాస్తపీలిస్తే ఆమె ప్రాణం లేచివచ్చేది. పెద్దపెద్ద మూటలు భుజాన్ని పెట్టుకొని కొందరు వచ్చారు తిట్టుకుంటూ, తిమ్ముకుంటూ. మూటలు బల్లమీద పారేసి మొగం మీద, చేతులమీద పడ్డ మంచును తుడుచుకుంటున్నారు.

ఇంతలో పసుపుపచ్చని చిన్న తోలుసంచీ ఒకటి చేత్తోపుచ్చుకొని ఒక యువకుడు లోపలికి వచ్చాడు. నాలుగు మూలలా చూచి తిన్నగా తల్లి దగ్గరకువచ్చాడు.

'ఎక్కడికీ? మా స్కూలుకా? మేనగోడలింటికేనా?' అన్నాడు మెల్లగా

'అవును.'

ఆ యువకుడు సంచిని ఆమె దగ్గరగా బల్లమీద పెట్టాడు. వెంటనే ఒక సిగరెట్టు తీసి ముట్టించి, టోపీ సర్దుకొని మెల్లిగా తలుపుదగ్గరకు వచ్చేశాడు. తల్లి ఆ తోలుసంచిని మెల్లగా ముట్టుకొని చూచింది. దానిమీద చేతులాన్చి సంతుష్టి పొందింది. మళ్ళీ జనంకేసి నాలుగుమూలలా చూచింది. రెండు నిముషాలయిన తర్వాత బెంచీమీదనుంచి లేచి సంచి చేత్తో పుచ్చుకొని ప్లాటుఫారంమీదకు వెళ్ళే గుమ్మందగ్గరున్న బెంచీమీద కూచుందామని బయలుదేరింది. వెడుతూ వెడుతూ తలెత్తి చుట్టుప్రక్కలనున్న మనుష్యుల మొగాలన్నీ పరీక్షగా చూచింది.

ఒకవైపున యెత్తుగావున్న మెడపట్టీగల చిన్న ఓవర్‌కోటును తొడుక్కొని ఎవరో ఒక మనిషి ఆమె కెదురువచ్చి గమ్మున వెనక్కి తగ్గాడు. అతన్ని ఇదివరకెప్పుడో చూచిన జ్ఞాపకం వచ్చింది. ఆమె నాలుగుప్రక్కలా చూస్తూవుండే సరికి ఆ మనిషి ఏకాగ్రదృష్టితో తనకేసి చూస్తున్నాడు. ఆచూపు ఆమెకు ముల్లుగుచ్చుకున్నట్లు చురుక్కుమంది. సంచిని పట్టుకున్న చెయ్యి గజగజలాడింది. భుజమంతా లాక్కుపోయింది. సంచి హఠాత్తుగా బరువెక్కింది.

ఇతన్నెక్కడ చూచానా ? అనే ఆలోచనలో పడింది తల్లి. ఈ ఆలోచనతో కొంత ఖంగారు తగ్గింది. ఆమెకేదో అనుమానం తగిలి కొంత బాధపెట్టడం ప్రారంభించింది. ఈబాధతో నోరెండిపోయింది. అదొకమోస్తరు వెగటు కలిగింది. ఏమీతోచక మళ్ళీ నాలుగుమూలలా చూచింది. అతనక్కడే నిలబడిచూస్తున్నాడు. ధోరణిచూస్తే అతనికేదో కావలసినట్లుంది. కాని అదేమిటో నిర్ణయించలేని స్థితిలో ఉన్నట్లున్నాడు. అతని కుడిచెయ్యి కోటు బొత్తాముల మధ్యవుంది. అందుచేత కాబోలు కుడిభుజం ఎడంభుజంకన్న కొంచెం ఎత్తుగా కనబడుతోంది.

తల్లి మరేమీ ఖంగారుపడకుండా బెంచీదగ్గరకు వెళ్లి జాగ్రత్తగా కూచుంది. ఏదో ప్రమాదం వస్తోందని ఆమె మనసుకు్న తట్టింది. ఈవ్యక్తిని రెండుసార్లు యిదివరలో చూచిన జ్ఞాపకం వచ్చింది. మొదటిసారి రైబిన్ పారిపోయే సందర్భంలో పట్టణం వెలుపల పొలాల్లో చూచింది. రెండోసారి

విచారణప్పుడు కోర్టులో చూచింది. ఆ మనిషి పక్కనే యింకొక పోలీసు నిలబడ్డాడు. రైబిన్‌ను వెదకడానికి వచ్చినప్పుడు తల్లి తప్పుదారి చూపించిన దీ పోలీసు కానిస్టేబిల్‌కే. ఇంక సందేహమేముంది ? వాళ్ళు ఆమెను గుర్తుపట్టి ఆమెకోసమే వెదుతున్నట్లు స్పష్టంగా కనబడుతూనే ఉంది.

'దొరికిపోయానా యేమిటి ?' అని తల్లి తనలో తానే ప్రశ్నించుకుంది. తక్షణమే 'యేమో యింకా......' అనుకుంది. మళ్ళి చటుక్కున 'ఇక లాభంలేదు. దొరికిపోయాను' అని నిశ్చయించుకుంది.

అటూఇటూ చూచింది. ఆమె బుర్రలో అనేక ఆలోచనలు గబగబా పుట్టి మాయమైపోయాయి. సంచి వదిలేసి పోదామా' అనుకుంది. వెంటనే మళ్ళీ ఛా-ఛా! అదేంపని ? ఇంత అమూల్యమైన వస్తువును వదిలెయ్యడమే ? నా కొడుకు ఉపన్యాసాన్ని యిట్లాంటి దుర్మార్గులచేతుల్లో పడేస్తానా ! అనుకుంది.

వణుకుతూ సంచిని ఒడిలో పెట్టుకుని గట్టిగా పట్టుకుంది. 'ఎక్కడకెళ్ళడం' 'సంచి పట్టుకొని పారిపోదామా ?' అనే ఆలోచన పుట్టింది.

ఈ ఆలోచనలన్నీ ఆమె మనస్సును పరిపరివిధాల పీడించి బాధపెట్టేస్తున్నాయి. పారిపోవడమనే ఆలోచన ఆమె మాతృత్వానికి అమర్యాద. ఆ పని చేస్తే తన కొడుక్కీ తనకికూడా చాలా పరువుతక్కువైన సంగతేననుకుంది. ఏదో ఒక అదృశ్యమైన శక్తి మీదపడి భుజాలను రొమ్మును నొక్కేసి, తన్ని క్రిందికి దిగదీసేస్తున్నట్లు ఆమెకు తోచింది. అత్యంత భయం చేత కణతలు కొట్టుకున్నాయి. వెంట్రుకలు గగుర్పొడిచాయి.

హఠాత్తుగా ఒక్కసారి ఆమె హృదయానికక్కడలేని శక్తివచ్చింది. దానితో ఆమె శరీరమంతా పొంగిపోయింది. భయం, ఆందోళన మొదలైన అల్పభావాలన్నీ ఒక్కసారి తుడిచిపెట్టుకుపోయినాయి. తనలో తానే అతి గంభీరంగా 'ఇక చాలు!' అనుకుంది. వెంటనే ఆమెకు చాలా నెమ్మదిగా వుంది. కొత్త బలంవచ్చింది. నీ కొడుకుకు అమర్యాద తేవద్దుసుమా ! ఎవరికీ భయంలేదు ! అని ఆమె అంతరాత్మ ప్రబోధించింది. మొదట్లోవున్న ఆందోళనంతా పోయింది. వాళ్ళేం చేస్తారో, ఏమి జరుగుతుందో చూద్దామని జాగ్రత్తగా వాళ్ళని కనిపెడుతూ కూచుంది.

గూఢచారి స్టేషనుగార్డు నొకనిపిలిచి, తల్లిని చూపిస్తూ అతని చెవిలో ఏమిటో చెప్పాడు. గార్డు అతనికేసి చూసి వెనక్కి వెళ్ళిపోయాడు. ఇంకొక గార్డు వచ్చి గూఢచారి చెప్పినమాటలు విని పళ్ళికిలించి బొమలు ముడిచాడు. అతను ముసలివాడు, మోటుమనిషి, వెర్రిగడ్డం. గూఢచారితో ఏమిటోచెప్పి అతను కూచున్న బెంచీదగ్గరకు వచ్చాడు. గూఢచారి ఎక్కడికో గబగబా వెళ్ళిపోయాడు.

ఆ ముసలిగార్డు తల్లి ముఖంకేసి తీక్షణంగాచూస్తూ దగ్గరకు వెళ్ళాడు. ఆమె గజగజలాడుతూ బెంచీచివరకు జరిగింది. లోపల లోపల 'వాళ్ళు కొట్టకుండా ఉంటేచాలు. అంతే, కొట్టకుండా వుంటేనా?' అనుకుంది.

ఆముసలి ఆమెపక్కకువచ్చి నిలబడ్డాడు. తల్లి తలెత్తి అతనికేసి చూచింది.

'ఏమిటల్లా చూస్తున్నావు?' అన్నాడు ఆ ముసలి.

'ఏమీ లేదు'

'అమ్మదొంగా ! ఇంత ముసలిదానవయ్యావు. ఇంకా............' అని ఏమో అనబోయాడు. ఈ మాట లామెకు చెంపకాయలా తగిలేయి. శూలాల్లా గుచ్చుకున్నాయి. గ్రుడ్లు తోడుకుపోతున్నంత బాధకలిగించాయి.

'నేను దొంగనుకాను, నువ్వబద్ధం ఆడుతున్నావు' అని తల్లి ఓపికున్నంత బిగ్గరగా అరిచింది. ఈ అవమానంతో ఆమెహృదయంలో తిరుగుబాటు బయలుదేరింది. ఆమెలో నిబిడీకృతమైఉండే సర్వశక్తులూ ఒక్కపెట్టోయి విజృంభించాయి. చటుక్కున సంచి కదిలించేసరికి అది తెరుచుకుంది.

'చూడండి! చూడండి నాయనా చూడండి' అని గట్టిగా అరుస్తూ లేచి నిలబడి సంచిలోంచి గుప్పెడు కాగితాలుతీసి పైకెత్తి గాలిలో ఆడించింది. జనం అహో ఓహో ! అనుకుంటూ గబగబా అన్ని వైపులనుంచీ ఆమె దగ్గరకు చేరడం ఆరంభించారు. ఈ సంగతి తల్లిచూచింది.

'ఏమిటది?'

'అక్కడొక గూఢచారి పోలీసున్నాడు.'

'అసలు సంగతేమిటి ?'

'ఆమె దొంగట, వాళ్ళంటున్నారు.'

'అవిడేనా దొంగ'

'దొంగయితే అల్లా అరుస్తుందా ?'

'అయ్యో ! అయ్యో ! అంతమర్యాదస్థురాలు దొంగా ?'

'వాళ్ళెవరినీ పట్టుకుంట ?'

ఈ రీతిగా జనం యెవరికితోచినట్లు వాళ్ళనుకుంటూ దగ్గరకు వచ్చారు.

'నేను దొంగను కాను' అని తల్లి నిర్భయంగా చెప్పనారంభించింది. జనం బాగా చేరుతూండడంచూస్తే ఆమెకు వుత్సాహం కలిగింది.

'నాయనలారా ! నిన్నటిరోజున అధికారులు రాజకీయ ఖైదీలను విచారణచేశారు. అందులో నా కొడుకు పావెల్ కూడా ఒకడు. అక్కడతను నొక ఉపన్యాసం ఇచ్చాడు. 'ఇదిగో యిదే ఆ ఉపన్యాసం. ప్రజలంతా దీన్ని చదువుకుని, ఇందులో వుండే నిజాన్ని తెలుసుకోవాలనే నేను స్వయంగా వీటిని అందరికి అందజేస్తున్నాను.'

ఎవరో ఒకరు ఆమె చేతులోనుంచి ఒక్కకాగితం లాక్కున్నారు. ఆమె మిగిలిన కాగితాలన్నిటిని జనంలోకి విసిరేసింది. జనం వాటిని ఏరుకుని జేబుల్లోనూ, లోతలి చొక్కాల్లోను దాచుకోవడం చూచింది. అందుచేత ఆమెకు మరింత ధైర్యంవచ్చింది. నిర్భయంగా నిలబడింది. హృదయంలో ఒక విధమైన గర్వం కలిగింది. సంతోషం ఒక్కసారి పొంగివచ్చింది. మాట్లాడుతూనే సంచిలోంచి గుప్పెడు కాగితాలు తీసి నాలుగుమూలలా జనంలోకి విసిరేసింది. జనం ఆప్యాయంగా అందుకున్నారు.

'ఇదిగో ఈ ఉపన్యాసానికే నా కొడుకునీ, అతని సహచరుల్ని ప్రవాసం పంపారు. ఆ సంగతి మీకు తెలుసునా ? నేను చెబుతున్నాను. వినండి. బిడ్డలను కన్నతల్లి హృదయాన్ని నమ్మండి. ఇదిగో ముగ్గుబుట్టలా నెరిసిన నా తల. దీనిని చూచైనా నామాట నమ్మండి. నిన్న వాళ్ళందరినీ శిక్షించడానికి కారణమేమిటో తెలుసునా ? మీకు అంటే జనసామాన్యానికందరికి పవిత్రమైన సత్యాన్ని తెలియపరచినందుకు. నిజానికి మీ బ్రతుకే బ్రతుకు ?'

(జనం నిశ్శబ్దంగా చెవులు నిక్కబొడుచుకుని విన్నారు. గుంపు ఇసకేస్తినా రాలకుండా వుంది. జనమంతా ఆమెను ముట్టడించేశారు.

'దారిద్ర్యం, ఆకలి; రోగం యివే బీదలుపడే ప్రయాసకు ప్రతిఫలం ఈలాంటినిర్భాగ్యపు బ్రతుకే ప్రజలను దొంగతనానికి, అవినీతికిపాల్పడేటట్లు చేస్తోంది. ధనికులు మన నెత్తికెక్కి సుఖంగా, హాయిగా, తృప్తిగా అనుభ విస్తూ, కాలక్షేపం చేస్తున్నారు. మనం యెప్పటికీ వాళ్ళ చేతిక్రిందపడుండి వాళ్ళుచెప్పినట్లు నడుస్తూవుండేటందుకు పోలీసులను, ఉద్యోగస్తులను, సిపా యీలను వాళ్ళుతమ చేతుల్లో పెట్టుకుంటూరు. వీళ్ళంతా వాళ్ళగుప్పెట్లోవాళ్లే. వీళ్ళందరూ మనకు వ్యతిరేకులే. ఇదంతా మనకువ్యతిరేకమే. బ్రతికున్నన్నా ళ్ళూ మనం యమయాతన పడుతూ పనిచేసిచేసి నశించిపోతున్నాం. ఇతరులు మన కష్టంవల్ల ధనికులై సర్వసౌఖ్యాలనూ అనుభవిస్తున్నారు. పైగా వాళ్ళు మన కాళ్ళూ చేతులు కట్టేసి కుక్కల్లా చూస్తున్నారు. అజ్ఞానంలోపడేసి వుంచుతున్నారు. మనకేమీ తెలియదు. దేన్ని చూచినా భయంచేత గడగడ లాడుతూ వుంటాము. మన జీవితానికెప్పుడూ రాత్రే - అంధకారమే. జీవితమెప్పుడూ మనకి భయంకరమైన స్వప్నమే. వాళ్ళు మైకం కలిగే విషాన్ని మన శరీరంలో కెక్కించి, మనం స్మృతి తప్పి పడుంటే వాళ్ళు మన రక్తం తాగుతున్నారు. దురాశాపూరితులైన వాళ్ళ కోరికలకు అంతు లేదు. నే చెప్పినదాన్లో ఏమైనా అబద్ధం వుందా ?' 'లేదు, లేదు'

జనం వెనకాల గూఢచారిని, ఇద్దరు పోలీసుల్ని చూచింది. తల్లి తన దగ్గరున్న ఆఖరు బొత్తికూడా ఇచ్చేద్దామని సంచిలో చెయ్యి పెట్టేసరికి అదివరకే ఎవ్వరిదో చెయ్యి అక్కడుంది. 'నాయనా తీసుకో అంతా తీసుకో' అంది వంగి. అసహ్యమైన మొగంగల ఒకడు ఆమె దగ్గర కొచ్చి మెల్లగా 'ఎవరితో చెప్పడం' అని అడిగాడు. ఆమె జవాబు చెప్పలేదు. జనాన్ని హెచ్చరిస్తోంది. 'ఈ అక్రమజీవితాన్ని మార్చడానికీ, ప్రజల బంధ నాలన్నిటినీ భేధించడానికీ, నిర్జీవులయిన ప్రజల నుద్ధరించడానికి అప్పుడే కొందరు జనం బయలుదేరారు. జీవితంలో వుండేసత్యాన్ని వాళ్ళు రహ స్యంగా చూచారు. రహస్యంగానని ఎందుకన్నానంటే ఈ రోజుల్లో నిజం బహిరంగంగా చెప్పడానికి వీలులేదని మీకూ తెలుసు. చెపితే జైళ్ళల్లో పారేస్తారు. నానాహింసలూ పెడతారు. ధనం ఒక గొప్ప శక్తేకాని సత్యా నికి ప్రబలమైన విరోధి. ధనికుల అధికారానికి సత్యమే గొప్ప శత్రువు. ధనానికీ సత్యానికీ రాజీ అన్నమాటే లేదు. మన పిల్లలు సత్యాన్ని ప్రపం

చంలో ప్రచారం చేస్తున్నారు. స్వచ్ఛమైనవాళ్ళు, తేజోవంతులు, సత్పురుషులు ఈ సత్యాన్ని మీ కందిస్తున్నారు. ఇంతవరకు వాళ్ల సంఖ్య బహు స్వల్పం. వాళ్ల కంతశక్తికూడా లేదు. కాని ఆ రోజు కారోజు వాళ్ల సంఖ్య వృద్ధిపొందుతోంది. వాళ్ళు తమ పవిత్రమైన హృదయాలను సత్యంతో మిళితం చేసి నిర్జింపరాని గొప్పశక్తిని సృష్టిస్తున్నారు. ఈశక్తి మనకు కూడా ఉత్సాహాన్నిస్తుంది. ధనికులూ, వాళ్ళకి ఆత్మల నమ్ముకొన్న నిర్భాగ్యులూ మనలను పెట్టేబాధలనుండి తొలగించే దీ శక్తే. ఇది నిజం. నా మాట నమ్మండి.'

'తప్పుకోండి! తప్పుకోండి' అంటూ పోలీసులు జనాన్ని తోసుకుంటూ వచ్చారు. జనసమ్మర్దంలో పోలీసులు నలిగిపోయారు. ముగ్గుబుట్టలా తల తామరపత్రాల్లాంటి విశాలమైనకళ్ళు, దయవుట్టిపడేముఖం కలిగిన తల్లిమూర్తి జనాన్నెంతో ఆకర్షించింది. జీవనభారంచేతా అవమాన పరంపరలచేత క్రుంగిపోతూ వుండేవాళ్ళ హృదయాల కీలాంటిమాటలు విన డానికెంతో ఇంపుగావున్నాయి. నిర్భయంగా ఆమె నోటివెంబడి వచ్చే పవిత్రమయినమాటలు వాళ్ళలోని అంతఃకలహాలనూ, కృత్రిమభేదాలనూ పోగొట్టి వాళ్ళందరినీ ఒక్కటిగాచేశాయి. ఆమెకు దగ్గరగా ఉన్న వాళ్ళు ముగ్ధులైపోయారు. వాళ్ళముఖంమీద విచారం, కోపంకూడా ప్రత్యేకంగా కనిపిస్తున్నాయి. వాళ్ళ దీర్ఘ నిశ్వాసాలు ఆమె ముఖానికికొట్టాయి.

'బెంచీమీదెక్కి నుంచో' అని జనంలోంచి ఎవ్వరో ఒక్క కేక పెట్టారు.

'అక్కరలేదు. నన్నిప్పుడే అరెస్టుచేస్తారు.'

'త్వరగా మాటాడెయ్యి, ఇదిగో! వాళ్ళొస్తున్నారు.'

'నాయనలారా! ధర్మపథమున నడిచే ఆ యువకులను మీరుకూడా కలుసుకోండి. బీదలకుసరియైన స్నేహితులెవరో తెలుసుకోండి! మిత్రులారా! సమాధానాలకూ రాజీనామాలకూ అంగీకరించకండి! అధికారుల జబర్దస్తీకి లొంగిపోకండి! ఓ కష్టజీవులారా! లేవండి! మీరె ప్రపంచానికంతా యజమానులు. అందరూ మీకాయకష్టంవల్లనే బ్రతుకుతున్నారు. మీచేత చాకిరీ చేయించుకోవడానికి మాత్రమే మీచేతికట్లు విప్పుతూ వుంటారు. మీరు బంధింపబడ్డారనే సంగతి మరచిపోకండి. వాళ్ళు మీఆత్మ

లను ధ్వంసంచేశారని తెలుసుకోండి! మీరంతా మీ హృదయాలను బుద్ధినీ కూడా ఒక్కటిగాచేసి ఒక బ్రహ్మాండమైన శక్తిగా చేయండి. ఆశక్తికి విజయం కలుగకమానదు. మీకు మీరుతప్ప వేరే స్నేహితులు లేరు. మీకు స్నేహితులైనవాళ్ళంతా జైళ్ళల్లోపడి క్రుంగిపోతున్నారు. కూలినాలిజనానికి వాళ్ళు చెప్పేసంగతిదే. మిమ్మల్ని దగాచేసే ద్రోహులిలా చెప్పరు.

'తప్పుకోండి తప్పుకోండి. దారి! దారి!' అంటూ పోలీసులు క్రమంగా దగ్గరకొస్తున్నారు.

అప్పుడే పోలీసులు చాలా మందయ్యారు. జనాన్ని జోరుగా తోసేస్తున్నారు. జనం ఒకళ్ళనొకళ్ళు పట్టుకొని ముందుకీ వెనక్కీ వూగులాడుతున్నారు.

'నీ సంచిలోవున్న ఏం లేనా?' అని యెవరో మెల్లగా అడిగారు.

'అన్నీ తీసుకోండి. అన్నీని' అంది తల్లి బిగ్గరగా. గొంతుక బొంగురుపోయి మాట వణుకుతూవచ్చింది. మళ్ళీ ఆరంభించి ఇల్లా చెప్పింది.

'మిత్రులారా! నా కొడుకు చెప్పినమాట న్యాయమైన కార్మికుడు చెప్పేమాట. తన ఆత్మను నమ్ముకొని మనిషి చెప్పేమాట ఆ మాటలో వుంది. ధైర్యమువల్లనే దానిలో ఏవిధమైన మకిలీ లేదని మీకు స్పష్టమవుతోంది. అదే నిర్భయమైనది. మీరు దానిని నిష్కల్మషమైనహృదయాలతో స్వీకరించండి. దానినే బాగా మననం చేసుకోండి. అదే మీకు సర్వవిషయాలనూ తెలుసుకునే శక్తినీ, సత్యంకోసం, మానవస్వాతంత్ర్యంకోసం యెటువంటి ప్రబలమైన దానితోనైనా పోరాడేశక్తినీ ప్రసాదిస్తుంది. దానిని అందుకోండి. నమ్మండి. దానిని శిరసావహించి సర్వజన సౌభాగ్యావహమైన నూతన జీవితాన్ని పొంది సంతోషించండి.

తల్లి గుండెమీద ఫెడేలున ఒకదెబ్బ తగిలింది. దానితో ఆమె గిర్రున తిరిగి క్రిందపడింది. పోలీసులు జనంమీద పడ్డారు. జనాన్ని మెడబట్టుకునీ, చొక్కాలుపట్టుకునీ, చేతులు పట్టుకునీ విసిరిపారేస్తున్నారు. టోపీలు మట్టగించేస్తున్నారు. తల్లికి కళ్ళు చీకట్లు కమ్మాయి. ప్రపంచమంతాగిర్రున తిరిగింది. ఈ అలసటను లక్ష్యంచేయక వంట్లో మిగిలున్న శక్తినంతా కూర్చుకుని మళ్ళీ మాట్లాడబోయింది. 'మహాజనులారా? మీ సర్వశక్తుల్నీ ఒక్క శక్తిగా చేయండి.'

ఒక్క బలమైన పోలీసు భటుడు ఆమె మెడపట్టి పట్టుకుని 'నోరు ముయ్యి' అని పళ్ళు కొరుకుతూ గజగజ ఊపాడు. ఆమె మెడా, తలా గోడకు కొట్టుకున్నాయి. ఒక్కసారి ఆమె హృదయాన్ని భయం అన్నే పొగ ఆవహించేసింది. 'పద' అన్నాడు పోలీసు.

'మహాజనులారా! దేనికీ భయపడకండి. మీ జీవితమంతా మీరు అనుభవించే కష్టాలకన్నా ఇప్పు డెక్కువ కష్టాలు రావు!'

'నోరుముయ్యి. చెప్తుండేది నీకుకాదూ?' అని ఒక పోలీసు ఆమె చెయ్యిపట్టుకులాగాడు. ఇంకొకడు రెండో చెయ్యి పట్టుకున్నాడు. ఇద్దరూ గబగబా ఆమె నవతలికి లాక్కెడుతున్నారు.

'రోజూ మీ హృదయాల్ని పీడిస్తూ, మీ శక్తినంతా లాగేస్తున్న హింసలకన్న భాధాకరమైన హింస వేరే ఎక్కడాలేదు'

గూఢచారి గబగబా పరుగెత్తుకుంటూ వచ్చి పిడికిలితో తల్లి మొగం మీద ఒక్క దెబ్బకొట్టాడు. 'నోరుముయ్ ముసలిపీనుగా!' అని అరిచాడు. ఆ దెబ్బతో ఆమె నేత్రాలు ఒక్కసారి చమక్ మన్నాయి. దవడలు అదిరేయి. జారుజారుగావున్న నేలమీద నెమ్మదిగా కాళ్ళు నిలదొక్కుకుని తనలో మిగిలున్న శక్తితో ఒక్క కేకేసింది. 'పునరుద్ధరింపబడిన ఆత్మను వీళ్ళు చంపలేరు.'

'ఛీ కుక్కా!' అంటూ గూఢచారి చేతికి బాగా ఊతం తెచ్చుకుని తల్లి చెంపమీద ఒక్క పెట్టు పెట్టాడు.

ఆమె మొగంమీద రక్తం కాలువలు కట్టింది. రక్తం ఉప్పఉప్పగా ఆమె నోటికి తగిలింది.

జనంగోల యెక్కువైపోయింది. వాళ్ళ నేక విధాలుగా కేకలేస్తున్నారు.

'ఏయ్ జాగ్రత్త ఆమెవంటిమీద చెయ్యి వెయ్యకండి.'

'ఒరే! కుర్రాళ్లూ!'

'ఏమిటదీ?'

'అరిభడవా!'

'అతనికియ్యి'

ఈ కేక లామె కెంతో ఉత్సాహం కలిగించాయి.

న్యాయాన్ని వీళ్ళు రక్తప్రవాహాల్లో ముంచెయ్యలేరు. దాని సత్యాన్ని ఆర్పడం వీళ్ళతరం కాదు' అంది.

పోలీసులు తల్లిని మెడమీదా వీపుమీదా పొడిచారు. తలమీదా చేతులమీదా కాళ్ళమీదా గట్టిగా కొట్టారు. ఆమెకు కళ్ళు తిరిగాయి. అంధకారమైపోయింది. ప్రజల కేకలు, పోలీసుల ఈలలు మాత్రం చెవుల్లో గింగురుమంటున్నాయి. గభాలున ఆమె గూబమీదేదో మోపైన దెబ్బ తగిలింది. దానితో చెవులు దిబ్బడేసిపోయినవి. గొంతుకలో ఉక్కిరిబిక్కిరైంది. కాళ్ళు చచ్చుబడిపోయి నిలబడలేకపోయింది. శరీరమంతా బరువెక్కింది. అంగిడి మంట లెత్తాయి. ఒళ్ళంతా గడగడ వణికింది. కాని ఆమె కళ్ళల్లో వుండే కళమాత్రం చల్లారలేదు. ఆకళ్లతోనే జనంయొక్క ఉత్సాహాన్ని ధైర్యాన్ని కనిపెడుతూంది.

తల్లిని ఒక తలుపుదగ్గరకు తోశారు. పోలీసులు పట్టుకున్న చేతిని గభాలున విడిపించుకొని తలుపు గడియ పట్టుకుని ఇల్లా అంది. 'రక్త సముద్రాల్లో నయినా మీరు సత్యాన్ని ముంచలేరుసుమా.......'

గభాలున ఆమె చేతిమీద ఒక దెబ్బపడింది. 'ఓరి మూర్ఖుల్లారా! మీరు అసహ్యాన్నీ ద్వేషాన్నీ మూటకట్టుకుంటున్నారు. అంతే, ఇంతకింతా మీ కనుభవం కాకపోదు' ఎవడో ఆమెగొంతుకపట్టుకొని నొక్క నారంభించాడు. ఆమె ఉక్కిరిబిక్కిరయింది. ఆమె గొంతుకలో ఏదో గుటగుట లాడింది. 'ఓ-రి-దౌ-ర్భా-గ్యు-ల్లా-రా.........'

సంపూర్ణము.

గోర్కీ నవల

భయస్థుడు

చదవండి